

Biblioteca
Enciclopedică
de istorie
a României

SERBAN

PAPACOSTEA

B. INST. ISTORIE
A. R. S. R.

III
II.20598
L

Oltenia sub stăpânirea austriacă

1718 — 1739

Editura Enciclopedică

II 20598 L

OLTENIA SUB STĂPÂNIREA AUSTRIACĂ
(1718 – 1739)

Coordonatorul colecției: ȘERBAN PAPACOSTEA

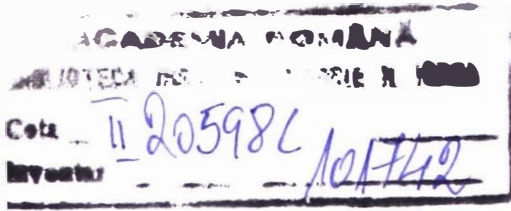
ȘERBAN PAPACOSTEA

OLTENIA
SUB STĂPÂNIREA
AUSTRIACĂ
(1718 — 1739)

Ediție îngrijită de
GHEORGHE LAZĂR

EDITURA ENCICLOPEDICĂ
București — 1998

ISBN: 973-45-0237-9

Timp de două decenii, în prima jumătate a secolului XVIII, Oltenia a fost cuprinsă în aria de dominație a Imperiului habsburgic, a cărui expansiune înspre sudestul Europei a atins limitele cele mai înaintate sub impulsul geniului strategic și politic al prințului Eugeniu de Savoia.

Pentru istoriografie, stăpânirea austriacă în Oltenia are o dublă însemnătate: una de istorie națională, cealaltă de istorie universală.

Masa impresionantă a documentației produse de administrația austriacă — una din cele mai puternic dezvoltate și organizate din vremea când absolutismul monarhiilor europene începea să evolueze spre formula despotismului luminat —, îngăduie o cunoaștere mult mai profundă a societății românești, în realitățile ei statornice și în dinamica ei, decât mărturiile, mult mai sărace, rămase de pe urma activității administrației autohtone. Dacă a scrie istoria, în sensul cel mai larg al cuvântului, înseamnă a surprinde interdependența tuturor manifestărilor unei societăți în dinamica lor, atunci e nelndoielnic că investigațiile și observațiile așternute pe hârtie de birocrăția habsburgică fac posibil unul din actele istoriografice cele mai cuprinzătoare în domeniul trecutului românesc anterior epocii moderne.

Dar experimentul dominației habsburgice în Oltenia oferă și posibilitatea unei înțelegeri mai largi a înseși evoluției absolutismului austriac în efortul său de a găsi noi formule de guvernare, mai eficiente decât cele moștenite din evul mediu târziu. Silit să găsească mereu noi resurse pentru a fi capabil să-și susțină ambițiile de mare putere, guvernul austriac a conceput o politică de reforme îndrăznețe, menite să îngusteze zona privilegiului nobiliar în folosul puterii centrale. Nicăieri nu se întrevăd mai

bine tendințele acestei politici decât în provinciile recent cucerite, unde rezistența forțelor tradiționale a putut fi mai lesne înfrântă. Experimentul austriac în Oltenia, afirmă un istoric american, „oferă o privire fascinantă în activitatea unei birocrații care apare mai luminată, competentă și sigură pe țelurile sale în această provincie cucerită (și care avea să fie curând pierdută) decât a fost la ea acasă“ („Austrian History Yearbook“, IX–X, 1973–1974, p. 385). Cercetarea politicii habsburgice în Oltenia ne apropie, așadar, de înțelegerea fazei timpurii, pregătitoare, a absolutismului luminat, care avea să călăuzească guvernarea împărătesei Maria Tereza și a fiului ei, Josif II. Constatarea justifică, poate, inițiativa Editurii Enciclopedice de a reedita lucrarea noastră.

Colaborarea competentă și devotată a colegului Gheorghe Lazăr a asigurat acuratețea textului ediției de față.

ȘERBAN PAPACOSTEA

TABLA DE MATERII

I. Introducere	9
II. Instaurarea stăpânirii austriece	13
III. Regimul austriac; programul boieresc și formula austriacă de organizare a țării	23
IV. Populația și așezările omenești	33
1. Populația la începutul stăpânirii austriece	34
2. Politica demografică și repopularea provinciei	36
3. Numărul și populația așezărilor omenești	39
4. Evoluția numerică a populației și evidența demografică	45
5. Instabilitatea demografică	53
Direcțiile fugii — 54; Cauzele fugii și încercarea de a-i pune capăt — 58	
V. Viața economică	66
1. Agricultură	67
Cultura cerealelor — 71; Viticultura — 74; Pomicultura — 76	
2. Creșterea animalelor, apicultura și pescuitul	76
3. Meșteșugurile și activitatea minieră	82
4. Comerțul	91
Exportul — 91; Importul — 107; Târguri, iarmaroace și orașe — 107;	
Politica comercială austriacă — 118; Companiile comerciale — 120;	
Drumurile — 124	
5. Circulația monetară și politica monetară austriacă	126
Sistemul monetar — 127; Politica monetară austriacă — 131	
VI. Boieri și țărani	142
1. Structura socială a populației	142
2. Boierimea	144
Boierii stăpâni de moșii — 148; Boierii dregători — 152; Regimul pri-	
vilegiilor — 154; Treptele boierimii — 163	

3. Locuitorii dependenți în cadrul domeniului	167
Întinderea și tendința de expansiune a domeniului — 167; Structura economică a domeniului — 169; Forța de muncă a domeniului — 182; Rumânia și rumânii — 184; Politica austriacă în problema rumâniei — 191; Oamenii cu învoială — 193; <u>Robia</u> — 193; <u>Munca salariată</u> — 195; Concurența pentru brațele de muncă — 198; Reglementarea raporturilor agrare — 201; Dijma — 203; Lucrul — 204; Domeniul unitate juridico-administrativă — 210	
4. Moșnenii	212
VII. Organizarea fiscală	220
1. Vechea structură fiscală a țării	221
2. Politica fiscală austriacă	224
Contribuția — 225; Evoluția cuantumului — 226; Repartiția contribuției — 229; Categoriile fiscale — 231; Evidența și gestiunea fiscală — 238; Încasarea contribuției — 240; Veniturile camerele: dijmele, angariile, vămile — 241	
VIII. Organizarea administrativă și judecătorească	251
1. Administrația	252
Organizarea administrativă a provinciei — 252; Evoluția sistemului administrativ și a politicii de reformă — 258	
2. Justiția	270
Extinderea jurisdicției statului — 271; Organizarea judecătorească — 273; Justiția bisericească — 282; Pedepsele — 284; Izvoarele dreptului — 285	
IX. Viața bisericească și cultura	288
1. Organizarea și viața bisericească	289
2. Catolicismul	297
3. Tiparul bisericesc	298
4. Școala	299
5. Limba română în actele administrației austriece	300
X. Sfârșitul stăpânirii austriece	304
XI. Regimul austriac și reformele fanariote	310
Listă de prescurtări	321
Bibliografie	323
Der Absolutismus in den Randgebieten der Habsburgermonarchie. Die Kleine Walachei unter Österreichischer Verwaltung (1718–1739)	335
Indice	365

CAPITOLUL I

INTRODUCERE

În perioada maximei sale expansiuni în sud-estul Europei, realizată prin pacea de la Passarowitz, Imperiul habsburgic a anexat și cele cinci județe ale Olteniei. Cucerită efectiv încă de la sfârșitul anului 1716 și începutul anului următor, Oltenia a fost încadrată de drept în hotarele imperiului în urma negocierilor de pace din vara anului 1718, în virtutea principiului *uti possidetis*, care a conferit sancțiune juridică largului transfer de teritorii rezultat de pe urma desfășurării operațiilor militare. Timp de douăzeci de ani, în fapt până la sfârșitul anului 1737 când trupele imperiale au fost izgonite din provincie de ofensiva otomană, în drept până în toamna anului 1739 — pacea de la Belgrad — Oltenia s-a aflat așadar sub stăpânire austriacă.

Interesul manifestat în trecut de unii dintre istoricii noștri pentru scurtul răstimp al stăpânirii austriece în Oltenia, interes care se menține tot atât de viu și astăzi, are o îndoită explicație: cea dintâi se află în bogăția deosebită a materialului documentar lăsat de administrația austriacă și mai ales în calitatea sa superioară, care îngăduie o privire mult mai profundă în structura societății românești în primele decenii ale veacului al XVIII-lea decât materialul intern contemporan; cea de-a doua se află în formula nouă de guvernare experimentată de austrieci: timp de douăzeci de ani, stăpânirea austriacă a supus o secțiune a teritoriului și a societății românești — cea olteană — unui regim politic sensibil deosebit de cel tradițional, al statului boieresc.

Episod minor și fără urmări durabile pe planul relațiilor internaționale, stăpânirea austriacă are așadar o însemnătate deosebită din punct de vedere istoriografic, prin revelațiile majore pe care le oferă investigației asupra tuturor aspectelor societății românești la începutul epocii fanariote. Clasele și categoriile sociale — boierimea mare și cea mică, clerul, țărănimea dependentă și cea liberă, negustorii și meșteșugarii — ca și realitățile economice pe care se

întemeiau — marele domeniu, unitate economică fundamentală a societății în această perioadă, gospodăria țărănească, comerțul și activitatea meșteșugărească — se lasă mult mai îndeaproape cercetate și definite pe baza materialului austriac decât pe temeiul elementelor furnizate de izvoarele interne contemporane. Pe alocuri chiar pot fi surprinse și aspectele cantitative ale structurii sociale, cât și ale unora dintre procesele economice.

Pentru această realitate socială, constituită în deceniile și secolele anterioare, stăpânirea austriacă, organizată după alte principii decât cele aflate la baza statului românesc astfel cum se dezvoltase în condițiile dominației otomane, a fost un puternic ferment. Perspectiva unor largi reînnoiri a pus în mișcare toate clasele și categoriile sociale, care și-au manifestat în scris sau în acțiune interesele și dezideratele; și, în dinamica socială declanșată de aplicarea reformelor introduse de austrieci, realitățile fundamentale ale societății românești se întrevăd mult mai limpede decât în evoluția ei foarte lentă, în condițiile dominației otomane.

Deosebit de clar se întrevăde programul și politica boierimii, a marii boierimi îndeosebi; consolidarea statului boieresc prin instituirea unui regim dominat de oligarhia marilor boieri și patronat de un domn cu autoritate nominală, conservarea și extinderea privilegiilor, între care un loc de frunte îl ocupă monopolul dregătoriilor, sunt trăsăturile dominante ale programului politic al marii boierimi. Pe plan social, boierimea se străduia să mențină nealterat regimul relațiilor agrare, astfel cum se dezvoltase în secolele anterioare, și principala sa instituție: rumânia.

Acest program a fost pentru prima oară înfruntat energic și sistematic de o formulă de guvernare absolutistă. Regimul preconizat și progresiv impus provinciei de austrieci avea drept țel exploatarea sistematică a resurselor ei în folosul puterii ocupante, program incompatibil cu regimul statului boieresc. Succesivele reforme fiscale, sociale, administrative și judecătorești introduse de austrieci în provincie s-au străduit sistematic să îngreădească puterea politică a clasei dominante, să-i limiteze privilegiile și să rezerve statului principalul beneficiu al exploatării populației, adică a masei rurale. Esențialul istoriei politice a provinciei în răstimpul stăpânirii austriece a fost furnizat de înfruntarea dintre aceste două tendințe opuse.

Prinsă între cele două forțe care își contestau poziția dominantă în provincie și dreptul de a o exploata, țărănimea și-a desfășurat propriul ei „program“, nu în memorii și acte cu caracter politic, ci în acțiune. Fuga țărânimii, forma cea mai largă de manifestare a luptei de clasă în societatea noastră medievală, a continuat și în timpul stăpânirii austriece să constituie principala preocupare pentru autoritatea de stat și clasa dominantă. Prin proporțiile ei, fuga reușea să destrame — măcar vremelnic — rețeaua instituțiilor exploatării

sociale și fiscale și silea statul la o permanentă readaptare a formulei de guvernare. Fuga în masă a țărănimii a dat imboldul inițial politicii de reformă care avea să fie una din caracteristicile cele mai de seamă ale istoriei țărilor române în veacul al XVIII-lea. În aplicarea acestor reforme în Oltenia, în timpul stăpânirii austriece, s-au înfruntat soluțiile tradiționale ale boierimii, elaborate în secolele anterioare, și cele ale statului centralizator.

Unii dintre istoricii noștri din trecut — Nicolae Iorga în primul rând — au întrevăzut existența unei corelații între reformele introduse în Oltenia de austrieci și cele înfăptuite de domnii fanarioți în Țara Românească și Moldova; evident că doar un studiu sistematic consacrat regimului dominației austriece în Oltenia putea să revele amploarea acestei corespondențe. Claritatea experimentului austriac în Oltenia oferă un reazem puternic și pentru înțelegerea corectă a sensului reformelor fanariote, mult mai confuze, din pricina inconsecvenței la care condițiile de politică generală i-au condamnat pe domnii fanarioți, și mult mai slab ilustrate documentar.

Lucrarea de față se întemeiază pe materialul documentar din arhivele vieneze editat cu decenii în urmă în colecția Hurmuzaki, în volumele publicate de C. Giurescu¹ și de N. Dobrescu², și pe protocoalele Administrației austriece din Oltenia, păstrate în Arhivele Statului de la Sibiu. La aceste principale surse de informare se adaugă numeroasele publicații de documente referitoare la cele două decenii ale stăpânirii austriece în Oltenia apărute în diverse periodice și ediții de documente și materialul documentar inedit păstrat la Arhivele Statului din București și la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei.

Abundența materialului documentar ar fi îngăduit dezvoltarea fiecărui capitol la nivelul unei adevărate monografii. Caracterul de ansamblu al lucrării m-a silit să tratez toate aspectele legate de perioada stăpânirii austriece în Oltenia, deci să selecționez trăsăturile cele mai însemnate și mai caracteristice. Am insistat, firește, asupra elementelor noi care se degajă din analiza materialului documentar și asupra celor care slujesc la înțelegerea în ansamblu a evoluției societății românești în veacul al XVIII-lea. Am redus la strictul necesar expunerea evenimentelor militare și politice care au dus la instaurarea stăpânirii austriece în Oltenia și la încheierea acestui episod, întrucât ele au format în repetate rânduri obiectul unor prezentări amănunțite.

¹ C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austrieci*, vol. I–III, București, 1913–1947.

² N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriece (1716–1739)*, București, 1906.

Lucrarea este larg tributară studiilor consacrate de înaintași epocii stăpânirii austriece în Oltenia. De la modesta încercare a lui O. Lugoșianu, *Oltenia sub ocupațiunea austriacă 1717–1739*, București, 1889, la studiul sobru și temeinic al ofițerului austriac de stat major Jacobenz, *Die cis-alutanische Walachei unter kaiserlicher Verwaltung, 1717–1739*, Viena, 1900, la ampla teză a lui Al. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci, 1716–1739*, vol. I, București, 1929, conștiincioasă înșiruire de date referitoare la istoria politică și militară desprinse din materialul documentar cunoscut la data apariției cărții, și până la capitolele consacrate de A. D. Xenopol și N. Iorga în sintezele lor răstimpului stăpânirii austriece în Oltenia, toate rezultatele dobândite de cercetarea anterioară au fost folosite și încorporate în studiul de față, modest adaos la efortul solidar al generațiilor de istorici de cercetare și înțelegere a trecutului țării¹.

¹ Datorz identificarea numismatică a monetelor aflate în circulație în Oltenia în anii 1718–1739 șefului cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei, Octavian Iliescu, și numismatului principal în același cabinet, Elena Isăcescu. La întocmirea celor două hărți din lucrare am avut concursul prețios al colegului Mircea Grosu, cercetător științific al Institutului de istorie „N. Iorga“.

CAPITOLUL II

INSTAURAREA STĂPÂNIRII AUSTRIECE¹

Succesul militar obținut de Poartă la Stănilești pe Prut împotriva Rusiei în 1711 a încurajat conducerea Imperiului otoman să reia politica de ofensivă, în nădejdea de a recupera teritoriile pierdute în cursul catastrofalei confruntări militare cu Liga Sfântă, încheiată prin pacea de la Carlovitz (1699). Noul clan ofensiv al imperiului s-a orientat în chip firesc, cu prioritate, spre Moreca, deoarece stăpânirea peninsulei era de însemnătate decisivă pentru hegemonia în bazinul oriental al Mediteranei, dar și pentru că adversarul care trebuia înfruntat — Veneția — se arăta incapabil de a opune o rezistență energică. Întreprinsă în condiții de superioritate zdrobitoare, campania otomană împotriva venețienilor și-a atins în scurt timp țelul; în interval de câteva luni, din primăvara până în toamna anului 1715, trupele turcești au reușit să pună capăt stăpânirii venețiene în Peloponez, Creta și unele din insulele arhipelagului ionic.

Rapiditatea și ușurința succesului au insuflat factorilor de conducere de la Constantinopol nădejdi disproporționate față de mijloacele de care dispunea imperiul. Consolidarea poziției în bazinul adriatic prin cucerirea coastei dalmate, recucerirea Ungariei și chiar o nouă campanie împotriva Vienei erau obiectivele pe care lipsa de realism a conducătorilor statului otoman le fixase noului val ofensiv în Europa. Dar veleitățile de recuperare și expansiune ale

¹ Împrejurările politice și militare legate de războiul turco-veneto-austriac (1715–1718) au făcut obiectul a nenumărate expuneri, dintre care amintim: N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, vol. IV, p. 323–360; Oswald Redlich, *Das Werden einer Grossmacht, Österreich von 1700 bis 1740*, p. 218–242; desfășurările militare și politice în țările române în acest interval, la N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VII, p. 31–54; expunerea cea mai amănunțită, care urmează strict cronologic cuprinsul izvoarelor folosite, la Al. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci, 1716–1739*, p. 5–56. În rândurile de față nu ne-am propus decât să recapitulăm liniile generale ale evenimentelor și mai ales să degajăm sensul lor politic.

Imperiului otoman în direcția Europei centrale se izbeau de acelea ale Imperiului habsburgic, pentru care pacea de la Carlovitz nu constituise decât o etapă în cadrul unui vast program de cuceriri în sud-estul Europei.

Conjunctura diplomatică era deosebit de favorabilă acțiunii anti-otomane; abia ieșită din epuizantul efort al războiului de succesiune, Franța se afla în imposibilitate de a participa la o nouă acțiune militară și de a oferi turcilor concursul unei diversiuni occidentale. Eliberată de primejdia unei intervenții franceze și, prin mijlocirea papei Clement al XI-lea, de aceea a unei acțiuni ostile a Spaniei împotriva posesiunilor sale italiene, Austria s-a putut angaja cu toate forțele în lupta antiotomană.

Două campanii strălucite, în cursul cărora superioritatea de organizare și armament a armatei imperiale au fost din plin exploatare de geniul militar al lui Eugeniu de Savoia, au spulberat iluziile nutrite de conducerea otomană. Victoria de la Petrovaradin (5 august 1716) — urmată de ocuparea Timișoarei (12 octombrie) și a Banatului — și cucerirea Belgradului au îngăduit Imperiului habsburgic să realizeze expansiunea teritorială maximă în sud-estul Europei și să negocieze dintr-o poziție extrem de favorabilă condițiile păcii în anul următor.

Evenimentele militare hotărâtoare s-au desfășurat pe teritoriul Ungariei și al Serbiei; rămase în afara principalului teatru de operațiuni, țările române nu au fost însă scutite, în acest răstimp, de frământări politice și militare, provocate de concurența dintre cele două imperii pentru stăpânirea și exploatarea lor.

Veleitățile de expansiune ale marilor puteri rivale și intensificarea curențului de eliberare în Moldova și Țara Românească constituiau o primejdie gravă pentru dominația otomană. O nouă politică era necesară pentru a evita imperiului urmările catastrofale ale desprinderii țărilor române din obediența sa; instaurarea domniilor fanariote, inaugurate în amândouă principatele de Nicolae Mavrocordat, a fost răspunsul Porții la agravarea primejdiei externe și la afirmarea, în legătură cu noua situație internațională, a luptei de emancipare în țările române.

Prima măsură care se impunea pentru menținerea în supunere a celor două țări era asigurarea controlului politic efectiv prin domni de neîndoielnică fidelitate; domnii de țară se arătaseră prea înclinați să adere la lupta antiotomană pentru a mai inspira încredere Porții. Asociată mai strâns la conducerea imperiului în cadrul noii formule politice — a „dualismului turco-grec“ — elita societății grecești din Fanar se oferea ca instrument al dominației otomane în țările române. Prin mijlocirea ei, fără apel la formula pașalâcului, inaplicabilă în noile condiții internaționale, Poarta își asigura un control mult mai larg

decât în trecut asupra vieții politice a celor două țări și în același timp posibilitatea de a le exploata mai intens resursele economice.

Pentru a realiza aceste obiective, se cerea ceva mai mult decât o substituire de domni; un întreg program de guvernare, deosebit de formula patriarhală a domnilor de țară, era menit să reducă puterea mării boierimi — din care o parte însemnată începuse să întrevadă avantajele eliberării de sub stăpânirea otomană și își orienta nădejtile spre puterile creștine. O îndoită finalitate — politică și economică — recomanda Porții și agenților ei — domnii fanarioți — un program de reorganizare a instituțiilor social-politice ale țărilor române, în direcția afirmării autorității centrale, și de îngrădire a puterii mării boierimi.

Dacă, în ciuda faptului că realitățile social-economice rămăseseră în ansamblu nemodificate față de epoca anterioară, soluțiile preconizate de domnii fanarioți în marile probleme interne au diferit sensibil de cele ale domnilor de țară, faptul se explică în primul rând prin interesele deosebite din care se inspirau și prin superioritatea mijloacelor puse în acțiune pentru a le realiza. Structura socială a țării refuza domnici o bază internă solidă pentru îndeplinirea unui program sistematic de centralizare, în cazurile în care domnii și-ar fi propus un asemenea program. În regulă generală, în condițiile existente, domnii nu puteau decât să se încadreze în formula de guvernare a boierimii; înscăunați în domnia țărilor române și investiți cu mandatul de a le menține în obediența Porții și de a furniza Imperiului otoman resurse superioare celor obținute în trecut, domnii fanarioți au încercat să institue domnii autoritare și să lărgească aportul clasei dominante la împlinirea sarcinilor publice. Politica internă a domnilor fanarioți a fost modalitatea de realizare a țelului pentru care regimul a fost instituit.

Inițiatorul regimului fanariot în istoria țărilor române, Nicolae Mavrocordat, a fost și cel dintâi care a experimentat noul sistem de guvernare, mai întâi în Moldova, apoi în Țara Românească. Măsurile de reformă fiscală¹, apriga reprimare a abuzurilor încasatorilor de dări², audiența largă acordată de

¹ „... scosesă rumptă cu pecetluituri roșii, să dè de patru ori într-un an”; I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. I. Iordan, București, 1959, p. 197.

² „Se învățase acmu țărani de veniau la divan cu pără asupra zlotașilor că le-au luat atâtea năpăști; ce îndată poroncă eșia, și cu mare scârbă asupra acelor zlotași carii n-ar întoarce banii oamenilor ce le-au luat pentru năpăști...”; Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, vol. II, București, 1872, p. 75; Nicolae Mavrocordat, „ndat-au și dat cuvântu moșăcilor să-ș iè banii înapoi de la boierii zlotași, care-i dedes-înaintea mazilii lui Mihai Vodă; ...ș-au poroncitu zlotașilor, cu mare groază, numai să întoarcă toți banii moșăcilor înapoi; ... tot divanuri de zlotași erau cu moșăcii; și zlotașii, ca vai de capeteli lor, îmbla și purându-să și rugându-să moșăcilor... și le făcè și zăpis să-i mai aștepte, și moșăcii nu primee”; I. Neculce, *op. cit.*, p. 194–195.

Divan jalbelor țărănimii împotriva stăpânilor de moșii¹, au fost semnalul care vestea epoca „reformatorilor“.

Primejdia, considerată iminentă, a intervenției austriece în războiul turco-venețian a determinat Poarta să-l transfere în grabă pe Nicolae Mavrocordat din domnia Moldovei în aceea a Țării Românești, la sfârșitul anului 1715; un om sigur trebuia pus la conducerea țării pentru a-i împiedica defectiunea, ale cărei consecințe militare și economice ar fi fost catastrofale pentru Imperiul otoman. Cantacuzinii, ale căror negocieri cu austriecii erau cunoscute la Constantinopol, au fost înlăturați de la conducerea țării pentru a face loc omului căruia Poarta îi acorda, cu drept cuvânt, toată încrederea.

Sosit la București la sfârșitul lunii ianuarie 1716, noul domn a fost silit să facă față, îndată după înscăunarea sa, unor masive cereri turcești de bani și produse². Noua campanie antivenetiană în curs de pregătire și conflictul iminent cu Imperiul habsburgic necesitau mijloace sporite; țările române erau chemate să participe masiv la susținerea efortului militar otoman. Consecvent cu misiunea sa și cu formula de guvernare anterior aplicată în Moldova, Nicolae Mavrocordat impune greu boierimea, silită acum să consimtă la grele sacrificii materiale în folosul imperiului³. Politica fiscală a domnului fanariot, realizată cu mijloacele cele mai aspre — arestarea și maltratarea boierilor și confiscarea moșiilor lor — a provocat reacția celor pe care îi lovea. O impresionantă solidarizare a clasei dominante din Țara Românească împotriva domnului învinuit — într-un memoriu anonim, dar de evidentă inspirație boierească — de a fi voit „să extermină întreaga nobilime românească și de a aduce toți grecii

¹ „până la o vreme boierii nu se mai săturau de domni; unii cu un domn trăgeau, alții pre alt domn să rădice din cei mazili îmblau. Ce eată Nicolai Vodă, peste nădejdea lor și nepoftit de nime au venit domnu, și i-au săturat pe toți; că și țaranilor au fost dat voie de să rădicau cu pâră asupra boierilor, de nici îi băga în samă. În divan suduiau moșciacii pre boieri și cum eșiau la divan de se jăluia un țaran pre un boier, îndată da pre boier în mâna țaranului, fără de nici o giudecată sau dreptate; ... dară aceasta o făcea el numai ca să defăime și să rușineze neamul boieresc, mirându-se ce ar mai face să îngrozească pre boieri“; (Nicolae Muste), *Letopiseșul Țării Moldovei*, la M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, vol. III, București, 1874, p. 41–42; v. excelenta expunere a conflictului dintre Nicolae Mavrocordat și boierimea țărilor române, la N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII (cap. II: *Boierimea țării și Nicolae-vodă Mavrocordat*, p. 15–30; cap. III: *Boierii români și imperialii austriaci*, p. 31–54 și cap. IV: *Cele dintâi acte de reforme*, p. 55–72).

² Al. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci*, p. 13.

³ Încă înainte de 11 februarie 1716, domnul impune boierilor un „împrumut“ de 200 pungi, dintre care 120 pungi au fost adunate și trimise la Constantinopol în două zile: C. Giurescu, *Material*, I, p. 5; greu lovită a fost cu precădere facțiunea Cantacuzinilor, după executarea stolnicului Constantin și a fostului domn Ștefan Cantacuzino la Constantinopol; Al. A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 23–26.

plămădiți din același aluat ca și el”¹, avea să pună capăt în scurt timp primei domnii muntene a lui Nicolae Mavrocordat.

Izbucnirea ostilităților turco-austriece în primăvara anului 1716 — la Constantinopol războiul fusese proclamat la 15 aprilie² — a oferit boierimii muntene o nădejde și un punct de reazem în lupta împotriva domnului ale cărui mijloace și țeluri de guvernare îi contrariau atât de grav interesele. Apelul la imperialii vecini a fost reacția elementară și firească a unei întregi clase căreia nu i-a trebuit mult pentru a înțelege că permanentizarea regimului instaurat de Nicolae Mavrocordat ar fi însemnat nu numai agravarea dominației otomane asupra țării dar și un pericol grav pentru unele din interesele ei esențiale. Orientarea boierilor spre imperiali se încadra într-o veche tradiție de politică externă a Țării Românești ale cărei începuturi se află încă în veacul al XVI-lea și care se sprijinea mai ales pe inițiativa mai recente ale lui Șerban și Ștefan Cantacuzino; ceea ce a dat însă vigoare neașteptată acestei tradiții, acceptate acum, practic, de unanimitatea boierimii, a fost formula nouă de guvernare, introdusă în țară de cel dintâi dintre domnii fanarioți.

Legătura între imperiali, care înțelegeau să folosească conflictul intern din Țara Românească, și boierime, care nu vedea alt mijloc de scăpare de domnul ostil decât într-o colaborare cu austrieții, s-a stabilit repede, încă din primele săptămâni de la declanșarea războiului³; ea s-a intensificat și s-a transformat într-o acțiune comună abia după victoria de la Petrovaradin. Acum, când raportul de forțe dintre cele două imperii se putea întrevede, boierii au socotit că sosise clipa răfuiei cu Nicolae Mavrocordat; în cursul lunii august, la sugestia a doi mandatarai ai boierimii — grăbită să provoace deznodământul deoarece domnul „convocase la București cea mai mare parte a boierilor pentru a le stoarce bani, supunându-i la arest”⁴ — generalul Steinville trimite în țară câteva unități militare austriece. Efectivele acestora erau mult prea reduse pentru a forța hotărârea militară; decizia, care aparține mai degrabă istoriei politice decât celei militare, a fost provocată de atitudinea marii boierimi.

Prima incursiune militară austriacă pe teritoriul țării s-a produs în Oltenia; intrând în țară pe la Orșova, un detașament de 200 „cătane” austriece pune pe fugă corpul de oaste relativ însemnat trimis la graniță, sub conducerea vel-serdarului Petru Obedeanu. Explicația acestei înfrângeri fără bătălie o dă cronica lui Radu Popescu, de fidelitate nedesmințită față de Nicolae Mavrocordat. După sosirea știrilor cu privire la înfrângerile suferite de armatele

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 83.

² *Ibidem*, p. 12.

³ *Ibidem*, p. 21

⁴ *Ibidem*.

otomane, unitățile turcești din Oltenia se refugiază la sudul Dunării „... și numai ai noștri au rămas dincoace și au așteptat până au venit catanele, dară nici un război n-au făcut, ci au început a fugi și slujitori și căpetenii îndată ce i-au văzut. Și mai mult decât 200 de catane n-au fost și ai noștri 3 000. Că așa i-au purtat Obedeauul, fiind ficlean, s-au fost ajuns cu dânșii și i-au și învățat în ce vreme să vie, când era slujitorii risipiți și fără de grijă, negata. Și așa dintr-acel hicleșug s-au stricat acéle oști și au fugit și catanele au venit la Cemeți de au apucat acel corn de țară“¹.

Scurt timp după aceasta, o a doua defecțiune boierească avea să aducă ansamblul Olteniei sub controlul imperialilor. Alți mari boieri olteni, serdarul Barbu Cornea Brăiloiu și Bengescu, îndrumază catanele venite din Ardeal împreună cu care coboară prin pasul Vulcanului spre Târgu-Jiu; trecând sumar peste explicația defecțiunii populației, atribuită fricii de catane și de jafurile și uciderile comise de ele, Radu Popescu constată lapidar faptul împlinit, trecerea Olteniei sub controlul efectiv al imperialilor: „Dentru carii unii de frică și de groază s-au dat și s-au unit cu dânșii, atâta cât oamenii domnești pentru trebile țării nici cum nu putea să margă peste Olt“².

Pentru ca acțiunea să reușească deplin, pentru ca boierii să-și vadă realizată dorința, mai trebuia înlăturat domnul însuși; o primă încercare a avut loc tot în luna august. În fruntea a două companii, căpitanul austriac Dettine intră în țară pe la Turnul Roșu și înaintează până la Pitești; deformată de boieri, care au difuzat știrea iminenței intrării trupelor habsburgice în București, știrea l-a determinat pe N. Mavrocordat să părăsească orașul și să se refugieze la Giurgiu, sub protecția oștirii otomane. Aici abia a aflat domnul inexactitatea știrii care îl pusese pe fugă; însoțit de o gardă turcească, el reîntră în București, după ce în prealabil a executat pe unul dintre conducătorii boierimii rebele.

Represiunea împotriva boierilor — execuții și impuneri masive³ —, care a caracterizat noua etapă a guvernării lui N. Mavrocordat, a adâncit prăpastia între domn și boierime, pentru care singura nădejde era acum venirea imperialilor. Noua lovitură, superior organizată față de cea dintâi, avea în sfârșit să

¹ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 223.

² *Ibidem*, p. 224.

³ „Alle Bojern, ja so gar Witt Frauen und der Klöster ihre Vorsteher oder legumenen, werden nacher Buccurest, sambt ihrer Haabschafften geführt, und muss manicher, 4,5 auch biss zehen Beüthel Geldes erlegen“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 29; pentru starea de spirit a întregii boierimi, vezi A. M. del Chiaro, *Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia*, p. 200; e ceea ce a avut prilejul să constate și unul dintre militarii imperiali intrați în țară la începutul lui septembrie 1716; dacă asupra simpatici populației de rând față de imperiali, căpitanul Sainte-Croix își manifestă îndoieli probabil întemeiate, el subliniază adeziunea unanimă a boierimii: „... der völlige Adel auf unserer Seithen ist...“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 24.

pună capăt domniei „tiranului”, să-i scape pe boieri de primejdia gravă pe care prezența sa la conducerea țării o constituia pentru persoana și averile lor.

Capitularea Timișoarei în prima jumătate a lunii octombrie 1716 modificase simțitor, în favoarea imperialilor, situația strategică în regiunea carpa-to-dunăreană. Cucerirea Banatului îngăduia extinderea stăpânirii austriece asupra întregii Oltenii și, eliberând o parte însemnată a trupelor imperiale, făcea posibilă în Muntenia o acțiune de mai mari proporții decât modestele incursiuni de până atunci. La începutul lui noiembrie 1716, hotărârea de a-l înălțura pe Nicolae Mavrocordat de la conducerea țării fusese luată de comandamentul austriac din Transilvania; manifestul publicat la 8 noiembrie la Deva de generalul Steinville denunța în același timp actele de ostilitate ale domnului fanariot față de Imperiul habsburgic și regimul instaurat în Țara Românească. Acțiunile militare din trecut și mai ales cele de mai mari proporții anunțate pentru viitor nu își propuneau — în termenii manifestului imperial — decât „de a-i mântui de la pieirea desăvârșită pe locuitorii care suspină sub jugul stăpânului lor tiran”¹.

O manevră abilă a boierimii ostile l-a lipsit pe Mavrocordat de o parte însemnată a trupelor de care dispunea; la îndemnul boierilor Radu Golescu, Grigore Băleanu și Șerban Bujoreanu, domnul încearcă să recâștige controlul asupra Olteniei, trimițându-l pe Radu Popescu, investit, în acest scop, cu titlul de ban. Restul aveau să-l desăvârșească unitățile trimise de austrieci și surpriza: „Ce dacă boierii acei ficleni atunci găsindu-și vremea de să dusese Radul banul și cu oștile ce fusese la București, îndată au scris la Barbul sârdariul că iaste vremea să vie să ia pe domn, că oștile ce-au fost s-au dus cu banul Radul. Puțințele oști ce au rămas le vor chivernisi ei de nu vor sta nimica împotriva”². Desfășurarea a corespuns în întregime planului.

Unități de catane sârbești și românești, apreciate de un izvor a fi totalizat 1 700 de oameni — sub conducerea căpitanului imperial Ștefan Dettine — reușesc să înainteze până la București, unde și-au făcut intrarea la 14 noiembrie. Luate prin surprindere, unitățile de pază alcătuite din tătari și turci și staționate în apropierea orașului au fost decimate. Domnul, care nu avusese nici cel mai vag avertisment, este surprins în palatul domnesc în zorii zilei și dus în captivitate în Transilvania. În noaptea aceleiași zile, autorii loviturii și „toți ceilalți” boieri din București îi vesteau lui Gheorghe Cantacuzino — fiul lui Șerban Cantacuzino —, cel căruiia îi rezervau domnia, reușita loviturii³.

Graba boierilor munteni în a-i aduce la cunoștință candidatului lor la domnie evoluția evenimentelor nu izvoră numai din bucuria succesului; o grijă

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 52.

² Radu Popescu, *op. cit.*, p. 231–232.

³ C. Giurescu, *Material*, I, p. 53–54.

lesne de înțeles le umbrea satisfacția. Pentru boieri, înlăturarea lui Nicolae Mavrocordat trebuia să pună capăt dominației otomane și să facă imposibilă restaurarea acesteia și a formulei noi pe care o experimentase prin intermediul domnului fanariot. Comandamentul austriac însă nu intenționa să angajeze în Muntenia forțe militare în număr suficient pentru a conjura o eventuală acțiune militară turco-tătară. Considerente militare și probabil și politice l-au determinat pe Eugeniu de Savoia să evite extinderea zonei de operații în stânga Oltului. Hotărârea fiind ireversibilă, unitățile imperiale au părăsit de îndată capitala țării. Cuprinsă de teama represaliilor turcești, o parte din populația orașului, printre care — după informația a însuși comandantului trupelor care au dat lovitura — aproximativ 800 de boieri se refugiază în regiunea de munte¹.

În vreme ce domnul era dus în captivitate în Transilvania, la Sibiu și apoi la Alba-Iulia, unde avea să-și petreacă timpul până la sfârșitul războiului, boierii se întruneau din proprie inițiativă la Târgoviște, la adăpost de o lovitură militară otomană prin surprindere. Din discuțiile la care a participat, potrivit observatorului acut care era Nicolae de Porta, „întreaga boierime a Țării Românești” — tota Valachiae nobilitas —, au rezultat câteva hotărâri de însemnătate majoră. Cea dintâi privea orientarea țării în cadrul conflictului turco-austriac: legați de imperiali prin interes și prin faptul creat de sfidarea autorității otomane în persoana agentului ei și consecvenți cu atitudinea lor anterioară, boierii hotărăsc să așeze țara sub suzeranitatea împăratului². Doi boieri de frunte au fost desemnați de adunare pentru a depune în numele țării „omagiul de supunere și fidelitate” la Sibiu, comandantului trupelor austriece, reprezentant local al puterii imperiale, și pentru a discuta măsurile cele mai urgente pe care le impunea situația politică și militară (28 noiembrie 1716)³. Câteva zile mai târziu, boierii aflați la Târgoviște, la care se asociau și reprezentanți ai negustoriei, încheiau între ei un legământ prin care se angajau să rămână solidari în jurul lui Gheorghe Cantacuzino în atitudinea adoptată.

Instituirea, la începutul lui decembrie 1716, cu asentimentul comandamentului austriac, a unei deputații de patru boieri cu misiunea de a conduce țara în așteptarea unei soluții definitive⁴, nu era o măsură suficientă pentru a preîntâmpina primejdia iminentă a unei recuceriri otomane. Refuzul austrie-cilor de a angaja forțe militare însemnate pentru ocuparea Munteniei — în ciuda repetatelor insistențe ale boierimii — a înlesnit turcilor rapida recuperare a provinciei. În cursul lunii decembrie chiar, turcii îl numesc domn pe Ioan

¹ *Ibidem*, p. 58–59.

² *Ibidem*, p. 59–60 și 62–63.

³ *Ibidem*, p. 67–69.

⁴ *Ibidem*, p. 71–72.

Mavrocordat, care, înconjurat de trupe turcești și tătarăști, își face intrarea în București la sfârșitul lui ianuarie 1717.

Experiența lui Nicolae Mavrocordat dovedise că înstrăinarea marii boierimi, mai ales în vreme de război, era o politică primejdioasă. Poarta și noul ei mandatar au înțeles perfect sensul evenimentelor petrecute în Țara Românească și au tras consecințele.

Intenția inițială de represiune drastică — „au făcut împărăția sfat cu vezirii și era să dea țara în pradă și în robie, arătând acest semn de hainie”¹ — a fost părăsită și o soluție politică a luat locul celei militare. Boierimea, care, așa cum o arătase desfășurarea evenimentelor, avea un cuvânt hotărâtor de spus, trebuia recâștigată. Considerente politice evidente, mai mult decât insistența generoasă a noului domn, au determinat conducerea imperiului să renunțe la hotărârea de a „șterge țara de pe fața pământului, astfel încât să nu rămână piatră pe piatră”². Clemența sultanului venea în întâmpinarea unui interes de seamă al politicii otomane: acela de a recâștiga țara fără un efort militar de mari proporții, în perioada când se anunțau noi confruntări cu austriei. Politica de represiune ar fi solidarizat întreaga populație în lupta antiotomană; concludente pentru înțelegerea țelului urmărit nu sunt numai concesiile fiscale acordate țării, cât mai ales desolidarizarea noului domn de politica fratelui și predecesorului său în domnie. Azvârlind în chip public întreaga răspundere a evenimentelor petrecute nu asupra boierilor ci a lui Nicolae Mavrocordat însuși și a măsurilor sale³. Ioan Mavrocordat renega politica internă a acestuia. Fixarea răspunderilor pentru trecut indica însă implicit și liniile directoare ale noului program de guvernământ. Boierimea țării reușise încă o dată să-și impună punctul de vedere⁴.

Îndată după sosirea sa în țară, Ioan Mavrocordat a stabilit contactul cu comandamentul austriac din Transilvania, în scopul de a obține retragerea unităților imperiale așezate în centrele fortificate de la Mărgineni și Câmpulung. Discuțiile, prelungite timp de aproape două luni, s-au terminat prin convenția încheiată la 24 februarie 1717 la Sibiu.

Înțelegerea prevedea evacuarea unităților imperiale staționate în țară și recunoașterea autorității lui Ioan Mavrocordat în cele 12 județe ale Munteniei; în schimb, domnul se îndatora să trimită la Sibiu, în termen de două luni,

¹ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 236.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 97–98.

³ „Simul excusat singulos non esse culpae eorum, sed propria fratris sui quod sit incaptivatus adeoque minus habent quod metuant...”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 70.

⁴ În urma măsurilor lui Ioan Mavrocordat, cei mai mulți dintre boierii emigrați s-au înapoiat în țară.

100 pungi și recunoștea autoritatea habsburgică în Oltenia¹. Primul pas în direcția despărțirii de drept a celor două provincii era astfel realizat.

Evenimentele ulterioare nu au mai putut modifica *statu quo*-ul teritorial din Țara Românească, rezultat din campania anului 1716 și din convenția dintre imperiali și Ioan Mavrocordat. Înfrângerea de la Belgrad a pus capăt marelui efort militar întreprins de Poartă în anul 1717; dar trecerea oștilor turcești și tătărești spre Serbia, prin Muntenia și Oltenia, și mai ales retragerea lor au supus cele două provincii unei cumplite acțiuni de jaf și pustiire de pe urma cărora aveau să se resimtă vreme îndelungată. O parte însemnată din populația țării a fost robită și dusă în captivitate în sudul Dunării.

Epuizarea militară a Imperiului otoman după înfrângerea de la Belgrad și afirmarea la Constantinopol a unei puternice grupări favorabile păcii, sprijinită de ambasadorii Angliei și ai Olandei, cât și dorința conducerii Imperiului habsburgic de a pune capăt războiului pentru a putea face față complicațiilor prevăzute în Italia în urma atacului spaniol împotriva Sardiniei, s-au aflat la originea negocierilor de pace². La Passarowitz, la vărsarea Moravei în Dunăre, s-au desfășurat timp de trei luni — de la începutul lunii mai până la sfârșitul lunii iulie 1718 — negocierile de pace între turci, austrieci și venețieni, cu participarea mediatorilor desemnați de Anglia și Olanda.

Prin semnarea tratatului de pace de la Passarowitz (21 iulie 1718) ale cărui prevederi teritoriale principale se întemeiau pe situația de fapt creată de evoluția evenimentelor militare — aplicarea principiului *uti possidetis* — Oltenia rămânea sub stăpânire habsburgică.

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 156–158; v. observațiile lui Eugeniu de Savoia pe marginea convenției, *ibidem*, p. 168–169.

² O. Redlich, *Das Werden einer Grossmacht*, p. 235–239; pentru locul Olteniei în cuprinsul negocierilor, în cursul cărora a prilejuit unul din momentele cele mai critice, vezi ediția recentă a observatorului raguzan la Passarowitz, G. Škrivanić, *Dnevnik Dubrovčanina Mihailo Pescića o Pojarevačkom mirovnom kongresu 1718 godin*, Beograd, 1952.

REGIMUL AUSTRIAC: PROGRAMUL BOIERESC ȘI FORMULA AUSTRIACĂ DE ORGANIZARE A ȚĂRII

Încă din primele luni ale războiului — la o dată când soarta acestuia era departe de a fi hotărâtă — boierimea munteană a început să elaboreze formula politică de guvernare pe care nădăjduia să o impună în eventualitatea, socotită acum probabilă, a eliberării țării de sub stăpânirea otomană și a încadrării ei în sistemul imperial habsburgic. Golul de autoritate creat de arestarea și captivitatea lui Nicolae Mavrocordat la sfârșitul anului 1716 punca la ordinea zilei problema guvernării țării și, în perspectivă, aceea a viitoarei ei organizări.

Perspectivile deschise de evoluția evenimentelor politice și militare au determinat boierimea să-și precizeze poziția și să-și formuleze punctele de vedere — dezideratele — în problemele esențiale ale organizării politice și sociale. Memoriile înaintate Curții din Viena de boieri și de clerul superior dau la iveală concepția politică a clasei dominante din Țara Românească și îngăduie cunoașterea — desigur, prin optica interscelor acesteia — a problemelor majore ale vieții social-politice a țării. Nici când în trecut formula optimă de guvernare — din punctul de vedere al boierimii — nu fusese mai clar exprimată decât în aceste memorii, nici când statul boieresc — adică statul de autoritate necontestată a marii boierimi în viața politică și socială, astfel cum îl preconizase boierimea munteană încă din veacurile anterioare — nu își găsisese formularea programatică desăvârșit conturată ca în proiectele alcătuite de boierime în cei peste doi ani care s-au scurs de la data intrării trupelor imperiale în București (noiembrie 1716), la aceea a fixării, prin decret imperial, a viitorului statut al provinciei (22 februarie 1719).

Principalele memorii întocmite de boierimea munteană — apoi de cea olteană doar — au fost elaborate în două etape distincte: cea dintâi, la sfârșitul anului 1716 și la începutul anului 1717, în legătură cu înlăturarea lui Nicolae Mavrocordat din domnie, cea de-a doua, în lunile imediat următoare încheierii

păcii de la Passarowitz, când statutul provinciei recent cucerite era în curs de elaborare. Identice în esența lor, memoriile diferă prin unele detalii care reflectă situațiile simțitor deosebite ale momentelor când au fost întocmite¹. Completate cu elementele furnizate de dialogul ulterior dintre boieri și autoritățile austriece, în primii ani după instaurarea regimului habsburgic, ele oferă imaginea desăvârșită a tipului de guvernare care asigura și consfințea atotputernicia marii boierimi pe plan politic și în viața socială.

Potrivit memoriilor boierilor, țara avea să păstreze statutul de autonomie de care beneficiase și în raporturile cu Imperiul otoman, iar autonomia urma să fie consacrată de *menținerea instituției voievodatului, deci a suveranității interne*. Insistența boierimii asupra acestui punct a fost deosebit de viguroasă și ea a constituit implicit o luptă împotriva imixtiunii austriece în viața internă a țării². Deosebit de evidentă a devenit tendința boierimii în vara anului 1718 când, pentru a-și justifica punctul de vedere, în condițiile mult mai ingrate create de despărțirea Olteniei de restul țării, ea apela la argumente istorice și invoca vechea autonomie a provinciei în cadrul Țării Românești: „Întrucât în vremea în care ne stăpâneau barbarii (adică turcii, n.n.), nefiind voievodul în stare să guverneze toată țara, a instituit asupra acestor cinci județe ale Oltului un boier de frunte, adică al doilea după însuși domnul, cu titlul de mare ban (înzestrat) cu autoritate deplină în amintita provincie, atât în afacerile civile cât și în cele criminale, economice și în toate chestiunile administrative, *cerem și acum cu toată umilința ca în locul acestuia (Curtea) să-l numească pe Gheorghe Cantacuzino cu titlul de voevod*“³.

Autonomia, în raport cu puterea suzerană, însemna pentru boieri limitarea autorității acesteia la încasarea tributului — al cărui quantum urma să fie

¹ Elaborat în cadrul unor reuniuni care au grupat reprezentanți ai întregii boierimi muntene — și fără îndoială ai clerului —, cel dintâi memoriu a fost înaintat Curții din Viena la 27 februarie 1717; în toamna anului precedent, la scurt timp după expediția militară a austrieților împotriva Bucureștilor și după arestarea lui Nicolae Mavrocordat, boierii s-au întrunit la Târgoviște în cadrul a ceea ce pare a fi fost o „adunare obștească“. Din Târgoviște, comandamentul austriac era informat, la 28 noiembrie 1716, că „întreaga boierime s-a întrunit aici“ („tota nobilitas hic congregata“) și că ea a delegat doi mari boieri pentru a discuta nu numai problemele imediate deschise de carența de autoritate și de sarcinile impuse de austrieți, dar și viitoarea organizare a țării; C. Giurescu, *Material*, I, p. 59. Un an și jumătate mai târziu, în lunile august–octombrie 1718, când viitorul statut al provinciei era discutat de autoritățile din Viena, „clerul și stările Valahiei imperiale“ au înaintat un șir de memorii care, pe lângă cererile formulate în memoriul din 1717, conțineau prevederi specifice, izvorâte din situația creată de tratatul de la Passarowitz și de împărțirea țării sub două stăpâniri străine (textele memoriilor la C. Giurescu, *Material*, I, p. 159–162 și 331–342).

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 161.

³ *Ibidem*, p. 332.

ulterior fixat — și la îngrădirea, cu concursul ei, a puterii domniei în relațiile cu boierimea.

Pentru a evita încălcarea ocolită a statutului de autonomie, boierii respingeau categoric încadrarea țării într-o formulă administrativă comună cu Transilvania. Camerei imperiale (fiscului austriac) i se refuza dreptul de a interveni în viața economică și în organizarea fiscală a provinciei, lăsată în întregime pe seama localnicilor, adică a domnului și a boierilor în primul rând. Țara urma să aibă un reprezentant permanent la Viena, prin intermediul căruia aveau să fie transmise toate hotărârile Curții; solicitată de boieri, instituția sublinia ea însăși caracterul de autonomie al statutului țării.

Cum înțelegeau boierii să organizeze înăuntrul acestei autonomii se întrevede limpede din cuprinsul aceluiași memoriu. Necesară pentru a impune o stavilă imixtiunii străine și pentru a salva „vechile legi și așezăminte ale țării” de acțiunea reorganizatoare și centralizatoare a noilor stăpânitori, domnia urma să fie cât se poate de îngrădită în raporturile interne, cele cu clasa dominantă în primul rând. Concepția boierimii despre limitele care trebuiau impuse puterii domnești e neechivoc formulată în textele înaintate Curții din Viena.

O primă limitare a autorității domnului decurgea din caracterul viager al domniei. La moartea domnului, fiul acestuia putea fi ales de către boierii de sfat și clerul superior, dacă se va fi dovedit „demn și iscusit pentru domnie”¹. Dacă această condiție, care echivala cu încadrarea în interesele boierimii, nu era împlinită sau dacă domnul nu ar fi lăsat moștenitor, atuncea, același corp electoral avea să desemneze, „dintre boieri”, un „domn pământean, nobil și demn de o asemenea dregătorie”, sancțiunea imperială urmând să ratifice alegerea boierilor. Formula domniei electivă apare astfel ca punct esențial în programul politic al clasei dominante din Țara Românească.

Nu mai puțin categoric sunt expuse limitele pe care înțelegea boierimea să le impună exercițiului efectiv al puterii domnești: dacă cereau în favoarea domnului dreptul de a dispune de autoritatea necesară în reglementarea chestiunilor interne — pentru a îngrădi imixtiunea austriacă în viața țării și pentru a putea organiza forța de constrângere de care aveau nevoie pentru a ține în ascultare populația de rând — boierii se grăbeau să restrângă prerogativa domnească, de data aceasta pentru a evita consolidarea autorității domnului în detrimentul lor. Domnul nu avea dreptul de a condamna și executa vreun boier decât după judecata prealabilă a sfatului domnesc și cu asentimentul Curții imperiale. Pentru a se pune la adăpost de eventualele velenități de guvernare

¹ „Che doppo la morte del Principe, se averà figliuolo degno ed abile per il Principato, che possa esso esser' eletto in Principe dall' Arcivescovo della Valachia, dalli due Vescovi di Ribnico e di Buzeo, e dalli Baroni del Consiglio...” (C. Giurescu, *Material*, I, p. 161); în varianta din 1718, sunt indicați clerul și boierii țării, fără vreo limită de categorie.

autoritară, boierii revendicau chiar, pe cale indirectă, într-unul dintre memoriile lor, dreptul de a-l destitui pe domn¹.

Dar boierii înțelegeau să-și pună sub ocrotirea unui pact fundamental nu numai viața, ci și stăpânirile; mai explicit, în această privință, memoriul din 1718 adaugă la prevederile anterioare: „... iar domnul să nu aibă putere nici asupra vieții, nici asupra bunurilor vreunui boier, după cum se întâmpla pe vremea perfidei stăpâniri turcești”².

Asigurați prin aceste clauze împotriva primejdiei unei domnii autoritare, boierii se grăbeau să reglementeze în favoarea lor celelalte probleme esențiale pentru existența clasei lor. La loc de frunte se afla desigur aceea a moșilor și a mijloacelor de a le exploata, izvorul cel mai statornic — dacă nu și cel mai de seamă — al veniturilor lor: „boierii să-și poată stăpâni toate satele, bunurile, viile și supușii lor, după cum le-au stăpânit și până acum...”³; dar în același timp nu era uitat celălalt izvor de putere și înavuțire, dregătoriile. Boierimea a continuat să lupte cu aceeași înverșunare pe care a depus-o în secolul al XVII-lea și pe care o va mai depune și în tot cursul secolului următor, pentru a-și asigura monopolul dregătoriilor și pentru a înlătura concurența străinilor: „... în sfatul, în demnitățile și dregătoriile țării, atât în cele bisericesti, cât și în cele laice, să nu poată fi introduși străini, ci numai localnici”⁴. Că boierimea înțelegea dreptul de a exercita dregătoriile și de a beneficia în exclusivitate de avantajele imense legate de exercițiul dregătoriilor *ca un privilegiu de clasă*, se constată din cererea ei de a se constitui un fond special, dintr-o cotă adițională asupra contribuției, din care urmau să fie ajutorați „câți dintre boieri nu vom avea dregătorii în slujba imperială, pentru a ne putea întreține cu venitul acestor dregătorii”⁵. În concepția și în practica boierimii, exercițiul dregătoriei se transformase într-un izvor legal de venituri pentru întreaga clasă dominantă, recunoscut ca atare în memoriile oficiale.

¹ „Qual Voivoda non si possa deponere senza il comune richiamo delli Boiari, ma lasciarsi sino all'ultimo di sua vita...”; *Magazin istoric pentru Dacia*, vol. IV (1849), p. 209.

² „Che il Prencipe non possa far morire o estermine alcun barone senza l'aprovazione di Sua Cesarea Maestà, dovendolo prima chiamar in giudizio o giudicarlo in presenza dell' Arcivescovo, de' Vescovi e de' Baroni del Consiglio, li quali, esaminando la di lui colpa e trovandolo reo, daranno parte alla Cesarea Corte e sua Cesarea Maestà darà la sentenza...”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 161; iar în 1718: „... però il Voivoda non possa aver' autorità nè sopra la vita, nè sopra la facultà di alcun boiaro...”; *ibidem*, p. 333.

³ C. Giurescu, *Material*, I, p. 162.

⁴ *Ibidem*, p. 162 și 334.

⁵ „E quanti boiari non averemo officii nel servizio Casareo, per poter sussistere coll' emolumento di detti officii, che abbiamo il solito sovvenimento dalla decima del Tributo del popolo, siccome sempre e sin al presente si practica in Valachia, il che pagandosi da detto popolo non importerà alcun pregiudicio all'annual tributo destinato alla Camera imperiale”; *ibidem*, p. 335.

În sfârșit, drept încununare a supremației ei sociale și politice, boierimea înțelegea să beneficieze de scutire totală de dări, bir, dijme etc.¹, precum și de toate privilegiile pe care le dobândise în veacurile anterioare, toate în numele „vechilor legi și constituții ale țării” pe care boierii le invocau atât de des. Refractari inovațiilor — ori de câte ori ele le amenințau poziția —, boierii au luat ei înșiși inițiativa unor refnoiri, acolo unde întrevedeau posibilitatea unor noi avantaje.

Redus la esența sa, programul boieresc însemna menținerea nealterată a structurii sociale tradiționale — întemeiate pe dependența personală a celei mai largi secțiuni a populației — și a regimului politic care lăsa puterea efectivă în mâinile marii boierimi.

Cu totul altfel vedeau însă lucrurile noii stăpâni, care înțelegeau să tragă toate foloasele din țara recent cucerită și nu se arătau dispuși să se limiteze la exercițiul unei simple suzeranități². Amânând sub diverse pretexte discuția asupra statutului provinciei până după încheierea păcii, conducerea imperiului și-a rezervat libertatea de a impune regimul pe care îl socotea potrivit.

Dreptul la autonomie era dintru început contestat; cucerită prin forța armelor și nu integrată în imperiu în urma negocierilor dintre boieri și austrieci, Oltenia era așezată sub deplina autoritate a împăratului, care își atribuia dreptul de a organiza viața provinciei după bunul său plac³.

¹ „... che non possono dare contribuzione o decima per tutte le cose che appartengono a loro propri, come animali, vini, grani, fieni etc...”; revendicarea revine în memoriul din 1718, cu referire la situația anterioară, din timpul stăpânirii turcești, când boierii erau constrânși la plata dărilor; în același timp era invocat exemplul nobilimii transilvane, scutită de plata dărilor, *ibidem*, p. 334.

² Punctul de vedere al autorităților austriece în problemele de bază ale organizării provinciei se află în rapoartele generalului Steinvilke către Eugeniu de Savoia și în memoriul adresat de acesta împăratului, la 14 noiembrie 1718. M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 437–451 și Jacobenz, *Die cis-alutanische Walachei*, p. 62–80; decretul imperial din 22 februarie 1719 cu privire la organizarea Olteniei (C. Giurescu, *Material*, I, p. 349–352; versiunea românească a decretului, *Arh. St. Buc.*, ms. 330 (*M-reu Tismania*), f. 6–7) și-a însușit în cea mai mare parte propunerile cuprinse în memoriul lui Eugeniu de Savoia. Experiența celor două decenii de guvernare în Oltenia a oferit material de reflecție abundent autorităților militare și camerale austriece; corespondența autorităților locale cu cele centrale reflectă larg evoluția formulei de guvernare austriece în contact cu realitățile locale.

³ Luarea în stăpânire directă a provinciei de către austrieci era justificată cu argumente culese din domeniul dreptului internațional, furnizate împăratului de memoriul lui Eugeniu de Savoia: „Zumahlen sich aber sodan ferners ergeben, dass bei dem Passarowitzischen Friedensschluss nur die 5 Distrikte der Aluta gelegene Wallachische Distrikte und ebenfalls diese nur *jure armorum et pacto publico cum Porta ottomanica stabilito*, nicht aber aus einer mit dem Land genommenen Einverständnis oder Convention Euer Kais. Majestät, cum pleno dominio zugefallen; mithin die Einrichtungsort oder bestellende forma regiminis desto mehrers auf ihre allerhöchste Willkür und Convenienz ankommt...”; M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 437; argumentul era reluat, în formă mai succintă, de decretul imperial din februarie 1719.

Refuzul Curții din Viena de a recunoaște Olteniei dreptul la un domn pământean însemna implicit contestarea dreptului la autonomie; în temeiul noii organizări, împăratul devenea el însuși domn al provinciei cucerite. Hotărârile mai însemnate ale Administrației craiovene erau emise „în numele preasfințitei chesaricești măririi, prințul Valahiei dincoace de Olt, Carol al VI-lea”¹. Noul domn al „Valahiei dincoace de Olt” sau al „Chezariceștii Valahii” înțelegea însă să-și organizeze stăpânirea după propria sa concepție, nu după sugestiile boierimii oltene.

Provincie de graniță, vecină cu Imperiul otoman, în detrimentul căruia conducerea din Viena nădăjduia să extindă și în viitor hotarele stăpânirilor sale, Oltenia a fost așezată, împreună cu celelalte provincii recent smulse dominației otomane, sub autoritatea unei instituții speciale — *comisia neo-acquistică* — alcătuită din reprezentanți ai *Camerei aulice* și ai *Consiliului de război*². Hotărâtoare în tot ceea ce privea organizarea provinciei era autoritatea militară; conducerea militară austriacă de la Sibiu îmbina comandamentul asupra trupelor din Transilvania și a celor din Oltenia. Comandantul suprem austriac cumula autoritatea militară și politică, aceasta din urmă exercitată sub titlul de *Director suprem al Olteniei (principatus Valachiae Cisalutanae supremus director)*³. Întreaga activitate administrativă și judecătorească din provincie urma să se desfășoare sub supravegherea sa; directorului suprem îi revenea sarcina de a numi dregătorii județeni — selectați din tabelele înaintate de Administrația craioveană —, de a emite instrucțiunile în temeiul cărora urma să se desfășoare activitatea organelor locale, de a verifica gestiunea financiară, de a relua în apel procesele judecate la Craiova etc.

Caracterul militar al regimului instaurat în provincie s-a menținut nealterat, din timpul războiului și al cuceririi și până la sfârșitul dominației austriece. Prezența permanentă a unităților militare austriece — folosite nu numai ca garante ale stăpânirii imperiale, dar și ca instrument efectiv de guvernare pentru reprimarea fugii și a împotrivirii țărănimii la îndeplinirea sar-

¹ *Doc. rel. agr.*, p. 297, p. 298 etc.; C.V. Obedeanu, *Hrisov de la vel banul Gh. Cantacuzino*, în *Arh. Olt.*, III (1924), nr. 12, p. 142; listele de domnitori ai Țării Românești omit să-l insereze pe Carol al VI-lea în șirul domnilor, în intervalul 1718–1739.

² A. Luschin von Ebengreuth, *Grundriss der Österreichischen Reichsgeschichte*, p. 278.

³ Lista directorilor supremi ai Olteniei:

Stephan Steinville	1719–1721
Damian Virmond	1721–1722
Karl Königsegg	1722–1726
Karl Tige	1726–1730
Franz Anton Wallis	1730–1737

cinilor către stat — a fost una din caracteristicile principale ale dominației austriece în Oltenia.

Reprezentanților *Camerei aulice* le era rezervată administrarea bunurilor și a veniturilor camerale, care aparținuseră anterior domniei. Sub supravegherea și controlul direct al autorităților militare și camerale și în limitele normelor de guvernare stabilite de ele, avea să se desfășoare întreaga activitate a organelor locale.

Regimul instituit de austrieci spulbera nădejtile boierimii de a-și impune propria ei formulă de organizare; boierilor le rămânea un singur mijloc de putere pe care însă au știut să-l utilizeze din plin. Socotind suficiente instituțiile și măsurile adoptate pentru a asigura funcționarea sistemului de guvernare instituit potrivit concepției sale, conducerea imperiului a lăsat, în faza inițială, administrația locală pe seama boierimii, rezervându-și însă, prudent, dreptul de a reveni asupra statutului provinciei. Sub numele însuși de *Administrație*, un grup de patru mari boieri consilieri, prezidați de banul Gheorghe Cantacuzino, urma să guverneze Oltenia, în spiritul instrucțiunilor imperiale.

Refuzul de a recunoaște fiului lui Șerban Cantacuzino titlul și demnitatea de voievod, retrogradarea sa în raport cu programul boierimii și cu propriile sale veleități la situația de ban, „cu caracter de preșdinte”, deci de dregător numit, a fost cunoscut de îndată și înțeles în toată semnificația sa politică dincolo de Olt, unde evenimentele din județele pierdute erau urmărite îndeaproape. Simplist, ca de obicei, Radu Popescu rezuma în cronica sa, în termeni populari, situația creată dincolo de Olt și semnificația ei politică, corect interpretată: „... au rânduit pe Gheorghe beizadea să să chiiame ban Craiovei, iar nu domn sau guvernator — din cal l-au făcut măgar — și au rânduit și pe patru conșiliari din boierii cei mai de jos, să fie lângă banul Gheorghie. Iar cei ce avea nădejde să fie ei mai mari, i-au lăsat în deșert de s-au rușinat ca niște oameni proști. Că au cercat cămila să-și pune cercei la urechi, apoi și urechile le-au tăiat. Acest feliu de bine ș-au dobândit cu mintea lor de la neamți”¹.

Antagonismul între programul boieresc și cel austriac era desăvârșit; cele două formule de organizare răspundeau la două tipuri de guvernare inconciliabile. Programul boierilor punca statul în întregime sub tutela mării boierimi, limitând autoritatea împăratului la o simplă suzeranitate. Dimpotrivă, formula austriacă punca țara sub controlul efectiv al conducerii imperiului, căreia îi rezerva cea mai însemnată parte a venitului rezultat din exploatarea resurselor ei. Ciocnirea de interese dintre cele două forțe concurente nu putea să întârzie mult; în germene, ea se regăsește în tratativele și proiectele preliminarei înstituirii noului regim. Transferat de la masa negocierilor pe terenul măsurilor efective de organizare, echivocul inițial s-a transformat într-un

¹ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 248.

conflict violent, care se află la originea tuturor convulsiunilor din răstimpul celor două decenii de stăpânire habsburgică în provincie. Redusă la esența ei, experiența austriacă în Oltenia nu a fost altceva decât confruntarea dintre un stat absolutist, în a cărui politică începeau să se manifeste germeii concepției de guvernare luministe, și o mare boierime obișnuită să domine necontestat o societate de tip agrar-seniorial.

Terenul pe care s-a dezvoltat inițial conflictul a fost fiscalitatea. Hotărâți să exploateze sistematic provincia, austriecii au început prin a-i reorganiza sistemul fiscal; coordonatele noului sistem de impunere a contribuției erau fixitatea sarcinei fiscale și repartitia ei potrivit numărului și averii contribuabililor. Condiția esențială a succesului reformei era însă o riguroasă evidență a populației și a capacității ei fiscale.

Principiile de bază ale reformei fiscale austriece și situația pe care aceasta tindea să o creeze contraveneau grav intereselor marii boierimi. Structura fiscală tradițională îngăduia boierilor să realizeze un îndoit beneficiu: cel dintâi, în colaborare cu statul, ca instrumente ale exploatării fiscale la care erau asociați; cel de-al doilea, în opoziție cu interesul fiscal al statului, prin sustragerea unui însemnat număr de contribuabili de la îndatorirea publică. Prin scutirea legală a poslușnicilor — rămășiță și metamorfoză târzie a imunității — dar mai ales prin masiva tănuire a locuitorilor de pe domeniile lor — recrudescență a imunității —, boierii lipseau vistieria de o parte însemnată a veniturilor ei. Când puterea boierimii se afirma masiv, când veleitățile centralizatoare ale domnilor erau zădărnice de rezistența marilor boieri, statul pierdea de sub controlul său cea mai mare parte a masei contribuabile. Instabilă în timp, lipsită de un sprijin intern solid în politica de îngrădire a puterii boierimii și de control eficace al realităților esențiale dinlăuntrul domeniului, domnia era silită să se resemneze cu un sistem care lăsa cea mai largă parte a beneficiului exploatării pe seama marilor stăpâni de moșii. E lesne de înțeles că boierimea olteană nu se putea lăsa lipsită, fără reacție, de o formulă de organizare fiscală care îi oferea avantaje imense. Stăpână în primii ani pe puterea administrativă locală — crâmpei salvat din ansamblul revendicărilor ei — marea boierime a reușit nu numai să ducă în impas noua organizare fiscală, meticolos elaborată de autoritățile militare și camerale austriece, dar a știut și să o convertească în mijloc de realizare a propriului ei program.

Dificultățile întâmpinate de reforma fiscală și apoi eșecul ei i-au silit pe austrieci să avanseze mai adânc în politica de reforme și să se angajeze treptat în reorganizarea întregii structuri social-politice a provinciei. Produs al unui tip de organizare social-politică, sistemul fiscal nu putea fi eficace și durabil reorganizat decât o dată cu realitățile care îl generaseră; consecventă cu această constatare, politica de reforme a autorităților habsburgice a cuprins unul după

altul toate sectoarele esențiale ale vieții social-politice. Un ansamblu coerent de reforme — dezvoltate cu necesitate una din cealaltă — era chemat să destrame ansamblul coerent de instituții pe care se întemeia atotputernicia marii boierimi în stat.

Continua deplasare a masei rurale a impus *reforma fiscală*, dar arbitrarul care guverna relațiile agrare participa larg la răspunderea instabilității țărânimii. Pentru a crea condiții de stabilitate demografică, reforma fiscală trebuia coroborată cu măsuri de *reformă socială*; și, pentru prima oară în istoria țării, relațiile agrare au fost reglementate prin așezăminte generale în timpul stăpânirii austriece. Supunând ansamblul țărânimii dependente — rumâni și oameni cu învoială — acelorași obligații față de stăpânii de moșii, regimul agrar a marcat un pas însemnat spre desființarea rumânicii și a stabilit direcția în care avea să se desăvârșească procesul în cadrul reformelor lui Constantin Mavrocordat. În același timp, trebuiau reglementate și, firește, îngădite privilegiile clasei dominante, pentru a asigura statului o parte mai însemnată din venitul provinciei. Stăpânirea austriacă a făcut primul mare efort cunoscut din istoria Țării Românești de statuire și îngădire a privilegiilor boierimii.

Noii stăpâni ai provinciei înțelegeau însă nu numai să creeze cadrul instituțional fără de care stabilizarea populației era de neconceput, ci și să realizeze efectiv regruparea și fixarea masei rurale în centre sătești statornice și sistematizate; e cea dintâi încercare de sistematizare și modernizare a habitatului rural și care nu va avea să fie reluată decât în epoca regulamentară. După îndelungate eforturi și după înfrângerea rezistenței boierimii, austrieccii au reușit să obțină prima evidență serioasă a populației, care îngăduie cunoașterea potențialului uman al provinciei, al județelor, al satelor libere și al domeniului boieresc și mănăstiresc. Măsurile demografice adoptate de austriecci erau complementul necesar al reformei fiscale și agrare.

Pentru ca măsurile de ordin *fiscal, agrar și demografic* să devină efective, mai era încă necesar ca organul chemat să le aplice — administrația provinciei — să înceteze de a mai fi instrumentul marii boierimi și să devină executorul fidel al puterii centrale. Constatarea avea să-i împingă pe austriecci pe calca *reformelor administrative*. Un întreg șir de măsuri de reorganizare pe tărâm administrativ s-a strădui să încadreze în normele riguroase ale concepției de stat austriece activitatea organelor administrative din Oltenia; sub imperiul acțiunii lor a început să se producă, lent și imperfect, dar totuși perceptibil, tranziția de la dregătorul medieval la funcționarul modern.

Sistemul judiciar în vigoare care lăsa puterea judecătorească în cea mai mare parte în mâna boierilor — stăpâni de moșii și dregători — a fost, firește, cuprins și el de politica de reformă. Străduindu-se să-i sustragă pe locuitorii personal dependenți ai domeniului autorității judiciare — sau mai exact puterii

discreționare — a stăpânilor lor, instituind instanțe noi care în scurt interval au sustras Administrației o parte însemnată a proceselor, supunând întreaga activitate judiciară a provinciei controlului autorităților habsburgice superioare de la Sibiu și Viena, *reforma judecătorească* a îngădit simțitor puterea și autoritatea socială a boierimii.

În ciuda tuturor precauțiilor adoptate de conducerea imperiului, a dreptului de îndrumare și control asupra întregii vieți a provinciei pe care și-l rezervase, aplicarea reformelor și în primul rând a celei fiscale s-a dovedit iluzorie atâta timp cât marea boierime rămânea stăpână pe administrația locală; constatarea s-a aflat la originea crizei dezvoltate în raporturile dintre autoritatea ocupantă și marea boierime și a modificării regimului provinciei în anii 1726–1729.

Rămășițele autonomiei — ultima baricadă a marii boierimi — au fost progresiv anihilate; în 1726 bănia a fost desființată, iar conducerea provinciei încredințată unui german; apoi aparatul administrativ central și județean a fost din ce în ce mai mult germanizat sau supus controlului direct și efectiv al elementului germanic. Abia după desăvârșirea acestei transformări care s-a prelungit timp de câțiva ani, rezistența boierimii a fost înfrântă, iar reformele au putut fi efectiv aplicate.

Triumful absolutismului nu însemna lichidarea privilegiilor și cu atât mai puțin a structurii sociale pe care se întemeiau; programul de guvernare habsburgic nici nu își propunea de altminteri un asemenea țel. Ceea ce a urmărit și a reușit să obțină conducerea imperiului a fost restructurarea sistemului de guvernare a provinciei în cadrul realităților existente. Refulată de afirmarea autorității centrale, puterea marilor stăpâni de moșii a fost îngădită în limitele regimului de privilegii recunoscute de autoritatea imperială; tot ceea ce în trecut depășise această limită a fost absorbit de autoritatea de stat. În esență, reformele au realizat un larg transfer de putere și de mijloace materiale din zona privilegiului în aceea a puterii centrale. Timp de câțiva ani, o porțiune a teritoriului Țării Românești a făcut experiența regimului absolutist.

CAPITOLUL IV

POPULAȚIA ȘI AȘEZĂRILE OMENEȘTI

Cercetarea demografică, esențială pentru înțelegerea oricărei societăți și în primul rând a celor în care efortul uman furnizează principala sursă de energie, constituie încă unul din sectoarele cele mai deficitare ale medievalisticii noastre. Explicația se află atât în caracterul foarte lacunar al documentației referitoare la demografia medievală a țărilor române, cât și în stadiul încă incipient de dezvoltare a cercetărilor de statistică și demografie istorică.

Pentru Țara Românească, cele dintâi izvoare de caracter statistic păstrate aparțin stăpânirii austriece; mărturie a efortului perseverent al noilor stăpânitori de a cunoaște cât mai îndeaproape numărul așezărilor și potențialul uman al provinciei, pentru a-i putea exploata cât mai sistematic resursele, catagrafiile și conscripțiile întocmite în timpul stăpânirii austriece în Oltenia constituie un izvor însemnat și, ca atare, s-au bucurat, cu drept cuvânt, de atenția unora dintre cercetătorii noștri¹. În ciuda scorioaselor lor imperfecțiuni, cunoscute de înșiși contemporani, conscripțiile austriece, întregite prin incomparabilul instrument de cercetare care este harta întocmită de căpitanul Schwantz von Springfels — cea dintâi evidență cartografică a tuturor așezărilor omenești din Oltenia — lasă să se întrevadă câteva din marile realități demografice ale provinciei la începutul veacului al XVIII-lea, precum și implicațiile lor agrare, sociale și politice.

¹ Prima utilizare a izvoarelor austriece în scopul determinării nivelului de dezvoltare demografică a țării, la începutul veacului al XVIII-lea, îi aparține lui A.D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. IX, p. 65-66; mai recent au utilizat abundent conscripția întocmită în 1722-1728 de austriecci, I. Donat, *Despre toponimia slavă în Oltenia*; idem, *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV-XVI*, în *Studii*, IX (1956), nr. 6, p. 75-95; H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești*, vol. I, p. 33-36.

Investigațiile austriece dau la iveală o societate grav deficitară din punct de vedere demografic, nu numai îndată după încheierea războiului pustiitor din 1716–1718, dar chiar și în ultimii ani ai stăpânirii habsburgice, când cataografiile înregistrează maxima demografică; constatarea explică deopotrivă încercarea de aservire în masă a țărănimii, concurența acerbă dintre stăpânii de moșii pentru acapararea brațelor de muncă și conflictul puternic dintre stat și boierimea olteană, refractară până la capăt politicii centralizatoare a autorităților habsburgice, care se străduiau să recupereze pentru fiscul imperial miile de locuitori tăinuți pe domenii.

Izvoarele epocii oferă o amplă documentație pentru înțelegerea celei de-a doua mari realități demografice a veacului al XVIII-lea: fuga populației. Prinsă între cele două „proiecții” care i se ofereau cu egală insistență, a boierimii și a statului, țărănimea încearcă să reducă nivelul exploatării prin fugă, larg înlesnită de concurența dintre stăpânii de moșii și de lupta dintre fisc și domeniu.

Instabilitatea masei rurale — forma cea mai largă și permanentă a luptei de clasă — a dat naștere celei mai grave probleme cu care s-a confruntat autoritatea guvernantă în țările române în veacul al XVIII-lea. Ca și domnia pe ansamblul țării, autoritățile habsburgice în Oltenia s-au străduit să pună capăt fugii țărănimii; „legarca” medievală a țăranilor de glie și reformele moderne și-au conjugat acțiunea într-un suprem efort de stabilizare a masei rurale.

1. POPULAȚIA LA ÎNCEPUTUL STĂPÂNIRII AUSTRIECE

Desfășurarea operațiilor militare pe teritoriul Olteniei și mai ales robirea și deportarea sistematică a locuitorilor de către turci și tătari în retragere au creat un gol de populație ale cărui urmări s-au făcut simțite mulți ani după încheierea păcii. Începută o dată cu primele operații militare pe teritoriul Țării Românești, la sfârșitul anului 1716 și la începutul lui 1717¹, pustiirea a luat proporții catastrofale la sfârșitul anului 1717, ca urmare a hotărârii turcești de a goli de locuitori provincia pe care înaintarea austriecilor îi silca s-o evacueze. „Țara încă s-au robit și peste Olt și dincoace de Olt, însă mai mult 70, 80 de mii de suflete”, înregistra Radu Popescu, în cronica sa, masiva deportare de populație de către turci². Partea Olteniei în această hemoragie demografică se

¹ „... iar turcii urmărind catanele, pe unii îi omorau, pe alții, care se refugiau în mănăstiri, îi ardeau împreună cu ele și robeau atât pe creștinii pământeni cât și pe cei străini”; M. Grigoras, *Cronica Țării Românești 1714–1716*, la D. Russo, *Studii istorice greco-române*, vol. II, p. 448; alte indicații cu privire la depopularea țării, *ibidem*, p. 447 și 449 și la Ilie El. Angelescu, *Din corespondența bavareză și saxonă (1691–1739)*, p. 41.

² Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 252; alte indicații, *ibidem*, p. 141–142.

ridica la jumătate, după indicațiile furnizate austriecilor de deputații olteni¹. Trăgând concluzia, la un an după încheierea păcii, un dregător cameral constata: „... am cucerit desigur o întindere mare de pământ, dar prea puțini locuitori”².

Dar pustiirea nu s-a repartizat uniform pe ansamblul provinciei; ca întotdeauna în trecut, regiunea de șes a suferit nu numai mai mult — numărul satelor pustiite fiind mai mare — dar și mai durabil, iar procesul de refacere a fost aici mai lent. Harta Olteniei, întocmită în primii ani după încheierea păcii de căpitanul Schwantz von Springfels, înregistrează un total de 273 sate pustiite dintre care 190 în județele Dolj, Romanați și în regiunea de șes a județului Mehedinți. Prim interpret al propriei sale opere cartografice, Schwantz observa, în descrierea anexată hărții, că pustiirea lovise mai ales regiunea de șes. „ceea ce se vede dealtminteri pe hartă, în județele Romanați, Dolj și Mehedinți, unde satele sunt relativ rare și schițate subțire, deoarece aci se găsesc puțini locuitori”³.

Afirmația lui Schwantz nu e izolată; alte mărturii de proveniență variată confirmă constatările cartografului austriac privitoare la pustiirea șesului ca urmare a războiului. Subliniind, la un an după încheierea păcii, necesitatea adoptării unui regim fiscal moderat, consilierul cameral Ignățiu Haan indica forurilor camerale cărora li se adresa și finalitatea demografică a sugestiei sale, anume: „pentru a popula mai mult această țară, care în partea ei de jos, spre Dunăre, e relativ pustie”⁴. Generalul Königsegg confirma și el în 1723 — așadar la cinci ani după încetarea ostilităților — caracterul deosebit de acut al crizei demografice, „mai ales în județul Mehedinți”⁵, iar în cuprinsul altui memoriu repeta constatarea că „tătarii au prins și deportat un mare număr de țărani din Oltenia, mai ales din părțile dunărene”⁶.

Situația creată de războiul austro-turc din 1716–1718 a consolidat și amplificat una din trăsăturile caracteristice ale demografiei medievale a Țării Românești. Ceea ce slujbașilor austrieci le părea produsul unei situații speciale — războiul austro-turc — era în realitate o constantă demografică în istoria

¹ „... li cinque distretti, ridotti al presente in misero stato, per trenta e più milla de suoi abitanti strascinati da tartari in schiavitù”: C. Giurescu, *Material*, I, p. 339.

² *Ibidem*, p. 397.

³ Hurmuzaki, IX, I, p. 644; pustiirea a afectat toate teritoriile cuprinse în zona operațiilor militare; mult mai puternic lovite decât Oltenia au fost Serbia și Banatul. În Serbia „la șase așezări locuite se aflau cinci nelocuite, și în fiecare așezare locuită se găsesc în medie șase locuitori, adică familii”; Langer, *Serbien unter der kaiserlichen Regierung*, în *Mittheilungen des K. K. Kriegs – Archivs, Neue Folge*, III (1889), p. 192–193.

⁴ C. Giurescu, *Material*, I, p. 372.

⁵ *Ibidem*, p. 589.

⁶ *Ibidem*, p. 617.

țării, rezultat al acțiunii unui întreg șir de factori¹. În condițiile istoriei medievale a Țării Românești — pentru a sintetiza într-o formulă simplificatoare — acțiunea acestor factori a făcut din câmpia Dunării o zonă a primejdiei și insecurității, iar din regiunea munților și a pădurilor o zonă de relativă securitate și deci de refugiu pentru populație.

2. POLITICA DEMOGRAFICĂ ȘI REPOPULAREA PROVINCIEI

Golul demografic lăsat de trupele turco-tătare în retragere a fost una dintre preocupările dominante atât pentru autoritățile habsburgice, în concepția cărora în numărul populației se afla „avuția principilor și a țărilor”², cât și pentru boieri, care știau că brațele de muncă ale țăranilor „sânt stâlpii veniturilor noastre”³. Dar comunitatea de preocupare nu însemna și convergență de interese, cu atât mai puțin colaborare în realizarea politicii de repopulare; dimpotrivă, problema populației, a repartizării și evidenței ei, avea să constituie una din cele mai de seamă zone ale conflictului dintre austrieci și boieri.

Esențială pentru refacerea economiei provinciei, repopularea a preocupat pe boieri și pe austrieci încă dinainte de încheierea păcii de la Passarowitz. Reprezentanții boierimii oltene subliniau, într-unul din memoriile înaintate Curții, necesitatea scutirii provinciei de tribut pe un anumit interval, pentru a înlesni înapoierea la locurile lor a celor ce își părăsiseră așezările și a atrage și oameni străini⁴. Argumentată de boieri și de dregătorii militari și civili austrieci, ideea își croiește drum în memoriul înaintat împăratului de Eugeniu de Savoia, text care a stat la baza decretului imperial de organizare a provinciei⁵.

Necesitatea repopulării provinciei e leit-motivul tuturor instrucțiunilor adresate de Viena autorităților locale și al rapoartelor adresate de acestea forurilor superioare. „Domnul comandant înțelege singur prea bine cât de necesară, în cel mai înalt grad, este popularea acestei provincii...”, prevedeau instrucțiunile adresate colonelului Schramm la sfârșitul anului 1719⁶; „de nimic nu are această provincie mai multă nevoie acum decât de locuitori”, constata în același timp autorul unui memoriu înaintat Consiliului de război⁷.

¹ V. în această privință I. Donat, *op. cit.*, în *Studii*, IX (1956), nr. 6, p. 85.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 589.

³ „... la scarsezza dei vilici e coloni che sono appunto le colonne delle nostre rendite”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 339.

⁴ *Ibidem*, p. 335.

⁵ M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 442.

⁶ Hurmuzaki, VI, p. 330.

⁷ *Ibidem*, p. 311.

Aviditatea de oameni a solului și a stăpânilor lui era atât de mare încât a transformat lupta acută pentru dobândirea brațelor de muncă într-una din trăsăturile dominante ale epocii. Locuitorii satelor muntene care treceau Oltul — informa un raport cameral — au fost siliți să se înapoieze la vetrele lor „din pricina boierilor care s-au năpustit de îndată asupra lor și au început să-i asuprească...¹; incriminând practica boierilor de a-i mâna cu sila pe imigranți spre satele lor, un alt dregător cameral dezvăluie, câțiva ani mai târziu, amploarea efortului de reutilare a domeniului boieresc cu inventarul uman indispensabil valorificării sale².

Înfăptuirea vastului program de repopulare destinat nu numai să restituie provinciei oamenii pierduți în timpul războiului, dar și s-o ridice la un nivel demografic corespunzător capacității ei economice, presupunea reglementarea prealabilă a problemei fiscale. Preludiu al reorganizării întregului sistem fiscal, scutirea țării de tribut pe termen de un an și exonerarea timp de doi ani de toate îndatoririle publice a străinilor, precum și a înstrăinaților înapoiți, au provocat un puternic aflux de populație, înregistrat de izvoarele contemporane.

Încă în cursul anului 1719, politica de repopulare începuse să-și dea roadele; la sfârșitul anului, instrucțiunile înmânate comandantului trupelor austriece din Oltenia înregistrau succesul efortului demografic și preconizau intensificarea lui³. În aceeași vreme, un număr însemnat de „sârbi” (probabil bulgari) negocia cu autoritățile locale așezarea în provincie, condiționând-o de fixarea printr-o „capitulație” a îndatoririlor lor. Încurajați de regimul fiscal avantajos creat imigranților, locuitori din Muntenia negociau, în cursul anului următor, cu Administrația, condițiile trecerii lor în Oltenia⁴. La sfârșitul anului 1720, Administrația cerea păsuiri la scadențele fiscale, întrucât străinii veniți între timp în număr mare beneficiau de scutiri de dări pe doi ani și nu puteau fi încă impuși la contribuție. Imigrația — ca și fenomenul invers, de altminteri — a continuat și în anii următori; lipsa unor date de ansamblu face dificilă o apreciere a ritmului și proporțiilor procesului, dar succesul politicii de populare a provinciei este incontestabil.

Sporul continuu și masiv de populație — datorat intensului curent de imigrare — era semnalat Consiliului de război în 1726 de generalul Tige, devenit între timp director suprem al provinciei, care constata că încasarea contribuției a fost posibilă, în ciuda imenselor evaziuni practice de boieri, „pentru că din pricina numărului mare de dări impuse în Muntenia, mulți

¹ *Ibidem*, p. 348.

² „... was auch vor fremde Unterthanen über die Alt gekommen, haben sie mit Gewalt auf ihre Dörffer treiben lassen...”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 600.

³ Hurmuzaki, VI, p. 347–348.

⁴ *Ibidem*, p. 330.

locuitori s-au refugiat de dincolo aici“¹. În grupuri mici sau mari — uneori de ordinul sutelor de familii — fugarii treceau Dunărea sau Oltul pentru a se stabili în provincie și a beneficia de scutirea acordată imigranților². Nu numai din regiunile aflate sub stăpânirea turcească se refugiau locuitorii în Oltenia, ci și din Banat și Transilvania; la sfârșitul anului 1733, ispravnicul unei plăși din Mehedinți raporta satisfăcut succesul operațiunii de încasare a contribuției, oferind în același timp și explicația fenomenului: „... plasa aceasta s-au mai sport cu oameni din Banat și din partea turcească foarte bine“³. În 1729, Administrația se opunea cererii de restituire a transilvănenilor stabiliți în provincie, invocând faptul că se scurseseră peste zece ani de la așezarea lor „ca săteni statornici“ (qua fixi coloni)⁴.

La politica statului austriac de a spori populația provinciei prin încurajarea imigrației și la fuga spontană a locuitorilor dintr-o regiune în alta, s-a adăugat efortul stăpânilor de moșii de a asigura pământului aflat în stăpânirea lor forța de muncă de care avea nevoie. Cu mijloace proprii, dar în temeiul fie al scutiților generale acordate imigranților, fie al unora speciale, stăpânii de moșii — boierii, și în mică măsură mănăstirile — își recrutau de peste hotare o parte a brațelor de muncă pe care le solicitau stăpânirile lor de pământ, întinse, dar slab populate⁵. În 1728, în cadrul măsurilor de supraveghere a imigrației, se

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 8.

² La 23 oct. 1725, Administrația semnala trecerea Oltului în bloc de către 100 de familii; Arh. St. Sibiu, L. 1-5/354, f. 73 v.-74; la 14 aprilie 1730 se raporta imigrarea a 250 familii din Muntenia, atrase de regimul fiscal în vigoare în Oltenia; Arh. St. Sibiu, L. 1-5/356, f. 140; în iunie 1731, Administrația cerea instrucțiuni lui Wallis în legătură cu cererea unui număr însemnat de locuitori din sudul Dunării de a se așeza în provincie; Hurmuzaki, VI, p. 429; în iulie 1731, un alt grup de bulgari solicita dreptul de a se stabili în provincie; amintind că, doar în ultimii ani, peste 1 500 familii de bulgari se așezaseră „sub refugium Augustissimae Domus Austriacae“, ei cereau să li se acorde teritoriul din jurul Severinului și solicitau regimul de privilegii de care beneficiau bulgarii din Craiova, Râmnic și Brădiceni; Hurmuzaki, VI, p. 464-466. Țăranii se refugiau de obicei cu singura lor avuție, animalele; în 1728, Administrația, conformându-se dispozițiilor superioare de a se ține evidența riguroasă a imigranților, propunea „... ut rigorosum dominis teloniatoribus detur mandatum, quatenus tales homines per quemnam locum transierunt statim annotent, unumquemque cum suo nomine et cognomine ac pecoribus eorum“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 291.

³ Arh. St. Sibiu, L. 1-5/205, f. 30; în 1725, instrucțiunile trimise vornicului de Mehedinți prevedeau indicații precise cu privire la întocmirea catastifelor referitoare la mișcarea populației, în primul rând la fugarii din Banat: „... de câtă vreme au venit aici în țară și-n ce sate șad și câtă vreme au șăzut în Banat și-n ce sate, și oameni de aici de țară sânt au oameni den Banat, numindu-i tot anume și cu poréccele lor și care vor fi având moșii, vii, au în Banat, au aici“; Arh. St. Sibiu, L. 1-5/204, f. 99 v.

⁴ Arh. St. Sibiu, L. 1-5/356, f. 128.

⁵ Domeniul Gârla, complet pustiit în timpul războiului, își refăcuse în câțiva ani potențialul uman, datorită eforturilor arendașului; C. Giurescu, *Material*, I, p. 561 și II, p. 31-32 și 102; în 1727, episcopul catolic de Nicopole cerea Administrației regim fiscal de favoare „pro ducentis

preconiza repartizarea de către Administrație a țăranilor imigrați, cu excepția celor aduși de stăpânii de moșii „din inițiativă și pe cheltuială proprie, din Turcia sau Muntenia”¹. Deosebit de mare a fost numărul imigranților în primul deceniu al stăpânirii austriece. Potrivit datelor Administrației, doar între 1722 și 1726 se așezaseră în provincie 7 000 de familii contribuabile, cu alte cuvinte în interval de câțiva ani provincia sporise cu mai mult de o pătrime din totalul populației sale².

3. NUMĂRUL ȘI POPULAȚIA AȘEZĂRILOR OMENEȘTI

Numărul așezărilor omenești — locuite și pustii — era de aproximativ o mie; harta lui Schwantz, cel mai complet izvor în această privință, indică un total de 970 așezări, iar adaosul din 1728 la conscripția virmondiană, întocmit de secretarul Administrației, cuprinde o apreciere numerică foarte apropiată³. Satele pustii („păgi deserti” sau „păgi desolati”) din harta lui Schwantz nu erau așezări definitiv părăsite; în majoritatea cazurilor, după scurgerea unui interval mai scurt sau mai îndelungat, din momentul pustuirii, ele își regăseau complet sau parțial populația. Din cele 273 sate înregistrate ca pustii pe hartă, doar un număr redus și-a încetat definitiv existența, celelalte fiind atestate în veacul al XIX-lea. Reaparitia acestor așezări nu a avut însă nevoie întotdeauna de un interval atât de îndelungat de așteptare pentru a se produce; repopularea multora dintre satele părăsite a început la scurt timp după încetarea războiului. Raportarea listei satelor dispărute din harta lui Schwantz la lista satelor din 1728 dă la iveală stadiul avansat al procesului de redresare demografică a Olteniei. Într-adevăr, numeroase sate înregistrate ca dispărute la data când cartograful austriac își întocmea harta își fac reaparitia câțiva ani mai târziu.

Resurecția satelor dispărute nu a urmat un ritm egal în toate județele, proporția satelor repopulate fiind mai mare în județul Vâlcea și Gorj și mai redusă în celelalte județe.

familiis peregrinis ex partibus transdanubianis et transalutanis huc congregandis...”. Arh. St. Sibiu, L. 1-5/356, f. 73 v.-74; la 11 ian. 1736, stăpânul unei moșii din Mehedinți primea carte deschisă să strângă „oameni strălăni de peste Dunăre călți o putea de mulți, numai să nu fie oameni de aici de țară, de prin sate”; Arh. St. Sibiu, L. 1-5/205, f. 209.

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 274.

² M. Popescu, *Spicuri*, în *Arh. Olț.*, VI (1927), nr. 31, p. 215.

³ Numărul satelor înregistrate de conscripția austriacă era de 741; secretarul Administrației se grăbea însă să adauge pe marginea acestui total: „.... eu cred că se află la o mie (de sate), dar nu m-am putut informa (exact) din pricina scurtimei vremii...”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 329; în 1728, așadar după zece ani de stăpânire austriacă asupra provinciei, Administrația, în ciuda unui efort susținut, nu reușise încă să obțină evidența completă a așezărilor rurale.

Sate pustiite (harta Schwantz)		Sate repopulate (1728)
Vâlcea	50	20
Gorj	33	16
Dolj	48	16
Romanați	46	15
Mehedinți	96	15
	273	82

Mijloacele ne lipsesc pentru a stabili proporțiile recuperării demografice a acestor sate; e probabil însă că reparația lor în șirul așezărilor locuite nu a însemnat și refacerea integrală a potențialului lor uman. În unele cazuri — puține e drept — repopularea a fost atât de anemică încât nu a însemnat decât un scurt interval de reanimare, urmat de dispariția definitivă de pe harta așezărilor locuite¹.

Dacă numărul așezărilor e relativ lesne de stabilit, evident cu o margine de aproximație care reflectă imperfecțiunea mijloacelor de documentare aflate la îndemâna cercetării, mult mai greu de determinat este dezvoltarea demografică a satelor, nu numai pentru că indicațiile cifrice din conscripția 1722–1728 oglindesc o realitate demografică în plin proces de transformare, dar mai ales pentru că populația se sustrăgea mult mai lesne decât așezarea înscrierii în catagrafii și conscripții. Dar, deși concluziile întemeiate pe prelucrarea și interpretarea datelor conscripției nu reflectă decât foarte aproximativ realitatea, totuși evidența populației, astfel cum a fost stabilită de austrieci, oferă prima bază temeinică pentru aprecierea situației demografice a satului din Țara Românească.

Raportând totalul familiilor contribuabile *din mediul rural* — 31 800 potrivit datelor maxime dobândite în 1735 — la numărul satelor locuite cunoscute, 780 pe baza hărții lui Schwantz și a conscripției Virmond — rezultă o medie de 39,5 familii de așezare sătească. Trebuie însă ținut seama de faptul că

¹ Problema satelor dispărute, esențială pentru înțelegerea evoluției așezărilor omenești și în general a demografiei Țării Românești în evul mediu, se află încă într-un stadiu de cercetare incipient. Pentru perioada anterioară anului 1625, problema a fost cercetată — pe baza materialului editat — de I. Donat, *op. cit.*, în *Studii*, IX (1956), nr. 6, p. 75–95; pentru veacul al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, întocmirea unui studiu similar presupune vaste explorări sistematice ale materialului arhivistic și prelucrarea izvoarelor cartografice. Elaborarea unui asemenea studiu de ansamblu asupra evoluției numerice a satelor din țările române în întreaga istorie medievală ar constitui o contribuție însemnată la cunoașterea demografiei istorice românești.

acest total cuprindea aproximativ 5 000 — deci a șasea parte — de invalizi și văduve, scoși din cislă și deci în afara populației active a satelor¹.

Cea dintâi constatare care se impune din analiza datelor furnizate de materialul documentar al epocii austriece este superioritatea numerică a satelor aflate în stăpânirea boierilor și a mănăstirilor, față de satul moșnenesc. E ceea ce știau de altminteri, foarte bine, și contemporanii; în 1731, redeschizând discuția asupra unei vechi dispoziții a comandamentului austriac cu privire la strângerea populației în sate, un grup de boieri propunea fixarea limitelor numărului de familii, pentru satele moșnenești, între 15 și 50, iar pentru cele boierești și mănăstirești între 25 și 100².

Configurația satului oltenesc — atât de diferită de aceea a satului german — i-a surprins pe slujbașii imperiali care au încercat cea dintâi descriere a așezării rurale medievale din Țara Românească: „... Țăranul nu este așezat aici în sate asemănătoare celor din Germania sau de aiurea, ci în grupuri risipite de câte trei, patru sau cinci case, mai mult sau mai puțin bine construite din împletituri lipite cu lut“. Teama de încasatorii dărilor, de sosirea inopinată în sate a agenților fiscali, îndatorirea de a le furniza găzduire și hrană după bunul lor plac, iar slujbașilor în deplasare și mijloace de transport, explică fuga de drum a satelor, reacție elementară a țăranimii române și caracteristică de seamă a așezărilor sătești, care nu a scăpat observatorilor austrieci: „... Țăranul se așează de preferință departe de drumuri, în apropierea munților și a pădurilor, astfel încât să poată fi gata de fugă (auf dem Sprung fertig), de îndată ce zărește în depărtare pe cineva apropiindu-se“. Alți țărani locuiau în condiții și

¹ Potrivit unui calcul recent, întocmit pe baza conscripției austriece, media populației satului oltenesc era de 44 familii; aceea a satului liber era de 36 familii. În vreme ce aceea a satului aservit era de 78 familii; H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor de vâlcea românești*, I, p. 36. Calculul autorului cere câteva observații: în primul rând, încrederea totală acordată de autor izvorului cu care a lucrat. O punere în gardă asupra infirmităților multiple de care suferă acest izvor — larg evidențiate de altminteri de însăși documentația contemporană — ni se pare necesară, altminteri ne-am afla în situația de a da mai multă crezare decât înșiși contemporanii unui izvor de valoare doar aproximativă. În al doilea rând, trebuie observat că satele menționate în conscripția virmondiană și adăugate ulterior aveau probabil o populație mult mai redusă decât cele înregistrate dintru început și nu li se poate aplica media fixată prin calcul pentru acestea din urmă. Astfel, prin faptul că foarte multe erau sate mici, se explică în mare parte omisiunea lor din conscripția inițială. Mai ales media fixată de autor pentru satul aservit trebuie rectificată și fixată la un nivel mai scăzut.

² „... optimum erit si fuerit mandatum ut se congregent (e vorba de sate) et quidem mediasesti de 15 ad 50 incolae, nec pauciores nec plures, ut sint in uno pago, cum paucas habeant possessiones, et pariter bimisesti et marginesti de 25 ad 100 nec pauciores nec plures ut sint...“; Hurmuzaki, VI, p. 506. Evident, prin „incolae“ nu trebuie înțeleși locuitorii ca atare, ci locuitorii contribuabili; e vorba așadar de capi de familie.

mai precare „în pădurile întunecoase, greu accesibile, în gropi săpate în pământ (bordeie)...“¹.

Austriei au înțeles cât de greu guvernabilă era o masă rurală care se sustrăgea permanent autorității de stat; efortul de stabilizare a populației rurale a fost una dintre preocupările dominante ale stăpânirii lor în provincie. În cadrul programului acestuia, una dintre cele mai de seamă inovații a fost încercarea de a modifica structura și înfățișarea așezării rurale, de a pune capăt dispersiunii locuințelor și de a strânge populația în sate bine orânduite, așezate în locuri accesibile, lângă drumuri. Instrucțiunile înmânate vornicilor în toamna anului 1719 prevedeau ca punct de seamă al programului administrativ strângerea locuitorilor „în satele ce urmează a fi întemeiate în locuri potrivite și prielnice, anume acolo unde se aflau înainte satele cu biserici...”². Fostele sate cu biserici erau desemnate ca principalele vetre ale noilor așezări, întrucât prezența bisericii presupunea o stabilitate mai mare și o populație rurală concentrată, în opoziție cu așezările mărunte sau cu locuințele risipite. Concentrarea populației în sate bine rânduite, așezate în locuri ușor accesibile, ar fi înlesnit fără îndoială în mare măsură guvernarea provinciei; dar, mult timp încercarea nu a depășit stadiul dezideratului și al instrucțiunilor. La sfârșitul anului 1721, comandamentul austriac, luând act de eșecul primei încercări, sancționa propunerile Administrației care, în afara prevederilor vechi, stabileau și limitele numărului de case ale satelor ce urmau să se constituie: „... satul mai mare să nu numere mai mult de o sută de case, iar cel mai mic de douăzeci și cinci; căci dacă s-ar îngădui să se construiască mai multe case într-un sat, toți țăranii ar fugi în satele celor cu dregătorii, iar celelalte sate s-ar pustii de locuitori...; iar dacă s-ar da îngăduință ca satele să fie mai mici decât 25 de case, stăpânul satului nu ar primi decât pe câțiva dintre (țăranii) mai bogați...”³, ceea ce — adăugau autorii memoriului — ar provoca mari tulburări la repartiția dărilor³. Principali beneficiari ai situației pe care singuri erau siliți să o denunțe formal, boierii Administrației nu s-au grăbit însă să aducă la îndeplinire programul de reorganizare a satelor. Un an mai târziu, generalul Königsegg era silit să revină asupra acestui punct în instrucțiunile transmise Administrației: „Din timpul răposăților întru credință predecesorilor mei, domnii conți Steinville și Virmond, se poruncise ca toți țăranii, părăsind pădurile, să se adune la un loc, și de asemenea și cei care se află risipiți ici-colo, în locuri împrăștiate, să-și fixeze așezările unde se află construite biserici și acolo să-și întemeieze satele, fiecare (sat) de câte o sută, cincizeci, sau — cel mai mic — de douăzeci și cinci de case... Se încredințează așadar Administrației sarcina de a se consacra cu toate mijloacele acestui scop, de a se

¹ Hurmuzaki, VI, p. 310.

² *Ibidem*, p. 324.

³ C. Giurescu, *Material*, I, p. 495.

conforma poruncilor primite, iar ceea ce nu ar fi în stare să îndeplinească cu mijloacele proprii, să se străduiască să realizeze cu concursul substitutului de comandant, așadar, unde ar fi nevoie, cu brațul militar”¹.

De la poruncă la realizare distanța era însă mare și, în 1725, Administrația nu putea face altceva decât să repete constatarea că, în ciuda numeroaselor porunci anterioare „pentru strânsul satelor la un loc, ca să nu mai fie oamini risipiți...”, situația nu se ameliorase de loc². Zece ani după prima poruncă, boierii Administrației, trași la răspundere de austrieci pentru neîndeplinirea programului trasat, aruncau întreaga vină pe spinarea țărănilor, „care nu sânt obișnuți să-și clădească case statornice și să stea în același loc tot timpul”³. Mai aproape de adevăr, pentru că mai interesați în a-l dezvălui, boierii din „opozitie”, adică fără dregătorii, îi denunțau pe dregători drept principalul obstacol în calea îndeplinirii hotărârii, ca unii care adunaseră în satele lor un mare număr de țărani⁴.

În 1731, discuția cu privire la aplicarea hotărârii din 1719 era din nou reluată — dovadă evidentă a neaplicării ei⁵ — și avea să fie continuată până în ultimii ani ai stăpânirii austriece, deși înfrângerea rezistenței boierimii a înlăturat în această etapă finală unul din factorii instabilității țărănimii. În ianuarie 1735, Administrația reamintea din nou vornicilor poruncile anterioare, care interziceau țărănilor să stea risipiți și le impunea să se adune în sate cu biserică: pentru a pune capăt acestei situații și a aduce la vatra comună a satului grupurile de locuințe izolate, Administrația cerea vornicilor să-i înainteze liste de toate satele „ori megieșești, ori birmicești sânt, ori fișcalești sânt, care au ceva săliști și câte de acelea în județul acela și câte familii anume la fiește care sat să află la acele săliști...”⁶. Încercarea de a reorganiza satul după criteriile amintite se lovea însă de o prea veche tradiție a așezării rurale românești pentru a putea fi realizată în scurt timp. Efortul de sistematizare a satului avea să fie reluat abia în epoca regulamentară⁷.

¹ *Ibidem*, p. 537–538; cf. și N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 142–143.

² Arh. St. Sibiu, L 1–5/204, f. 88 v. –89.

³ C. Giurescu, *Material*, II, p. 289.

⁴ Unica explicație a sabotării măsurii lui Virmond era, potrivit părerii acestor boieri, „... l'avantaggio privato di alcuni, che arbitrariamente e con violenze strascinano li rustici ad abitare nelli loro villaggi... e così gli altri Boiari che non sono consiglieri, vornici etc. non solo perdono i loro villani e terreni, ma anche restano privi degli effetti della beneficenza Cesare et inabili a poter decorosamente sussistere colli loro abbandonati beni”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 185.

⁵ *Ibidem*, p. 447–448.

⁶ Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 199; „iar pentru oamenii ce să află fugiți prin crânguri au dumnealor poruncă la instrucție ca să strângă pe toți lăculturii la un loc unde iaste sat și besarecă... și casele lor unde șlad acum depărtați să le strice toate să nu mai fie de nici o treabă”; *ibidem*, L 1–5/206, f. 11.

⁷ Vezi I. Corfus, *Încercări de sistematizare a satelor din Țara Românească sub Regulamentul Organic* (în manuscris).

Orașele oltene, mult mai apropiate prin structura social-economică și demografică de viața rurală decât de cea urbană, purtau puternic amprenta satului; „... aceste așezări — observa generalul Königsegg — nu sânt de fapt altceva decât sate sărăcicioase și, cu excepția Craiovei, nu sânt locuite decât de țărani obișnuiți...”¹. Aceeași impresie a produs și asupra succesului său, generalul Tige, spectacolul orașelor oltene, cu deosebire că el contesta și Craiovei calitatea de oraș pe care i-o recunoscuse predecesorul său².

Opinia observatorilor austrieci e în cea mai mare parte confirmată de analiza materialului documentar al epocii. Orașele provinciei, sau în formularea unui contemporan „domeniile fiscale care poartă titlul de oraș”³, erau Craiova, Râmnic, Târgu-Jiu, Cerneț, Baia de Aramă, Târgu Ocna, Slatina și Brădiceni⁴. Din punct de vedere demografic, unele dintre ele nu depășeau mult satul, altele se situau chiar la nivelul demografic al așezărilor rurale mai însemnate. În frunte se afla, firește, Craiova; la scurt timp după încheierea păcii, când orașul începea să se refacă de pe urma pustiirii războiului, populația era apreciată la aproximativ 1 000 de locuitori⁵. În anii următori, numărul locuitorilor nu a conținut să sporească. Centru administrativ, sediu al unei administrații mult mai numeroase decât în epoca precedentă și al unora dintre unitățile militare austriece staționate în provincie, Craiova a atras, în număr mult mai mare decât celelalte orașe, imigranții străini. Faptul explică în mare măsură ascensiunea demografică relativ însemnată realizată de oraș într-un interval scurt⁶; catagrafia din 1730 indica 832 familii contribuabile la

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 636; N. Iorga a emis o apreciere similară asupra așezărilor orășenești oltene: „o viață orășenească adevărată n-a existat niciodată în Oltenia”; *Orașele oltene și mai ales Craiova pe pragul vremilor nouă*, în *Arh. Olt.*, IV (1925), nr. 20, p. 275.

² C. Giurescu, *Material*, vol. II, p. 213.

³ *Ibidem*, p. 415.

⁴ Cu excepția celui din urmă, sat moșnenesc devenit așezare a negustorilor bulgari, aceste orașe au fost revendicate de Camera imperială ca bunuri fiscale, foste sub autoritatea directă a domniei. Revendicarea a dat naștere unei violente controversă între boierii Administrației și dregătorii camerali, și unii și alții revendicând dreptul de a le administra.

⁵ „Da nun aber der locus principalis nehmlich Crajova, bereits bis tausend innwohner hat...”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 556. Un an mai devreme, în 1722, conscripția virmondiană indica pentru Craiova un total de 410 familii; *ibidem*, vol. II, p. 323, ceea ce reprezintă aproximativ 2 000 locuitori.

⁶ În 1731 se semnalau 100 familii de curând așezate la Craiova, „ex partibus transdanubianis”; *Arh. St. Sibiu*, L 1–5/354, f. 176; un alt raport semnală, în 1727, sporul locuitorilor catolici la Craiova, unguri, germani și bulgari, pentru care bisericile existente se dovedeau neîncăpătoare; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 203. Nu numai bisericile, dar și închisorile nu mai corespundeau necesităților unui oraș în plină dezvoltare demografică; la câțiva ani după încetarea războiului, în 1725, Administrația explica autorităților austriece fenomenul: „... nam oppidum hoc Crajova ab aliquot solummodo annis suum tam in populo, quam aedificatione incrementum sumere coepit...”; *Arh. St. Sibiu*, L 1–5/355, f. 63.

Craiova¹, iar cea din 1735, 836 familii, deci un total de peste 4 000 locuitori².

Datele privitoare la celelalte orașe sunt mai puține. Râmnicul avea, în momentul conscripției virmondiene, 416 familii³, Târgu-Jiu 103 familii⁴, Caracal 167 familii⁵, Cerneți 133 familii⁶, Slatina 136 familii⁷. Catagrafia Târgului Ocna (1719), singura de acest fel păstrată pentru ansamblul provinciei, indica un total de 235 familii, cu următoarea structură: 39 lucrători în mină, 4 fierari și 8 lemnari, angajați de asemenea la exploatarea ocnei — scutiți de dări —, 146 contribuabili (croitori, cizmari, măcelari, abagii, bărbieri, sau fără indicarea profesiei), 8 pângari, 15 preoți și 15 negustori greci, și aceste din urmă trei categorii scutite de dări⁸. În 1726, registrul orașului indica 484 familii, în afara străinilor și a locuitorilor din teritoriile învecinate care depindeau de oraș⁹. În curs de câțiva ani, populația Târgului Ocna înregistrează un spor simțitor, ceea ce determina autoritatea să dubleze cuantumul impunerii globale inițial fixate¹⁰. Baia de Aramă număra, la data conscripției virmondiene, 205 familii, iar în 1735, 375 familii¹¹.

4. EVOLUȚIA NUMERICĂ A POPULAȚIEI ȘI EVIDENȚA DEMOGRAFICĂ

Curba evoluției numerice a populației — înregistrată în catagrafiile și conscripțiile epocii — reflectă atât succesul politicii de repopulare a provinciei cât și lupta susținută pentru a pune capăt masivelor tănuiri de populație practicate de boieri și pentru a supune la plata dărilor pe toți locuitorii.

Statul absolutist înțelegea să obțină o evidență precisă a contribuabililor, bază sigură pentru evaluarea capacității fiscale a teritoriilor stăpânite. Când,

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 424–425.

² Hurmuzaki, VI, p. 521.

³ C. Giurescu, *Material*, II, p. 308.

⁴ *Ibidem*, p. 313.

⁵ *Ibidem*, p. 310.

⁶ *Ibidem*, p. 325.

⁷ *Ibidem*, p. 310. Slatina, replică olteană a Slatinei muntene, era calificată sat în 1719, când număra doar câțiva locuitori, cărora li se adăugau cei din vadul Ipotești; Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 78; asupra împrejurărilor întemeierii acestei așezări v. C. Giurescu, *Material*, I, p. 556; în 1725, un act al Administrației continua să desemneze drept sat (pagus) Slatina, ca și Brădicenii, de altminteri; Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 95; ezitarea e caracteristică pentru realitatea vieții urbane a Olteniei.

⁸ C. Giurescu, *Material*, I, p. 451–454.

⁹ Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 163–164.

¹⁰ C. Giurescu, *Material*, II, p. 198–199.

¹¹ *Ibidem*, p. 326.

după câțiva ani de la cucerire, procesul spontan de înapoiere a deportaților și fugărilor și politica de stat dăduseră roade suficiente, iar recuperarea demografică era îndeajuns de avansată, conducerea austriacă a hotărât să întocmească conscripția așezărilor și a populației oltene; întreprindere prin excelență temerară întrucât se izbea de o dublă rezistență: a masei rurale, care, sustrăgându-se de la înregistrarea în rolurile fiscale, se sustrăgea principalei forme de exploatare, și a boierimii, pe care evidența rigidă a populației o lipsea de mijlocul de a utiliza în folosul ei — și, evident, în detrimentul fiscului — puterea de muncă și agonisita țărănimii. E ceea ce explică, dealtminteri, repetatele eșecuri înregistrate de conscripțiile austriece, care nu au putut deveni eficiente — adică nu s-au apropiat sensibil de realitatea demografică a provinciei — decât în ultimii ani ai stăpânirii austriece, când autoritatea mării boierimi a fost puternic îngrădită. O veche tradiție de imunitate fiscală — comprimată uneori în cursul veacurilor precedente de veleitățile centralizatoare ale unora dintre domni, niciodată însă suprimată, până în primele decenii ale veacului al XIX-lea — se manifesta viguros ori de câte ori boierimea reușea să-și impună interesele în raport cu autoritatea centrală. De rezistența acestei tradiții tipic medievale s-a izbit și s-a frânt în câteva rânduri și efortul austrieșilor, înainte de a reuși să se impună în faza finală a stăpânirii lor în Oltenia.

Până în timpul stăpânirii austriece, singura evidență a populației la îndemâna domniei și a visteriei era furnizată de *sămi* (în sec. XVIII, *catagrafi*). Întrucât nici una din sămile întocmite înainte de veacul al XVIII-lea în Țara Românească nu s-a păstrat, criteriile și metodele care se aflau la baza lor nu sunt necunoscute; sigur e numai faptul că ele reflectau foarte imperfect situația demografică și, în condițiile de atotputernicie a mării boierimi, lucrurile nu puteau sta altminteri. Niciodată domnia nu fusese suficient de puternică în Țara Românească pentru a putea înfrunta durabil, cu succes, puterea mării boierimi, atunci când a încercat să o facă; lipsa unei contraponderi interne suficient de puternice a paralizat veleitățile și încercările domnilor de a îngrădi puterea stăpânilor de moșii sau le-a limitat la o acțiune efemeră. Expresie, pe planul evidenței demografice, a raportului dintre domnie și mării stăpânitori de pământ și deci indiciu al stadiului de dezvoltare a autorității statului, sămile cuprindeau o înregistrare doar elementară și foarte aproximativă a populației; după zece ani de stăpânire a provinciei și după câteva eșecuri înregistrate în încercarea de a stabili precis numărul locuitorilor, autoritățile austriece locale își justificau față de forurile superioare de la Viena nereușita prin constatarea, întemeiată pe informații obținute de la localnici, că „nici unul din domnii de până acum nu a fost în stare să afle numărul familiilor, nici chiar principele

Constantin Brâncoveanu, deși a stat în domnie douăzeci și cinci de ani și s-a străduit în toate chipurile spre a-l afla¹.

Sămilelor cu caracter empiric și care de fapt acopereau marile evaziuni fiscale practicate de stăpânii de moșii, austriecii au început să le substituie înregistrări stricte ale populației pe familii — efectuate de organe ale autorității, după interesele și concepția acesteia. Conscripțiile austriece au marcat așadar nu numai un simplu progres în stabilirea evidenței populației dar și o etapă însemnată în afirmarea politicii de centralizare.

Cea dintâi indicație asupra numărului contribuabililor datează din anul 1720; recunoscut neexact de înșiși boieri, totalul de 13 245 familii, a fost sporit din oficiu — „pro via consultationis” — la 16 000². Doi ani mai târziu, prima conscripție austriacă, deși doar parțial și imperfect realizată, marca un însemnat progres, înregistrând peste 25 000 familii³, cifră menținută și în anul următor⁴. Dar, începând din 1724 și timp de câțiva ani în șir, se înregistrează o masivă scădere a numărului familiilor: 14 719 în 1724, 14 689 în 1725, 15 665 în 1726⁵.

Regresul demografic, care s-a prelungit până în anul 1726, a provocat reacția autorităților imperiale. Interesul în joc era prea mare pentru ca statul austriac să cedeze fără a compromite ansamblul politicii sale. Pentru ca reforma fiscală — pivot al complexului de reforme preconizat de austrieci — să poată fi eficient aplicată, era necesar ca statul să recâștige controlul asupra întregii mase contribuabile. La rândul ei, boierimea nu putea renunța, fără grave sacrificii, la sistemul tradițional de exploatare a țărânimii, în mare parte sustrasă îndatoririlor către stat. În jurul acestei probleme, esențiale pentru definirea raportului dintre puterea centrală și clasa dominantă, s-a desfășurat cel mai acut conflict între autoritatea hasburgică și boierimea olteană. Materialul documentar al epocii austriece ilustrează abundent una din realitățile fundamentale ale istoriei noastre medievale.

Nu trecuse mult timp după încheierea conscripției, când Virmond și slujbașii austrieci au început să constate că progresul realizat cu acest prilej la înregistrarea populației era periclitat de acțiunea marilor dregători: „Rațiunea naturală impune ca fiecare supus să contribuie în chip egal, dar, după cum se constată din experiență, prea înaltul domn ban și domnii consilieri ai Ad-

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 55.

² *Ibidem*, I, p. 475-476.

³ 25 294, după o indicație; C. Giurescu, *Material*, II, p. 69-70, 25 708 după alta; *ibidem*, p. 329 și 25 193, după o a treia; merită a fi semnalată deosebirea între totalul avansat de catagrafiile vornicilor și ale ispravnicilor la începutul aceluiași an — 20 030 familii, C. Giurescu, *Material*, I, p. 517-518 — și cel rezultat din conscripția întocmită de austrieci.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/208, f. 19 v.

⁵ Arh. St. Sibiu, L 1-5/208, f. 61-62 și f. 114.

ministrației și-au scutit dacă nu pe toți în orice caz pe cei mai mulți dintre proprii lor țărani“, raporta Camerei imperiale unul dintre slujbașii trimiși în provincie de la Viena¹. Puterea administrativă care le fusese încredințată era convertită de marii boieri în mijloc de subminare a intereselor fiscale ale statului.

Constatarea slujbașului cameral austriac se afla la începutul unei experiențe care în decurs de câțiva ani avea să ia forme paroxistice. Conscripția lui Virmond reușise să surprindă un număr mai mare de locuitori decât cataografiile anterior întocmite de boieri; în anul 1723, nivelul populației contribuabile s-a menținut nemodificat, dar în anii următori numărul locuitorilor a scăzut vertiginos.

Explicația acestei masive dizolvări a masei contribuabile se află în extinderea în mari proporții a sistemului protecției, denunțat câțiva ani înainte de slujbașul cameral mai sus citat. Tendința și amploarea procesului a silit autoritățile superioare să-și concentreze atenția asupra acestei probleme, devenite capitale pentru organizarea provinciei. La începutul anului 1726, generalul Tige sublinia, în cuprinsul unui raport înaintat Consiliului de război, că cuantumul contribuției nu putea fi menținut decât cu condiția ca „boierii să nu tăinuiască pentru câștigul lor privat multe familii contribuabile“². Sporul masiv de populație rezultat din imigrația unui mare număr de locuitori din regiunile de sub stăpânire otomană era pierdut, din punctul de vedere al intereselor austriece — sublinia directorul suprem al provinciei —, pentru că boierii absorbeau tacit masa imigranților³. Comunicând Administrației refuzul Vienei de a accepta degrevări de contribuție, generalul Tige cerea boierilor să renunțe la sistemul protecției, prin mijlocirea căruia își însușeau o parte însemnată din veniturile statului: „se constată din relatări demne de încredere că în Valahia se află nu numai familii ci și sate întregi, și multe chiar, care, așezându-se sub protecția unuia sau altuia, sunt scutite cu totul de dări și de toate celelalte îndatoriri“⁴. Severitatea măsurilor anunțate de comandamentul austriac pentru a curma răul i-a determinat pe boierii Administrației, ei înșiși principali beneficiari ai evaziunii, să întreprindă un efort pentru a preîntâmpina primejdia reacției austriece. Câteva zile după sosirea adresei cominatorii a generalului Tige, Administrația se adresa la rândul ei vornicilor pentru a obține cifre noi și a fi în măsură să rectifice datele demografice: „... să aflați toți oamenii în fiște care sat, câți oameni sânt de dajde, ca să să poată pune dajdea pe dreptate, să nu fie pecum au fost pân acum, că den 21 000 oameni ce au

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 563.

² *Ibidem*, II, p. 8.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 11–13.

rămas la scrisoarea cea dentăi buni de dajde acum au rămas numai la 12 000 de oameni ca să dea dajde"¹.

Dar în ciuda injoncțiunilor austriece, rezultatul investigației a fost mediocru și în 1726; numărul locuitorilor contribuabili avansat de Administrație după efortul de redresare din primăvara acestui an nu atingea nici măcar cifra de 16 000.

În aceste condiții, prima hotărâre a conducerii austriece a fost aceea de a întocmi o nouă conscripție. Hotărârile adoptate de Viena și comunicate sub formă de instrucțiuni generalului Tige la sfârșitul lunii septembrie 1726 prevedeau reluarea pe baze noi, lărgite, a conscripției. Instrucțiunile adresate de Consiliul de război au marcat un progres însemnat în concepția care se afla la baza conscrierii populației, ca și în îndelungatul proces de trecere de la catagrafia medievală la statistica modernă. Deși noua conscripție care urma să fie întocmită se menținea în limitele interesului strict fiscal, necesitatea evidenței complete și a eliminării evaziunii i-a determinat pe austrieci să preconizeze trecerea de la contribuabil la individ², o înregistrare mult mai cuprinzătoare decât în trecut.

Realitățile locale au făcut iluzoriu proiectul Consiliului de război; cunoscând obiceiul boierilor de a-și „ascunde” țărani, „trimitându-i în munți și păduri, sau silindu-i să fugă dintr-un sat în altul și dintr-un județ în altul, numai pentru a evita conscrierea și plata contribuției”, unii dintre slujbașii locali au înțeles imposibilitatea aplicării formulei elaborate la Viena³. O nouă propunere, a cărei paternitate îi aparține secretarului Administrației, N. de Porta, adversar hotărât al boierilor și informator al Vienei, a furnizat în cele din urmă soluția definitivă. Luată în discuție la sfârșitul anului 1726, soluția a fost adoptată în cursul anului următor⁴.

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 119-119 v.; jocul scriptic, scăderile și adăugirile artificiale, explică deosebirea destul de mare ale indicațiilor referitoare la numărul populației în cursul aceluiași an. În 1726, secretarul Administrației reconstituia astfel evoluția numărului locuitorilor în anii imediat precedenți: 1722: 25 294 familii; 1723: 18 000 familii; 1724: 12 000 familii; 1725: 9 000 familii; amenințată de austrieci cu dare a în arendă a contribuției, Administrația a sporit din oficiu la 18 000 numărul locuitorilor; C. Giurescu, *Material*, II, p. 69-70.

² Proiectul dezvoltării în același timp criteriile vechi de întocmire a cataografiilor, care s-au aflat și la baza conscripției austriece din 1722 — precum și formula nouă propusă: „... și deși se obișnuiește să se considere drept o familie bărbatul și femeia cu copiii lor încă minori — împreună cu vitele și stăpânurile lor de pământ — sau chiar și cu fiii căsătoriți, dar nedespărțiți încă cu locuința de părinții lor, dorim ca de data aceasta să fie înscris totul deosebit și pe nume, și soțiile și fiicele, argații și slujnicele, precum și ogoarele și vitele”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 110.

³ C. Giurescu, *Material*, II, p. 72.

⁴ *Ibidem*, p. 142-143.

Noua formulă angaja direct răspunderea boierilor; dacă organele autorității se aflau în imposibilitate de a înregistra populația, pentru că se loveau de împotrivirea boierilor, aceștia înșiși trebuiau siliți să dezvăluie statului realitățile demografice ale domeniilor lor: „să se dea dispoziții hotărâte și riguroase, tuturor stăpânilor de moșii, băștinași sau străini, de orice stare și ordin ar fi, ca fără nici o amânare, în termenul care urmează a fi stabilit, să prezinte în scris numărul țăranilor — cu indicarea numelor și prenumelor — atât ale acelor care locuiesc în satele lor, cât și ale celor care s-au retras în păduri și pe aceștia să-i facă stăpânii să se înapoieze la posesiunile lor“¹.

Firește, stăpânii de moșii s-au arătat tot atât de refractari aplicării noii metode de a realiza conscripția ca și celei anterior folosite și au trebuit câțiva ani de înverșunată înfruntare între autoritatea austriacă și boierime pentru ca ea să-și dea toate roadele.

În anul însuși în care a fost adoptată — 1727 — marii boieri continuau aproape nestingherit să țină sub protecție sate întregi, ai căror locuitori erau sustrași evidenței statului și contribuției. Schimbarea Administrației și împrăștierea personalului administrativ în 1726, în legătură tocmai cu impasul provocat de eșecul conscripției (vezi mai jos, capitolul consacrat Administrației) nu a dat dintru început roade. Noul președinte al Administrației, generalul austriac Schramm, numit tocmai pentru a pune capăt evaziunii, a fost prins de boierii olteni în lațul de complicități care făceau posibil sistemul protecției; acordându-i câteva sate în protecție², boierii au putut să persevereze nestingherit în practicile tradiționale.

Ani de-a rândul, boierii au refuzat să se conformeze îndatoririi de a completa declarațiile referitoare la locuitorii moșiilor lor sau furnizau date inexacte. „Foile de mărturisanie“ (*fassiones, specificationes* în textele latine) solicitate de autoritățile austriece le păreau boierilor o inovație deopotrivă de primejdioasă pentru interesele și prestigiul lor. În chip sistematic, ei au refuzat să completeze și să predea foile cerute, sub pretextul că „nu cunosc numărul familiilor care locuiesc în satele lor și că de aceea nu pot să-l declare în scris“³. La rândul lor, austriecii nu puteau lăsa fără replică refuzul îndărătnic al stăpânilor de moșii; ei s-au angajat hotărât în rezolvarea a ceea ce devenise problema esențială a raporturilor dintre stat și clasa dominantă în veacul al XVIII-lea. Au urmat măsurile de constrângere; stăpânii de moșii, deveniți direct răspunzători de exactitatea declarațiilor, urmau să plătească o amendă grea⁴ sau să suporte ei înșiși birul îndoit pentru toți locuitorii contribuabili

¹ *Ibidem*, p. 72–73.

² *Ibidem*, p. 309–310.

³ *Ibidem*, p. 450–451.

⁴ *Ibidem*, p. 356.

aflați pe moșiile lor și nefînregistrați în „foile de mărturisanie”¹. Verificări din ce în ce mai stricte, descinderi inopinate în sate, îngăduiau confruntarea datelor furnizate de listele înaintate de stăpânii de moșii cu realitatea demografică a satelor.

La sfârșitul anului 1733, Administrația, acum total dominată de elementul germanic, reamintea vornicilor îndatorirea de a proceda la verificarea declarațiilor cu privire la locuitorii satelor: „să să caute și să să cêrce foile ce au dat stăpânii pământeni și pârcaľabii pentru numărul lăcuitořilor, ca să să poată pe urmă face repartitje cu mai mare teme și folosul vistieriei și să să pedepsească aceia care să vor afla și să vor dovedi că au ascuns niscai familii, după rezoluția chezaricească”². Experiența îi învățase pe austrieci că între „folosul” vistieriei și interesul stăpânilor de moșii exista un puternic antagonism.

Rezistența boierimii nu a dezarmat nici în această perioadă: în 1734, într-un ultim efort marii boieri și egumenii principalcilor mănăstiri oltene denunțau sistemul, „foilor de mărturisanie” care, după declarația lor, le fuseseră smulse de injoncțiunile autorităților și sub amenințarea că, în caz de persistare în refuz, „vom fi constrânși să o facem fără voia noastră, prin forță” („... inviti et manu executiva impulsi”)³.

Sprrijinit pe hotărârea și forța autorității austriece, aplicat consecvent ani în șir, noul sistem a sfârșit însă prin a-și dovedi eficacitatea. An de an, după adoptarea noii formule, numărul locuitorilor nu a conținut să sporească. Totalul obținut în 1727 a fost de 22 000 familii⁴; în 1728 s-a realizat un total de 26 008 familii⁵; un nou spor a fost realizat în următorii doi ani — 1729 și 1730 — când numărul total depășește ușor 31 000 familii⁶; câțiva ani mai târziu, ultimele date de ansamblu păstrate din timpul stăpânirii austriece indică un total de 34 346 de familii⁷.

Sporul de populație realizat de Oltenia în timpul stăpânirii austriece a fost în mare măsură real și s-a datorat unui puternic curent de imigrație; dar, în măsură și mai însemnată, el a fost obținut prin înlăturarea evaziunii fiscale, ca urmare a politicii sistematice a autorităților habsburgice de a îngredi pri-

¹ În decembrie 1734, vornicii erau somați de Administrație să procedeze la strângerea „foilor de mărturisanie” până la sfârșitul lunii ianuarie, foile aveau să fie „iscăľite de la stăpânii pământeni între care să înțeleg și egumenii mănăstincilor”, iar cei vinovați de nesinceritate erau să fie pedepsiți, potrivit hotărârii „instanțicilor acelor mari... cu îndoit contribuțiunile acei familii care nu să va arľta”, Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 192 v.-194.

² Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 48-48 v.

³ C. Giurescu, *Material*, III, p. 53.

⁴ *Ibidem*, II, p. 448.

⁵ *Ibidem*, p. 329; potrivit altei totalizări, suma familiilor era de 25 284, *ibidem*, p. 118.

⁶ *Ibidem*, p. 424-425.

⁷ Hurmuzaki, VI, p. 525.

	1720*	1722	1723	1724	1725*	1725
Vâlcea		8 909	8 908	4 239		3 702
Romanați		4 309	4 308	3 047		2 725
Dolj		4 278	4 283	2 533		2 353
Gorj		4 893	4 893	2 831		1 872
Mehedinți		2 804	2 804	2 069		1 873
Total	13 245	25 192	25 196	14 719	14 689	12 525

vilegiile boierimii și mai ales abuzurile care le amplificau în proporții excepționale, în detrimentul erariului imperial. Scăderea masivă a numărului populației în anii 1724–1726 a fost rezultatul nu al unei largi emigrații, ci al unui simplu joc scriptic prin mijlocirea căruia boierii-dregători își tănuiau țărani și pe toți cei care — moșneni sau birnici — invocau și acceptau „protecția” lor. Pentru a-și menține și spori marile avantaje dobândite prin tănuirea oamenilor din satele lor, boierii au sabotat în chip sistematic conscripțiile austriece, directe sau indirecte; întregul spor de populație realizat din imigrarea locuitorilor din părțile turcești a fost practic „înghițit” de boieri care, prin tănuirile de oameni, au devenit marii beneficiari ai saltului demografic. Pentru a apăra și spori veniturile statului, grav prejudiciate de evaziunea fiscală, s-au străduit austriecii să recupereze materia impozabilă care le era sustrasă.

Etapele în care interesele boierimii s-au impus corespund minimelor de populație din catagrafiile Administrației, mai ales intervalul 1724–1726 și, dimpotrivă, anii de afirmare a politicii centralizatoare a austriecilor sunt reprezentați în catagrafii prin maxime demografice (momentul culminant fiind înregistrat în anul 1735). Îndatorirea impusă boierilor de a declara pe proprie răspundere și sub amenințarea celor mai grave sancțiuni numărul exact al locuitorilor satelor lor, investigațiile sistematice efectuate de austrieci în satele boierești au făcut posibilă până în cele din urmă recuperarea unui mare număr de contribuabili. Întocmirea primei catagrafii a populației oltene din inițiativa generalului Virmond explică în mare măsură sporul masiv înregistrat în 1722. Adoptarea formulei noi a „foilor de mărturisanie” explică al doilea salt al numărului populației începând din anii 1727–1728. Un adevărat strigăt de triumf a însoțit rezultatul dobândit din totalizarea datelor referitoare la populația Olteniei în 1735; succesul obținut în această direcție de politica austriacă în ultimii ani de stăpânire a provinciei era înregistrat în adnotația finală a ultimei evidențe de ansamblu a populației provinciei: „întrucât în anul de față s-a aflat un atât de mare număr de familii neștiute” (tanta multitudo familiarum incognitarum) — raportau la Viena membrii Administrației —, adausurile impuse în anii precedenți pe cap de familie puteau fi abolite, iar încasările

1726	1727*	1728	1729	1730	1731	1735
4 431			6 320	6 143		7 123
3 231			4 653	4 514		6 750
3 000			7 902	7 868		7 326
2 468			5 661	5 563		6 794
2 534			6 987	6 946		6 353
15 664	22 000	26 008	31 523	31 034	30 291**	34 346

statului erau sporite simțitor¹. Calea spre aplicarea riguroasă a reformei fiscale era deschisă.

5. INSTABILITATEA DEMOGRAFICĂ

Nu mult timp după luarea în stăpânire a Olteniei și după elaborarea programului lor de repopulare, austriecii au avut prilejul să constate că nivelul demografic scăzut al provinciei se datora nu numai războiului și pustiirilor care l-au însoțit și că factorii interni contribuiau cel puțin în egală măsură la transformarea fugii într-un fenomen permanent.

Fuga masivă a populației — înăuntrul și în afara granițelor țării — a fost una din realitățile dominante ale vieții sociale a Țării Românești în veacul al XVIII-lea și în veacul următor, până în epoca regulamentară. Rezultat al unui complex de factori între care exploatarea fiscală ocupa locul de frunte, seismul permanent provocat de fuga populației și-a ramificat consecințele în toate sectoarele esențiale ale vieții sociale și economice, de la producția și relațiile agrare, până la politica de stat care încerca să restructureze, prin măsuri represive sau reforme, viața social-politică a țării.

Fuga a încetat de a fi un fenomen episodic și a devenit o realitate permanentă când nivelul general al exploatării s-a stabilizat sub limita de rezistență a țărănimii, probabil în ultimele decenii ale veacului al XVI-lea, în perioada în care primele manifestări ale crizei interne au determinat conducerea Imperiului otoman să deplaseze asupra țărilor române o parte însemnată a sarcinilor economice cărora nu le mai putea face față cu mijloacele obișnuite. Depășit încă de la sfârșitul veacului al XVI-lea de celelalte mari puteri europene și incapabil să-și reîmprospăteze structura economică, Imperiul otoman

* Pentru acest an nu se cunosc decât datele globale pe întreaga provincie; pentru anul 1725 se indică ambele cifre păstrate în izvoare, întrucât se deosebesc simțitor.

** Totalul nu cuprinde pe locuitorii Craiovei, care la această dată însumau aproximativ 800-1 000 familii.

¹ Hurmuzaki, VI, p. 524-525.

nu a reușit, timp de două secole, să-și mențină poziția de mare putere și mai ales mașina de război decât printr-o imensă stoarcere a resurselor supușilor săi, transformându-se astfel într-un factor de stagnare și regres social.

Pe primul plan al crizei imperiului, în care au fost antrenate și țările române, ca urmare a dependenței lor politice și economice față de Poartă, se află declinul demografic. Strivită de sarcinile fiscale și de sporul însemnat de exploatare impus de un aparat birocratic hipertrofiat, populația imperiului și-a găsit refugiul în fugă. Observatori otomani perspicaci au semnalat încă din a doua jumătate a veacului al XVI-lea gravitatea acestui fenomen care cuprindea în sine germenul de moarte a imperiului¹.

Fuga populației din Țara Românească sub apăsarea covârșitoare a obligațiilor fiscale — a căror succesiune la intervale tot mai scurte răspundea cererilor în continuă creștere ale Porții — lua în momentele paroxistice proporțiile unei deplasări colective a mii și zeci de mii de țărani. Aducerile la urmă individuale și legarea de glie a țăranilor, prin rumâmirile „în silă” ale stăpânilor de moșii sau prin „legăturile” statului, s-au dovedit insuficiente în lupta pentru stăvilirea fugii: timp de un veac și jumătate, de la „legarea” țăranimii de către Mihai Viteazul, la „deslegarea” ei de către Constantin Mavrocordat și după aceea până în epoca regulamentară, țăranimea s-a sustras prin fugă exploatării. Unui asemenea moment paroxistic au avut să-i facă față și austrieicii când au preluat în stăpânire Oltenia.

Directiile fugii. Cel mai adesea fuga nu era decât un refugiu temporar în zona muntelui și a pădurilor care ofereau cea mai largă protecție fugarilor, atât împotriva oștilor dușmane, în timp de război, cât și a agenților fiscali, în vreme de pace. Deîndată ce au intrat în Oltenia, în 1716, austrieicii s-au lovit de dificultățile provocate de fuga în munți a populației: „cea mai mare parte a locuitorilor a fugit în munți — raporta comandantul unităților austriece — ... iar în sate nu mai sânt de găsit decât puțini oameni, care nu pot fugi din

¹ Pentru manifestările demografice ale crizei Imperiului otoman încă din veacul al XVI-lea, v. Bernard Lewis, *Some reflections on the decline of the Ottoman Empire*, în *Studia Islamica*, IX (1958), p. 123; în Țara Românească perioada care se deschide cu sfârșitul veacului al XVI-lea era considerată, în prima jumătate a veacului următor, drept o epocă de declin demografic marcat; v. informațiile călătorului italian Montalbani, la Papiu-Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, vol. II, p. 143 și ale lui Bakšič: „dicono che nel tempo del Mihail prencipe sono stati 14 000 villaggi in Valacchia et adesso sono 2 000 ville, tanto è venuto di meno questo paese essendo stato saccheggiato molte volte dalli Turchi et dalli Tartari et altri fugiti per Transilvania et altri paesi”; *Visita della Valachia*, la E. Fermendzin, *Acta Bulgariae ecclesiastica ab anno 1565 usque ad annum 1799*, p. 96–97. Ceea ce trebuie reținut din aceste informații nu este nici explicația unilaterală dată fenomenului, nici indicația cifrică evident exagerată sau deformată, ci convingerea contemporanilor că țara se afla într-o perioadă de declin demografic.

pricina lipsei de animale și de căruțe”¹. În 1731, an care a înregistrat unul din momentele culminante ale fugii țărănimii în vremea stăpânirii austriece, Administrația explica directorului suprem pricina care îngreua încasarea contribuției, anume fuga locuitorilor „dintre care doar prea puțini trec în părțile turcești, iar cea mai mare parte se ascund în chip premeditat în păduri, și anume cei mai mulți dintre birnici din satele boierești și ale mănăstirilor, și nu dintre moșneni”². Mărturia Administrației e de două ori însemnată: în primul rând pentru că indică direcția spre care se îndreptau cei mai mulți dintre fugari, în al doilea rând pentru că subliniază deosebirea dintre țărănimea liberă — moșnenii — și cea dependentă, sub raportul mobilității. Fluctuația maselor rurale, atât de caracteristică evului mediu târziu din țările române, a fost în primul rând o manifestare a țărănimii dependente³.

După încheierea păcii, una dintre preocupările de căpetenie ale conducerii austriece, în cadrul politicii demografice, a fost atragerea în sate a țăranilor ascunși în păduri, socotiți de însuși Eugeniu de Savoia a alcătui „cea mai mare parte a locuitorilor aflați încă în provincie”⁴. Ceea ce în timpul războiului și îndată după pace le păruse austrieșilor o situație specială, de iminență, s-a dovedit însă a fi o realitate de lungă durată. An de an constatările autorităților aveau să se repete, ca și încercările lor — zadarnice dealtminteri — de a curma situația constatată. Țăranii ascunși în păduri puteau fi atrași prin făgăduința unui regim fiscal mai blajin sau scoși cu sila de adevărate expediții militare organizate de unitățile austriece staționate în provincie⁵, dar alții le luau locul, împinși de aspirarea birului și a stăpânilor de moșii.

Mărturie a ineficienței acțiunilor de constrângere, adresele și poruncile Administrației și ale conducerii austriece privind scoaterea din păduri a țăranilor se succed fără întrerupere: instrucțiunile adresate vornicilor în toamna anului 1719 prevedeau ca îndatorire de seamă a acestora: „să-și dea toată silința ca oamenii să părăsească pădurile și munții în care sălășluiesc încă ascunzându-se până acum și să se adune în sate care urmează a fi construite în locuri potrivite și priincioase, și anume acolo unde erau așezate înainte sate cu biserici”⁶. Câteva zile mai târziu, comandantul suprem austriac, Steinville, fixa și termenul limită — martie 1720 — pentru încheierea operației, țăranii refractari

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 92.

² Arh. St. Sibiu, L. 1-5/356, f. 247 v.

³ Cf. și porunca din 14 febr. 1736, prin care Administrația se străduia să constrângă pe locuitori la muncile agricole pentru a-i împiedica să fugă și care sublinia deosebirea dintre birnici și moșneni în privința înclinației la fugă; *Doc. rel. agr.*, p. 358.

⁴ M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 445.

⁵ *Doc. rel. agr.*, p. 329.

⁶ Hurmuzaki, VI, p. 324.

fiind amenințați cu grave sancțiuni¹. Câțiva ani mai târziu, în 1726, programul de reorganizare a provinciei, înaintat Consiliului de război de secretarul Administrației, înscrisa printre primele puncte: „fugarii în munți și în păduri, dacă nu se vor reîntoarce, să fie căutați foarte cu sârguință și prinși, și să fie pedepsiți fără cruțare, spre a sluji de exemplu celorlalți“². Dar, după alți câțiva ani, Administrația se vedea silită din nou la un mare efort pentru a-i scoate pe locuitori din păduri; în iulie 1731, vornicii făceau publică în județe hotărârea directorului suprem de a fi scoși, cu concurs militar, țăranii fugiți în păduri și care nu vor ieși de bunăvoie până la termenul fixat³.

Redusă ca proporții abia în ultimii ani ai regimului austriac, o dată cu aplicarea mai riguroasă a măsurilor de reformă fiscală și a mijloacelor de constrângere, fuga în păduri și-a recăpătat toată amploarea o dată cu reînceperea războiului, stânjenind din plin aprovizionarea trupelor habsburgice și încasările fiscale; în 1737, comandantul Wallis informa autoritățile superioare că „fără reîntoarcerea țăranilor fugiți în munți, roadele, după cum se aude chiar (că se întâmplă), vor rămâne pe câmp și se vor strica...“⁴. Aproximarea primejdiei sau simplele zvonuri de primejdie împingeau mase largi de locuitori spre singura protecție efectivă pe care, în lipsa fortificațiilor, o aveau la îndemână: pădurile și munții. În septembrie 1737, inspectorul cameral Redel informa că încasarea dijmăritului e compromisă, deoarece „întreaga țară s-a năpustit spre munți, părăsindu-și gospodăriile, astfel că nici în sate și nici la Craiova nu mai e de găsit vreun om“⁵. O lună mai târziu, alt informator austriac raporta că „întreaga regiune de câmpie s-a depopulat cu totul, iar țăranii au fugit cu întreaga lor avuție spre munte“⁶. Practicată de secole și probabil milenii, fuga în munți și păduri devenise unul din reflexele dominante ale locuitorilor din câmpia Dunării.

Deseori fugarii găseau găzduire în alte sate, fie în același județ, fie în județele învecinate. Primiți — în ciuda poruncilor repetate ale Administrației —

¹ Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei*, p. 29.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 73.

³ „... de incolarum dispersis hic resolutum et consequenter in districtibus per vornicos publicatum, quod cum illi ad praefixum sibi terminum ex silvis necdum exiverint et in prioribus inhabitationum locis, per militiam adduci curabuntur, ipsi vero poena aliunde iam ibi determinata mulctabuntur, ut ulterior ipsorum obstinaciae obex imponatur...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 93; în aprilie 1731 vornicul de Mehedinți cerea utilizarea trupelor austriece „... pentru a scoate din păduri pe oamenii aceia care s-au ascuns de curând, fugind din câteva sate boierești, și care se opun cu îndârjire și nesupunere îndatoririlor publice“; *Doc. rel. agr.*, p. 329-330. În august 1731, intervenția armatei era un fapt împlinit „...coactique ideo fuerimus per militiam illos compellere“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 193 v.

⁴ C. Giurescu, *Material*, III, p. 160.

⁵ *Ibidem*, p. 226.

⁶ *Ibidem*, p. 272.

de stăpânii de moșii dornici să sporească debilul inventar uman al domeniului lor, de comunitatea sătească pentru care orice adăugire de oameni însemna o diluare a sarcinilor fiscale și de autoritățile județene — vornici și ispravnici —, puțin scrupuloase în respectarea dispozițiilor oficiale, țărani fugari obțineau, pentru scurt timp e drept, un regim de îndatoriri mai puțin apăsător. Principalele zone de atracție erau, firește, satele privilegiate. Cunosând tendința localnicilor de a se refugia în zonele scoase de sub regimul comun, boierii craioveni cereau austriecilor în 1719 să nu scoată Loviștea de sub autoritatea lor, invocând argumentul că în cazul contrar „cei mai mulți dintre locuitorii provinciei s-ar refugia în acel ținut“¹. Satele de coloniști, care beneficiau de un regim fiscal de excepție câțiva ani de la întemeiere, au exercitat și acum, ca în toată istoria medievală a țării, o puternică atracție asupra locuitorilor; înființarea satelor de coloniști era de obicei semnalul unei puternice deplasări de populație în direcția lor. O asemenea deplasare spre un sat nou înființat în județul Mehedinți „care să cheamă sat de milă ca să nu dea trei ani contribuțion“ — se străduia să stăvilească Administrația în 1735, de îndată ce a fost informată că numeroși locuitori au început să se îndrepte într-acolo². Referindu-se la „sârbii pavlicheni“ așezați în țară, pe temeiul unor scutiri fiscale, în anii precedenți și al căror termen de scutire se împlinise, Administrația, informată „cum că printr-înșii s-au amestecat și oameni dajnici și au șezut ascunși de nu au dat nimănui nimic“³, cerea în 1735 vornicului de Mehedinți să-i înregistreze pe toți localnicii strecurați în rândul străinilor.

Fără a avea proporții asemănătoare, fuga peste hotare era un fenomen frecvent, mai ales în regiunile de margine; vecinătatea graniței, de-a lungul căreia pristavi vesteau periodic înlesnirile fiscale și sociale acordate imigranților, și concurența celor două stăpâniri pentru brațe de muncă și contribuabili au transformat regiunea Dunării și a Oltului într-o largă zonă de permanentă instabilitate demografică⁴. Cu cât posibilitățile de fugă peste hotare erau mai mari, cu cât mijloacele de împiedicare a fugii erau mai mici, cu atât scădea și nivelul exploatării, singur mijloc eficient de a preveni spargerea satelor. Din noțiune geografică, marginea s-a transformat într-o noțiune social-fiscală; în

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 29 v.

² *Ibidem*, L 1-5/205, f. 218 v.

³ *Ibidem*, L 1-5/206, f. 9 v.; formularul cărților acordate stăpânilor de moșii pentru străngerea oamenilor străini păstrează nemodificată clauza vechilor porunci domnești care interzicea strecurarea localnicilor în rândul imigranților; la 11 ian. 1736, Administrația dădea „carte deschisă“ boierului Preda Bujoreanul pentru o moșie din Mehedinți „să strângă... oameni streini de peste Dunăre câți va putea de mulți, numai să nu fie oameni de aici de țară de prin sate“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 29.

⁴ Vestirea de către turci a unei scutiri de trei ani pentru imigranți provoacă în 1723 fuga tuturor locuitorilor satului Maglavit; C. Giurescu, *Material*, I, p. 612-613.

terminologia actelor oficiale, mărginașii erau nu numai cei ce locuiau la marginea țării, dar în același timp și cei ce beneficiau de un regim fiscal privilegiat.

Cauzele fugii și încercarea de a-i pune capăt. Fuga, caracteristică dominantă a vieții sociale românești în veacurile XVI–XIX, a fost manifestarea imensei disproporții între sarcinile impuse masei rurale și capacitatea acesteia de a le suporta. Cum greul sarcinilor care apăsau pe umerii țărănimii era de origine fiscală, e de la sine înțeles că în cea mai mare parte a cazurilor țărani erau siliți să-și părăsească vetrele din pricina exploatării fiscale. Nenumărate sunt mărturiile care indică legătura nemijlocită, de cauzalitate, între apăsarea fiscală și fugă. Încă din primăvara anului 1718, boierii avertizau conducerea imperiului că dacă țara va fi împărțită în două provincii, fiecare așezată sub altă stăpânire, veniturile ambelor state vor fi periclitate întrucât locuitorii „vor fugi de ici colo pentru a nu fi supuși dărilor și nu se va dobândi nici un câștig”¹. Avertismentul boierilor, izvorât dintr-o veche experiență, a devenit realitate îndată după încheierea păcii; numai că, fuga de sub o stăpânire politică sub alta nu a fost decât una din direcțiile fugii, și nu cea mai însemnată.

Câțiva ani după încheierea păcii, așadar în plin proces de refacere demografică, de repopulare a așezărilor părăsite, sate întregi se goleau de locuitorii lor, goniți de asuprirea fiscală. Slujbașii camerali raportau în 1723 la Viena că foarte multe dintre satele fiscale „au fost atât de apăsate, atât de repartițiile (cisluirea dărilor) cât și cu alte sarcini publice, încât toți țărani au fugit, lăsând în urma lor pustii pământul și satele”².

Informată de fuga mai multor sate din Dolj și străduindu-se să izoleze fenomenul și să prevină contagiunea socială ale cărei semne prevestitoare îi parveneau, Administrația se adresa în același an direct locuitorilor din Dolj — „... că aici înțălăsem cum că unile sate nu șădeți pe loc pecum au șăzut pân acum ci umblați turburându-vă, vrând să vă răsipiți precum înțelăsem că au făcut Rojăștea, Maglavitul și altele...”, — făgăduindu-le încetarea abuzurilor locale și pedepsirea vinovaților, „numai să vă liniștiți și să vă așezați”³. Concesiile, adică reducerile de sarcini, „scăzămintele”, erau singura modalitate de a pune capăt fugii atunci când ea lua proporții de masă. Doi ani după ce Administrația se străduise — nu se știe cu cât succes — să împiedice spargerea județului Dolj, o desprindere de proporții mult mai mari a masei rurale din așezările ei amenința să compromită total încasările fiscale.

¹ *Magazin istoric pentru Dacia*, IV, p. 198–199.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 563–564.

³ Arh. St. Sibiu, L 1–5/204, f. 51.

Silită de amploarea fenomenului asupra căruia era zilnic informată de dregătorii județeni („cum tanta sit in dies de dispersis ac profugientibus provinciae huius denunciationum crebritas“), Administrația trimitea în toate județele câte un consilier „pentru a-i încuraja pe oamenii rămași, cu vreun scăzământ“, în vederea căruia cereau austriecilor amânarea scadențelor de plată a contribuției¹. Liniștea dobândită prin asemenea măsuri de iminență nu era și nu putea fi de durată, pentru că concesiile momentane nu modificau decât pentru scurt timp raportul de exploatare. Doi ani după alarma din 1725, consilierii Administrației au trebuit să bată din nou drumurile județelor pentru a stăvili un nou val de fugă masivă provocată de o repartitie inechitabilă („și după ce în provincie s-a produs o mare turburare, dintr-o singură dată au fugit din județul Romanați 2 300 familii, iar din Vâlcea 1 500)². În anul 1728, din motive identice, doar din județul Mehedinți „s-au spart 36 sate, la începutul primăverii, și au început să fugă de asemenea și din alte județe“³.

De proporții mult mai masive, fuga din 1730–1731 a silit autoritățile la măsuri de amploare și mai mare decât cele precedente. Sosit în provincie pentru a cerceta personal situația, directorul suprem Wallis, a avut prilejul să constate proporțiile pustiirii: „... această țară frumoasă și binecuvântată din toate cu belșug, dar mai ales județele Mehedinți și Gorj... au devenit din timpul ultimei conscripții un pustiu și, cu excepția câtorva stăpâniri de ale mănăstirilor și boierilor, nu s-a putut vedea nici un ogor cultivat, ore întregi de călătorie, ... iar în județul Mehedinți, la intervale scurte, s-au aflat șapte sate fără nici un suflet doar cu ruinele caselor sătenilor fugiți“⁴.

Nu numai încasarea dărilor, dar și operația premergătoare — catagrafierea sau conscrierea — era semnalul unor mari mișcări de populație. Țăranii fugeau din calea conscripțiilor nu numai pentru că înregistrarea în rolurile fiscale era preludiul execuției fiscale, dar și pentru că vedeau în conscriere una din modalitățile „legăturii“, a legării de glie⁵, pe care au combătut-o fără încetare. Cunoscând repulsia țăranilor față de conscripție și reacția declanșată de apariția organelor de conscriere, autoritățile au renunțat în cele din urmă la această metodă de stabilire a evidenței populației. E ceea ce recomanda încă din 1726 secretarul Administrației, De Porta, care, constata că cei mai mulți dintre țărani sunt ascunși „în păduri și în munți“ și că, dacă ar fi supuși încă o dată

¹ Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 46 v.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 448; numărul fugarilor din celelalte județe nu era cunoscut; *ibidem*, p. 182.

³ *Ibidem*, p. 241.

⁴ Hurmuzaki, VI, p. 471.

⁵ Recomandările făcute în 1728 Camerei aulice de slujbașul cameral Koch prevedeau printre altele: „Nach gemachter Conscription seynd die Emigrationes nicht mehr zu gestatten“ (C. Giurescu, *Material*, II, p. 273).

conscrierii, „s-ar retrage și mai adânc sau ar fugi din județele în care nu s-a făcut conscripția în cele în care s-a încheiat, pentru a se ascunde, situație care nu ar genera altceva decât confuzie și amânare“¹. În luna mai 1732 — când formula veche a conscripției fusese de mult părăsită — Administrația se vedea silită să desmintă știrile cu privire la întocmirea unei conscripții, pentru a nu împinge la fugă pe săteni „în ascunzișurile și adâncimile pădurilor proaspăt înfrunzite, unde ar putea prea bine să se ascundă și să se sustragă contribuției imperiale“². Dar conscripția nu cuprindea numai perspectiva exploatării fiscale și a îndatoririi de a nu părăsi satul, ea atrăgea și inconveniente imediate. Încercând să evite repetarea metodelor aplicate la conscripțiile anterioare, instrucțiunile trimise Administrației în 1726 divulgă altul din motivele care îi împingea pe țărani la fugă: „A-i lega pe oameni, a-i bate sau a-i chinui altminteri, cum s-a plâns Pater Mikloș că s-a petrecut la conscripția anterioară ... nu aduce nimic bun..., ci dimpotrivă a provocat fuga unor sate întregi“³.

Dar, alături de exploatarea fiscală, la care erau dealtminteri părtași, boierii aveau o răspundere directă la fuga țăranilor, prin obligațiile impuse în cadrul relațiilor agrare. Stăpâni de moșii, ei încercau fie să impună un quantum sporit de muncă în schimbul pământului dat în folosință, fie mai degrabă să sporească veniturile, mai lesnicios de dobândit, realizate prin monopoluri și din preluarea dijmei, fie în sfârșit prin rumânirea „în silă“ a țăranilor, care crea cadrul legal al exploatării după bunul plac⁴.

Devenită o realitate socială permanentă, fuga a generat și o psihoză specifică, propagată dealtminteri de regimul solidarității fiscale. Deseori fuga câtorva țărani dintr-un sat era semnalul spargerii întregului sat; boierii știau prea bine pricina care determina aceste fugi colective, când expuneau austriecilor, în 1731, teama de a-și vedea complet golite satele, după fuga unora din locuitorii lor: „... ba chiar e de temut să nu fugă și cei care au mai rămas încă, de frică să nu fie constrânși la plata contribuției fugarilor, iar noi să nu

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 273.

² Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 259.

³ C. Giurescu, *Material*, II, p. 136.

⁴ „Ut cum litteris protectionalibus nullus habeat potestatem congregandi homines provinciales... sed extraneos, et si provisorum aliquis aufugientem ab uno domino terrestri ad alium patriae filium recipit, poena competenti puniatur“, propuneau boierii dregători austriecilor, la începutul stăpânirii habsburgice; Hurmuzaki, VI, p. 333-334; aprobată de austrieci, hotărârea nu avea să aibe însă eficiență, boierii administrației fiind marii beneficiari ai fugii țăranilor pe care îi „protejav“ față de fisc sau uneori îi transplantau cu sila în satele lor. În 1721, Virmond repeta hotărârea anterioară, deplasând răspunderea de la pârcălabii satelor — cum propuseseră boierii — asupra stăpânilor satelor: „nec hi (țăranii) locum, ubi semel se stabilierunt, mutent, necque vagabundus talis a quoquam nobile sub poena 200 fl. suscipiatur“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 498.

rămânem în sate pustii...“¹. Deseori fuga unui sat antrena dislocarea altor sate învecinate; în 1723, Administrația era sesizată de ispravnicul unei plăși că „pentru multe supărări și năcazuri“ au fugit câteva sate și „să sparge toată plasa“². Solidar impuse, satele se sustrăgeau solidar de la impunere.

Substituindu-se domniei în stăpânirea unei părți a teritoriului țării, austriecei au fost siliți — ca toți precursorii și succesorii lor — să caute soluții pentru rezolvarea problemei esențiale a societății românești în veacul al XVIII-lea; fuga țăranimii putea fi combătută fie cu mijloacele tradiționale — legăturile de tot felul, sociale și fiscale —, cu eficacitate limitată, pentru că nu tratau decât manifestarea răului social, fie prin concesiile particulare sau generalizate în cadrul unor reforme menite să suprimă înseși cauzele instabilității masei rurale. Politica demografică austriacă a îmbinat acțiunea de constrângere cu reforma. Austriecei au menținut îndatorirea legală de ședere în sat a țăranilor și urmarea firească a acestei îndatoriri: aducerea la urmă a fugarilor. Ca și în trecut, ca și după aceea, până la abolirea legării de pământ în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, țăranii au luptat constant împotriva acestei forme de aservire; apelul adresat de boieri comandantului austriac pentru a pune capăt fugii țăranilor, încurajați de îngăduința ce le fusese acordată de a-și alege liber locul de ședere, arată cât de profundă era ostilitatea țăranimii față de legătura fiscală: „Deoarece, după cum s-a comunicat de către vornicii județelor, țăranii fug dintr-un județ în altul și dintr-un sat în altul *spunând că e poruncă de la Excelența voastră, pe care (poruncă) o arată și în scris, ca să poată merge la acele locuri unde le-ar plăcea să locuiască* (s.n.), și deoarece această poruncă provoacă o mare confuzie în provincie, deputăția cere prea plecat ... ca toți să rămână în satele lor până la vremea primăverii și atunci se va da o dispoziție...“³. Dreptul de liberă așezare, întrevăzut o clipă de țăranii olteni în primii ani ai stăpânirii habsburgice și în sprijinul căruia invocau textul poruncii austriece — folosită ca mijloc de apărare împotriva constrângerii boierimii — era în această etapă obiectivul principal al luptei țăranimii pentru emanciparea de cea mai gravă servitute ce-i fusese impusă în cadrul societății medievale. Pentru a veni în întâmpinarea acestui deziderat primordial al țăranilor emigrați, le-a acordat Constantin Mavrocordat, un sfert de veac mai târziu, dreptul de a-și alege liber locul șederii lor: „... cine va veni în țară să se așeze ori la ce loc

¹ Hurmuzaki, VI, p. 425.

² Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 62 v.

³ *Ibidem*, L 1-5/353, f. 69 v.-70. Textul inițial al poruncii lui Virmond nu s-a păstrat, dar, la 11 noiembrie 1722, generalul Königsegg, pentru a-i readuce pe țăranii fugiți în păduri, emitea o poruncă similară: „Ut ad pristinam suam extra sylvas et latebras sedem aut pro bene placito suo ad cujuscumque Domini terrestres territorium se quivis collocet, cuique liberum esto, quod non saltem per provinciam publicare sed et publicatum hoc mandatum omni conatu manuteneere summe necessum est“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 538.

le va plăcea ... și veri care den pământul acesta, aceia vrând să se întoarcă la pământul patriei lor să se așeze unde le va fi voia...“¹. Dar iluzia țăranilor olteni nu avea să fie de lungă durată; solicitările repetate ale boierimii și imposibilitatea de a asigura prin această unică măsură stabilitatea țăranimii i-a determinat curând pe austrieci să aplice din nou principiul medieval al imobilizării masei rurale, de la care nu se îndepărtaseră de altminteri decât în chip provizoriu. Un complex de măsuri menit să împiedice fuga țăranilor a fost elaborat și pus în aplicare de autoritățile locale, cu concursul comandamentului austriac.

Legătura pentru desfacerea căreia țăranii luptaseră atât de tenace îi cuprinse acum din nou. Țăranilor li se interzicea să-și părăsească așezările, stăpânii moșiilor și pârçălabii satelor nu mai aveau dreptul de a primi fugari din alte sate. Slaba eficiență a acestor măsuri îl determina, în 1727, pe generalul Tige să solicite adoptarea pedepsei cu moartea pentru cei care „s-ar deplasa, fără aprobare, din satul ce le-a fost desemnat“². Câțiva ani mai târziu, Administrația cerea aplicarea strictă a instrucțiunilor anterioare și pedepsirea pârçălabilor care nu li se conformau, primind în satele lor pe fugarii din alte sate³, iar în 1735, punctul al cincilea din instrucțiunile adresate vornicilor prevedea: „Poftește datoriia vornicului ca să aibă prea mare grijă a-i împiedeca să nu să răsipească oamenii de la vreun sat, nici să să mute lăcuitorii fără știrea Administrațiunii țării de la un loc la altul, nici să nu să primească de la pârçălabii satelor pe acel fel de oameni fugiți supt pedeapsa care iaste hotărâtă de la acum numita Administrație...“⁴.

La fuga țăranilor, autoritatea răspundea, ca și în trecut, prin aducerea la urmă, fie de către organele statului, fie de către înșiși stăpânii de moșii în temeiul împuternicirilor primite din partea Administrației⁵. Dar fixarea masei

¹ *Doc. rel. agr.*, p. 448 și 453.

² „... damit alles im richtigen Stand gebracht Würde, Wäre einem jedwederen die Todtes Straf anzukündigen, welcher ohne zuelass von dem angewiesenen Dorf sich weckbewegete ...“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 221–222.

³ „Illi qui contravenerunt punctis instructionis tempore conscriptionis vornicis datae praecipue vero puncto, quo innuitur ut porcolabus ille, qui suscipit homines fugitivos ex allis pagis in suum, ob quod non tantum aerario caesareo damnum causatur, sed etiam conscriptio pessumit puniantur mulcta ibidem declarata“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 230 v.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 233.

⁵ La 21 aprilie 1734, „... s-au dat carte dumnealui Constantin Corneșanul să aibă voe a umbla oriunde ar găsi pe oamenii de la satul Balota sud Dolj care au fugitu, deci fiindcă acești oameni nu s-au înțăles ca să fie trecut peste Olt sau peste Dunăre, ci să vor fi aflat într-această țară și mai pe largu dovedindu-să cum că ar fi la județul Vâlçii, fiindcă-i cunoaște pe toți, oriunde și-n ce sat i-ar găsi, pe toți să-i ia fără voia lor, ca să-i aducă la satul lor la Balota...“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 113–113 v.; la 8 mai 1734, o altă poruncă a Administrației, provocată de fuga locuitorilor din satul Caraula, recomanda vornicului de Mehedinți să-i caute pe

rurale prin mijloace de constrângere — aplicate fie preventiv, fie pentru restabilirea situației demografice modificate de fugă — presupunea, pentru a fi eficientă, folosirea unui vast aparat de stat; lipsa acestui aparat în proporții corespunzătoare și concurența stăpânilor de moșii pentru dobândirea brațelor de muncă explică slaba eficiență a politicii demografice întemeiate pe constrângere. Deși mai bine slujită — pentru că dispunea de unitățile militare austriece staționate în provincie — autoritatea nu a reușit să obțină nici chiar acum rezultatele așteptate.

Încă de la început, boierii ceruseră, printr-unul din memoriile înaintate la Viena, înființarea unui corp de oaste autohton căruia, printre altele, i se rezerva sarcina de a împiedica fuga țăranilor¹. Dar în lipsa acestui corp, a cărui înființare nu a fost aprobată de austrieci, intervenția trupelor habsburgice — oferită spontan de comandamentul austriac sau solicitată de boieri — în răfuielile cu țăranimea nestatornică avea să devină un fenomen tot mai frecvent.

Legăturile, aducerile la urmă, utilizarea pe scară mare a trupelor ca mijloc de prevenire și de represiune, nu au reușit să împiedice țăranimea de a-și căuta în fugă eliberarea de multiplele forme ale exploatării. Un imens efort, care se cerea permanent reluat, era impus autorității. Supravegherea militară a zonelor care dădeau semne de neliniște putea preveni în unele cazuri fuga, o parte din țăranii fugiți în lăuntrul granițelor puteau fi regăsiți și duși cu sila, expedițiile militare în lăuntrul pădurilor reușeau să scoată periodic pe țăranii din ascunzătorii lor, dar nici una din aceste măsuri nu a putut impune țăranimii să se resemneze cu regimul de exploatare ce-i fusese impus de stat și de stăpânii de moșii și pe care aceștia se străduiau să-l încremenească prin mijlocirea „legăturilor”. Pentru a combate eficient fuga, trebuiau combătute cauzele care o provocau.

Încercând să pună capăt fugii locuitorilor, pentru că stânjenea în gradul cel mai înalt interesele lor fiscale, austriecii au fost siliți să-i cerceteze pricinile pe care, mai mult decât toți cei ce i-au precedat în această încercare, au știut să le

cei ascunși în provincie „unde să vor găsi să-i ia și să-i ducă la urma lor și de va fi de trebuință să meargă la căpitanul de la Prestol să-i dea catane cât va fi de trebuință”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 121; la 7 martie 1735, Administrația porunca căpitanului de călărași să pună un călăraș la dispoziția unui pârcălab trimes de vornicul de Romanați, „... și la care sate se vor găsi oameni de cei fugiți, să ia pe pârcălabul de acolo să-l aducă aicia și să-l pue la arest și dumneata să ne faci noao știre ca să-și ia pedeapsa căce au priimit oameni fugiți den alte sate în satul lui și pe oameni să-i ia să-i ducă la urma lor ca să-și plătească contrebunul lor acolo de unde sânt”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 214 v.

¹ „... nell'assicurare il camino, visitare i nascondigli ed impedire à mal intenzionati la fuga...”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 340; revenind în 1731 asupra acestei propuneri, Administrația indica printre sarcinile corpului de oaste „praeterquam, quod dicti 50 homines etiam Danubii et Alutae ripas nec non montanas margines custodire, sed etiam provinciales, qui de loco in locum habitationem mutare solent, impedire possent”; Hurmuzaki, VI, p. 429.

dezvăluie în toată amploarea lor. În efortul de a înțelege originea instabilității țărânimii, atribuită de boierii Administrației în exclusivitate unei „deprinderi străvechi“ a țăranilor, autoritățile austriece, exponente ale unui stat aflat într-un stadiu superior de dezvoltare și îndrumându-se după o concepție incipient luministă, au pătruns până în esența sistemului de guvernare și a raporturilor de clasă statornicite în țară în perioada dominației otomane.

După un an de la încheierea păcii și aplicarea măsurilor destinate să contribuie la repopularea provinciei și la așezarea populației, autoritățile austriece au avut surprinderea să constate că programul lor demografic nu dăduse rezultatele așteptate și că o parte însemnată a țărânimii continua să se ascundă în păduri și în munți. Investigațiile întocmite pentru elucidarea acestui fenomen, care la început li s-a părut greu de înțeles, i-a dus pe austrieci pe urma explicației corecte și le-a îngăduit să pătrundă, într-un răstimp relativ scurt, în realitățile esențiale ale societății românești.

Atotputernicia boierimii, devenită beneficiară de frunte a exploatării fiscale, în calitate de intermediar obligat între turci și domnie, pe de o parte, și masa contribuabililor, pe de alta, se afla, potrivit constatărilor unui raport cameral, la rădăcina răului care provoca fuga țărânimii. Țăranii — observa un dregător austriac anonim — nu vor coborî din păduri și nu vor părăsi gândul fugii „atât timp cât nu va fi descoperit mijlocul de a îngradi în asemenea măsură puterea arbitrară a boierimii — împotriva căreia țăranii cer fără conținere ajutor și sprijin — încât ... să nu-i mai poată asupra pe supuși după bunul lor plac; și, întrucât repartiția și încasarea dărilor le oferă boierilor cel mai bun prilej în această privință, ar fi foarte folositor dacă pe viitor cuantumul anual al contribuției nu s-ar mai fixa, ca în timpul voievozilor, pe părți (per partes, — dările numeroase impuse arbitrar după cererile turcilor și necesitățile domniei), ci să se stabilească o dată pentru tot anul...; iar pe de altă parte, să fie astfel percepute încât boierii să nu aibe nici un amestec“. Cu alte cuvinte, pentru a așeza țărâtimea, se cerea înlăturarea principalei pricini a fugii, exploatarea fiscală și principalul agravant al acesteia: aparatul fiscal, alcătuit din boierime.

În același timp, observarea realităților locale i-a dus pe austrieci pe urma celui de-al doilea factor provocator al fugii: asupra țăranilor de către stăpânii de moșii. Autorul aceluiași raport adăuga în continuare la observațiile sale referitoare la pricinile instabilității populației: „când va ști contribuabilul cât are de prestat cu totul pe an și la ce termene, când va fi sigur că nu va avea de dat nimic peste această sumă fixă și că se poate încrede în protecția germană împotriva comportării și extorsiunilor numeroase ale boierilor; când îndatoririle lor față de aceștia vor fi fixate la un anumit cuantum pe săptămână și nu lăsate la bunul plac al boierilor, pentru ca sclavia atât de apăsătoare de până acum să fie întrucâtva ușurată; atunci se vor fi realizat mijloacele nu

numai pentru a reține în țară pe supușii care se mai află aci... ci și de a-i atrage pe cei fugiți în regiunile învecinate, mai ales în Turcia și în Valahia turcească...“¹.

Fixarea populației presupunea așadar rezolvarea problemei fiscale — trecerea de la exploatarea nelimitată și după bunul plac al stăpânirii otomane și al beneficiarilor interni ai fiscalității, la reglementarea obligațiilor fiscale — și în același timp încadrarea relațiilor agrare într-un regim elaborat și controlat de stat, limitarea exploatării țăranimii dependente de către stăpânii de moșii. Fiscalitatea apăsătoare și extorsiunile stăpânilor de moșii reduseseră țăranimea la un regim de permanentă migrație internă și externă; dar fuga în masă s-a dovedit un factor fecund în transformarea relațiilor sociale și a regimului exploatării. Din consecință a exploatării, fuga s-a transformat în cauză a reformelor. În observațiile mai sus amintite ale slujbașului cameral austriac erau înscrise atât reforma fiscală cât și cea agrară realizate de austrieci în Oltenia.

¹ Hurmuzaki, VI, p. 347.

CAPITOLUL V

VIATA ECONOMICA

La începutul veacului al XVIII-lea imensa majoritate a locuitorilor Olteniei — ca de altminteri ai întregii Țări Românești — își câștigau încă existența din cultura pământului și din creșterea animalelor, cele două ramuri fundamentale ale economiei medievale a țărilor române. Zonele de activitate economică în întregime desprinse de aceste ramuri aveau o pondere cu totul subsidiară în ansamblul economiei. Orașul însuși era din punct de vedere economic o simplă prelungire a satului, întrucât cea mai mare parte a locuitorilor săi își câștiga existența din activitatea agricolă; excepție nu făceau decât breslele de meșteșugari la Craiova, lucrătorii din cele două centre miniere ale provinciei și un număr restrâns de negustori așezați în câteva din orașele și târgurile oltene, și aceștia însă, în parte cel puțin, implicați în stăpânirea și exploatarea pământului.

Exploatat mult sub nivelul posibilităților sale, pământul furniza întregii populații o parte din alimentele de bază și, în anii cu recoltă bună, o cantitate excedentară de cereale pentru export. Dar exportul cerealelor nu constituia pentru provincie un izvor constant și însemnat de venituri. Diversi factori economici și demografici au stat până în veacul al XIX-lea în calea unei mari dezvoltări a producției de cereale pentru piață. Izvorul autentic de bani pentru provincie — care, în lipsa unei emisiuni monetare proprii, nu-i putea dobândi decât din export — erau animalele și produsele animaliere.

Activitatea meșteșugărească se desfășura în cea mai mare parte în sate și în preajma curților boierești și a mănăstirilor; complement modest al activității agricole, meșteșugul sătesc și domenal, exercitat foarte adesea de robi, nu putea să părăsească tiparele vieții rurale și nici să-și ofere forme proprii de organizare socială. Meșteșugul orășenesc, legat încă de sferile elementare ale activității meșteșugărești, se organizează pe alocurea în bresle; statutul de

breslă își face acum pentru prima oară apariția în istoria provinciei. Caracterul elementar al producției artizanale se trădează nu numai prin sfera activității meșteșugărești, dar și prin identificarea în aceeași persoană a meșteșugarului și a negustorului.

Lipsită de o dezvoltare urbană propriu-zisă, piața internă îndeplinea în primul rând o funcție compensatorie între județele și satele cu activitate economică asemănătoare, dar cu firești deosebiri de producție. Anemia comerțului intern a fost constatată de observatorii camerali austrieci, pe temeiul registrelor de încasări la vămile interne; singura marfă tranzacționată în cantități mari în târguri și iarmaroace și care dădea consistență „vămii târgului“ erau animalele, în covârșitoare majoritate destinate exportului.

Activitatea de schimb se desfășura sub controlul autorității; târgurile, iarmaroacele și nucleele de piață permanentă din orașe se aflau sub permanenta supraveghere a judeților și a slujbașilor camerali. Politica de control și reglementare a vieții economice cuprindea activitatea breslelor meșteșugărești și a companiilor comerciale recent înființate, calitatea și prețul mărfurilor, măsurile de greutate și capacitate.

O experiență revelatoare pentru viața economică a provinciei au făcut austriecii pe tărâmul circulației monetare. Străduindu-se să îngrădească circulația monetei otomane în Oltenia, austriecii au contrariat una din tendințele fundamentale ale economiei provinciei: exportul masiv de animale și produse animaliere în sudul Dunării. Lipsită de cel mai de seamă izvor de bani — practic singurul —, provincia nu numai a reacționat prin plângeri și memorii, dar a și fost pusă în imposibilitate de a face față obligațiilor sale fiscale. Suspendarea comerțului cu Imperiul otoman a strangulat circuitul monetar, antrenând cele mai neprevăzute consecințe economice, fiscale și sociale. Catastrofală prin urmările ei, experiența monetară austriacă a fost un reactiv care îngăduie cercetării să recunoască câteva din realitățile fundamentale ale economiei Țării Românești în epoca dominației otomane.

1. AGRICULTURA

Deși activitatea agricolă constituia ocupația de bază a imensei majorități a populației, știrile cu privire la agricultură în materialul documentar austriac sunt mult mai sărăcăcioase decât cele referitoare la alte domenii ale vieții economice. Interes pentru problemele agricole ca atare nu au manifestat austriecii decât în ultimii ani ai stăpânirii Olteniei, când necesitățile de aprovizionare a trupelor lor, concentrate în număr mare în vecinătatea Imperiului otoman, i-au silit să se preocupe mai intens de exploatarea posibilităților agricole ale Olteniei. Puținele știri referitoare la agricultură care s-au strecurat

între rândurile rapoartelor austriece, le datorăm în primul rând preocupărilor de ordin fiscal ale noilor stăpâni ai provinciei. Ele se referă la fertilitatea solului, la culturi, la factorii generali care mențineau la nivel scăzut activitatea agricolă, la utilizarea dată produselor agricole suplimentare față de necesitățile provinciei. Deși materialul documentar lăsat de austrieci nu oferă posibilitatea unei analize sistematice a situației agricole, el îngăduie totuși cercetării să pătrundă mult mai adânc în realitățile agrare ale provinciei decât obișnuitele izvoare interne, mai sărace în această privință.

Agricultura era, așadar, ocupația principală a celei mai însemnate părți a populației. Țărani liberi și dependenți, boieri și mănăstiri, produceau nu numai cantitățile necesare propriei lor subsistențe, dar și un surplus pentru aprovizionarea orașelor — în măsura în care locuitorii acestora nu își satisfăceau singuri nevoile de produse alimentare — și, în anii agricoli buni, chiar și pentru export. Dar, dacă e incontestabil că aproape toți locuitorii provinciei practicau agricultura, e tot atât de evident — și constatarea revine frecvent în rapoartele epocii — că, cu excepția culturii viței de vie, această ramură a economiei nu ocupa decât o poziție secundară în izvoarele de venituri bănești ale populației și ale provinciei în ansamblul ei. Izvor subsidiar și ocazional de venituri, cultura cerealelor se situează mult în urma creșterii animalelor în privința exportului, singura sursă constantă și masivă de bani pentru provincie. Epoca mării producții de grâne pentru piață și a exportului masiv de produse cerealiere era încă departe.

Condițiile generale de dezvoltare a țării sub dominația otomană erau defavorabile unei masive producții agricole excedentare. Doi au fost factorii care au menținut producția agricolă a țării la un nivel scăzut; cel dintâi, de ordin economic, — slaba dezvoltare a pieții interne și absența unui debușeu extern remunerator; cel de-al doilea, de ordin demografic, — densitatea foarte redusă și instabilitatea populației, cu alte cuvinte lipsa brațelor de muncă și nestatornicia lor.

Ca mulți alții dintre precursorii și urmașii lor veniți în contact cu realitățile țării, austriecii au avut și ei prilejul să constate contrastul dintre fertilitatea excepțională a solului și imensele posibilități pe care le oferea agriculturii, pe de o parte, și exploatarea cu totul insuficientă a pământului, pe de alta: „... frumosul și neobișnuit de grasul pământ de aici rămâne pustiu și necultivat“, constata un raport austriac doi ani după ocuparea provinciei¹. Războiul și masiva depopulare a țării pe care a provocat-o nu a făcut însă decât să agraveze o realitate caracteristică întregului veac al XVIII-lea. În anul 1731, când procesul de repopulare era foarte avansat, iar provincia se apropia de maxima demografică înregistrată câțiva ani mai târziu, directorul suprem Wallis a avut

¹ Hurmuzaki, VI, p. 310.

prilejul să constate, în cursul inspecției înfăptuite în provincie, ravagiile provocate de astădată nu de război ci de regimul fiscal. Conscripția întocmită în anul 1731, mult mai riguroasă decât cele anterioare, explică în mare măsură proporțiile fugii țărănimii în acest an — situație căreia de altminteri i se datorează în primul rând inspecția lui Wallis în Oltenia; dar criza anului 1731 nu a fost decât manifestarea paroxistică a unei realități permanente în societatea românească a veacului al XVIII-lea. În fapt, o parte însemnată din suprafața agricolă a țării rămânea permanent necultivată; rumânii din satul Orlea al m-rii Cozia recunoșteau în zapisul încheiat cu egumenul că în afara terenului ocupat de ei pentru arături, pășuni și fânețuri, „încă rămâne moșia trei părți și mai mult nelucrată”¹.

Cu justificată invidie semnala austriecilor un grup de boieri situația privilegiată a câtorva dregători care, datorită poziției lor în administrație, reușiseră să concentreze pe moșiile lor un număr apreciabil de țărani, ceea ce le oferea prilejul de a „semăna mari cantități de grâu, orz și mei și de a dobândi astfel recolte abundente”². În chip excepțional și pentru scurt timp — pierderea dregătoriei punea capăt automat acestei situații excepționale — unele moșii boierești au putut exploata integral sau în cea mai mare parte teritoriul lor. Dar în ansamblu, disponibilitatea de pământ era mare. Când, în 1736 — așadar în perioada de maximă demografică —, Administrația făcea vornicilor recomandări cu privire la repartitia țăranilor care imigrau în provincie, erau indicate cu precădere satele mai mici și cu mai puține familii, cu adăugirea: „iar loc iaste destul pentru arătură și pentru iconomiia lor, pentru hrana lor care iaste trebuincioasă”³.

Instabilității unei mari părți a țărănimii îi corespundea instabilitatea ogoarelor: „țăranul seamănă, ară, recoltează și își paște animalele acum într-un loc, acum în altul”, constatau în 1731 doi dintre consilierii Administrației, fără a uita să sublinieze cât de dăunătoare era pentru interesele fiscului această practică⁴.

Nimic nu revelă mai categoric incompatibilitatea totală între o activitate agricolă sistematică și permanenta deplasare a țărănimii sub apăsarea dărilor, decât porunca adresată la 14 februarie 1736 de către Administrație dregătorilor județeni: „Fiindcă am luat seama că mulți din lăcuiitorii aceștii țări și mai tare din birnici care nu au nici o moșie nicăiri nu să apucă dă arătură numai ca să poată mai pe lesne, numai ce să face repartițion nou contribuțiunii chese-

¹ *Doc. rel. agr.*, p. 352; în catagrafia din 1722 satul Orlea era înregistrat cu 43 familii; C. Giurescu, *Material*, II, p. 309.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 184.

³ *Arh. St. Sibiu*, L 1-5/206, f. 30.

⁴ C. Giurescu, *Material*, II, p. 449.

ricesc și pe urmă strângerea lui, a fugi din sat în sat și din județu în județ și așa să nu plătească contribuțion și ca să nu să poată sili la iconomie ca aceasta unii dintr-înșii și vitele lor de jug le vând. Deci ca să nu să mai lase să să facă acest obicei al lor rău, care iaste și la vistiriia chesaricească spre lucrul contrebutionului cu pagubă, ci mai tare măcar cu ce fel de mod să va putea afla să să oprească cât mai curând această fugă a lor, pentru aceia cu acest foarte tare poruncim ca pe toți lăcuiitorii acelu județ, la sămănătura bucatelor, atâta de toamnă cât și de vară, precum la lucrul viilor, și al grădinilor, pe cât le va da prilej starea locului din vreme în vreme și fără de voia lor, tare și supt lauda oarecari pedepse să-i silești, căci că într-acest chip mai cu greu iconomie ca aceasta a lor și bucatele lor trebuincioase de viață le vor părăsi, iar de le-ar și părăsi, acelea s-ar putea cuprinde pentru rămășița contrebutionului lor...¹. Străduindu-se să combată și pe această cale o situație care stingherea grav interesele fiscului, porunca adresată vornicilor de județe dezvăluie pentru prima oară în toată amploarea ei una din realitățile fundamentale ale evului mediu românesc, sau cel puțin ale secolelor în care disproporția dintre apăsarea fiscală și posibilitățile masei rurale de a-i face față nu lăsa țăranilor alt mijloc de salvare decât fuga. Se înțelege de la sine că fuga țăranilor afecta nu numai propria lor activitate agricolă ci și pe aceea a domeniului boieresc și mănăstiresc, lipsit de o parte însemnată și uneori chiar de totalitatea brațelor de muncă.

Când la 25 noiembrie 1732, comandantul suprem Wallis pleda în fața Camerei propunerea de a se ceda mitropolitului Serbiei satele Orevița și Bolboșani, foste ale Mitropoliei Țării Românești, el invoca drept principal argument venitul foarte redus al moșiilor; referindu-se la condițiile generale ale producției agricole în țară, Wallis arăta că „vânzarea e foarte redusă în Oltenia“, producția agricolă cu totul condiționată de vreme, iar „țăranii foarte înclinați la fugă, astfel că nu se poate pune temei sigur pe ei“². Raportul denunța, în cazul special al celor două sate amintite, factorii generali care se opuneau dezvoltării agriculturii în Țara Românească: fuga țăranilor și slabele posibilități de valorificare a producției cerealelor. Și pentru acest din urmă aspect izvoarele epocii sunt tot atât de explicite ca și pentru cel dintâi.

Caracteristic pentru stadiul de dezvoltare a agriculturii românești în această perioadă e faptul că nu numai țăranii, dar și o parte a stăpânilor de moși — mănăstirile mai ales — trebuiau îndemnați de autoritatea centrală să-și extindă culturile agricole. E cazul m-rii Cozia, de pildă, stăpâna unuia dintre cele mai întinse domenii ale Olteniei, care avea nevoie de îndemnul Administrației pentru a-și extinde culturile agricole: „... scrisoarea sfinției tale... și céle scrise s-au înțeles, întâi pentru sămănăturile ce ai făcut în toamna aceasta la câmpu,

¹ *Doc. rel. agr.*, p. 357–358.

² N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 309–310.

am văzut foaia numai de obroace de grâu 100 pol și 20 obroace de orz. La care cu mare mirare ne-au fost fiindcă am ținut pe sfinția ta mai bun (omisiune: probabil chivernisitor) al sfintii case și sfinția ta arăți cu slabă chiverniseală și cu prea puțin folos, că noi știm cum că acea mănăstire ca fieștecare dintre cêlélalte are moșii, și puterea ei, de unde de ar fi fost de cătră sfinția (ta) nevointă, s-ar fi putut face sămănături, cum au fost toamna lungă și vrême bună și împătrit pecum ai făcut sfinția ta“ (26 nov. 1736)¹. Situația pe care se străduia să o combată Administrația — ale cărei îndemnuri sunt în evidentă legătură cu solicitările de grâne ale trupelor imperiale — nu era specifică domeniului Coziei și nu se datora exclusiv îndolenței egumenului; zece ani mai devreme, *generalul Tige sugera autorităților austriece superioare să adopte măsuri de constrângere a tuturor mănăstirilor la extinderea suprafeței cultivate*². Printre rândurile poruncilor și corespondenței autorităților se conturează deslușit una din realitățile dominante ale vieții agrare a Țării Românești la începutul veacului al XVIII-lea: dezinteresul unuia dintre cei mai de seamă stăpânitori de pământ — biserica — pentru o largă producție de cereale destinată pieței. În măsură mai mare decât domeniul mănăstiresc a știut să folosească domeniul boieresc prilejul favorabil oferit de dispariția monopolului otoman și de achizițiile de grâne, la prețuri avantajoase, pentru trupele austriece staționate în Oltenia sau în provinciile învecinate. Încercarea unora dintre marii boieri olteni de a extinde suprafața rezervei cerealiere și de a folosi conjunctura favorabilă (v. mai jos capitolul consacrat organizării domeniului) a fost însă un fenomen excepțional și de scurtă durată, deosebit de interesant pentru valoarea sa de indiciu, dar nu caracteristic pentru ansamblul evoluției agricole a țării în această etapă.

Cultura cerealelor. Dacă în privința factorilor generali care au menținut la un nivel scăzut producția agricolă a țării, precum și a celor speciali care i-au dat o clipă un imbold, epoca stăpânirii austriece ne-a lăsat câteva indicații concludente, în schimb lipsesc cu totul informațiile referitoare la tehnica agricolă; câteva date generale s-au păstrat însă cu privire la diversele culturi și la geografia agricolă a provinciei.

Cultura cea mai larg răspândită și care furniza țărănimii alimentul principal era aceea a *porumbului* și a *meiului*; „românii cultivă pentru hrana lor puține grâne — raporta Consiliului de război generalul Königsegg — în schimb foarte mult cucuruz sau grâu turcesc și mei...”³; bun cunoscător al realităților

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 97.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 222.

³ *Ibidem*, I, p. 641 și 648; „triticum turcicum sive communiter kukuruz“, explică un document contemporan; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 175.

oltene, căpitanul Schwantz von Springfels remarca și el că, spre deosebire „de boieri și de tot ceea ce e mai ales“, care consumă în loc de pâine „așa-numita azimă“, confecționată din făina cea mai fină și mai albă, țărani se hrănesc „cu făină de mei sau cu mămăligă, adică un terci din făină de porumb, fiert într-un cean“¹. Locul de frunte în privința porumbului îl ocupa județul Gorj, care în schimb producea puțin grâu². Puțin sau deloc căutat în afara țării — ca și meul dealtminteri — porumbul, mult mai productiv decât grâul — era apărut de exigențele turcilor și își putea îndeplini funcția de aliment de bază pentru locuitorii țării. Analizând, în cuprinsul raportului amintit, eventualitatea prelevării de către stat a dijmelor din produse de la populația liberă — moșneni și orășeni —, Königsegg arăta că erariul imperial nu ar fi decât păgubit întrucât era lipsit de posibilitatea de a vinde cantitățile mari de porumb și mei astfel dobândite. Austriei au preluat totuși alături de grâu și însemnate cote de porumb de la locuitori în cadrul prestațiilor anuale în natură, pentru necesitățile unităților staționate în provincie. Porumbul era folosit, dacă nu integral, cel puțin în parte, ca nutreț pentru cai de către militarii austrieci³.

Deși mult mai puțin cultivat, *grâul* apare mai frecvent menționat în izvoare pentru că era obiect de tranzacție pe piața internă și mai ales pentru că era solicitat de turci și austrieci; în general, țărani nu cultivau grâul pentru necesitățile propriului lor consum, ci pentru a face față cotelor impuse în cadrul prestațiilor de produse naturale sau pentru comercializare.

Deși grâul nu ocupa decât un loc redus în ansamblul comerțului provinciei — mult în urma animalelor, mierii, cerii și vinului —, este incontestabil că în anii cu recoltă bună provincia dispunea de un excedent care lua calea exportului. Evident, județele de câmpie depășeau mult în producția de grâu județele de munte. În 1736, când austriei au început să facă mari depozite de produse agricole în vederea operațiilor militare, iar Administrația a impus locuitorilor să-și vândă grâul la prețul oficial, cota cea mai mare a venit județelor Romanați (20 000 obroace), Dolj (15 000 obroace) și Mehedinți (11 000 obroace); la distanță mare urma Vâlcea (4 000 obroace), în vreme ce Gorjul era cu desăvârșire omis⁴. Izvoarele fac distincție între două calități de grâu: nartul din

¹ Hurmuzaki, IX, I, p. 637.

² *Ibidem*, p. 478.

³ În toamna anului 1728, de pildă, Administrația îl informa pe directorul suprem că din pricina lipsei de orz, cea mai mare parte a cailor regimentului instalat în țară a trebuit să fie hrănită cu porumb; Arh. St. Sibiu, L 1–5/356, f. 110.

⁴ Vezi porunca adresată la 12 dec. 1736 vornicilor de județe; Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 101; în 1731 doi dintre consilierii Administrației constatau, în cadrul unei expuneri asupra vieții economice a provinciei, că „județul Vâlcea depășește județul Romanați în privința vinului și a poamelor, și dimpotrivă județul Romanați îl depășește pe celălalt prin abundența grâului și a orzului... Gorjul produce doar puțin grâu obișnuit, în schimb însă e foarte bogat în porumb...“;

1719 — pentru vânzarea produselor agricole și animaliere la Craiova — fixa prețuri diferite pentru obrocul de „grâu bun“ („obrok boni tritici“) și cel de calitate inferioară („obrok tritici simplicioris“); distincția apare și într-un document românesc care deosebește „grâul frumos“ de grâul „mai săcăros“¹.

În regres proporțional cu răspândirea porumbului, *meiul* continua încă să ocupe un loc important în ansamblul agriculturii și furniza o parte însemnată din alimentația de bază a țăranimii.

Cea mai răspândită dintre plantele furajere era *orzul*. În anii buni, producția depășea necesitățile consumului intern și excedentul lua calea exportului; în schimb — constata un demnitar austriac — „ovăz se află foarte puțin în această provincie“. Ca și grâul, orzul și ovăzul erau produse în cantitate mai mare în zona șesului, mult mai puțin în județele de munte. Un raport al Administrației semnală directorului suprem, în toamna anului 1731, lipsa unor produse agricole și prețurile ridicate la care se vindeau în târguri, amintindu-i în același timp că „deși oarecare cantitate de orz și ovăz s-a făcut pe alocurea prin județe, anume spre Dunăre și spre Olt, aceste produse lipsesc cu totul în regiunea subalpină, anume în județele Vâlcea și Gorj, întrucât acolo se seamănă mai ales porumb“; „locuitorii acestor județe — amintește în continuare autorul raportului — își procură de la șes cantitățile necesare cotelor pe care urmează să le presteze pentru nevoile trupelor“².

Conservarea surplusului de cereale — cantitatea necesară însămânțărilor și rezerva pentru anii cu recoltă slabă — urma sistemul străvechi și primitiv al gropilor săpate în pământ³. Stăpânii de moșii ca și țăranii își înmagazinau

C. Giurescu, *Material*, II, p. 447; precumpănirea culturii porumbului în județele de munte era relevată și de un raport al Administrației care amintea că în Vâlcea și Gorj „plerumque turcicum triticum soleat seminari“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 210 v.

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 53; Arh. istorică a Bibliotecii Academiei, filiala Cluj, fond Szendrey (neinventariat).

² Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 210 v.

³ Pentru țărani, gropile erau nu numai locuri de depozitare dar și de tănuire a grânelor, când erau siliți să fugă din sate; cum în majoritatea cazurilor fuga nu era provocată de o intenție de părăsire definitivă a așezării, grânele depozitate în gropi urmau să furnizeze, la înapoiere, baza alimentației, până la reluarea activității normale. La 13 mai 1732, Administrația răspunde vornicului de Romanâți care-i anunșase descoperirea unor gropi cu grâu părăsite de țărani fugari („... triticum aliquod in foveis relictum sit a nonnullis profugis ad partes turcicas“); întrucât unii dintre fugari se înapoiaseră — „nonnullis ex profugis illis rusticis vicissim ad lares suos rediise“ — se punea problema eventualei restituiri a grânelor confiscate. Administrația cunoștea însă calitatea grâului astfel păstrat când refuza soluția sugerată de vornicii județului, care propuneau să-l livreze unităților militare staționate în jud. Romanâți („cum vix unum aliudque granum ex eodem tritico esui servire posset“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 264 v.-265 v). În iunie 1737, când din pricina războiului atenția austrieților era concentrată asupra grânelor oltene, vornicii erau avertizați să înregistreze pe câmp toate cerealele, „până nu gălesc vreme să le ascundă în gropi“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 192.

rezerva de cereale în gropi, unde deseori însă se altera, cantități însemnate pierzându-se pe această cale. O inovație însemnată a administrației austriece a fost construirea magaziiilor — „magazine“ — de rezervă, în câteva dintre centrele orașenești și în județe; măsura îi îngăduia nu numai să constituie rezerve însemnate, în condiții superioare de conservare, dar și să influențeze piața și să mențină la nivel scăzut prețurile, în anii cu recoltă slabă¹.

Viticultura. Grav compromisă în timpul războiului, cultura viței de vie a rămas câțiva ani unul din sectoarele cele mai deficitare ale agriculturii oltene, nu numai pentru că viile părăsite necesitau după replantare un număr prelungit de ani pentru a da în rod, dar mai ales pentru că cereau investiții pecuniare însemnate. În 1718, producția viticolă era atât de redusă încât vinăriciul nu a raportat pe ansamblul provinciei decât suma derizorie de 562 florini². Pentru a-i determina pe stăpânii de moșii să-și replanteze viile, Camera aulică, la sugestia slujbașilor ei, a hotărât să introducă taxe apăsătoare pe importul de vin³.

Principalul stăpânitor de vii în Oltenia devenise însuși fiscul imperial, care preluase toate fostele vii brâncovenești, un total de 780 pogoane, precum și cele 40 pogoane de vie din satul Orevița, fost al Mitropoliei⁴. Rămase necultivate încă de la moartea stăpânului lor — cinci ani în urmă —, fostele vii brâncovenești necesitau o investiție de capital de aproximativ 15 000 taleri pentru a putea fi puse pe rod⁵. Procesul de refacere a viilor fiscale a fost însă foarte lent; un raport cameral din 1723 semnală că, în unele cazuri, viile fiscale continuau încă să fie nelucrate „din pricina numărului insuficient al vierilor“⁶.

Desigur, domeniul viticol fiscal oferă un caz unic în privința întinderii și a dificultăților de cultivare și întreținere. Boierii și mănăstirile își procurau vinul

¹ Magazia de la Craiova și de la Râmnic („magazinul împărătesc“ „magazinul de la Râmnic“, „magazinum Caesareum Rimnicense“); Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 56 și 169; C. Giurescu, *Material*, II, p. 385; fiecare județ își avea acum propriul său „magazin“; „magazinul județului“ e semnalat de alte acte ale Administrației; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 184.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 282.

³ *Ibidem*, I, p. 390 și II, p. 10.

⁴ Lista viilor fiscale, întocmită în 1719, indică și suprafețele, pe județe și sate: în *Mehedinți*: Drâncea 40 pogoane, Știrbei 20 pogoane, Almăjel 40 pogoane, Șușița 30 pogoane, Orevița 40 pogoane; în *Gorj*: Stănțești 20 pogoane; în *Dolj*: Comoșteni 40 pogoane, Radoștița 20 pogoane, Băilești 30 pogoane; în *Romanași*, patru vii la Cocorești însumând 200 pogoane, două la Brâncoveni 100 pogoane, două la Scărișoara 20 pogoane, una la Cilieni 60 pogoane, la Islaz 20 pogoane, la Caracal 30 pogoane, două la Blaj 60 pogoane, la Frâsinet 30 pogoane, la Pârșcov 20 pogoane; Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 55-56.

⁵ 12 000 taleri pentru plata vierilor și 3 000 pentru împrejmuit; Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 55 v.

⁶ „Ob defectum sufficientum vinicularum non tantum in Kokorest sed in pluribus aliis locis fiscalibus, optimae ac pulcherrimae vineae cum non modico detrimento aerarii hodie dum permansere incultae...“, C. Giurescu, *Material*, I, p. 576.

fie din viile proprii, fie mai ales din dijma vinului produs de țărani pe domeniile lor (otaștina). Unele dintre mănăstiri au continuat să beneficieze de concesiuni din vinăriciul domnesc — ajuns acum venit cameral.

Indicațiile referitoare la noile plantații de vii devin tot mai numeroase pe măsura repopulării provinciei. Conscripția domeniului Gârla (1726) semnalează existența doar pe acest teritoriu îngust a 36 vii — 21 vechi și 15 recent plantate¹. În general, intervalul socotit necesar pentru a obține rod era de trei ani; atâta considerau necesar, în 1720, autorii unui raport pentru repunerea pe rod a viilor fiscale. În 1730, Administrația invocă drept argument pentru fixarea epocii de așezare în provincie a unui grup de bulgari paulicieni, faptul că începuseră să dobândească vin din viile plantate de ei, ceea ce nu se întâmpla în chip obișnuit decât „în al treilea an după plantare“². Pe alocuri însă, învoielile pentru plantarea viilor pe moșii prevedeau un număr de ani mai mare; egumenul Nicodim al Coziei acorda unui locuitor dreptul de a planta vii pe moșia Orlea a m-rii, „cât va vrea... și vinărici adecă zeciuala pământului să nu dea până în șapte ani, iar atuncea împlinindu-se sorocul și viind viile pe rod să aibă a da la sfânta mănăstire după obicei dijma pământului...“³.

În fruntea provinciei, în privința viticulturii, se aflau și atunci județele Gorj și Vâlcea⁴, dar viile erau răspândite în întreaga provincie, din zona sud-alpină până la Dunăre. Vinul fiind una din principalele materii impozabile ale provinciei, autoritatea austriacă înțelegea să-l supravegheze până la înscrierea lui de către vinăriceri; culesul strugurilor nu putea începe după bunul plac al stăpânilor viilor, ci la data fixată de autoritate: „Și aceasta să poruncște dumitale — scria vornicilor Administrația — fiindcă la viile care sânt în locuri mai de jos sânt struguri mai mulți copti, culesul la acele locuri la 25 ale acéștii luni (septembrie) după carindariul nou..., iar la dealurile care vor fi mai aproape de munte, la 10 ale viitorei luni lui octomvrie“⁵. Prin altă poruncă, stăpânii de vii din împrejurimile Craiovei erau la rândul lor avertizați să nu aducă strugurii „cu carul, să vânză aici în târg, până la sorocul care s-au pus pentru culegerea viilor...“, — justificarea fiind de data aceasta explicită: — „ca să nu să facă pagubă la slujba dijmăritului“⁶.

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 33.

² „... vineasque in ea penes agriculturam tales plantarunt, ut iam vinum quoque in eis procreatum, quae non nisi in tertio alias post sui plantationem anno fructum ferre solent...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 196 v.; alte învoieli a căror scadență curgea după trei ani de la plantarea viii, *Arh. Olt.*, III (1924), nr. 14, p. 334.

³ Arh. St. Buc., ms. 329 (Condica m-rii Tismana), f. 233 v.

⁴ Hurmuzaki, VI, p. 478.

⁵ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 10 v.

⁶ *Ibidem*, f. 15 v.

Vânzarea vinului — alături de a celorlalte băuturi spirtoase — constituia unul din capitolele cele mai de seamă ale comerțului intern¹: venit de frunte al stăpânilor de moșii — realizat prin intermediul monopolurilor senioriale — vânzarea vinului făcea obiectul unei aprigi concurențe pe piața atât de îngustă a orașelor oltene.

Pomicultura ocupa un loc însemnat în gospodăria țărănească și în aceea a domeniului, mai ales în județele sub-alpine.

Puțin întinsă în Oltenia era cultura *tutunului*; autorul unui raport înaintat autorităților camerale din Viena sugera adoptarea unor taxe vamale foarte ridicate asupra tutunului importat, pentru a-i sili pe localnici să-și extindă culturile. Înainte de război, tutunăritul — potrivit aceluiași informator — raporta pe întreaga Țară Românească 30 pungi, dintre care doar 1–2 din Oltenia².

Dintre plantele industriale, cea mai cultivată era cânepa: memoriul boierilor olteni referitor la relațiile agrare amintește cânepa printre plantele din care stăpânii de moșii prelevau dijma³.

2. CREȘTEREA ANIMALELOR, APICULTURA ȘI PESCUITUL

Avuția animalieră a provinciei constituia în același timp principalul izvor de venituri al locuitorilor — în realitate singurul masiv și constant —, marfa cea mai solicitată la export — pe piața sud-dunăreană și în subsidiar în Transilvania — și materia impozabilă prin excelență. Mărturiile slujbașilor austrieci se adaugă la șirul îndelungat de constatări ale străinilor veniți în contact cu realitățile provinciei, care toți au subliniat rolul însemnat al creșterii animalelor în economia țării. Analizând potențialul economic al provinciei și perspectivele ei de dezvoltare, inspectorul cameral Koch nu uita să amintească și despre „mulțimea nemăsurată a animalelor“ („die unzahlbare Menge des Viehes“)⁴; e ceea ce știa și împăratul când solicita în 1735, pentru oastea din Italia, un număr de 2 000 boi din „Valahia mea... care abundă în vite cornute“⁵. Nicolae de Porta, căruia îi datorăm câteva din cele mai pătrunzătoare rapoarte asupra realităților provinciei, semnală forurilor conducătoare de la Viena — într-unul din memoriile sale cu privire la sistemul fiscal — că

¹ Oltenia nu exportă vin, constata un raport de la începutul stăpânirii austriece; Hurmuzaki, VI, p. 312–313.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 391–392.

³ *Doc. rel. agr.*, p. 285–286; catagrafia domeniului Gârla indica o producție anuală de 4–5 000 mănui de cânepă; C. Giurescu, *Material*, II, p. 33.

⁴ C. Giurescu, *Material*, II, p. 272.

⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 59–60.

animalele „sânt principalele avuții ale românilor“ („praecipuae facultates Valachorum“) ¹.

Dar, pe lângă aceste aprecieri generale, administrația austriacă a lăsat indicații mai precise cu privire la locul creșterii animalelor în viața economică a provinciei. În primul rând se cuvine subliniată constatarea Administrației — devenită leit-motiv al rapoartelor înaintate autorităților austriece — că exportul provinciei, orientat covârșitor spre sudul Dunării, consta aproape exclusiv din animale și produse animaliere și că sistarea acestui export în anumite momente lipsea cu totul de bani provincia, iar pe locuitorii ei îi punea în imposibilitatea de a face față dărilor. În 1725, de pildă, Administrația reamintea directorului suprem că localnicii nu își pot procura altminteri bani „decât din vânzarea oilor, vacilor, cailor, mierii și untului“, și că „nu se dobândesc bani decât din regiunile turcești pentru aceste animale și alimente“ ². În martie 1723, boierii cereau austriecilor să amâne încasarea contribuției până în luna iunie, când începeau negustorii străini să sosească în provincie și să achiziționeze animalele, țărani obținând pe această cale mijloacele de a face față impunerilor ³.

Concludentă, pe lângă nenumăratele mărturii convergente, este în această privință și constatarea boierilor când expuneau austriecilor urmările nefaste ale excesivei exploatare fiscale — mai ales a dărilor pe animale — care îi determina pe țărani să renunțe la o parte însemnată din șeptelul lor: „... alt venit în amintita Valahie nu există în afară de animale, care dacă se vor pierde, ei (țărani) nu vor mai putea fi de folos nici lor înșile, nici slujbei împărătești“; sau: „în afară de vânzarea animalelor, poporul nu mai are nici un alt venit“ ⁴. Formulele variază de la un text la altul, dar adevărul pe care îl exprimă e același și el revine în chip aproape obsedant: *singurul izvor constant de venituri al provinciei era exportul animalelor prin mijlocirea căruia masa rurală își procura sumele necesare pentru a face față exploatareii fiscale.*

Locul de frunte în economia animalieră a provinciei îl ocupau oile, larg solicitate pe piața Imperiului otoman. Potrivit datelor aproximative ale unui raport austriac din 1731, Oltenia dispunea la acea dată de 300 000 oi ⁵, număr

¹ *Ibidem*, vol. II, p. 71.

² Arh. St. Sibiu, L 1-5/355, f. 57 v.

³ „siquidem eousque advenient etiam mercatores, quibus pauperes sua vendendo animantia et pretium eorundem percipiendo facilius poterunt impositam sibi contributionem praestare“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 6.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/355, f. 65 v. „nec alius fere praeter pecorum venditionem adsit in provincia plebis proventus“; *ibidem*, 72 v.; (4 febr. 1726).

⁵ Hurmuzaki, VI, p. 483; în 1726, oieritul a fost arendat cu 141 pungi (adică 70 500 taleri); cuantumul impus pe oie fiind de 15 bani, rezultă că provincia avea în acest an peste 600 000 de oi, (M. Popescu, *Spicuri*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 31, p. 215). Firește, nu trebuie uitat că la acest total participau și oile venite de peste hotare la pășunat în Oltenia. De cap de familie

sigur inferior realității dacă ținem seama de masivele tănuiri de oi, pe care localnicii știau să le ascundă din calea încasatorilor oieritului.

În anii buni, provincia exporta până la 100 000 de oi în sudul Dunării și sumele dobândite pe această cale — deci numai din valorificarea șeptelului ovin — îi îngăduiau să acopere cea mai mare parte a contribuției impuse de austrieci.

Unele indicații cifrice ne îngăduie să apreciem partea țărânimii și aceea a boierilor și mănăstirilor în creșterea oilor; judecând după indicațiile referitoare la arenda oieritului, stăpânii de moșii — boieri și mănăstiri — stăpâneau între o treime și jumătate din numărul oilor, restul aflându-se în stăpânirea țărânilor¹. Indicația lămurește cu prisosință lupta acerbă a stăpânilor de moșii pentru apărarea privilegiului care-i scutea de plata oieritului doi ani din trei și care, departe de a satisface o simplă dorință de manifestare a preeminenței în raport cu masa contribuabililor de rând, răspundea unui interes material major.

Dar Oltenia nu își hrănea numai propriile oi, ci își oferea în același timp pășunile oierilor transilvani și chiar celor sud-dunăreni. Bârsanii — „locuitorii din Transilvania care obișnuiesc să vină la pășunile din Oltenia“² — sunt figuri familiare în mediul oltean. Un raport cameral referitor la dijmele prestate de populație Camerei aulice consemna cuantumul mai scăzut suportat la oierit de oile transilvane coborâte din Oltenia în căutarea unor pășuni mai timpurii și

reveneau așadar între 8 și 17 oi; conscripția domeniului fiscal Gârla, la confluența Oltului cu Dunărea, ne îngăduie să cunoaștem mai îndeaproape repartitia oilor pe cap de familie, într-un caz special; cele 177 familii ale satului au suportat, în contul oieritului, în anul 1723, 201 taleri, ceea ce, la cuantumul special de 12 bani de oaie pe care îl suportau, însemna un total de 2 235 oi. pe ansamblul comunității sătești, și de 13 oi de familie; C. Giurescu, *Material*, II, p. 35. De altminteri, cel puțin în primii ani, se constată o rapidă dezvoltare a șeptelului ovin, proces fidel reflectat în sporul sumei la care era arendat oieritul. Un raport din 1726 înregistra procesul și combătea tendința de a reduce arenda oieritului, pornind tocmai de la constatarea înmulțirii numărului oilor: „... non considerata ovium multiplicatione, quae annuatim fieri solet, et per quam arendationis pretium augendum esset“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 84. Desigur, progresul nu era constant: epizootii grave, împotriva cărora populația era practic dezarmată, decimau din când în când o parte însemnată din șeptel; în luna august 1726, un raport al Administrației semnala ravagiile grave ale unei asemenea epizootii, care în unele județe redusese simțitor numărul animalelor, iar în unele sate le-a distrus cu totul: „... variae pecorum species, s. v. boves, vaccae, vituli et oves per irripientem iterum hac aestate luem quibusvis in districtibus et quidem nonnullis eorum in pagis fere ad unicum usque... deletae sint...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 153 v. și 159 v.-160; în 1730, Administrația semnala din nou o gravă molimă: „magna in tota provincia pecorum lues“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/355, f. 86.

¹ În 1720, oieritul urma să fie arendat cu 55 000 florini renani în cazul în care boierii și mănăstirile nu ar fi beneficiat de scutire, sau cu 36 000 florini în caz contrar, așadar o treime mai puțin; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 140-141; în 1722, raportul era de 100 la 50-60 pungi, adică aproape de jumătate; *ibidem*, p. 143-145; trebuie avut în vedere faptul că boierii tănuiau între turmele lor un număr mare de oi țărânești.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 91.

mai abundente; „...transilvănenii, care își aduc oile în provincie pentru întreținere, cel mai adesea de nevoie, pentru că iarba crește aici, mai ales la Dunăre, mult mai timpuriu decât în Transilvania, plătesc câte 10 bani de fiecare...”¹. În anii de secetă, oile veneau în număr mai mare decât cel obișnuit din Transilvania în Oltenia, sporind simțitor venitul oieritului².

Și regiunile sud-dunărene căutau pe teritoriul Olteniei un surplus de pășune pentru turmele lor de oi; contractele de arendare a oieritului cuprindeau o clauză privitoare la regimul special — de favoare — de care beneficiau la plata oieritului atât oile transilvane cât și cele sud-dunărene³.

Larga întindere a pădurii până în câmpia Dunării⁴ îngăduia întreținerea unui număr mare de *porci* (potrivit datelor furnizate de raportul din 1731 mai sus citat, Oltenia avea aproximativ 300 000 porci⁵). În primii ani ai stăpânirii austriece, un slujbaș cameral sublinia necesitatea de a îngrași prin taxe vamale mari importul porcilor din Muntenia, „deoarece în aceste cinci județe se găsesc suficiente păduri și mlaștini și se poate acorda grijă mai mare creșterii și înmulțirii porcilor...”⁶, deziderat care a fost împlinit cu prisosință, ceea ce explică surplusul de porci de care a dispus provincia în anii următori, exportati în număr mare în Transilvania⁷. Ca și în cazul pășunatului oilor, Oltenia își oferea pădurile turmelor de porci din Transilvania. Instrucțiunile vamale din 1717 cuprindeau prevederi referitoare la „porcii aduși din Transilvania în pădurile de la Căineni pentru a fi hrăniți la vremea ghindei...”⁸.

Pășunile erau îndestulătoare și pentru întreținerea unui mare număr de *cai* — apreciați în 1731 a fi aproximativ 100 000⁹ pe lângă care mai trebuiau însă îngrijiți și caii unităților de cavalerie austriece staționate în provincie, ceea ce nu rareori provoca complicații și conflicte¹⁰.

¹ *Ibidem*, I, p. 393.

² *Ibidem*, p. 394.

³ „Ab ovibus tam transylvanicis quam transdanubianis hic in provincia existentibus non nisi 7 et 1/2 crucigerum exigere permittitur...”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 468.

⁴ Vezi de pildă observația autorului conscripției satului Orevița: „Sylvae dantur sat magnae in quibus crescunt quam plurimae glandines ita ut praeter propter 500 porci consaginari possint”; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 306.

⁵ Hurmuzaki, VI, p. 483; întrucât dijma din porci era arendată împreună cu aceea din vin și din stupi, nu se poate calcula — ca în cazul oieritului — numărul porcilor după suma la care era arendat dijmăritul. Amintim doar că dijmăritul producea mult mai puțin decât oieritul.

⁶ C. Giurescu, *Material*, I, p. 390.

⁷ Hurmuzaki, IX, I, p. 637.

⁸ C. Giurescu, *Material*, I, p. 134; tariful vamal din vremea lui Duca Vodă, tradus în latinește de austrieci, prevedea o taxă de șase bani „ab uno porco ex Transylvania ad Wallachiam saginandi ergo impulso”; *ibidem*, p. 138.

⁹ Hurmuzaki, VI, p. 483.

¹⁰ C. Giurescu, *Material*, I, p. 591. La Craiova măsuri speciale au fost luate pentru a asigura cantitatea de fân necesară; la 22 martie 1734, județul orașului primea poruncă din partea

În număr mai mic, *cornutele*, — aproximativ 50 000¹ —, erau folosite la muncile agricole, la transporturi și erau în același timp unul din capitolele de seamă ale exportului.

Una din avuțiile de seamă ale provinciei erau *albinele*, ale căror produse — mierea și ceara — ocupau un loc însemnat în exportul provinciei. Abundența pădurilor și a livezilor explică numărul mare de stupi — circa 200 000²; anii secetoși — 1718 de pildă — reduceau simțitor numărul albinelor și producția lor³.

O ramură însemnată în economia provinciei era *pescuitul*. Apele curgătoare, bălțile și iazurile Olteniei furnizau populației o parte însemnată a alimentației. Abundența excepțională a peștelui în Dunăre și în bălțile ei nu a scăpat, firește, nici atenției austriecilor: „e de notorietate universală bogăția de pești a Dunării“, însemna căpitanul Schwantz von Springfels în paragraful consacrat pescuitului, din descrierea Olteniei⁴. Tehnica prinderii peștelui în bălțile Dunării e amplu expusă de un raport austriac. Când apele Dunării creșteau, peștii — moruni, crapi și știuci — urmau direcția revărsării, pentru a-și depune icrele; când apa începea să scadă, „chiar și numai cât un deget“, și peștii începeau să se retragă spre cursul Dunării, paznicii care supravegheau neîntrerupt nivelul apelor, închideau toate ieșirile cu pietre, nuiele și garduri din pari dinainte pregătite. Calea de retragere a peștilor spre Dunăre fiind astfel închisă, paza continua zi și noapte până când începea pescuitul, pentru a împiedeca peștii adunați în număr mare să forțeze pe alocurea gardurile și să-și deschidă astfel drum spre Dunăre⁵.

Cele mai multe dintre bălțile dunărene intraseră de-a lungul veacurilor anterioare în stăpânirea boierilor și a mănăstirilor. Cunoscând locul deosebit de însemnat ocupat de pește în alimentația călugărilor⁶, funcționarii camerali — altminteri atât de insistenți în a propune restrângerea privilegiilor mănăs-

Administrației „... să pue să publicăluiască ca să fie oprit tot locul den Amăradia pe lunca Jăiului până în Jitianu pentru iarbă de fân și să nu fie nimeni slobod să are cu plugul au să facă grădină...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 96; în anul următor, noi măsuri erau luate pentru a curăți de mărăcini și zmeuriș terenurile din jurul Craiovei pentru ca „să să poată câștiga mai multă iarbă“; *ibidem*, f. 213.

¹ Hurmuzaki, VI, p. 483; aprecierea pare sensibil inferioară realității.

² *Ibidem*.

³ „... wegen grosser siccitet des verwichenen 1718ten Jahrs in diesen 5 kays. Districten sehr vil Bien zu Grundt gängen...“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 389.

⁴ Hurmuzaki, IX, 1, p. 643.

⁵ C. Giurescu, *Material*, I, p. 385-386.

⁶ „... sie (călugării) das gantze Jahr hindurch kein Fleisch essen, sondern sich allein von Fischen nähren...“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 386.

tirilor și boierilor — au pledat în favoarea menținerii concesiilor acordate de domni, în trecut, mănăstirilor¹.

Bălțile rămase domnești erau fie exploatare direct de domnie — foarte rar — fie, de obicei, prin intermediul unor arendași. O treime din peștele prins revenea domniei sau arendașilor, restul rămânea pescarilor. Austriecii au continuat să exploateze prin sistemul arendei fostele bălți domnești, în a căror stăpânire intraseră². Exploatarea mai sistematică a pescuitului a dus la un spor simțitor al venitului și, evident, și al arendeii³. Aplicarea de către arendașii bălților a unor metode de pescuit noi — asupra cărora însă nu au rămas informații — era considerată, cu evidentă exagerare, de către un slujbaș al Administrației, capabilă să provoace dispariția acestui „abundent aliment, atât de necesar pentru hrana locuitorilor“⁴.

Pescuitul în Dunăre și în bălțile ei nu era liber; un grup de bulgari, care intenționau să se așeze în Oltenia în 1731, solicitau, printre altele, dreptul de a pescui în Dunăre, cu îndatorirea de a preda „la locurile rânduite sau care se vor rândui“ peștii mari, a căror prindere fusese interzisă „sub pedepsele cele mai grave“, cerând însă dreptul de a-și rezerva peștii mici⁵.

Râurile și iazurile ofereau cantități însemnate de pește, evident, mult inferioare celor dobândite din Dunăre. Generalul Tige, în inspecție în Oltenia, a remarcat mărimea păstrăvilor prinși în apele Lotrului⁶.

Un loc însemnat în economia locuitorilor, dar greu de apreciat din pricina sărăciei informației, îl ocupa *vânatul*, care procura populației nu numai hrană dar și piei și blănuri căutate în provincie și peste hotare. O poruncă a Administrației, din 9 ianuarie 1736, oferă câteva indicații foarte sumare în această privință, suficiente însă pentru a revela însemnătatea vânatului în viața satului oltenesc; adresându-se vornicilor, Administrația îi invita „să publicăluiască în toate satele fieștecăruia județ ca nici cum să nu mai fie slobozi moșcii a eși la vânat cu ogari, cu câini, nici cu puști, ce să fie oprîți de la tot felul de vânat, au

¹ *Ibidem*; potrivit aprecierii aceluiași raport, „milele“ acordate de domni mănăstirilor reduceau cu o treime venitul din pește al domniei.

² E vorba de fapt de bălțile așezate în vecinătatea stațiunilor vamale „wo dem Fisco regio der Fischgang zustehet“; *ibidem*, p. 367; lista stațiunilor vamale cu bălți; *ibidem*, p. 377–381.

³ În 1728, pescuitul în bălți și în Dunăre a fost arendat unui grup de greci asociați, pe termen de trei ani, arenda anuală fiind fixată la 1 250 florini; C. Giurescu, *Material*, II, p. 238 și nota; la 20 decembrie 1736, Administrația comunica vornicilor că s-a împlinit sorocul celor care ținuseră în arenda bălțile, și îi invita să înștiințeze în județe doritorilor de a prelua arenda „să meargă la domnealui... cameral inspector să să așaze cu domnealui“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 104 v.–105.

⁴ M. Popescu, *Spicuiuri*, în *Arh. Ol.*, VI (1927), nr. 31, p. 216.

⁵ Hurmuzaki, VI, p. 466.

⁶ C. Giurescu, *Material*, II, p. 212–213; pentru iazurile de pe moșiile mănăstirești, v. N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 290–291.

zburător, au nezburător“, contravenienții urmând a fi arestați și pedepsiți după gravitatea vinei¹.

3. MEȘTEȘUGURILE ȘI ACTIVITATEA MINIERĂ

Activitatea meșteșugărească e surprinsă de stăpânirea austriacă într-un stadiu înapoiat. Lipsit de cadrul de dezvoltare urbană care i-a îngăduit în alte regiuni ale Europei medievale să se afirme ca forță autonomă în raport cu lumea rurală și chiar să revendice un însemnat rol social-politic, meșteșugul continua să ființeze la începutul veacului al XVIII-lea ca modest complement al satului și al domeniului. Pe măsura dezvoltării orașului Craiova, meșteșugul se dezvoltă și el și beneficiază de măsurile de organizare ale Administrației, căreia îi datorăm și cele mai vechi statute de breaslă cunoscute în istoria Țării Românești.

O caracterizare de ansamblu, foarte sumară e drept, asupra meșteșugarilor, se găsește în descrierea Olteniei de Schwantz von Springfels: „Meșteșugari sânt puțini, anume cizmari, croitori, blănari și jocari; meșteșugari de calitate superioară (Künstler) nu se găsesc deloc, doar dacă se consideră ca atare țiganii care furnizează întregii provincii munca de fierari și lăcătuși“². Evident, expunerea sumară a observatorului austriac nu epuizează problema meșteșugului în lumea rurală. Varietatea meșteșugurilor practicate în satul liber sau aservit era mult mai mare decât lasă să o înțeleagă Schwantz von Springfels³;

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 26 v.-27.

² Hurmuzaki, IX, 1, p. 637.

³ Un memoriu boieresc înșira printre meșteșugarii domeniali, pentru care revendica scutiri de dări: morari, bucătari, fierari și tâmplari; C. Giurescu, *Material*, II, p. 292-293; zidarii, tâmplarii, dulgherii, cărămidarii și „vărarii“ apar tot mai frecvent în documentele epocii, fapt explicabil prin amplul program de construcții militare și civile; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 69 v.; în iunie 1737, vornicul de Dolj era invitat să trimită la Craiova pe toți meșterii din sate „care știu face pod de luntri“ — desigur în legătură cu campania iminentă — și pe cei care se pricepeau să lucreze doage de buți; tot din Dolj erau recrutați meșterii chemați să acopere ulițele Craiovei cu „poduri“ de lemn, bârne; *ibidem*, f. 47, printre aceștia se cereau doi oameni „mai meșteri cu barde“; *ibidem*, f. 10 v.; marile stocuri de făină adunate de austrieci în vederea războiului erau în parte conservate în buți, pentru confecționarea cărora erau convocați la Craiova „toți meșterii butari nemțești și rumânești și mai vârtos pe aceia care au făcut în anul trecut putenile pentru treaba silitrului“; *ibidem*, f. 178 v. Un raport austriac semnala fabricarea prafului de pușcă de către țărani: „dass... in dem land von den Baum selbsten Pulver gemacht werde...“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 547; alt raport divulgă proporțiile acestei activități: „... plurimi per hanc provinciam inveniantur homines, qui ipsimet in privato pulveres pyrios conficiunt“; *ibidem*, p. 576-577; firește, din motive de securitate, autoritățile au încercat să pună capăt acestei producții de praf de pușcă. Un proiect de deschidere a unor „mori de praf de pușcă“ pare să nu se fi realizat niciodată; *ibidem*, p. 548; pentru meșteșugul în lumea rurală în țările române, în epoca medievală, v. prezentarea largă și pătrunzătoare a lui N. Iorga, *Istoria industriilor la români*, p. 16-29 (cap. II: *Meșterii satelor*).

nu e totuși mai puțin adevărat că meșteșugul sătesc și domesimal a continuat în tot acest interval să constituie o zonă marginală a vieții rurale aflate într-un stadiu încă incipient de diferențiere a funcțiilor economice.

Mai amplu reflectată în izvoarele epocii este situația meșteșugului orășenesc. Caracteristică în această privință este constatarea austriecilor că orașele sunt lipsite de meșteșugari și clauza inclusă în proiectele de instrucțiuni pentru juzii și jurații orașelor care prevedea dezvoltarea forței de muncă meșteșugărești în nucleele urbane¹. Efortul nu avea să rămână fără urmări; indiciile unei activități meșteșugărești mai intense se înmulțesc, la Craiova mai ales, pe măsura dezvoltării demografice și economice a orașului. Nu numai localnicii, dar și străinii — bulgari, greci, germani — vin să-și câștige existența ca cizmari, croitori, cojocari, lumânărari, măcelari, pitari, zidari, fierari, dulgheri, tâmplari². Afluxul continuu al meșteșugarilor străini, veniți să ocupe locul lăsat de dezvoltarea încă slabă a meșteșugului local, era subliniat într-un raport al Administrației din 1731³. Deosebirea de calificare dintre localnici și străini se repercutează și în retribuția muncii lor; pentru a-și cruța bugetul, Administrația hotăra în 1732 să utilizeze mâna de lucru a zidarilor și dulgherilor autohtoni, mai ieftină decât cea a meșteșugarilor germani imigrați⁴.

Instructivă, pentru că revelă coexistența a două formule de exploatare a mâinii de lucru a meșteșugarilor, este propunerea Administrației cu privire la unele lucrări de reconstrucție în Craiova, care comportau investiții mai însemnate de bani: dacă retribuția zidarilor și a fierarilor era prevăzută în deviz, restul mâinii de lucru urma să fie furnizat gratuit de provincie (16 februarie 1731)⁵. Meșteșug liber — din oraș — și meșteșug aservit — din lumea rurală — urmau așadar să colaboreze la efectuarea lucrării.

¹ Proiectul consilierului cameral Haan cu privire la îndatoririle judei Craiovei prevedea printre altele sporirea numărului locuitorilor, „mehrere sonderlich aus Handwerkern”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 388–389. „Incolas oppidi in directionem suam accipiet, eorundem augmento, praesertim ex opificibus... maxime studebit”; *ibidem*, I, p. 415.

² În 1719, autoritățile locale reclamau comandamentului austriac comunitatea bulgară privilegiată, care tănuia în rândurile ei „varios homines, utpote sartores, pelliones, tonsores, hortulanos etc. tam nationis Valachicae quam Graecae...”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 28 v. În 1726, Administrația primea autorizația de a supune la plata dărilor pe toți străinii din provincie „qui ibi se nutriunt aut artem vel opificium aliquod exercent...”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 12; în 1728, conducerea austriacă hotăra trecerea în dajdie — dar cu regim special — a meșteșugarilor germani din provincie „die darinnige verschiedene Teutsche sich daselbsten nährende Handwerckher...”; *ibidem*, p. 233; fierari și tâmplari germani; *ibidem*, p. 249.

³ „... cum autem numerum opificum ex eadem natione (≠ germani) de die in die magis accrescere... videamus”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 217.

⁴ „Conducendi itaque sunt opifices valachici, tam arcularii scilicet, quam murarii, utpote qui non tam caro uti Germani praetio laborant”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 261.

⁵ „... juxta projectum ab opificibus factum necessarij mille ducenti floreni rhenenses ad requisita materialia... et muneriorumque fabrorum solutionem (caeteris aliunde gratis adhibendis ex districtibus operariis); Arh. St. Sibiu, L 1–5/356, f. 213 v.

Dar mai prețioase decât datele referitoare la categoriile și numărul meșteșugarilor sunt cele privitoare la organizarea lor. Materialul documentar anterior veacului al XVIII-lea referitor la meșteșuguri în Țara Românească e mult prea lacunar pentru a îngădui aprecierea chiar și aproximativă a organizării lor corporative și a raportului dintre domnie și breslele meșteșugărești; probabil e doar faptul că domnia își exercita asupra lor protecția și controlul. Un indiciu în această direcție este revendicarea meșteșugarilor munteni — care a străbătut într-unul din memoriile înaintate Curții din Viena de boieri, în timpul războiului, — de apărare împotriva concurenței meșteșugarilor străini; clauza, care tindea să interzică străinilor dreptul de a practica vreun meșteșug fără „licența“ domniei¹, răspundea probabil unei realități anterioare și e indiciul politicii de supraveghere și protecție a domniei față de breslele de meșteșugari. În același sens pledează și cererea bulgarilor stabiliți în provincie și care revendicau în 1719 pentru membrii comunității lor nu numai anumite privilegii comerciale, dar și dreptul de a practica liber meșteșugurile²; exclusivitatea dreptului de a practica meșteșugurile nu putea fi instituită și impusă decât de domnie, ceea ce implica însă evident și controlul activității lor. Lipsesc însă cu totul în Țara Românească, din perioada anterioară domniilor fanariote, reglementările și statutele de breaslă, fără de care regimul corporațiilor meșteșugărești e imposibil de înțeles; primul statut de breaslă cunoscut aparține epocii austriece. Hotărârile autorităților ne îngăduie chiar să asistăm la apariția unei asemenea bresle. Pentru a pune capăt monopolului instituit într-un sector însemnat al pieței orășenești — vânzarea cărnii, a lumânărilor și a săpunului (lumânărarii și săpunarii foloseau ca materie primă seul furnizat de măcelari), autoritățile austriece propun Administrației oltene să aleagă între instituirea unei bresle și practica liberă a comerțului pentru toți, în limitele prețurilor oficiale³. Din această hotărâre s-a născut breasla lumânărilor și a săpunarilor din Craiova, al cărei statut datează din 17 august 1725. Sub această dată, condica Administrației înregistrează copia regulamentului de funcționare a noii bresle sub titlul „Poncturile care s-au dat lumânărilor și săpunarilor de aci din orașul Craiovei...“⁴.

¹ „... parimente non possino li forastieri introdursi nelle mercanzie e nelle arti senza la licenza del Prencipe“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 162.

² „... ex opificio quod quisque addidicit... se alere“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 407; Hurmuzaki, VI, p. 337.

³ „Constituatur econtra lanionum ceha seu societates, aut ex se liberum esto cuicumque carnes, candelas et saponem vendere, statuto, cuique speciei, uti modo praemissum est, suo justo pretio“ (11 noiembrie 1722); C. Giurescu, *Material*, I, p. 541.

⁴ Textul integral al acestor „poncturi“ la Șerban Papacostea, *Cel mai vechi statut de breaslă meșteșugărească din Țara Românească*, în *RA*, III (1960), nr. 1, p. 215–218. Două argumente pledează în favoarea caracterului de inovație al măsurii de înființare a breslei și a inexistenței unei asemenea bresle la Craiova în perioada anterioară: cel dintâi e însăși hotărârea mai sus

Breasla s-a născut din necesitatea de a asigura pieții orășenești marfă suficientă, de bună calitate și la preț „drept”, preocupare în întâmpinarea căreia venea primul punct al statutului. Dar îndatorirea impusă meșteșugarilor de a furniza săpun și lumânări la prețurile fixate, silea autoritatea să asigure breslei materia primă necesară tot la preț fix, necesitate satisfăcută prin punctul al doilea al statutului care-i obliga pe măcelarii din oraș să livreze în exclusivitate săpunurilor și lumânărilor „tot săul ce s-ar face la scaunile de măcelărie de aici din Craiova”, la preț fix („ocaoa câte bani șase”). Amenzi grele în favoarea breslei erau instituite pentru toți măcelarii infractori.

Sprijinul autorității nu se limita la procurarea materiei prime; breasla era în același timp apărată și împotriva concurenței. Piața internă era rezervată breslei, localnicii și străinii nu-și puteau practica meșteșugul și vinde mărfurile decât obținând intrarea în asociația de producție privilegiată; dreptul de a vinde — de a deschide prăvălie — era refuzat și calfelor care deprindeau meșteșugul, până când erau admise în breaslă, „iar după ce să vor așaza la țeh să fie slobozi a deșchide prăvălie“¹.

Breasla apare cu întreaga ei structură — ucenici și calfe — sub conducerea unui țeh-meșter — revocabil de către Administrație — și care, împreună cu aceia dintre meșterii socotiți a fi „mai de ispravă”, își judecau co-breslașii, firește însă că numai pentru „ce ar fi de meșteșugul lumânării și al săpunării”, toate celelalte pricini urmând a fi supuse instanțelor obișnuite.

Activitatea de producție și negoț a breslei se afla sub permanenta supraveghere a Administrației; încălcarea prevederilor regulamentului, modificările de calitate și de preț atrăgeau intervenția autorității, care veghea cu grijă asupra menținerii echilibrului economic statornicit. În iulie 1735, săpunarii din Craiova erau invitați de Administrație — prin intermediul județului orășenesc — „să facă lumânări bune, mari, să arză bine și să nu cure, că au obicei de fac și de mădufă și le fac mici și suptiri”; dar lumânărarii craioveni se făcuseră vinovați nu numai prin această abatere de la norma stabilită în privința calității, dar și printr-una din cele mai grave încălcări ale eticii economice medievale; câștigul prea mare, „nedrept”. Constatând disproporția între prețul de cumpărare al materiei prime („și s-au înțales cu adevăr cum că el cumpără seul de la măcelari numai câte 8 bani”) și prețul de vânzare al mărfii („și lumânările vând ocao câte bani 20”) și prin urmare că breslașii „fac prea mare dobândă”,

menționată a autorităților austriece, care pare să fi substituit unei modalități tradiționale de organizare a producției și vânzării în acest domeniu, una nouă; cel de-al doilea e termenul de țeh și țeh-meșter pentru desemnarea breslei și starostelui de breaslă. Până la elucidarea ei, pe baza unei eventuale documentații noi, problema originii breslelor craiovene rămâne încă deschisă.

¹ „Săpunarii strlini și lumânărarii care vor veni de alte părți aici în oraș să să hrănească cu acest meșteșug să nu fie slobozi ca să deșchiză prăvălie să vândă lumânări au săpun până nu se va așeza la țeh”; *ibidem*.

porunca Administrației fixa din nou prețuri obligatorii, „echitabile“, sub sancțiunea confiscării mărfurilor și a arestării contravenienților¹.

Preocupări similare se află la originea intervenției autorității în activitatea breslei pitarilor. Abaterea de la nartul stabilit în 1731 a determinat Administrația să intervină — în mai 1737 — pentru restabilirea prețului pâinii. Județul Craiovei era invitat să impună pitarilor respectarea prețurilor fixate cu ani în urmă². Existența unei bresle a pitarilor se întrezărește printre rândurile unei porunci ulterioare care, constatând agravarea situației — probabil din pricina evenimentelor politice și militare — soma pe „vătaful de pitari“ să ia măsuri pentru ca pitarii „să facă pită de vânzare din destul, să nu fie lipsă...“ (10 iulie 1737)³.

Controlul exercitat asupra activității măcelarilor este — în lipsa unor dovezi directe — un indiciu pentru existența unei bresle a meșteșugarilor din această ramură de activitate⁴.

Tâmplarii, dulgherii și dogarii apar în izvoare fără însă cea mai mică referire la organizarea lor⁵.

Principala activitate minieră, *extracția sării*, era și un însemnat izvor de venituri pentru camera imperială. Rapoartele întocmite de slujbașii camerali asupra extracției și exploatării sării la Târgu-Ocna și anexele documentare care le însoțesc luminează puternic unul din sectoarele însemnate ale economiei medievale a Țării Românești.

Tehnica extracției era primitivă⁶; puțuri săpate la mică adâncime — câțiva metri — și acoperite cu împletituri de nuiele făceau legătura cu masivul de

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 261.

² „Cât și pentru pită s-au hotărât atunci ca să fie pita de un ban de cea mai albă de 140 de dramuri, iar de cea mai de mijloc de 160 de dramuri, iar de cea mai proastă de 200 de dramuri, și într-acestași fel pită de doi bani de cea mai bună de 280 dramuri, iar de mijloc de 320 de dramuri, de cea mai proastă de 400 de dramuri și atâta adăugându-se suma încă o dată cea mai bună de bani 4 să fie de dramuri 560, de mijloc de dramuri 640 și după urmă mai proastă de dramuri 800. Și văzând cum că pitarii care vând pită în târg nu să țin de această hotărâre și o fac în voia lor prea mică, pentru acéia ți să poruncéște dumitale să ne înștiințezi pentru ce nu să ține acea hotărâre și să poruncești tuturor pitarilor ca de acum înainte să nu mai facă pită așa mică, ci să o facă mai mare“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 148-149.

³ Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 200 v. Prețul de vânzare al pâinii fusese reglementat încă din 1719; Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 53.

⁴ Vezi în această privință îndatorirea pentru măcelari de a furniza seu lumânărilor și săpunarilor și porunca, din 27 februarie 1736, care interziceau „fleșarilor nemțești“ din Craiova să facă șire și clăi de fân în curțile lor; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 40 v.

⁵ În vara anului 1737, toți „meșterii de lemn“ din Craiova erau convocați „pentru a fi tocmiți la facerea unor hârlége ce să zic roabe“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 196 v.; în același scop erau convocați meșterii din județe, *ibidem*, f. 197-197 v.

⁶ Problema exploatării sării a făcut obiectul unui studiu sistematic — care a folosit și materialul austriac; A. Ilieș, *Știri în legătură cu exploatarea sării în Țara Românească până în*

sare acoperit de straturile de pământ. Exploatarea se făcea exclusiv în adâncime, până la nivelul la care extracția devenea prea dificilă; apoi puțul era abandonat, după aproximativ 4–5 ani de exploatare, și altul era deschis. Galerii laterale nu se săpau, probabil pentru că nu putea fi rezolvată problema susținerii lor. Când provincia a intrat sub stăpânirea austriacă, ocna nu avea decât două puțuri în funcțiune. În scopul raționalizării și intensificării exploatarei, autorul principalului memoriu referitor la sarea olteană propunea introducerea tehnicii transilvane superioare, care, printre altele, ar fi făcut posibilă deschiderea unor galerii orizontale; meșteri transilvani urmau să fie aduși — și efectiv au fost aduși¹ — pentru a-i iniția pe ciocănași în procedeele mai avansate ale exploatarei zăcămintelor de sare.

Bolovanii de sare de 150, 200, 250 și 300 ocale erau tăiați de ciocănași în timpul zilei și urcați la suprafață — cu concursul tracțiunii animale — în timpul nopții. Producția zilnică în 1719 era de aproximativ 100–250 bolovani și a sporit simțitor ulterior. Scoși la suprafață, bolovanii erau cărați și depozitați în așteptarea vânzării pe loc sau a transportării.

Mâna de lucru necesară principalei operații — tăiatul sării — era furnizată în primul rând de robii țigani ai mănăstirilor Cozia și Govora, îndatorați să presteze mănăstirilor de care depindeau un număr de bolovani². Robi prin statutul juridic, ei erau salariați în relațiile de producție; pentru munca de ciocănași pe care o prestau erau retribuiți cu 6 bani de fiecare bolovan extras. Intenția inițială a austriecilor de a utiliza doar mâna de lucru liberă, pentru a emancipa ocna de străvechile servituți față de cele două mănăstiri, nu s-a realizat³.

Al doilea timp al extracției, scoaterea bolovanilor la suprafață și transportul lor la locul de depozitare, era efectuat de măglași, locuitori ai celor patru sate moșnenești învecinate: Stoenеști, Cacova, Păușești și Vlădești⁴. Munca efectuată de măglași era retribuită prin scutiri fiscale⁵.

Procesul de extracție a sării necesita un șir întreg de unelte și instalații, lucrate și reparate de meșteșugarii din Ocna (fierari, dulgheri, lumânărari). Populația orașului, la rândul ei, era silită să presteze muncă, mai ales la tăiatul

veacul al XVIII-lea, în *SMIM*, I (1956), p. 155–197; rezumăm în paginile următoare, cu unele adăugiri, cercetarea autoarei cu privire la tehnica extracției.

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 431.

² *Ibidem*.

³ Până la sfârșitul stăpânirii austriece, țiganii robi ai mănăstirilor Cozia și Govora au continuat să furnizeze forța de muncă cea mai de seamă pentru extracția sării; v. conflictele autorității cu mănăstirile, care continuă și în 1734–1735; C. Giurescu, *Material*, III, p. 56–59 și 70–75.

⁴ C. Giurescu, *Material*, I, p. 459.

⁵ În 1723 se cerea dublarea numărului lor de la 24 la 48; *ibidem*, p. 576.

și căratul lemnului din pădurile învecinate, când se deschideau noi puțuri — în schimbul regimului fiscal special de care beneficia. În sfârșit, ocna avea un întreg personal administrativ — de supraveghere și contabilitate — retribuit în bani, mertice de sare, îmbrăcăminte și hrană.

Potrivit informațiilor slujbașilor camerali și ai Administrației, sarea produsă la Ocele Mari era calitativ superioară sării muntene și chiar moldovene¹.

În chip obișnuit, ocna era arendată și doar în chip excepțional exploatată de domnie. Exploatarea în regie de către Camera imperială a fost însoțită de investiții însemnate pentru refacerea, reutilizarea, introducerea unei tehnici superioare și construirea unor depozite în provincie; urmarea acestor investiții și a noului sistem de comercializare a sării a fost însă creșterea simțitoare a prețului și scăderea vânzării. Dacă înainte de austrieci exploatarea minei era arendată în chip obișnuit cu 50 pungi (25 000 taleri), în 1723, când Camera intenționa să revină la vechiul sistem, prețul arendeii a fost fixat la 30 pungi (15 000 taleri)². În fapt însă, exploatarea ocnei a rămas până la sfârșitul stăpânirii austriece pe seama Camerei, în ciuda numeroaselor proteste ale populației și memorii ale membrilor Administrației³. Tehnica introdusă de austrieci era superioară, dar aplicarea ei a ridicat atât de mult prețul de desfacere, încât sarea olteană nu a mai putut concura în sudul Dunării sarea munteană.

De proporții mult mai reduse era *extracția cuprului* la Baia de Aramă; dacă unui observator contemporan mina i se părea „atât de bogată în cupru din cel mai bun“ încât putea produce metalul, fără primejdie de epuizare, în cantități mari⁴, datele camerale privitoare la venitul „băii“ reduc la proporțiile reale această viziune optimistă. Despre tehnica extracției în această vreme nu știm decât că prin gurile deschise — în număr de 30 potrivit aceluiași izvor — metalul era scos cu ajutorul unor scripeți. Contractul de arendare din 1728 îngăduia arendașului nu numai să exploateze gurile deschise, dar și să deschidă altele noi pe teritoriul Băii de Aramă, al munților învecinați și al satului

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 281; sarea munteană era amestecată cu pământ și piatră și utilizată mai ales pentru hrana animalelor și la săratul peștelui; „iar Valahia noastră are sare albă și curată, bună pentru hrana oamenilor“, *ibidem*, II, p. 100; v. și aprecierea lui Schwantz; Hurmuzaki, IX, 1, p. 644–645.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 550–551.

³ V. de pildă raportul lui N. de Porta asupra ocnei — *De salisfodinis*, în care sunt expuse pricinile scăderii masive a veniturii față de vremea domnilor: „... proventus Caesarei Aerarii non augetur, sed a summa, tempore Vajvodarum extracta, multum destat“. Potrivit autorului raportului, explicația trebuie căutată în încercarea de a exploata direct mina, deși însuși Brâncoveanu, atât de cunoscător al veniturilor țării — „in proventibus provinciae exercitatus“ — a socotit mult mai avantajoasă arendarea; C. Giurescu, *Material*, II, p. 94–96.

⁴ Michael Schendos, *Historico-physico-topographica Valachiae Austriacae subterraneae descriptio*, Posenii, 1780 (lucrare nepaginată).

Brebina¹. Mina era înzestrată cu o topitorie (*domus fusoria*) și cu ustensilele necesare. Minerii (*aerifossores*) și meșteșugarii (*opifices*) care executau operațiile de prelucrare și meșteșugurile anexe erau localnici, probabil salariați, întrucât contractul de arendare lăsa libertate arendașului să-i păstreze pe cei în funcție, sau să-i licențieze și să angajeze alții în loc. Clauza din contractul de arendare prin care autoritățile se îndatorau să furnizeze concurs militar împotriva tuturor celor care ar fi încercat să tulbure „munca și lucrările“ la mină avea probabil în vedere eventualele conflicte de muncă².

Față de epoca lui Brâncoveanu, exploatarea minei pare a fi înregistrat un regres simțitor sub austrieci, întrucât arenda a scăzut de la 10 000³ la cca 1 500 florini⁴. Înainte de austrieci, domnia achiziționa întreaga cantitate de metal, la prețul de 1/2 taler ocaua, și o vindea, prelucrată, cu prețul de 2 florini ocaua⁵. Sub austrieci, arendașul avea dreptul de a comercializa liber produsul exploatarei — în țară sau străinătate, Camera rezervându-și dreptul de preemțiune în caz de necesitate⁶. Arendașul era îndatorat să predea intact inventarul minei după scurgerea termenului de arendare — trei ani, în 1728⁷; în 1735 era urmărită văduva unuia dintre arendași, pentru că „n-au dat lucrurile Băii de Aramă drése bine precum le-au luat, ce le-au dat stricate“⁸.

Reluată de Constantin Brâncoveanu, cu rezultate remarcabile potrivit unui izvor care însă păcătuiește prin înclinarea spre exagerare⁹, *extragerea fierului* la Baia de Fier a fost părăsită după moartea acestuia și nu pare a fi fost reactivată de austrieci; în tot timpul stăpânirii lor, provincia a importat fier din Transilvania și uneori din părțile turcești. Propunerea consilierului cameral Haan de a se pune în funcțiune în provincie instalații pentru exploatarea fierului nu a depășit stadiul proiectului¹⁰.

¹ „... tam in antiquis cuprifodinis laborare, quam novas fossas quaerere...“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 227.

² „... etiam, si necessum fuerit, a supremo Provinciae Directoratu manum militarem contra quoscunque, qui illum in suis laboribus et operationibus vel cessis juribus turbare aut impedire tentarent“; *ibidem*, p. 228–229.

³ C. Giurescu, *Material*, II, p. 97.

⁴ *Ibidem*, I, p. 551; *ibidem*, II, p. 97.

⁵ *Ibidem*, II, p. 97

⁶ *Ibidem*, p. 227.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 214.

⁹ Michael Schendos, *op. cit.*; autorul consideră că fierul de la Baia de Fier era de calitate superioară, lesnicios la topit, bogat în minereu și ușor de supus aliajelor.

¹⁰ „... ein oder den andern Hammer, villeicht auch ein Eisen-Schmöltz und Gusswerckh, wan die Uncosten nit gar zu gross erfordet wurden, commode einzurichten“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 428–429.

Din nisipul râurilor, al Oltului în primul rând și, în cantități mult mai mici din nisipul Râmnicului, Bistriței, Gilortului, Jiului și chiar al Dunării era extras *aurul*¹. Aurul cules din Olt și Dunăre era mărunț; cel adunat din râurile de munte era foarte curat, încât — observa un contemporan — „abea dacă mai era nevoie să fie tratat cu mercur; s-au găsit bucăți de greutatea unui sau chiar doi bani de aur“². Nisipul aurifer era spălat în apă, firele de aur fiind reținute de o scândură acoperită cu postav; de metalul feros, aurul era purificat prin folosirea magnetului. Superioritatea calitativă a aurului extras din Oltenia față de cel din Transilvania a fost subliniată de austrieci³.

În chip obișnuit, în vremea domnilor, producția de aur minimă era de 1 000 dramuri (= 3,169 kg)⁴. În 1719 — din pricina scăderii numărului aururilor — producția scontată era de 400 dramuri (câte 4 dramuri de rudar)⁵; zece ani mai târziu se ridicase la 500 dramuri, însă aur topit⁶.

Țigani rudari, grupați în sălașe de aproximativ 50 familii, conduse de câte un vătaf, erau robi ai mănăstirii Cozia; înainte de ocuparea provinciei de austrieci, ei plăteau o taxă anuală mănăstirii (între 1 1/2–3 taleri)⁷. Întrucât Administrația austriacă a refuzat să recunoască dependența rudarilor de mănăstire, litigiul s-a prelungit până la sfârșitul stăpânirii habsburgice. În raporturile cu Camera, de care depindeau, zlătarii erau salariați, parte din aurul predat, de ex. cota fixată, fiind prestat în seama scutirii de dări; surplusul era plătit 2 florini dramul de aur crud, 2 fl. și 12 creițari aurul topit⁸.

Un oficiu special instituit la Râmnic avea menirea să colecteze tot aurul strâns de rudari, să verifice puritatea lui⁹, să achite cantitățile suplimentare și să împiedice vânzarea clandestină și exportul aurului în regiunile turcești¹⁰.

¹ Problema exploatării aurului în Țara Românească a fost studiată de C. Șerban, *Contribuții la istoria meșteșugurilor din Țara Românească, țigani rudari în secolele XVII–XVIII*, în *Studii*, XII (1959), 2, p. 133–147.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 282–283.

³ *Ibidem*, I, p. 281; Michael Schendos, *op. cit.*, a subliniat nu numai superioritatea calitativă, dar și mărimea grăunțelor de aur extrase din râurile oltene.

⁴ Cantitatea pe care erau îndatorați țigani rudari să o presteze domniei era de 1 000 dramuri, cantitățile suplimentare extrase erau cumpărate tot de domnie cu 2 florini dramul; M. Popescu, *Spicuri*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 31, p. 216.

⁵ C. Giurescu, *Material*, I, p. 410.

⁶ *Ibidem*, II, p. 282.

⁷ B. P. Hasdeu, *O petițiune a călugărilor de la Cozia*, în *Columna lui Traian*, 1876, p. 361–364.

⁸ C. Giurescu, *Material*, II, p. 283.

⁹ Aurul amestecat cu fire de nisip sau alte impurități urma să fie restituit rudarilor pentru supliment de purificare.

¹⁰ C. Giurescu, *Material*, I, p. 412–414.

Pedepse severe erau prevăzute împotriva tuturor celor care căutau să sustragă Camerei aurul¹.

Extrași în cantitate mare („in copia effodiuntur“) *cărbunii* erau folosiți la topitoria de la Baia de Aramă².

„De cea mai bună calitate“ era *uleiul* care țâșnea din crăpăturile muntelui Prigoria și care se folosea în pictură³.

Izvoarele minerale erau folosite doar în prea mică măsură, unele pentru adăparea animalelor, în lipsa sării.

La sfârșitul stăpânirii austriece e semnalată exploatarea *silitrei*⁴.

4. COMERȚUL

Producția domeniului feudal și a gospodăriei țărănești — a celei libere și a celei dependente — era atrasă în circuitul comercial, atâta cel intern, încă foarte slab dezvoltat, cât mai ales al celui extern. Contrastul dintre marea amploare a exportului și stadiul embrionar de dezvoltare a schimbului intern, caracteristic pentru economia medievală a țărilor române, a fost constatat și în cazul Olteniei de slujbașii austriece care și-au desfășurat activitatea în provincie. Imensele resurse pecuniare acumulate în veacurile XVII–XVIII de pe urma exportului nu au animat decât în prea mică măsură economia țării, pentru că de abia introduse în țară ele urmau calea întoarsă și se scurgeau, prin intermediul dărilor și al prestațiilor, în Imperiul otoman.

Austriezii nu au modificat realitățile fundamentale ale comerțului provinciei, care se lasă acum mult mai îndeaproape surprinse decât în trecut, datorită urmelor documentare mult mai largi lăsate de birocrăția habsburgică. Deosebit de limpede se desprinde acum orientarea comerțului extern al provinciei și locul diferitelor produse în ansamblul exportului.

Exportul. Sugestiile lui Eugeniu de Savoia cu privire la organizarea economică a Olteniei se întemeiau pe constatarea că exportul provinciei era covârșitor orientat spre Imperiul otoman, singurul în măsură să absoarbă constant și în mari proporții surplusul ei de produse. Legături seculare cu regiunile sud-dunărene, anterioare fără îndoială dominației otomane, dar amplificate de aceasta, transformaseră Țara Românească într-o furnizoare permanentă a lumii balcanice: „turcii s-au obișnuit să aducă din aceste județe tot felul de produse necesare pentru hrană, chiar și până la Constantinopol...; comerțul acesta

¹ *Ibidem*, p. 360–361.

² M. Schendos, *op. cit.*; C. Giurescu, *Material*, I, p. 591.

³ C. Giurescu, *Material*, II, p. 215.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 254.

trebuie continuat, iar vânzarea produselor amintite, care aiurea nu pot fi desfăcute, trebuie mai degrabă promovată decât stingherită“¹. Orientarea comerțului spre regiunile Imperiului otoman a rămas nemodificată și în timpul stăpânirii austriece. Zece ani după memoriul lui Eugeniu de Savoia, Administrația reafirma, în alți termeni, constatarea marelui om de stat: „... negoțul acestei provincii, după cum s-a arătat mai pe larg în rapoartele anterioare, este aproape în întregime îndreptat spre Imperiul otoman, și e astfel structurat încât mai mult se aduc bani (în provincie) decât se scot...“². În 1723, de pildă, an în care exportul în sudul Dunării s-a desfășurat în condiții normale, turcii au cumpărat din provincie produse în valoare de peste 300 000 florini, sumă care depășea larg obligațiile fiscale față de austrieci³. Într-o singură lună a anului 1731, în aprilie, un grup de negustori turci sosiți în provincie pentru a achiziționa mărfuri, aduceau 50 de pungi (25 000 taleri)⁴. Sistarea sau restrângerea acestui export în unele momente — rezultat al politicii monetare austriece sau al carantinei impuse la graniță — provoca automat dificultăți circuitului monetar intern și perturba grav echilibrul economic al provinciei. Încă din toamna anului 1723, Administrația avertiza conducerea austriacă asupra urmărilor nefaste ale devalorizării zlotului turcesc, măsură adoptată în această vreme. Cea dintâi în măsură să sesizeze amploarea perturbării provocate de măsurile austriece, Administrația s-a grăbit să avertizeze autoritățile imperiale asupra consecințelor nefaste ale sistării comerțului în sudul Dunării; știind că „... locuitorii acestei provincii își trag venitul din animalele, mierea și untul pe care obișnuiesc să le vândă... în diverse locuri învecinate ale Turciei, iar negustorii nu aduc altă monetă decât turcească...“⁵, autoritatea craioveană s-a aflat permanent în situația de a solicita la Viena suspendarea sau amânarea măsurilor care întrerupeau comerțul Olteniei cu Imperiul otoman. În octombrie 1724, când, din pricina măsurilor austriece, negustorii sud-dunăreni nu își făcuseră apariția în Oltenia pentru a achiziționa, ca de obicei, surplusul animalier al provinciei, țărani — relata raportul Administrației — își aduceau zadarnic la târgul săptămânal din Craiova animalele, care rămâneau nevândute în ciuda scăderii masive a prețului lor și erau silite să ia calea întoarsă⁶; revenind două luni mai târziu asupra aceluiași argument, Administrația invoca, în sprijinul

¹ Vezi textul la Jacobenz, *Die cis-alutanische Walachei*, p. 77.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 300–302.

³ *Ibidem*, p. 624.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1–5/356, f. 240.

⁵ Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 21 v.

⁶ „Pecora, qui habent, singulis septimanis huc ad forum venditum adferunt, sed nemo emit. Bovem praestantiorē tribus aut ad summum 4 thalleris leoninis, vaccam duobus vel etiam 1 1/2 thallero, ovem autem duabus marianis et denique s. v. porcum pingum uno slotone venalem exhibent; at cum nullus adsit emptor reabigere coguntur“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 34 v.

cererii de reducere a contribuției, dificultățile mari ale țărănimii, lipsită de bani și în totală incapacitate de a face față îndatoririlor pecuniare impuse de stat: „... (locuitorii din) aceste cinci județe ale Olteniei, după cum se știe, nu au nimic de vânzare în afara amintitelor animale și alimente cu care fac negoț când pot să le vândă negustorilor care vin din Turcia. Dacă însă nu le pot vinde, și întrucât din alte regiuni nu dobândește bani de pe urma vreunui negoț asemănător sau de alt fel — provincia se află în cea mai desăvârșită lipsă de bani”¹. Cunoscând gravitatea consecințelor acestei situații în care țărănimea — strânsă între lipsa totală de bani și de mijlocul de a-i procura, pe de o parte, și de exigența neînduplecată a fiscoșului imperial, pe de alta, — nu putea găsi alt mijloc de salvare decât fuga, Administrația revenea încă o dată, la începutul anului următor, în aceeași problemă; insistând asupra necesității unei degrevări de sarcini, membrii Administrației invocau firește același argument ca și în memoriile anterioare și care răspundea dealtminteri uneia din realitățile fundamentale ale economiei provinciei; locuitorii nu reușeau să facă față dărilor, pentru că mărfurile din care își procurau în chip obișnuit banii — oi, vaci, cai, miere și unt — nu erau achiziționate de negustorii turci, iar „bani nu se aduc din alte părți decât din cele turcești, în schimbul amintitelor animale și alimente”². În sfârșit, când în 1731, un nou val de măsuri monetare austriece a declanșat urmările obișnuite, un grup de boieri relua în dialogul cu austriecii argumentația tradițională: „... negustorii din Turcia nu mai vin spre a cumpăra animale, ceară, miere, unt și altele, din pricina scăderii atât de masive a cursului monetei (zlotului), iar locuitorii noștri nu numai își asigurau traiul din aceste mărfuri, dar erau și în măsură să plătească contribuția”³.

Marfa prin excelență a provinciei, aceea care îi îngăduia să procure însemnate cantități de monetă în ciuda faptului că nu avea o emisiune monetară proprie, era furnizată de creșterea animalelor⁴. Exportul masiv de animale în sudul Dunării ocupa nu numai locul cel mai de seamă între veniturile

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/355, f. 46.

² „... nullum aliud incolarum commercium, ex quo aliquam sibi pecuniariam substantiam sperare possent, supersit, nisi ex vendere solitis ovibus, vaccis, equis, melle ac butyro... nec pecuniae aliis ex partibus nisi ex turcicis pro his recensitis pecoribus ac victualibus adferuntur...”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/355, f. 57 v.

³ Hurmuzaki, VI, p. 428.

⁴ Descrierea Olteniei de Schwantz von Springfels pune în evidență rolul predominant al comerțului de animale și de produse animaliere în ansamblul circuitului comercial: „... zugleich ihre mehrerste Handelsschaft besteht, als mit Pferden, Schafen, Rindvieh, Honig, Wachs, Butter, Wein, Wolle, Fisch und Schwein...”, Hurmuzaki, IX, p. 637; lista mărfurilor principale trimise peste graniță se găsește în raportul lui Eugeniu de Savoia către împărat cu privire la organizarea Olteniei, la M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 444.

provinciei, dar și singurul izvor de bani constant și de mare amploare pentru locuitori.

Solicitare în primul rând pe piața imperiului erau oile; în anii când nimic nu stingherea raporturile comerciale obișnuite între Oltenia și regiunile sud-dunărene, zeci de mii de oi erau achiziționate de negustorii veniți din Imperiul otoman: 60–70 000 în 1722¹, mai mult de 100 000 în 1723². Prețul de vânzare fusese în acești ani de 1 taler oaia, ceea ce însemna că, doar din exploatarea acestei avuții, cele cinci județe ale Olteniei dobândeau peste 100 000 taleri, suficient pentru a acoperi cea mai însemnată parte a contribuției. Neîntrerupt, încă din luna ianuarie și până la sfârșitul anului, negustorii turci treceau Dunărea și cumpărau oi în număr mare, cu miile³. Complicațiile — mai sus amintite — care au intervenit în anul 1724 în circuitul statornicit au redus simțitor nu numai numărul oilor achiziționate de turci — aproximativ 15 000 — dar și prețul lor; oferta fiind mult mai largă decât solicitarea, prețul de achiziție nu a depășit 1 florin de oaie⁴ și în anumite momente a scăzut chiar mult sub acest nivel⁵.

Lâna oilor oltene era vândută peste hotare, mai ales în Transilvania, în cantități însemnate; descrierea lui Schwantz von Springfels consemna faptul că „oile au cea mai fină lână din câte se găsește în regiunile acestea, și anual se livrează doar în Transilvania multe mii de saci”⁶.

Venituri însemnate — inferioare însă celor rezultate din vânzarea oilor — obținea provincia din comercializarea cornutelor și a cailor. „Caii — observa un raport al Administrației — sânt de valoare redusă și de statură mică și nu sânt cumpărați de slujbașii imperiali, ci numai de turci, ca și vițeeii și bivoli”⁷. Date cifrice lipsesc, dar interdicțiile de export în sudul Dunării impuse de autorități în anumite perioade, când în chip excepțional austrieicii apelau la resursele provinciei pentru a satisface cererile de vite și cai ale trupelor lor,

¹ „... hoc anno ut puto 60 vel 70 circiter millia ovium per Turcas et Turcicos subditos, coempta et ex provincia expulsa sint”, raporta un dregător austriac la 15 noiembrie 1722; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 143.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 639.

³ *Ibidem*, II, p. 374.

⁴ *Ibidem*, I, p. 639.

⁵ Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 34; potrivit unui raport din decembrie 1724, prețul oilor scăzuse la o treime față de cel obișnuit (4–5 petaci, în loc de 15 petaci, petacul având 10 bani; Arh. St. Sibiu, L 1–5/355, f. 46); în primăvara anului următor prețul oilor nu manifesta nici o tendință de creștere; „... siquidem una cum suo agno ovis quatuor tantum septenaris (= petaci) vendi queat”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 47 v.; firul informației referitoare la prețuri se restabilește de abia în iunie 1727, când tariful vamal consemnează revenirea la nivelul anterior crizei anului 1724, anume un florin oaia; C. Giurescu, *Material*, II, p. 173.

⁶ Hurmuzaki, vol. IX, 1, p. 637 și 644.

⁷ Arh. St. Sibiu, L 1–5/356, f. 93 v.

indică în același timp direcția principală și însemnătatea acestui capitol al exportului Olteniei. În martie 1735 o poruncă adresată de Administrație județului Craiovei îl invita să aducă la cunoștința locuitorilor, prin pristav, „pentru cai, vaci, oi și altfel de dobitoace ca să fie slobod să să vânză și să se cumpere precum și a tréce spre partea turcească“, excepțai fiind doar boii, „fiindcă iaste trebuincios ca să să cumpere o sumă de boi pentru treaba chesaricească“¹. La sfârșitul anului 1734 era interzis exportul de cai „în Țara Turcească și peste Olt“, întrucât trebuiau achiziționați „pe seama cinstitelor reghementuri împărătești, unde sânt lipsă de cai“². Numeroase alte măsuri similare dovedesc cu prisosință că principala direcție a exportului de animale era Imperiul otoman³.

Excepție făceau *porcii*, exportați exclusiv în Transilvania⁴, izvor de venit însemnat mai ales pentru locuitorii din zona de deal și munte; taxele vamale ridicate, impuse din considerente mercantile la intrarea porcilor în Transilvania, au provocat însă o reducere simțitoare — nu se știe cât de îndelungată — a acestui venit⁵.

Dintre produsele animaliere untul, untura, brânza, carnea sărată ocupau un loc de frunte în exportul la sudul Dunării⁶. Mierea și ceara ocupau unul din locurile cele mai însemnate în exportul provinciei, al doilea după oi, potrivit unui raport austriac; mierea era achiziționată în cantități foarte mari de turci, iar ceara era exportată și la Veneția⁷. În 1728, din pricina măsurilor monetare austriece, negustorii turci renunțaseră de a mai veni în provincie, iar mărfurile zăceau în stațiunile de pe malul Dunării, unde președintele Administrației

¹ *Ibidem*, L 1–5/205, f. 217 v.

² *Ibidem*, f. 188 v.; negustorii sud-dunăreni achiziționau în chip obișnuit cai din Oltenia; un raport al Administrației, din 1727, referindu-se la situațiile din anul anterior, amintea pe negustorii sud-dunăreni veniți să cumpere cai: „...cum praeterito anno plurimi circa tale tempus hic ovium, equorum, aliarumque rerum vendibilium quaestores ex Turcia comparuerint...“; *ibidem*, L 1–5/356, f. 28.

³ De exemplu interdicția de export a cailor și boilor în Imperiul otoman (iulie 1736); Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 80 v.; după acoperirea necesităților austriece, exportul la sudul Dunării redevenea liber; v. de pildă, adresa vornicilor către județul Craiovei prin care se anunța libertatea exportului de cai, inclusiv „în părțile otomanicești“ (20 martie 1737); *ibidem*, f. 124 v.

⁴ „... Schweine, deren letztere sie nach Siebenbürgen die Menge treiben...“; Hurmuzaki, IX, 1, p. 637.

⁵ „... vinum hic procreatum et s. v. porci ob magnam tricesimae teloniique taxam in Transylvaniam venditionis causa traduci nequeunt...“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/355, f. 57 v.

⁶ Hurmuzaki, IX, 1, p. 637; M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI, (1927), nr. 37, p. 444.

⁷ „... wohingegen die Wallachey ein sehr vortheilhaftes commercium habe, dadurch viel Geld ins Land und fast keines ausgehe, so meistens aus Turkey wegen des grossen Schaaf und Honighandels komme, das Wachs aber werde nach Venedig verführet“; Hurmuzaki, VI, p. 491–492; dacă mierea era achiziționată în cantități foarte mari de turci, ceara trimisă la Veneția nu depășea un volum restrâns („aliqua exigua quantitas ceræ Venetias... abigitur...“, aprecia în 1728 un raport al Administrației; Arh. St. Sibiu, L 1–5/356, f. 93).

avusese prilejul să vadă, mai ales la Islaz, „mari cantități de miere și de grăsime“, aceasta din urmă amenințată să se strice înainte de a fi vândută¹.

Documentația epocii austriece oferă material nou — elemente de apreciere cantitativă — și în privința comerțului de produse cerealiere. Pentru prima oară în istoria țării apar date care, fără a îngădui cunoașterea sistematică a producției și comerțului de cereale, oferă cercetării indicații asupra capacității productive — pe județe și pe ansamblul provinciei —, asupra condițiilor în care se desfășura comerțul de cereale, precum și asupra unora dintre factorii care stimulau și mai ales ai celor care descurajau producția de grâne. Unul din sectoarele esențiale ale economiei medievale românești se lasă mai în-deaproape observat datorită materialului documentar rămas din vremea administrației austriece.

Fertilitatea excepțională a solului a lăsat întotdeauna Țării Românești — în anii în care recolta nu era compromisă de condițiile climaterice nefavorabile (geruri și ninsori timpurii, secetă, ploi excesive) sau de invaziile periodice de lăcuste — un surplus de producție agricolă solicitat peste graniță. „Valahia este atât de binecuvântată cu grâne — sublinia un raport al Camerei aulice — încât Banatul Timișoarei s-a aprovizionat în câteva rânduri de acolo cu acest fel de produse“². Indicațiile cu privire la exportul de grâne nu lipsesc nici acum³; dar abundența relativă a știrilor nu trebuie să falsifice optica cercetării. În realitate, producția de grâne pentru piață nu a avut niciodată în evul mediu românesc nici caracter sistematic și nici amploare comparabilă comercializării animalelor. Piața externă era departe de a oferi un dețușeu larg remunerator pentru producția agricolă a țării; prestațiile obligatorii către Poartă — prețuri neavantajoase — nu puteau acționa ca stimulent asupra producției de cereale, iar livrările în alte direcții (Transilvania, Moldova), în măsura în care puteau ocoli interdicțiile otomane, aveau caracter ocazional, excepțional. Regiunile înconjurătoare, ele înseși zone de producție agricolă, apelau la surplusul de producție al Țării Românești doar în anii cu recolte deficitare („și id — triticum — în vecinătate deficit“, explica un raport al Administrației⁴).

Exportul de grâne din Oltenia în părțile turcești nu a putut lua amploare pentru că în cea mai mare parte a timpului s-a lovit de interdicțiile austriece. În primii ani după încheierea războiului, producția agricolă nu depășea necesi-

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 113.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 412.

³ Și în perioada dominației otomane, în afara prestațiilor obligatorii față de Poartă, se desfășura un export de grâne liber atât în Transilvania cât și în regiunile sud-dunărene; v. Ș. Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *SMIM*, III (1959), p. 233-321.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 93.

tățile populației și ale unităților austriece din provincie¹; abia la sfârșitul anului 1726 rezervele de grâne au fost socotite suficiente, de Administrație, pentru a justifica cererea de suspendare a interdicției exportului în sudul Dunării; „Exportul grâului, al furajului și al fânului spre părțile turcești a fost (până acum) interzis, dar întrucât ele se află acum în abundență, cerem dreptul de a vinde aceste produse atât în regiunile amintite cât și în celelalte regiuni învecinate; ..., iar dacă ar interveni un an slab, aceste produse vor fi (din nou) reținute în țară pentru aprovizionarea atât a armatei imperiale cât și a localnicilor”². Conformându-se dorințelor formulate de Administrație, conducerea austriacă a îngăduit exportul liber al cerealelor, fânului și lemnului, hotărâre adusă la cunoștința populației la 10 martie 1726³. Dar situația constatată în 1726 nu avea să fie de durată; doi ani mai târziu, Administrația însăși se opunea exportului de orz în Banat, din pricina lipsei lui totale în provincie⁴. În 1730 și 1731 recoltele fuseseră compromise de condițiile climaterice neprielnice, ceea ce a silit Administrația să solicite interdicția totală a exportului: „... în privința grânelor, aici se prevede o oarecare lipsă la aprovizionare, deoarece în toamna trecută, din pricina unui ger sosit înaintea vremii obișnuite, doar în prea puține locuri s-a semănat ceva grâu; cât privește orzul, ovăzul și porumbul din acestea s-au produs puțin în acest an din pricina secetei cumplite. Insistăm de aceea, cu respectul cuvenit, pe lângă Excelența voastră ca să binevoiască să ne dea consimțământul ca ... nimic din amintitele specii de cereale să nu poată fi exportat în regiunile vecine, atât în cele turcești cât și în cele crăiești... pentru ca nu cumva noi înșine să nu fim constrânși să procurăm asemenea alimente din regiuni străine” (24 august 1731)⁵. Un ciclu prelungit de ani agricoli nefavorabili, al cărui efect s-a făcut puternic simțit atât la nordul cât și la sudul Dunării, se află la originea măsurilor restrictive impuse comerțului de grâne. Din această conjunctură a rezultat și cunoscutul firman din 9 aprilie 1729 care reafirma în chip categoric interdicția exportului de grâne din Țara Românească în alte direcții decât Imperiul otoman; atrase de prețurile superioare oferite de austrieci, produsele agricole ale țării luau calea Dunării și se îndreptau spre provinciile Imperiului habsburgic, provocând însă o lipsă acută la Istanbul și în

¹ După încheierea războiului austro-turc, negustorii turci care, înainte de începerea ostilităților, acontaseră producția de grâu și miere a țăranilor, vin în Oltenia pentru a-și revendica drepturile; Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 140.

² *Ibidem*, L 1-5/355, f. 70 v.-71.

³ „Sonsten ist das freye commercium mit allerhand Getreyde, Heu und Holz dem Befelch nach über all gehorsambst kundtbahr gemacht; C. Giurescu, *Material*, II, p. 26.

⁴ *Ibidem*, p. 299-300.

⁵ Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 198 v.-199; în vara lui 1730, recolta fusese de asemenea complet compromisă: „omnis generis fruges et frumenta diu durantibus aquarum exundationibus destructa sunt”; grânele secerate au putrezit pe câmp; *ibidem*, L 1-5/356, f. 181 v. și 231.

unele din regiunile Imperiului otoman¹. De ambele părți ale graniței dintre cele două imperii, măsurile de înăsprire a controlului și de interdicție a exportului de grâne se accentuează, formula monopolului fiind din ce în ce mai riguros aplicată. Începând din acești ani și până la sfârșitul stăpânirii habsburgice, surplusul de produse agricole al Olteniei a fost în întregime acaparat de autoritățile austriece.

Prestațiile de produse agricole către austrieci au avut un dublu caracter. Pe de o parte produsele livrate în contul contribuției pentru consumul unităților militare austriece staționate în provincie — achiziționate încă din timpul războiului la prețurile în vigoare în Transilvania, mult superioare celor din țară —; pe de altă parte, livrările tot mai masive impuse de autoritățile camerale pentru aprovizionarea altor provincii ale imperiului, începând din 1728, când conjunctura agricolă nefavorabilă a impus apelul tot mai frecvent la producția olteană și mai ales în ultimii ani ai stăpânirii austriece, în legătură cu necesitățile sporite ale armatei, satisfăcute însă la prețuri inferioare celor curente. Firește, cele două modalități de achiziționare au acționat diferit asupra comerțului de grâne.

Prezența continuă a unităților militare austriece în provincie a oferit un supliment de piață internă²; aceste unități absorbeau o cantitate relativ însemnată din surplusul de grâne al Olteniei, la prețuri mai mari decât cele obișnuite. Încă din timpul războiului, austriecii au achiziționat, sub titlul de prestații în produse, o parte din grânele Olteniei la prețul în vigoare în Transilvania, în medie de două ori superior celui din țară (în tot timpul dominației austriece, grâul furnizat de locuitori în contul obligației de a presta produse în natură trupelor austriece a fost calculat la un florin obroc, în vreme ce pe piața liberă el era

¹ Textul firmanului și traducerea în limba franceză la Biblioteca Academiei, DLXXXI/37–37 a; cf. M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, p. 51.

² Dezvoltarea demografică și mai ales structura economică a „orașelor“ oltene le făcea încă improprii pentru funcția de piață internă. Singurul dintre acestea care a putut constitui o piață de desfacere cât de cât însemnată era Craiova, mai ales în al doilea deceniu al stăpânirii austriece, când populația crescuse simțitor (nu trebuie pierdut din vedere însă că o parte a populației se ocupa cu agricultura); nartul fixat în 1719 pentru târgul craiovean cuprindea în primul rând indicații asupra prețului grâului, orzului, porumbului, meiului și al pâinii; celelalte centre „urbane“ ale Olteniei nu puteau constitui piețe de desfacere pentru producția agricolă, nu numai pentru că nu se deosebeau din punct de vedere demografic de sat, — dar și pentru că activitatea de bază a locuitorilor lor era agricultura. O excepție trebuie totuși relevată: Târgu Ocna, unde populația, angajată permanent în activitatea minieră și lipsită de terenuri agricole, își procura, în parte cel puțin, din comerț, produsele care îi lipseau. Ce capacitate de absorbție putea însă oferi orașul se înțelege din simpla constatare că populația sa număra 235 familii (indicații referitoare la vânzarea cerealelor la Ocna, Arh. St. Sibiu, L 1–5/356, f. 256). Tot la capitolul pieții interne trebuie amintite și achizițiile de cereale făcute de locuitorii satelor de munte, din regiunea de șes, atât pentru acoperirea propriilor nevoi, cât mai ales pentru livrările în natură impuse de austrieci.

achiziționat în general cu jumătate preț). Prilej excelent pentru stăpânii de moșii — mai ales acei care dețineau și dregătorii sau care puteau beneficia de conivența slujbașilor Administrației — de a se substitui țăranilor la prestarea grâului și de a beneficia în locul acestora de prima acordată la achizițiile în contul prestației. Sesizate de acest procedeu care lipsea țăranimea de una din modalitățile de a diminua în oarecare măsură greul apăsării fiscale, autoritățile austriece au reacționat; dacă eficacitatea măsurilor e mai mult decât îndoielnică — dovadă repetarea din an în an a constatării că practica incriminată continua nestingherit —, informația nu e mai puțin revelatoare pentru viața agrară a provinciei. Încă din 1726, austriecii erau informați de secretarul Administrației despre refuzul dregătorilor de a primi de la țăranii cotele de produse pe care aceștia erau ținuți să le furnizeze unităților austriece, și despre obligația impusă populației de a le achita în bani, nu însă „potrivit prețului curent în provincie, ci conform taxei (prețului) stabilite, ceea ce e exorbitant”¹. Revenind, în cuprinsul altui memoriu, în chip mai explicit, asupra acestui sistem de achiziții, transformat de câțiva boieri într-un izvor altminteri nesperat de câștig, același informator descoperă interesul stăpânilor de moșii pentru speculațiile agricole, brusc trezit de apariția unei piețe remuneratoare pentru surplusul de produse agricole al domeniului: „Majestatea sa... are din această provincie anual 135 000 florini contribuție, inclusiv produsele în natură, care sânt plătite la un preț mai ridicat... decât cel la care se vând în provincie; astfel se explică faptul că unii (dregători) refuză să primească produsele în natură și iau în bani peșin valoarea lor, alții iau jumătate în natură, iar jumătate în bani, potrivit prețului fixat de Majestatea Sa, realizând astfel un câștig, nu fără o mare pagubă și apăsare pentru țăranii” (sept. 1726)². Doi ani mai târziu situația rămăsese nemodificată; stăpânii de moșii — consilieri, vornici și „alți puternici („praepotentes”) — continuau să livreze armatei „grâu, orz și fân din recoltele proprii sau cumpărate la preț redus”. Țăranii erau nu numai privați — pe cale indirectă — de degrevarea de contribuție care rezulta din achizițiile la prețuri ridicate, dar dimpotrivă erau chiar supuși unui surplus de exploatare prin îndatorirea de a achita contravaloarea prestațiilor la prețurile oficiale, duble cel puțin față de cele ale pieții³. Plângerile repetate generate de această practică au răzbit până la Curtea din Viena care a încorporat, ca punct special în rescriptul imperial din 27 aprilie 1729 cu privire la

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 49.

² *Ibidem*, p. 78.

³ „... Coloni... aggravantur postea ut pro naturalibus solvant pecunias in pretio nimis magno, pro tritico obrock fl. 1, pro hordei tribus obrocis item fl. 1, ac pro curru foeni fl. 2, quando haec omnia pro le vi praetio et semper pro medietate praetii emi possunt”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 253.

reorganizarea provinciei, interdicția de substituire a țăranilor prin boieri, mănăstiri și dregători județeni la livrarea cotelor de produse agricole¹. Dar atracția câștigului era prea mare pentru ca hotărârea imperială să poată pune capăt acestei practici; an de an s-au succedat interdicțiile referitoare la substituirea țăranilor de către stăpânii de moșii la livrările de produse agricole pentru armată, indiciu cert al ineficienței lor. La sfârșitul anului 1735, așadar, nu mult timp înainte de sfârșitul stăpânirii austriece, Administrația, informată că „la unul și altul județ dumnealor ofițiarii (dregătorii) înșiși își dau porțiunile de naturale la miliția chesaricească, adecă grâu, orz și fân în locul săracilor lăcuiitori și acelea pe urmă din suma contribuțiunii dupe regulament fac de li să plătește cu bani gata“ — se vedea silită să mai reamintească încă o dată „rezoluțiunea înălțatei curții“, care cu ani în urmă interzisese categoric abuzul². Apariția unei piețe de desfacere avantajoase în lăuntru provinciei a stimulat de îndată interesul unora dintre stăpânii de moșii pentru speculațiile agrare.

Dacă prestațiile în natură, calculate la prețuri avantajoase, au exercitat un efect stimulant incontestabil — care explică probabil sporul de interes al stăpânilor de moșii pentru producția cerealiară constatată în primul deceniu al stăpânirii austriece — rechizițiile forțate și în cantități mari — la prețuri scăzute — din ultimii ani nu puteau acționa decât în sens contrar. Mai abundente și mai clare, informațiile referitoare la ultimii cinci ani ai stăpânirii austriece aduc un spor de înțelegere a vieții agrare a țării în veacul al XVIII-lea.

Controlul austriac asupra comerțului de grâne al provinciei s-a accentuat din ce în ce mai mult în al doilea deceniu al stăpânirii habsburgice, apropiindu-se în ultimii ani de formula monopolului. Prelevarea surplusului de cereale, la prețuri fixate de autoritate — inferioare nu numai prețului de achiziție în cadrul contribuției, dar și aceuia al pieții — și în același timp obligația de a asigura transportul în condiții oneroase, nu se putea realiza decât prin eliminarea concurenților, la început a celor otomani, apoi chiar și a celor din Banat. Cercul care tindea să oprească transportul în alte direcții pentru a rezerva în folosul stăpânirii provinciei disponibilitățile ei cerealiare, în condiții favorabile, se închidea din nou acum, cu deosebire că beneficiarii erau nu turcii ci austriecii.

Încă din 1728 e semnalată prezența în provincie a unor slujbași camerali, înzestrați cu dreptul de „preemțiune“, prioritate la achizițiile de grâne³; etapele

¹ „Die Naturalpraestation allein von dem Landmann anzunehmen und so hierunter von denen Dominis terrestribus oder andern einige Eigennützigkeit beschete, solche gemessen abzustaffen vor das abreichende naturale aber ihnen nicht das Geringste gut zu machen“; Hurmuzaki, VI, p. 403.

² Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 25 v.

³ „... qui cum passualibus Cammeraticis huc advenientes, quantitatem aliquam tam triticum quam hordei coëmerunt et eam jam majori ex parte pridem eduxerunt...“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 299–300.

preliminarii ale instaurării monopolului ne scapă, din pricina lacunelor documentației, dar în 1734 interdicția de vânzare fără autorizația Administrației era fapt împlinit. Încercarea egumenului Segarcei de a vinde negustorilor veniți din Banat disponibilitățile de orz și ovăz ale mănăstirii a fost categoric reprimată de Administrație: „... aici la Administrație s-au înțales cum că ar fi venit de la Rușava neguțatori care caută orz și ovăz ca să cumpere, cu care caută și ei ca să vânză, ci i s-au poruncit nici orz nici ovăz să nu fie slobod să vânză și altele toate să fie oprite”¹. Doi ani mai târziu, Consiliul de război vestește generalului Wallis trimiterea unui inspector cameral în provincie, însărcinat să colecteze „atât ovăz și orz cât ar fi cu putință... iar în timpul acesta nimănu nu-i este îngăduit să exporte grâne din Valahia; în care scop se vor lua măsurile de rigoare la graniță”². Trei săptămâni după transmiterea ordinului de la Viena, vorniciei erau încunoștințați de către Administrație „să să publicăluiască pen toate satele județului ca până la fârșitul lui avgust pân se va cumpăra pentru treaba oștilor împărătești cât va trebui îndestul, să nu cutéze nimen să cumperé cu multul, nici să scoață afară din țară bucate de acelea. Iar cine va vrea să vânză, măcar să fie bucate multe au puține, să înștiințeze pă dumnealui mai susnumitul ișpector Redel”³.

Îngrădirea dreptului de export își propunea să elimine concurența, nu numai pentru a asigura trupelor imperiale din Oltenia, Transilvania și Banat cantitățile necesare de cereale, dar și pentru a reglementa după plac prețul lor. Solicitate din ce în ce mai mult, grânele înregistrează pe piață — în târguri și iarmaroace — un spor însemnat de preț în interval de câțiva ani: în 1728, în ajunul crizei agricole, care a provocat achiziții masive și sistematice din partea austriecilor, prețul maxim al grâului pe piață era de jumătate florin obrocul, iar cel al ovăzului de 1 florin la 6 obroace⁴. În toamna anului 1731 însă, obrocul de grâu ajunsese 1 florin — așadar dublu celui din 1728 — cel de orz jumătate florin — deci de trei ori cel din 1728⁵.

Dar jocul pieții libere, care înregistrase fidel solicitarea sporită și începuse să trezească interesul unora dintre stăpânii de moșii pentru tranzacțiile de cereale, nu avea să fie mult timp încurajat de austrieci. Dacă pentru anul 1732

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 131; a fost necesară autorizația special acordată de comandamentul austriac pentru achiziționarea a 4 000 obroace orz și ovăz din județul Mehedinți pentru „treaba cailor împărătești” din Banat, *ibidem*, f. 169.

² C. Giurescu, *Material*, III, p. 83.

³ Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 68 v.

⁴ C. Giurescu, *Material*, II, p. 253.

⁵ „... a longa iam annorum serie temporisque intervallo haud fuerint triticum, hordeum et avena aliaque frumenti species in tam mango pretio quo nunc existunt; tritici enim obrok 1 floreno, hordei circiter medio floreno, avenae vero 18 cruciferis ac etiam ultra hic in nundinarum foro venditur”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 210 v.

indicațiile în această privință sunt complet absente, din 1733 sistemul achizițiilor la prețuri oficiale — de data aceasta mult inferioare față de cele ale pieții — apare pe de-a-ntregul constituit; în toamna acestui an, la solicitarea comandamentului austriac din Transilvania — fiind nevoie „să să facă o chiverniseală pentru magazinul chezaricescu din Ardeal“ —, Administrația se adresa vornicilor, comunicându-le hotărârea de a se achiziționa din Oltenia „cu preți mai ușor o sumă de grâu“ și invitându-i să cerceteze „oare mai afla-se vor încă oameni la județul acela ca să dea obrocul de grâu câte 30 de greși și acei bani să se ia în seama contribuțiunii lor, au să-l dea cu bani gata...“¹. La sfârșitul aceluiași an, Administrația cerea vornicului de Romanați să procure 7 000 obroace de grâu, „din care 4 000 să să aducă aici (la Craiova), iar 3 000 să să ducă la magazinul de la Râmnic; însă cel ce va aduce aici cu acest preț: obrocul câte 30 de greși, iar cel ce să va duce la Râmnicu câte 36“². Greșla fiind echivalentă cu banul, iar florinul având 90 bani, prețul oferit de autorități se ridica așadar la o treime din prețul pieții, la nivelul atins doi ani în urmă.

În asemenea condiții, firește, înceta și atracția pieții asupra grânelor; e ceea ce știa prea bine și Administrația, când, la 13 august 1734, după noi reduceri ale prețurilor de achiziție³, porunca vornicilor să comunice în județe hotărârea și să-i invite pe locuitori „să nu să sfiască să nu vînză și să aducă bucatele acelea pentru magazinul împărătesc cu prețul acela“⁴. Dar „sfiala“ locuitorilor, lesne de înțeles în condițiile create de politica frumentară habsburgică, nu a cedat în fața insistențelor Administrației; porunci ulterioare, în care locul eufemismelor e ocupat de amenințări drastice, au impus în cursul aceluiași an livrarea cantităților de cereale solicitate⁵.

Doi ani mai târziu, așadar după angajarea Imperiului habsburgic în războiul din Italia și în ajunul intervenției în războiul ruso-turc, achizițiile de cereale la prețuri arbitrar fixate au luat forme deosebit de apăsătoare, care au provocat nu numai reacția întregii populații, dar și a unora dintre autoritățile austriece, îngrijorate de urmările posibile, mai ales fuga locuitorilor.

În iulie 1736, austriecii au cerut livrarea a 30 000 obroace de orz și ovăz din județele de șes (15 000 obroace din Romanați, 9 000 din Dolj și 6 000 din Mehedinți), vânzătorii urmând a lua „pentru un obroc de ovăz câte 10 și pentru un obroc de orz 12 bani rumânești, iar pentru chirie până la Rușava li să va da

¹ Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 35.

² *Ibidem*, f. 56.

³ La orz 14 bani, la ovăz 12 bani obrocul; prețul grâului era menținut la 30 bani; *ibidem*, f. 169; pentru raportul între prețul oficial și cel al pieții în 1734 semnalăm că ovăzul era prețuit de autorități la 12 bani obrocul, în vreme ce vornicii răspundeau că „nu se găsește ovăz mai eftin decât 30 de bani“; *ibidem*, f. 184.

⁴ *Ibidem*, f. 169.

⁵ *Ibidem*, f. 174.

pentru un obroc bani 6"¹. Condițiile fiind deosebit de oneroase, nici oferta de a plăti locuitorilor contravaloarea cantităților înainte chiar de a fi livrate² nu și-a produs efectul, în ciuda faptului că țărani, în permanentă lipsă de bani, recurgeau curent la vânzarea anticipată a recoltelor. Două săptămâni mai târziu, constatând că nici un locuitor nu a venit să ia bani pentru grâne, Administrația hotărâ să treacă la presiuni³. În urma măsurilor adoptate, în septembrie 1736, 30 000 obroace orz și ovăz adunate în provincie erau îndrumate spre Orșova. Caracterul spoliator al acestor achiziții rezultă din înseși datele raportului prin care comisarul cameral Redel informa direcțiunea camerală din Transilvania asupra dificultăților întâmpinate; încercarea de a dobândi cantități suplimentare de furaj în condiții identice — raporta Redel — nu avea șanse de reușită întrucât orz și ovăz nu se mai găseau „decât la boieri și mănăstiri“, care însă, din pricina marelui export, vindeau la Craiova obrocul de orz cu 23 și 25 bani (așadar dublul prețului la care achiziționaseră austrieicii)⁴.

Deosebire mare între prețul pieții și cel oferit de austrieци se constată și la achizițiile de grâu. Din cele 60 000 obroace inițial cerute în vederea exportului⁵, au fost efectiv ridicate — cu mijloacele cele mai drastice — 38 000 obroace, repartizate pe țărani, după formula cislei, pe mănăstiri, boieri și boier-nași; „mulți dintre aceștia — recunoștea generalul Wallis însuși — care nu aveau în produse nici jumătate sau măcar o treime din ceea ce le fusese impus, au trebuit să cumpere grâu cu bani peșin de la alții, cu 70 greșle (bani), sau 52,1/2 creițari și să-l livreze inspectoratului cameral la prețul de 35 creițari“⁶.

Era de așteptat ca, în condițiile acestea, locuitorii să încerce să sustragă vigilenței slujbașilor austrieци cât mai mult din producția lor de grâne; constatând tendința, Administrația a impus vornicilor, la sfârșitul lunii iunie 1737, îndatorirea de a înregistra „toate grăunțele, fiește care cât va face“, cât timp se aflau încă pe câmp „și până nu găsescu vrême să le ascunză în gropi“⁷. Dar

¹ 6 bani pentru transportul unui obroc se acorda locuitorilor din Romanați, cei din Dolj și Mehedinți, mai apropiați de locul de destinație, urmau să primească 5 și respectiv 4 bani pentru obrocul transportat; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 76.

² „... iar pe lăcuitorii care vor da zisele grăunțe, orz sau ovăz, să-i înștiințeze ca de vor vrea să ia bani înainte să înștiințeze pe dumneata au pe tovaroșul dunitale (vornicii județelor)“, *ibidem*.

³ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 81 v.

⁴ C. Giurescu, *Material*, III, p. 91.

⁵ „În siseconul de astăzi s-au hotărât de la noi Chesariceasca Administrație acele 60 000 obroace de grâu care s-au poruncit de la prea înălțata Curte ca să cumpere la magazinul împărătesc de aici...“, Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 91 v.

⁶ C. Giurescu, *Material*, III, p. 158-159; la 21 ian. 1737, Administrația recomanda episcopului de Râmnic să cumpere diferența de grâu pe care nu o putea împlini din rezerva episcopiei; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 108 v.

⁷ Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 192.

nici interdicțiile reînnoite asupra exportului¹, nici vânzările obligatorii către agenții Camerei², nici consemnarea rezervelor și chiar a recoltelor pe câmp, nici chiar „execuțiile“ militare, n-au putut împiedica o parte însemnată a cerealelor oltene să se sustragă rechizițiilor austriece. Presiunile de la Viena pentru livrarea unor cantități sporite de cereale îi sileau din când în când pe agenții camerale să redescopere formula pieței libere și să făgăduiască retribuirea produselor livrate după „prețul drept“³.

Impediment major în calea valorificării pe piață a produselor cerealiere — pe lângă regimul de achiziții la preț arbitrar — era problema transportului. Constrânși să asigure gratuit transportul în Banat al marilor cantități de grâne cumpărate din provincie, în 1736, în condițiile mai sus expuse, țăranii arătau că „ar fi preferat să livreze fără plată grânele“, decât să sufere toate urmările uneia dintre cele mai anevoioase sarcini ale societății medievale. Generalul Wallis însuși recunoștea într-un memoriu că pentru țăranii această sarcină a însemnat nu numai „irosirea timpului“, dar și „ruinarea vitelor și delăsarea gospodăriilor lor“⁴. Dificultățile și costul transportului pe uscat în condițiile tehnicii medievale au fost unul din factorii de seamă care s-au opus dezvoltării unei largi producții cerealiere în vederea comercializării pe piață. Transportul sporea cu aproximativ jumătate prețul obrocului de cereale și aceasta la nivelul prețurilor oficial fixate⁵.

Obiectul unui intens comerț, atât intern cât și extern, îl constituia *sarea*. Înainte de stăpânirea austriacă, mulți dintre locuitorii provinciei cumpărau direct de la ocnă sarea, în cantități mari. Pentru exportul în Banat, Serbia și în Imperiul otoman (Nicopole, Vidin), autoritățile camerale au construit pe Dunăre un mare depozit (*domus salinaria*) în vecinătatea Banatului, la Pristol, într-un loc ferit, unde se puteau adăposti lesne un număr mare de vase, la mică

¹ La 21 iunie 1737, Administrația reamintea ordinele anterioare cu privire la interdicția totală a exportului de cereale și obligația tuturor locuitorilor de a preda toate cantitățile care depășeau „trebuițele casei“; *ibidem*, f. 192.

² *Ibidem*, f. 93, 182, 183 v.

³ *Ibidem*, f. 138 v. ; în iunie 1737, Administrația făgăduia să plătească „25 bani buni“ de obrocul de grăunțe, ceea ce se apropia simțitor de prețul liber înregistrat în anul precedent; *ibidem*, f. 191 v.

⁴ C. Giurescu, *Material*, III, p. 158.

⁵ În 1736, obrocul de ovăz era calculat la 10 bani, cel de orz la 12 bani, iar transportul unui obroc până la Orșova era de 6 bani pentru locuitorii din Romanai, 5 bani pentru cei din Dolj și 4 pentru cei din Mehedinți; Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 76; în vara anului următor, când obrocul de „grăunțe“ era prețuit la 25 bani, se acorda un plus de 10 bani pentru transportul până la Râmnic; *ibidem*, f. 191 v.; la grâu, mai scump, procentul transportului în prețul de ansamblu al obrocului e mai redus; repetăm însă, e vorba de prețuri oficiale, care nu dau măsura exactă a costului efectiv al transportului.

distanță de fostul depozit de sare din vremea domnilor¹. Ulterior, pentru facilitarea comerțului intern și pentru a evita deplasarea locuitorilor până la ocna, s-au deschis alte trei depozite.

Dorința de a amortiza cât mai repede sumele investite și de a asigura cămării un câștig cât mai mare din exportul sării a provocat o scumpire masivă a prețului².

La data când au preluat austriecii exploatarea, prețul sării era de un ban ocaua, la locul extracției; încă din 1719 se propunea de către slujbașii camerali veniți să cerceteze ocna sporirea cu 50% a prețului (1,50 bani ocaua), pentru a acoperi cheltuielile de extindere și modernizare a exploatării. Prețul de desfacere în alte locuri varia în funcție de cantitatea pusă în vânzare, de starea drumurilor și de dificultățile transportului, ridicându-se uneori la 4 bani ocaua la Craiova și la 5–6 bani la Dunăre³. O măsură din mai 1721, care ridicase prețul sării la 3 bani la Ocna (adică îl triplase față de prețul inițial), a provocat o asemenea reacție a pieții, încât după câteva luni conducerea ocnei a fost silită să-l reducă la 2 bani ocaua. Vânzarea scăzuse simțitor, mulți locuitori își procurau clandestin sare din Țara Românească, unde prețul se menținea scăzut (1–1 ½ bani)⁴. Dar reducerea n-a durat mult; în aprilie 1724 — și probabil încă dinainte — se revenise la prețul de 3 bani ocaua⁵. Modificarea prețului paralizase complet exportul în regiunile turcești, achizițiile tradiționale ale sării oltene. Concurența sării muntene se face puternic simțită și în lăuntru și în afara provinciei. În 1723, un raport al Administrației semnală refuzul negustorilor sud-dunăreni de a mai achiziționa sare în provincie și deplasarea spre Țara Românească a direcției lor de aprovizionare⁶. De altminteri măsuri de stat din partea otomană aveau să agraveze această tendință; un firman al sultanului, emis la solicitarea lui Nicolae Mavrocordat — la rândul lui sub influența arendașilor ocnelor din Țara Românească — rezerva sării muntene piața imperiului, cu excluderea celei oltene⁷. Dar impedimentul cel mare la exportul în Imperiul otoman era nu atât cel legal — care ar fi fost fără îndoială

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 438; lucrările de construcție erau în plină desfășurare la începutul anului 1720; Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 90.

² În 1726, de Porta explica scăderea venitului ocnei și scumpirea prețului sării prin modificarea sistemului de exploatare; „Considerentur salaria, mercedes et expensae quae officialibus, operariis et pro utensilibus fodinarum exolvuntur... et satis quilibet colligere valebit quam parum hae salis-fodinæ nunc sint in emolumentum Aerarii Caesaris”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 94.

³ *Ibidem*, I, p. 441.

⁴ *Ibidem*, I, p. 508–509.

⁵ Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 52 v.

⁶ C. Giurescu, *Material*, I, p. 578–579.

⁷ *Ibidem*, II, p. 95.

ocolit de negustorii sud-dunăreni dacă condițiile de achiziționare ar fi fost convenabile — cât prețul foarte ridicat al sării¹. Depozitul de la Pristol acumula în cantități mari bolovanii de sare care însă nu puteau fi vânduți, nici la turci, nici în Banat și în Serbia, cum nădăjduiseră slujbașii camerali. În 1727 încă, un raport cameral aprecia că vânzarea sării era departe de a acoperi cheltuielile de producție și transport². În anii următori exportul în Banat pare a fi sporit simțitor, întrucât în 1731 inspectorul cameral al provinciei își justifica tocmai prin necesitatea de a face față acestei noi situații cererea de a se spori numărul măglașilor³. În 1727, negustorii turci se oferiseră să achiziționeze o cantitate însemnată de sare pentru a o transporta spre Bosnia, pe Dunăre⁴, dar rezultatul negocierilor nu ne este cunoscut; în fapt însă, până la sfârșitul stăpânirii austriece debușeul extern principal al sării oltene a rămas închis⁵.

Simțitor a scăzut și consumul intern. Administrația a avertizat în repetate rânduri autoritățile austriece asupra situației create în provincie de scumpetea sării; lipsiți de mijlocul de a-și procura sarea în cantitățile obișnuite, locuitorii preferau să reducă sau chiar să renunțe la consumul de sare⁶. Problema sării a rămas însă, până la sfârșitul stăpânirii austriece, unul din motivele profunde de nemulțumire a locuitorilor, loviți într-unul din sectoarele însemnate ale gospodăriei lor.

¹ *Ibidem*, p. 100–101.

² *Ibidem*, p. 206–207.

³ „... eo quod idem sal caesareus ab aliquo jam temporis intervallo per passum Orshaviensem in Bannatum Temesiensem sui transportationem habeat et pluribus huiusmodi operariis indigeat...”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 217 v.

⁴ Exportul de sare din Oltenia în Bosnia era mai vechi decât stăpânirea austriacă; în 1722, bosniacii cereau împăratului dreptul de a cumpăra, ca înaintea, sare din provincie (e vorba de încărcătura a patru vase); Hurmuzaki, VI, p. 354–355, 364–365.

⁵ C. Giurescu, *Material*, II, p. 206; dar și fenomenul invers se constată: în 1736, o poruncă a Administrației fixa amenzi grele pentru toți locuitorii Olteniei care aduceau sare de peste Olt și Dunăre, „cu prea mare paguba vistieriei chesaricești”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 84; interdicția importului de sare din regiunile de sub stăpânire turcească era însă mai veche; cu un an în urmă Administrația porunca vornicilor de Mehedinți să aducă la Craiova pe un negustor care trecuse 45 oca sare din „partea turcească”; „... că fiindcă iaste oprit ca să nu să aducă sare dintr-acolo dincoace pentru aceia numai decât să pue să-l prinză și să-l trimiță aici cu sare cu tot”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 262.

⁶ „... is (sarea) apud omnes in summa existit penuria nec in eodem quo antiquitus currat valore, sed ad tale carum pretium quod nunquam fuerat, nunc devenit; olim autem ejus occa unno nummo Valachico nunc autem tribus vendi solet, *quam ob rem multi e miserioribus reperiri possunt qui insulsum edunt...*”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/355, f. 76; alte reclamații similare; *ibidem*, f. 25 v., 53, 70; un slujbaș cameral raporta chiar în 1721 că locuitorii veniți să cumpere sare „cad în genunchi și cer ca sarea să nu se vândă atât de scump, să se mai lase ceva din preț”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 510.

Extras din nisipul râului, *aurul* era achiziționat în exclusivitate de Camera imperială și transportat în Transilvania sau la Viena, pentru a fi transformat în bani. *Cuprul* extras la Baia de Aramă era vândut în țară și peste hotare, dar izvoarele nu permit identificarea direcției exportului¹.

Importul. Balanța comercială a provinciei era excedentară, valoarea mărfurilor importate situându-se mult sub nivelul celei a mărfurilor exportate². Cea mai însemnată parte a mărfurilor importate provenea din Imperiul otoman. Tariful de prețuri maximale din 1727 — amplu catalog de mărfuri și prețuri întocmit pentru uzul negustorilor și al vameșilor — oferă date abundente cu privire la categoriile de mărfuri importate și la direcțiile de aprovizionare a provinciei cu produsele care-i lipseau³.

Locul de frunte îl ocupau pânzeturile, mătășurile și țesăturile orientale, aduse din Persia, Siria, Rumelia, Macedonia, de la Brusa, Constantinopol, Iannina și Bazargic; covoarele lucrate în Asia Mică, Tokat, Brusa, Constantinopol, Sofia, Târnovo, pieile și produsele de pielărie (pantofi, sandale) importate în cea mai mare parte tot din Imperiul otoman, dar și din Rusia, Transilvania, Germania și Polonia; postavul de proveniență engleză, olandeză, venețiană, boemă și moravă, germană. Al doilea loc între produsele importate îl ocupau mirodeniile și spițeriile — piper, moscată, ceai, lămâi, cafea, ciocolată, smochine, stafide, fistic și o mare varietate de alte produse alimentare (orez, zahăr etc.). Tariful semnalează și animale importate, fără a specifica dacă erau destinate provinciei sau se aflau în trecere spre alte regiuni.

Dintre metale, locul de frunte îl ocupa fierul, importat din Imperiul otoman și din Transilvania; în ultimii ani ai stăpânirii austriece se constată tendința de a elimina din import fierul sud-dunărean în avantajul celui transilvan⁴.

Târguri, iarmaroace și orașe. Schimbul de mărfuri era în cea mai mare parte concentrat în târguri (*nundinae hebdomadales, forum hebdomadale, Wochenmärkte*), iarmaroace sau bâlciuri (*nundinae universales, Jahrmärkte*) și

¹ Generalul Tige constata că producția Băii de Aramă acoperea necesitățile consumului intern și furniza cantități suplimentare și pentru regiunile învecinate; C. Giurescu, *Material*, II, p. 214; contractul de arendare a Băii de Aramă acorda arendașului dreptul de a exporta produsul minei: „... quantumcunque extra Provinciam educet et distrahet“, cu excepția cazurilor de necesitate, când Camera își rezerva dreptul de prioritate; *ibidem*, p. 228.

² „Die Kays. Wallachey hat... ein sehr vortellhaftes Commercium, dardurch vill Geld in das Land, dargegen aber fast keines hinausgeht...“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 623.

³ C. Giurescu, *Material*, II, p. 146–174; mai complet e tariful vamal din 1732; *ibidem*, p. 499–527.

⁴ *Ibidem*, II, p. 133; T. G. Bulat, *Acte nouă din biblioteca Brukenthal de la Sibiu*, în *RI*, XV (1929), nr. 1–3, p. 57–58.

orașe. Pulsațiile periodice ale domeniului boieresc și mănăstiresc și ale gospodăriei țărănești furnizau imensa majoritate a mărfurilor tranzacționate în aceste centre. Periodicitatea activității comerciale rămâne încă și în veacul al XVIII-lea trăsătura dominantă a schimbului și indiciul slabei sale dezvoltări. Orașul însuși, în măsura în care exista o viață urbană propriu-zisă, nu era din punct de vedere economic decât îmbinarea unui embrion de piață permanentă — produs al unei activități meșteșugărești și comerciale modeste — cu piața periodică, a târgului și a iarmarocului.

Într-o societate în care comerțul nu îndeplinea decât o funcție secundară, târgul săptămânal oferea principala modalitate de realizare a activității de schimb; limitat prin aria îngustă a zonelor pe care le punea în contact, schimbul în târguri — cu excepția negoțului de animale — era foarte restrâns și sub raportul volumului și al valorii mărfurilor tranzacționate. Uneori — în măsură imposibil de determinat — schimbul se realiza chiar în afara relațiilor monetare (troc), revelând încă o trăsătură a caracterului său elementar.

Principala marfă tranzacționată în târguri și bâlciuri, aceea care dădea amploare schimbului și atrăgea negustorii de peste hotare, erau animalele. Întemeiat pe datele adunate în cursul unei investigații personale asupra instituțiilor fiscale ale provinciei, consilierul cameral Haan propusese încă din 1719 desființarea vămii târgului — vămile interne — justificându-și propunerea prin constatarea că, întrucât taxele pe animalele vândute pentru export „care reprezintă cea mai însemnată parte a acestui venit“ au fost incluse în vămile de graniță, celelalte taxe pe alimente, care nu raportau decât prea puțin, puteau fi suprimate fără pagubă pentru veniturile imperiale; exceptate din nou, pentru că aduceau un venit însemnat, erau taxele pe animalele „vândute în târguri și iarmaroace de către localnici și străini și consumate în provincie“¹. Cu excepția animalelor vândute, cele mai multe destinate exportului, restul tranzacțiilor încheiate aveau volum și valoare redusă, pentru că — explică același informator — „consumul (marfă cumpărată) nu a fost niciodată prea mare în aceste cinci județe; chiar și puținii negustori care se aflau aici se aprovizionau și trăiau în chip obișnuit, ca și restul locuitorilor, din propria gospodărie“². Rezul-

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 370–371; vama târgului, consemnează raportul lui Haan, se încasa înainte — în vremea domnilor — „pe toate animalele și alimentele, grâne sau orice fel de cereale, pe păsări și fructe, ceapă, usturoi, pătrunjel și ouă, într-un cuvânt pe toate mărfurile aduse spre vânzare pe piață de către localnici și străini, pentru consumul local sau în vederea exportului“; cf. raportul aceluiași; Hurmuzaki, VI, p. 382.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 370; ce reprezentau vânzările în târgurile orășenești se constată, printre altele, din lista taxelor încasate de un vameș în orașul Caracal, în 1731, când au fost temporar reînființate vămile interne; vameșul — se plâneau locuitorii — la ziua târgului — „cum forum hebdomadale ibidem celebratur“ — a încasat vama „atât pe mărfurile vândute în piață, cât și pe cele vândute în case; ... pe două butoaie de vin vândut 35 și 41 bani și apoi pe

tatele minime dobândite de arendași din exploatarea vămilelor interne în 1731 i-au determinat să se năpustească asupra satelor, în căutarea unei compensații. După eșecul încercării de a concentra toate tranzacțiile în târguri, pentru a împiedica sustragerea de la taxele vamale¹, vameșii intră în sate și taxează toate vânzările, revelând câteva aspecte ale schimbului în lumea satului, mai ales modicitatea tranzacțiilor și caracterul lor de troc².

Înființarea târgurilor și a iarmaroacelor era o prerogativă a autorității centrale. Măsurile austrieilor care tindeau să rezerve în exclusivitate statului dreptul de a înființa târguri pun în lumină labilitatea hotarului dintre prerogativa autorității de stat și puterea clasei dominante în veacul al XVIII-lea. Străduindu-se să pună capăt „neorânduiei” în temeiul căreia „se instituie târguri și bâlciuri în diverse locuri, fără încunoștiințarea Camerei”, „după inițiativa privată fie a unei mănăstiri, fie a vreunui boier sau a unei alte persoane”³, autoritățile camerale apărau fără îndoială un însemnat venit al erariului imperial, dar în același timp și autoritatea de stat împotriva încălcărilor din partea stăpânilor de moșii. Controlul strict impus asupra târgurilor și iarmaroacelor⁴ e unul din aspectele însemnate ale politicii de afirmare a autorității centrale.

Beneficiul domniei — preluat de austriei în Oltenia — din controlul activității comerciale era realizat prin vama târgului și taxele speciale impuse

toate mărunțișurile, fie porci, fie alte animale, fie grâu, până la puiul de găină etc.”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 262 v.

¹ Arendașii vămilelor interne ceruseră în primăvara anului 1731 să se interzică sătenilor tranzacțiile comerciale în sate: „haud liberum sit incolis pecora, naturalia aut alia quaecunque victualia per pagos vendere, sed ad forum, ubi nundinae, hebdomadales celebrari solent illa deducantur, vel vero si in pagis aliqua ex similibus contingenter venduntur ab eis aeque ac demacellatis pecoribus taxa telonialis exolvatur”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 242; o măsură similară adoptase, de altminteri, și Constantin Brâncoveanu când anunța sancțiuni pentru cei ce „ar vinde în ascuns pre la casele lor și n-ar vinde la târg, după obicei, și ar ascunde vama domnească”; D. C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, în *SMIM*, V (1962), p. 376.

² Mărfurile tranzacționate în sate sunt, firește, produsele gospodăriei țărănești (vite, porci, oi, cai, untură, brânză, vin, țuică, miere, grâu, orz, porumb etc.). Schimbul în natură nu a cedat încă total în fața economiei monetare; în repetate rânduri documentele înregistrează tranzacții de tipul celor constatate de pildă în satul Străjești: „Hamza commutavit proprii vini oeconomici urnas 15 pro kukuruz.”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 258 v.; sau în satul Nemoi: „Preda Jergoiul commutavit unum equum”; *ibidem*, f. 265 v.; și în mediul orășenesc se constată asemenea tranzacții; la Târgu-Ocna, țărani achiziționau sare, în cantități mari, în schimbul produselor aduse la târg; C. Giurescu, *Material*, II, p. 101; vameșii austriei au avut prilejul să surprindă și carele încărcate de grâu și porumb, îndrumate de săteni spre târgul de la Ocna; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 256 și urm.

³ C. Giurescu, *Material*, I, p. 576; vezi și anterior, p. 547.

⁴ „... igitur etiam hic cum provinciali efficiendum, ut in certis locis certo tempore et die certae etiam statuatur ac per totam provinciam publicentur, tam hebdomadales, quam annuales nundinae”; *ibidem*, p. 576.

cu prilejul iarmaroacelor. Distanța mare care separa, pe planul mentalității economice, cele două autorități de stat — domnia și regimul austriac — se relevă în modalitatea diferită a înstrăinării acestui beneficiu; domnia se arătase în trecut dispusă să acorde concesiuni din vama târgului, dar beneficiară a acestui venit a devenit o putere seniorială, de pildă, la Craiova și Râmnic unde o parte din venitul vămii fusese acordat mănăstirii Tismana și episcopiei¹. Austriecii la rândul lor au renunțat în unele cazuri la venitul vămii târgului — înainte de a-l desființa cu totul — dar în favoarea negustorilor, sau mai exact a negotului². Într-un caz așadar beneficiul fiscal al activității comerciale era menit să consolideze o putere feudală, în celălalt el revenea negustorilor înșiși; o politică mercantilistă se substituia unei practici și concepții feudale.

Consolidarea controlului autorității asupra târgurilor și iarmaroacelor nu lipsea, firește, complet, pe stăpânii de domenii de avantagiile dobândite din exploatarea acestor centre periodice de activitate comercială; sigur le rămânea dreptul de a ține cârciuma târgului — în virtutea monopolului domenal — ceea ce constituia un câștig însemnat³.

Înmulțirea târgurilor e un indiciu evident de intensificare a comerțului, fără a însemna însă și o modificare a caracterului său sporadic. Vameșul provinciei relatează în 1731 că la Brădiceni și Brâncoveni au început a se ține târguri săptămânale în timpul funcționării sale⁴; înființarea unor centre administrative sau staționarea unităților militare austriece în anumite așezări prilejuiau înființarea sau reactivarea târgurilor. În 1733, Administrația se vedea silită să reamintească locuitorilor că se ține târg săptămânal la Cerneț, invitându-i să-și ducă mărfurile spre vânzare, „fiindcă pentru acest lucru au jăluit și dumnealui căpitan Baron Șărțer care iaste cu cumpăniia lui la Cerneți, că nefiind târgu acolo le iaste cu mare păs că nu ajunge la nici un târg să-și cumperc cele ce sânt de trebuința dumnealor...”⁵. Nu numai doleanțele unității militare aus-

¹ În 1719, mănăstirile își apărau dreptul de a percepe vama târgului invocând „milele” — privilegiile — acordate de domnie; C. Giurescu, *Material*, I, p. 371; Hurmuzaki, VI, p. 282.

² Privilegiul din 1727 acorda negustorilor bulgari din Craiova, Râmnic și Brădiceni dreptul de a ține târguri și bâlciuri la date fixe și de a reține venitul târgului, ca și celelalte orașe privilegiate („... ad instar... reliquorum privilegiorum oppidorum sui fori praemisso modo liberum usum fructum habeat”; Hurmuzaki, VI, p. 398).

³ Vezi de pildă porunca Administrației către sătenii din Fometești, moșie a m-rii Hurez: „... să lăsați să vândă numai m-rea vin și rachiu acolo la Fometești, la târgul ce să face, fiindcă iaste moșia mănăstirii...”; Arh. St. Buc., ms. 449 (m-rea Hurez), f. 135; poruncă similară pentru toate moșiile m-rii Hurez, „ca să nu îndrăznească nimeni a pune vin, rachiu sau med ca să vândă în cârciume pe moșiile m-rii, nice la zilele care li să face târguri pe săptămână, nice la bâlciurile care se fac peste an pe pământul sau în satele aceștii mănăstiri...”; *Doc. rel. agr.*, p. 362.

⁴ C. Giurescu, *Material*, II, p. 434; e posibil ca la Brâncoveni să fi existat târg și înainte de stăpânirea austriacă, sub Brâncoveanu.

⁵ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 34 v.

triece instalate la Cerneți se întrevăd între rândurile poruncii Administrației, dar mai ales anemia acestui târg orășenesc, la frecventarea căruia țărani trebuiau atrași prin acte administrative. În 1737, Administrația anunța înființarea unui târg săptămânal la Tâmba, „ca la un loc mai ales și scaun vornicilor județului Mehedinți”¹.

Iarmarocul, frecventat și de negustorii de peste hotare — cele mai însemnate dintre ele, cel puțin — atrăgea o modificare a regimului comercial obișnuit; interdicția pentru negustorii străini de a-și desface marfa cu amănuntul era suspendată pe toată durata iarmarocului. Privilegiul acordat negustorilor bulgari de a ține bâlciuri în cele trei așezări în care fuseseră grupați le interzicea să primească în rândurile lor „negustori străini, greci, turci, evrei și alții”, cu dreptul de a vinde cu amănuntul, acordând derogare de la această regulă doar pe durata iarmarocelor („exceptis solennitatibus publicarum nundinarum”)². Confirmând această situație de excepție, statutul breslei săpunarilor și lumânărarilor din Craiova interzicea meșterilor și negustorilor străini să deschidă prăvălii în oraș și să-și vândă marfa, adăugând însă o prevedere specială: „... iar la bâlciuri aducând marfă gata, să fie slobozi a o vinde”³.

Tendința de transformare a târgului în piață permanentă se constată în cazul Craiovei. Alături de prăvăliile ținute zilnic deschise de negustori și meșteșugari, târgul săptămânal înregistrează un pas în direcția permanentizării. În 1734, Administrația poruncește vornicilor „ca să pue să publicăluiscă prin toate locurile fieștecăruia județ cum că de acum înainte iaste ca să să facă aici într-acest oraș Craiova târg de doao ori într-u o săptămână, adecă marți și vineri. Pentru acéia fiește cine să știe ca să vie aici la târg să vânză céle ce vor avea de vânzare”⁴. Înmulțirea hanurilor construite de negustori e alt indiciu al activizării pieței craiovene⁵.

Centrele de exploatare minieră, Târgu-Ocna și Baia de Aramă aveau și ele un nucleu, e drept foarte modest, de piață permanentă. La Târgu-Ocna erau stabiliți, încă din primii ani ai stăpânirii austriece, 15 negustori greci care țineau prăvălie⁶; dar esențialul aprovizionării era rezolvat la târgul săptămânal⁷.

¹ *Ibidem*, L 1-5/206, f. 137.

² Hurmuzaki, VI, p. 398.

³ Ș. Papacostea, *Cel mai vechi statut de breaslă meșteșugărească din Țara Românească*, în RA, III (1950), nr. 1, p. 218.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 114.

⁵ „... Valachus quidam Mihai Mantika nuncupatus, qui aulam quandam communiter Han vocatam hic loci e muro extrui curavit, praeter alia appertinentia 9 fornices continentem”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 174.

⁶ C. Giurescu, *Material*, I, p. 421.

⁷ „... in oppido Oknac ... ubi singulis septimanis publicae fiunt nundinae”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 96, 101.

isaia de Aramă beneficia în continuare de privilegiul acordat de domni: scutire de vama târgului pentru produsele necesare aprovizionării locuitorilor și exploatării miniere¹.

Activitatea pieții orășenești se desfășura sub supravegherea permanentă a autorităților; controlul prețurilor, întemeiat probabil și pe realități locale anterioare dar sistematizat după model transilvan, când nu avea menirea să furnizeze austriecilor produsele provinciei în condiții favorabile, era chemat să împace, în cea mai bună tradiție medievală, câștigul „drept“, deci limitat, al producătorului, cu interesul, tot atât de legitim în ochii autorității, al consumatorului. Nartul, consacrat în organizarea vieții economice a țării, după pacea de la Kuciuk-Kainargi, de politica domnilor fanarioți, își face pentru prima oară apariția în documentele stăpânirii austriece — nu numai cu funcția sa de preț maximal, dar cu însuși termenul, indiciu probabil al anteriorității sale față de măsurile reorganizatoare ale autorității habsburgice. Limba textelor Administrației, atât de bogată în neologisme, nu a simțit necesitatea unei inovații acolo unde termenul local își câștigase probabil încă cu mult timp înainte locul.

Regimul prețurilor maximale nu sustrăgea piața variațiilor de prețuri și nici nu își propunea de altminteri să o facă. Nartul însuși nu era decât o reglementare inspirată din cursul pieții și permanent adaptată la aceasta. Indicațiile izvoarelor în această privință sunt concludente: „instrucțiunile“ înaintate în 1723 ispravnicilor Craiovei prevedeau în primul rând îndatorirea de a controla piața târgului și de a oferi Administrației — prin rapoarte periodice asupra evoluției prețurilor — o bază pentru întocmirea nartului: „întâi să cêrce să vază pentru cêle ce să vând în târgu bucate de mâncare și de băutură, pâine, vin, carne, mied, rachi, horilcă, bére, péște și alte bucate de mâncare ce sânt în băcănii, la fieștecare de această să aibă datorie în trei luni o dată să aducă toate la Chesariceasca Administrație să să pue narturi dupe cum va fi vrémea de eftinătate au de scumpătăți, dupe cum va socoti Chesariceasca Administrație să se pue narturi, așa să să ție și să să vânză...“².

Funcția primordială a nartului era așadar de a menține la nivelul socotit legitim câștigul meșteșugarului și al negustorului, în condițiile variabile ale pieții, de a evita stocajul și specula și de a asigura cantitățile de marfă necesare pe piața orășenească. E concepția care a prezidat atât la introducerea nartului cât și la reglementarea activității breslelor meșteșugărești și, în parte cel puțin, la aceea a companiilor comerciale: „să se fixeze pentru alimente... prețul just,

¹ *Ibidem*, p. 228.

² Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 36; vezi și C. Giurescu, *Material*, II, p. 174; prețurile variau și de la județ la județ; pentru fixarea narturilor în locurile unde se aflau staționate unități militare austriece, care achiziționau uneori produsele țărănești la prețuri inferioare celor ale pieții, Administrația cerea vornicilor, în mai 1732, liste de prețuri locale; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 255.

după cum se constată abundența sau lipsa pentru fiecare din ele, aici în provincie...”, prevedeau instrucțiunile comandamentului austriac în 1722¹.

Expresie a unei societăți cu nivel de producție scăzut, sub propriile ei necesități de consum — cel puțin pentru anumite sectoare ale activității de producție — nartul slujea în regulă generală la îngrădirea prețurilor la mărfurile care puteau constitui obiect de speulă. Abundența momentară a unui produs făcea inutil nartul și îi suspenda provizoriu aplicarea².

Nartul mai îndeplinea, la Craiova, o funcție subsidiară și specifică, legată de poziția dominantă a boierimii în oraș și de tendința acesteia de a acapara mărfurile la prețuri arbitrar fixate, sub nivelul pieții. Preocuparea autorităților de a pune capăt unui sistem care vicia grav activitatea târgului craiovean se află la originea unui șir de măsuri, parte integrantă a politicii de îngrădire a arbitrarului boierimii; instrucțiile transmise Administrației în noiembrie 1722 prevedeau ca punct însemnat: „... să se vândă atât celui bogat cât și celui sărac toate produsele naturale la prețul fixat”³.

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 540; hotărâre identică cu privire la prețul produselor meșteșugărești, *ibidem*; evident, în măsura în care nartul e o realitate anterioară — ceea ce ni se pare foarte probabil — sistemul controlului prețurilor presupune *implicit* o anumită etică economică, aceea a „echității” prețului și a satisfacerii interesului „general”.

² Administrația înțelegea foarte bine funcția nartului, când, la 24 nov. 1724, explica generalului Königsegg pricinile care au amânat punerea lui în aplicare și propunea renunțarea la regimul prețului maximal pentru produsele aflate în abundență; „... alia alimentacionis species vero veluti sunt triticum, caro et vinum et horensia olera. cum illa omnia ... pro nunc in sufficienti ubertate reperiantur, nulla pretii limitatione indigere videntur”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 18; prin stabilirea prețului mediu se fixa — se „rupea” — în chip obișnuit și prețul unuia din cele mai însemnate produse ale provinciei, mierea. În funcție de abundența sau sărăcia producției, „ruptoarea” mierii era mai scăzută sau mai ridicată. La 7 sept. 1725, Administrația înștiința pe vornici, care la rândul lor urmau să aducă la cunoștința locuitorilor, „pentru rândul ruptorii mierii, că estimpu făcându-se aici în țară, miere puțină s-au socotit de s-au ruptu vadra câte 2 zloți vechi”; *ibidem*, L 1-5/204, f. 47; în 1725, de asemenea an de producție scăzută, prețul vedrei de miere a fost stabilit la 20 petace; *ibidem*, f. 108-108 v.; seceta din 1733 a avut urmări atât de grave pentru producția de miere și ceară încât, pentru a evita dispariția totală a celor două mărfuri pe piață, formula controlului prin ruptoare a fost complet abandonată: „... pentru această, ca să se dea parte acea paguba vânzătorilor și să lipsească modu cu care cumpăra neguțătorii, căutând la starea lucrului și a vremilor, am hotărât ca pentru acelea într-acest an să nu să facă nici o ruptoare, ci să fie slobod fieștecare vânzător sau cumpărător după plăcerea lor, cum să va putea tocmai între dânșii să vândă și să cumpere miere și ceară”; T. G. Bulat, *Acte nouă din biblioteca Brukenthal de la Sibiu*, în *RI*, XV (1929), 1-3, p. 56-57. Nu numai abundența, dar uneori și lipsa acută suspenda funcția obișnuită a prețului maximal. Tot prin ruptoare se stabilea și prețul vinului, fără însă ca intervenția statului să fie atestată; *Arh. Olt.*, III (1924), nr. 10, p. 516-517.

³ „...uti hactenus Crajovae turpiter irepsisse perhibetur, ubi quidam majus, quidam levius ex vario respectu et sic distinctum solvebant pretium, quae prava partialitas omnino, tollenda esse videtur, ita quidem ut tam diviti quam pauperi statuto semel pretio omnia naturalia aequaliter dividantur”, C. Giurescu, *Material*, I, p. 540.

Două narturi s-au păstrat din timpul stăpânirii austriece: cel dintâi, din 20 decembrie 1719, care e și cel mai vechi cunoscut din istoria Țării Românești, era destinat reglementării prețului principalelor produse alimentare pe piața Craiovei¹. Cel de-al doilea, mult mai amplu, cuprinzând cataloage de produse locale și de import, datează din 1727².

Regimul prețului maximal putea fi ocolit de producători și negustori prin alterarea calității mărfii sau diminuarea cantității ei cu concursul măsurilor necorespunzătoare. Eficacitatea sistemului presupunea așadar în egală măsură controlul prețurilor și al calității și cantității produselor comercializate.

Hotărârea de a introduce sistemul de măsuri transilvan și austriac în Oltenia, adoptată la începutul stăpânirii austriece³, s-a izbit de una din realitățile majore ale economiei provinciei: orientarea comerțului spre Imperiul otoman. Adaptate la sistemul otoman, măsurile de greutate și capacitate nu puteau fi modificate fără o serioasă perturbare a traficului comercial. Patru ani după hotărârea inițială, un dregător cameral justifica renunțarea la reorganizarea sistemului de măsuri după formula germană, prin constatarea că comerțul era orientat în cea mai mare parte spre turci⁴.

Nici chiar hotărârea de a uniformiza măsurile în cadrul sistemului în vigoare nu a dat rezultatele așteptate; în 1735, diversitatea măsurilor era atât de mare, de la sat la sat, încât o comisie special constituită din reprezentanți ai Administrației și ai autorității camerale era trimisă în toate așezările provinciei,

¹ Iată textul primului tarif maximal cunoscut în istoria Țării Românești: *De mensura et pretio rerum in hoc oppido obervandis*:

Obrok boni tritici vendatur pro 1/2 thallero leonino et fiat 30 occarum.

Obrok tritici simplicioris 50 nummis.

Hordei obrok 44 nummis.

Tritici turcici obrok 25 nummis.

Milli 20 nummis.

Panis albus ex bona farina pictus vendatur 1 nummo, habeatque 120 drachmarum pondus.

Nigrrior autem pannis ex inferiori farina vendendus est uno nummo et contineat pondus 150 drachmarum.

Occa carnis bovinæ nummi 6

„ „ ovillae „ 7

„ „ suillae „ 6

„ „ caprinae „ 4

Vini occa „ 5

Vini adducti ex fecibus vini 40 nummi

Ex prunis, melle et caetera facti vini

adducti autem 25 nummi; Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 53.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 146–174.

³ Hurmuzaki, VI, p. 334.

⁴ C. Giurescu, *Material*, I, p. 559.

pentru a „îndrepta“ pretutindeni „obroacele, ferdealele, ocalele și cântarele“¹. Tradiția varietății a rezistat însă efortului uniformizator al austriecilor.

În ciuda unor progrese evidente, orașul oltean continua să rămână foarte apropiat de sat, nu numai prin nivelul dezvoltării sale demografice, ci și prin unele trăsături de viață social-economică; mulți dintre locuitorii orașului, chiar și ai Craiovei, erau încă direct legați de activitatea agricolă. Creșterea animalelor era fără îndoială o îndeletnicire obișnuită a craiovenilor, dacă pentru 100 de familii de imigranți recent stabiliți în oraș se adoptase un regim fiscal mai lesnicios, „întrucât cei mai mulți dintre ei sunt săraci, lipsiți de animale...“². Și în oraș ca și la sat, pentru o parte însemnată a populației, criteriul bunăstării și al impunerii fiscale era așadar avuția animalieră.

Orașul se afla în dependență față de stăpânul său, în majoritatea cazurilor, în perioada cercetată, împăratul, care preluase toate drepturile domniei; împăratul — preciza un text emis de Camera aulică — înțelegea să exercite asupra orașelor un drept de stăpânire „nu numai ca stăpân suprem“ al provinciei, „ci și ca stăpân domenal“ (dominus terrestris)³. Cumularea celor două titluri nu era o simplă subtilitate juridică; în virtutea poziției de stăpân al domeniului, împăratul, prin intermediul celui mai fidel reprezentant al intereselor sale fiscale, Camera aulică, își rezerva dreptul de a beneficia în orașe, ca orice stăpân de moșie, de monopolurile feudale, monopolul cârciumei, cel mai rentabil, în primul rând; începând din 1723, Camera a hotărât să-și atribuie în exclusivitate dreptul de a ține cârciuma în orașe, hotărâre care nu numai a deschis un conflict violent între Administrație și slujbașii camerali, dar a provocat și reacția locuitorilor, loviți în unul din cele mai de seamă izvoare de venituri.

Controversa dintre cele două instituții dezvăluie unele aspecte esențiale ale economiei urbane; după argumentul de ordin istoric — obiceiul n-a fost niciodată în vigoare de când a fost întemeiată Țara Românească, susțineau boierii —, urmează cel economic: locuitorii provinciei, afirmău ei, „în afară de vânzarea animalelor și a alimentelor, își câștigau traiul și prestau partea de contribuție care le era impusă din venitul obținut din vânzarea vinului în orașe, chip de întreținere comun sătenilor și orășenilor“⁴. Sub presiunea dublei reacții

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 11 v.-12; E. Condurachi și N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia antică și medievală pe teritoriul român* (în manuscris).

² Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 176 v.

³ C. Giurescu, *Material*, I, p. 627.

⁴ „... qua sustentationis methodo pagenses non absimiliter quam oppidani usi sunt...“ (20 martie 1725); Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 42 v.; în continuare, autorii memoriului arătau că, întrucât vânzarea animalelor avușese de suferit, locuitorii dacă li se refuza și venitul din vânzarea vinului, erau puși în imposibilitate de a-și achita dările.

a locuitorilor și a boierilor, autoritățile camerale au limitat la patru luni intervalul în care își rezervau monopolul cârciumei în orașe¹.

Și dreptul de a ține moară în oraș era de asemenea rezervat de stăpân sau concedat în schimbul unei redevențe; bulgarii așezați în Râmnic, Craiova și Brădiceni au solicitat și obținut dreptul de a ridica mori, din al căror venit urmau să predea a patra parte Cărnării, începând cu al treilea an după construcție².

Mentținerea orașului sub autoritatea seniorială nu se manifesta doar prin monopoluri; celelalte servituți feudale continuă încă pe alocurea să-și păstreze toată vigoarea. Cerneții, aflat sub stăpânirea mănăstirilor Govora și Tismana, continua să fie îndatorat la prestațiile tradiționale³. Claca nu a dispărut din mediul urban; la Caracal și Craiova, orașenii erau îndatorați să presteze județului clacă, pentru „osteneala” pe care și-o dădea cu îndeplinirea îndatoririlor sale administrative și judecătorești; „voi încă să aveți datorie într-un an să-i clăcuiți trei zile la orice lucru vă va pune, iar nu mai mult”, primeau caracalenii poruncă din partea Administrației (28 aprilie 1723)⁴; craiovenii înșiși nu erau scutiți de această prestație⁵.

Reacția la exploatare a orașului nu diferea de aceea a satului; loviți în mijlocul lor de subzistență, numeroși „orașeni” părăseau Craiova după introducerea monopolului Camerei la desfacerea vinului⁶. La Târgu-Ocna, cu prilejul conscripției, „mulți locuitori fugind de acolo s-au dus la alte județe până să va isprăvi conscripționul acesta”, reacție identică cu aceea a sătenilor față de operația catagrafierii. Față de sporirea sarcinilor fiscale, locuitorii târgului îl avertizau pe inspectorul cameral că se vor risipi „în Țara împăratului, unde vom putea, ca niște săraci să găsim loc să ne hrănim și să ne chiver-

¹ În anul 1725, Administrația comunica orașelor regimul vânzării vinului între 1 mai și 1 august, interval în care nu aveau dreptul să vândă nici boierii, nici negustorii, nici țărani, „afară numai să să vândă vinul cinstitei cărnări împărătești”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 87; ulterior, Camera a dat în arendă monopolul celor patru luni rezervate, obținând 2 000 de florini la licitație; *ibidem*, L 1-5/354, f. 95.

² „Denique facultatem erigendi sibi propriis sumptibus intertenendas necessarias molas, ex quarum fructu primis duobus annis nihil, in anno vero tertio et sic consequenter non nisi quartam redditus molaris partem regio fisco pendere teneantur...”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 407; Hurmuzaki, VI, p. 337. Regim similar pentru dreptul de a tăia vite, „scaunul de carne”; *ibidem*.

³ Nu numai îndatorirea de a presta otașina — dijma din vin —, Arh. St. Buc., M-rea Govora, XXV/38, dar și toate îndatoririle față de stăpânul moșiei; *Doc. rel. agr.*, p. 363-364.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 21-21 v.

⁵ „Să aibă de la toate casele câte vor fi în oraș, au slugi boerești, au grecu, au sârbu, au haimanale, au dorobanți, au măcar veri ce fel de om ar fi și ar șădea cu casa lui în oraș, afară din oamenii ce țin de inspectorul, să-i lucreze tot omul de la toată casa câte trei zile într-un an, iar care nu va vrea să meargă să-i lucreze acele trei zile, să aibă a-i plăti zioa cu 11 bani buni...”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 36-37.

⁶ C. Giurescu, *Material*, I, p. 544.

nisim“¹. Fuga temporară sau definitivă de exploatare sau de prevestitorul ei — catagrafia — era caracteristică ășadar nu numai satului ci și orașului.

Imperfect emancipat de autoritatea seniorală și el însuși în parte supus legilor care guvernau satul aservit, orașul nu putea deveni centru de libertate și zonă de refugiu pentru cei ce încercau să se sustragă dependenței, în lumea rurală. Porunca adresată de Administrație județului Craiovei, în februarie 1734, reamintea că orașul — nici chiar cel mai de seamă — nu se putea sustrage îndatoririi de a-i restitui pe țărani fugari: „Cu aceasta tare ți să poruncеște ca să aibi grijă totdeauna ca să nu să primească nici un om aici în orașul Craiovei de acei de la țară care vor veni după la satele dintr-acēste cinci județe să se așeze aici în Craiova să șază, afară numai din cei streini ce vor veni de peste Dunăre și de peste Olt... Că de să va afla numai un om de acela de la țară că s-au primit și șade aici în orașul Craiovei, să știi că pentru o familie de acēlea te vei globi cu acea gloabă care iaste rānduită la pārcālabii satelor pentru asēmenea priimirea oamenilor de acel féliu“².

Aspectele rurale și senioriale ale vieții urbane se împleteau, măcar în câteva orașe, cu cele propriu-zis orășenești: existența unei activități meșteșugărești desprinse de agricultură și organizată în bresle, un început de piață permanentă, o populație simțitor mai numeroasă decât a satelor, forme de organizare administrativă specifice, sunt câteva din trāsăturile care disting viața unora dintre așezările orășenești — Craiova, Râmnic, Baia de Aramă și Târgu-Ocna — de lumea satului. Cel mai evident se manifestă aceste trāsături — și tendința lor de afirmare — la Craiova. Nu numai sporul demografic rapid și apariția meșteșugarilor organizați în bresle au diferențiat în răstimp scurt orașul de așezările rurale; tot atât de caracteristică pentru acest proces a fost tendința de afirmare a caracterului permanent al pieții.

Activitatea urbanistică — alimentarea cu apă a orașului³, măsurile împotriva incendiilor⁴, instalarea ceasului public și o dată cu el introducerea unei

¹ *Ibidem*, II, p. 198–199.

² Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 77.

³ Porunca adresată vomnicilor să trimită căruțe și oameni care urmau să lucreze „pentru aducerea apei pe supt pământ de la Fântāna Presecii aici la orașul Craiovei“ (25 iunie 1736); Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 70 și 78.

⁴ Porunci diferite către locuitorii orașului cu privire la curățirea coșurilor, înlocuirea celor de lemn prin altele din cărāmidă, și alte māsuri pentru prevenirea și combaterea incendiilor; Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 129 v., 136 v., 185 v.–186; în 1736, Administrația anunța hotărārea de a scoate pe toți țigani din oraș, „mācar al cui să fie, pentru pricina furțișagului ce au făcut și fac și pentru primejdiia focului“; *ibidem*, L 1–5/206, f. 47; tot pentru evitarea focului se interzicea „fleașarilor nemțești ca să nu facă șire și clāi de fān prin curțile lor“; altor preocupări le răspundea interdicția impusă acelorași măcelari de a mai tăia în oraș vitele, în curți; acestea urmau să fie tăiate afară din oraș și apoi carnea adusă la vânzare, „în prāvāliile de flāsārie la ulițe“, *ibidem*, f. 40 v.

noi mentalități și atitudini față de timp¹ e și ea indiciul procesului rapid de urbanizare a Craiovei.

Politica comercială austriacă. Austriecii au continuat, cu mijloace noi, efortul domnilor Țării Românești — al lui Constantin Brâncoveanu mai ales — de a promova comerțul și de a crea condiții favorabile expansiunii activității comerciale: „cu cât va înflori mai mult și va fi încurajat mai puternic comerțul, cu atât vor fi mai câștigate erariul și provincia“, scria în 1719 un slujbaş cameral². Proiectul de organizare a provinciei întocmit de Eugeniu de Savoia, pornind de la constatarea că exportul e orientat spre Imperiul otoman, recomandă adoptarea unei politici de încurajare și extindere a acestui comerț tradițional³; propunerea s-a transformat într-o hotărâre de stat și a fost transmisă ca atare autorităților locale⁴. Dacă ulterior măsurile autorităților austriece au provocat în repetate rânduri restrângerea comerțului cu regiunile de sub dominație otomană, explicația trebuie căutată nu într-o politică deliberată, ci în general în incidența asupra activității comerciale a unor preocupări de alt ordin (considerente monetare, sanitare, instituirea unor priorități de aprovizionare pentru trupele imperiale etc.).

Dar încurajarea comerțului însemna nu numai menținerea direcțiilor tradiționale de negoț, ci și un șir de măsuri interne de sprijinire a activității negustorilor. Sprijin economic în primul rând: rezervarea pieții interne și apărarea ei împotriva concurenței străine. Mult anterioară veacului al XVIII-lea, restrângerea negustorilor străini la comerțul cu ridicata — cel cu amănuntul fiind rezervat negustorilor localnici — apare ca deziderat al țării într-unul din memoriile înaintate la Viena de boierii munteni în 1717⁵; negustorii munteni reușiseră așadar să-și impună revendicarea într-un memoriu boieresc. Situația avea să rămână neschimbată în timpul stăpânirii austriece asupra Olteniei, când interdicția pentru negustorii străini de a vinde marfa cu amănuntul în-lăuntrul provinciei e în repetate rânduri atestată documentar. În 1719, de pildă, negustorilor greci care deschiseseră prăvălii la Târgu-Ocna, li s-a pus în vedere că în calitate de străini (qua extranei) „nu le este îngăduit să-și vândă marfa cu

¹ Poruncă de rânduire a zece oameni care să lucreze „la turnul de la besérecă cea mare unde iaste să să pue ceasornicul“; *ibidem*, f. 40 v.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 403.

³ „... die Fortsetzung dieses Traffico und Verschleissung der in widrigen nicht versilbern kommenden zahl reichen Victualien mehrers zu befördern als abzuhindern wäre...“; M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 433–451.

⁴ Hurmuzaki. VI, p. 238–239 și 245–246.

⁵ „... parimente non possino li forastieri introdursi nelle mercanzie e nelle arti senza la licenza del Prencipe. Li mercanti forastieri non possino vendere le loro robbe à minuto, ma li venderanno all'ingrosso alli mercantili del Paese“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 162.

bucata, ci doar cu toptanul“ (in grosso)¹. Măsura urmărea, fără îndoială, să rezerve piața internă negustorilor localnici, dar răspundea în același timp unor preocupări de natură mercantilistă; o parte însemnată a banilor scoși în cantitate mare din provincie de negustorii străini care desfaceau marfa cu amănuntul puteau fi reținuți dacă li se refuza acest drept. Raportul de inspecție înaintat de generalul Tige autorităților vieneze (1727) pune în evidență slaba eficiență a măsurilor de limitare a activității negustorilor străini, turci și greci, care „străbat întreaga țară...“, scoțând toți banii, fără vreun folos pentru provincie².

Dar încurajarea activității comerciale postula și măsuri de îngrădire a atotputerniciei stăpânilor și a abuzurilor comise de ei în detrimentul negustorilor. Carele negustorilor localnici sau străini care aduceau sau scoteau marfă din provincie erau deseori oprite și confiscate de stăpânii moșiilor pe teritoriul cărora erau silit să treacă, mărfurile lor azvârlite în drum, negustorii înșiși molestați în fel și chip³. Invocând măsurile adoptate anterior de domnii Țării Românești pentru protejarea negustorilor împotriva arbitrarului puterii senio-riale, rapoartele întocmite la începutul stăpânirii austriece dau în vileag nu numai precaritatea condiției și activității mercantile, dar și atitudinea și mentalitatea boierilor în raport cu negustorimea. Se cerea nu numai suprimarea abuzurilor, dar și reprimarea drastică a stăpânilor de moșii — „fără a ține seama de calitatea persoanei“ — pe ale căror domenii se petreceau jafuri și chiar ucideri de negustori. Pe deasupra, autorul memoriului — reprezentant al intereselor camerale și deci protector firesc al activității comerciale — prec- niza și obligația pentru toți stăpânii de moșii de a oferi, în schimbul unei retri- buții, găzduire negustorilor în trecere și mărfurilor lor „nu numai în satele lor, ci și între zidurile caselor lor“⁴, ceea ce boierii considerau drept inacceptabil, ca un lucru „nepotrivit cu reputația lor“⁵. Manifestările boierilor, izvorâte din

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 421. În 1726, se reamintea inspectorului cameral textul rescriptului imperial care interzicea negustorilor turci „vânzarea cu amănuntul și statomicirea“ în provincie; *ibidem*, II, p. 133.

² *Ibidem*, p. 224.

³ „Mercatores in via molestare, conductos eorum currus pro vehendis mercibus injunctos boves aut equos violenter illis arripere, ad privata servitia sub qualicunq[ue] etiam praetextu applicare, in aperto campo eorum merces ex curribus dejicere, uti elapsis his temporibus contigisse constat, ne quisquam imposterum audeat; multo minus eos alio quodammodo vexare aut in continuatione sui itineris petulanter impedire. Quae omnia uti tam publico quam commercio valde perniciose accidunt, tanto severius et graviore sub poena, refusioneque damni mercatori exinde damnificato praestanda, inhibenda erunt“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 359.

⁴ „... ut scilicet Dominus ille terrestris, absque ulla suae personae habita consideratione, in cujus territorio, aut mercator, aut qualiscunq[ue] alter, sive provincialis sive extraneus, occidetur, aut bonis suis spoliabitur, aut latronés sistere, aut damnificatis omnia exasse, ipsemet resarcire teneatur...“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 358–359.

⁵ „Ut boerones, mercatores cum eorundem mercibus, curribus ac jumentis in domos suos recipiant contrariatur reputationi eorum...“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 27.

poziția lor dominantă în societatea medievală românească, erau însă mai lesne de condamnat decât de stârpit; câțiva ani mai târziu, un text emis de generalul Königsegg semnala că nu numai pe domeniile lor boierii îi tratau după bunul plac pe negustori și mărfurile lor, dar că însăși piața craioveană, principalul centru de schimb al provinciei, avea de suferit de pe urma inițiativelor anarhice ale boierimii; scumpetea care se abătuse în vara anului 1723 asupra orașului era atribuită obiceiului unora dintre boieri de a-și aroga drept de preemțiune asupra mărfurilor aduse la târg de țărani: „când oamenii aduc alimente de vânzare la piață, îi întâmpină în drum, îi duc cu sila la locuințele lor și, alegându-le pe cele mai bune, le plătesc cu prețul care le convine“; vânzătorilor, al căror câștig fusese compromis „în chipul mai sus amintit de către boieri“, nu le mai rămânea decât să încerce să-și scoată paguba urcând prețul mărfurilor nereținute de boieri¹. Același înțeles îl are fără îndoială și clauza din statutul lumânărilor și săpunarilor din Craiova, care stabilea prețul de vânzare a mărfii, cu precizarea: „să aibe a vinde la toți într-un chip, și la boieri și la țărani...“².

Companiile comerciale. Ca și în provinciile ereditare și apoi în Transilvania și Banat, austriecii au înțeles să controleze și în Oltenia activitatea comercială prin intermediul *Companiilor comerciale*. Instrument de promovare a negoțului, stavilă în calea activității negustorilor străini în lăuntrul imperiului, mijloc de control al celor localnici și punct de rezim pentru politica de expansiune comercială în răsărit, compania se încadra perfect în vederile sistemului mercantilist, al cărui produs tipic era. Formulă caracteristică de organizare a comerțului în veacul al XVIII-lea, compania își face apariția încă din primele texte referitoare la organizarea provinciei de către noii ei stăpânitori.

Puțin numeroasele știri rămase despre companiile comerciale din Oltenia, în măsura în care autoritatea locală sau superioară a avut a se ocupa de ele, privesc aproape exclusiv organizarea lor; dispariția arhivelor companiilor face imposibilă cercetarea activității lor comerciale, a nivelului de dezvoltare și a tehnicii comerciale folosite; ceea ce cunoaștem — prin prisma actelor de stat — se referă mai ales la statutul lor juridic.

Atenția austriecilor s-a îndreptat cu predilecție spre negustorii bulgari stabiliți în provincie, și pentru că în mare parte erau catolici, dar mai ales pentru atitudinea lor loială față de Imperiul habsburgic în timpul războiului. Stabiliți în țară încă din timpul lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, bulgarii chiproviceni erau în Oltenia un element comercial foarte activ³. În

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 586–587.

² Ș. Papacostea, *Cel mai vechi statut de breaslă meșteșugărească în Țara Românească*, în *RA*, III (1960), p. 217.

³ C. Giurescu, *Material*, I, p. 395–396.

1719, numărul bulgarilor nu depășea 157 familii, grupate în trei comunități (la Craiova 75 familii, la Râmnic 46 familii, la Brădiceni 36 familii)¹. Ulterior numărul lor a sporit atât prin admigrări din sudul Dunării și de peste Olt cât și prin concentrarea în aceste așezări a celorlalte familii bulgărești risipite în provincie. Majoritatea acestor bulgari — nu însă toți — se ocupau cu negoțul; ei revendicau un statut special sub protecția Camerei, reluare în formă revizuită și lărgită a privilegiilor și a protecției acordate de domnie și de Cămara domnească, mai ales împotriva arbitrarului boierimii². Revendicările comunităților bulgare urmăreau așadar să creeze pentru negustori condiția de excepție în raport cu formula socială dominantă, fără de care activitatea comercială era permanent periclitată. Negoțul liber nu numai în Oltenia, dar și în toate provinciile imperiului³, dreptul de a organiza târguri și iarmaroace în locurile lor de reședință⁴, autonomia administrativă și judecătorească⁵, erau menite să creeze și în Oltenia statutul special de care avea nevoie activitatea comercială pentru a se putea dezvolta. Ostilitatea boierimii oltene, stăpână pe Administrație în primul deceniu al stăpânirii austriece, față de încercarea negustorilor bulgari de a-și da o organizare autonomă explică dificultățile și amănările suferite atât de constituirea companiei comerciale cât și de întocmirea și punerea în aplicare a statutului comunității bulgare. În 1721, așadar trei ani după primele dispoziții ale autorităților vieneze în această privință, înființarea companiei era încă un deziderat; abia intervenția hotărâtă a autorităților austriece a precipitat constituirea companiei negustorilor bulgari și apoi, după același model, a unei a doua companii a negustorilor greci⁶.

Datele mai mult decât lacunare referitoare la aceste companii nu oferă decât câteva puncte de reper foarte aproximative. Caracteristic pentru activitatea lor era comerțul extern, socotit și de autorități a fi prin excelență lucrativ din punct de vedere al statului, pentru că era aducător de bani în provincie. Când se opunea, în 1730, creerii unei companii românești, după modelul celor bulgărești și grecești, Administrația invoca drept argument faptul că, spre

¹ *Ibidem*, p. 401.

² „... und wurden von der Fürstlichen Cammer, von der sie allein dependirten, wider alle insultus deren Bojern protegirt...“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 400.

³ „Sive mercaturam exercere, mercesque suas in omnibus haereditariis provinciis venum exponere... cuique bulgaro sit liberum“; *ibidem*, p. 407.

⁴ „Siquidem natio mercaturam praepremis exercere assueta sit pro foro hebdomadali et nundinis in quovis loco designandis humillime instat...“; *ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 407–408.

⁶ „Circa mercatores extraneos vel potius circa formam erigendarum compagnarum, observetur methodus in Transylvania cum Bulgaris recepta...“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 499; în 1723, e menționată pentru prima oară compania negustorilor greci din Oltenia; Arh. St. Sibiu, L 1–5/355, f. 41.

deosebire de negustorii bulgari și greci, cei români „... nu practică aproape deloc comerțul în afara provinciei“, activitatea lor restrângându-se la comercializarea în țară a produselor propriului lor meșteșug.

Scoase de sub autoritatea administrației provinciale, companiile își desfășurau activitatea sub supravegherea Camerei imperiale. Membrii lor, înregistrați nominal în cataloage revizuite și confirmate de autoritățile camerale — pentru a împiedica înscrierea în rândul negustorilor străini a localnicilor și evaziunea fiscală — plăteau anual Camerei o taxă, fie globală, stabilită pentru întreaga comunitate, fie pe cap de familie. Constatând dezvoltarea luată de compania comercială greacă — în curs de patru ani de la înființare numărul membrilor ei se dublase —, austriecii au hotărât în 1726 să sporească taxa impusă de la 600 la 1 000 florini anual¹. O indicație numerică avem de abia în 1733, când directorul suprem al provinciei adoptase hotărârea ca „cumpaniia grecească a neguțătorilor care s-au strâns la 142 de familii să să lase și de acum înainte la numărul acela, iar pentru mai mare folosul vistieriei în loc de 5 florinți care au dat peste an tacsă, de acum înainte să dea fieștecare câte florinți 10...“².

Supravegherea eficace a membrilor companiilor presupunea concentrarea lor; e motivul care determină autoritatea să se opună dispersării și să ia măsuri pentru evitarea ei. Trimițând vornicilor de Vâlcea, Romanai și Dolj „catalogul neguțătorilor cumpaniei grecilor care șăd la Râmnic și Ocna..., la Brâncoveni și la Craiova“, Administrația le atrăgea atenția asupra îndatoririi celorlalți negustori așezați la Târgul Jiu și „pe la alte locuri“ de a se muta în cele patru așezări amintite, „fiindcă numai la acéle patru locuri, dupe hotărârea noastră ce am făcut cu dumnealui Cameral Inșpector... de acum înainte li s-au dat voe să șază“. Membrii companiei erau îndatorați să aibe certificate („foițe de mărturisanie“), pe temeiul cărora se făcea confruntarea cu extractul oficial, „ca să nu facă vicleșug și să păgubească cămara“. Sancțiunea care îi lovea pe cei ce refuzau să se mute în centrele fixate era scoaterea din catalogul companiei și trecerea în dajdie alături de contribuabilii de rând³.

Regimul privilegiat creat negustorilor bulgari și greci, organizați în companii, a pus în situație de inferioritate pe negustorii români. Lipsiți de sprijinul autorităților austriece, lovindu-se de ostilitatea boierilor din Administrație, negustorii români au încercat să se infiltreze în companiile existente, în cea greacă mai ales. Prevăzând această eventualitate, care contravenea intereselor și concepției lor, boierii încercaseră încă din 1719 să împiedice pătrunderea românilor în companiile a căror înființare se discuta; resemnându-se cu crearea

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 133, 203.

² Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 50 v.

³ *Ibidem*, f. 8-9.

companiilor bulgărești și grecești, boierii își manifestau opoziția categorică față de velleitățile negustorilor români de a beneficia de regimul de privilegiu al companiștilor¹.

Contracarată fățiș sau tacit de ostilitatea autorităților camerale, Administrația nu a reușit să împiedice un proces față de care dădea dovadă de atâta aversiune; zece ani după negocierile inițiale, consilierii își reafirmau viguros punctul de vedere într-un memoriu care dădea curs ostilității boierilor față de privilegiile acordate negustorilor bulgari și greci, exorbitante după opinia boierimii, și invocând argumente fiscale, cereau din nou excluderea numeroșilor români infiltrați în companii². Însemnătatea elementului românesc în componența companiei grecești se constată din tendința sa de a se separa și a constitui o companie proprie românească. Consecvenți cu atitudinea lor anterioară, boierii Administrației își argumentau opoziția față de această inițiativă a membrilor români ai companiei grecești, contestându-le calitatea de negustori autentici, întrucât își câștigau existența din comercializarea produselor activității lor de meșteșugari și nu erau angajați în comerțul extern³.

Tendința Administrației de a restrânge accesul meșteșugarilor în companii se manifestă clar și în porunca adresată vornicilor în septembrie 1733, prin care le punea în vedere să nu admită înscrierea în companii a imigrantilor din regiunile de sub stăpânire turcească, „de vor fi meșteri sau mojăci, numai aceia care sânt neguțatori...”⁴.

Patenta de membru al companiei deschidea accesul la activitatea comercială propriu-zisă, de intermediar între producător și consumator. Când, în septembrie 1733, Camera a hotărât să introducă monopolul fierului, concesionat în Oltenia unui german, Administrația transmitea vornicilor hotărârea, aceștia urmând să aducă la cunoștința tuturor negustorilor care doreau să se aprovizioneze cu fier din cele patru orașe unde se aflau „magazăile pentru vânzarea

¹ „.... ne sub nomine suae communitatis aut Compagniae etiam Valachos mercatores misceant qui ipso rejciendi forent“, era condiția formulată de boieri în legătură cu înființarea companiilor; Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 31; „.... ut mercatores in sui numerum non recipiant Valachos neque mercatores nationis Valachicae sed fiant homines ex propria sua natione...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 29.

² „Siquidem inter Companias Mercatorum Bulgaricam et Graecam multi Valachi inveniuntur qui in Provincia nihil contribuunt, opinio nostra est; justum esse ut in Compania Bulgarica sint puri Bulgari, similiter in Graeca Compania meri Graeci...“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 295.

³ „.... homines istos, videlicet Valachos, in saepius fata Graecorum Compagnia hactenus contentos esse pure pute provinciales, nulla fere commercia extra provinciam sed opificia solum quaedam manuarialia exercentes, sunt enim plurimi cothurnarii, sartores, sellarii, coriarii, pelliones se per opificia sua ex rebus potissimum in provincia procreabilibus alentes...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 141.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 89.

fierului“, „să aibă de la starostea locului aceluia unde iaste, pecétea pentru încredințarea cum că iaste adevărat neguțător, ca să nu facă vreo înșelăciune cu necunoscuți neguțători la obișnuitu contraband...“¹.

Deși datele cu privire la organizarea propriu-zisă a activității comerciale sunt mai mult decât sumare, există indicii că formula monopolului s-a impus tot mai mult în ultimii ani ai stăpânirii austriece. Nu numai documentul mai sus menționat ne îngăduie să asistăm la instituirea unui monopol acolo unde înainte acționase libera aprovizionare cu principala materie primă importantă în provincie²; un raport înaintat în 1737 autorităților din Viena condamnă sistemul de achiziții instituit în provincie de inspectorul cameral, printre altele pentru că încălca „monopolul negustorilor asupra exportului, atât al roadelor cât și al altor mărfuri“³.

Drumurile. Considerente militare și economice i-au determinat pe austrieci să acorde o atenție deosebită rețelei de căi de comunicație, pentru a înlesni circulația oamenilor și a mărfurilor în provincie. Acestei preocupări i s-a datorat în primul rând deschiderea pentru circulația carelor a trecătorii Turnul Roșu și a porțiunii care o lega de satul Cozia — anterior practicabile doar călare sau cu piciorul — prin construirea unui drum mare, *Via Carolina* (după numele împăratului Carol al VI-lea). Începute din inițiativa generalului Steinville în 1717⁴ lucrările au continuat și în anul următor, pentru a nu fi încheiate decât în 1722⁵. Legăturile tradiționale dintre cele două versante ale Carpaților în acest sector au cunoscut o intensificare puternică și o nouă amploare ca urmare a deschiderii drumului carolin. Efecte similare pentru circulația pe

¹ T. G. Bulat, *Acte nouă din biblioteca Brukenthal de la Sibiu*, în *RI*, XV (1929), nr. 1–2, p. 57–58.

² „... din zisa d'întîi viitoarei luni lui septembrie să nu mai fie slobod nimenea să aducă fier, ori chesaricești, ori turcești, numai dumnealui Mihai Filip de Ofengold să fie slobod să aducă de la Ardeal la această Țară Rumânească denoace de Olt și să vînză...; iar tot fierul acela cât să află și au fost mai nainte, de când s-au făcut opreala aceasta, să fie slobod ca să vîndă“; *ibidem*.

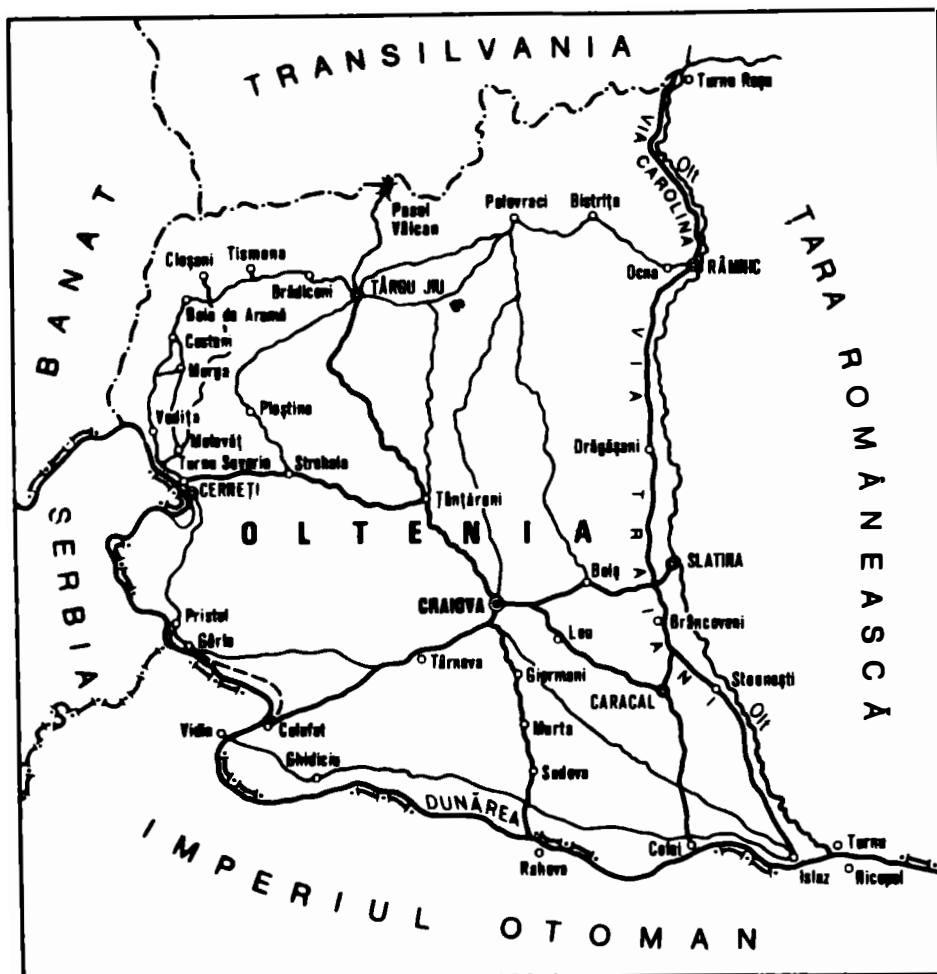
³ C. Giurescu, *Material*, III, p. 158.

⁴ Descrierea Olteniei de Schwantz von Springfels, în Hurmuzaki, IX, 1, p. 622–623.

⁵ C. Giurescu, *Material*, I, p. 322; revărsarea Oltului făcea uneori impracticabil drumul și necesita reparații; *ibidem*, p. 606; satele din Lovișteea au fost scutite de contribuție în schimbul obligației de a întreține *Via Carolina*; Arh. St. Sibiu, L 1–5/204, f. 12 v.–13. Celelalte drumuri erau reparate de locuitorii satelor pe teritoriul cărora trecea drumul; în schimbul obligației de a furniza nutreț, cai de schimb (*Vorspann*) și găzduire slujbașilor în trecere, mai mult de 700 familii din satele de drum erau scutite de contribuție și de sarcinile către stăpânii moșiilor; C. Giurescu, *Material*, II, p. 298. În etapa finală a stăpânii austriece, toate aceste sarcini au fost abolite; reparațiile la drumuri s-au efectuat cu oameni plătiți, iar sarcinile legate de *Vorspann*, răscumpărate în bani.

ansamblul provinciei au avut măsurile de consolidare și extindere a rețelei de drumuri existente¹.

La sfârșitul stăpânirii austriace au fost introduse indicatoare de direcții pe drumurile principale; la 5 martie 1737, Administrația comunica vornicilor hotărârea directorului suprem, „ca la drumurile de obște cele mai mari care

Drumurile Olteniei

merg de la Craiova la Râmnic, la Târgul Jiului, la Rușava, la Vadul Diului și la alte locuri... unde să despart drumurile, ca să să rădăce niște stâlpi mari de lemn în care să să facă scrisoare și mână de arătare încotro merge”².

¹ Cele mai prețioase indicații referitoare la drumuri se găsesc în harta lui Schwantz von Springfels și în lista întocmită de Administrația imperială: *Specificatio viarum regiarum pro usu provinciae necnon commercii denominandarum* (17 oct. 1719) și după cele din porunca: *Rânduiala drumurilor* (31 ian. 1723); Arh. St. Sibiu, L 1-5/208, f. 7v.-8; proiectul de a deschide un drum prin pasul Vulcan — după modelul drumului carolin — nu a fost realizat; C. Giurescu, *Material*, I, p. 552 și Hurmuzaki, IX, I, p. 622.

² Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 118.

O mențiune deosebită merită înființarea *serviciului poștal*, care asigura corespondența scrisă între Oltenia și Transilvania¹.

5. CIRCULAȚIA MONETARĂ ȘI POLITICA MONETARĂ AUSTRIACĂ

Încadrate în cursul veacului al XVI-lea în structura politică și economică a Imperiului otoman, Țara Românească și Moldova au încetat de a mai avea un sistem monetar propriu. Încercările sporadice ale unora dintre domnii români din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și din secolul următor de a emite monetă proprie — strâns legate de momentele de răscoală antiotomană — au fost tot atâtea manifestări ale luptei pentru recâștigarea independenței². Dar, în condițiile istorice create de hegemonia otomană în Europa sud-estică, durata și eficiența acestor emisiuni nu puteau fi decât cu totul limitate.

Lipsite de un sistem monetar propriu³, țările române au suferit toate vicisitudinile politicii monetare a Imperiului otoman. Starea de înapoiere a acestuia, în raport cu celelalte mari puteri europene, nu numai îl expunea la un regim de permanentă instabilitate a propriului sistem monetar dar îl și făcea inapt de a se opune invaziei monetei străine de proastă calitate și speculațiilor monetare ale negustorilor și zarafilor străini. Într-o vreme în care mercantilismul european desfășura o politică sistematică de apărare a valorilor monetare naționale și de împiedicare a infiltrării monedelor străine de calitate inferioară, politica monetară a Imperiului otoman se limita la practica medievală tradițională a alterărilor de conținut și a modificărilor de titluri monetare, realizate prin topire și rebatere sau schimbări arbitrare — prin firman — ale valorilor monetare. Măsurile de acest fel slujeau fără îndoială nevoile financiare

¹ Până în 1730 încă nu se instituiseră serviciul poștal; C. Giurescu, *Material*, I, p. 365–366, 608; II, p. 361–362 și 370–371; III, p. 47–48; din 1735 însă, cel mai târziu, izvoarele semnaleză funcționarea serviciului poștal. La 19 dec. 1735, Administrația îl vestește pe inspectorul provincial că a trimis la Sibiu rapoartele „cu această poștă de marți...”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 21; un alt raport îi amintește pe „poștea meșterii care sânt pe drumul cel mare al Sibiului până ... în Craiova”; *ibidem*, f. 27; cf. *ibidem*, f. 115.

² Evident, nu avem în vedere contrafacerile de monete străine.

³ Îndatorirea impusă domnilor români de turci de a nu emite monetă proprie a fost considerată de unii călători străini drept principala limitare a regimului de autonomie a Țării Românești; englezul E. Chishull constată în 1702 că domnul Țării Românești se bucura de toate atribuțiile suveranității, cu excepția dreptului de a declara război și a aceluia „de a bate monetă proprie”; Ed. Chishull, *Travel in Turkey and back to England*, London, 1747, p. 85; se știe că una din principalele învinuiri aduse de turci lui Constantin Brâncoveanu a fost încercarea sa de a emite monetă proprie, ceea ce de altminteri nu corespundea realității; cf. N. Iorga, *Constantin Vodă Brâncoveanu. Viața și domnia lui*, p. 205.

imediate ale puterii centrale, dar ele lăsau fără apărare economia imperiului în fața gravelor neajunsuri provocate de invazia monetei străine¹.

Aplicarea forțată în țările române a sistemului monetar otoman, adică a cursului oficial al monetelor otomane și al celor străine acceptate în circulația imperiului, nu a fost decât complementul firesc și necesar al încadrării economice a celor două țări în ansamblul economiei otomane. Politica monetară a Porții a constituit așadar încununarea politicii sale economice față de cele două țări române. De aceea au refuzat turcii, cu strășnicia cunoscută, țărilor române, dreptul de a bate monedă proprie și tot de aceea emisiuni monetare românești au însoțit cele mai însemnate afirmări ale luptei pentru independență a poporului român în veacurile XVI și XVII.

Situația nouă, creată de politica austriacă în Oltenia, prezintă și sub acest aspect o însemnătate deosebită, în primul rând pentru că anchetele efectuate de autoritățile habsburgice pun în lumină realitățile monetare ale provinciei și îngăduie cunoașterea amănunțită a circulației monetare în Țara Românească în primele decenii ale veacului al XVIII-lea; în al doilea rând, pentru că dezvăluie unele aspecte esențiale ale vieții economice a țării în această perioadă.

Sistemul monetar. În vremea în care Oltenia a intrat sub stăpânirea austriacă, în provincie se aflau în circulație peste 30 de monede de proveniență diferită (turcească, polonă, ungară, austriacă, olandeză, venețiană, raguzană etc.). Numeroasele documente rămase din vremea ocupației austriace — mărturie a efortului perseverent al autorităților habsburgice de a reglementa după concepția și interesele statului austriac problema monetară în Oltenia — îngăduie o largă cunoaștere a ansamblului circulației monetare în provincie (sunt așadar date a căror valoare informativă depășește limitele Olteniei și care se referă la ansamblul circulației monetare în Țara Românească) în primele decenii ale veacului al XVIII-lea. Documentul cel mai însemnat în această privință e proiectul înaintat la 20 iulie 1728 directorului suprem al provinciei, de către Administrație, în ajunul unor însemnate măsuri austriece de reorganizare a circulației monetare a provinciei; proiectul conține un tabel cu monetele aflate în circulație în Oltenia — cu indicarea cursului lor — și, paralel, cu propuneri referitoare la cursul ce urma să fie fixat monetelor sau — în unele cazuri — la scoaterea lor din circulație. Indicațiile primei coloane înlesnesc mult clarificarea problemei circulației monetare a provinciei în această perioadă².

¹ Informații de ansamblu asupra sistemului monetar și a politicii monetare otomane în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, la R. Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVII-e siècle. Esquisse d'histoire institutionnelle, économique et sociale*, cartea a II-a, cap. II, *Le problème de l'argent*, p. 233–279.

² Dat fiind interesul deosebit al acestui document pentru istoria monetară a Țării Românești, îl reproducem în întregime:

Monetele mărunte care slujeau în tranzacțiile comportând sume mici erau următoarele (pentru a înlesni calculele indicăm valoarea tuturor acestor mo-

20 iulie 1728: *Limitatio monetarum de pretio in quo hucusque in hac Austriaca Valachia circulabantur, ad pretium quod deinceps valere possent*

PRETIUM

Antiquum

Nummus valebat $\frac{3}{4}$ cruciferi quorum quator faciebant unum groschum.

Gresla sic dicta hucusque in cursu quidem non multum erat; si tamen reperiebatur non plus quam unus nummus valebat.

Crucifer, quorum hactenus caesareae et aliae minores species non pluris aestimabantur quam aliis nummis.

Polturae tum hungaricae tum Polonicae duae faciebant unum groschum.

Reperiuntur quidem certae monetae quae duos cruciferos valent, tametsi autem hic locorum potissimum sint incognitae per se in suo valore permaneat.

Parà: moneta turcica exigui valoris est, tamen hic curtebat per quatuor $\frac{1}{2}$ nummum vel duos $\frac{1}{4}$ cruciferum.

Grossus: diversae huius monetae dantur species et in commercio qualescunque fuerint per duas polturas cursitabant.

Septenarius est qui hucusque vocabatur petak et valebat quinque polturas cuiuscunque fuerint imaginis, solum Polonici qui sustakii nominabantur quatuor faciebant polturas.

Marianus sic dictus krivak valebat undecim polturas, sed cum sic in minori quam iusto pretio fuerit, huius monetae species raro videbantur.

Novum

Valeat $\frac{1}{2}$ cruciferum et sic 6 facient unum groschum.

Maneat etiam in hoc suo pretio et sic duae facient unam polturam, quatuor unum groschum.

Nunc in iusto suo pretio currant valeantque tres unum groschum et unus duos nummos cuiuscunque deinde sint speciei. Polonici autem tanquam inutilis moneta penitus abrogentur.

Nunc tantummodo hungaricae in hoc pretio conserventur et sic una faciet 3 nummos sive $1\frac{1}{2}$ cruciferos. Polonicae vero pro moneta abiecta habeantur.

Iam quidem eradicari penitus deberent, ob rationem commercii autem pro 1 poltura circulari poterunt.

Cum iste valor ubique iam sit receptus, impostum etiam permaneat et sic unus groschus faciet.

duas polturas
tres cruciferos
quatuor greslas
sex nummos.

Nunc priores sint in suo proprio pretio scilicet a septem cruciferis sive quatuordecim nummis. Posteriores vero uti superius dictum de laczakis et polturis pro abiectis habeantur.

Valeat autem nunc suum pretium septemdecim nempe cruciferos seu 34 nummos. Inter has monetas reperiuntur aliquae, quae vocantur Lunneburgicae, et illae tantummodo 15 cruciferos seu 30 nummos, aliae autem ejusmodi Bavaricae duodecim cruciferos seu 24 nummos valent, paucae tamen hucusque hic locorum apparuere.

Tandem Polonicae quae sex groschos sive 18 cruciferos valebant.

Orth. Duplices potissimum reperiuntur alii turcici alii polonici etc. Hi valebant 25 cruciferos et faciebant quartalitem unius sic dicti leonis veteris, illi autem constituebant quartalitem leonis novi et sic faciebant cruciferos 22, 1/2.

Tulth sive medii floreni de his etiam dantur turcici ac deinde caesarei et aliorum principum, omnes suscipiebantur triginta tribus 3/4 cruciferis.

Inveniuntur subinde etiam medii leonini thaleri et illi faciebant 50 cruciferos.

Florenus: alius est caesareus, gallicus et similes approbati valoris, alius est hic sic dictus slot et tandem alius turcicus. Omnes hi in commercio et per totam provinciam 67, 1/2 cruciferis circulabantur.

Vigent ab aliquo tempore thaleri turcici novi et illi valebant 90 cruciferos sive 60 polturas. Leo antiquus valebat 100 cruciferos. Thaleri caesarei et alli approbati valoris ut supra diximus a proportione slotonum per 45 groschos circulabantur.

Aurei sive ducati communiter in tres sortes dividebantur; 1-mo. Venetici et illi hucusque commutabantur per 4 slotones et 3 petakones quod faciebat 4 fl., 17 1/2 grossos.

Secundo: Caesarei Cremnicenses qui iam duabus vel tribus polturis minus v. g. 4 fl. et 16 gross. Tertii autem sic dicti ordinarii communiter quatuor slotonibus duobusque petakonibus suscipiebantur, quod adhuc efficiebat 4 fl. et 15 grossos; Arh. St. Sibiu, L 1

Nunc autem haec sicuti Lazkai polturae et sustakones penitus abrogatae sunt. Iam Turcici valeant a proportione degradati mangier 21 3/4 cruciferos sive 43, 1/2 nummum. Polonici autem et reliqui vigeant etiam deinceps scilicet 25 cruciferis, seu 50 nummis.

Nunc priores uti dictum tanquam medii mangier facient viginti octo et medium cruciferos sive 57 nummos, reliqui autem 30 cruciferos aut 60 nummos.

Sic etiam imposterum permanere possunt.

Iam caesarei et reliqui licet approbati valoris intrinseci, pluris tamen non valeant quam unum florenum, qui constituit secundum modernam reductionem.

120 nummos
80 greslas
60 cruciferos
40 polturas
20 groschos.

Illi qui nominantur slot etiam ad facilitandum commercium retineant unius talis floreni valorem, turcicus autem reducatur ad

19 groschos
38 polturas
57 cruciferos
76 greslas
114 nummos.

Iam valebunt etiam a proportione dicti mangier 85, 1/2 cruciferorum sive 57 polturas.

Et sic etiam imposterum valere poterit.

Justum autem est, ut non plus quam suum pretium valeant, id est duos florenos.

40 groschos
80 polturas
120 cruciferos
160 greslas
240 nummos.

Nunc autem justus credimus omnes hi ducati uno eodem valore sicut in confinariis nobis provinciis caesaris per 4 fl. et 5 grossos iuxta hanc novam reductionem valeant.

nete în *bani*¹, care în documentele redactate în limbi străine apar și sub denumirea de *dinarii* și *nummi*): *greșla* (cu circulație încă restrânsă la această dată) era echivalentul austriac al banului; *creițarul* (*kreuzer*, *crucifer*), de diverse tipuri, valorase un ban, dar fusese ridicat de austrieci la valoarea de 1,33 bani; *poltura* sau *polturacul* (de proveniență polonă sau ungară) valora 2 bani; *paraua* (turcească) de diverse tipuri valora între 2 și 4½ bani²; *groșul*, de diverse tipuri, valora 4 bani; *pitacul* imperial (sau *septenarius*, *Siebner*), valora 10 bani, iar cel polon (*sustak*), 8 bani; *crivacul* (sau *marianus*, în documentele românești *mariiăș*), întâlnit destul de rar în circulație din pricina valorii sale reale superioare cursului oficial, valora 22 bani; tabelul Administrației nu mai pomeneste *costanda*, fără îndoială foarte rar întâlnită la această dată și care valora 10 bani³.

Monetele de argint care slujeau la reglementarea tranzacțiilor mai însemnate se încadrează în două grupe după cum urmează sistemul *talerului* sau al *florinului* (indicăm toate valorile în bani și creițari); *talerul* (imperial sau de altă proveniență, dar de conținut identic) valora 135 creițari (= 180 bani); *leul* (sau *talerul*) numit *vechi*, valora 100 creițari (= 133 bani), *talerul turcesc nou*, 90 creițari (= 120 bani); *jumătate de taler* (leu) valora 50 creițari (= 66,50 bani); *ortul* polon era un sfert din leul vechi și valora 25 creițari (= 33,25 bani), în vreme ce *ortul turcesc*, sfert al leului nou, valora 22 1/2 creițari (= 30 bani).

Florinul (imperial, francez etc.)⁴ și replicile sale cunoscute sub denumirea de *zlot* (*zlotul* era principala monedă folosită de negustorii turci în Țara Românească în epoca aceasta)⁵, aveau toate, în ciuda varietății tipurilor lor, cursul

referitoare la monetele cu circulație foarte restrânsă sau întâmplătoare în provincie; informații suplimentare se găsesc în proiectul Camerei aulice din 18 iulie 1729, la C. Giurescu, *Material*, II, p. 344–346 și în diverse alte documente.

¹ În dicționarul de instituții oltenești, întocmit probabil de N. de Porta, sub titlul *bani*, se dă următoarea lămurire: „Bani. Denari minuti correnti 133 per un leonino”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 140.

² „Abrogatis sic dictis parrallis (est turcica illa duobus nunc nummis isthic currens moneta...); 2 sept. 1729; C. Giurescu, *Material*, II, p. 349; 3 bani (dinari) într-un calcul din 1726, *ibidem*, p. 34.

³ „Costandi. Moneta d’argento di valore de dieci bani”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 140.

⁴ Trebuie relevată deosebirea dintre *florinul unguresc* care valora 50 creițari și *florinul renan*, care valora 60 creițari; C. Giurescu, *Material*, I, p. 392–470; un florin renan valora așadar 1,2 florini ungurești; *ibidem*, p. 389.

⁵ Dată fiind însemnătatea excepțională pe care avea s-o asume *zlotul* în evoluția monetară a provinciei în timpul stăpânirii austriece, socotim necesare câteva lămuriri suplimentare. *Zlotul*, originar monedă de aur polonă, este în această perioadă o monedă de argint cu largă difuzare în Europa; în cursul veacului al XVII-lea, apar numeroase imitații venetiene, engleze, olandeze și turcești ale *zlotului*. *Zlotul turcesc* (*zlotă-guruș*), deși de titlu identic, se bucura de mai puțină trecere decât ceilalți; la sfârșitul veacului al XVII-lea (1696–1697), *zlotul vechi* turcesc este

de 67,1/2 creițari (adică 90 bani): subdiviziune a florinului, *tultul* valora 33,3/4 creițari (= 45 bani).

Banii de aur (ducați) în circulație în această perioadă erau fie cei venețieni, fie imperiali (Kremnitz), fie alte sorturi; valoarea lor varia între 360 și 400 bani.

În afara monetelor cu existență reală, societatea medievală românească a mai cunoscut — ca întreaga societate medievală europeană de altminteri — și moneda de calcul. Funcția acesteia — după cum o indică însăși denumirea ei — era de a înlesni operațiile de calcul și de fixare a valorilor absolute, în împrejurările în care moneda reală, cu mari oscilații de curs și de valoare de la o țară la alta și de la regiune la regiune, era ea însăși foarte adesea tratată ca marfă și deci inaptă de a sluji, în bune condiții, ca măsură de valoare. În Țara Românească, funcția monetei de calcul era îndeplinită în epoca cercetată de *ughi* sau *galben*¹.

Politica monetară austriacă. Aspect local al unei politici monetare de ansamblu inspirate din doctrina mercantilistă — a cărei aplicare precede cu mult intrarea Olteniei sub stăpânire habsburgică² —, măsurile monetare adoptate de autoritățile austriece în provincia recent cucerită urmăreau două țeluri principale: să împiedice afluxul monetei turcești de calitate inferioară în Oltenia — și pe această cale în restul imperiului — și să oprească exodul spre

devalorizat și își face apariția un *zlot nou* (*gedidzolta*); pentru evoluția zlotului turcesc în cursul veacului al XVII-lea, vezi R. Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVII-e siècle. Esquisse d'histoire institutionnelle, économique et sociale*, p. 244 — 245; la 10 decembrie 1719 cursul oficial al zlotului turcesc era fixat la 88 aspri pentru zlotul vechi și 90 aspri pentru zlotul nou; Hurmuzaki, VI, p. 285; prin zloți *valahi* erau desemnați, în textele ardeleni și austriece, florinii de Oldenburg care circulau în Țara Românească; cf. Hurmuzaki, XV, 2, p. 1538, 1540–1541, 1546; într-un memoriu din 1711 se indică cursul zlotului românesc în Țara Românească și Transilvania: „Zlot valahicus seu antiquus apud nos valet hungaricales fl. 1,40 den., qui per nummos valachicos computati faciunt nummos valachicos 93 1/2. Cum autem in Valachia de facto non nisi 89 nummos valachicos, id est hungaricales 132, constat pretium zlotonis valachici inter nos currens superaret valachicum pretium cum nummis valachicis 5 1/2, id est hungaricis denariis 7,1/2”; Hurmuzaki, XV, 2, p. 1549; zloții turcești sau „așa-zis românești” (*slotones* sic dicti *vallachici*), *ibidem*, XV, 1, p. 1579; *zlotul vechi* sau *românesc* nu trebuie confundat cu zlotul turcesc din veacul al XVII-lea; vezi de pildă distincția dintre *valachici sive alias antiqui dicti* și *turcici slotones* în raportul din 22 decembrie 1724 al Administrației către Königsegg; Arh. St. Sibiu, L 1–5/355, f. 52 v.

¹ Raportul dintre *ughi* și monetele de argint cele mai stabile, *talerul* și *florinul renan*, era, în anii 1719–1720 de: 1 *ughi* = 1,1/2 *talari* și 2, 1/2 *florini renani*; cf. C. Giurescu, *Material*, I, p. 419; definiția *galbenului* în vol. II, p. 141: „Galbin, Moneta ideale calculata per un talero leonino e mezzo”.

² S. Becher, *Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838 in historischer, statistischer und legislativer Hinsicht*, vol. I, p. 65.

Imperiul otoman al monetelor de calitate superioară — atât austriece cât și de altă proveniență — și în genere al metalelor prețioase¹.

Efortul autorităților de la Viena de a adapta realitățile monetare ale țării la sistemul și doctrina monetară a Imperiului habsburgic a fost generator de grave complicații pentru viața economică a Olteniei și a constituit una din cele mai însemnate pricini de nemulțumire a populației.

Dificultățile inerente oricărei reorganizări de sistem monetar erau sporite în gradul cel mai înalt, în cazul Olteniei, de situația specială a provinciei, în primul rând de faptul că exportul ei era orientat în chip covârșitor spre Imperiul otoman. Principalul adversar pe care l-a avut de înfruntat în Oltenia moneta austriacă era așadar moneta turcească. Împotriva acesteia, rămasă acum fără acoperirea politică a autorității otomane, dar al cărei aflux în provincie era rezultatul necesar al amplului export de produse din Oltenia, aveau să-și desfășoare efortul principal autoritățile camerale de la Viena. În cadrul unei politici care s-a dezvoltat treptat și nu a cunoscut toată amploarea decât în al doilea deceniu al stăpânirii austriece, autoritățile centrale s-au străduit să îngrădească circulația monetelor otomane și apoi s-o suprima cu totul.

Împotriva monetei otomane care intra în cantități masive în Oltenia și de aici își croia drum în Transilvania și în restul imperiului, austrieccii au luat măsuri încă din primii ani ai guvernării lor². Instrumentul monetar principal al

¹ Cât privește acest al doilea aspect al politicii austriece, el se constată încă din primele luni după pacea de la Passarowitz. La 13 dec. 1718 un ordin emis de Comisia aulică camerală interzicea strict îndrumarea spre părțile turcești a monetelor austriece precum și în genere a metalului prețios, sub orice formă: „Die Ausfuhr der Kaiserlichen Speciesgelder, auch rohen Goldes und Silbers in die Turkey ist verbothen“, Hurmuzaki, VI, p. 246; porunci similare se repetă la diverse intervale, ceea ce dovedește eficiența lor doar relativă; la 5 dec. 1734, Administrația comunica vornicilor instituirea unei noi funcții — a cămărașului de argint — care avea să vegheze la aplicarea interdicției de a se scoate argintul din țară: „S-au arătat noao într-aceste zile de la dumnealui Camaral ișpector de Moderer, că i-au venit poruncă de la Sibii de la supt rânduitul direcțiunul Cămării, ca să s(ă) pue camaraș de argint, anume aici la Craiova, la Râmnic la Ocnă și la Baia de Aramă ca să nu să scoată argintul din țara aceasta într-alte locuri și pământuri striine, ci cu prețul obicinuit pe bani gata să să plătească și să să răscumpere de la zisul mai sus cămăraș de argint. Deci dumneata acest lucru numaidacă să pui să să publicăluiscă la toate locurile județului acéluia pentru înștiințarea tuturor, ca de să va întâmpla să aibă cineva argint de vândut să facă știre numaidacă au la unul au la altul din mai sus zișii cămărași“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 190.

² Merită semnalat faptul că încă din timpul războiului, când boierii români negociau la Viena viitorul statut al provinciei și se străduiau să asigure autonomia țării în cadrul Imperiului habsburgic, ei au pus în discuție și problemele monetare. Cunoscând, fără îndoială, măsurile monetare adoptate de austriecci în Transilvania și consecințele lor, boierii munteni cereau într-unul din memoriile lor, menținerea fără modificări a valorii monetelor în circulație în țară: „... che la moneta d'oro e d'argento che si spende in Valachia non possa esser diminuita o accresciuta di prezzo ma che passi come s'usa sin adesso“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 162;

comerțului otoman în provincie fiind zlotul, se înțelege că împotriva acestuia s-a îndreptat principalul efort al politicii austriece. Pentru a înțelege însemnătatea zlotului în circulația monetară a Olteniei, e suficient să amintim constatarea autorităților austriece potrivit cărora două treimi din sumele încasate prin dări erau alcătuite din zloți turcești¹. Dificultățile întâmpinate de aplicarea măsurilor de limitare a cursului zlotului și apoi de înlăturare a sa din circulația monetară a Olteniei s-au reflectat în oscilațiile și revenirile care au caracterizat politica monetară austriacă; totodată ele pun în evidență tendința principală a comerțului extern al provinciei în primele decenii ale veacului al XVIII-lea.

Reducând valoarea zlotului la prestațiile către stat², austriecii nu și-au propus inițial decât să înlătore deosebirea dintre cursul la care acceptau — prin sistemul de dări — zloții din Oltenia și cel în vigoare în Transilvania. Dar curând, probabil pentru a evita inconvenientele care decurgeau din cursul dublu al zlotului vechi și pentru a suprima superioritatea acestuia — datorită cursului legal ridicat de care beneficia în Imperiul otoman — în raport cu florinul, autoritățile austriece au procedat la o devalorizare mai radicală decât cea anterioară. La 12 noiembrie 1722, Administrația transmitea vornicilor hotărârea autorităților superioare cu privire la cursul zlotului numit vechi, care urma „să umble de acum înainte numai de 80 de bani, adică de 40 de pători (polture), mai mult nu“. Noua hotărâre (aspect local al marelui conflict care opunea Imperiul habsburgic celui otoman) urma să fie comunicată prin îngrijirea dregătorilor din județe în toate localitățile, cu mijloacele de publicitate tradiționale ale lumii medievale: „să strige cu trâmbiță au cu tobă... iar de nu va fi trâmbiță au tobă să strige cu gura“³.

Măsura adoptată de austrieci avea să se repercuteze de îndată asupra vieții economice a provinciei. Întrucât debușeul principal al produselor Olteniei era

cf. N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, vol. II, p. 13; este de altminteri singura indicație cu privire la „concepția“ monetară a boierimii române înainte de 1718.

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 286.

² Contractul de arendare a oieritului, încheiat la 30 noiembrie 1720 între Camera aulică și boierii arendași, limitează cursul zlotului românesc la 1 florin și 6 creițari, adică 66 creițari (= 90 bani); „nec unus slot wallachicus in altiore quam unius floreni et sex crucigerorum valore obtrudetur“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 477; față de cursul de până atunci al zlotului (= 67 1/2 creițari = 88 bani), era așadar o reducere de 1 1/2 creițari; același curs era confirmat în anul următor de contractul de arendare a dijmăritului și a tutunăritului, în temeiul căruia, monetele urmau să fie acceptate la cursul din Transilvania: „solutio fiat in moneta bona et currenti, exclusa prorsus omni turcica, in valore non abusu inducto sed legitimo, quo etiam in adjacenti Provincia Caesarea Transylvaniae suscipitur, et sic slotones sic dicti veteres nonnisi 66 crucigeris ... acceptabuntur“; *ibidem*, p. 524; potrivit textului citat s-ar părea că zlotul turcesc nu mai avea circulație în Oltenia la această dată; totuși alte documente din anii următori îl amintesc.

³ Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 58 v.-59; 40 polture sau 80 bani erau echivalente cu 60 creițari.

Imperiul otoman — cum vor avea prilejul să arate în nenumărate rânduri autorităților habsburgice superioare, dregătorii români sau germani ai Administrației — era firesc ca provincia să fie alimentată constant și masiv cu monetele aflate în circulație la sud de Dunăre. Impunând zlotului în Oltenia un curs mult inferior celui pe care îl avea în Imperiul otoman, austriecii au ridicat o puternică stavilă în calea exportului produselor economiei oltene în regiunile sud-dunărene¹. Urmările acestei devalorizări aveau să fie îndurate fie de negustorii turci, cărora li se impunea astfel să suporte pagubele însemnate rezultate din scăderea puterii de cumpărare a zlotului în Oltenia, fie de populația

¹ Pe de altă parte, măsurile monetare austriece nu puteau decât să stimuleze speculațiile asupra deosebirilor de curs dintre diferitele monete. Ca pretutindeni în lumea medievală, deosebirea dintre cursurile monetare de la provincie la provincie sau de la țară la țară a oferit și la noi un prilej de fructuoase speculații bănești. Sistemului monetar otoman, care prin însăși structura sa crea condiții optime pentru comerțul de bani, i se adăugau acum în Oltenia, pentru a favoriza această situație, măsurile monetare austriece; prin numeroasele modificări impuse cursului monetelor — mai ales celor turcești — autoritățile austriece au creat sau au agravat deosebirile de valoare oficială a monetelor între Imperiul otoman, Oltenia și Imperiul habsburgic (în primul rând Transilvania), ceea ce a încurajat speculațiile monetare; de altminteri documentele surprind destul de des aceste speculații, fie că le constată pur și simplu existența, fie mai ales, dat fiind caracterul oficial al documentației de care dispunem, pentru a înregistra încercări de a le stăvili. Cum însă nici o stavilă legală nu putea împiedica speculațiile monetare, se explică lesne atât persistența acestora cât și a măsurilor de stăvilire, de-a lungul întregii perioade cercetate. Care erau beneficiarii și care erau victimele acestui comerț de bani în Oltenia e lesne de presupus și de altminteri rezultă evident din izvoare. Raportul din 13 iunie 1723 al slujbașilor camerali Uhlein și Procop cerea să se pună capăt unui sistem practicat de oamenii bogați (ditiores) și care păgubea atât pe locuitorii săraci cât și interesele statului austriac: „Certus valor variarum in hac Provincia monetarum firmiter statuendus, et cum equidem abusus, qui hucusque in commutatione earundem a ditioribus practicabatur, publico bono et quam maxime pauperi plebi valde nocivus fuerit, poena bene sensibilis in eos, qui tales monetas vel in majori vel in minori pretio quam statutum sit lucrui capiendi causa commutaverint, irremisibiliter infligenda est“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 576; un an mai târziu, la 22 aprilie 1724, o poruncă a Administrației către vornici și ispravnici constata continuarea nestânjenită a practicii și-i dezvăluia în același timp pe unii dintre beneficiarii ei: „... s-au înțeles cum că pricina banilor de contribuție căci nu să aduc la vreme la dumnealui comisariul țării nu iaste că nu să pot lua din țară, ci iaste că dumneavoastră, despre cum ce fel de bani luați den țară nu-i dați numai decât la comisariat, ci-i țineți la dumneavoastră până-i schimbați cu alt fel de bani, deeci care schimbare ar aduce zarafic dumneavoastră“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 71 v.-72; zece ani mai târziu (9 mai 1734), Administrația cerceta cazul unui slujbaș care având a încasa bani (galbeni) pe seama contribuției „nu i-au luat tocma dupe cum umblă, ci i-au luat mai jos“. Împricinatul se apăruse, invocând porunca vornicului; „au zis că așa are poruncă de la dumneata, galbeni care nu vin la cumpănă bine să-i ia cu preț mai mic...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 132-132 v.; la 4 noiembrie 1735, Administrația cerea celor 5 vornici ai județului să înfrâneze abuzurile comise de dijinari și vieri, care, printre altele, erau vinovați că „nu iau bani în prețul lor cel drept“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 5; speculațiile asupra deosebirii dintre valoarea reală și cea nominală a monetelor, precum și asupra deosebirilor dintre cursul oficial al monetelor de la țară la țară au continuat așadar în ciuda veleităților oficialității de a le pune capăt.

locală, dacă continua să-și vândă produsele la cursul vechi al zlotului. Evocând gravele neajunsuri care rezultau pentru locuitorii țării din această situație, Administrația cerea directorului suprem — la 30 iunie 1723 — să revină asupra măsurii și să restabilească cursul anterior acceptat al zlotului¹.

Refuzul autorităților camerale de a accepta punctul de vedere formulat în cererile Administrației a dat curs liber tuturor consecințelor care decurgeau din aplicarea măsurilor monetare adoptate. Pentru a preîntâmpina aceste consecințe, dintre care cea mai gravă era sistarea comerțului dintre Oltenia și Imperiul otoman și, o dată cu aceasta, secarea principalului izvor din care se alimenta cu bani provincia², Administrația a propus, la 24 noiembrie 1724, adoptarea unei formule de compromis care consta din acceptarea oficială a cursului dublu al zlotului; *cursul nou* de 1 florin (adică 60 creițari = 80 bani), pentru plățile către casa camerală sau casa de război — deci bani care urmau să ia drumul Transilvaniei și în genere al provinciilor imperiului — și *cursul intern* (cel vechi, de 22 groși, 66 creițari sau 88 bani), la tranzacțiile interne sau la sumele destinate a fi întrebuințate în provincie³.

Înțelegând urmările care aveau să rezulte pentru economia provinciei și, pe cale de consecință, pentru încasările imperiului, din aplicarea rigidă a politicii monetare preconizate de autoritățile camerale, generalul Königsegg și-a însușit punctul de vedere al Administrației, sugerând autorităților din Viena, la 4 martie 1724, să accepte formula cursului dublu al zlotului. Raportul lui Königsegg atrage atenția asupra deosebirii esențiale, în această privință, între Transilvania — importatoare de mărfuri din Țara Românească și din provinciile imperiului — și Oltenia — mare exportatoare de mărfuri în Imperiul otoman și în subsidiar la Venetia — și deci asupra imposibilității de a le încadra într-o politică monetară comună⁴.

¹ „Cum paucae admodum aliae monetae nisi slotones antiqui et Turcicae pecuniae pro ovium, butyri, mellis, aliarumque rerum comparatione per quaestores allatae in praememorata provincia reperiantur et ex illis slotones turcicos miseri incolae a modo dictis quaestoribus in valore 44 polturarum percipere in sortem caesareae contributionis autem pro 40 polturis erogare, ita et petakones sive alias dictos septenarios in valore 5 polturarum acceptos, pro 4 polturis et uno crucigero dare debeant, hancque ob causam damnantur, gratiosum altefatae Suae Excellentiae mandatum praestolatur, quatenus antelatae monetae iuxta patriae consuetudinem in eodem maneant valore, quo incolae precipere solent“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/355, f. 43 v.; cererea Administrației a fost transmisă la 5 iulie de Königsegg Curtii din Viena; C. Giurescu, *Material*, I, p. 588-589.

² „... nec ullae aliae monetae praeter Turcicas, nisi similes antiqui slotones exinde per quaestores adferantur...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 21 v.

³ *Ibidem*.

⁴ Hurmuzaki, VI, p. 491-492 și C. Giurescu, *Material*, I, p. 623-626; se pune în evidență — în raportul lui Königsegg — faptul că negustorii turci nu dispun decât de taleri, zloți și moneta turcească; moneda străină de bună calitate care intră în Imperiul otoman e topită și

Dar, în ciuda acestor avertismente, politica monetară austriacă s-a menținut nemodificată în această etapă¹, iar consecințele nu s-au lăsat așteptate. La sfârșitul aceluiași an 1724, Administrația îl informa pe Königsegg că la calamitățile naturale — secetă și epizootie — s-au adăugat efectele politicii monetare, din pricina căreia negustorii din regiunile turcești au încetat de a face obișnuitele achiziții de mărfuri din provincie. Încetarea comerțului cu Imperiul otoman — expunea în continuare raportul — a provocat o mare lipsă de bani în provincie, iar țăranii, în imposibilitate de a găsi cumpărători pentru produsele lor, erau complet lipsiți de bani și deci de mijlocul de a face față dărilor². În timp ce Administrația întocmea memoriul amintit, autoritățile camerale confirmau — prin anunțare publică la Craiova — noul curs impus zlotului, a cărui nerespectare avea să fie sancționată, pentru locuitorii provinciei, cu pedeapsa capitală, iar pentru negustorii străini cu arestarea și confiscarea mărfurilor³.

Deși lacunare, datele referitoare la evoluția politicii monetare austriece în Oltenia în următorii câțiva ani par totuși să indice că realitățile locale au reușit să se impună și că autoritățile de la Viena au făcut concesii punctului de vedere al Administrației. Unele documente din această perioadă înregistrează existența cursului dublu al zlotului, astfel cum îl propusese anterior Administrația⁴.

Începând cu anul 1728, politica de integrare tot mai strictă a Olteniei în sistemul de guvernare imperial — fără menajare a particularismului provin-

metalul prețios e folosit pentru noi emisiuni monetare, din care vistieria otomană dobândește câștiguri însemnate.

¹ La 25 martie 1724, instrucțiunile adresate de Administrație vornicilor pentru încasarea dăjdiilor prevedeau: „și pentru bani să știi dumneata să luați zlotul vechiu de 80 de bani, iar zlotul nou să nu să ia nicidecum“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 70 v.

² „... mercatores ... ex partibus Turcicis emendi causa non confluerint ... et hos Valachiae Austriacae 5 districtus nullum (uti notum) praeter praememorata pecora ac victualia, dum illa quaestoribus ex Turcia advenire solentibus vendere possunt, commercium habeant; si autem vendere nequeunt, eadem provincia eo quod aliis ex regionibus nullae pecuniae in eam per simile aut aliud commercium transferantur, in extrema liquidae substantiae caritate constituta sit...“; locuitorii nu își pot vinde nici la prețurile cele mai reduse mărfurile; Arh. St. Sibiu, L 1-5/355, f. 46.

³ *Ibidem*, f. 51 v.-52 v.

⁴ Textul înaintat la 14 decembrie 1727 de Administrație Directorului Suprem al provinciei înregistra cursul zlotului de 20 groși (sau 60 creițari) la plățile către stat și de 22 groși (sau 66 creițari) „secundum ordinarium inter incolas foris in provincia cursum“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 68; la 5 iulie 1726 o instrucțiune a Administrației în legătură cu încasarea banilor pentru carele de fân amintea; „... și zlotul să să ia de bani 88 și petacul de bani zece și pecum să vor lua așa să vor și da“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/208, f. 115 v.; în tranzacții particulare, zlotul valora 90 bani; Arh. St. Buc., ms. 449 (Condica m-rii Hurez), f. 565 v.; la același curs îl înregistra de altminteri în 1728 tabelul reprodus integral în paginile anterioare.

cial — se manifestă puternic și pe plan monetar. Ofensiva împotriva zlotului se adâncește, lupta între cele două sisteme monetare — otoman și austriac — se intensifică. Hotărârea Curții din Viena de a asimila regimul monetar al Olteniei cu cel introdus în Transilvania, și de a impune un curs identic monetelor turcești în ambele provincii s-a izbit de o puternică rezistență atât din partea populației — principala victimă a politicii monetare austriace — cât și a Administrației oltene. Subliniind deosebirile esențiale între situația economică și mai ales între direcția comerțului celor două provincii și imposibilitatea de a le supune unui regim monetar identic, Administrația — în fruntea căreia se afla acum un german — propune o soluție de compromis între vechea situație monetară și formula radicală a hotărârii imperiale care prevedea o nouă reducere a zlotului la 19 groși (= 57 creițari, = 76 bani), adică la nivelul fixat pentru Transilvania. Administrația propunea menținerea cursului zlotului la 20 groși (= 60 creițari = 80 bani) pentru a nu spori și mai mult deosebirea dintre cursul oficial al zlotului și cursul său pe piață¹.

Repetatele intervenții ale boierilor olteni și ale Administrației țării în cursul anului 1728 nu au reușit să modifice hotărârea autorităților de la Viena, în concepția cărora noua măsură nu avea să fie decât o etapă în procesul de eliminare totală, prin devalorizări succesive, a zlotului și în genere a monetelor de proveniență otomană². În vara anului 1729, Camera aulică puneă capăt obiecțiilor autorităților locale și hotăra introducerea unui nou curs al zlotului în Oltenia, anume de 17 groși (= 51 creițari = 68 bani); singura concesie consimțită punctului de vedere al Administrației consta în acordarea unui regim de tranziție de la cursul în vigoare la cursul nou fixat, prin devalorizarea zlotului în câteva etape de trei luni³.

¹ Negustorii turci continuau să cumpere mărfurile oltene cu zloți de 22 1/2 groși (= 90 bani), în vreme ce autoritățile austriece nu acceptau zlotul decât la echivalența de 20 groși (= 80 bani), curs pe care intenționau să-l mai reducă încă; e de subliniat faptul că Administrația propunea cursul de 20 groși pentru zlotul vechi, acceptând cursul de 19 groși pentru zloții noi, ceea ce lasă să se înțeleagă că aceștia fie nu au dispărut niciodată din circulația monetară a provinciei, fie că își făcuseră reparația în anii precedenți; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 92 v.-95.

² Aprehensiunile Administrației cu privire la urmările eventualei înlăturări a zlotului din circulația monetară a provinciei sunt categoric formulate în memoriul înaintat Directorului Suprem la 30 martie 1729, în problema monetară: „Ad totalem interea vero slotonum reductionem dare semel pro semper consilia nostra non praesumimus, cum inde ineffabilem et commercii et provinciae ruinam eventuram esse videamus...”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 120 v.-121.

³ Textul hotărârii Camerei aulice la C. Giurescu, *Material*, II, p. 341-343; devalorizarea zlotului nu era decât aspectul principal al unei noi reglementări monetare de ansamblu, în cadrul căreia era fixat cursul monetelor aflate în circulație în provincie și se indica lista celor care urmau să fie cu totul înlăturate din circulație; lista cuprinzând noul curs oficial al monetelor, publicată de C. Giurescu, *Material*, II, p. 344-345; generatoare de complicații serioase pentru

Promulgată în provincie cu întârziere de câteva luni, hotărârea avea să provoace în scurt timp consecințele prevăzute de Administrație — care, de altminteri, nu erau decât repetarea pe scară mai mare a situațiilor create anterior de primul val de măsuri monetare austriece — și să se izbească de situațiile de fapt dominante în provincie. Dificultățile inerente substituirii unui sistem monetar prin altul și adaptării populației la noul regim monetar¹, se adăugau imposibilității de a concilia două tendințe fundamentale contradictorii: pe de o parte orientarea exportului provinciei înspre Imperiul otoman, iar pe de alta eliminarea din circulația monetară a provinciei a monedelor turcești. Noua devalorizare a zlotului, aplicată din ultimul trimestru al anului 1729, a provocat reacția imediată a negustorilor sud-dunăreni care, în fața primejdiei de a suferi pierderi sensibile cu prilejul obișnuitelor achiziții de produse oltene, au renunțat de a mai frecventa târgurile și iarmaroacele provinciei. La 5 aprilie 1730, Camera aulică era informată de directorul suprem Wallis că negustorii turci, care în chip obișnuit veneau în provincie încă din primele luni ale anului pentru a cumpăra oi, au renunțat de a-și mai face achizițiile de îndată ce au aflat noul curs al monetei; atât de lucrativul export de oi al provinciei era amenințat să înceteze cu totul². Refuzul Camerei de a lua în considerare plângerile provinciei și intransigența ei în problemele de politică monetară³ au provocat din nou grave perturbări în viața economică a provinciei, fără a reuși de altminteri să-și atingă țelul: eliminarea monedei turcești din circulație; situație care a determinat Administrația să ceară — prin memoriul din 18 septembrie 1730 — noi instrucțiuni cu privire la aplicarea hotărârii din iulie 1729. Alternativa cu care erau confruntate autoritățile se menținea și acum nemodificată: aplicarea riguroasă a prevederilor monetare imperiale, cu riscul de a compromite comerțul cu Imperiul otoman și deci de a lipsi populația țării de principalul mijloc de a-și procura bani și de a face față obligațiilor către stat, sau acceptarea tacită a situației de fapt, circulația monedei turcești⁴.

provincie a fost înlăturarea din circulație a paralelor, monedă mărunță foarte larg folosită în tranzacțiile zilnice; alte monede turcești scoase din circulație prin hotărârea din 18 iulie 1729 erau ortul turcesc, tultul, talerul turcesc și subdiviziunile sale (jumătatea și sfertul de taler).

¹ Insuficiența cantității de greșle — monedă mărunță destinată să ia locul paralelor în tranzacțiile mici — și dificultatea pentru locuitori de a deosebi diversele noi monede introduse în țară sunt semnalate în raportul adresat de Wallis și Andler Camerei aulice, la 5 aprilie 1730; cf. C. Giurescu, *Material*, II, p. 373–374.

² *Ibidem*, I, p. 374; la sfârșitul aceluiași an tendința constatată în primele luni era confirmată; *ibidem*, p. 418–419.

³ Vezi de pildă răspunsul Camerei aulice la întâmpinările provinciei; *ibidem*, p. 411–413.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1–5/356, f. 175 v.–176; în alt caz similar — cel al Serbiei — se constată tendința austrieceilor de a acorda prioritate considerentelor monetare față de cele comerciale; vezi Langer, *Serbien unter der kaiserlichen Regierung, 1717–1739*, în *Mitteilungen des K. K. Kriegs-Archivs*, Neue Folge, III (1889), p. 175.

Cu atât mai grave aveau să fie consecințele — și firește și reacțiile — provocate de încercarea austriacă de a înlătura cu totul zlotul din circulația monetară a provinciei¹, ceea ce trebuia — în baza hotărârii imperiale — să devină fapt împlinit la sfârșitul anului 1730. O intervenție hotărâtă a Administrației în favoarea suspendării hotărârilor monetare adoptate de Viena s-a produs în a doua jumătate a lunii decembrie 1730, așadar două săptămâni înainte de intrarea în vigoare a măsurii. Deși întâmpinarea nu a obținut câștig de cauză de îndată, întrucât reacția autorităților austriece superioare a fost categorică în această privință, realitatea a silit foarte curând politica oficială să se adapteze și să facă concesii². Refuzul negustorilor turci de a mai achiziționa produsele economiei oltene în condițiile monetare noi — înlăturarea zlotului³ — i-a silit pe austrieci să revină, măcar parțial și provizoriu — asupra măsurilor lor. Presiunea realităților locale i-a constrâns pe austrieci la o primă concesie încă în prima jumătate a anului 1731, adică la numai câteva luni după intrarea în vigoare a hotărârii prin care i se refuza zlotului dreptul de a circula în provincie; la 30 aprilie 1731, Administrația era autorizată să prelungească cu trei luni circulația zlotului la ultimul curs fixat (51 creițari = 68 bani)⁴. O nouă amânare de trei luni era acordată la împlinirea termenului⁵, pentru a se repeta

¹ O expunere foarte clară a perspectivelor pe care le deschidea pentru provincie aplicarea riguroasă a politicii monetare austriece e cuprinsă în memoriul adresat lui Wallis de Administrație, la 18 decembrie 1730, care se încheia cu cererea: „Cum omne fere commercium provinciae hujus cum ipsismet partibus Turcicis sit, neque aliae inde monetae, ne scilicet illarum, quas in auro argentoque habent, quidam aliquas varias, ob majorem ibi, hic autem minorem valorem iacturam patiantur, nisi tales slotones sperari et obtineri possint, ad priorem valorem reducuntur“; la plata dărilor, firește, ei ar fi fost primiți în valoare de 17 groși; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 190.

² Răspunsul lui Wallis (20 februarie 1731) la întâmpinarea Administrației era categoric; deși recunoștea consecințele grave rezultate pentru provincie din sistarea comerțului cu Imperiul otoman, el punea capăt, de autoritate, discuției, invocând hotărârea irevocabilă a conducerii imperiului: „... cum autem haec ab altis instantiis resoluta sit et aliunde in negotio hoc monetarum sufficientes relationes ab hinc factae sint altioris res indaginis, neque contra eam objcere aut replicare quidquam ultro licet“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 427-428; autoritățile camerale din Oltenia refuzau să mai accepte — pe seama restanțelor de contribuție din 1729 și 1730 — zloți, nici chiar la cursul minim de 51 creițari; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 213.

³ La 13 aprilie 1731 Administrația raporta directorului suprem că un grup de negustori turci care veniseră să cumpere mărfuri din Oltenia, având asupra lor o sumă de 50 000 florini ungu-rești „in puris szlotonibus valachicis consistentium“, au hotărât să părăsească țara când au aflat că zloții au fost înlăturați din circulație; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 240.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 245.

⁵ C. Giurescu, *Material*, II, p. 453; merită semnalat faptul că această măsură a fost, în parte cel puțin, și rezultatul unei presiuni populare, după cum rezultă din raportul lui Wallis și Rebentisch din 20 august 1731; pentru a liniști mulțimea adunată la Craiova („... zu etwelcher Beruhigung des darauf häufig zugewarteten Volkes“), ei au hotărât — printre altele — să prelungească termenul de acceptare a zlotului în contul contribuției la cursul de 51 creițari; Hurmuzaki, VI, p. 485.

apoi din trimestru în trimestru până la sfârșitul stăpânirii austriece în țară. Cursul dublu al zlotului — cel al pieții și al tranzacțiilor particulare și cel oficial — a continuat să constituie caracteristica dominantă a circulației monetare în Oltenia în timpul dominației austriece¹.

Încercând să concilieze două realități inconciliabile — un export orientat spre Imperiul otoman și o circulație monetară încadrată riguros în formula monetară a sistemului imperial habsburgic — politica austriacă s-a soldat în chip firesc cu un eșec desăvârșit.

*Tabel de monete aflate în circulație în Oltenia
(echivalențe calculate în bani și creițari)*

ban = dinar = greșlă
creițar = 1,33 bani
poltura(c) = 2 bani
groș = 4 bani
parà = 2 — 4,1/2 bani
sustac = 8 bani
costanda = 10 bani

¹ În realitate se poate vorbi despre un curs triplu al zlotului; unul oficial, la prestațiile către stat, unul în raporturile interne de 60 creițari, iar altul la care cumpărau negustorii turci produsele oltene. Cel dintâi s-a menținut în această perioadă la 51 creițari, în ciuda repetatelor cereri ale Administrației și ale boierimii oltene de a fi sporit; cf. Hurmuzaki, VI, p. 427–428; C. Giurescu, *Material*, II, p. 457 și 459–462. În tranzacțiile interne zlotul era acceptat la valoarea de 20 groși sau 60 creițari: Episcopia Râmnic cumpăra, la 2 sept. 1731, pământ lângă Bunești, de la un oarecare Iane de la Ocna Mare, pe „taleri cincisprezece, care fac zloți românești douăzeci și cinci și zlotul de bani optzeci“; T. Bulat, *Contribuțiuni documentare la istoria Olteniei. Secolul XVI, XVII și XVIII*, p. 31–32; cursul de 66 creițari la vânzările către turci e atestat încă în anul 1732; C. Giurescu, *Material*, II, p. 496–498; la 10 ianuarie 1736, Camera aulică confirmă diferența de 15 creițari între cursul minim și cel maxim al zlotului; C. Giurescu, *Material*, III, p. 82; o nouă încercare de reglementare din partea Vienei a cursului zlotului și de eliminare treptată a lui era comunicată vornicilor, de Administrație, la 24 iulie 1736, cu însărcinarea de a face public „cum că zloții de la zioa viitoarei luni lui avgust până la sfârșitul lui octombrie la neguțătorii de obște sau la cumpărare și vânzare să umble câte 19 groșițe, iar de la zioa întâi a lui noiembrie până la sfârșitul lui ghenarie anului ce vine câte 18 groșițe și de la zioa întâi a lui februarie până la sfârșitul lui aprilie câte 17 groșițe. Iar la casa ostășească și la contrebun sa nu să priimească mai sus decât 17 groșițe, iar dupe aceia, trecând aceste 9 luni și de la zioa întâi a lui avgust numărând 3 soroace de tot și însă într-acestaș chip să lipsească, ca nici la casa, nici la contrebun nicum să nu să ia și la neguțatoria de obște supt pierzarea și confiscăția nicidecum să nu umble“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 83 v.; confirmarea intenției de înlăturare a zlotului din circulație, la 7 februarie 1737, *ibidem*, f. 110 v.–111; poruncă similară pentru înlăturarea paralelor turcești în martie 1730, *ibidem*, f. 133; dar la 28 aprilie 1737, Administrația comunica vornicilor hotărârea „Directorului mai mare“ „să mai umble zloții o vreme, iar parale de la mai întâi nicidecum să nu umble“; *ibidem*, f. 143; în iunie termenul de circulație a zlotilor era prelungit până la sfârșitul anului 1737, *ibidem*, f. 175.

pitac (septenarius) = 10 bani
crivac (marianus, măriaș) = 22 bani
taler imperial = 180 bani (= 135 creițari)
taler (leu) vechi = 133 bani (= 100 creițari)
taler turcesc nou = 120 bani (= 90 creițari)
1/2 taler (leu) = 66,50 bani (= 50 creițari)
ort polon (1/4 leu vechi) = 33,1/4 bani
ort turc = 1/4 leu nou = 30 bani (= 22,1/2 creițari)
florin unguresc = 66,50 bani
florin imperial (renan) = 90 bani (= 67, 1/2 creițari)
tult (= 1/2 florin) = 45 bani (= 33,3/4 creițari)
zlot turcesc vechi = 88 bani
zlot turcesc nou = 90 bani (= 67,1/2 creițari)
zlot valah = 89 bani
diverse monete de aur = 360 — 400 bani

CAPITOLUL VI

BOIERI ȘI ȚĂRANI

Dezvoltată pe temelia unei economii covârșitor agrare, societatea olteană își structurase ierarhia în cadrele create de raportul economic dintre om și pământ și de raporturile de drept statornicite între oameni în procesul de exploatare a pământului.

Stăpânirea celei mai întinse părți a pământului conferea boierilor și mănăstirilor — cu situație economică și regim al privilegiilor similare — poziție dominantă în viața social-economică. Dar clasa stăpânitoare nu alcătua un corp omogen, deosebiri de avere și de poziție politică delimitau treptele boierimii, pe care austriecii au încercat să le definească riguros.

Cea mai mare parte a locuitorilor provinciei își desfășura existența și activitatea economică înlăuntrul domeniului: dependența economică față de stăpânul de moșie e caracteristica comună a tuturor locuitorilor domeniului, dar deosebirile de statut fragmentau masa populației dependente în rumâni, oameni cu învoială și robi. Munca gratuită a acestora satisfăcea cea mai mare parte a nevoilor curții boierești și mănăstirești, pentru care mâna de lucru salariată nu alcătua decât un izvor subsidiar de forță de muncă.

O secțiune largă din teritoriul provinciei reușise să se sustragă în veacurile trecute tendinței de expansiune a domeniului boieresc și mănăstiresc; regiunea de munte, zonă de protecție și din acest punct de vedere, favorizase supraviețuirea unei mase însemnate de țărâtime liberă, factor de seamă în istoria țării.

1. STRUCTURA SOCIALĂ A POPULAȚIEI

Covârșitor agrară și lipsită de o viață urbană autentică, societatea olteană, în primele decenii ale veacului al XVIII-lea, nu cuprindea decât în proporție cu totul redusă elemente exclusiv legate de activitatea de schimb și de exploatarea subsolului, a căror pondere în viața social-economică era cu totul minoră.

Din ansamblul populației contribuabile de 34 346 familii¹, 32 813 familii, adică 92%, aparțineau țărănimii — libere sau dependente — și probabil robilor (al căror număr rămâne necunoscut). Imensa majoritate a populației provinciei își asigura așadar existența direct din agricultură și din creșterea animalelor. În cadrul populației rurale precumpăneau țărani dependenți², care alcătuiau 63,6%, față de 36,4% moșnenii sau megieșii³.

Clasa dominantă — boierii și o parte din cler — al cărei număr nu e înregistrat în catagrafii, constituia aproximativ 1% din totalul populației⁴.

Restul de aproximativ 7% — 2 432 familii — era alcătuit din orășeni: negustori, meșteșugari, mineri și slujbași ai administrației centrale și locale⁵. Dintre aceștia doar puțini se desprinseseră cu totul de activitatea agricolă, care continua să furnizeze multora dintre ei o parte însemnată a mijloacelor de trai și a veniturilor lor. Unele dintre așezările urbane nu aveau decât statut juridic de oraș, care acoperea însă o realitate social-economică rurală.

Structura socială a populației Olteniei în 1735	
Țărani dependenți și liberi	92% ⁶
Orășeni	7,2%
Boieri și boiernași	0,80%

¹ Pentru stabilirea procentului diferitelor categorii sociale, folosim datele catagrafiei din 1735 (Hurmuzaki, VI, p. 518–525), cea mai cuprinzătoare și mai apropiată de realitate, pentru că este întocmită la o dată când austriecii reușiseră să înfrângă în mare măsură rezistența boierimii. Evident, nici chiar în această etapă finală, catagrafiile nu au pierdut caracterul de aproximație; dar gradul de aproximație a fost mult restrâns în acești ani, ceea ce conferă ultimelor date demografice o valoare deosebită. Totalul de 35 346 familii indicate în textul catagrafiei provine fie dintr-o greșală de adăugare în original, fie dintr-o eroare de transcriere a editorului. Totalul exact e cel indicat mai sus.

² „... plures inhabitantium non possessionati... sub nomine birnicorum dentur“, era informat generalul Wallis în 1731 de către Administrație; vezi C. Giurescu, *Material*, II, p. 446.

³ Procentul celor două categorii a fost calculat nu după datele catagrafiei din 1735, care prin îmbinarea nediscriminată a unei părți a moșnenilor și a țăranilor dependenți în aceeași categorie fiscală — mărghinașii — face imposibil un asemenea calcul, ci după indicațiile conscripției virmondiene; calculul aparține lui H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, *Confederații de ocol, structuri teritoriale și tehnici agricole*, p. 334.

⁴ Clasa întâia era alcătuită din 24 familii de mari boieri; clasa a doua cuprindea pe boiernași, al căror număr nu depășea 200 familii; vezi Hurmuzaki, VI, p. 483; clasa a treia era alcătuită din aproximativ 75 familii de aleși și sutași; vezi C. Giurescu, *Material*, II, p. 329.

⁵ Cifrele referitoare la populația orașelor reprezintă maximul surprins în diverse izvoare, la diferite date.

⁶ În realitate, procentul populației rurale era și mai mare decât cel stabilit; clerul sătesc, care nu e înregistrat în catagrafie, sporea probabil cu câteva procente partea satului în ansamblul populației, ca și cea mai mare parte a slujbașilor locali ai Administrației și ai Camerei aulice. Caracterul rural al orașelor modifică și mai mult în favoarea satelor raportul procentual stabilit pe baza datelor conscripției din 1735.

Văzută prin prisma indicațiilor celor mai generale furnizate de cifre, lumea olteană se înfățișează ca o societate agrară, în care, în fața domeniului boieresc și mănăstiresc, precumpănitor ca întindere, potențial uman realizat și volum al producției, se află o puternică proprietate țărănească liberă. Forța de rezistență a acestei proprietăți față de tendința de expansiune a marelui domeniu explică feudalizarea incompletă a țării; ea a dat naștere uneia din trăsăturile cele mai de seamă — deși doar insuficient analizată în implicațiile ei generale — ale societății medievale românești.

2. BOIERIMEA

Stăpâni pe cea mai mare parte a solului și a masei umane angajate în exploatarea agricolă, titulari ai dregătoriilor și deci deținători ai autorității de stat, încărcăți de autoritate administrativă și judecătorească, factor de putere social-politică consolidată și legitimată prin privilegii, boierii dominau întreaga viață socială a Olteniei¹. Austriei nu au pus capăt acestei stări de lucruri și nici nu au avut intenția să o facă, dar politica de reforme în care s-au angajat i-a adus în repetate rânduri în conflict cu boierimea ale cărei privilegii s-au străduit să le îngrădească. Pentru a fixa calitatea de boier și a delimita dreptul de participare la privilegii, austriei au inițiat o anchetă sistematică asupra boierimii; angajați într-un dialog foarte strâns, slujbașii austrieci — dornici să limiteze cât mai mult categoria privilegiaților — și dregătorii olteni — hotărâți să-și apere pozițiile câștigate — au fost puși în situația de a defini însăși clasa boierească și noțiunea de boier. Pentru prima oară în istoria Țării Românești — în limitele documentației istorice cunoscute — era discutată problema boieriei și se încerca definirea instituției. Deși definițiile epocii sunt ezitante și imprecise, ele constituie totuși un excelent punct de pornire pentru investigația științifică.

Ce era boierul în veacul al XVIII-lea? Întrebați, contemporanii nu știu să ofere un răspuns categoric. Terminologia, interpreta cea mai fidelă a gândirii, e oscilantă: „și au dat Ioan Vodă toate boeriile și cele mai mari și cele mici...”, scria Radu Popescu, stabilind identitatea noțională între boierie și dregătorie²; dar foarte aproape în timp, Administrația craioveană reținea tocmai accepția de stăpân de moșie pentru termenul de boier, când porunca sătenilor de pe moșiile m-rii Bistrița să lucreze „după cum iaste porunca și după cum lucrează și la alte mănăstiri și la boieri”³. Alte texte ale Administrației însă — probabil

¹ Sub raportul poziției și al funcției social-economice — stăpânirea pământului, relațiile agrare, privilegii — există largi zone secante între boieri și mănăstiri, ceea ce justifică asimilarea lor în tratare, în cuprinsul acestui capitol.

² Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 238.

³ *Doc. rel. agr.*, p. 315.

sub influența austriacă — trădează necesitatea resimțită de autoritate de a dispune de o terminologie mai precisă, aptă să exprime deosebirea dintre stăpânul de moșie și dregător: formulele „stăpânii moșiilor“, „stăpânii moșiei“¹, „stăpânii pământeni“ (domini terrestres) răspundeau tocmai acestei necesități; dar evoluția terminologică nu a depășit niciodată acest stadiu incipient.

O situație mai categorică reflectă textele slujbașilor austrieci și ale celor care adoptaseră optica lor; pentru toți aceștia boieria însemna exclusiv dregătorie, țara fiind lipsită de o nobilime propriu-zisă: „cuvântul *boier* nu înseamnă nimic altceva decât o persoană care ocupă ea însăși una dintre dregătoriile de curte cele mai însemnate sau ai cărei părinți și strămoși au fost în posesiunea neîntreruptă a unor asemenea slujbe de curte“; astfel stând lucrurile — continua același raport cameral — nu se poate susține că „boier înseamnă baron sau nobil, întrucât în Valahia nu există o adevărată nobilime, cu excepția câtorva conți“²; totuși potrivit străvechiului obicei al țării acești boieri sânt asimilați nobililor“³. Cu argumentație de ordin istoric și etimologic mai bogată, nu însă întru totul exactă, Nicolae de Porta, revenea în anii următori asupra acestui chip de a înțelege boierimea: „nu există nobilime la români, pentru că familiile străvechi s-au stins din pricina turcilor și a vicisitudinii vremurilor. Acei care se numesc acum boieri sânt slujbași ai voievodului, cei mai mulți sânt străini și de obârșie prea joasă, după cum se poate constata din cercetarea dregătorilor din zilele noastre și din înseși diplomele voievozilor în care domnii îi numesc pe dregători, „boierii“ lor, iar pe fiii acestora „slugile“ lor; astfel se explică faptul că boierii nu au nici un cognomen, în afară de cel al satului, al ținutului sau al slujbei, sau doar nume adăugate și că nici nu se folosesc de blazoane, ci doar de unele fictive; de aceea, atât timp cât sânt în slujbă se bucură de trecere, dar când sânt destituiți și-o pierd cu totul...“⁴; și în alt loc: „... boier așadar nu înseamnă nobil, ci slujbaș; însuși termenul derivă din cuvântul boierie, care înseamnă slujbă...“⁵; în sfârșit, în vorbirea curentă, secretarul Administrației credea că găsește un argument suplimentar în favoarea tezei sale: „Si dice in valaco idioma: Vodă m-a dat Bojaria și m-a făcut bojar“⁶. Stabilind identitatea între boierie și dregătorie, slujbașii austriaci tindeau să dovedească inexistența unei nobilimi ereditare privilegiate în Țara Românească și deci revocabilitatea privilegiilor acordate de domni.

¹ *Ibidem*, p. 311, 312.

² E vorba de titlurile acordate de austrieci.

³ C. Giurescu, *Material*, I, p. 594–595.

⁴ *Ibidem*, II, p. 44.

⁵ *Ibidem*, p. 82–83, paragraful de boeronibus.

⁶ *Ibidem*, p. 120.

Invitați să alcătuiască lista — catalogul — boierilor olteni, care urmau să beneficieze de privilegiile boierii, consilierii ai Administrației, au fost siliți și ei să-și justifice opțiunile și să-și divulge măcar indirect și implicit concepția despre clasa căreia îi aparțineau: „... i-am împărțit pe boieri în trei clase sau trepte, înscriindu-i în cea dintâi pe acei dintre boieri care sânt de obârșie superioară, din neam vechi și întotdeauna în dregătoriile mai de frunte, împreună cu cei care deși sânt de cea mai înaltă condiție, totuși nu au fost atât de timpuriu ridicați în slujbe. Apoi sânt trecuți boiernașii, adică boierii de treapta a doua, dintre care unii sânt de origine veche, însă în slujbe secundare, alții care nu aveau odinioară slujbe, alții care au fost primiți de curând în starea boierilor, pentru că stăpânesc bunuri, rumâni și țigani robi... și alții, în sfârșit, care acum se află în slujba împărătească. În cele din urmă, în ultima categorie, sânt adăugați cei care odinioară, în vremea domnilor, contribuiau aparte și nu erau ținuți să suporte cu țaranii nici una din celelalte sarcini ale provinciei“¹.

Deși cuprinde referiri la toate elementele constitutive ale clasei boierești, memoriul boierilor olteni nu oferă o imagine foarte precisă nici asupra ceea ce era efectiv boierimea la începutul veacului al XVIII-lea și nici măcar asupra concepției pe care boierii înșiși și-o făceau despre propria lor clasă. Criteriile variate invocate de boieri — vechimea și noblețea familiei, dregătoria, stăpânirea pământului, a șerbilor și a robilor — se întretăiau fără a se integra într-o explicație de ansamblu. Din analiza textelor citate și a altora similare se impune însă constatarea că, pentru contemporani, *dregătoria era elementul hotărâtor dacă nu exclusiv în definirea boieriei*. Când, împotriva adversarilor lor, un grup de mari boieri destituiți din dregătoria invocau vechimea boieriei lor, ei lăseau greul argumentării să apese tocmai pe dregătorie: „aparținem unor mari și străvechi seminții ale Valahiei, strămoșii unora dintre noi au fost bani în aceste cinci județe și au guvernat provincia până la moarte, iară ceilalți strămoși ai noștri au fost de veacuri în cele mai de seamă slujbe ale Valahiei și niciodată nobilimea și demnitatea noastră nu au fost periclitate“². Transformările survenite în organizarea statului, dezvoltarea aparatului de stat și hipertrofierea funcției sale în viața socială, explică progresiva identificare a boieriei cu dregătoria în mintea oamenilor veacului al XVIII-lea, a căror optică a fost adoptată și de unii dintre istoricii români contemporani.

Documentația epocii austriece nu a lăsat însă numai primele încercări cunoscute de definire a boierimii, ci și mijlocul de a le verifica; confruntarea conscripției satelor oltene cuprinzând lista stăpânilor de moșii, pe de o parte, și a tabelelor de dregători pe de altă parte, revelă *identitatea dintre cele două categorii*: boier însemna dregător, dar dregătorul, la rândul lui, era, cu excepții

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 4 (17 febr. 1723).

² Hurmuzaki, VI, p. 51 l.

nerelevante, stăpân de pământ exploatat cu mâna de lucru a țăranilor dependenți.

Observația contemporanilor — a austriecilor în primul rând — referitoare la boieria-dregătorie și la funcția hotărâtoare a dregătoriei în definirea calității de boier cuprindea neîndoielnic o parte însemnată de adevăr; ceea ce a scăpat însă atenției observatorilor austrieci era tocmai faptul că înainte ca și în timpul stăpânirii austriece libertatea de opțiune a puterii centrale la numirea dregătorilor era limitată — teoretic cel puțin — la categoria stăpânilor de moșii. Fără îndoială, unii dintre domni aduceau și instaurau în dregătorii străini aflați în clientela lor, frângând monopolul boierimii autohtone, dar aceasta și-a apărât consecvent, veacuri în șir, și în general cu succes, unul din drepturile sale pe care le considera fundamentale. Cu excepții care nu infirmă regula, dregătoriile au rămas în cele din urmă în mâinile stăpânilor de moșii autohtoni și ale celor care reușeau să se strecoare în rândurile lor. În regulă generală, în raportul stăpânire de moșie dregătorie, primul termen avea caracter de factor determinant.

Catalogul de boieri întocmit în timpul stăpânirii austriece oferă cea mai puternică confirmare a constatării de mai sus. Alcătuit în 1723, dar referindu-se la situațiile anterioare instaurării stăpânirii habsburgice în provincie, catalogul înregistra nu numai numele boierilor dar și unele elemente referitoare la evoluția situației lor. Destituiți din dregătoriile lor, dregătorii nu pierdeau calitatea de boier; categoria *mazililor* (*bojarones depositi* în textele epocii), a boierilor lipsiți de dregătorii, fusese înadins creată pentru a evita eliminarea din tagma boierească a acelora dintre boieri care nu mai ocupau o poziție în conducerea statului (mai târziu apare și categoria *neamurilor*). Cu totul alta era însă sancțiunea care îi lovea pe cei ce își pierdeau averea, adică, în condițiile epocii, stăpânirea moșiilor; reduși la o condiție economică modestă, la stăpâniri de moșii restrânse, aceștia erau excluși din rândurile boierimii. Adnotațiile catalogului nu lasă loc la îndoială în această privință: „Pârâienii, din familie veche de boieri, dar din pricina vremurilor aduși la sărăcie, au fost numărați între slujitori“; „Cătunaru, bunicul său a fost boier mare, dar sărăcind (a fost trecut) între slujitori“; „Rioșanu, boiermaș din județul Gorj, sărăcit, (trecut) între slujitori“¹; boierimea se epura astfel de acei dintre membrii ei care nu mai reușeau să-și justifice prin stăpâniri de pământ suficiente calitatea de boier. Dregătoria era așadar determinantă pentru fixarea locului fiecăruia dintre membrii clasei dominante în ierarhia boierescă; dar hotărâtoare pentru însăși apartenența la boierime era stăpânirea moșiei.

Fără a fi consacrat cercetări monografice boierimii, N. Iorga a intuit perfect această realitate: „boierii care au avut pământ s-au păstrat în dregătorii

¹ Alte cazuri identice la C. Giurescu, *Material*, I, p. 568–570.

aproape neîntrerupt... Dimpotrivă, câți s-au răzimat numai pe bani sau pe sprijinul unor domni, au trecut răpede pe la Curte pentru a se întoarce în Răsărit sau pentru a peri în nenorocire sau sărăcie“¹.

Așadar stăpânirea pământului nu numai deschidea accesul la poziția dominantă în stat, prin intermediul dregătoriei, dar conferea și stabilitate acestei poziții. Statul și aparatul de stat se aflau sub controlul stăpânilor de moșii. La rândul ei, dregătoria conferea boierului nu numai venituri directe însemnate și prestigiu social-politic, dar și mijlocul sigur de a obține degrevări de sarcini pentru locuitorii moșiilor sale, condiție esențială pentru dobândirea și fixarea mâinii de lucru necesare domeniului.

Clasa dominantă se deosebea însă de marea masă a populației nu numai prin stăpânirea pământului și dregătoriilor, ci și printr-un întreg sistem de privilegii, care în același timp slujeau unele din interesele ei esențiale și fixau o limită de demarcație precisă între cele două secțiuni fundamentale ale societății medievale: privilegiați și neprivilegiați.

Boierimea era așadar clasa stăpânilor de moșii exploatare cu mâna de lucru a țăranilor dependenți, înzestrată cu statut de privilegii și care, deținând monopolul dregătoriilor, domina viața de stat. În această triplă ipostază — stăpâni de pământ, dregători și privilegiați — ale cărei elemente componente sunt inseparabile se înfățișează boierimea veacului al XVIII-lea.

Boierii stăpâni de moșii. Stăpânirea moșiei era factorul primordial care determina situația boierului în viața socială și în stat. Pământul, țăranii dependenți și robii stăpâniți nu numai alcătuiau baza economică a poziției lor sociale, dar deschideau în același timp boierilor calea spre afirmarea politică, adică spre dregătorii². E ceea ce explică acuitatea și conținutul specific al luptei pentru stăpânirea pământului și pentru extinderea acestei stăpâniri de-a lungul ultimelor veacuri ale istoriei noastre medievale; răstimpul stăpânirii austriece în Oltenia nu putea să constituie o excepție în această privință (pentru întinderea și gruparea domeniului boieresc vezi mai jos).

Între preocupările de frunte ale boierilor în cursul negocierilor cu austriecii în vederea stabilirii statutului provinciei se înscria problema stăpânirii moșiilor și a forței de muncă furnizate, ca și în trecut, de țăranimea dependentă: „... boierii să-și poată stăpâni toate satele, bunurile, viile și supușii lor, după cum

¹ N. Iorga, *Rostul boierimii noastre*, în *Istoria românilor în chipuri și icoane*, II, p. 165.

² Stăpânirea pământului, a rumânilor și a robilor era invocată de membrii Administrației pentru a justifica încadrarea unui șir de persoane în rândul boierilor de treapta a doua; în 1725, la revizuirea catalogului, boierii considerau contestabilă înregistrarea în rândul boierilor a doi frați, negustori străini, pentru că nu stăpâneau moșii în provincie: „... nec praedia ulla hac in provincia prius habentes...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 51.

le-au stăpânit și până acum...“¹. Boierii stăpâni de pământ au desfășurat o excepțională energie pentru a-și apăra stăpânirea asupra moșiilor împotriva tuturor celor care o amenințau și în același timp pentru a o extinde, ori de câte ori se ivea prilejul².

Despărțirea țării sub două stăpâniri diferite în urma tratatului de la Passarowitz a deschis o problemă spinoasă, care avea să rămână la ordinea zilei cât și situația care a generat-o, anume aceea a stăpânirilor muntene ale boierilor rămași în Oltenia și viceversa. Încă din timpul războiului, Ioan Mavrocordat confiscase toate moșiile boierilor trecuți de partea austriecilor și ca atare vinovați de „hiclenie“³. Hotărârea comună a Curții de la Viena și a Porții cu privire la libera stăpânire a moșiilor de o parte și alta a Oltului de către stăpânii lor, indiferent de locul de reședință ales⁴, a rămas caducă în urma refuzului lui Nicolae Mavrocordat de a o aplica⁵. Când orice nădejde de recuperare li s-a părut pierdută, boierii olteni au descoperit un mijloc de compensație, măcar parțială, în acapararea moșiilor din Oltenia ale boierilor munteni. Cu perseverență nedescurajată de eșecuri, boierii au solicitat autorităților dreptul de a lua la rândul lor în stăpânire aceste moșii⁶. Dar în calea acestei aspirații a boierilor olteni se afla un concurent puternic: fiscalul imperial. Zecile de moșii foste ale familiei Brâncoveanu, ale altor boieri și ale mănăstirilor au fost preluate pe seama Cămării imperiale⁷. În decembrie 1719, boierii insistau

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 162.

² Iată, în ordine alfabetică, lista stăpânilor de moșii laici din Oltenia: Amărăscu, Argeșiu (?), Argetoianu, Bălăceanu, Bălăcescu, Băleanu, Bârsan, Bârsescu, Bengescu, Bibescu, Boldici, Brădescu, Brăiloiu, Brătășanu, Brătescu, Bucșan, Bujoreanu, Buzescu, Cătunaru (Cătuneanu?), Căluțoiu, Căzânescu, Cepleanu, Ceptureanu, Cernătescu, Cojocaru, Condoiani, Corneșanu, Crăsnaru, Dobriceanu, Dobrosloveanu, Fălcoianu, Fărcășanu, Gănescu, Glogoveanu, Goleșcu, Golumbeanu, Grădișteanu, Greceanu, Hobanu, Liveanu, Lupoiu, Măldărăscu, Mălinescu, Mărgăritescu, Morunglavu, Nalaci (!), Obedeanu, Olănescu, Orezanu, Otetelișanu, Păianu, Pârșcoveanu, Pârâianu, Pleșoianu, Poenaru, Prejbanu, Preutescu, Racovițeanu, Renghea, Roșianu, Romanescu, Rudeanu, Rusănescu, Sănătescu, Săulescu, Severinescu, Simonescu, Slăviteșcu, Socoteanu, Strâmbeanu, Șăinoiu, Șitoianu, Știrbei, Tifanul (?), Titoianu, Udroi, Urdăreanu, Vârâțeanu, Vlasto, Vlădăianu, Vlădescu, Zătreanu; lista e fără îndoială incompletă, ca și izvorul pe care se întemeiază: conscripția virmondiană (C. Giurescu, *Material*, II, p. 304–330). Principalele familii de stăpâni de moșii figurează toate, în schimb lipsesc unele dintre familiile de boiernași.

³ De asemenea confiscate fuseseră și moșiile din Muntenia ale mănăstirilor oltene; C. Giurescu, *Material*, I, p. 327.

⁴ Hurmuzaki, VI, p. 290.

⁵ Potrivit unui memoriu boieresc, Nicolae Mavrocordat împărțise boierilor rămași credințoși moșiile confiscate; Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 9 v.–10 v.

⁶ C. Giurescu, *Material*, I, p. 333–334, 336–337; Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 9 v.–10 v.

⁷ Lista satelor brâncovenești din Oltenia, la I. Lupaș, *Documente istorice privitoare la moșiile brâncovenești din Transilvania și Oltenia. 1654–1823*, în *AIINC*, VI (1931–1935), p. 41–46.

în termeni deosebit de energici pe lângă comandamentul austriac pentru a obține satisfacție: „cât timp Camera va avea în posesiunea sa bunurile principelui Brâncoveanu și ale altor munteni nu va fi liniște în provincie”¹. Dar străduința boierilor s-a lovit de refuzul categoric al Camerei de a se desesiza de moșiile confiscate; ani de-a rândul, memoriile Administrației reaminteau revendicarea boierimii oltene — de fapt a câtorva mari boieri — zadarnic de altminteri².

Dacă posibilitatea de extindere a domeniului pe seama moșiilor confiscate de Cameră le-a fost refuzată, marii boieri au găsit în schimb alte direcții spre care și-au canalizat aviditatea de pământ: domeniul mănăstiresc și stăpânirile moșnenești. Larga autoritate de care au dispus în primul deceniu al stăpânirii austriece le-a îngăduit boierilor dregători să triumfe împotriva rezistenței egumenilor — acolo unde nu au beneficiat chiar de conivența lor — și a satelor de moșneni, pentru a da curs liber tendinței de expansiune a marelui domeniu boieresc. Un raport cameral din 1727 care aprecia întinderea domeniului eclesiasc în Oltenia la aproximativ 1/5–1/3 din ansamblul teritoriului, excepta moșiile înstrăinate „în parte din pricina abuzurilor boierilor (ex praepotentia bojarorum), în parte cu învoirea a înșiși egumenilor”³. Proporțiile acestei penetrații boierești în domeniul mănăstiresc nu pot fi cifric stabilite dar ele trebuie să fi fost însemnate; unul din proiectele de reorganizare a provinciei, întocmit în 1726 de secretarul Administrației, pornind de la constatarea că „mai sus-zișii domni (consilierii, vornicii și alți boieri), întemeiați pe atotputernicia lor, ocupă pretutindeni stăpânirile mănăstirilor și ale săracilor, comițând astfel foarte multe acte de violență și nedreptate”, considera absolut necesară revizuirea tuturor titlurilor de stăpânire a pământului⁴.

¹ Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 84.

² În 1723, C. Giurescu, *Material*, I, p. 579; în 1725, Arh. St. Sibiu, L 1–5/355, f. 55; în 1726, *ibidem*, f. 76 v.–77; în 1731, *ibidem*, L 1–5/356, f. 273; pe căi ocolite, unii boieri par a fi reușit să intre, în chip excepțional, în stăpânirea unor moșii revendicate de fisc; C. Giurescu, *Material*, II, p. 279–280.

³ N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 204 și 213–214; dorința egumenilor de a-și agonisi averi explică — potrivit altui raport cameral — ușurința cu care îngăduiau boierilor să pună stăpânire pe satele și supușii mănăstirilor; *ibidem*, p. 204. Dar acolo unde lipsea conivența egumenilor, boierii găseau alte mijloace pentru a-și atinge țelul; în 1722, locuitorii satului Măceșul, al m-rii Arnota, câștigați în cine știe ce chip de consilierul Staicu Bengescu, nu numai refuzau să presteze mănăstirii obligațiile, „ci s-au închinat dumnealui consilierului Staico și slujesc dumnealui și m-rii nici un fel de ascultare nu dau ... și nu numai până într-atât, ci încă și moșia muncesc să o închine consilierului...”; *Doc. rel. agr.*, p. 303. Rezemat puternic pe poziția sa administrativă, boierul Bengescu a rămas nestingherit în stăpânirea moșiei Măceșul, pe care, zece ani mai târziu, mănăstirea o revendica din nou împotriva uzurpatorului; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 292.

⁴ C. Giurescu, *Material*, II, p. 75; în 1731 încă, o parte însemnată din cele 165 stăpâniri ale m-rii Tismana se aflau în mâini străine: „... ex quibus multa quidem per alios jam occupatas esse asseruntur”; *ibidem*, p. 468.

Victimă a aceleiași impuls expansiv al domeniului boieresc, satul moșnenesc a cedat în curs de doar câțiva ani în proporții superioare unei treimi (133 sate din 323) cotropirii boierești; el a fost în cea mai mare parte restaurat în situația sa anterioară de reacția hotărâtă a austriecilor, amenințați atât în interesele lor imediate, fiscale, cât și în politica lor generală în provincie (vezi mai jos paragraful închinat moșnenilor).

În plin proces de expansiune, domeniul boieresc s-a văzut primejduit de un concurent inoportun: capitalul negustoresc și cămătăresc. Fără îndoială, locul cu totul minor ocupat de activitatea comercială specializată și de negustori în viața economică a țării menținea încă în stadiu potențial primejdia, dar boierii au simțit-o ca atare și au înțeles să-i prevină acțiunea prin mijloace legislative. Existența unui proiect de hotărâre întocmit de boierii Administrației, care excludea pe străini de la stăpânirea pământului și mai ales de la dreptul de a cumpăra pământ boieresc, e atestată în 1719 de un raport austriac: „... Administrația de aici intenționează să întocmească o lege, în virtutea căreia nici unui boier nu îi va mai fi îngăduit în viitor să-și vândă vreunui străin bunurile strămoșești (bona avitica) cu titlu definitiv (jure perpetuo), ci numai să le arendeze pe timp limitat”¹.

Măsura boierilor olteni nu era o inovație; încă din veacul al XVI-lea pătrunderea în țară a negustorilor și cămătarilor levantini la care boierimea, incapabilă să-și echilibreze bugetul în contact cu marfa de lux, se îndatora, a deschis problema apărării stăpânirii boierești asupra pământului². Adversarul împotriva căruia înțelegea Administrația să apere domeniul funciar boieresc erau și acum tot negustorii străini așezați în țară, în primul rând bulgarii. Încercând să-și impună punctul de vedere împotriva rezistenței autorităților camerale, sub autoritatea și protecția cărora se aflau negustorii străini, Administrația divulga aprehensiunea boierimii oltene față de negustori și motivele care o provocau: „să nu li se dea negustorilor bulgari dreptul de a cumpăra stăpâniri în provincie, întrucât negustorii sânt plini de bani și ar achiziționa bunuri multe și mulți oameni din satele boierilor s-ar refugia în satele lor”³. Insistența boierilor a obținut inițial câștig de cauză și un decret „promulgat în târguri”, cu asentimentul generalului Steinvill, dădea curs cererii Adminis-

¹ *Ibidem*, I, p. 403.

² Un început de reacție în acest sens se constată încă din vremea lui Mihai Viteazul; un document din 1626, care se referă la pierderea satului Drălea de către Danciul vornic, pentru datorie la un negustor, amintește hotărârea domnului: „Astfel răposatul Mihail vodă n-a voit să lase ca să intre străinii în satele boierești, ci a dat Mihail voievod acești mai sus spuși 130 000 aspri în mâna lui Mavrichi negustorul dinaintea tuturor boierilor și a țării domniei mele”; *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. XXI, București, 1965, p. 62–63.

³ Arh. St. Sibiu, L. 1–5/353, f. 29.

trației¹. Ulterior însă punctul de vedere al negustorilor bulgari, sprijinit de Camera imperială, a reușit să modifice dispoziția², deschizând o îndelungată perioadă de opoziție dârză a boierimii, al cărei moment culminant a fost refuzul membrilor români ai Administrației de a ratifica privilegiul acordat de împărat comunităților bulgare.

Boierii dregători. Pe măsura instituționalizării statului feudal, a tranziției de la statul întemeiat pe raporturile de dependență personală la statul în care puterea se exercita prin intermediul unui aparat de stat, dregătoria era tot mai mult chemată să îndeplinească o funcție esențială în viața politică și socială. Dreapta și credincioasa slujbă pe câmpul de luptă cedează tot mai mult locul dregătoriei, pe măsura declinului militar al țărilor române și a afirmării aparatului de stat și a funcției sale administrative, judecătorești și mai ales fiscale. Dominația otomană, prin imensele sarcini impuse țărilor române, a influențat masiv evoluția vieții lor de stat, favorizând dezvoltarea unui larg aparat de stat, intermediar și beneficiar al exploatării. Fluxul neîntrerupt de avuție îndrumat din câștigul țărănimii spre haznaua împărătească sau cămara domnească lăsa să se scurgă un șuvoi însemnat în punga boierului dregător: atracția exercitată de acest mijloc de câștig rapid și comod a fixat vocația administrativă a boierimii române. Dar dregătoria nu era pentru boieri doar un mijloc de înavuțire; ea conferea în același timp titularilor ei prestigiu și autoritate în raporturile cu marea masă a populației și, transformată în privilegiu al clasei dominante, căreia îi era exclusiv rezervată, ea i-a îngăduit să îngrădească puterea domniei și s-o tuteleze potrivit intereselor ei. Lupta pentru dregătorii și pentru instituirea și conservarea monopolului boieresc asupra dregătoriilor — al celor însemnate se înțelege — tindea să dea satisfacție în același timp intereselor economice ale boierimii și efortului ei de afirmare și consolidare politică. Deosebit de viguros au știut să-și apere boierii acest interes fundamental și în cadrul negocierilor cu austriecii: „... în sfatul, demnitățile și dregătoriile țării, atât cele bisericesti cât și cele laice, să nu poată fi introduși străini ci doar localnici“, cerea încă de la începutul anului 1717 boierimea munteană³. Și apoi, memoriu după memoriu s-au făcut ecoul acestei revendicări fundamentale a boierimii, care consta în înlăturarea străinilor, singurii concurenți posibili la

¹ „Ut advenis praeter solas patriotas juxta receptam aliarum Caesarearum regionum consuetudinem, praediorum et vinearum in Valachia Cis-Alutana emendi facultas ne conferatur, veluti id adhuc tempore Excellentissimi domini Mareschalli Comitis a Stainville, jam ventilatum, ejusdemque ex consensu in foro publico promulgatum est...“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 584.

² *Ibidem*, p. 589.

³ *Ibidem*, p. 162.

beneficiul dregătoriilor. Rămas în țară, la Râmnic, episcopul Damaschin îi sfătuia din depărtare pe boierii trimiși să negocieze la Viena statutul provinciei, în vara anului 1718: „... și pe deasupra tuturor, să nu se amestece străinii între noi, mai ales grecii — trădătorii și năruitorii țărilor — lucru care dintru început l-au solicitat și ne-a fost acordat prin decretul din anul trecut. Căci, dacă din nou se introduc grecii și străinii, de boieri ce se va mai alege?”¹. Îndemnul episcopului era prea în vederile boierimii pentru a fi uitat de negociatorii olteni; noul memoriu adresat împăratului de deputăția olteană — care invoca vechiul regim al țării („la solita nostra costituzione”) și concesiile obținute de la autoritățile habsburgice în cursul negocierilor din anul anterior — solicita înlăturarea străinilor din demnitățile laice și bisericesti de treapta întâia și a doua, de la arenda ocnelor și a dijmelor și de la „orice alt venit al țării”, toate rezervate localnicilor, adică boierilor².

Concepția că dregătoria este izvor de câștig și privilegiu de clasă era atât de puternic înrădăcinată în mentalitatea boierilor încât în cuprinsul aceluiași memoriu ei cereau subvenționarea tuturor boierilor lipsiți de dregătorie, dintr-o cotă specială suplimentară asupra contribuției: „Și câți dintre boieri nu vom avea dregătorii în slujba împăratului spre a ne putea întreține din venitul lor, să avem obișnuitul ajutor din zeciuiala tributului, astfel cum a fost întotdeauna în vigoare în Țara Românească și cum se practică și acum, care (zeciuială), întrucât va fi suportată de popor nu va provoca nici un prejudiciu tributului anual destinat Cămării”³. Dacă existența acestei instituții, a cotei adiționale prelevate asupra populației pentru întreținerea boierimii, în epoca anterioară nu poate fi confirmată documentar, pretenția boierilor olteni — indiferent de caracterul real sau fictiv al argumentului invocat — nu e mai puțin revelatoare pentru locul ocupat de dregătorie în sistemul de venituri al clasei dominante.

Listele de dregători — consilieri ai Administrației, vornici de județe și ispravnici de plăși — păstrate din timpul stăpânirii austriece se suprapun listelor de stăpâni de moșii, divulgând astfel identitatea membrilor aparatului de stat superior și caracterul de clasă al acestuia⁴. Boierimea și-a apărut cu

¹ *Ibidem*, p. 325–326.

² *Ibidem*, p. 333–334; pentru dregătoriile de treapta întâi și a doua, cererea era explicit formulată: „et abbia (viitorul domn) boiari nelli necessarii officii primi et secondi per servizio Cesareo”.

³ *Ibidem*, p. 335; patru mari boieri destituiți din Administrație arătau că au fost despuiți de „venituri”, fiind astfel reduși să-și întrețină casele doar din „gospodăriile” proprii, adică din moșii; Hurmuzaki, VI, p. 511; venitul prin excelență pentru boieri era așadar furnizat de slujbe.

⁴ *Iată de pildă* componența formației administrative confirmate de generalul Steinvillle la 15 oct. 1719: președinte al Administrației G. Cantacuzino; consilieri: Grigore Băleanu, Radu Goleacu, Ilie Știrbei și Barbul Cornea Brăiloiu (după moartea acestuia Staico Bengescu); în județe: *Vâlcea*: Ilie Otetelișanu, vornic; *Vlăduț Zătreanu*, *Atanasie Romanescu*, *Preda Bujoreanu*

vehementă poziția în stat și în timpul stăpânirii austriece; accentuarea controlului direct al austriecilor asupra Administrației și începutul de germanizare a aparatului de stat, în al doilea deceniu de stăpânire asupra provinciei, a fost unul dintre factorii hotărâtori ai alienării boierimii față de stăpânirea habsburgică.

Regimul privilegiilor. Stăpână pe mari întinderi de pământ exploatate cu mâna de lucru a țăranilor dependenți și în același timp pe aparatul de stat, boierimea și-a asigurat un întreg sistem de privilegii utile și onorifice care-i consacrau poziția eminentă în societate. Privilegiile utile însumau în societatea medievală ansamblul avantajelor dobândite legal de clasa dominantă în detrimentul autorității centrale; puterea clasei dominante în diversele etape de dezvoltare a societății feudale se măsoară nu numai cu gradul de extindere a domeniului, dar și cu acela de însușire, prin intermediul privilegiului, a prerogativelor puterii de stat și a veniturilor publice.

Cel mai însemnat dintre aceste privilegii erau scutirile de dări. Trecerea de la privilegiul acordat individual mănăstirilor și boierilor, la privilegiul recunoscut boierimii ca clasă, în ansamblul ei, este un proces cu mult anterior veacului al XVIII-lea și s-a aflat în legătură directă cu transformările petrecute în structura statului și a clasei dominante. Austriecii au găsit un regim constituit de privilegii fiscale de care au trebuit să țină seama în politica de reorganizare a provinciei. Efortul sistematic de centralizare, de recuperare a veniturilor publice înstrăinate în favoarea clasei dominante privilegiate, a fost principalul factor generator al conflictului dintre austrieci și boieri. Lupta pentru îngrădirea și refularea privilegiului, perseverent urmărită de austrieci, a provocat reacția vehementă a boierimii. „Apăsați-i tare pe boieri — recomanda un slujbaş cameral — și veți vedea câte mii și mii de florini va câștiga anual erariul”¹; atacat, privilegiul a știut să desfășoare o excepțională putere de rezistență, care nu o dată i-a silit pe austrieci să cedeze.

Disocierea clasei dominante de marea masă a populației și-a găsit expresia cea mai puternică în domeniul fiscalității. Scutirile totale sau parțiale de la plata dărilor au devenit principalul semn distinctiv al condiției de privilegiat;

și Chirică Roșianu, ispravnici; *Romanați*: Ștefan Pârșcoveanu, vornic; Istrate Urdăreanu, Matei Fărcășanu, Dumitrașcu Bârsanu, Matei Rusănescu, ispravnici; *Dolj*: Constantin Poenaru, vornic; Gheorma Portărescu, Stoichiță Golumbanul, Mihai Săulescu, Iane Vârâteanu, ispravnici; *Gorj*: Matei Brăiloiu, vornic; Matei Glogoveanu, Barbu Rioșanu, Matei Bălăcescu și Barbu Urdăreanu, ispravnici; *Mehedinți*: Constantin Argetoianu, vornic; Matei Poenaru, Drăghici Cătunaru, Milco Băjescu și Papa Lupoianul, ispravnici; Arh. St. Sibiu, L 1-5/355, f. 14 v.-15; cu excepția ultimilor doi ispravnici de Mehedinți, toți ceilalți se află în lista stăpânilor de moșii. Situație identică în 1728; vezi listele de dregători la C. Giurescu, *Material*, II, p. 257-261.

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 600.

astfel înțelegeau lucrurile și membrii Administrației când convocau la Craiova pe boierii și boiermașii din cele cinci județe pentru a-și justifica cu acte „boierii lor”, ca „să să aleagă neamurile boierilor din țărani care sânt să dea dajde, că care nu va veni până la soroc ca să-și arate dreptățile lui de boieria ce are, să știe că va rămânea de va fi dajnic cu țara” (16 dec. 1722)¹. Privilegiul și regimul fiscal de excepție constituiau limita de demarcație între două lumi; catalogul boierilor olteni întocmit de Administrație cuprindea, după boieri și boiermași, o a treia categorie, anume a celor care „s-au aflat întotdeauna deosebiți de țărani... și care, în timpul voievozilor, contribuiau separat și nu erau ținuți să suporte nici o altă sarcină a provinciei împreună cu țărani”². Separarea de masa contribuabililor de rând îi apropia așadar pe beneficiarii acestei situații de starea boieriei și constituia chiar una din premisele intrării în rândul boierilor, după cum supunerea la dări era considerată o asimilare cu țărani³.

Instabilitatea vieții politice în epoca dominației otomane, succesiunea rapidă nu numai a domniilor ci și a formulelor de guvernare internă — alternarea tendințelor autoritare și centralizatoare și a precumpănirii mării boierimi — explică fluctuațiile regimului privilegiilor fiscale în cursul veacurilor XVII–XVIII. Consfințite și lărgite în timpul unor domnii, contestate și restrânse sub altele, privilegiile reflectă în modificările lor însăși evoluția poziției în stat a clasei dominante.

Instaurarea stăpânirii austriece părea să ofere boierilor prilejul de a realiza unul din dezideratele lor majore: scutirea totală de dări. Parte integrantă a formulei boierești de organizare socială și politică, dezideratul a figurat printre revendicările de frunte ale reprezentanților clasei dominante în negocierile cu austrieicii. Memoriul din 27 februarie 1717 cerea răsplat scutirea boierilor de toate dările, contribuție și dijme⁴.

În anul următor boierii solicitau din nou împăratului regim de scutire fiscală totală, statut în care vedeau unul din țelurile principale ale luptei de eliberare de sub „autoritatea arbitrară a voievozilor de sub dominația turcească”,

¹ Arh. St. Sibiu, L 1–5/204, f. 9.

² Un raport cameral explică sacrificiile pecuniare consimțite de unii dintre locuitorii mai înstăriți ai satelor pentru a ieși din masa contribuabililor de rând prin tendința lor de a se apropia de starea boierilor: „... în timpul voievozilor ei plăteau sume mari pentru a dobândi, ca unii ce erau mai înstăriți, o preeminență în raport cu condiția rurală (ex sorte rustica) și pentru a-și putea căsători copiii cu (odraslele) boierilor și pe această cale să poată intra în stăpânirea bunurilor acestora; ei nădăjduiau astfel să dobândească cu timpul și unele dregătorii”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 596–597.

³ În 1720, boierii insistau să nu fie supuși la plata anuală a oieritului, „ne fiant communes cum rusticis”.

⁴ „Che li baroni possono godere tutti li loro villaggi, beni, vigne, sudditi che hanno sin' adesso goduto, e che non possono dare contribuzione o decima, per tutte le cose che appartengono a loro propri, come animali, vini, grani, fieni etc.” (s. n.); C. Giurescu, *Material*, I, p. 162.

în vremea cărora — se plâneau ei — „noi înșine plăteam tribut“¹; și cererea avea să revină ca leit-motiv în toate memoriile înaintate austrieșilor de boierii olteni în cele două decenii de stăpânire habsburgică. Pentru a obține acest privilegiu ei nu se sfiau să invoce — ca și în cazul regimului relațiilor agrare — exemplul Transilvaniei, deși se opuneau categoric asimilării cu provincia vecină sub raport administrativ².

Necesitatea de a reglementa regimul fiscal al boierimii și de a-i statua privilegiile s-a aflat la originea întocmirii catalogului boierilor olteni³. Grupate în trei categorii sau trepte, familiile marilor boieri, ale boiernașilor, ale celor care, fără a aparține boierimii, se desprinseseră sub raport fiscal din masa populației de rând, precum și mănăstirile — de asemenea împărțite în trei categorii și asimilate în această privință boierilor — beneficiau de un șir de privilegii, fie comune, fie speciale.

Scutite de plata birului — a contribuției — nu au rămas decât cele 24 familii de mari boieri și mănăstirile, indiciu al preeminenței lor între privilegiați. Dar erariul imperial, ca și domnia de altminteri, nu înțelegea să renunțe total și definitiv la concursul lor pecuniar; *darul benevol* (*donum gratuitum*) era formula menită să concilieze privilegiul neimpozabilității cu impunerea efectivă, învăluită în ficțiunea actului liber consimțit. Darul benevol avea caracter excepțional, impunerea lui era legată de împrejurări speciale: început de domnie nouă, necesități de război etc. Austrieșii nu au inovat de altminteri în această privință: darul benevol prelevat de ei asupra boierilor și mănăstirilor nu era decât echivalentul *împrumutei* sau *împrumutării*: „era în vigoare aici în țară înainte, în vremea domnilor, un obicei păstrat neînterupt până în zilele noastre, și anume acela de a face un dar benevol domnului, la intrarea în domnie“⁴.

¹ *Ibidem*, p. 334–335.

² „... siamo esenti da qualsiasi contribuzione e gabella, siccome sono anche li magnati di Transilvania“; *ibidem*, p. 334.

³ În cursul celor două decenii de stăpânire austriacă s-au întocmit mai multe cataloage de boieri; în vigoare însă a rămas cel întocmit de Administrație, la 3 iulie 1723, sub titlul: „*Specificatio bojarorum primariorum et secundariorum depositorum ab officiis, capitaneorum militum, sutassorum, qui nunquam praestiterunt disarmatum, sed ojeritum singulis tribus annis, demonstrans a tempore vaivodarum usque ad deditionem horum quinque districtuum huic Caesareo Dominio, quo in ordine fuerint*“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 567–570; observațiile marginale ale inspectorului cameral Uhlein, *ibidem*, p. 571–574. Nu s-a păstrat varianta definitivă a catalogului, dar e neîndoielnic că ea urma, în linii generale, proiectul din 1723; o primă listă cuprinzând cele trei categorii de privilegiați, întocmită de boieri, în Hurmuzaki, VI, p. 320–324. Neîndoielnic asemenea liste sau cataloage existau și înainte, în vremea domnilor, ca și întreaga ierarhie pe care austrieșii nu au introdus-o ci au preluat-o din țară.

⁴ Hurmuzaki, VI, p. 307–308; de fapt, domnii prelevau „împrumute“ ori de câte ori aveau nevoie.

În virtutea acestui obicei, împăratul, devenit principe al Olteniei, a prelevat în 1720 de la privilegiați un dar de 15 000 taleri¹. Apăsător prin cuantumul și repetarea lui a devenit darul benevol la sfârșitul stăpânirii austriece, în anii de război; când, la 1 aprilie 1735, Administrația vestea vornicilor hotărârea Curții de a se impune „pe boierii cei mari și pe boiernași un donum gratuitum“, aceștia erau convocați de urgență la Craiova: „să se afle aici negreșit cu toții până la 8 zile ale aceștii luni, după calindariul nou, să-și facă cisma între ei și să aducă și câte ceva bani cu dâșii ca să dea la vistieria împărătească mai în grab o sumă de bani...“². Nerăbdarea vistieriei împărătești era fără îndoială foarte mare și zelul boierimii în a o satisface foarte redus dacă, la scurt interval, Administrația se vedea silită să-și trimeată călărașii pentru a-i constrânge pe boieri să răspundă la convocare și să-și ofere „darul benevol“, amenințându-i cu grele pedepse pe recalitranti³; simulacrul de negociere care fixa cuantumul darului benevol⁴ era menit să salveze ceea ce putea fi salvat din ficțiunea gratuității și caracterului spontan al darului.

Și mai înverșunată a fost rezistența boierimii la încercarea austriecilor de a desființa privilegiile de care se bucurase în trecut la plata dijmelor pe oi, porci, vin și stupi, esențiale pentru că acopereau câteva din capitolele de venituri cele mai însemnate ale moșiei. Rămas în provincie, episcopul Damaschin îi avertiza pe boierii trimiși la Viena în 1718, pentru a negocia statutul provinciei, că încasatorul veniturilor camerale a început să impună în județe dijmăritul — pe porci, vin și stupi — poruncind să-l plătească cu toții „și boieri și clerici și dregătorii de frunte și logofeții și toate stările, cu excepția doar a câtorva mari mănăstiri și a doisprezece boieri, de unde veți înțelege domniile voastre ce fel de nelegiuiri întreprinde“⁵. Indignarea episcopului, împărtășită de întreaga boierime, țâșnea dintr-o veche tradiție de rezistență a privilegiaților împotriva încercărilor autorității de stat de a-i despuia de privilegiile câștigate și apărate cu înverșunare de clasa dominantă în veacurile trecute. În trecut, într-una din cele mai răsunătoare înfruntări dintre autoritatea domnească și privilegiu în istoria Țării Românești, Leon Vodă se văzuse silit să renunțe, în 1631, la unul din țelurile principale ale politicii sale interne: „așijderea și domnia mea încă am tocmit și întărit legătură cum alte obicei ce n-au mai fost înainte vrême să nu

¹ Repartizat pe categoriile de boieri și pe mănăstiri; vezi lista celor care au contribuit la darul benevol din 1720; *ibidem*, p. 320–324.

² Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 229 v.

³ *Ibidem*, f. 230 v. În noiembrie același an, erau trimiși călărași prin județe pentru a colecta darul; *ibidem*, L 1–5/206, f. 13 v. În același an clerul fusese impus la un dar benevol de 5 000 florini; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 332–333, 335; suma s-a menținut și în anul următor; *ibidem*, p. 355.

⁴ *Ibidem*.

⁵ C. Giurescu, *Material*, I, p. 325–326.

se mai făcă, nici să se ia boiarilor oierit de oi, nici dijmă den stupi, nici gorști-nă de în porci, nici vinărici, nici a boiaru mari, nici a mic, nici a boiari mazili, nici a roșii, nici a logofeți domnești, ce să fie în pace cum au fost de veac¹. Cu aceeași hotărâre au reacționat boierii la încercarea lui Constantin Brâncoveanu de a-i impune la plata anuală a oieritului, silindu-l în cele din urmă să renunțe la proiectul său, în schimbul unei sume globale de răscumpărare. Cu nici un preț — informează un raport cameral austriac — boierii și clerul, „care s-au ridicat împreună împotriva inițiativei domnești, nu au acceptat“ să lase violat acest privilegiu și străvechi obicei al lor². Ceea ce nu consimțiseră domnilor, privilegiații nu intenționau să concedă nici împăratului³. Lupta dintre Camera imperială, hotărâtă să abroge scutirile acordate din venitul dijmelor, și privilegiați s-a rezolvat printr-un compromis care, adaptat în linii generale la situațiile constituite, a salvat privilegiul. În temeiul acestui compromis, oieritul era prestat de boierii mari o dată la trei ani — ca în timpul lui Brâncoveanu — și în fiecare an de boierii de treapta a doua; de plata dijmăritului au rămas scutite ambele categorii⁴. Încercările repetate ale boierilor de a se emancipa complet de plata dijmelor s-au lovit de rezistența Camerei imperiale, după cum și efortul acesteia de a-i supune la regimul comun, sau de a-i apropia de acesta, a întâmpinat opoziția lor categorică⁵. În 1731, stările privilegiate — boieri mari, cler și boiernași — s-au ridicat vehement împotriva încalcării privilegiilor lor; marii boieri și episcopul au condamnat încercarea de a-i supune anual la plata oieritului⁶, în vreme ce o delegație de boiernași se ducea la Sibiu pentru a obține anularea hotărârii de a-i supune la plata dijmăritului⁷.

Străvechi privilegiu al clasei dominante, *scutirea de vămile interne* a fost înscrisă, la cererea delegaților olteni, în decretul imperial de organizare a Olteniei: „... bucatele boierilor și ale mănăstirilor în hotarale țării să fie slobode de toată vama...“⁸. Privilegiul avea însemnătate deosebită pentru că pune în condiții de superioritate domeniul boieresc și mănăstiresc la valorificarea pe piață a produselor lui. Venitul vămii interne — raporta un observator cameral — era

¹ Bibl. Acad., Peceți 185 (copie la Institutul de istorie „N. Iorga“).

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 394.

³ Lupta dintre cele două tendințe s-a prelungit până la abolirea dijmelor, în veacul al XIX-lea.

⁴ C. Giurescu, *Material*, I, p. 542 și vol. III, p. 32.

⁵ N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 289 și Hurmuzaki, VI, p. 427.

⁶ Administrația către „cei ce au cumpărat slujba dijmăritului“: „pentru boiernașii care au mersu la Sibiu de au jăluit la măriia sa ghegeneralul cum că i-ați apucat dumneavoastră de au dat dijmărit...“; comandamentul a dispus restituirea sumelor încasate celor nedreptățiți; Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 13 v.

⁷ Arh. St. Buc., ms. 330 (M-rea Tismana), f. 7.

⁸ C. Giurescu, *Material*, I, p. 370.

grav diminuat de acest privilegiu, deoarece „boierii și clerul trimit în chip obișnuit cel mai mult spre vânzare pe piață”¹. Încercarea de a recupera pentru Camera imperială veniturile de care o frustra scutirea de vama internă a marilor boieri și a mănăstirilor s-a izbit de rezistența categorică a acestora; acoperit de străvechiul obicei (*pristina consuetudo*) și de decretul imperial², ambele pe același plan invocate de boierii din Administrație, privilegiul a rezistat până în 1731, când austriecii s-au hotărât să supprime vămile interne.

Unul din cele mai fructuoase privilegii ale marilor boieri era *dreptul de a arenda în exclusivitate, de la domnie, oieritul și dijmăritul*; venitul o dată arendat, marii boieri fie îl încasau direct, fie îl subarendau boiernașilor și negustorilor, realizând fără cel mai mic efort câștiguri însemnate³. Hotărârea Camerei de a lărgi cercul beneficiarilor și de a lăsa liberă licitația, pentru a spori venitul arendeii și a sfărâma privilegiul marilor boieri, a provocat reacția înverșunată a acestora⁴. Ținta reacției boierești au fost mai ales negustorii, care, dispunând de bani, îi puteau concura cu ușurință la libera licitație. Afățată de acest concurent primejdios, conștiința de clasă a boierilor privilegiați se afirma răspicat: „negustoriu să rămână negustor și să nu se amestece în treburile și afaccrile provinciei...”⁵. O delegație de trei boieri, trimisă în Transilvania, era însărcinată să pledeze pe lângă conducerea austriacă în favoarea punctului de vedere boieresc (aprilie 1720)⁶. Boierii au obținut din nou concesiunea oieritului, dar nu în virtutea privilegiului, care nu a fost restaurat, ci prin supralicitare. În anii următori, anunțurile cu privire la deschiderea licitației erau adresate în chip egal boierilor și negustorilor⁷; măsura avea să fie generalizată în întreaga țară două decenii mai târziu de către politica de reforme a lui Constantin Mavrocordat.

Zadarnic a rămas și efortul boierilor și mănăstirilor de a redobândi alt privilegiu abrogat de austrieci, anume *merticele de sare* acordate de domni din venitul ocnelor. Privilegiul era însemnat pentru că furniza gratuit gospodăriei feudale sarea atât de necesară în alimentația vitelor; uneori merticele acordate de domni erau atât de mari încât cantitățile care prisoseau erau comercializate⁸.

¹ *Ibidem*, II, p. 191.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, I, p. 361 și II, p. 85–86.

⁴ *Ibidem*, I, p. 403.

⁵ Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 28 v.

⁶ C. Giurescu, *Material*, I, p. 469–470.

⁷ Arh. St. Sibiu, L 1–5/204, f. 101 v.; C. Giurescu, *Material*, II, p. 86.

⁸ Hurmuzaki, VI, p. 282–283; potrivit unul calcul cameral, cantitatea totală de sare acordată înainte mănăstirilor oltene era de 3 860 bolovani, fiecare de câte 200–300 ocale; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 30; în 1725, mănăstirile mai primeau doar 196 bolovani de sare; *ibidem*, p. 168; în 1726, și acest tain redus pare a fi fost suprimat; Arh. St. Sibiu, L 1–5/355, f. 70.

Până târziu memoriile boierești au invocat vechiul privilegiu pe care îl doreau restituit¹.

Sub titlul de *regalia*, Camera a recuperat unele din veniturile înstrăinate de domni în favoarea mănăstirilor: venitul integral sau parțial al vămilelor de hotar și al vămilelor unor târguri, vinăriciul, dijmăritul și oieritul din unele sate, concedat câtorva mănăstiri, parte din venitul domnesc produs de vama peștelui². Dezinteresul boierimii față de aceste privilegii care nu erau comune a lăsat fără apărare mănăstirile în fața Camerei.

Gospodăria mănăstirească și bisericească era exploatată aproape în exclusivitate cu concursul forței de muncă gratuite a locuitorilor dependenți de pe domenii; pentru a putea beneficia însă din plin de potențialul uman disponibil, stăpânii de moșii trebuiau să-l ferească de concurența la exploatare a statului, silit să apeleze tot mai frecvent pentru satisfacerea obligațiilor publice la contribuția în bani, produse și muncă a masei rurale. Într-o primă etapă a organizării feudale, acest interes fundamental al stăpânilor de domenii era realizat prin imunitate, scutire globală a satelor mănăstirești sau boierești de îndatoriri către stat. Treptat, pe măsura amplificării nevoilor publice și a consolidării puterii de stat, imunitatea a lăsat loc scutirilor parțiale, în virtutea cărora un număr anumit de locuitori ai domeniului — variabil de la caz la caz în funcție de poziția social-politică a stăpânului moșiei — era scutit de o parte sau de ansamblul îndatoririlor față de domnie. Degrevați de sarcini către stat, *poslușnicii*, al căror nume le trădează funcția socială, îndeplineau slujbele cerute de stăpânii de moșii. Lupta între statul centralizator și clasa privilegiatilor explică variațiile în timp ale numărului poslușnicilor; în ciuda eforturilor unora dintre domni de a o suprima, instituția poslușniei și-a păstrat neștirbit însemnătatea socială până în plin veac al XIX-lea, continuând în formă modificată unul din principalele aspecte ale imunității evului mediu timpuriu.

Politica austriacă s-a străduit să recupereze venitul atât de însemnat pierdut de vistierie în favoarea stăpânilor de domenii; scutirile acordate la începutul stăpânirii habsburgice în Oltenia pentru un număr mare de poslușnici, sau pentru sate întregi, sunt cazuri excepționale; în 1728 boierii cereau — fără succes de altminteri — să li se lase scutit satul de reședință³. Numărul poslușnicilor scutiți fiind redus, privilegiul era acordat în favoarea acelorora dintre ei care îndeplineau funcții speciale în gospodăria domeniului boieresc și mănăstiresc: păstori, vieri, paznici ai stupilor, grădinari, morari, tâmplari, bucătari,

¹ Hurmuzaki, VI, p. 427.

² Privilegiile mănăstirilor preluate de fisc și rezumatele tuturor actelor de stăpânire și privilegii, la N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 231–276.

³ C. Giurescu, *Material*, II, p. 292–293.

vânători, pescari, caretași, etc.¹. Tendința constantă a stăpânilor de moșii de a-și lărgi privilegiul și — întrucât în timpul stăpânirii austriece mijlocul de a satisface acest deziderat pe cale legală le era refuzat — de a spori prin tănuiri numărul scutiților — a determinat reacția autorității austriece. Decretul imperial din 1729 a desființat — probabil pentru prima oară în istoria țării — poslușania. Încercând să prevină adoptarea acestei hotărâri, a cărei iminență o presimțeau, boierii își manifestau răspicat opoziția față de tendința de a-i despuia de un privilegiu considerat de ei esențial pentru bunul mers al gospodăriei lor. Întreaga însemnătate a instituției poslușaniei se întrevește în textul memoriului lor; arătând că „boierii, fără șerbi (poslușnici), păstori și vieri nu pot să subsiste...” ei implorau în continuare: „să nu ni se ia această milă, căci ar urma ruina desăvârșită a boierilor”². Hotărârea Vienei era însă irevocabilă: pregătit de rapoartele slujbașilor camerali din provincie, care puseseră în evidență nu numai paguba directă suferită de stat, dar și marile neorânduiri provocate de obiceiul boierilor de a-i scuti pe cei mai înstăriți dintre țărani, care erau astfel scoși din cislă, decretul imperial suprima toate scutițiile anterior acordate, indiferent de proveniența și vechimea lor. Lovitura era prea grea pentru ca cei loviți să nu reacționeze; invocând perioada anterioară decretului, când beneficiau de poslușnici scutiți, memoriul colectiv înaintat la 20 iunie 1731 de egumenii mănăstirilor oltene solicita insistent restabilirea privilegiului în virtutea căruia avuseseră dreptul de a ține „slugi și păstori scutiți” de toate prestațiile în bani, produse și muncă. De doi ani de zile, de la promulgarea decretului imperial, — arătau autorii memoriului — „doar Dumnezeu știe cu câte greutate și lipsuri ne întreținem, și cu câtă scădere a gospodăriilor noastre sânt întreținute mănăstirile, căci satele așezate pe moșiile mănăstirilor sânt atât de apăsate de contribuții, munci și cărături, încât, îngrozite, unele din ele s-au spart, altele sânt pe cale să fugă... Iar slugile și păstorii noștri au fost supuși la dări, prestații în natură și munci, fapt pentru care au părăsit paza animalelor noastre și acum sântem lipsiți de păstori care să le îngrijească, și nici alte slujbe nu mai putem dobândi de la ei”³. Memoriului mănăstirilor îi făcea ecou, la numai câteva zile după aceea, un memoriu boieresc, nu mai puțin insistent⁴. Un

¹ În 1723, episcopul și egumenii cereau să li se acorde „veluti pristino tempore, ita et nunc aliquot servi ac pastores necessarii cum ad custodiendas apes tum ad alia cuiuslibet generis animalia a contributione immunes permitterentur”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 1; câțiva ani mai târziu, boierii cereau dreptul de a ține oameni scutiți: „pastores ovium, pecorum, equorum, s. v. porcorum, bubalorum, vinicolae, agricolae, mercenarii, molitores, hortulari, apiarii, clavigeri in aliisque rebus oeconomicis nostris inservientes”; Hurmuzaki, VI, p. 512; alte indicații privitoare la sarcinile îndeplinite de poslușnici, la C. Giurescu, *Material*, II, p. 74 și III, p. 54-55.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 290-291.

³ *Ibidem*, p. 439-440.

⁴ Hurmuzaki, VI, p. 425-426 și 512.

întreg sistem tradițional de exploatare rezemat pe privilegiu se apăra împotriva politicii de stat. Răspunsul Curții la memoriul clerului — păstrat în traducere românească în arhiva m-rii Hurez — nu putea lăsa loc nici unei nădejdi: „Ce iaste pentru scuteala ce au cerut episcopul dimpreună cu toți egumenii pentru slugi și păstori care au fost mai nainte scutiți, s-au aflat cum că aceia până acum au fost pagubă slujbei stăpânului acel féliu de scuteală și de acum nu să poate să fie, pentru confozie“¹.

Pentru a putea beneficia în continuare integral de munca poslușnicilor, stăpânii de moșii s-au văzut siliți să-i scutească pe propria lor socoteală de cota de contribuție care le revenea. Locul obișnuitelor acte de concesiune de poslușnici pe seama vistieriei îl ia acum alt tip de document: cererea stăpânului de moșie de a plăti contribuția pentru oamenii pe care dorea să-i rețină ca poslușnici². Singura concesie a statului era scutirea, în unele cazuri, a poslușnicilor de celelalte sarcini publice, mai ales de munci și cărături³. Dar cum nici măcar această scutare parțială nu a fost respectată, boierii și clerul au redeschis dialogul cu austriecii, într-o supremă încercare de a reține forța de muncă indispensabilă gospodăriei feudale. Întreaga nostalgie pentru vechea formulă a poslușaniei se reflectă în memoriul privilegiaților deposedați: „Nu mici ne erau bucuria și ajutorul pe care le aveam de la șerbii scutiți care până la un anumit timp ne-au fost concedați din mila prea milostivului nostru stăpân pentru ajutorarea gospodăriei noastre; de atunci însă nu numai acei șerbi au fost puși la contribuție, dar și cei pe care îi mai aveam ca păstori, vieri, paznici și cărora le plăteam noi contribuția pentru că aveam nevoie de munca lor pentru gospodăria noastră, domnii vornici au poruncit pârcălabilor să-i ia la muncile și sarcinile publice; iară dacă lucrurile vor rămânea astfel, gospodăria noastră,

¹ Arh. St. Buc., ms. 449 (M-rea Hurez), f. 276.

² În martie 1735, Administrația aproba cererea episcopiei de a ține trei oameni „să fie pentru slujbele episcopiei“, cu adaosul: „... numai să le plătească birul de la episcopie“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 226 v.; alt document din aceeași vreme se referă la slugile lui Radu Olănescu, „care le plătește dumnealui birul“; *ibidem*, f. 228 v.; indicații identice referitoare la birul slugilor plătit de boieri, Arh. St. Sibiu, L 1-5/355, f. 86 v.

³ Arh. St. Buc., M-rea Hurez, V/28; în legătură cu cererea episcopului catolic Stanislavich, Administrația comunica vornicilor că i-a acordat dreptul de a ține 23 poslușnici, printre care 2 vânători, 2 grădinari, 2 pescari și 3 vieri, dintre birnicii „cu putere de mijloc“, scutiți „de lucrurile de obște“; dar, adăuga instrucțiunea trimeasă vornicului, „contribuțiunea lor tot vei lua, însă de la luminatul... episcop“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 31 v.-32; vierii lui Gheorghe Cantacuzino erau scutiți de „lucrurile de obște, fiindcă fără aceia plătește stăpânul lor dajdea pentru dâșii...“; *ibidem*, f. 44 v. În alte cazuri însă Administrația refuza această concesie; în dec. 1736 cererea egumenului m-rii Strehaiia de a scuti doi oameni de „naturale și podvoade“ era respinsă cu justificarea: „cum că de vreme că iaste poruncă de la înălțata curte împărătească ca să nu fie nimeni scutiți, nu iaste cu puțință ca să i se dea acel fel de carte de oameni scutiți“; *ibidem*, L 1-5/206, f. 99-99 v.

și altminteri modestă, va cunoaște o mare primejdie“¹. Hotărâți să-și apere privilegiul, unii dintre stăpânii de moșii au încercat să se opună aplicării decretului imperial; în noiembrie 1735, Administrația era silită să intervină pentru a aduce la ascultare pe egumenul Tismanei, ai cărui poslușnici nu numai că erau scutiți de muncile publice, „ci și la contrebun s-au pus egumenul împotriva să nu-i îngăduie să dea ca alții“; egumenul era invitat să înceteze opoziția la încasarea dării, „iar de nu, și socotește să fie pentru ajutoriu mănăstirii, să le plătească sfinția sa contrebunul ce-i va ajunge“². Adaptarea la noua formulă se dovedea dificilă și sfârșitul dominației austriece câțiva ani mai târziu a pus capăt experienței. Reluarea încercării de către Constantin Mavrocordat, în cadrul reformelor sale, a eșuat, poslușania rămânând una din principalele instituții sociale și fiscale până în epoca regulamentară.

Treptele boierimii. Dacă cele trei trăsături dominante care îi defineau esența erau comune întregii boierimi, deosebiri de avere și de poziție social-politică fragmentau clasa dominantă în câteva secțiuni orizontale, cărora le corespundea ierarhia privilegiilor.

Un grup restrâns de latifundiar și mari dregători — sau descendenții acestora — alcătuiau categoria *marilor boieri*, sau boieri de gradul întâi. Un slujbaș cameral considera că doar 17 familii erau îndreptățite să revendice apartenența la categoria marilor boieri³; boierii înșiși susțineau că existau 31 familii autentice boierești în provincie⁴. Soluția finală a limitat la 24 numărul familiilor de mari boieri⁵.

Marii boieri erau nu numai un grup restrâns, dar și foarte puternic sudat prin legături de rudenie și manifestând o evidentă tendință de închidere; caracteristică pentru această tendință e cererea repetată a marilor boieri de a li se îngădui să încheie căsătorii cu familiile boierești din Muntenia, întrucât — arătau ei — „noi cei care aparținem familiilor de treapta întâia sântem cea mai mare parte înrudiți prin sânge și căsătorii și abea dacă mai putem să ne căsătorim între noi“⁶. Posibilitățile de căsătorie fiind puține, marii boieri nu se

¹ C. Giurescu, *Material*, III, p. 54.

² Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 12 v.

³ C. Giurescu, *Material*, I, p. 595.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 99 v.

⁵ Nici un izvor nu a păstrat lista definitivă a marilor boieri; un proiect din 1721 cuprindea următoarele nume: Argetoianu, Băleanu, Bărescu, Bengescu, Brăiloiu, Brătășanu, Bujoreanu, Buzescu, Căzănescu, Câmpineanu, Fărcășanu, Glogoveanu, Golescu, Miclescu, Obedeanu, Otetelișanu, Pârșcoveanu, Poienaru, Socoteanu, Strâmbeanu, Știrbei, Urdăreanu, Zătreanu; C. Giurescu, *Material*, I, p. 486; un memoriu boieresc din 1734, în care nu apar decât o parte din cele 24 familii, adăuga, la numele cunoscute, pe acela al familiei Fălcoianu; C. Giurescu, *Material*, III, p. 52.

⁶ Hurmuzaki, VI, p. 426-427; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 273; cele mai numeroase indicații pentru înrudirile între boieri, la C. Giurescu, *Material*, II, p. 257-261; alte indicații în

gândeau să-și căsătorească odraslele în rândul micii boierimi, ci, pentru a ieși din impasul matrimonial în care se aflau, se străduiau să forțeze bariera foarte strictă dintre cele două provincii.

Repulsia marilor boieri la gândul încuscrii în lumea boiernașilor își are explicația în marea distanță de avere și poziție socială care separa cele două trepte ale clasei dominante.

Boiernașii, sau boierii de treapta a doua, alcătuiau un grup mai numeros, de proveniență variată, dar de condiție economică mult mai modestă decât aceea a marilor boieri. Întreaga provincie număra aproximativ 200 boiernași¹, dintre care aproape două treimi erau grupați în Vâlcea și Gorj. Catastiful de boiernași alcătuit în 1723 din inițiativa comandamentului austriac cuprinde 246 boiernași, la care au fost adăugați însă căpeteniile de slujitori și sutașii cu regim fiscal similar (73 în Vâlcea, 74 în Gorj, 44 în Dolj, 29 în Romanați și 26 în Mehedinți)². Catastiful alcătuit doi ani mai târziu — de data aceasta complet separat de alte categorii fiscale — indica 183 boiernași. Mulți dintre aceștia aparțineau ramurilor mai sărace ale marilor familii boierești (Brăiloiu, Pârâianu, Obedeanu, Glogoveanu etc.), când nu erau de-a dreptul familii de foști mari boieri decăzuți (Rudeanu). De asemenea, mulți dintre ei aparțineau aceleiași familii; în Vâlcea, de pildă, din 73 boiernași, 10 aparțineau familiei Zătreanu, 5 familiei Romanescu, 4 familiei Bujoreanu, 8 familiei Roșianu, 3 familiei Sănătescu, 4 familiei Măldărescu etc., care deseori își împărțeau stăpânirea unui sat sau a unei părți de sat. Dar categoria boiernașilor își alimenta cadrele nu atât din procesul de descompunere și regrupare a stratului superior, al mării boierimi, cât mai ales prin ascensiunea unor elemente noi, mai ales din rândul moșnenilor înstăriți; procentul însemnat de boiernași în Gorj și Vâlcea se explică prin persistența masivă în aceste județe a moșnenilor, zonă socială de recrutare a unei părți a membrilor treptei a doua de boieri; labilitatea limitei între categoria boiernașilor și aceea a moșnenilor se întrevede din efortul depus de Administrație pentru a împiedica asimilarea sub raport fiscal a celor din urmă cu cei dintâi: „... numai iată că ți se poruncéște dumitale cu mare tărie — se adresa Administrația unui vornic — afară din boiernașii care sânt la catalog, nimenea altul, nici din moșnéni nici din alți oameni mai cu putere să nu să pue ajutor, au la bir între boernași, ci să fie numai singuri boiernașii...”³. Confuzia lesnicioasă între cele două categorii putea fi și izvor de necazuri pentru unii moșneni; e situația lui Atanasie

același volum, p. 1, 70, 246, 454; N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 490, XIV, 273; Bibl. Acad., foto VI/719.

¹ Hurmuzaki, VI, p. 483; C. Giurescu, *Material*, II, p. 329.

² Arh. St. Sibiu, L 1-5/208, f. 46 v.-51.

³ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 72 v.

Răscălatul care, fugit din provincie în timpul războiului, și-a văzut stăpânirile de pământ supuse confiscării, la înapoiere, în 1726. Era fiscal îndreptățit sau nu să-l lipsească de pământul său pe fugarul înapoiat? Litigiul declanșat de inițiativa autorităților camerale prezintă o speță interesantă; dacă fugarul era boiernaș — dacă adică aparținea clasei dominante, considerată *stare politică* —, fuga și înstrăinarea sa prelungită constituia un delict politic, un act de hiclenie, iar confiscarea moșiei o măsură perfect legitimă; dacă era moșnean, delictul își pierdea caracterul politic, fugarul își recupera de drept pământul, având a suporta doar sarcinile care grevaseră asupra lui. Întregul efort al Administrației, sprijinitoare a împricinatului împotriva Camerei, se întemeia pe afirmarea calității sale de moșnean¹.

Unii dintre boiernași erau moșneni privilegiați, intrați așadar în tagma boierească prin intermediul privilegiului. Permeabilitatea era mult mai mare la treapta de jos a boierimii decât la cea superioară, ceea ce nu împiedica însă afirmarea și în rândurile boiernașilor a unei mentalități intolerante, de grup social refractar primenirii din straturile inferioare. Când s-a alcătuit catalogul boierilor în 1723, boiernașii au protestat vehement împotriva adăugirii, în rândurile lor, „spre paguba și înjosirea lor“, a „unor oameni de rând și a altora aflați în slujba marilor boieri“, arătând că preferă să renunțe la privilegiu „decât să se lase înscriși alături de acești oameni“².

Deosebirile de situație materială între boiernași se reflectă în actele vremii: în listele de impunere, în primul rând, unde sumele limită impuse boiernașilor pe seama contribuției sunt 10 și 75 taleri anual³. În rândurile aceleiași familii de boiernași jocul complex al factorilor sociali și economici realizase o diferențiere însemnată⁴. Apropierea de condiția moșnenilor prin situație economică crea și reacții comune în fața exploatării fiscale; în 1726, conducerea austriacă era încunoștințată că birul boiernașilor nu a putut fi împlinit deoarece unii dintre ei, din pricina sărăciei (ob paupertatem), „s-au risipit și se ascund prin județe“⁵.

¹ „Qui Reskejatul *cum non boiarenasch sed mediasch, id este posseissionatus liber rusticus sit...*“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 161 v.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 644.

³ Arh. St. Sibiu, L 1-5/208, f. 46 v.-51.

⁴ Un exemplu: cota de bir impusă în 1723 celor trei boiernași Sănătescu, inițial în comun, apoi separat, se dovedise prea grea pentru unul din ei, Mareș Sănătescu; neputând suporta cei 20 taleri la care fusese impus, acesta solicita Administrației o degrevare. Administrația, la rândul ei, se adresa celorlalți doi membri ai familiei, invitându-i să-și asume o parte din contribuția reclamantului: „care viind aicea la noi și spunând că iaste neputincios și voi sântei cu putere, iată că am nocotit să vă cisluiți între voi, puind și banii voștri și acei 20 de lei la mijloc, și pă care cât îl va ajunge pe dreptate, pă moșii, pă vii, pă dobitoace și pă altele ce veți mai avea, fițecare pă puțința lui să dea“; N. Iorga, *Studii și documente*, XIV, p. 272.

⁵ Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 160 v.-161.

Boiernașilor le erau rezervate dregătoriile inferioare; în timpul stăpânirii austriece cei mai mulți dintre ispravnicii plășilor se recrutau din rândul lor.

Între numărul restrâns al familiilor boierești și marea masă a locuitorilor de rând se afla un grup redus de oameni, desprinși prin situație materială și regim fiscal din rândurile populației rurale: *aleșii* în număr de 75–100¹ erau țărani liberi înstăriți care ieșeau din cislă și își asigurau un regim fiscal aparte². Majoritatea, dacă nu toți, proveneau din rândul moșnenilor (jumătate din ei erau în Vâlcea); în 1737, doi moșneni lipsiți de mijloace protestau împotriva înscrierii lor în rândul aleșilor, arătând că până atunci plătiseră birul cu moșnenii, „iar acum s-ar fi apucând cu vătășei să dea la aleși câte fl. 25 ... și ei zic că nu știu nimic de acea aleșii“³.

Ridicarea din rândul moșnenilor în cel al aleșilor nu prezenta doar avantaje și în orice caz presupunea un anumit nivel de avuție; sacrificiile consimțite de acci dintre țărani care optau pentru condiția de aleși — arăta un slujbaș cameral — se explicau prin aspirația lor de a pătrunde în rândul boierimii⁴. Când a întocmit în 1722 lista aleșilor, Administrația nu uita să explice austrieșilor că cei mai mulți doreau să treacă în rândul boierilor⁵. O oscilație vădită se manifestă în privința fixării locului lor în ierarhia socială; în funcție de unghiul de vedere diferit — cel de origine sau cel fiscal — aleșii erau considerați când țărani cu statut fiscal propriu, când a treia treaptă de boieri, sau „boieri aleși“. Austrieșii, care înclinau spre cea dintâi interpretare, au sfârșit, din considerente fiscale, prin a renunța la intenția inițială de a desființa categoria aleșilor. Situație aproape identică, cu singura deosebire că plăteau o sumă mai mare la bir, aveau *sutașii*⁶.

Boiernași, aleși și sutași se grupau în clientele ale marilor boieri dregători, intrând sub „protecția“ lor și beneficiind pe calea aceasta de cele mai variate avantaje: scutiri fiscale, numiri în slujbele și dregătoriile inferioare etc.

¹ Hurmuzaki, VI, p. 518–522; C. Giurescu, *Material*, II, p. 329.

² Dicționarul de instituții, alcătuit probabil de Nicolae de Porta, îi definește: „*Alessi*: uomini facoltosi di mezza sfera, cioè ne bojari, ne villani, i quali pagano nelle contribuzioni una determinata somma separatamente dall'ordine de'Bojari e de'villani“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 140.

³ Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 146; v. și situația similară a unui ales care dorea să fie impus ca moșnean; Administrația respingea cererea sa „fiindcă s-au rânduie contrebunul pe numele și rânduiala familiilor, nu poate să scoată de la aleși să pue la moșnéni“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 7 v.

⁴ C. Giurescu, *Material*, I, p. 505.

⁵ „Hic annectimus registrum alessionum in 5 districtibus cum quibus, quoniam complures in numero bojaronum esse volebant...“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 179.

⁶ „*Sutassi*: Uomini come gli alessi, ma che contribuivano più degli Alessi“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 141.

3. LOCUTORII DEPENDENȚI ÎN CADRUL DOMENIULUI

Variat ca întindere și locuit de o populație în general redusă, domeniul boieresc și mănăstiresc alcătuia și în veacul al XVIII-lea realitatea economică dominantă în societatea românească. În cadrul domeniului se producea cea mai mare parte a bunurilor destinate consumului pe domeniu însuși sau valorificării pe piață, pe cea externă mai ales întrucât cea internă, slab dezvoltată, nu absorbea decât în măsură cu totul redusă excedentul produsului domeniului. Stăpânii de moșii și țărani realizau pe domeniu produsele alimentare și meșteșugărești necesare traiului zilnic și dobândeau din surplusul de produse pus în circulație sumele de bani cu care cei din urmă făceau față apăsătoarelor sarcini fiscale, iar cei dintâi își sporeau veniturile obținute din dregătorii și din participarea la exploatarea fiscală a marelui masă a populației.

Unitate economică, domeniul constituia în același timp și cadrul teritorial înăuntrul căruia se dezvoltau relațiile de producție în sectorul dominant al vieții economice: agricultura. Dar, în același timp, domeniul mai păstra încă și unele din trăsăturile, desigur atenuate, ale vechilor imunități, în virtutea cărora stăpânul moșiei exercita un șir de atribuții ale autorității de stat. Unitate de producție și consum, cadru teritorial al relațiilor agrare, asupra căreia se exercita — în parte cel puțin — autoritatea administrativă și judiciară a stăpânului, sub acest triplu aspect se înfățișează domeniul în Oltenia, în vremea când provincia a intrat sub stăpânirea habsburgică.

Întinderea și tendința de expansiune a domeniului. Constituit și consolidat de-a lungul veacurilor precedente — din epoca anterioară întemeierii Țării Românești — domeniul boieresc și mănăstiresc ocupa în Oltenia, la începutul veacului al XVIII-lea, locul de frunte în raport cu proprietatea țărănească liberă, atât în privința numărului de sate, cât și a suprafeței și a potențialului uman. Din cele 741 așezări consemnate în conscripția virmondiană (1722–1728), 386 erau boierești, mănăstirești și fiscale¹ și 340 aparțineau moșnenilor². Precumpănitor în regiunea șesului, în județele Dolj, Romanați și Mehedinți, satul aservit se afla în minoritate în regiunea dealurilor și a muntelui, în județele Gorj și Vâlcea.

Sate boierești, mănăstirești și fiscale		Sate moșnenești
Dolj	84	52
Romanați	81	23
Mehedinți	67	45
Vâlcea	68	85
Gorj	86	135

¹ Din categoria așezărilor fiscale făceau parte satele foste brâncovenești, satele unor boieri rămași în Muntenia, confiscate de austrieci, și orașele.

² Situația a 15 sate nu e indicată în conscripție, astfel încât ele rămân în afara calculului; în afara așezărilor consemnate, un număr apreciabil de sate a scăpat conscripției din 1722 și anexei din 1728.

Dacă din punct de vedere numeric satul aservit și cel liber se aflau în echilibru, cu o ușoară întâietate a celui dintâi, superioritatea domeniului feudal e categorică în privința suprafeței ocupate¹.

O mare varietate de situații înfățișează domeniul feudal sub raportul întinderii și al gradului de concentrare a moșiilor. Câteva mari familii boierești și mănăstirile de frunte stăpâneau un mare număr de moșii — complexe domeniiale întinse, constituite în veacurile anterioare, rezultat al unui îndelungat efort de concentrare. Mai întins și făcând dovadă de vitalitate și de forță de expansiune mult mai mare decât domeniul mănăstiresc, domeniul boieresc număra 244 sate (la care se adaugă 38 sate fiscale, aproape toate sate boierești preluate de fisc), față de 104 sate ale mănăstirilor și ale Episcopiei de Râmnic.

Poziție proeminentă în stăpânirea boierească ocupau familiile Brăiloiu și Bengescu², cea dintâi stăpânind 28 sate, dintre care 16 în Gorj, 5 în Dolj, 2 în Vâlcea, 4 în Mehedinți și 1 în Romanați, cea de a doua cu un total de 21 sate dintre care 16 în Gorj, 2 în Dolj, 2 în Mehedinți, 1 în Vâlcea (spre deosebire de domeniul familiei Brăiloiu împărțit între mai multe ramuri, cel al familiei Bengescu era concentrat în întregime în stăpânirea boierului Staico Bengescu). În șirul familiilor boierești care stăpâneau între 10 și 20 sate se află și boierii Poienaru, cu 16, 1/2 sate (7 în Mehedinți, 5, 1/2 în Dolj și 4 în Gorj), boierii Fărcășanu cu 14, 1/2 sate (6 în Romanați, 3 în Dolj, 3, 1/2 în Vâlcea și 2 în Mehedinți) și boierii Obedeanu cu 11 moșii (dintre care 10 în Dolj și 1 în Mehedinți). Un număr mai mare de familii boierești stăpâneau între 2 și 10 sate: familia Cantacuzino 8 sate (5 în Gorj și 3 în Mehedinți), familia Strâmbeanu 7, 1/2 sate (3, 1/2 în Mehedinți, 3 în Gorj și 1 în Dolj), familia Goleșcu 6 moșii (3 în Romanați, 2 în Dolj și 1 în Mehedinți), familia Glogoveanu 6, 1/2 moșii (4, 1/2 în Mehedinți și 2 în Gorj), familia Argetoianu 4 sate (3 în Mehedinți și 1 în Dolj), familia Otetelișanu 4 sate (3 în Vâlcea și 1 în Mehedinți), familia Pârșcoveanu 4 sate (toate în Romanați), familia Socoteanu 3 sate în Dolj, familia Știrbei 4 sate (2 în Gorj, 1 în Dolj și 1 în Mehedinți), familia Urdăreanu 4 sate (2 în Gorj, 1 în Mehedinți și 1 în Romanați), familia Zătreanu 4 sate (3 în Vâlcea și 1 în Romanați). Marea majoritate a boierilor și a boiernașilor stăpâneau 1–2 sate, jumătăți sau chiar părți și mai mici de sate.

Domeniul mănăstiresc este mai bine cunoscut decât cel boieresc datorită conservării în proporție mult mai mare a arhivelor mănăstirești decât a celor

¹ Nu dispunem de date contemporane asupra suprafeței moșiilor. Raportarea la harta trupurilor de moșie de la Institutul de statistică dovedește însă larga superioritate a suprafeței moșiilor boierești și mănăstirești în raport cu cele ale satelor moșnenești.

² Caracterul lacunar al izvorului pe care se întemeiază indicațiile de mai sus face imposibilă individualizarea pe ramuri de familii a domeniilor, ceea ce, firește, alterează în oarecare măsură perspectiva reală. Am socotit totuși utile totalizările obținute pe familii boierești pentru aprecierea poziției lor sociale.

boierești. Datele inventarului de documente aflate în posesia mănăstirilor, alcătuit din inițiativa autorităților austriece, îngăduie reconstituirea domeniului mănăstiresc; cele mai întinse domenii aparțineau m-rii Tismana (31 sate întregi și 13 părți de moșie), Episcopiei Râmnicului (21 sate întregi și 15 părți de moșie), m-rii Cozia (21 sate și 4 părți de moșie), m-rii Bistrița (15 sate și 4 părți de moșie), m-rii Segarcea (14 sate și 5 părți de moșie), m-rii Bucovăț (10 sate și o parte de moșie), m-rii Călușul (15 sate și 2 părți de moșie), m-rii Dintrun-lemn (9 sate și 5 părți de moșie), m-rii Motru (8 sate și 3 părți de moșie), m-rii Jitianu (9 sate și 6 părți de moșie) și m-rii Sadova (8 sate). Celelalte mănăstiri și schituri nu stăpâneau mai mult de 5 sate.

Structura economică a domeniului. Domeniul era în primul rând o unitate de producție menită să asigure întreținerea stăpânului, a curții sale și a tuturor locuitorilor săi. Austriecii înșiși au avut prilejul să constate că cea mai mare parte a procesului de producție și consum se desfășura în circuit închis: *....până și pușinii negustori aflători aici se aprovizionează și trăiesc din gospodăria proprie, ca și restul locuitorilor*“ (s. n.)¹.

Două dintre produsele domeniului asigurau cea mai mare parte a veniturilor bănești ale stăpânilor de moșii și ale țăranilor: animalele, destinate valorificării pe piața externă, deci principalul izvor de bani al provinciei, și băuturile alcoolice vândute în țară, mai ales în cadrul pieței forțate a domeniului, sub protecția monopolului cârciumei. Vânzarea cerealelor constituia doar un izvor accesoriu și neconstant al veniturilor stăpânilor de moșii ca de altminteri și al țăranilor; chiar și situația favorabilă creată vânzării cerealelor în primul deceniu al stăpânirii austriece prin apariția unui substitut de piață internă — unitățile militare staționate în provincie — nu a putut modifica organizarea economică a domeniului și ierarhia veniturilor sale².

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 370.

² Din timpul stăpânirii austriece s-au păstrat cele mai vechi socoteli de venituri și cheltuieli ale moșiilor mănăstirești, care îngăduie o privire — e drept foarte sumară și incompletă — și asupra structurii economice a domeniului. Iată, de pildă, cum se repartizau veniturile m-rii Hurez a cărei seamă de venituri și cheltuieli e cea mai veche din câte se păstrează pentru Țara Românească; seama dată de egumenul Ilarion în fața consilierilor Administrației în 1726 e deosebit de instructivă pentru înțelegerea izvoarelor de venituri ale domeniului mănăstiresc. Din venitul total de 683 1/2 taleri și 118 bani „395 pol lei, bani 118, au dat o foacă că au luat dupe vinuri și dupe rachiul; 285 lei au dat altă foacă dupe venitul ce au luat de la oi și de la Poenariul, și dupe vaci, și de la suhaturi și de la altele“; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XIV, p. 28. În 1736, venitul total de 922 taleri realizat de m-rea Cozia se descompunea astfel: 574 tl. din vânzarea vinului și a rachiului, 100 taleri din suhat, 81 din vânzarea animalelor, 76 taleri din încasarea unor dări, 53 taleri din albinărit, 20 taleri din cereale și 18 taleri din surse de venit nedefinite; în același an, Episcopia Râmnic realizase 2 903 taleri, dintre care 1 994 taleri din comercializarea vinului și a rachiului, 577 taleri din vânzarea animalelor, 183 taleri din dări și

Din orientarea economiei domeniului decurgea și organizarea sa. Stăpânii de moșii își consacrau atenția acelor sectoare ale agriculturii care le îngăduiau să întrețină turme și cirezi numeroase și să obțină cantități mari de băuturi alcoolice. Demn de remarcat e și faptul că în aceste direcții — la cositul fânului și în viticultură — făceau constant stăpânii de moșii investiții pecuniare, pentru a dobândi mâna de lucru salariată și a acoperi golul permanent de muncă agricolă rezultat din slaba populare a domeniului.

Aspectul esențial al structurii domeniului a fost determinat pretutindeni în societatea medievală de raportul dintre terenul rezervat de stăpân pentru exploatarea proprie — rezerva seniorială — și pământul lăsat în folosința țăranilor. Numărul redus și calitatea izvoarelor aflate la îndemâna cercetătorilor istoriei agrare medievale românești lipsesc investigațiile în problema evoluției rezervei senioriale de o bază sigură; abia de la mijlocul secolului al XVIII-lea, sămii de venituri și cheltuieli ale mănăstirilor oferă un punct de rezim mai solid pentru aprecierea raportului dintre rezervă și delnițe¹, iar pentru o vedere de ansamblu sigură, pe bază de informație cifrică și deci aptă de a fi statistic interpretată, istoricul trebuie să aștepte epoca regulamentară², care marchează însă începutul unei reînnoiri și în domeniul relațiilor agrare.

Existența rezervei senioriale în Țara Românească în primele decenii ale veacului al XVIII-lea este incontestabilă; mărturii directe sau indicații indirecte atestă cu prisosință faptul că boierii și mănăstirile — cel puțin unii dintre ei — își rezervau pentru exploatare directă o parte din pământul moșiilor aflate în stăpânirea lor. Mai greu, dacă nu imposibil, de stabilit e gradul de generalizare, caracterul și întinderea rezervei.

Indiciul principal al existenței rezervei este îndatorirea impusă țăranilor de a presta o anumită cantitate de muncă agricolă în folosul stăpânilor de moșii. Luând cunoștință de situațiile statornicite în provincie în domeniul relațiilor agrare, un demnitar austriac sugera, în primii ani după încheierea păcii, ca, în așteptarea rezolvării problemei rumâniei, să se statornicească prin reglementări

doar 30 taleri din vânzarea cerealelor; venitul de 443 taleri al m-rii Sadova, în anul 1737, provenea din exploatarea următoarelor capitole: 130 taleri din vânzarea animalelor, 103 taleri din vânzarea cerealelor, 78 taleri din dări, 73 din vânzarea vinului și a rachiului, 58 taleri din suhat; cf. S. Columbeanu, *Economia domeniului feudal din Țara Românească în secolul al XVIII-lea* (în manuscris). Valoarea de indiciu general a acestor date, pentru ansamblul domeniului mănăstiresc, rezultă din analiza sămilor mănăstirești din următoarele două decenii; S. Columbeanu, *Date privitoare la economia agrară din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Studii*, XV (1962), nr. 1, p. 111–134.

¹ S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 134.

² I. Corfus, *Renta feudală în Țara Românească în ajunul aplicării Regulamentului Organic (1831)*, în *Studii*, XVII (1964), nr. 5, p. 1 001–1 020 și idem, *Evoluția rezervei feudale din Țara Românească sub Regulamentul Organic până la 1848*, în *Studii*, XVIII (1965), nr. 4, p. 807–832.

de stat regimul obligațiilor de clacă, deoarece „stăpânul moșiei își duce țărani după bunul său plac la lucru, ori de câte ori și atâta timp cât îi convine, de unde rezultă cu necesitate că domnul profită întotdeauna de vremea favorabilă, în timp ce țăranilor dependenți, din pricina vremii neprielnice, li se prăpădesc adesea ogoarele și gospodăriile“¹. Constatarea neechivocă a autorului e doar una dintre numeroasele mărturii ale epocii stăpânirii austriece cu privire la existența rezervei și la utilizarea mâinii de lucru servile. Aceeași situație o dezvăluie — într-un caz special însă — porunca Administrației care, la 7 octombrie 1736, reamintea locuitorilor de pe moșiile mănăstirii Brâncoveni o dispoziție anterioară: „... v-am fost dat învățătură și poruncă ca să scoateți plugurile să faceți arătură de grâu pe seama mănăstirii și ați făgăduit că veți face, iar în urmă ați stătut împotriva și n-ați vrut să faceți...; pentru care cu aceasta vi se poruncește cu tărie ca numaidecât să scoateți toate plugurile ce aveți în satu să facă sămănătură cât va fi de trebuință pe seama mănăstirii, că mănăstirea n-are boi...“².

Dezvoltarea rezervei cerealiere — și în genere a agriculturii — s-a izbit de-a lungul întregii noastre istorii medievale de slaba populare a domeniului și de rezistența țăranimii împotriva clăcii. Redusă din punct de vedere numeric, forța de muncă a domeniului nu putea fi supusă unei exploatare excesive, fără a expune pe stăpânii de moșii la sancțiunea economică cea mai gravă: fuga țăranimii. Țăranii înșiși știau prea bine că fuga, sau amenințarea cu fuga, tempera întotdeauna încercările stăpânilor de a introduce sau extinde rezerva și deci de a impune sau spori claca; informând Administrația asupra refuzului țăranilor din satele mănăstirii de a se conforma îndatoririi de a presta munca legiuită, egumenul Climent al Bistriței solicita intervenția autorității de stat, deoarece „eu cum zic ceva numai se laudă că va să treacă Dunărea sau Oltul“³. Locuitorii Oreviței, fugiți în timpul războiului, condiționau, în cadrul negocierilor purtate cu autoritățile camerale care preluaseră stăpânirea satului, înapoierea lor, de menținerea vechiului regim, anume răscumpărarea printr-o sumă globală a tuturor îndatoririlor către stăpânul moșiei⁴. Unica posibilitate pentru stăpânii de moșii de a crea o rezervă cât de cât întinsă, aptă nu numai să satisfacă nevoile de produse agricole ale domeniului, dar și un surplus însemnat pentru piață, era de a concentra un număr mai mare de brațe de muncă decât acel obișnuit. În chip excepțional dregătorii, marii dregători mai ales, datorită scutirilor de dări către stat pe care le puteau oferi țăranilor, reușeau să concentreze un număr suficient de brațe de muncă pentru a-și extinde rezerva;

¹ Hurmuzaki, VI, p. 316.

² Arh. St. Buc., M-rea Brâncoveni, XIV/17.

³ Doc. rel. agr., p. 347.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 43 v.

numeroșii țărani adunați în satele consilierilor Administrației și ale vornicilor de județe — informa un memoriu — „sânt siliți de boieri, patronii lor, să le cultive ogoarele și viile; aceștia însăsmânțează cantități mari de grâu, orz și realizează recolte foarte îmbelșugate... îndestulătoare nu numai pentru întreținerea lor, dar și pentru a trimite pe piață mii de măsurii de grâu, orz și mei...”¹. Prețul acestui efort de grupare a unui număr mare de brațe de muncă pe moșiile marilor dregători care au fost astfel în măsură să dezvolte o rezervă autentică e concludent pentru condițiile demografice ale relațiilor agrare; relatând fenomenul regrupării țăranilor din provincie pe domeniile demnitarilor, secretarul Administrației nu uita să adauge: „...și din această pricină cea mai mare parte a provinciei — lipsită de țărani — rămâne în inactivitate”². De altminteri, situația privilegiată a câtorva mari demnitari, denunțată de memoriul unor boieri — mai puțin avantajați în această privință — avea caracter de două ori excepțional. Excepțional în primul rând, pentru că de ea nu putea beneficia decât un număr foarte restrâns de demnitari; în al doilea rând, pentru că era destinată să înceteze o dată cu dregătoriile lor. Câțiva ani mai târziu, destituiți din dregătorii, aceiași mari boieri, atât de invidiați în trecut de boierii fără dregătorii, se vedeau părăsiți de țăranii adunați în anii precedenți pe domeniile lor, pentru că nu le mai puteau oferi „protecție” împotriva apăsării fiscale. În memoriul adresat contelui Wallis, ei se plâneau nu numai că cei mai mulți dintre țăranii lor au fugit, dar și că „e de temut că și cei care au mai rămas încă, să nu fugă și ei, de frică să nu fie siliți să plătească contribuția fugarilor, iar noi să rămânem astfel în sate cu desăvârșire pustii. Căci în ultimii doi ani nu am putut să ne lucrăm deloc moșiile cu satele și oamenii noștri, într-atât de mult au fost constrânși la muncile și celelalte sarcini publice...”³. Rezerva, marea rezervă destinată producției pentru piață, fusese și în acest caz excepțional o realitate de scurtă durată.

Experiența marilor dregători olteni oferă nu numai spectacolul unui mare eșec dar și explicația lui: dacă stăpânii de moșii din Țara Românească nu au putut dezvolta o mare rezervă destinată culturii cerealelor — atunci când au întreprins o asemenea încercare — faptul se datorează în primul rând imposibilității de a concentra constant mâna de lucru necesară pe domeniile lor. Situația demografică a țării, de la sfârșitul veacului al XVI-lea cel târziu și până în primele decenii ale veacului al XIX-lea, era incomparabilă cu dezvoltarea durabilă a unei mari rezerve destinate exploatarei pe piață a produselor cerealiere. Foștii dregători erau lipsiți nu numai de mâna de lucru abundentă care le îngăduise o clipă să-și extindă simțitor culturile, dar, reduși la condiția

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 184.

² *Ibidem*, p. 74.

³ Hurmuzaki, VI, p. 425.

comună a stăpânilor de moșii și fără posibilități de a oferi „protecție“ țăranilor împotriva fiscoșului, ei își vedeau periclitată și veniturile domeniile obișnuite, destinate întreținerii proprii gospodării: „... și astfel nu am putut dobândi nici un câștig din satele noastre, care nu ne-au putut furniza nici măcar alimentele necesare întreținerii caselor noastre“¹.

Pentru a putea folosi mâna de lucru a domeniului la cultura terenurilor păstrate în rezervă, stăpânii de moșii trebuiau să-și ocrotească țăranii împotriva exigențelor statului — în primul rând a celor în muncă, corvoadele. Țăranii de pe moșiile boierești și mănăstirești „după ce se eliberează de muncile publice și se înapoiază acasă, trebuie să slujească și să lucreze (*servire et laborare*) și pentru domnii stăpâni și pentru ei înșiși și nu pot face față în atâtea părți“, explicau în 1728 generalului Tige consilierii Administrației, solicitându-i în același timp eliberarea țăranilor lor de muncile publice, pe seama moșnenilor². Una dintre condițiile esențiale pentru eventuala dezvoltare a rezervei era așadar scutirea țăranilor de pe domeniu de sarcinile către stat, în primul rând de corvoadele atât de apăsătoare impuse pentru efectuarea lucrărilor publice (dumuri, construcții) și a transporturilor; în 1734 boierii — de data aceasta în bloc — se plâneau că țăranii nu le mai prestează zilele legiuite din pricina continuei lor folosiri la muncile publice³. Constatarea ne apropie cu un pas de rezolvarea atât de controversatei probleme a rezervei. Boierii solicitaseră austriecilor scutirea de lucrările publice în favoarea fiecărui boier de categoria întâia, a câte unui sat și anume a satelor în care „își au reședința“ (in quo suam residentiam habent), iar în favoarea consilierilor a câte două sate⁴; cererea boierilor de a li se acorda scutiri pentru satele de reședință (situația nu e diferită în cazul domeniului mănăstiresc)⁵ e revelatoare pentru organizarea domeniului și mai ales pentru problema rezervei: *în măsura în care a existat, rezerva cerealieră a fost un fenomen legat de satul de reședință și era așadar legată de necesitățile de aprovizionare a curții boierești*. Evident, constatările nu pot fi riguros generalizate; nu întotdeauna și nu întreaga forță de muncă eliberată prin scutiri fiscale era utilizată la cultivarea rezervei: lucrul la curte și cărăturile mai ales absorbau o parte însemnată a muncii țăranilor de pe domenii. Dimpotrivă, în unele cazuri se constată existența rezervei pe moșii relativ depărtate de satele de reședință, dar în regulă generală, rezerva trebuie căutată în aceste sate. Boierii înșiși cunoșteau prea bine deosebirea dintre cele

¹ *Ibidem*, p. 511.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 292.

³ *Ibidem*, III, p. 55.

⁴ *Ibidem*, II, p. 292–293.

⁵ Vezi în această privință lista privilegiilor mănăstirilor oltene întocmită de austrieci, din care se constată că scutirile erau acordate în general satelor unde se aflau mănăstirile; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 231, 276.

două modalități de exploatare a moșiilor lor și făuriseră și terminologia adecvată. Când, în urma păcii de la Passarowitz, Oltenia și Muntenia au rămas sub dominații politice diferite, boierii cu stăpâniri în ambele provincii au fost siliți să opereze schimburi de moșii pentru a limita pagubele rezultate din noua situație politică. Rămasă în Muntenia, boieroaica Ancuța Cantacuzino renunța în favoarea fratelui ei, Mihai Cantacuzino, la patru moșii din județul Vâlcea (Stolniceni, Ruda, Colibași și Doba), obținând în schimb satul Mărgineni. Explicația acestui schimb aparent neechivalent, furnizată de însăși semnatara actului, e revelatoare pentru organizarea domeniului în veacul al XVIII-lea: „...care moșii fiind numai de dijmă, neavând alt nimic și fiind fără case, fără rumâni, fără țigani, fără vii, ce cum am zis mai în sus avându numai dijma lor ce după an s-ar face...”¹ erau larg compensate de domeniul reședință de la Mărgineni „scaun bătrân de la moș și de la strămoș, cu casele de piatră, cu curtea de piatră, cu rumâni, cu țigani, cu vii în trei locuri... și cu moara și cu toate moșiile du pin prejurul satului”¹. Deosebirea dintre satul de reședință, rezervat — în parte măcar — exploatării directe și înzestrat cu mâna de lucru a șerbilor și a robilor, indispensabilă acestui gen de exploatare în condițiile social-economice ale epocii, și satul lăsat în întregime pe seama țăranilor în schimbul rentei în produse, departe de a constitui o situație specială pentru întinsul domeniu al familiei Cantacuzino, era o realitate caracteristică pentru ansamblul relațiilor agrare din Țara Românească. „Satele de dijmă” — pentru a folosi formula concisă a terminologiei contemporane — alcătuiau fără îndoială majoritatea covârșitoare a satelor aparținând domeniului mănăstiresc² și probabil o parte însemnată a celui boieresc. Așezate deseori la mare depărtare de reședința mănăstirilor și a boierilor, aceste sate beneficiau de o adevărată autonomie pe care incapacitatea de organizare și gestiune a stăpânilor lor era silită să le-o acorde. Mănăstirile mai ales se resemnau mai ușor cu formula exploatării în dijmă a satelor lor; referindu-se la împotrivirea generală a satelor mănăstirii de a presta zilele de lucru hotărâte prin așezământ, egumenul

¹ Bibl. Acad., CXL/132.

² Lista punctelor vamale de pe linia Dunării și a Oltului, întocmită în 1719 de Ignațiu Haan, indică și obligațiile unora dintre satele mănăstirești menționate, anume dijma câmpului și a bălților; satul Jdegla, al m-rii Hurez, „care a avut până acum dijma din roadele câmpului și din pescuit”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 378. Situație similară aveau toate satele pentru al căror regim agrar tabelul ne oferă indicații; de ex. satul Urâți al m-rii Vieroși din Muntenia, care ridica de aici „decimas ex frugibus campestribus et piscatione”; *ibidem*, p. 379; m-rea Tismana și Segarcea din satul Bistrețul; *ibidem*; satul Potel, care aparținea Tismanei „cum decimis ex frugibus campestribus et piscatione...”; *ibidem*, p. 380; satul Orlea al m-rii Cozia; *ibidem* etc. Nu trebuie uitat, firește, că toate erau sate de „margine” și ca atare menajate afât sub raportul îndatoririlor față de stăpânul moșiei cât și sub acela al regimului fiscal. Concludentă în această privință — cel puțin pentru domeniul mănăstiresc — e și porunca Administrației (14 mai 1734) care interzicea egumenilor să arendeze moșiile aflate în vecinătatea mănăstirilor.

Climent al Bistriței cerea Administrației: „... să fie porunca... la aceste sate să lucreze 50 de zile sau să-și dea dijma și suhatul...”¹; ușurința cu care egumenul Bistriței acorda sătenilor latitudinea de a opta între prestarea rentei în muncă și a celei în produse dovedește cât de puțin înrădăcinată era, cel puțin în cazul mănăstirilor, formula exploatării proprii a rezervei². Cât de puțin înclinate erau mănăstirile să dezvolte producția cerealieră proprie — și aceasta într-o perioadă favorabilă comerțului cu grâne — se constată și din repetatele îndemnuri ale Administrației, în ciuda cărora egumenii neglijau cultura propriilor moșii³.

Îndemnurile și dojelele Administrației cuprind o însemnată revelație de istorie agrară: în ciuda injoncțiunilor autorității centrale, interesată să dispună de cantități de grâne mai mari, *în ciuda unei conjuncturi mai favorabile decât în trecut producției de cereale, marele domeniu, cel mănăstiresc cel puțin, se dovedea refractar sau incapabil de a folosi pentru cultura cerealieră vastele întinderi de pământ care-i stăteau la dispoziție*. Concludentă în aceeași direcție e și hotărârea prin care Administrația interzicea egumenilor să arendeze moșiile din apropierea mănăstirilor — în principiu destinate a fi exploatare în folosul gospodăriei mănăstirești — îngăduindu-le în același timp să le dea în arendă pe cele mai depărtate⁴.

Nu întotdeauna răspunderea acestor situații revenea lipsei de interes sau incapacității egumenilor. O succesiune de acte ne îngăduie să urmărim soarta încercării aceluiași egumen al Coziei de a introduce rezerva pe moșia Orlea. Așezată pe Dunăre, la mare distanță de mănăstire, Orlea aparținea categoriei numeroase a „moșiilor de dijma”, cu alte cuvinte era complet lipsită de rezervă⁵. Împrejurări necunoscute — dar care se aflau desigur în legătură cu efortul austriecilor de a impune extinderea terenurilor agricole — l-au determinat pe egumen, în al doilea deceniu al stăpânirii austriece, să introducă cultura grâului la Orlea, pe seama mănăstirii. În 1731, egumenul se jeluia Administrației că

¹ *Doc. rel. agr.*, p. 347; cazul m-rii Bistrița nu e izolat. Fără a putea fi generalizată, constatarea că în numeroase cazuri stăpânii de moșii — mănăstirile mai ales — renunțau la clacă în favoarea dijmei și că dreptul de alegere era lăsat în aceste cazuri, țăranilor, confirmă observația de mai sus.

² De remarcat de altminteri că unul din aceste sate, Costeștii, era lângă mănăstire și, potrivit jalbei egumenului, deși locuit de 150 de familii „nu mi-au lucrat în această vară preț de 20 taleri”; *ibidem*. În asemenea condiții, evident satul de reședință al Bistriței nu putea dezvolta o rezervă însemnată.

³ Vezi mai sus, p. 70–71.

⁴ *Arh. St. Sibiu*, L 1–5/205, f. 130.

⁵ Porunca adresată locuitorilor din Orlea de Constantin Brâncoveanu, la 4 iunie 1700, nu prevedea altă îndatorire decât aceea de a presta dijma din toate produsele, inclusiv din pești; *Doc. rel. agr.*, p. 186; în lista punctelor vamale, mai sus discutată, satul Orlea apare cu mențiunea: „ad monasterium Cosia, cui decimas ex frugibus campestribus praestabant (s. n.). Incolae sunt liberi”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 380.

sătenii de la Orlea „pentru a-și putea paște vitele“ pe moșie nu îngăduie mănăstirii să facă agricultura și solicita concursul autorităților pentru a putea frânge rezistența țăranilor¹. Nu cunoaștem evoluția conflictului în anii imediat următori, dar intervenția hotărâtă a Administrației în 1735 i-a silit pe țărani să cedeze, provizoriu cel puțin. Zapisul înmănat de săteni egumenului dezvăluie gravitatea mijloacelor de constrângere, sub apăsarea cărora sătenii au fost siliți să accepte introducerea rezervei și deci a clăcii: „Deci acum ne-au adus aicea la Craiova cu treapăd cinstita Administrație și ne-au pus la grea închisoare, căci stăm împotrivă de nu dăm adetul sfintei mănăstiri și căci arăm pe alte moșii iar pe moșia mănăstirii numai paștem vitele și arăm puțin lucru și era să ne înpartă prin alte sate și să aducă într-această moșie alți oameni din alte sate“. Urmează angajamentul țăranilor de a lucra pe seama mănăstirii o parte din moșie: „...deci noi... ne legăm cu zapisul nostru la sfânta mănăstire, ca să avem pentru suhat a clăcui cu plugul, de un plug de primăvară arătură 14 stâneni și de toamnă iar arătură 14 și să avem noi a secera acéste bucate și a le căra în gropi și la arie și să închidem și ariia sfintei mănăstiri și să ne dăm dijma din tot ce să va ara pe moșie... și să cosim cu coasa doao zile dimineața și să-l strângă țigani, iar de-l vom strânge noi să avem a cosi numai o zi“². Concesia smulsă țăranilor din Orlea în închisoarea de la Craiova nu era însă destinată să aibe durată îndelungată; golurile documentației ne împiedică să știm dacă mănăstirea a reușit să-și impună rezerva în anii imediat următori, dar porunca adresată în 1749 de Grigore Ghica aceluiași sat le reamintea locuitorilor îndatorirea de a presta dijma din produsele solului și din venitul bălții și de a respecta monopolul cârciumei, fără a cuprinde nici o aluzie la obligația de clacă³. Vicisitudinile conflictului dintre mănăstirea Cozia și sătenii din Orlea, provocat de încercarea egumenului de a cultiva grâne pe seama m-rii, pune în lumină alt factor care a împiedicat vreme îndelungată introducerea și extinderea rezervei agricole: împotrivirea țăranimii. Refuzul țăranilor de a accepta introducerea rezervei era provocat în primul rând de ostilitatea lor față de îndatorirea de a presta clacă în folosul stăpânului moșiei; necesitatea de a menaja

¹ „Fehrsers umb verordnung an die Insassen ihrer Possession Orla, dass weilen sye das Kloster nicht ackerbauen lassen umb ihre Viehe darauf wayden zu können...“; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 291.

² *Doc. rel. agr.*, p. 352–353; în 1831 încă, sătenii din Orlea nu prestau clacă, ci o răscumpărau în bani.

³ *Ibidem*, p. 486–487; e drept că o altă poruncă domnească din iunie 1747, adresată colectiv locuitorilor din satele Jiblea, Călimănești și Orlea, ale Coziei, prevedea îndatorirea de a presta cele 12 zile de clacă introduse prin așezământul lui Constantin Mavrocordat, dar întrucât documentul cuprinde formularul-tip al poruncilor domnești, el nu poate fi socotit o dovadă că pe moșia Orlea sătenii prestau efectiv clacă; *ibidem*, p. 476.

mâna de lucru existentă pe domeniu sau de a o atrage din afară prin condiții favorabile explică, pe lângă alți factori, absența rezervei.

Desigur situația constatată la Orlea și în genere în satele de pe linia Dunării — moșii „de dijmă“ prin excelență — era departe de a fi generală. Deși foarte parcimonioase în această privință, documentele revelă și alte tipuri de domenii, în care exploatarea făcea un loc mai însemnat rezervei. Așezată la deal, mănăstirea de călugărițe Surpatele stăpânea o parte din moșia de șes Vulpeni, de unde își trăgea cea mai mare parte a produselor agricole de care avea nevoie; în acest scop mănăstirea întreținea pe moșie terenuri proprii destinate culturii cerealiere, viței de vie și fânețelor. Spre deosebire de cazul satului Orlea unde suita documentelor oferă o viziune dinamică a evoluției relațiilor dintre stăpânul moșiei și săteni, unicul document referitor la moșia Vulpeni a mării Surpatele nu îngăduie decât înregistrarea unui instantaneu, suficient însă pentru a înțelege organizarea acestui tip de domeniu. Locuitorii moșiei — rumâni și „săteni“, adică oameni liberi cu învoială — se îndatorau prin așezământ să presteze un șir de munci pe seama mănăstirii. În primul rând munci agricole: „să facă toți cu plugurile clacă, arătură de primăvară o zi și de toamnă iar să facă clacă cu toate plugurile arătură din grâu 2 zile“; la secerat rumânii și „sătenii“ se îndatorau la 3 zile de lucru, „iară ce va mai trece să se dea la săcerători, numai ei să-l care la arie, iar de treerat să treere o parte rumânii i săténii, iar două părți să se dea în treeriști și să-l bage în gropi rumânii i săténii; precum și porumbul cât să va ara cu claca i cu plugurile mănăstirii, ei să-l prășească, să-l culeagă, să-l pue în pătule...“. Din livezile moșiei locuitorii se îndatorau să facă „trei oameni o clae de fîn“ de dimensiunile indicate. Dar mănăstirea avea pe moșie și o viță de vie proprie care trebuia îngrijită: „viia de la Vulpeni numai să o tae starița, iar săpatul de primăvară, hărăcitul, plivitul i prășitul de vară și îngrăditul, ei să le lucreze deplin“. În sfârșit, urmau îndatoririle de transport și reparații: „în toți anii să ducă la mănăstire câte o sută obroace de grâu de al mănăstirii...; carăle mănăstirii să le dreagă ei, lâna și brânza mănăstirii să o ducă ei la mănăstire“. În schimb, toți locuitorii erau scutiți de prestarea dijmei¹.

Tipul de organizare domeniială revelat de „așezământul“ din 1735 referitor la moșia Vulpeni — opus celui al moșiilor de „dijmă“ — e deosebit de instructiv pentru că pune în lumină câteva aspecte însemnate ale relațiilor agrare din această perioadă. Demn de a fi relevat e în primul rând faptul că rumânii și locuitorii liberi de pe moșia mănăstirii Surpatele erau supuși acelorași îndatoriri de muncă, *fără nici o deosebire de pe urma statutului lor personal*. Această asimilare în regimul obligațiilor de muncă a marcat o etapă însemnată în evoluția relațiilor agrare din Oltenia și apoi din ansamblul Țării Românești,

¹ *Ibidem*, p. 351–352.

întrucât a pregătit desființarea rumâniei (vezi mai pe larg în această privință paragraful referitor la rumânie).

Dacă muncile esențiale erau realizate prin apelul la mâna de lucru dependentă a domeniului, se constată însă și folosirea, ca sursă subsidiară de muncă agricolă, a muncii salariate: „să sécere rumânii i cu sătenii trei zile, iar ce va mai trece să se dea la săcerători...“, „iar de treerat să treere o parte rumânii i săténii, iar 2 părți să se dea în treeriște“; „... viia de la Vulpéni numai să o tae starița“, celelalte munci revenindu-le rumânilor și „sătenilor“. Însemnătatea informației constă nu atât în indicațiile referitoare la salariatul agricol cunoscut și din alte documente — și care de altminteri nu era decât un izvor subsidiar de muncă pentru stăpânii de moșii, de mijloace de întreținere pentru țărani — cât mai ales în revelarea limitelor pe care rezistența țăranimii și teama de a nu provoca pierderea forței de muncă prin fugă le impunea exploataării. Rezultat al „mediației“ Administrației în conflictul dintre mănăstire și țărani care „de la un an încoace au stătut ei împotrivire de n-au lucrat ce au fost tacsă, după rânduiala și obicéiul ce au avut ei și dupe cum iaste porunca prea înălțatei cărți“, așezământul îngrădește sarcinile nu numai ale oamenilor cu învoială, dar și ale rumânilor — îndatorați înainte la lucru fără soroc — și silește pe stăpânul moșiei să facă apel la izvoare de muncă subsidiare.

Alt tip de domeniu cu rezervă, exploatat în întregime cu mâna de lucru a oamenilor cu învoială, este cel pe care ni-l face cunoscut o conscripție austriacă din anul 1726 (cea mai veche conscripție cunoscută până acum a unui domeniu în Țara Românească). E vorba de moșia Gârla, așezată la vărsarea Oltului în Dunăre, fostă raia turcească pe teritoriul Țării Românești, complet devastată și golită de populație de oștirile turcești în retragere; după încheierea păcii a fost preluată de fisc și arendată unui slujbaș cameral, prin îngrijirea căruia au fost atrase de peste hotare și colonizate 177 familii (așadar o populație numeroasă). Dintre acestea doar 112 familii participau la îndeplinirea îndatoririlor față de arendaș, restul fiind alcătuit sau din recent imigrați și „însurăței“ (neo-uxorati), temporar scutiți de obligații, sau de „nevolnici“ și văduve, în întregime și definitiv scutiți. Domeniul beneficia de un regim fiscal special, care explică densitatea și stabilitatea populației sale; ținând seama de faptul că fusese cumplit pustiit, fiscul stabilise o arendă globală fixă de 600 florini renani, renunțând în același timp la încasarea dărilor din sat (suma arendei a fost impusă de arendaș locuitorilor satului și cisluită între ei; dat fiind numărul lor mare, cota care revenea fiecărei familii era inferioară contribuției; arendașul mai încasa, tot pe seama lui, oieritul și dijmăritul); alt avantaj însemnat decurgea din scutirea satului de prestații în lucru către stat. Apărați printr-un regim special de apăsarea fiscală, locuitorii domeniului Gârla își puteau consacra în întregime efortul muncii în interesul arendașului și pentru propria lor

gospodărie. Din cele 39 zile efectuate de săteni, 15 zile au fost prestate la diverse munci agricole, 6 la cositul și căratul fânului, iar 18 zile la diverse cărături și la repararea morii arendașului. Pe lângă acestea, comunitatea sătească mai elibera din cislă pe doi dintre membri ei, puși la dispoziția arendașului ca paznici de cai și de boi.

Situația constatată la Gârla, oferă exemplul — desigur puțin răspândit la această dată — al unei exploatare directe de proporții însemnate — prin punerea în valoare a rezervei de către un arendaș străin. Reușita acestei încercări — care a provocat invidia boierimii oltene și a declanșat ancheta — dovedește cât de hotărât a acționat în sens negativ asupra dezvoltării agriculturii Țării Românești exploatarea fiscală. A fost suficient să se creeze o zonă de stabilitate a îndatoririlor fiscale — fixate la un nivel suportabil — pentru ca în câțiva ani un teritoriu în întregime pustiit să se transforme într-unul din domeniile cele mai bine populate și mai producătoare de venituri ale provinciei¹.

Unitate de producție, domeniul era în același timp și principalul consumator al propriilor sale produse. În primul rând, firește, consumul de către fiecare producător al propriei sale producții: al țăranilor de pe loturile lor, al stăpânilor din dijma prestată de țărani sau, în măsura în care întrețineau rezervă, din producția acesteia.

Dar domeniul îndeplinea și funcția de piață forțată pentru unul din cele mai însemnate produse ale economiei boierești și mănăstirești, principalul izvor al veniturilor domeniiale: băuturile alcoolice (vin, rachiu și mied). În cadrul pieței restrânse pe care o constituia fiecare moșie, stăpânul își rezerva fie în exclusivitate dreptul de a ține cârciuma, fie prioritatea la vânzarea băuturilor sale, după epuizarea cărora le era îngăduit și țăranilor să pună în vânzare propriile lor băuturi. Însemnătatea acestui monopol — fără îndoială cu mult anterior stăpânirii austriece — nu a scăpat nici lui Eugeniu de Savoia, al cărui proiect de organizare a Olteniei prevedea îngrădirea dreptului boierilor de a ține cârciumi pe propriile lor moșii și stăvilirea încercărilor lor de a-l extinde asupra satelor fiscale și a stațiilor vamale². Semn prin excelență al autorității superioare a stăpânirii domeniului, al dreptului său de a-i organiza viața economică și de a trage foloasele de pe urma acestui drept, monopolul băuturilor era combătut în primul rând de țăranii care contestau legitimitatea stăpânirii unei moșii de către boieri sau mănăstiri. Pentru că nu recunoșteau mănăstirii

¹ Conscripția domeniului Gârla, la C. Giurescu, *Material*, II, p. 32–38; cf. Ș. Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *SMIM*, III (1959), p. 280–281, nota 6.

² M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olț.*, VI (1927), nr. 34, p. 443 și 451, „Könnte den nobilibus die Errichtung der Wirtshäuser und der Weinschank zwar auf ihren eigenen, aber nicht fiskalischen Gütern oder Dreissigsten gestattet werden“.

Polovragi stăpânirea peste moșia cu același nume, sătenii se opuneau instalării cârciumei mănăstirești în satul lor: „... aici la noi Chesariceasca Administrație au dat jalbă părintele egumenul polovrageanul cu un memorial, zicând cum că voi sânteți rumânii m-rii Polovragilor și s-au apucat să facă acolo pe moșiia m-rii o cârciumă de piatră și voi nu îngăduiți...”¹.

Monopolul băuturilor se transforma în unele cazuri într-unul din cele mai apăsătoare abuzuri ale stăpânului moșiei. Stăpânul Islazului a impus celor 146 familii de pe domeniul său să cumpere cu preț îndoit față de cel curent o mare cantitate din vinurile sale, „împovărare nelegiuită care s-a ridicat până la 800 taleri, în vreme ce contribuția față de împărat este de doar 666 taleri”. Formă de exploatare deosebit de apăsătoare, pentru că impunea țăranilor să furnizeze prestații din bunul care le stătea cel mai puțin la îndemână, banii, monopolul băuturilor a fost factorul principal care i-a determinat pe locuitorii Islazului să părăsească laolaltă satul și să treacă Dunărea².

Însemnat și lesne de realizat, câștigul dobândit din cârciumă i-a îndemnat pe numeroși stăpâni de moșii să-și lărgească veniturile, încalcând monopolul vecinilor mai puțin în măsură să se apere, mănăstirile în primul rând. Solicitată să apere dreptul Tismanei, Administrația interzicea boierilor și boiernașilor, care transformaseră satele mănăstirii în piață de desfacere a rezervelor lor de băuturi alcoolice, de a mai încălca monopolul stăpânului învecinat (25 aprilie 1735); în același an „s-au făcut un patent la m-rea Dentr-un lemn ca să nu fie nimeni slobod, nici ofițiaru județului nici boiernaș nici alt nimeni, ca să vînză vin sau rachiu pin satele și moșiile unde va avea m-rea”³. Deosebit de remunerator era monopolul pe moșiile în care se țineau târguri și bâlciuri. Se înțelege lesne strășnicia cu care egumenul m-rii Hurez își apăra, cu concursul Administrației, câștigul dobândit din exercițiul acestui drept. Interzicând categoric tuturor — „și nu numai pe lăcuiorii satelor aceștii mănăstiri..., ci și ofițiaru județului și pe alți lăcuiori din alte sate și pe alții striini” — vânzarea vinului, rachiului sau a miedului, pe moșiile mănăstirii, „nici la zilele în care să face târgu de săptămână, nice la bâlciurile ce să fac peste an”, Administrația confirma dreptul egumenului de a-și apăra monopolul: „s-au dat volnicie sfinții sale părintelui Dionisie egumenul să pue să se tae cercurile buților sau altor vase ce s-ar găsi vînzându-să cu orice féli de băuturi în târgu au la cârciume

¹ *Doc. rel. agr.*, p. 331; afirmarea de către săteni a dreptului lor de stăpânire, la Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, p. 124.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 235–236.

³ Arh. St. Sibiu, L1–5/205, f. 249; din 16 iunie 1735, altă poruncă a Administrației — de data aceasta cu caracter general — către vornicii județelor în problema monopolului, impunând respectarea strictă a dreptului stăpânului de moșie de a dispune liber asupra vânzării băuturilor; Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 253–253 v.

afară, au să se ia cu vas cu tot pe seama m-rii”¹. Uneori, stăpânul împărțea cu sătenii dreptul de a vinde băuturile pe moșii².

Pentru că lovea în unul din principalele lor izvoare de venituri, au combătut boierii cu înverșunare taxa impusă de Cameră asupra tuturor cârciumilor din provincie, inclusiv a celor domeniale. Invocând din nou vechiul obicei al provinciei, boierii solicitau printr-un memoriu special contelui Wallis ca „starea boierilor să se bucure de obișnuita imunitate în vigoare până acum în privința cârciumilor lor”³.

În aceeași măsură cu monopolul băuturilor, îndatorirea impusă locuitorilor moșiei de a-și măcina cerealele la moara stăpânului era o manifestare a dreptului acestuia de a organiza viața economică a domeniului și de a trage foloasele de pe urma acestui drept. Mai rar menționată în documente — probabil pentru că era mai puțin generatoare de conflicte și contestații decât dreptul de a ține cârciumă — moara seniorială constituia un însemnat izvor de venituri⁴. Un conflict tipic în jurul dreptului de a construi și ține moară e cel revelat de zăpădă referitor la un grup de țărani care, fără a avea asentimentul m-rii Tismana, stăpâna moșiei, începuseră să construiască o moară „din jos de moara cea mare a m-rii lângă Dunăre”; sesizat, egumenul a reacționat, pentru a apăra dreptul mănăstirii, „iar sfinția sa ne-au oprit să facem moara zicând sfinția sa că va avea pagubă moara sfinției sale pentru a noastră”. Argumentația egumenului lasă să se întrevadă însemnătatea venitului apărut: „... una că vor veni oameni de peste Dunăre din Râșava sau de la alte sate de peste Dunăre și fiind această moară a noastră aproape, să vor opri la a noastră, iar a mănăstirii moară va sta; al doilea fiind moara aproape una de alta va înneca a noastră pe a mănăstirii moară, al treilea când vor veni cară cu grăunță de aici din țară și fiind a noastră moară în drum și să vor opri la moara noastră, iar la a mănăstirii nu vor merge și se va face lipsă”. Învoiala încheiată consacra dreptul seniorial întrucât sătenii recunoșteau egumenului dreptul de a dărâma moara, „... sau să ne-o ia pe seama mănăstirii”, oricând va socoti că venitul morii mănăstirești e periclitat⁵.

Semne precursorare ale autorității senioriale exercitate de boieri, moara și cârciuma boierească își făceau apariția în satele moșnenești care se așezau sub

¹ *Doc. rel. agr.*, p. 361–362.

² Încuviințarea dată locuitorilor din Țânțăreni de a ține „și o cârciumă a lor în sat”; *ibidem*, p. 364; de asemenea locuitorilor din Cernet; *ibidem*, p. 363.

³ C. Giurescu, *Material*, III, p. 13–14; în ciuda protestelor repetate ale boierilor, taxa asupra cârciumilor domeniale a fost menținută; statul devenea astfel partaș la beneficiul monopolului cârciumii, îngrădind autoritatea stăpânilor de moșii și în această privință; *ibidem*, p. 53.

⁴ Moara domeniului Gârla a raportat, în cei aproape doi ani asupra cărora s-a întins ancheta, 470 obroace de făină și mălai; C. Giurescu, *Material*, II, p. 36.

⁵ Arh. St. Buc., ms. 330 (m-rea Tismana), f. 87 v.–88.

protecția marilor dregători¹ (vezi în privința aceasta mai pe larg paragraful despre moșneni).

Forța de muncă a domeniului. Problema fundamentală a domeniului feudal era aceea a forței de muncă. Ca pretutindeni în societatea medievală, și în țările române, nivelul foarte scăzut al tehnicii lăsa tot greul muncii agricole pe seama forței de muncă umane și a tracțiunii animale. Preocupare permanentă pentru stăpânii de moșii în întregul ev mediu românesc, problema mâinii de lucru a căpătat caracter deosebit de acut în primii ani ai stăpânirii austriece când crizei endemice a forței de muncă agricole, rezultată din structura demografică a țării în epoca stăpânirii turcești, i s-au adăugat acțiunea devastatoare a războiului austro-turc și mai ales politica sistematică de pustiire a provinciei adoptată de către turci, din clipa în care au înțeles că vor fi siliți să o părăsească. E ceea ce a dat amploare tuturor fenomenelor izvorâte din criza mâinii de lucru, oferind în același timp un material abundent observației istorice.

Soluțiile preconizate de boieri pentru rezolvarea acestei probleme acute s-au menținut în cadrul formulei sociale tradiționale de exploatare a domeniului feudal, întemeiată aproape exclusiv pe folosirea mâinii de lucru a țărănimii dependente și a robilor. Marile dislocări de populație și fuga în masă a țărănimii nu au putut pune capăt dependenței populației rurale, rezultată din însăși structura social-economică a țării; dominația necontestată a boierimii în cadrul unei societăți covârșitor întemeiate pe o economie agrară realizată în formula marelui domeniu avea drept corolar necesar dependența țărănimii. Slaba dezvoltare a economiei de schimb și a orașelor a lăsat intactă puterea politică a boierimii și a făcut posibilă supraviețuirea marelui domeniu întemeiat pe munca țărănimii dependente până târziu în veacul al XIX-lea. În aceste condiții, fuga țăranilor dependenți, în ciuda proporțiilor de masă ale fenomenului, nu putea fi un factor de adevărată emancipare (spre deosebire de țările Europei apusene în ultimele secole ale evului mediu, când fuga s-a desfășurat în condițiile unei societăți în plin proces de expansiune a vieții economice, de urbanizare și de descompunere a senioriei rurale). Țăranii fugari se puteau emancipa temporar prin fugă de dependența față de un stăpân de moșie, dar numai pentru a intra din nou, la interval mai scurt sau mai îndelungat, în larga rețea a relațiilor de dependență care dominau raporturile agrare din țările române. În aceste condiții de ordin general trebuie căutată și explicația caracterului limitat al reformelor prin care Constantin Mavrocordat a desființat rumânia în Țara Românească și vecinia în Moldova, la mijlocul veacului al XVIII-lea.

¹ „... müssen die Leuth im Dorf selben entweder ein Mühl zuerbauen gestatten, oder den Weinschank überlassen...“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 273.

Țărănimea independentă alcătuia majoritatea populației provinciei și depășea în chip sensibil din punct de vedere numeric pe moșneni. Din punctul de vedere al raporturilor cu stăpânii de moșii, țăranii dependenți erau fie rumâni — adică țăranii personal dependenți — fie oameni cu învoială, denumiți impropriu uneori în istoriografie oameni liberi. Din punctul de vedere al erariului imperial ei alcătuiau însă cu toții o singură categorie, aceea a *birnicilor*¹. Înregistrarea lor nediscriminată sub o singură rubrică în conscripții și catagrafii, întocmite toate în scopuri fiscale, zădărnicește orice încercare de a fixa raportul numeric dintre cele două categorii².

Diferențiată sub raportul condiției juridice, țăărănimea dependentă era puternic diferențiată și din punctul de vedere al situației materiale. Mai precise în această privință, întrucât problema era direct legată de interesele fiscale, izvoarele cuprind indicații utile pentru cunoașterea stratificării țăărănimii dependente în primele decenii ale veacului al XVIII-lea. Rezultate din cunoașterea realității locale, propunerile Administrației (23 iunie 1731) preconizau încadrarea țăărănilor dependenți de pe moșiile boierești și mănăstirești în trei categorii de stare materială, după întinderea și calitatea pământului pe care-l aveau în folosință și după numărul animalelor de care dispuneau: „în cea dintâi clasă a sateelor birnicești să fie cuprinși cei care locuiesc de mult pe moșiile mănăstirilor și ale boierilor și care țin pământ îndeajuns de întins pentru gospodăria lor și pentru întreținerea animalelor. În clasa a doua să fie înscrși cei care locuiesc pe pământuri de întindere mijlocie — ogoare și moșii — aflate însă nu în stăpânirea lor. A treia categorie să fie alcătuită din cei care locuiesc pe moșii mici și posedă mai puține animale decât ceilalți. Întrucât se întâmplă ca unii birnici să locuiască și în satele megieșești, și acestora să li se aplice criteriul proporțiunii, după numărul animalelor și după starea mai bună sau mai rea a locului”³.

¹ Dicționarul de instituții oltene întocmit în 1726, probabil de N. de Porta, pentru informarea autorităților austriece îi definește astfel: „Birnici. Villani contribuenti sotto il signore terrestre e che non hanno beni stabili”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 140.

² Încercarea de a substitui acestei lacune a documentației statistice un calcul pe baza documentelor de moșie, puține la număr și care cuprind doar în mică măsură referiri la condiția juridică a locuitorilor, nu ar putea oferi decât rezultate vagi și o imagine de ansamblu probabil falsă. Cercetarea statistică nu poate fi întreprinsă decât în cazurile în care dispunem de izvoare statistice sau cel puțin un număr de documente acoperind majoritatea situațiilor, dacă nu totalitatea lor. În cazul de față, indicațiile cu caracter general cele mai prețioase sunt cele furnizate de rapoartele austriece și de memoriile boierești. Evident că concluziile întemeiate pe acest material prezintă un grad destul de mare de aproximație.

³ C. Giurescu, *Material*, II, p. 442; o poruncă a Administrației (26 ian. 1735), referitoare la împărțirea locuitorilor unei moșii intrate în stăpânirea a trei boieri, prevedea: „... la fiștecarea parte să să oubească oameni în trei mâini, de frunte, de mijloc și de coadă, iar să nu ia o parte tot oameni de cei de frunte și altă parte să ia de cei de mijloc și de coadă, ci să ia tot o potrivă...”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 202 v.; vezi și Hurmuzaki, VI, p. 310-311.

Formula, a fost adoptată și a stat la baza cataografiilor întocmite în interes fiscal în anii următori¹.

Rumâni și oameni cu învoială, așezați în sate alcătuite fie în exclusivitate de una din cele două categorii, fie în sate mixte², furnizau cea mai mare parte a forței de muncă necesare exploatării domeniului boieresc și mănăstiresc. Alături de aceștia un rol însemnat în viața economică a domeniului au continuat să-l ocupe robii țigani.

Rumânia și rumânii. *Rumânia* continuă încă să furnizeze domeniului o parte însemnată a forței de muncă necesare valorificării sale. Expresie a unei societăți agricole în grav deficit de mână de lucru, succesivele valuri de rumânire care s-au abătut asupra populației rurale de la sfârșitul veacului al XVI-lea până în primele decenii ale veacului al XVIII-lea au împins în servitute o parte însemnată a țăranimii — moșneni și oameni cu învoială. Permanent alimentată de-a lungul întregului veac al XVII-lea cu elemente noi, care umpleau cu prisosință golurile provocate de fugă și eliberări, rumânia și-a menținut funcția esențială în cadrul relațiilor agrare. Instabilitatea demografică provocată de exploatarea fiscală și golurile demografice lăsate de perioadele în care teritoriul țărilor române era transformat în teatru de război se află la originea politicii de aservire în masă a țăranimii, *soluție optimă, dacă nu singura pe care o întrevedea boierimea pentru problema mâinii de lucru.*

Situația paroxistică generată de un sfert de veac de înfruntare militară între poloni și turci pe teritoriul Moldovei, îmbinată cu o exploatare economică și fiscală fără precedent, i-a determinat pe boierii moldoveni să încerce, la sfârșitul veacului al XVII-lea și la începutul celui de al XVIII-lea, vecinirea în masă a țăranilor liberi de pe domeniile lor: „făcuse boierii obicei nou de zicea: cine au șezut în sat boieresc 12 ani să rămână vecin”³. Nu alta a fost soluția preconizată de boierii olteni pentru a rezolva criza acută a mâinii de

¹ Vezi de pildă catagrafia întocmită în august 1735, publicată în Hurmuzaki, VI, p. 524–525; în raport cu stăpânii de moșii și cu obligațiile de muncă pe domeniu, criteriul de clasificare a țăranilor dependenți a fost, într-o primă perioadă, stăpânirea animalelor de tracțiune; C. Giurescu, *Material*, I, p. 504, 506–507; hotărârile cu privire la zilele de lucru erau comunicate de Administrație locuitorilor din satele Călimănești, Enătești și Săvastreni la 8 iulie 1722 și prevedeau: „... lunile de vară și de iarnă să lucreze omul care va fi *toporaș* (s. n.) 3 zile de lună și de iarnă doao zile de lună, iar care va fi cu *carul sau cu plugul* (s. n.) să lucreze doao zile în luna de vară și în luna de iarnă o zi”; *Doc. rel. agr.*, p. 303.

² Vezi lista punctelor vamale alcătuită în 1719 de Ignațiu Haan; în dreptul satului Grojdibodul, de pildă, se află adnotația: „Incolae sunt subditi”; în dreptul satului Orlea: „Incolae sunt liberi”; în dreptul satului Nedeia: „Incolae sunt partim liberi partim subditi”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 380.

³ Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, la M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, vol. II, ed. a 2-a, p. 41.

lucru agricole provocată de pustiirea provinciei de către turci și tătari în timpul războiului austro-turc. Intervenind, într-o supremă încercare de a stăvili practicile care stânjeneau grav programul de repopulare a Olteniei, generalul Königsegg, directorul suprem al provinciei, denunța în instrucțiunile transmise la 11 septembrie 1722 Administrației oltene efortul clasei dominante oltene de a-i aservi în masă pe coloniștii veniți de peste hotare: „Să fie interzis de acum înainte ca vreunul dintre boieri sau vreuna dintre mănăstiri să-i mai aducă cu sila, ca până acum, pe coloniștii străini pe moșiile lor, căci aceste silnicii au determinat numeroase familii să nu mai vină în părțile crăiești, *de teamă ca să nu fie trecute în rândurile robilor sau ale iobagilor după o ședere de trei-patru ani pe pământul boierilor sau al mănăstirilor* (s. n.). Din pricina gravității sale se recomandă acest punct (instrucțiunile cuprindeau un șir de puncte referitoare la diverse aspecte ale vieții provinciei) înaintea tuturor celorlalte”¹.

Câțiva ani mai târziu, un memoriu înaintat autorităților austriece de secretarul Administrației considera ca una din condițiile esențiale pentru normalizarea vieții provinciei stârpirea acestui obicei al boierilor de a-i reține cu sila pe țăranii imigrați pe moșiile lor². Ceea ce conducerea austriacă știa din informațiile cu caracter general primite din provincie, știau și mai bine, din experiență directă, țăranii olteni. Pentru a scăpa de soarta generală care îi pândea pe țăranii liberi așezați pe moșii boierești și mănăstirești, solicitau moșnenii din Bălteni și Rășina (Gorj) — duși cu sila într-un sat al vornicului Matei Brăiloiu — dreptul de a se reîntoarce în satele lor sau în oricare alt sat liber, întrucât „fiind țăranii liberi nu vor să devină iobagi”³. Rumânirea arbitrară — în terminologia epocii „rumânirea în silă” — prin simpla asimilare a oamenilor liberi cu rumânii ca urmare a șederii pe moșii un număr de ani, tot mai redus de altminteri, a devenit acum modalitatea dominantă a procesului de aservire⁴.

¹ N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 142. Nouă luni mai târziu, austriecii au repetat recomandarea, insistând asupra necesității de a se pune capăt rumânirii în silă a țăranilor imigrați, pricină a încetării imigrației și a fugii peste hotare a celor de curând așezați în țară; C. Giurescu, *Material*, I, p. 538.

² „Nemini sub quocunque praetextu allicere ac in suo pago retinere liceat exteros qui se ad partes Caesareas recipiunt...”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 74.

³ „...quia dum liberi sunt rustici nolunt fieri iobagiones...”; *Doc. rel. agr.*, p. 289.

⁴ Evident eronată este concepția lui C. Giurescu care consideră că un proces masiv de eliberare a rumânilor în veacul al XVII-lea a golit de substanță instituția rumâniei și că lui Constantin Mavrocordat nu i-ar mai fi rămas decât să elimine din terminologia socială termenul de rumân: C. Giurescu, *Despre rumâni*, în vol. *Studii de istorie socială*, p. 204–205. Concluzia e cu atât mai surprinzătoare cu cât se află în flagrantă contradicție cu materialul documentar austriac pus în circuitul științific în cea mai mare parte de același istoric. Eroarea a fost preluată de C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, 2, p. 722. Evident că, în condițiile documentației de istorie socială păstrate pentru veacurile XVII–XVIII, nu se poate stabili raportul dintre rumâni și oamenii cu învoială de pe domeniile mănăstirești și boierești. Dar cercetarea materialului documentar din vremea stăpânirii austriece în Oltenia dovedește că, în primele decenii ale veacului

Ca și legarea de glie, rumânirea în masă a țăranilor imigrați așezați pe moșiile boierești și mănăstirești — și cu atât mai mult a celor proveniți dinlăuntrul provinciei — a fost răspunsul stăpânilor de pământ la fuga în masă a țăranimii. Pentru că nu preconizau încă altă soluție la problema mâinii de lucru necesare punerii în valoare a moșiilor lor, s-au opus cu strășnicie boierii olteni intenției manifestate de austrieci de a desființa rumânia, pentru a fundamenta relațiile agrare exclusiv pe îndatoririle fixate prin așezăminte de stat.

Înțelegând foarte clar funcția economică a șerbiei și însemnătatea exploatarea mâinii de lucru servile pentru gospodăria lor, boierii olteni au solicitat, încă din primii ani ai stăpânirii habsburgice, conservarea intactă a raporturilor de clasă statornicite în țară cu veacuri în urmă: „Cerem cu supunere Excelenței voastre (comandantul austriac, n. n.), ca prin ocrotirea sa să stăruie la Augusta Curte pentru ca iobagii «rumânii» să rămână în aceeași stare ca până acum. Căci dacă s-ar schimba n-am putea fi numiți boieri adevărați, ca aceia din Valahia turcească, Moldova, Polonia, Moscovia, Țara Ungurească etc. Căci pe iobagi îi avem din moși strămoși și cu ajutorul lor ne asigurăm veniturile noastre, fără care și starea noastră ar scădea”¹. Boierii olteni știau că, apărând rumânia, ei apărau o stare de lucruri care se identifica cu unul din interesele lor fundamentale.

Rumânii (denumiți în textele românești din vremea stăpânirii austriece: *rumâni* și *iobagi*, în cele latine: *jobbagiones*, *subditi*, *veri*~ sau *avitici subditi* și în textele germane: *Rumoni* sau *Obligat* — *Bauern*) se regăsesc și acum în toate ipostazele în care îi surprind și documentele epocii anterioare. Ei sunt frecvent menționați în *vânzările de moșii* și în *actele de danie*².

al XVIII-lea, rumânia continua să fie o instituție vie, care mai îndeplina încă o însemnată funcție socială. Impresia contrarie se explică prin evidenta rarefiere și apoi dispariția aproape totală a actelor prin care țăranii se vindeau rumâni, cu sau fără ocinele lor. Nu s-a ținut însă seama, în aprecierea evoluției fenomenului în ansamblul său, de proporțiile vaste ale procesului de rumânire „în silă”. Rezultat al unui act arbitrar nu numai în esența dar și în forma sa juridică, fenomenul rumânirii în silă, în ciuda proporțiilor sale de masă, nu a lăsat decât foarte puține urme documentare. Primii ani ai stăpânirii austriece au constituit tocmai unul din momentele în care tendința aceasta a stăpânilor de moșii s-a manifestat din plin. Pentru controversa din istoriografia noastră cu privire la evoluția rumâniei și la locul ei în sistemul relațiile agrare, vezi Florin Constantiniu și Ș. Papacostea, *Aspecte ale rumâniei în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea* în *RA*, III (1960), nr. 2, p. 226–247 și Ș. Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *SMIM*, III (1959), p. 267–274. Recent teza lui C. Giurescu, a fost reluată de D. Mioc, H. Chircă și Șt. Ștefănescu, *L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIVe au XVIIIe siècle*, în *Nouvelles études d'histoire*, Bucarest, 1960, p. 221–252.

¹ Hurmuzaki, VI, p. 335–336; cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, VII, p. 77–78.

² Cu titlu de exemplu semnalăm câteva cazuri reprezentative; în vânzări de moșii: fiicele lui Vintilă Bucșanul dau zapis lui Radu Golescu, la 1 sept. 1724, prin care îi confirmă vânzarea părților din moșia Grojdibrod (Romanai) „toată partea noastră cu toți rumânii, câți ar fi partea

Continuă — în ciuda veleităților inițiale ale austriecilor de a desființa rumânia — și vânzările de rumâni fără moșie, deci doar forța de muncă desprinsă de pământ¹. Dacă eliberările prin răscumpărare sau testament nu lipsesc², sunt frecvente și pricinile de rumânie care, rezolvate după procedura tradițională, confirmă și ele constatarea că instituția rumâniei nu încetase de a prezenta interes pentru stăpânii de moșii³.

noastră...“; I. Ionașcu, *Biserici, chipuri și documente din Olt*, p. 22; la 3 iunie 1724, Administrația întărește lui Dositei Brăiloiu stăpânirea asupra satului Borăști (Gorj) „cu toți rumânii și cu tot venitul...“; Arh. St. Buc., ms. 328 (m-rea Tismana), f. 367 v.–368.

Clauza „însă moșie fără rumâni“ sau „însă moșie stearpă fără rumâni“, menținută până târziu în veacul al XVIII-lea în formularul actelor de vânzare a moșiilor, evidențiază și ea rostul însemnat păstrat de rumânie în relațiile agrare ale veacului al XVIII-lea (de ex. actul prin care Fota Brătășanul vinde lui Drăghici Brătășanul partea sa din Leotești pe Olteț, „din apă, din câmp, din pădure, din siliștea satului, din otar pân în otar, cât să va alége, însă moșia fără rumâni...“; Arh. St. Buc., M-rea Brâncoveni, XXVI/5.

Rumânii apar și în testamentele și în actele de danie către mănăstiri: la 20 februarie 1722, Dumitrana, fiica spătarului Diicul Buicescul, dăruia m-rii Dintrunlemn partea ei din moșia Groșani, „cu toți rumânii câți să vor afla“, refuzând însă stareței dreptul de a le acorda răscumpărarea; Arh. St. Buc., ms. 443 (m-rea Bucovăț) f. 10 v.–11.

¹ La 12 sept. 1726, C-tin Brătășanul vindea cu zăpăsi lui Ilie Otetelișanu „pe Anghel cu fiul său rumânul meu din sat din Sutești, însă rumân fără-de moșie și fără-de vic, în bani gata zloți șazăci, ca să fie dumnealui rumâni în veci ohamnici“; o clauză finală prevedea despăgubirea cumpărătorului printr-un alt rumân, dacă cel cumpărat ar fi fost revendicat de rudele vânzătorului; Arh. St. Buc., M-rea Hurezi, V bis/6.

² La 20 iulie 1723, doi rumâni se răscumpărau pe 26 taleri; *Doc. rel. agr.*, p. 308; diata boieroaicei Maria Bengescu, întocmită la 3 mai 1736, *elibera pe rumânii din cinci sate*: Bengești, Negoești, Racovița, Plușcu și Poiana și „pe toți câți sânt fugiți în țară“, întărind cu blestem hotărârea testamentară și interzicând verilor ei, cele mai apropiate rude în viață, de a-i revendica: „ci să nu mai aibă voc a mai îndrăzni ca să se mai apuce cu prinsoarea rumâniei ... pentru că n-are nimeni nici o treabă cu dânșii, că au fost osebiți ai miei de la răposatul tatul meu...“; N. Al. Boicescu, *Diata Mariei Diicul Bengescu*, în *Arh. Olt.*, XX (1941), nr. 113–118, p. 83.

³ La 9 iunie 1722, Administrația dădea câștig de cauză m-rii Arnota, în litigiu cu un grup de rumâni care se afirmau oameni liberi: „... să aibă a ținea și a stăpâni pe aceste nēmuri de rumâni ce scriu mai sus cu bună pace după cum i-au stăpănit și până acum“; *Doc. rel. agr.*, p. 297–298; porunca din 10 iunie 1722 confirma stăpânirea aceleiași m-ri asupra rumânilor din Dobriceni, jud. Vâlcea, *ibidem*, p. 299–301; împotrivirea rumânilor din Bogdănești și Dobriceni a continuat însă în ciuda acestei hotărâri a Administrației, *ibidem*, p. 313–314; o împotrivire tot atât de înverșunată au opus stăpânului lor, Gheorghe Cantacuzino, locuitorii din satele Runcul și Dobrița care nu se recunoșteau rumâni, *ibidem*, p. 317–319; înfrângerea rezistenței lor a necesitat intervenția unităților austriece staționate în provincie, *ibidem*, p. 333–334; o hotărâre similară din 21 mai 1734 confirmă dreptul de stăpânire al lui Ștefan Pârșcoveanu asupra rumânilor săi din Grozăvești, *ibidem*, p. 343–345 și alta din 14 iunie 1736, stăpânirea m-rii Strâmba asupra unor rumâni care se afirmau oameni liberi, *Bibl. Acad.*, XC/229; până la sfârșitul stăpânirii austriece au continuat pricinile de rumânie; la 28 iunie 1734, Administrația însărcina pe un călăraș „să ia pe Oprea Băcilii din satul Zăbalul și pe Ghiorghe Lupoiaș, care s-au dovedit că sânt rumâni dum(nealui) Pavel Ciulei, să-i aducă aici cu bună pază...“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/205,

Documentele din timpul stăpânirii austriece oferă material suplimentar față de izvoarele epocii anterioare și îngăduie o definiție mai circumstanțială a rumâniei și a principalelor ei trăsături. Caracteristica fundamentală a situației rumânilor era dependența personală, care îi situa în afara categoriei oamenilor liberi. Distincția între liber și neliber — esențială în fixarea locului în societate pretutindeni în lumea medievală și al cărei criteriu era dependența personală, ereditară — este clar marcată și în societatea medievală românească. E ceea ce știau și boierii Administrației când indicau organelor locale chipul în care urmau să-i aleagă de aici înainte pe slujbașii vămile din rândul țăranilor: „...nici să fie rumâni mănăstirești au boierești, ci numai *oameni slobozi*“ (s. n.)¹. Cât de mult se apropiase rumânia de robie în realitatea socială și în însăși mentalitatea contemporanilor, o lasă să se întrevadă jalba unui țăran din satul Seaca al mănăstirii Dintrunlemn, care căuta sprijin la Administrație împotriva încercării stareței de a-l rumâni în pofida faptului că neamul său se răscumpăraseră de rumânie; pledându-și cauza, el își încheia plângerea arătând că „nu iaste cu dreptate să fiu și prădat cu bani și să *rămâiu și robu*“ (s. n.)². Agravarea tuturor aspectelor dependenței personale a rumânilor față de stăpânii de moșii, până la asimilarea țăranilor rumâni cu robii, corespunde în întregime stărilor de lucruri revelate câteva decenii mai târziu în Moldova de hrisovul de desființare a veciniei. Rezultat al unui proces de lungă durată, degradarea condiției rumânilor până la treapta cea mai de jos a societății feudale apare acum o realitate desăvârșită. Dependența personală a rumânilor însemna pentru stăpânii de moșii dreptul de a-i subordona întru totul autorității lor senioriale și de a dispune după bunul plac de forța lor de muncă. Realizarea acestei situații presupunea însă desesizarea autorității centrale de categoria rumânilor — ca de altminteri și de aceea a robilor — în privința regimului relațiilor agrare și a autorității judecătorești, exercitate de stăpânii de moșii asupra șerbilor lor. E situația pe care au descoperit-o austrieicii de îndată ce au început să cerceteze problema raporturilor dintre stăpânii de moșii și țărani.

f. 144 v.; la 4 iunie 1736 „s-au dat carte de comisie pe doi boiari... să cerceteze lucru pentru pricina unui rumân...“; *ibidem*, f. 66 v.–67; în același an, Administrația dădea câștig de cauză unor săteni revendicați ca rumâni de egumenul m-rii Strâmba; Alex. Ștefulescu, *Strâmba*, p. 123–124; o pricină de rumânie din ultimul an al stăpânirii austriece, în *Doc. rel. agr.*, p. 367. În 1733, boierii Brăiloiu, victime ale unui furt comis de un locuitor, îl eliberează pe acesta din închisoare cu condiția să le plătească o despăgubire de 200 florini, „iar nedându-ne banii să ne fie el rumân cu toți feciorii lui“; Arh. Ist. a Bibl. Acad., Filiala Cluj, fond Szendrey; așadar boierii continuau să dobândească rumâni când li se oferea prilejul, tocmai pentru că rumânia era formula cea mai convenabilă de exploatare a mâinii de lucru agricole.

¹ *Doc. rel. agr.*, p. 309–310.

² *Ibidem*, p. 346.

Deosebit de clar se aflau lucrurile în privința regimului juridic al rumânilor. Constatând stări de lucruri pe care se străduia să le modifice, decretul imperial din 22 februarie 1719 încerca să sustragă justiției stăpânilor de moșii — adică bunului lor plac — atât pe rumâni cât și pe robi: „nici să fie slobod mai mult la stăpânii pământeni, la iobagii, adică rumânii lor, au la eghiptianii, adică țiganii, să facă după voia tirăniei, ci greșind ei să-i chieme la judecată ca și pre alți ai noștri supuși și să-i judece după rânduiala leagii și să-i pedepsească. Iar când să va întâmpla să omoară stăpânii pământului pe un iobag, adecă rumân, sau țigan ca aceia, din voia lor, să fie ținuți ca ucigătorii...”¹. Ceea ce se cuvine reținut deocamdată din acest însemnat text, asupra căruia vom avea prilejul de a reveni, este asimilarea până și în situația cea mai gravă — uciderea nesancționată — a celor două categorii. Efortul austriecilor de a infiltra justiția de stat în relațiile dintre locuitorii aflați în dependență personală și stăpânii de moșii avea să se lovească de rezistența celor din urmă, pentru care exploatarea în condiții optime a mâinii de lucru servile presupunea desăvârșirea sistemului de exploatare economică printr-un ansamblu de măsuri juridice.

Inexistența unui sistem de reglementări oficiale, de stat, ale raporturilor dintre stăpânii de moșii și locuitorii dependenți ai domeniului îi lăsa pe aceștia în întregime la discreția bunului plac al stăpânilor lor². Răspunsul autorităților habsburgice la cererea boierilor olteni, din toamna anului 1719, de a se menține nestrămutată rumânia, cerere în sprijinul căreia invocau situațiile din Muntenia, Moldova, Polonia și Ungaria, reflectă pe lângă incertitudinile inițiale ale austriecilor în problema rumâniei și stadiul de dezvoltare al instituției: „Nu numai a-l tunde, dar și a-l lipsi de toate drepturile sale pe țăranul dependent, după cum s-a statornicit aici obiceiul (s. n.), este neomenesc și în afara pietății creștine; ar fi fost preferabil să se invoce exemple bune din Moldova, Polonia, Moscovia și Ungaria și nu dintr-acestea care tind la jupuirea celor săraci. Se va face în această privință cum va porunci Împăratul, între timp însă domnii boieri să nu-i încarce mai mult decât legiuit pe țăranii lor dependenți”³. Situația revelată de replica austriacă la cererile boierimii oltene explică predilecția acesteia pentru formula de exploatare a pământului prin intermediul rumâniei și tendința boierilor nu numai de a o conserva dar și de a o extinde asupra țăranilor care-și păstrau încă libertatea personală.

Tot atât de perseverent ca și în trecut urmăreau stăpânii de moșii pe rumânii fugari în afara sau înlăuntrul țării în scopul readucerii lor la urmă. În

¹ Arh. St. Buc., ms. 330 (Condica m-rii Tismana), f. 7; originalul latin al textului la C. Giurescu, *Material*, I, p. 351.

² Hurmuzaki, VI, p. 315–316; capitolul *Von denen Unterthanen, Jobbagen oder Leibeigenen*.

³ *Ibidem*, p. 335.

virtutea dependenței față de persoana sa, stăpânul își putea urmări oriunde în țară rumâni pe care, cu sau fără concursul slujbașilor autorității, îi aducea din nou pe moșia de unde fugiseră. Dubla „legătură“ care încerca să fixeze de pământ masa rurală — dependența rumânului față de stăpânul moșiei și legarea de glie a întregii țărănimii ca măsură fiscală¹ — era departe de a fi suficientă pentru a împiedica fuga țărănimii dependente sau libere; dar stăpânii de pământ aveau dreptul de a-și recupera forța de muncă pierdută prin fuga rumânilor². Corespondența întreținută de boierii olteni cu autoritățile austriece din Transilvania dă la iveală faptul că boierii și mănăstirile țineau evidența și a rumânilor lor fugiți dincolo de hotarele țării. Nobililor ardeleni — susținuți de comandamentul austriac — care își revendicau iobagii fugiți în Oltenia, boierii olteni le opuneau cereri similare privitoare la rumâni și robii refugiați din țară în Transilvania³.

Pe plan juridic nimic altceva decât voința stăpânului nu putea pune capăt nexus-ului de dependență personală; moartea însăși nu întrerupea legătura pentru că ea îngloba întreaga seminție și se transmitea automat din generație în generație. Chiar și copiii născuți în afara domeniului, din rumâni fugari, continuau să aparțină stăpânilor, să fie căutați și aduși la urmă de aceștia⁴. Caracterul personal, corporal, al servituții făcea așadar indisolubilă — în afara inițiativei stăpânului — dependența șerbului.

¹ Legătura fiscală — adică legarea țăranilor de pământ — nu e caracteristică pentru statutul juridic al țăărănimii dependente. Întreaga țărănime — inclusiv moșnenii — era supusă acestei legături generale.

² Faptul era afirmat răspicat și de austrieci, „... dominus terrestris fugitivum subditum suum de jure repetere valebit, vicissim vero etiam aequitati consentaneum est ut ille peregrinos restituat suis dominis“; Hurmuzaki, VI, p. 334.

³ La 20 iunie 1720, Administrația se adresa comandantului austriac din Transilvania: „... Excellentiam Vestram, submisse rogamus... dignetur nobis de hac re scriptotenus suos ordines dare et apud praetitulatum Transilvanicum Gubernium quoque nobis talem literalem assecurationem procurare, juxta cujus tenorem ac vigorem *nostri quoque universi in Transilvania fugientes jobbagiones et Zingari restituantur*“ (s. n.); *Doc. rel. agr.*, p. 288; alte documente în aceeași privință, *ibidem*, p. 291–295, 301–302. În 1731, egumenul m-rii Tismana solicita din nou austriecilor „um ihre in Siebenbürgen entwichene Zigeuner und Unterthanen zurückbringen zu können“; Hurmuzaki, VI, p. 486. De fapt, întrucât numărul iobagilor fugiți din Transilvania în Oltenia îl depășea pe cel al rumânilor și robilor refugiați din Oltenia în Transilvania, boierii invocau dreptul de reciprocitate mai mult cu intenții defensive.

⁴ La 22 iunie 1736, Administrația dădea carte lui Matei Milescu „ca să aibă a ținea și a stăpâni pe Barbul, feciorul Vladului rumânul ca pe un iobagi, pentru că încă și dinainte vrămece fugind mulți iobagi de la părintele d-lui, Staico Milescu, au fost fugit și acel Vladul rumânul cu părinții lui și umblând fugariu până și-au pierdut numele s-au fost însurat la Apele Vii... de s-au fost luat pe o soră a lui Ilie Căldărușă Apele Viianul și au făcut pe acest Barbul...“; deși după îndelungată trecere de vreme și deși născut în afara domeniului, Barbul, denunțat de un „colăcaș“ din Apele Vii, este revendicat de stăpânul său și, în cele din urmă, dat rămas de judecata Administrației; *Bibl. Acad.*, LXXIV/203.

Politica austriacă în problema rumâniei. În țările române ca și în restul Europei, instituția șerbiei sustrăgea în evul mediu, total sau parțial, autorității statului o parte însemnată a ansamblului locuitorilor. Era firesc ca statul austriac, aflat într-un stadiu de centralizare avansat și în concepția de guvernare a căruia își făcuseră apariția germenii formulei luminate, să încerce să restabilească controlul puterii centrale asupra întregii populații; e ceea ce și-au propus să realizeze în Oltenia autoritățile habsburgice situate într-o poziție mult mai favorabilă decât domnia în privința raportului de forțe cu boierimea și deci mai în măsură să îngrădească puterea exercitată de aceasta asupra țăranilor dependenți. Pentru a-și atribui o parte cât mai mare din forța de muncă și resursele țăranimii, pentru a-și spori așadar veniturile din noua lor stăpânire, autoritățile imperiale trebuiau să restrângă dependența masei rurale față de stăpânii de moșii. Din aceste considerente s-a inspirat politica Curții din Viena în problema rumâniei.

Fără a aplica formula abolirii rumâniei, sugerată de unii dintre slujbașii camerali (perspectiva, considerată de boieri catastrofală pentru poziția lor de clasă, provocase aprehensiunea și reacția lor categorică), conducerea austriacă s-a străduit să obțină pe cale ocolită asimilarea de fapt a rumânilor cu țăranii cu învoială. Pornind de la constatarea că majoritatea rumânilor fuseseră reduși la condiția servilă prin acte de silnicie, prin acte de „rumânire în silă” — ceea ce confirmă însemnătatea excepțională a acestui izvor de alimentare a rumâniei — austriecii au început prin a cere boierilor și mănăstirilor să-și justifice titlurile de drept pe care își întemeiau pretențiile de stăpânire asupra rumânilor¹. Refuzul boierilor de a produce titlurile juridice solicitate de austrieci — sau mai degrabă imposibilitatea în care se aflau de a o face — a furnizat autorităților habsburgice cel mai temeinic argument pentru a contesta caracterul legal al instituției rumâniei. „Oameni dependenți sau iobagi nu se recunosc nimănui în Oltenia, cu excepția țăganilor, și dacă vreunul dintre boieri ar formula vreo asemenea pretenție să producă temeiul scris al dreptului său”, răspundea generalul Virmond, la 16 decembrie 1721, cererii boierilor de a se aplica rumânilor regimul de muncă impus în Transilvania iobagilor². Dialogul dintre austrieci și

¹ Raportul înaintat Consiliului de război de un demnitar austriac — probabil generalul Steinville — formulează pentru prima oară sugestia de a se cere stăpânilor de moșii înfățișarea titlurilor juridice pe care se întemeia stăpânirea rumânilor. După câteva informații cu caracter istoric asupra originii instituției, autorul raportului continua: „Ist demnach meines Erachtens nötig, dasz dergleichen Edelleute und Klöster schriftlich authentice doziren sollen, von woher und auf was Weise sie die Leibeigenen an sich bekommen, woraus man nachmalen aburtheilen könnte welche ihm possirlich oder nicht possirlich seien”. La sfârșitul raportului era sugerată și formula radicală, de desființare a rumâniei: „... auch endlichen die Leibeigenschaft aus den habenden Motiven ganz und gar aufhoben sollte”; Hurmuzaki, VI, p. 315–316.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 494; la cererea Administrației ca bulgarii stăpâni de „sate, țărani și iobagi” să depindă, din punct de vedere fiscal, de autoritățile provinciale, nu de cele camerale, generalul Königsegg suprima cuvântul iobagi în răspunsul său; *ibidem*, p. 496 și 499.

boieri pe această temă avea de altminteri să se prelungească încă mulți ani după această dată. În 1729, boierii, puși din nou în fața exigenței austriece de a-și justifica prin acte stăpânirile, invocau distrugerile de documente provocate de războaie și pustiiri.

Un pas mai departe decât această contestare a caracterului legal al rumâniei au realizat austriecii prin crearea unui regim juridic unitar pentru ansamblul țăranimii dependente din Oltenia. Introducând justiția de stat în raporturile dintre stăpânii de moșii și rumâni, autoritățile austriece au dislocat într-un sector esențial regimul autorității nelimitate a boierilor asupra rumânilor și deci însuși instituția șerbiei (rumâniei). Eugeniu de Savoia preconizase în proiectul de organizare a Olteniei, înaintat împăratului în toamna anului 1718, instituirea unor comisii itinerante care urmau să colecteze periodic plângerile rumânilor — supuși de boieri și mănăstiri unui regim „prea despotice” — pentru a le înainta instanțelor judecătorești¹. Însușindu-și, în parte cel puțin, ideea care se afla la baza propunerii prințului Eugeniu de Savoia, decretul imperial din 22 februarie 1719 a suprimat dreptul stăpânilor de moșii de a-și judeca singuri rumânii și a asimilat cu crima de omor uciderea rumânilor.

În aceeași direcție au acționat și reglementările urbariale austriece care au încercat să uniformizeze din punct de vedere legal regimul de obligații ale țăranilor față de stăpânii de moșii. Străduindu-se să pună capăt dreptului acestora de a folosi nelimitat munca rumânilor — sau în formularul poruncilor adresate de cancelaria domnească rumânilor recalcitranți: „orice lucru va avea și verice v-ar cere să faceți, să săriți cu toții și să lucrați ca niște rumâni... ce sunteți” — austriecii au amputat de alta din caracteristicile ei esențiale instituția rumâniei.

Mutația însemnată care a intervenit în regimul rumânilor în timpul stăpânirii austriece apare cu evidență în unele dispoziții referitoare la organizarea judecătorească a provinciei. Când delimita în 1723 competența judiciară a vornicilor, Administrația nu uita să amintească pricinile pe care, potrivit hotărârilor anterioare, și le rezerva: „Vornicul la toate lucrurile să aibă a judeca, afară din moșii, din rumâni, din țigani, din mori, din vii...”². Rumânii se aflau așadar înglobați în masa bunurilor care constituiau obiect de stăpânire; zece ani mai târziu, când politica austriacă în problema rumâniei își dăduse roadele, poruncile Administrației reflectă fidel modificarea: „așijderea să publicăluiești la toți lăcuitorii acelu județ care vor avea judecați de moșii, țigani, vii, mori și de datorii mai mult decât o sută de lei, să vie la această chesaricească Administrație să se judece...”³. Dispariția rumânilor din înșiruirea categoriilor de bunuri care intrau în competența judiciară a Administrației nu se datorează

¹ M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 443.

² *Arh. St. Sibiu*, L1-5/208, f. 37 v.

³ *Doc. rel. agr.*, p. 337; același text repetat în 1735; *Arh. St. Sibiu*, L 1-5/205, f. 224.

unei omisiuni; dimpotrivă, ea marchează trecerea lor din categoria obiectelor de proprietate în aceea a oamenilor juridic liberi.

Oamenii cu învoială (*oameni care șad pe moșie, oameni slobozi și șed pe moșii boierești și mănăstirești, oameni străini fără moșie, megiiși*, prin asimilare cu moșnenii sub raportul libertății personale — în textele românești; *inquilini, incolae, liberi rustici qui in monasteriorum dominorumque fundis degunt, advenae*, adică străini așezați pe moșie — în textele latine) constituie, după rumâni, a doua mare categorie a țăranimii dependente din Țara Românească de la sfârșitul veacului al XVI-lea și până la mijlocul secolului al XVIII-lea. Izvoarele principale din care s-a alimentat această categorie au fost: țăranii moșneni care-și vindeau ocinele, fără a-și închina și „capetele“, rumânii eliberați legal sau prin fugă, în sfârșit, coloniștii străini așezați pe teritoriul țării. Numărul lor a fost în permanentă fluctuație, în funcție de alternarea valurilor de rumânire și a celor de eliberare prin fugă; în scădere gravă în etapele de afirmare a politicii boierimii — până la totala dispariție în urma legăturii lui Mihai Viteazul la sfârșitul veacului al XVI-lea — numărul lor sporește în perioadele de criză a boierimii. Cele două războaie din prima jumătate a veacului al XVIII-lea, deplasările masive de populație care le-au însoțit și noua politică a puterii centrale au dat procesului de eliberare nu numai proporții de masă, dar și caracter ireversibil; ultima mare încheștare între cele două formule de dependență — cea personală realizată prin instituția rumâniei, promovată de boierime, cea reală care tindea să încadreze relațiile agrare în regimul reglementărilor de stat, expresie a noii politici a statului centralizator — s-a desfășurat în sfertul de veac care a precedat reforma socială a lui Constantin Mavrocordat — 1720–1746 — și s-a încheiat cu desființarea rumâniei.

Spre deosebire de rumâni, a căror îndatorire principală era lucrul, oamenii cu învoială, până în vremea stăpânirii austriece, nu prestau decât excepțional un quantum redus de muncă (trei la șase zile pe an în primele decenii ale veacului al XVIII-lea). Principala lor îndatorire față de stăpânii moșiilor era dijma.

Masiva lor înmulțire în Oltenia în urma războiului și piedicile oprite de austrieci formulei tradiționale a boierimii care consta în rumânirea țăranilor liberi așezați pe domeniile lor au modificat simțitor datele problemei agrare și au contribuit în măsură însemnată la reglementarea relațiilor agrare prin așezăminte de stat.

Robla cu caracter domestic — trăsătură caracteristică a societății feudale europene, care a folosit forța de muncă a sclavilor în sectoare neesențiale ale vieții economice până în plin secol al XV-lea — continuă să furnizeze domeniului boieresc și mănăstiresc din țările române o parte însemnată a forței de muncă până la mijlocul secolului al XIX-lea, indiciu al lentei dezvoltări so-

cial-economice. *Robii țigani (mancipia, zingari)* erau folosiți la muncile de curte cu caracter domestic, dar într-o măsură însemnată și în meșteșugul domonial și, în chip excepțional, la muncile agricole auxiliare. Raportând situațiile constatate în țară, descrierea lui Schwantz indică și funcția robilor țigani, singurii pe care austriecii îi recunoșteau a fi sub regimul dependenței personale: „...doar țiganii trebuie să lucreze boierilor ca șerbi personal dependenți (Leibeigene), ca bucătari, brutari, lăutari, aurari ... iar țigăncile ca femei de casă, doici...“¹. Funcția principală a robiei în țările române a fost aceea de a furniza curților boierești și mănăstirilor cantitatea de muncă foarte însemnată reclamată de slujbele domestice („servesc în casele boierești de la țară sau oraș“)². Întreținuți în general de curte, pe seama veniturilor stăpânului de moșie, robii erau un element indispensabil gospodăriei domeniiale; însemnătatea funcției lor economice se deduce nu numai din aprecierile generale ale contemporanilor, dar mai ales din prețul foarte ridicat la care erau tranzacționați (între 30 și 40 taleri un țigan)³. Necesitățile de robi fiind doar în mică măsură acoperite de fondul de robi existent, stăpânii (boieri și mănăstiri) nu pierdeau nici un prilej care li se oferea pentru a spori numărul țiganilor lor. Un astfel de prilej l-a furnizat fuga unui număr însemnat de robi din Muntenia, pe care boierii îi reclamau Camerei, ca fiind ai rudelor lor de peste Olt.

Meșteșugul domonial — fierăria și meșteșugurile de curte — era în mare parte satisfăcut de mâna de lucru a țiganilor robi⁴. Uneori robii erau folosiți ca forță de muncă auxiliară în agricultură; zapisul încheiat de sătenii din Orlea cu egumentul Coziei, prevedea și îndatorirea pentru cei dintâi de a cosi fân, două zile, „...și să-l strângă țiganii, iar de-l vom strânge noi să avem a cosi numai o zi“⁵.

Utilizarea integrală a muncii robilor, după bunul plac al stăpânilor lor, presupunea nu numai subordonarea lor totală în fapt, dar și un regim juridic corespunzător. Robii erau în întregime despuiți de personalitate juridică; viața și bunurile lor erau la discreția stăpânilor lor, care îi tratau după bunul lor plac⁶: „toți boierii au țigani și se folosesc și abuzează de ei ca de robi, și la fel

¹ Hurmuzaki, IX, 1, p. 637.

² M. Popescu, *Spicuri*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 31, p. 216.

³ „Prețul unui țigan e de obicei de 30 tl.“; *ibidem*; „Ordinarium vero unius personae zingarae cujuscunque sexus pretium in 40 thaleris consistit“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 284; în 1718, vânzarea unui țigan „în preț taleri șaizeci și cinci“; G. Potra, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, p. 283.

⁴ „... dintre țigani, unii sânt meșteșugari, mai ales fierari“; M. Popescu, *op. cit.*, p. 216.

⁵ *Doc. rel. agr.*, p. 353.

⁶ Vezi mai sus, la paragraful despre rumânie, aliniatul din decretul imperial care asimila cu crima de omor uciderea robilor; e de altminteri singurul aspect al robiei pe care au încercat să-l modifice austriecii.

ca și pe robi pot să-i vândă și să-i asuprească cum vor. Țiganul nu are dreptul de a apărea în justiție“ („Non habet cingarus jus in iudicio loqui“)¹.

Din acest statut juridic decurg toate trăsăturile robiei, abundant reflectate și în documentele stăpânirii austriece: dreptul stăpânilor de a-i vinde pe robi, de a-i schimba², de a-i dona, de a-i lăsa moștenire. Dreptul de urmărire a Țiganilor — populație eminentamente mobilă — în virtutea dependenței personale, îngăduia stăpânilor de moșii să-i caute în țară și peste hotare pentru a-și recupera forța de muncă pierdută. Deosebit de frecvente, aducerile la urmă ale Țiganilor fugiți în țară și cererile de restituire a celor din Transilvania și Banat atestă interesul deosebit al stăpânilor de moșii pentru conservarea forței de muncă a robilor³.

Munca salariată. Întemeiat în chip covârșitor pe munca gratuită a țăranilor dependenți — rumâni și oameni cu învoială — și a robilor, domeniul făcea doar în mică măsură apel la mâna de lucru salariată. Munca salariată era doar un izvor accesoriu de forță de lucru pentru stăpâni și de câștig pentru țăranii dependenți, uneori și pentru moșneni. Existența muncii salariate în agricultură, în formele constatate în Țara Românească în veacul al XVIII-lea, nu marchează un început de destrămare a raporturilor de producție feudale — fenomenul se regăsește și în antichitatea târzie și în societatea feudală apuseană în plină epocă a șerbiei —, nu pentru că ar fi fost cantitativ nerelevantă, cât mai ales pentru că nu a generat un nou tip de relații sociale. Munca salariată în veacul al XVIII-lea nu a dat naștere unui salariat agricol, în sensul de categorie socială desprinsă din raporturile de producție și dependență feudale; atestată

¹ *Magazin istoric pentru Dacia*, VI, p. 56.

² Schimburile de robi Țigani sunt deosebit de frecvente, din pricina situațiilor de familie complicate rezultate din apartenența robilor înrudiți la diverși stăpâni; iată un caz caracteristic: la 2 aprilie 1730 un Țigan al m-rii Tismana obținea învoirea ca fiul său să se căsătorească cu o roabă a unui boier; roaba urma să rămână în continuare la boier „pân vom aduce schimb de potriua Țigancei dumnealui“; N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 491; situație asemănătoare aveau doi robi, dintre care unul aparținea boierului Constantin Bălăcescu, altul m-rii Strehaia: „deci, fiindcă acel Țigan au avut Țigancă la mine și nevrând să șază Țiganul la Strehaia fără Țigancă, au fugit“. Un schimb de Țigani a pus capăt conflictului iscat de pe urma acestei situații, dar valoarea Țiganilor schimbați fiind necchivalentă, adaugă boierul, „am mai dat la slujba mănăstirii două iepe, una cu mânzu, alta stearpă...“; G. Potra, *Contribuțiuni la istoricul Țiganilor din România*, p. 286–187.

³ Interpretă pe lângă austrieci a reclamației boierului Matei Poienarul, Administrația solicită în 1722: „quatenus aliquos eiusdem subditos ac zingaros in illo Banatu reparabiles (!)... reginare dignetur“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 184. În 1731, m-rea Tismana cerea austriecilor „ein Pasz und protectiones... umb ihre in Siebenbürgen entwichene Unterthanen zurückbringen zu können“; Hurmuzaki, VI, p. 486; la 31 mai 1731, Administrația acorda m-rii Govora volnicie să caute în cele cinci județe ale Olteniei pe Țiganii m-rii „să-i ducă să-i așeze la sf. m-re Govora unde sânt și alți Țigani ai mănăstirii“; Arh. St. Buc., M-rea Govora, XXV/40.

documentar din secolele anterioare, ea continuă să coexiste în formă embrionară, cu munca servilă, fără a submina prin nimic situația dominantă a acesteia.

Ca pretutindeni și în țările române, culturile speciale au fost sectorul de producție agricolă care a apelat cu predilecție la munca salariată. Grija mai mare reclamată de aceste culturi — la noi vița de vie — făcea preferabilă utilizarea muncii salariate, și faptul era bine cunoscut de altminteri și de contemporani. Când recomandau autorităților camerale utilizarea muncii salariale la lucrul viilor foste brâncovenești, devenite vii fiscale, boierii Administrației dovedeau cu prisosință că nu ignorau superioritatea muncii salariate față de alte modalități de lucru: argumentul principal invocat de ei era faptul că „...viile vor fi lucrute cu mai mult zel și pricepere pe bani peșin...“, de către vieri angajați contra plată, „la vremea lucrului“, în contul provinciei¹. Realitățile economice și sociale dominante s-au opus ca această înțelegere teoretică a superiorității muncii salariate să disloce relațiile de producție din agricultură, întemeiate pe concesiunea dreptului de folosință a pământului pe de o parte și pe prestațiile în muncă pe de alta.

Nu numai viile domnești foloseau mâna de lucru salariată; socotelile m-rii Hurez păstrează mențiuni relativ frecvente cu privire la angajarea oamenilor pentru lucrul viilor². Uneori munca salariată nu venea decât să furnizeze suplimentul de efort care nu putea fi impus țăranilor dependenți: „viia de la Vulpéni numai să o tae starița, iar săpatul de primăvară, hărăcitul, plivitul, prășitul de vară și îngrăditul ei (rumânii și sătenii cu învoială) să le lucreze deplin“³.

Destul de frecvent folosită era munca salariată la cositul fânului, mărturie nu numai a locului deosebit de însemnat ocupat de fânețe în economia provinciei, dar și a insuficienței forței de muncă de care dispunea în chip obișnuit domeniul mănăstiresc și boieresc. Semnificativ e faptul că mănăstirea Bistrița recurgea la retribuția în bani a locuitorilor din Costești — propriul ei

¹ „Ut pro vineis fiscalibus non constituentur certi vineatores sed tempore earundem culturae et laborum conducantur a provincia pro pecuniis ad quarum inspectionem et curam certus semper ordinabitur ispravnik. Quo facto et vineae majori cum alacritate et industria excoluntur...“; Hurmuzaki, VI, p. 333.

² Vezi de pildă adevărurile de împrumut date de egumenul mănăstirii creditorilor săi, cu menționarea utilizării sumelor împrumutate: „...ne-au făcut bine cu taleri 100 pentru lucrul viilor...“; „... ne-au făcut bine de ne-au dat taleri 20, însă bani cu osteneală la lucrul viilor de la Sutești...“; N. Iorga, *Studii și documente*, XIV, p. 22–23; „seama ce au dat părintele Ilarion“ arhimandritul Hurezului, de veniturile și cheltuielile mănăstirii, cuprinde la cheltuieli mențiunile: „Dat-am seama ce au cheltuit și la lucrul viilor de la Troian, lei 147 ... și la lucrul viilor de la Sutești, lei 70“; *ibidem*, p. 28; alte indicații, p. 30, 45.

³ *Doc. rel. agr.*, p. 351.

sat — pentru cositul fânului în afara hotarelor satului („pe zi câte bani 15 de om“)¹.

Uneori, cel puțin când apăsarea fiscală era atât de mare încât îi silea pe țărani să caute izvoare de venit suplimentare față de cele obișnuite, cea mai mare parte a țăranilor încerca să facă rost de sumele necesare angajându-și forța de muncă în schimbul unei retribuții pecuniare, în primul rând la muncile agricole de toamnă; în august 1731, de pildă, vornicii județelor raportau că „toți săracii s-au pus în mișcare, unii cu coasa ca să cosească unde ar găsi prin provincie, chiar și prin alte județe, iar alții la alte munci, pentru a-și agonisi banii de contribuție“². Așadar, când activitatea agricolă era în toi, când forța de lucru a domeniului se dovedea insuficientă pentru a-i face față, stăpânii de moșii apelau la acest izvor subsidiar de muncă. În chip excepțional, când prin jocul protecțiilor fiscale și al regrupării populației pe domenii, unele moșii rămâneau lipsite de forța de muncă de bază — a țăranimii dependente — stăpânii acestor moșii erau siliți să utilizeze integral sau în cea mai mare parte munca salariată pentru minimul de agricultură pe care erau nevoiți s-o facă pentru întreținerea propriilor lor case³.

Avantajați pentru că puteau strânge mai mulți țărani pe moșiile lor și folosi mai eficient forța lor de muncă decât ceilalți stăpâni de moșii, boierii dregători aveau la îndemână și un alt izvor de lucru pe care nu neglijau să-l utilizeze din plin. Încercând să suprimă practica dregătorilor de a impune locuitorilor aflați sub autoritatea lor administrativă prestarea unor munci în interesul gospodăriei lor, poruncile repetate ale Administrației divulgă în același timp larga răspândire a sistemului. Adresând porunci stricte vornicilor de județe, la 18 februarie 1733, Administrația îi înștiința că întrucât „s-au înțeles cu jalbă de la multe locuri, cum că nu să țin acélea care sânt oprite de la măriia sa mai marele nostru derector și poruncite de la noi, adecă lucrurile și clăcile ale dumneavoastră vornicilor, ale ispravnicilor, și încă să întind și pân'la vătășăi de să fac în cinste, care cade foarte cu greu lăcuitarilor; pentru aceia, acum tare să poruncéște ca nu numai dumneata și ispravnicii și vătășăii de plasă să fiți oprîți de tot de acest feliu de lucruri fără plată, să fiți oprîți, ci să publicăluiești la toți lăcuitarii județului ca să știe să nu lucreze la nimeni fără plată...“⁴. Între mâna

¹ *Ibidem*, p. 372; în 1731 sătenilor din Rogova ai Tismanei li se lăsa latitudinea de a-și răscumpăra ziua de lucru cu 20 bani; Arh. St. Buc., ms. 330 (m-rea Tismana), f. 50 v.; locuitorii Craiovei aveau dreptul să răscumpere ziua de clacă datorată județului, cu 11 bani ziua.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 460 și 462.

³ Vezi de pildă jalba boierilor lipsiți de dregătorii ale căror moșii fuseseră golite de țăranii atrași pe moșiile marilor dregători: „... al contrario li padroni de villaggi altrui, con esserli stati fuggiti e disviati li rustici, remangono incolti, e quel poco di cultura che fanno, li conviene effettuarlo a denari contanti...“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 184.

⁴ *Doc. rel. agr.*, p. 337.

de lucru salariată și cea gratuită, boierii o preferau pe cea din urmă nu numai pentru că era mult mai comodă și mai avantajoasă — chiar dacă nu și cea mai eficientă — dar și pentru că corespundea unei vechi tradiții de exploatare a muncii servile. Muncile gratuite impuse de dregători s-au așternut ca o a doua rețea de muncă servilă — pe lângă cea datorată stăpânilor de pământ — asupra unei părți a țărănimii¹.

Concurența pentru brațele de muncă. Departe de a putea furniza forța de muncă necesară unei mari exploatare agricole proprii, prin rezervă, nivelul numeric obișnuit — foarte scăzut — al populației domeniului menținea la limita inferioară beneficiile dobândite prin exploatarea în dijmă. De aici lupta acerbă a stăpânilor de moșii pentru a spori, prin orice mijloace, numărul țăranilor lor despre care știau prea bine și mărturiseau că sunt „stâlpii veniturilor noastre“. Două erau izvoarele care puteau furniza noi brațe de muncă domeniului boieresc și mănăstiresc: curentul de imigrație — coloniștii așezați în provincie de peste hotare — și fuga locuitorilor înlăuntrul țării — țăranii fugari de pe alte moșii în căutare de condiții fiscale și agrare mai ușoare.

Imigrația a constituit în tot timpul ocupației austriece — dar mai ales în primii ani după încheierea păcii de la Passarowitz, când golul demografic și scutirile fiscale au determinat un puternic aflux de populație — izvorul principal de recrutare a brațelor de muncă. Locuitori ai provinciei, deportați în număr mare în timpul războiului și care își redobândiseră libertatea sau fugiți din proprie inițiativă peste hotare, români din țara rămasă încă sub stăpânire turcească și străini, bulgari și sârbi, veniți să beneficieze de scutirile fiscale acordate imigranților, treceau în număr mare Dunărea și Oltul. Dar de abia sosiți în provincia proaspăt „eliberată“ de sub dominația otomană, ei deveneau obiectul și victimele eforturilor neînduplecate a stăpânilor de moșii de a umple rândurile rărite de război ale țăranilor lor. Străduindu-se să capteze, înaintea altora, curentul de forță de lucru agricolă, boierii îndrumau cu sila pe noii sosiți pe moșiile lor: „Încă nu încetează domnii boieri să ducă cu sila, cu băte și ciomege, spre moșiile lor plebea sărmană, refugiată de dincolo în aceste părți, de îndată ce o surprinde pe malul de dincoace“, observa la câțiva ani de la încheierea păcii (19 iunie 1723) un slujbaș cameral².

Aduși cu sila, țăranii erau reținuți cu sila pe moșii; încercând să legitimizeze situația de fapt creată prin aceste mijloace, boierii îi rumâneau pe țăranii imigrați, după un scurt răstimp de ședere pe moșii (vezi mai sus paragraful

¹ Alte indicații asupra sistemului la C. Giurescu, *Material*, I, p. 536–537; „Ideo ex toto sint prohibiti (vornicii și ispravnicii) ex quopiam pago districtuum et plassarum suarum ad sua servitia, ut araturam, messem tritici, falcationem foeni, vel alios labores adigere“; *ibidem*, II, p. 295; vezi și p. 70.

² *Ibidem*, I, p. 564.

consecrat rumâniei). Rumânirea le dădea stăpânilor de moșii dreptul de a-i căuta și readuce în eventualitatea fugii lor de pe moșie. Împrejurările puse în lumină de izvoarele epocii stăpânirii austriece dau la iveală unul din episoadele luptei continue — de la sfârșitul veacului al XVI-lea și până la abolirea rumâniei de către Constantin Mavrocordat — între stăpânii de moșii și țărani, în cursul căreia, în funcție de conjunctura generală sau de împrejurările speciale, se impunea fie tendința celor dintâi de aservire a masei rurale, fie efortul de eliberare de rumânie a celor din urmă. Alternarea acestor tendințe contradictorii, valurile de rumânire și de eliberare de rumânie, au dat conținutul esențial relațiilor agrare între sfârșitul veacului al XVI-lea și mijlocul celui de al XVIII-lea.

În ciuda constatărilor repetate ale austriecilor, procesul de îndrumare și reținere silită a imigranților a continuat ani în șir; în 1726 încă, secretarul Administrației recomanda atenției autorităților, ca punct esențial pentru reorganizarea provinciei, situația creată de această practică a boierilor, insistând asupra necesității absolute de a-i pune capăt¹. Rodul acestor preocupări a fost preluarea funcției de repartitie a imigranților de către autoritatea centrală; recomandările înaintate Camerei aulice în 1728 cu privire la principalele neorânduiri constatate în provincie de un înalt dregător, trimis în inspecție, prevedeau, printre altele, și acest punct².

În loc de a-și mai procura singuri, de pe malul râului, brațele de muncă de care aveau nevoie, stăpânii de moșii se adresau acum Administrației care îndeplinea funcția de oficiu de repartizare a imigranților. La 16 noiembrie 1732, Administrația îl înștiința printre altele pe egumenul m-rii Bistrița că „...de la măria sa mai sus numitul directorul mare s-au făcut această milă și ajutorare mănăstirilor că să aibă den oamenii cei streini care vin despre părțile turcești aici în Chesariceasca Valahie și la fieștecare câtă sumă va avea să va face înștiințare de la noi, precum și acea m-re să aibă acest feliu familiei zece...”³; doi ani mai târziu, Administrația amintea vornicului de Vâlcea o poruncă anterioară în favoarea tuturor mănăstirilor: „ca să aibă din oameni cei striini care vor tréce dincolo de Olt dincoace scutiți și fieștecare m-re câți oameni să aibă și cu ce féli de rânduială...”⁴. Când se considerau uitați sau nedreptățiți la această distribuire oficială a forței de muncă, boierii, obișnuiți în trecut să și-o dobândească singuri, solicitau ei înșiși Administrației cota de brațe de lucru de

¹ *Ibidem*, II, p. 74.

² *Ibidem*, p. 274.

³ *Doc. rel. agr.*, p. 336.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 161; la 17 martie 1735, Administrația acordă m-rii Țânțăreni șapte familii venite de peste Olt, indicând egumenului condițiile fiscale și de regim agrar ale imigranților; *ibidem*, f. 225 v.

care aveau nevoie. În primăvara anului 1734, Administrația transmitea vornicului de Vâlcea, cu aviz favorabil, cererea boierului Iordache Fărcășanu de a i se da din lazaretul de la Râmnic 50 de familii de imigranți, „să le ducă la casa lui la Doba să facă sat tot într-acel județ“¹.

Mai la îndemână decât coloniștii veniți de dincolo de hotare erau țărani dinlăuntrul țării care erau ademeniți sau aduși cu sila pe moșii. Intensa concurență între stăpânii de moșii pentru a-i atrage pe țărani, lupta surdă purtată de la moșie la moșie pentru captarea brațelor de muncă, dezvăluie și ele una dintre realitățile de seamă ale societății românești medievale: permanentul deficit grav de brațe de muncă pentru agricultură, care a constituit una dintre trăsăturile dominante ale istoriei noastre agrare în veacurile XVI–XVIII.

Plângerile înaintate Administrației de victime — boierii care erau despuiați de țărani lor — și în genere mențiunile izvoarelor asupra acestei concurențe sunt mai mult decât abundente. Procesul avea proporții mult prea mari, iar Administrația era prea înfeudată unui grup restrâns de mari boieri, consilieri și vornici — în primul deceniu al stăpânirii austriece — pentru ca stăvilirea fenomenului să fie posibilă.

Invocând concursul Administrației, boierul Ștefan Brăiloiu arăta că oamenii din satul său Cerăt „au mersu pen alte sate ale dumnealor consiliariilor și acei oameni n-au fost veniți de curând, ce sânt șazători de multă vreme...“², iar boierul Ioan Mihalcea se adresa Camerei aulice, arătându-i că țărani aduși de el „cu multă osteneală“ de departe în cele două sate pe care le stăpânea în provincie, i-au fost luați de doi mari dregători: „dintr-un sat — Rojiștea — mi-au luat țărani, din care jumătate i-a luat consilierul Bengescu în satul său; de asemeni, același consilier a luat pe țărani din Zănoaga și i-a dăruit ginerelei său vornicul Glogoveanu“; firește că jalba adresată de reclamant Administrației, unde îi întâlnește pe boierii incriminați — de data aceasta nu în calitate de stăpâni de moșie, ci de mari dregători — fusese întâmpinată cu cea mai mare ostilitate³. În 1728, un dregător cameral considera că haosul care rezulta din concurența stăpânilor de moșii pentru brațe de muncă nu putea fi curmat decât prin măsuri drastice împotriva tuturor marilor boieri (potentiores) care nu s-ar supune obligației de a restitui stăpânilor lor pe rumânii sustrași prin diverse metode⁴. Îngrădită de intervenția mai categorică a autorității centrale în al doilea deceniu al stăpânirii austriece, lupta între stăpânii de moșii pentru brațe și atragerea țăranilor de pe un domeniu pe altul, produs necesar al reali-

¹ *Ibidem*, L 1–5/205, f. 123.

² *Ibidem*, L 1–5/204, f. 14 (4 martie 1723).

³ C. Giurescu, *Material*, I, p. 651.

⁴ „Die Potentiores, so denen armen Bojaren und Klöstern ihre Rumuni oder obligat Bauern entziehen, sollen solche denen veris dominis restituiren“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 273–274.

tății demografice, a continuat să fie una dintre caracteristicile principale ale vieții agrare a țării¹. Concurența între stăpânii de moșii pentru brațele de muncă a creat condiții favorabile fugii țăranilor și a fost așadar unul din principalii factori ai instabilității masei rurale. Boierimea s-a dovedit incapabilă să asigure stabilitatea propriei ei formule de organizare a raporturilor agrare.

Reglementarea raporturilor agrare. Marea inovație a regimului austriac în problema relațiilor agrare a fost legiferarea îndatoririlor țăranilor față de stăpânii de moșii. Deși politica de reglementare oficială a raporturilor agrare nu și-a atins decât parțial țelul, însemnătatea măsurilor adoptate în această privință în timpul stăpânirii austriece nu trebuie minimalizată; de aici înainte, în tot timpul epocii fanariote și după sfârșitul acestei epoci, în perioada regulamentară, *domnia, punând capăt unei tradiții seculare, avea să stabilească prin așezăminte de stat regimul îndatoririlor reciproce ale țăranilor și ale stăpânilor de moșii*. Aceste așezăminte au creat cadrul general pentru uniformizarea regimului de obligații ale tuturor țăranilor așezați pe moșii boierești și mănăstirești, pentru contopirea rumânilor în masa țăranilor clăcași și deci pentru desființarea rumâniei. Ele sunt emanația unui stat care nu se mai dezinteresează de raporturile dintre cele două clase fundamentale ale societății și care, dimpotrivă, se pretinde arbitru al acestor relații. O etapă însemnată era astfel marcată nu numai în istoria relațiilor agrare din Țara Românească, dar și în aceea a evoluției statului și a politicii de centralizare.

Reglementarea oficială a relațiilor agrare în primii ani ai stăpânirii austriece a fost rezultatul unei duble inițiative: a boierilor olteni, pe de o parte, a autorităților austriece, pe de alta. Convergente în privința modalității, aceste inițiative erau contradictorii în intențiile care le-au generat și în scopul urmărit.

În concepția boierilor, reglementarea însemna o cantitate de muncă sporită impusă țăranilor cu învoială — a căror îndatorire fundamentală fusese până atunci prestarea dijmei — dar în același timp menținerea nealterată a regimului de dependență totală a rumânilor². Pentru austrieci, ale căror interese fiscale erau subminate de arbitrariul boierimii, reglementarea însemna dimpotrivă îngrădirea exploatării în limite compatibile cu interesele statului și dreptul de a supraveghea raporturile dintre stăpânii de moșii și țărani. Pentru a putea organiza sistematic exploatarea fiscală a țăranimii, austriecii au înțeles că era

¹ La 17 martie 1736 „s-au făcut poruncă la căpitanul de călărași ca să rânduiască un călăraș lângă Constantin Poenariul să meargă împreună cu pârălabul de la satul Căpinténii să caute pe oamenii care au fugit la anii trecuți din satul Căpinténii cu meșteșugul Poenariului de când au fost ispravnic, au vrut să-i mute în satul Almăjul...”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 45 v. — 46; alt conflict între stăpânii de moșii pentru țărani, în același an, *ibidem*, f. 88 v.

² Vezi memoriul din 20 oct. 1719 prin care boierii făceau cunoscut austriecilor punctul lor de vedere în problema relațiilor agrare; *Doc. rel. agr.*, p. 285-286.

necesar să-i sprijine pe țărani împotriva „tiraniei strigătoare la cer“ a boierilor¹; pentru a beneficia din plin de forța de lucru a țăranilor lor, boierii erau siliți să-i „protejeze“ împotriva exigențelor fiscale austriece, „protecție“ care a generat cel mai acut conflict între boierimea olteană și autoritatea centrală. În concurență pentru exploatarea masei rurale, austriezii și boierii și-au descoperit vocația de „protectori“ ai țăranimii. Un episod tipic al conflictului dintre un stat absolutist și o clasă dominantă refractară procesului de centralizare s-a desfășurat în Oltenia în cele două decenii ale stăpânirii austriece, iar pe fundalul acestui conflict a continuat lupta surdă dar permanentă a țăranimii împotriva dublei exploatare agrare și fiscale.

Îndatoririle țăranilor față de boierii și mănăstirile pe ale căror moșii locuiau rezultau din dreptul de folosință a pământului și, în cazul rumânilor, pe lângă acesta, din dependența personală față de stăpânii lor. Dreptul de folosință era nelimitat și era recunoscut ca atare de un memoriu boieresc din anul 1731, în cuprinsul căruia un grup de mari boieri se plâneau că, din pricina îndatoririlor apăsătoare impuse de stat, țăranii nu mai puteau presta zilele de lucru legiuite, datorate — explicau boierii — pentru că „își pasc animalele pe moșiile noastre și *beneficiază liber de toate folosințele posesiunii*“² (s. n.). Situația relevată de boierii olteni era rezultatul evident al unei largi disproporții între întinderea pământului disponibil și slaba dezvoltare demografică a țării³.

Așadar în schimbul acestui drept de folosință pe care situația demografică a țării îl lăsa practic nelimitat, țăranii așezați pe moșiile boierilor și ale mănăstirilor erau îndatorați să-i asocieze pe stăpânii de moșii la roadele muncii lor — sub forma dijmei și a suhatului — și să presteze o cantitate de muncă în folosul gospodăriei acestora.

¹ Decretul imperial din 22 februarie 1719 fixa membrilor Administrației printre altele îndatorirea: „Horum porro munus erit... plebem contra injuriam Dominorum terrestrium tueri“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 350; instrucțiunile transmise generalului Steinville, pe marginea decretului, prevedeau: „... die Untherthannen gegen die erschallende Tyranny der Boiaren und des Adels nach Billigkeit schützen...“; *ibidem*, p. 352.

² „... non absimiliter quod eorum pecora in nostris pascant territoriis et omnes possessionis usus libere capiant...“; Hurmuzaki, VI, p. 425 - 426; altă afirmare categorică, de proveniență tot boierească, a dreptului de folosință al țăranilor asupra pășunilor, pădurilor — exploatare liber de țăranii și pentru vânzarea lemnului — și a terenurilor agricole: „Dominis autem terrestribus servire tenentur ex eo quia fundos eorum suis pecoribus depascunt nullam taxam solventes, sylvas eorum resecant pro lignis ad aedificia, ad venditionem et focum nihil praestantes, pro aratura tritici, hordei, milli, kukuruz aliisque seminaturis ac hortis nihil pendunt decimas...“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 292.

³ Când cercetările de demografie istorică vor fi mai avansate, când evoluția demografică a Țării Românești în veacurile XVIII–XIX va fi temeinic cercetată, se va putea stabili locul factorului demografic în răsturnarea acestei situații în cadrul relațiilor agrare și afirmarea tot mai categorică a tendinței boierilor de a îngredi dreptul țăranilor de a folosi moșia.

Dijma a continuat să constituie, până în primele decenii ale veacului al XIX-lea, principala modalitate de exploatare a muncii țărănimii de către stăpânii de moșii. Predominarea exploatării „în dijmă” a moșiilor și slaba dezvoltare a rezervei în ansamblul domeniului boieresc și mănăstiresc se află la originea acestei situații. Dijma, îndatorire universală a tuturor locuitorilor domeniului, liberi sau rumâni, era prestată de țărani din toate produsele câmpului; rezervându-i locul întâi în memoriul asupra relațiilor agrare din țară, boierii îi defineau în același timp aspectele: „Boierii aveau ca venit de la oamenii și rumânii locuitori în satele lor decima, care se numește dijmă, din grâu, din orz, din ovăz, din mei, din porumb, din cânepă, din fân și din legumele de orice fel, a zecea parte, iar din vin, din douăzeci de vedre una, din stupii de albine, din douăzeci câte unul, adică din roiurile lor”¹.

Încasarea dijmei era deseori izvor de conflict între țărani și stăpânii de moșii, mai ales când aceștia se schimbau sau erau înlocuiți de arendași care încercau să sporească venitul moșiei agravând modalitățile de prelevare a produselor datorate de săteni în contul dijmei sau a echivalentului lor în bani. Conscriptia moșiilor fiscale Orevița și Bolboșani — exploatare în dijmă — constată în 1732 că, în urma pretențiilor sporite ale arendașilor la prelevarea dijmei din grâu și din vin, „locuitorii s-au îndepărtat foarte de cultura și semănatul pământului... și unii chiar au părăsit viile aflătoare pe această posesiune”².

Situații similare se constată la încasarea suhatului, taxa datorată de săteni pentru animalele pe care le întrețineau pe moșie; în aprilie 1736, Administrația, sesizată de locuitorii satelor Bârca și Marmurile, că arendașii „nu țin în

¹ *Doc. rel. agr.*, p. 285–286; oarecare incertitudine domnea în privința dijmei din vin; în genere, cum indică memoriul boierilor, otaștina, dijma din vin a stăpânului de pământ, era de o vadră din douăzeci, spre deosebire de vinărici, dijma din vin prelevată de domnie, care se ridica la a zecea parte; greu de înțeles așadar este textul învoielii dintre un grup de săteni și egumenul Tismanci care le îngăduia să planteze vii la Orlea „... care cât vrea... și vinărici adecă zeciuiala pământului să nu dea până în șapte ani, iar atuncea împlinindu-să sorocul și viind viile pe rod, să aibă a da la sfânta m-re după obiceiul dijma pământului, din 10 vedre numai vadră, însă vadra dreaptă de 12 ocă, iar mai mult alt nu, precum iaste obiceiul și precum și în alte moșii unde sânt plaiuri de vii în pământul m-rii iarăși asemenea am dat cartea noastră să aibă a da...”; *Doc. rel. agr.*, p. 319–320; pentru variațiile dijmei din vin, vezi studiul lui D. Mioc și M. Bălan, *Aspecte ale rentei funciare feudale în Țara Românească. Vinăriciul boieresc (otaștina)*, în *SAI*, VII (1965), p. 127–146.

² Abuzul comis de arendași consta în faptul că „au luat dijma grâului nu după vechiul obicei, din snopi, ci din grâul măcinat și curat...”, iar „dijma vinului nu din must, după obicei, ci din vin purificat și curat, cu aceeași măsură cu care luau și mustul”; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 306. „Obiceiul” constituie și în aceste situații poziția de apărare a sătenilor împotriva inovațiilor stăpânilor de moșii și ale arendașilor; la începutul stăpânirii austriece, locuitorii din Orevița refuzaseră să se întoarcă atât timp cât nu li se garanta menținerea vechiului regim de îndatoriri; *Arh. St. Sibiu*, L. 1–5/353, f. 43 v.

obicéiul ce l-au avut, ci le ia suhat de vaci mari i cai câte bani 16 și de céle mici de la două câte bani 16, de boi câte bani 7 și de un rămător iar bani 7, și de stupi din 10 roi, unul (regula generală era din 20 stupi unul) și din fân de o clae bani 40, de o șiră bani 8 și la un an trecut toate le-au plătit de le-au căzut mai greu decât contrebunul lor...“, porunca vornicilor să intervină pentru a pune capăt încălcării obiceiului¹.

Păgubitor pentru țărani era și obiceiul unora dintre stăpânii de moșii de a amâna ridicarea dijmei din produse².

Lucrul constituia îndatorirea caracteristică condiției rumânilor și, începând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, o îndatorire subsidiară a oamenilor liberi cu învoială. Forța de muncă a rumânilor era folosită de stăpânii de moșii la muncile agricole — atunci când întrețineau rezervă de culturi cerealiere, de vii și de fânețe — dar mai ales la muncile de curte. Utilizarea rumânilor la muncile cu caracter servil a fost unul din aspectele de seamă ale procesului de asimilare cu robii, în veacul al XVII-lea și al XVIII-lea. Dispariția rumâniei a însemnat și încetarea obligației pentru foștii rumâni de a presta munci de curte și concentrarea îndatoririi lor asupra muncilor agricole.

Claca, termenul folosit de poruncile domnești din epoca fanariotă, înseamnă *munca agricolă prestată în comun de țărani*. Substituirea termenului de *lucru* prin acela de *clacă* în actele referitoare la raporturile dintre țărani și stăpânii de moșii în secolul al XVIII-lea nu a fost o simplă reînnoire de terminologie ci indiciul unei însemnate modificări în evoluția socială a Țării Românești: desființarea dependenței personale și a muncilor cu caracter servil. Precizarea „însă clacă iar nu lucru“ din formularul poruncilor domnești referitoare la munca ce urma să fie prestată de țărani stăpânilor de moșii însemna în același timp îndatorirea pentru țărani de a presta munci agricole în comun, iar pentru stăpâni de a nu le mai impune îndeplinirea unor munci cu caracter servil³.

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 57 v.; de subliniat e faptul că, în regulă generală, exploatarea fiscală apăsa mult mai greu pe umerii țărănimii decât cea a stăpânilor de moșii.

² Porunca Administrației către vornici, la 28 iunie 1737, lua din timp măsuri ca toți stăpânii de moșii „numaidecât după ce să vor secera grânele, adică grâu, orz și ovăz, fără îndelungire numaidecât să-și ia dijma lor care să cade, ca să nu să oprească lăcuitorii pentru dijma cu bucatele lor în câmpu, și să poată treera al lor...“; *ibidem*, L 1-5/206, f. 191.

³ Vezi *Doc. rel. agr.*, passim; semnificația termenului clacă e foarte precis surprinsă în câteva din izvoarele stăpânirii austriece. Dicționarul anonim de instituții românești întocmit de un slujbaș al Administrației pentru uzul autorităților austriece definește claca: „Claka. Radunanza di molti villani che seminano o mietono a piacere del bojaro per fas et nefas“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 140; în 1726, într-un raport înaintat de N. de Porta Consiliului de război: „Klaka, hoc est quod tempore araturae omnes simul conveniunt arantque... idem de messe, falcatura et caeteris...“; *ibidem*, p. 73; distincția între „lucru“ și „clacă“, atât de categoric afirmată de

Numărul zilelor de muncă nu fusese niciodată reglementat în trecut; al rumânilor pentru că teoretic îndatoririle lor erau nelimitate și fixarea lor lăsată la bunul plac al stăpânului, al țăranilor cu învoială pentru că obligațiile lor erau stabilite în baza unei înțelegeri cu boierul sau mănăstirea pe a căror moșie se așezau. Referindu-se la situația acestor țărani cu învoială, boierii arătau austriecilor că „nu aveau zile statornicite de lucru în fiecare săptămână în care să fi fost obligați a presta munci stăpânilor de pământ, ci, când le erau de trebuință erau chemați, iar dacă la acești stăpâni de moșii nu trebuiau să îndeplinească vreo muncă, țăranii ședeau doar degeaba, până când erau chemați la lucru; atunci se înfățișau doar spre amiază și aduși cu sila“. În încheierea acestor observații referitoare la regimul anterior al oamenilor cu învoială — care cuprindeau și o indicație evident greșită, întrucât aceștia nu puteau fi chemați la lucru când le erau de trebuință stăpânilor lor, ci aveau de îndeplinit câteva zile de muncă pe an (între trei și șase) — boierii olteni solicitau reglementarea prin așezământ a îndatoririlor țăranilor de pe moșiile lor; solicitare la care austriecii au răspuns afirmativ, dar într-un chip care se îndepărta mult de intențiile boierilor. Documentația cunoscută până acum nu oferă indicații asupra pricinii care a provocat amânarea cu mai bine de doi ani a reglementării relațiilor agrare; judecând însă după elementele furnizate de corespondența dintre boieri și conducerea austriacă, în 1721–1722, în jurul problemei agrare, se poate deduce că divergențele puternice între cei doi factori hotărâtori au prelungit timp îndelungat negocierile.

Formulat prima oară în memoriul din 1719 mai sus amintit, punctul de vedere al boierilor a fost precizat la sfârșitul anului 1721 când austriecii au precipitat adoptarea soluției. Potrivit boierilor deosebirea dintre rumâni și țăranii cu învoială trebuia să fie menținută, cei dintâi urmând a fi supuși regimului de lucru al iobagilor din Transilvania, cei din urmă la îndatorirea de a presta o zi de lucru pe săptămână, fiind însă scutiți de dijmă. „Toți țăranii care locuiesc pe moșiile stăpânilor de pământ — cereau boierii la 16 decembrie 1721 generalului Virmond — și se întrețin pe acestea, arând, semănând, cosind și folosind pădurile, să fie cu totul scutiți de dijme, dar să fie în schimb îndatorați să lucreze câte o zi în fiecare săptămână, eliberați fiind de toate celelalte munci și slujbe, iar iobagii să fie constrânși să lucreze stăpânilor lor după chipul adoptat în Transilvania“¹. Răspunsul prompt al generalului Virmond marchează toată distanța dintre punctul de vedere boieresc și cel austriac; acceptând

poruncile domnilor fanarioți, apare și în unele din documentele stăpânirii austriece; un text din 1731 deosebeste, în înșirarea îndatoririlor țăranilor „soliti labores per quamlibet septimanam“ și „klaka“ prestată de cinci ori pe an; *ibidem*, p. 450; situație de tranziție în care muncile de curte ale foștilor rumâni coexistau cu munca agricolă.

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 495.

cererea boierilor ca îndatoririle de dijmă să fie abandonate în schimbul obligațiilor de muncă, austriecii au redus simțitor cuantumul propus de memoriul boieresc: „Scutiți întru totul de prestarea dijmelor, (țăranii) vor lucra personal (adică fără inventar propriu) câte două zile pe lună iarna, iar vara câte trei zile, în locul unde își au șederea, sau cel mult la două miliarii distanță. Iar dacă stăpânul pământului ar locui mai departe, sau ar dori (să i se presteze) muncile la un loc mai îndepărtat, poate fi răscumpărată ziua de muncă cu cinci groși; cât despre munca (prestată) cu animale, care se va face câte o zi în timpul iernii și câte două vara, poate fi răscumpărată cu jumătate de florin renan“¹. Deceția cea mai gravă a boierimii avea însă să fie provocată de aliniatul referitor la rumâni, care refuza să recunoască instituția șerbiei în Oltenia, impunându-le să-și justifice cu acte toate pretențiile de stăpânire asupra șerbilor.

Încercând să salveze ceea ce se mai putea salva din cererea lor, boierii au solicitat un minimum de trei zile pe lună de la toți țăranii, indiferent dacă munca era prestată cu sau fără inventar: „... rugăm prea plecat pe Excelența voastră ca munca cu brațele ce urmează să fie prestată de numiții țărani să se extindă la trei zile iarna și tot atâtea vara și de asemenea și cea (prestată) cu animalele să fie extinsă la trei iarna și tot atâtea vara, astfel încât să nu fie nici o deosebire între țăranii care lucrează cu animalele și cei care lucrează fără...“²; intervenția nu a obținut însă succes în această etapă; intransigent pe punctul său de vedere, Virmond a respins amendamentul propus de boieri. Poruncile Administrației din cursul anului 1722 care comunicau țăranilor așezământul agrar din 1721 — cel dintâi din istoria țării — reproduc hotărârea lui Virmond: „însă zilele de lucru sânt acestea — comunica la 8 iulie 1722 Administrația, locuitorilor refractari din trei sate ale m-rii Cozia — de lunile de vară să lucreze omul care va fi toporaș trei zile de lună și de iarnă doao zile de lună, iar care va fi cu carul sau cu plugul să lucreze doao zile în luna de vară și în luna de iarnă o zi“³.

Boierii nu s-au resemnat însă cu acest așezământ care li se părea a fi deosebit de „păgubitor pentru mănăstiri și stăpânii de pământ“; întreaga chestiune a fost deferită Curții de la Viena și, după moartea generalului Virmond, insistența boierimii a reușit să smulgă o însemnată concesie: *introducerea regimului de o zi de muncă pe săptămână*, indiferent dacă sătenii lucrau cu sau fără inventar animalier. Instrucțiunile adresate Administrației de generalul Königsegg la 11 noiembrie 1722 cuprindeau, la punctul 14, prevederile noului

¹ *Ibidem*, p. 498; documentul greșit datat „13 dec.“; în realitate e din 17 decembrie. Prețul de răscumpărare a zilei de lucru era așadar de 20 bani pentru munca prestată cu brațele și de 45 bani cea prestată cu inventar animalier.

² *Ibidem*, p. 506–507.

³ *Doc. rel. agr.*, p. 302–303.

ășezământ agrar: „... să fie îndeajuns stăpânilor de pământ câte o zi pe săptămână, fie iarna, fie vara, în care zi fiecare țaran să lucreze orișice îi va fi reparțizat, fără deosebire de muncă — fie cu carul, fie cu plugul și cu boii înjuțați, fie cu mâna — mai ales acei care trebuiesc priviți mai degrabă ca coloniști străini sau inquilini și nu ca adevărați țărani dependenți strămoșești și care deci nu pot fi constrânși atât de strict la muncă, ca și robii. Iar dacă săptămâna s-a scurs fără a fi fost prestată munca, să nu fie ținut țaranul să suplinească în săptămâna următoare ziua nelucrată...”¹. Așezământul generalului Königsegg făcea o dublă concesie punctului de vedere al boierilor: cel dintâi, explicit, în privința zilelor de lucru, cel de-al doilea prin recunoașterea deosebirii dintre cele două categorii de țărani de pe moșiile boierești și mănăstirești: coloniștii — țărani cu învoială — și rumânii. Ezitarea autorului așezământului și impreciziunea textului explică confuzia care a caracterizat primii ani de aplicare a noii reglementări agrare; alături de porunci care încadrează pe rumâni în regimul general de obligații fixat de așezământ², se află altele care continuă vechea discriminare între rumâni și oameni cu învoială, manifestare a tendinței stăpânilor de moșii de a menține nealterată vechea formulă de exploatare a muncii rumânilor³. O dată însă cu instaurarea controlului direct al austriecilor

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 536–537.

² Porunca Administrației către rumânii din Bogdănești și Dobriceni ai Arnotei: „... cătră această vă facem în știre pentru rândul lucrului, că veți ști că poruncă iaste de la măriia sa ghegeneralul comendant, derectorul nostru grof Kinecsek, pentru cei ce șad pe moșiile mănăstirilor și ale boiarilor să aibă a lucra la stăpânul moșiei în toate săptămânile, de săptămână o zi, și dijmă să nu plătească. Deci fiindcă și voi că șadeți pe moșiia sfintei m-ri să căutați după cum iaste porunca mării sale ghegeneralului să dați ascultare și să lucrați de toată săptămâna o zi...”; *Doc. rel. agr.*, p. 304; obligații identice erau impuse locuitorilor ce urmau a fi adunați — evident oameni liberi — de egumenul m-rii Brâncoveni pe moșia Grădini; *ibidem*, p. 305.

³ Porunca adresată la 12 august 1723 locuitorilor din satul Călui făcea distincția între îndatoririle robilor și ale rumânilor pe de o parte („... să căutați fieștecare după datoria lui, la cele ce vă va porunci între cele ce vor fi lucrurile și trebile sfintei m-ri să ascultați și să vă supuneți poruncilor”) și cea a oamenilor cu învoială, „megieși”, pe de alta („... cei ce vor fi megieși și vor fi șazănd pe moșiile sfintei m-ri să aibă a lucra un om au cu carul au cu mâinile, într-o săptămână o zi și dijma pământului din bucatele ce va fi având să nu plătească, după cum iaste porunca mării sale ghegeneralului comendant”); *ibidem*, p. 309. Textul e elocvent pentru interpretarea dată așezământului de boieri: fixarea zilelor de muncă și alternativa clacă-dijmă nu se aplica decât oamenilor liberi; rumânii rămăneau în continuare sub regimul bunului plac al stăpânilor de moșii. Aceeași interpretare în documentul prin care egumenul Dionisie al m-rii Polovragi recunoștea calitatea de oameni liberi unor locuitori din satul cu același nume, în pricină de rumânie: „... iar ei să aibă a asculta la toate slujbele mănăstirii precum ascultă oamenii megiași care nu sântu rumâni, ci precum sânt oameni slobozi și șed pe moșii boierești și mănăstirești și dijmă să nu dea din nimic..., numai să facă clacă cu plugurile și să cosască la fân și să secere și la alte lucruri ce ar fi la toate, iar despre rumânie să nu aibă nici un fel de bântuială, că sântu oameni slobozi”; Al. Ștefulescu, *Polovragii*, p. 121–122.

asupra Administrației, interpretarea boierească a așezământului avea să cedeze locul interpretării autorității habsburgice care asimila cele două categorii. În 1730, noul regim pare statornicit; indicând clauzele învoielii încheiate cu egumenul Tismanei, doi negustori bulgari care luaseră în arendă moșia Balta a m-rii adăugau o informație prețioasă referitoare la exploatarea moșiei și la regimul rumânilor: „... să luom venitul, adică dijma și ne-au dat și *rumânii carii să sămnează în foae să ne lucréze într-o săptămână o zi, iar dijma să nu dea*“¹. În 1735, rumânii și oamenii cu învoială din satul Vulpeni, fără discriminare în funcție de condiția lor juridică, erau supuși acelorași îndatoriri de muncă prin „așezământul“ încheiat de ei cu stareța m-rii Surpatele, sub supravegherea Administrației. Așadar, rumânii fuseseră încadrați în regimul general creat de așezământul agrar.

Renunțarea la dijma — principala prestație a țăranilor în trecut — și sporierea îndatoririlor de muncă este indiciul evident al efortului stăpânilor de moșii de a compensa forța de muncă pierdută prin diminuarea populației și prin răirirea masivă a rândurilor rumânilor. Împiedicați de politica austriacă de a-și realiza încercarea de rumânire în masă a imigranților, în mare parte localnici înapoiați în provincie, stăpânilor de moșii nu le-a rămas altă soluție decât aceea de a solicita și obține sporierea îndatoririlor coloniștilor — oameni cu învoială a căror pondere în ansamblul țăranimii dependente a sporit masiv în urma războiului și a marilor deplasări de populație care l-au însoțit.

Regimul zilei de clacă pe săptămână nu s-a generalizat, în primul rând pentru că s-a izbit de o rezistență tenace din partea țăranilor, în al doilea rând pentru că numeroși stăpâni de pământ — mănăstirile mai ales — au preferat să-și exploateze în continuare „în dijma“ moșiile. E ceea ce explică apariția în poruncile Administrației a unei clauze, absente din așezământul din noiembrie 1722, care prevedea libertatea de opțiune între clacă și dijma, *uneori acordată țăranilor înșiși*. În 1728, țăranii din Costești — sat al m-rii Bistrița — erau invitați de Administrație: „... să căutați să vă supuneți și să dați toată ascultarea de lucru și altele ce vă va porunci, precum și alții să supun care șăd pe moșii mănăstirești și boierești, după acea rânduială; iar de nu veți pohti acéia, să vă dați venitul adecă dijma și alte obicinuite după cum vă veți așeza cu sfinția sa mai sus-numitul egumen“². În 1735, egumenul aceleiași mănăstiri solicita Administrației să impună locuitorilor tuturor satelor aflate în stăpânirea sa „să lucreze 50 de zile... sau să-și dea dijma și suhatul“³. Situația se regăsește și în

¹ Bibl. Acad., XC/218.

² *Doc. rel. agr.*, p. 321; poruncă similară pentru Țugurești, al m-rii Segarcea, *ibidem*, p. 316.

³ *Ibidem*, p. 347. La 12 iunie 1736, Administrația propune vornicilor de Mehedinți, „pentru oamenii ce șăd pe moșiile Cernețul și Malovățul ale m-rii Govorei, să le poruncească au să

satele boierești; în 1737, Administrația invita pe vornicii județului Romanți să-i constrângă pe sătenii din Loloești ai boierului Șerban Fărcășanu, „au să lucreze au să dea dijmă și suhat după cum iaste porunca“¹.

Uneori, stăpânii de moșii, ocolind prevederile așezământului, încercau să obțină de la țărani și muncă și dijmă; e cazul egumenului m-rii Țânțăreni, căruia Administrația îi reamintea regimul legal: „...să le ia dijmă din bucate și suhat din dobitoace și să nu lucreze, sau să lucreze și să nu le ia dijmă și suhat, după cum s-au mai așezat cu ei...“². Alteori însă poruncile Administrației nu conțineau referiri la alternativa clacă sau dijmă și reaminteau doar îndatorirea de muncă. La plângerea egumenului m-rii Motru împotriva țăranilor din satele m-rii „că șăd pe moșie și nu vor să lucreze“, Administrația poruncea vornicilor, la 13 sept. 1735, „să rânduiască un vătășăl să-i fie de ajutoriu și să-i apuce să lucreze după cum iaste porunca, iar pe cei ce ocărăsc pe igumen să-i și certe cu bătaia“³. Poruncă similară au primit și vornicii de Dolj în anul următor, care erau chemați să „apuce cu strânsoare“ pe locuitorii din trei sate ale m-rii „să lucreze după cum iaste porunca“⁴.

Regimul așezămintelor nu a reușit, firește, să uniformizeze mozaicul de situații pe care obiceiul, variat de la moșie la moșie, îl consolidase de-a lungul deceniilor și veacurilor anterioare. Referirile documentelor la obiceiul vechi sau la învoielile noi continuă și în perioada reglementărilor: „... să aveți a lucra și a clăcui sfintei mănăstiri după obiciaiu...“, poruncea, la 15 iunie 1728, Administrația, locuitorilor de pe moșiile Radovanul și Săcuiul ale m-rii Bucovăț⁵. Sătenii din Sărăcinești se învoiau în 1724 cu egumenul m-rii „să avem a da ascultare cu lucrul la sfânta m-re, de an zile 20“, satul fiind așezat la munte „și neavând unde ara cu plugul“⁶. Cât de mare era varietatea situației de la moșie la moșie se constată din cererea formulată în 1726 de secretarul Administrației și reluată doi ani mai târziu de un dregător austriac superior de a se „stabili și delimita precis modalitățile de prestare a dijmelor și a muncilor în favoarea stăpânilor de pământ“⁷.

lucrăză la m-re, au să-și dea suhatul pentru pășunea dobitoacelor și dijma din toate...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 69.

¹ *Doc. rel. agr.*, p. 372.

² *Ibidem*, p. 364.

³ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 276 v.

⁴ *Ibidem*, L 1-5/206, f. 61 v.

⁵ Arh. St. Buc., ms. 443 (Condica m-rii Bucovăț), f. 205; în 1734, la jalba înaintată de sătenii din Bârca și Marmurile împotriva arendașului moșiei, „că nu țin (moșiile) în obiceiul ce l-au avut“, Administrația le poruncea acestora „ca numaidecât să lase oamenii în pace și arenda să rămâie jos...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 57 v.

⁶ *Doc. rel. agr.*, p. 312-313.

⁷ „Fixe stabilietur ac limitetur modus decimas laboresque praestandi dominis terrestribus“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 75; *ibidem*, p. 278.

Marile deosebiri de regim agrar au fost unul din factorii provocatori ai fugii și, în condițiile demografice ale epocii, ele au îngăduit țăranilor să mențină exploatarea prin clacă la un nivel scăzut. Chiar și în stadiul final al stăpânirii austriece, când se face puternic simțit efortul autorității de a extinde suprafețele însămânțate pentru a obține cantități sporite de cereale din provincie, țăranimea olteană nu a putut fi supusă pretutindeni la împlinirea zilelor de clacă ale așezământului. În 1737, locuitorii satelor din Gorj și Vâlcea ale m-rii Bistrița „nevând să lucreze de o săptămână o zi, i-au lăsat să lucreze de două săptămâni o zi și nici aceea zi n-au lucrat...”¹. Poruncile emise de Administrație la cererea stăpânilor de moșii reflectă abundant rezistența țăranimii la aplicarea așezământului agrar și explică în mare parte varietatea de regim agrar de la moșie la moșie.

Domeniul unitate juridico-administrativă. Domeniul boieresc și mănăstiresc nu era doar un organism economic; raporturile dintre locuitorii domeniului, aflați pe diferite trepte ale dependenței, și stăpânii lor, nu se limitau la activitatea de producție și la repartitia produselor solului între cei ce îl lucrau și cei ce îl stăpâneau. Până târziu, în veacul al XVIII-lea și la începutul celui de al XIX-lea, stăpânii de moșii au continuat să exercite prerogative de ordin public pe care statul — în ciuda consolidării sale și a dezvoltării aparatului său administrativ — nu era în măsură să le atragă în sfera sa de activitate. Epoca de înflorire a imunității — aceea a juxtapunerii de domenii-state sub oblăduirea doar nominală a autorității centrale — era evident depășită, dar puternicele rămășițe pe care le-a lăsat în organizarea social-politică a domeniilor la începutul veacului al XVIII-lea dezvăluie incapacitatea statului de a absorbi în întregime prerogativele autorității publice ce-i fuseseră uzurpate.

Izolarea domeniului era rezultatul nu numai al organizării sale în mare măsură autarchice, dar și al unei politici deliberate a stăpânilor de moșii. Refractari pătrunderii organelor autorității pe moșiile lor, boierii și mănăstirile s-au opus sistematic eforturilor de încadrare a domeniului în structura administrativă și judiciară a țării. O rezistență tenace au opus boierii și mănăstirile la încercarea austrieșilor de a stabili evidența tuturor moșiilor și mai ales a inventarului lor. Interpreți ai ostilității generale a stăpânilor de moșii față de acest efort al autorității centrale de a supune într-o mai mare măsură controlului ei domeniul, boierii Administrației își manifestau — într-un memoriu înaintat la 14 noiembrie 1728 generalul Tige — opoziția față de această inovație socotită incompatibilă cu starea lor: „În privința stăpânilor, a viilor, a animalelor și a altor bunuri și averi ale mănăstirilor și ale boierilor care urmează a fi supuse

¹ Alte numeose porunci de înfrângere a rezistenței țăranilor în *Doc. rel. agr.*, p. 302, 303, 304, 315, 316, 335, 339, 347, 351, 352 și 369.

conscripției în fiecare an de către vornici și ispravnici...; acest lucru nu s-a întâmplat de când există Țara Românească, iar dacă s-ar introduce acum acest obicei, el ar provoca nu numai o mare scădere a demnității, dar ar fi și prea apăsător și păgubitor tuturor". Și, fără a da dovadă de prea multă ingeniozitate în argumentarea punctului lor de vedere, boierii continuau: „... căci nici unul dintre muritorii nu poate încredința scrisului bunurile și averile sale până la vremea morții, când declară prin testament toate câte îi aparțin, mișcătoare și nemiscătoare; *până atunci însă îi e imposibil*" (s. n.)¹.

Refuzul boierilor olteni de a-și lăsa conscrise domeniile e caracteristic nu numai pentru mentalitatea unor stăpâni de moșii refractari prezenței slujbașului de stat pe pământurile lor, dar și pentru structura social-politică a Țării Românești la data când Oltenia a intrat sub stăpânirea austriacă².

Boieri și egumeni continuau încă în mare măsură să fie judecători ai oamenilor aflați, în cadrul domeniului, sub dependența lor, în primul rând ai celor personal dependenți. Robi și rumâni, lipsiți de personalitate juridică sau, în cazul celor din urmă, loviți de incapacități juridice, se aflau sub autoritatea nelimitată a stăpânului lor, situație dezvăluită în toată amploarea ei de decretul imperial din 22 februarie 1719 care se străduia să sustragă cele două categorii bunului plac al stăpânilor de moșii. Realitatea pe care se străduia să o combată decretul imperial era nu numai o stare de fapt; boierii afirmău cu tărie dreptul de a exercita „justiția supremă” și „stăpânirea absolută” asupra țăranilor dependenți³.

Care era raportul dintre puterea de stat și aceea a stăpânilor de moșii, câtă persistență avea încă tradiția imunității medievale în structura statului muntelesc la începutul veacului al XVIII-lea, se constată din răspunsul Administrației la nedumeririle unui vornic de județ a cărui autoritate judecătorească și administrativă era pusă în cumpănă de opoziția boierilor și a mănăstirilor; înregistrat în protocolul Administrației sub titlul „pentru satele mănăstirești, boierești, că nu îngăduescu stăpânii să trimită vornicul prin sate să scoată datorii și ispășituri, nici să judece”, răspunsul arată cât de refractari erau stăpânii de moșii la încercările puterii de stat de a se afirma în lăuntrul domeniului. Încercând să atragă în sfera justiției de stat — a vornicilor și a ispravnicilor —

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 294.

² Explicație similară are și rezistența boierilor și mănăstirilor la ordinul austriecilor de a deschide și restaura drumurile și de a asigura securitatea circulației pe domeniile lor (C. Giurescu, *Material*, I, p. 58) și răspunsul Administrației din 30 noiembrie 1723, la întrebările unui vornic de județ: „pentru satele boierești și mănăstirești că nu îngăduescu stăpânii să facă satele poduri și cărciume și să destupe drumurile după cum li s-au dat în poruncă”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 68.

³ C. Giurescu, *Material*, I, p. 361.

cauzele majore („judecățile mai mari“), hotărârea Administrației lăsa în seama pârcălabilor și a juraților satelor cauzele minore („lucrurile mici, de nimic“)¹.

Dar dreptul de a-i numi pe pârcălabii satelor — alt atribut al autorității publice — aparținea în mare măsură boierilor și mănăstirilor în calitate de stăpâni ai moșiilor. Combătând afirmația boierilor că nu cunosc numărul locuitorilor de pe moșiile lor și că în consecință nu îi pot declara, N. de Porta arăta inexactitatea acestei pretenții: „... dar pârcălabii sânt șerbii lor și cunosc prea bine numele, prenumele și numărul locuitorilor...; care pârcălabi, dacă nu le-ar fi credincioși, boierii s-ar îngriji să-i înlocuiască cu alții mai destoinici“².

Încă se mai manifestă tendința stăpânilor de moșii de a interveni în operațiile de repartiție a dării înlăuntrul satului, mijloc eficace de control al comunității sătești de sub autoritate seniorială; o poruncă adresată egumenului m-rii Căluui îi amintea plângerea sătenilor că nu îi lasă „să-și facă cisla de contrebution între ei“ și „că amestecă de le face sfinția sa cisla“³.

4. MOȘNENII

Rezistența opusă de mica proprietate țărănească liberă expansiunii domeniului feudal a lăsat să subsiste în unele regiuni ale Europei zone mai întinse sau mai restrânse de țărănime liberă. Oltenia oferă unul din exemplele tipice de feudalizare incompletă și de conservare, de-a lungul întregii epoci medievale, a unui grup masiv de țărani liberi. Geneza domeniului feudal și evoluția inițială a raportului dintre acesta și mica proprietate țărănească s-au sustras definitiv cercetării prin totala absență sau dispariție a izvoarelor istorice; dar etapa târzie a luptei dintre cele două formule de organizare a vieții rurale, care a continuat și în „epoca documentară“ a istoriei noastre medievale, lasă să se întrevadă câteva din aspectele principale ale confruntării lor. Documentația epocii austriece, săracă în ceea ce privește structura internă și organizarea de obște a țărănimii oltene libere, oferă în schimb material deosebit de instructiv pentru înțelegerea tehnicii adoptate de marii stăpâni de moșii pentru a frânge

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 68.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 450; vezi și aliniatul final al poruncii adresate de Administrație rumânilor din Dobriceni și Bogdănești ai m-rii Arnota care confirmă dreptul egumenului de a numi pârcălabi în satele mănăstirii; *Doc. rel. agr.*, p. 304; pare să aibă caracter excepțional, de sancțiune, amenințarea adresată de Administrație lui Dositei Brăiloiu că va însărcina pe vornicul județului Romanați să numească pârcălab în satele Islaz și Racovița, în cazul în care nu-l va schimba pe cel în funcție care, potrivit plângerii sătenilor, „le face multe mâncături și nedreptăți“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 93.

³ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 103; la sfârșitul sec. XVII, Constantin Brâncoveanu interzicea egumenului de la Slobozia lui Ienache să-i mai cisluiască pe săteni, „ce să-ș cisluiască ei dentru dânșii cum vor ști ei“; N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 363-364.

rezistența țărănimii libere la expansiunea marelui domeniu. În plin veac al XVIII-lea, un grup de mari boieri-dregători, stăpâni pe politica fiscală și pe repartitia obligațiilor publice — cu alte cuvinte pe principalul instrument de dominație — desfășoară un efort sistematic de aservire a moșnenilor. Nici când tendințele de expansiune ale domeniului boieresc, mijloacele adoptate pentru a le realiza și variantele politicii puterii centrale în această problemă, nu s-au vădit mai clar decât în scurtul răstimp al stăpânirii austriece.

Moșnenii sau megieșii (*libertini, freie Bauern, ~ Leute*) sunt definiți concis de rapoartele contemporane drept „țărani stăpâni de pământ“ (*possessionati rustici*)¹ sau, mai precis „țărani liberi stăpâni de pământ“². Stăpânirea pământului putea singură conferi libertate într-o societate în care poziția socială a omului se definea în primul rând prin raportul său cu pământul. De altminteri, libertatea aceasta nu trebuie înțeleasă în chip absolut: liberi, în măsura în care erau stăpâni pe parcela lor de moșie, moșnenii se aflau în dependență față de domnie; sarcini publice apăsătoare și, în legătură cu acestea, dintr-o perioadă imposibil de determinat, interdicția de a-și părăsi pământul, îngrădeau simțitor libertatea moșnenilor. Nu e mai puțin adevărat totuși că în ierarhia „libertăților“ — căci de noțiunea abstractă de libertate nu poate fi vorba în societatea medievală — moșnenii ocupau o situație mult superioară nu numai în raport cu masa țărănimii iobage, dar și cu țărani ziiși „liberi“ de pe domeniul mănăstiresc și boieresc.

În controversă cu autoritățile camerale, generalul Königsegg, bine informat în această privință, susținea că moșnenii sunt „oameni liberi, cum o arată apelativul megiași în limba lor și e de notorietate publică faptul că ei nu au fost supuși niciodată la daturi și servituți în favoarea nimănui, exceptând *birul* sau *contribuția țării*, precum și oieritul, dijmăritul și celelalte impuneri; dar niciodată ei nu au plătit domnului sau cămării ca unui stăpân de moșie, dijmă,

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 291–292.

² „... mediasch, id est possessionatus liber rusticus“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 159; complet eronată este concepția lui C. Giurescu, pentru care moșnenii „sunt boieri, adică nobili“; C. Giurescu, *Despre boieri* în vol. *Studii de istorie socială*, p. 348. Nimic nu justifică acest punct de vedere; pe planul situațiilor de fapt, moșnenii se deosebeau de boieri prin chipul diferit de exploatare a pământului: în vreme ce boierii își trăgeau venitul din pământ, prin utilizarea sistematică și masivă a forței de muncă a țărănimii dependente, moșnenii își munceau, în regulă generală, ei singuri pământul. Desigur, un număr restrâns de moșneni foloseau și ei munca altor țărani, pe care îi supuneau la prestarea dijmei și uneori chiar a clăcii; dar fenomenul e excepțional și caracteristic pentru o minoritate, dintre care unii, în proces de desprindere de masa moșnenească și cu tendința de a pătrunde în clasa dominantă. Pe planul ierarhiei oficiale, moșnenii se aflau în afara categoriilor privilegiate, cufundați în marea masă a populației rurale, a contribuabililor de rând. Existența unui contact și a unei modeste osmoze între treapta cea mai de jos a lumii privilegiate și treapta superioară a masei moșnenești nu poate altera constatarea fundamentală că boierii și moșnenii aparțineau la două clase sociale deosebite.

și nici nu au prestat clacă sau alte sarcini servile“, singura lor îndatorire fiind prestarea serviciului militar cu calul¹.

Îndatorirea țăranilor liberi de a presta domniei serviciu militar s-a păstrat așadar intactă și la începutul veacului al XVIII-lea; referindu-se la această sarcină, generalul Königsegg sugera instituirea unor inspecții periodice pentru a constata dacă moșnenii își întrețin pușca și calul, potrivit îndatoririi lor². Sunt semnalate, în această perioadă, unități de panduri, cu rosturi de pază internă.

Răspândită pe întregul teritoriu al provinciei, stăpânirea moșnenească se grupează în zone compacte în regiunea de munte, unde libertatea țărănească s-a apărut eficient împotriva cotozirii feudale. Județele Vâlcea și Gorj cuprindeau numărul cel mai mare de sate moșnenești (220 din 340, potrivit datelor, evident incomplete, ale conscripției virmondienne); în schimb, câmpia s-a oferit mult mai lesne domeniului feudal.

Repartiția satelor moșnenești pe județe:

Gorj	135
Vâlcea	85
Dolj	52
Mehedinți	45
Romanați	23

Dacă sub raportul numeric, satul liber se apropie de cel aservit, inferioritatea sa e evidentă în privința numărului populației; moșnenii alcătuiau doar o treime din ansamblul masei rurale. Deosebirea simțitoare între numărul locuitorilor celor două tipuri de sate era cunoscută și de autoritățile austriece care în cadrul programului de statornicire a așezării rurale au fixat pentru satul aservit limita între 25–100 familii, iar pentru cel moșnenesc între 15–50 familii (v. mai sus p. 41). Din punct de vedere economic, satul moșnenesc e caracterizat printr-o marcată diferențiere de avuție; pentru a pune de acord sistemul de impunere cu această realitate, un raport înaintat comandamentului austriac în 1731 preconiza nuanțarea repartiției și ierarhizarea masei moșnenești potrivit avuției: primei categorii urmau să-i aparțină moșnenii care locuiau în sate mari și stăpâneau „moșii, vii, mori și altele“; celei de a doua satele megieșești de stare mijlocie, cu pământ mai puțin și ogoare mai mici; celei de a treia, cei care locuiau în sate mici și care stăpâneau „moșii și bunuri cu totul modeste“³.

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 635.

² *Ibidem*, p. 636.

³ *Ibidem*, II, p. 441–442.

Stăpânirea moșnenească păstrată în proporții de masă a menținut și stimulat tendința de expansiune a marelui domeniu. Remarcabila putere de rezistență a țărănimii libere oltene față de eforturile de cotropire ale domeniului, slăbită o dată cu intensificarea dominației otomane și a exploatării fiscale, era grav subminată în perioadele în care marea boierime reușea să-și subordoneze cu totul puterea centrală. Primii ani ai stăpânirii austriece au oferit marii boierimi condiții optime pentru desfășurarea politicii de acaparare a pământului. Repartiția sarcinilor fiscale fiind încredințată boierilor din Administrație și dregătorilor județeni aflați în subordinea lor, aceștia au înțeles să tragă întreg folosul din situația creată.

Tendința boierimii de a deplasa asupra moșnenilor greul sarcinilor fiscale și de a-și „proteja” țăranii dependenți s-a manifestat încă de la începutul negocierilor cu austriecii pentru reglementarea regimului fiscal al provinciei. În 1721, în cadrul discuțiilor cu autoritățile austriece de la Sibiu, *boierii cereau adoptarea unui quantum diferențiat*, potrivit căruia moșnenii urmau să suporte o treime mai mult decât țăranii dependenți la plata dărilor (4 florini pentru contribuabilul dependent, 6 florini pentru moșneni)¹. Introdus din 1723, noul sistem avea să se dovedească un instrument excepțional de realizare a intereselor celor chemați să-l aplice.

Mai greu de îndurat decât sarcinile bănești sporite erau prestațiile în muncă și cărături, foarte apăsătoare în timpul stăpânirii austriece, și de care stăpânii de moșii au înțeles să-și despovăreze propriile lor sate pe seama moșnenilor. Deosebit de limpede se întrevede realizarea acestei politici în poruncile Administrației; în perioada inițială, de autoritate boierească nelimitată, când aducea la cunoștința țăranilor sarcinile publice impuse, Administrația se simțea îndatorată să ofere o explicație pentru regimul de favoare rezervat satelor de pe moșiile boierești și mănăstirești: „...iară de alte lucruri și supărări ce au satele megieșăști ei vor avea pace, fiindcă vor să lucreze la stăpânul moșiei într-o săptămână o zi...”²; în 1723, la plângerea egumenului m-rii Strâmba împotriva folosirii sătenilor de pe moșia m-rii la muncile publice, Administrația reamintea principiul general stabilit în favoarea stăpânilor de moșii: „...că precum să îngăduescu satele mănăstirești și boierești ce să nu lucreze la toate lucrurile județului, pentru ca să poată împlini zilele de lucru la stăpânii moșiilor de pe

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 494; încă din 1720, Administrația se justifica față de comandamentul austriac pentru impunerea excesivă la dări a județului Vâlcea (o treime din ansamblul contribuției), prin abundența așezărilor sătești: „Districtum Vulsa, cum sit alteris maior, nec ita deprædatum, sed plurimis pagis abundans, quamvis boerones ibi perpauca habeant bona, haud tamen existimamus tertia contributionum parte esse aggravatum, nam si numerarentur ejusdem pagi, plures esse constaret quam duorum aliorum quorumlibet districtuum pagis”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 85.

² *Doc. rel. agr.*, p. 305.

cum iaste porunca Măriei Sale ghegeneralului grof de Chinigsig, așa să fie îngăduiți și acei oameni care șād pe moșia Strāmba“¹.

Supuse acestei duble apāsāri masive — a contribuției sporite și a muncilor publice — satul moșnenesc începe să cedeze; în proporții din ce în ce mai mari și în ritm tot mai accelerat, moșnenii încep să-și alieneze libertatea pentru a ușura sarcina ce le fusese impusă. Apāsāți de boierii-dregători, moșnenii cer concursul acelorași boieri care îi acceptă sub protecție, de data aceasta în calitate lor de stāpāni de moșii; un caz tipic de patronat în lumea rurală se reeditează pe teritoriul Olteniei în primul deceniu al stāpānirii austriece. Iatā, în descrierea secretarului Administrației, etapele procesului de aservire: „Aceștia (moșnenii), neputānd îndura asupririle la care sānt supuși, trec în satele consilierilor, ale vornicilor și ale altor boieri, care acum (după ce și-au îndeplinit țelul) îi protejează; (moșnenii) fie continuā să beneficieze de stāpānirile lor, fie se așează cu tot satul sub protecția numiților stāpāni. Aceștia folosesc în interesul lor munca moșnenilor, (în schimb) îi apārā împotriva sarcinilor, îi impun la contribuții după plac, și apoi, pe nesimțite, cumpārānd partea de pāmānt a unuia dintre ei, uzurpā fraudulos tot satul“².

Doi ani mai tārziu, agentul cameral Koch era în māsūrā să furnizeze nu numai indicații suplimentare cu privire la evoluția raporturilor dintre boieri și moșneni, dar și informații cifrice asupra proporțiilor procesului: „satele libere sau megieșești și megiașii, care alcātuiesc partea cea mai însemnatā a contribuabililor, au fost cu totul ruinați“; constatānd cā mai mult de o treime din satele moșnenești au trecut sub protecția boierilor dregători³, în afara celor pustiite, autorul raportului adaugā: „chipul în care boierii au nāruiat aceste sate megieșești e urmātorul: ei s-au strāduit să numeascā în județe slujbași dintre prietenii cei mai apropiați sau persoane din clientela lor, prin mijlocierea cārora au azvārilit asupra satelor megieșești sume insuportabile; plāngerile acestor sate apāsate și ale țāranilor liberi nefiind urmate de nici o îndreptare, oamenii fie au fugit în pādure, fie s-au mutat în satele boierilor, fie în sfārșit s-au așezat, sate întregi, sub protecția puternicilor; iar prin protecție se înțelege fāgāduiala boierului de a-i sprijini să nu fie apāsāți atāt de tare la contribuție“. Dar protecția boiereascā se cerea rāsplātītā și semnele premergātoare ale dependenței își făceau apariția în satul nu mult timp înainte liber: „în schimb — continuā raportul austriac — sātenii sānt siliți fie să îngāduie (boierului) construirea unei mori, fie să-i cedeze dreptul de a vinde vin, fie să-i presteze clacā anual“⁴. Monopolurile și claca, caracteristice satului aservit, se infiltrau

¹ *Ibidem*, p. 310–311.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 75.

³ 133 din 323, după calculul lui Koch; în realitate 137 din 342 (40%), fārā a ține seama de satele moșnenești pārāsitate.

⁴ C. Giurescu, *Material*, II, p. 272–273.

în satul moșnenesc. Beneficiari ai acestui masiv transfer de stăpânire funciară, aflat încă în stadiu incipient, era un grup restrâns de boieri-dregători¹. Raportarea la hartă a indicațiilor cuprinse în conscripția virmondiană cu privire la satele intrate sub protecție revelă tendința fundamentală a procesului: satele protejate se grupau în regulă generală în jurul moșiilor sau a complexelor de moșii ale „protectorilor”. Protecția devenise așadar modalitatea principală de expansiune a domeniului.

Rapiditatea și proporția procesului — primul deceniu al stăpânirii austriece oferă spectacolul celei mai masive răfuielei dintre domeniu și satul liber cunoscut în istoria Țării Românești — au provocat alarma autorităților habsburgice care știau prea bine că menținerea la nivel ridicat a contribuției era în funcție de „conservarea satelor megieșești”². Sesizată de reacția austrieșilor, Administrația însăși — ai cărei membri se numărau printre principalii beneficiari ai aservirii moșnenimii — se vedea silită să dea măcar formal satisfacție preocupării autorităților imperiale; adresându-se, în decembrie 1725, vornicilor celor cinci județe în problema repartiției contribuției, Administrația dădea curs îngrijorării provocate de scăderea vertiginoasă a numărului moșnenilor: „... că întâi s-au făcut conscripționul, s-au găsit atâta sumă de megiiși, iar acum s-au băgat în satele birnicești de nu să știi ce s-au făcut”³.

Doi ani mai târziu, un alt izvor divulga progresul rapid al dizolvării masei moșnenești: „numărul mare — miile de megieși înregistrați la prima conscripție — a scăzut acum din pricina fraudelor lor (adică ale consilierilor, vornicilor etc.) la nu mai mult decât 2 000, ca și cum i-ar fi înghițit pământul, atât de eficientă e protecția acordată de dregători; și astfel, guvernarea nedreaptă a acestor preaputernici a lăsat să apese tot greul pe umerii acelor dintre țărani care nu și-au găsit protectori”⁴.

Restaurarea libertății moșnenilor aserviți a devenit unul din punctele de seamă ale programului austriac de reorganizare a provinciei⁵. Un interes fiscal evident și unul politic mai puțin aparent — lupta împotriva consolidării puterii marii boierimi — explică politica de conservare a moșnenimii promovată nu numai de austrieци ci și de domni, atunci când domnia nu era total aservită intereselor marii boierimi. Ostilitatea puterii centrale față de cotropirea satului liber a fost unul din factorii care au făcut posibilă supraviețuirea în proporții însemnate a moșnenilor.

¹ Vezi lista lor și numărul satelor moșnenești protejate de fiecare dintre ei la Ș. Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *SMIM*, III (1959), p. 297–298.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 273.

³ Arh. St. Sibiu, L 1–5/204, f. 116–116 v.

⁴ C. Giurescu, *Material*, II, p. 185–186.

⁵ *Ibidem*.

Deși anevoioasă și de durată, operația de eliberare a moșnenilor de sub „protecția“ marilor boieri a dat rezultatele urmărite. Condiția primordială era modificarea formulei fiscale; dacă deosebirea de quantum la contribuție s-a menținut, în schimb satul moșnenesc nu a mai fost în situația de a îndura singur corvoadele publice. Replică directă dată efortului boierimii de a-și emancipa satele și țăranii protejați de îndatoririle publice, hotărârea imperială din 1729 care desființa toate scutirile acordate în trecut stăpânilor de moșii în favoarea țăranilor lor dependenți urmărea să restituie statului controlul asupra contribuabililor săi.

Dacă în privința satelor restituirea în condiția anterioară a urmat un curs relativ rapid¹, recuperarea individuală a moșnenilor transplantați pe moșiile boierești a fost mai anevoioasă, pentru că sistemul tănuirii și protecției nu a putut fi desrădăcinat cu totul; până în ultimii ani ai stăpânirii austriece a continuat lupta autorității pentru a împiedica fuga moșnenilor și pentru a-i readuce pe cei fugiți².

Protecția statului nu era însă neapărat mai puțin apăsătoare decât aceea a boierilor; ca și țăranii dependenți apăsați de sarcinile fiscale, moșnenii își căutau scăparea în fugă, fie în satele boierești și mănăstirești, fie chiar uneori peste hotare³. Continuând o veche tradiție a domniei și vistieriei, Administrația trecea pe seama altora stăpânirea pământului părăsit și cota de contribuție care îi revenea⁴. Pentru a împiedica trecerea pământului moșnenesc sub stăpânirea fictivă sau reală a boierilor și modificarea categoriei de impunere, Administrația a hotărât ulterior ca stăpânirile moșnenești să-și păstreze regimul fiscal, indiferent de statutul deținătorilor lor: „după ce vor rămânea niscareva părți de moșii deșarte de la megiașii fugiți și ei, ca stăpânii acelora, nu să vor întoarce, iar moșiile lor la sorocul care va fi rânduit de la Administrație, au de acum înainte vor fi alții de la pământurile lor, acele părți de moșie să dea altora

¹ „... non erit amplius liberum ullicuiquam pagos mediaschestios occupare et in caeterorum gravamen eos qua birnitsios protegere...“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/356, f. 75 v. ; stabilirea evidenței satelor moșnenești ocupate de boieri a fost unul din mobilurile reluării în 1728 a conscripției virmondiene.

² Pentru rezistența unora dintre moșneni la încercările autorității de a-i scoate de sub regimul protecției, Arh. St. Sibiu, L 1–5/356, f. 223; în 1739 se instituia o comisie menită să-i descopere pe moșnenii tănuți de boieri; C. Giurescu, *Material*, II, p. 472.

³ Numeroase porunci ale Administrației cuprind prevederi „pentru megiașii care umblă fugind după moșiile lor și mergu în alte sate...“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/208, f. 6 v.; punctul 6 al instrucțiunilor înmânate vornicilor în 1735 se referă la același proces: „cu părere de rău s-au înțeles cum că mulți megiași au obicei de fug și să ascund prin satele birnicești și mărginăști ca să poată să dea dajde mai ușor și să ia și dijmă den moșiile lor pe ascunsu, însă unii de la acéia trec și peste Dunăre și peste Olt cu mare patimă a dăjdii...“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 233 v.

⁴ *Ibidem*.

birnici au mărginași, care vor fi șazând în satele megieșăști, și apoi pe aceia ca pe niște megiași să să așeze cu dajde megieșască și cu alte rânduieli... Și pentru moșiile megieșăști ca să nu să înstrăineze acelea de la dajde de cu vreo pagubă ce să cuvine de la acélea, ca cine le va dobândi acelea, cu cumpăratul, au cu dăruire au cu altă pricină stăpânind, măcar de ce stare să fie, va da dajde pentru acelea“¹.

Moșnenii, ca și țărani dependenti, răspundeau la exploatare prin fugă; o deosebire marcantă se constată însă în această privință între cele două categorii de țărani. În primul rând, mobilitatea moșnenilor era mai redusă decât aceea a locuitorilor domeniului (observația aparține contemporanilor înșiși): „fiindcă am luat seama că mulți din lăcuiitorii aceștii țări și mai tare din birnici care nu au nici o moșie nicăiri nu să apucă de arătură, numai ca să poată mai pe lesne... fugi din sat în sat...“²; în al doilea rând, chiar când fugeau, moșnenii aveau întotdeauna preocuparea înapoierii³; mai puternică decât „legăturile“ azvârlite de puterea de stat asupra masei rurale, legătura dintre țăranul megiaș și moșie îl trăgea întotdeauna îndărăt.

¹ *Ibidem*.

² *Doc. rel. agr.*, p. 358.

³ *Ibidem*, p. 368; în mai 1734, Administrația era informată că din satul Caraula au fugit 84 familii de birnici, „numai ci au rămas patru megiași cu pârçălabul de acolo“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 121.

CAPITOLUL VII

ORGANIZAREA FISCALĂ

Cercetările cu privire la istoria fiscalității medievale în țările române — aflate încă în stadiu incipient — sunt destinate să aducă însemnate clarificări nu numai asupra organizării fiscale însăși, ci și asupra celor mai variate aspecte ale societății medievale românești. Zonă de intersecție a tuturor realităților majore ale vieții social-economice, fiscalitatea reflectă îndeaproape câteva din aspectele esențiale ale economiei, demografiei, raporturilor sociale și chiar politice ale epocii, constituind drumul obligat spre înțelegerea lor.

Fiscalitatea, care în anumite perioade smulgea masei contribuabililor de rând întreaga ei disponibilitate de mijloace pecuniare, realizate din îndrumarea spre piață a surplusului de produse, oferă indicii de prim ordin pentru fixarea locului diverselor sectoare ale economiei între izvoarele de venituri ale populației și ale țării în ansamblul ei; cercetarea sarcinei fiscale suportate de țară și a quantumului impus pe gospodăria țărănească dă măsura capacității lor economice, sau, în terminologia epocii, a „puterii“ lor. Dar cunoașterea sistemului fiscal îl introduce pe cercetător și în problema structurii demografice a țării, a numărului gospodăriilor contribuabile și pe această cale ocolită a nivelului aproximativ de dezvoltare demografică a țării (vezi mai sus cap. *Populația și așezările omenești*). În sfârșit, prin revelațiile asupra raportului dintre domnie și boierime în principalul sector al vieții interne, cercetarea fiscalității e menită să contribuie în chip decisiv la cunoașterea evoluției statului feudal românesc.

Evident, golurile documentației îngreuiază cercetarea sistemului fiscal medieval al Țării Românești¹; până în vremea lui Constantin Brâncoveanu

¹ Un început remarcabil în această privință a fost realizat de câteva studii care au reușit să elucideze unele aspecte însemnate ale sistemului fiscal al Țării Românești înainte de epoca

care a reușit să transmită în chip fericit posterității două izvoare fiscale cu caracter de ansamblu — *Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei și Anatefterul* — istoria fiscală a Țării Românești trebuie reconstituită din informațiile de detaliu strecurate uneori doar întâmplător în actele cancelariei domnești. O întregire, uneori esențială, la cunoașterea fiscalității medievale a Țării Românești este chemat să aducă materialul documentar deosebit de abundent lăsat de Administrația austriacă. Anchetele largi asupra sistemului fiscal în vigoare, care au precedat succesivele reorganizări ale fiscalității în provincia recent cucerită, constituie un izvor de primă însemnătate, prea puțin explorat și exploatat de istoriografia noastră. Efortul de reorganizare desfășurat de austrieci nu a modificat esența regimului fiscal al țării, ceea ce înlesnește integrarea datelor furnizate de cercetarea scurtului răstimp al stăpânirii habsburgice în Oltenia în ansamblul istoriei fiscale a Țării Românești.

1. VECHEA STRUCTURĂ FISCALĂ A ȚĂRII

Sistemul fiscal al Țării Românești a continuat să poarte și la începutul veacului al XVIII-lea amprenta structurii economice și social-politice medievale din care s-a născut; *conservarea, timp de mai bine de jumătate de mileniu — din veacul al XV-lea, când izvoarele îngăduie o vedere de ansamblu asupra organizării fiscale, și până în epoca Regulamentului Organic — a osaturii și a principiilor esențiale ale sistemului fiscal, în ciuda unor însemnate adaptări succesive la situațiile modificate, trădează ritmul foarte lent de dezvoltare a economiei și a societății românești în formula dominației otomane.*

Întemeiată pe o economie covârșitor agrară, fiscalitatea se alimenta aproape în exclusivitate din producția economiei rurale; în cadrul acesteia, creșterea animalelor era în același timp principalul izvor de venituri al locuitorilor și al statului. Banii destinați birului erau dobândiți de țărani din comercializarea animalelor crescute în gospodăriile lor; cunoscând această realitate de bază a

fanariotă: D. Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului în Țara Românească până la 1632*, în *SMIM*, II (1957), p. 49–116; idem, *Cuantumul birului pe gospodăria sărănească în Țara Românească în secolul al XVI-lea*, *ibidem*, V (1962), p. 151–173; idem, *Reforma fiscală din vremea domniei lui Matei Basarab*, în *Studii*, XII (1959), nr. 2, p. 53–85; idem, *La répartition des charges fiscales et le poids de la fiscalité sur les différents groupes sociaux et économiques à la fin du XVIIe siècle en Valachie*, extras din vol. *L'impôt dans le cadre de la Ville et de l'Etat*, (f. I, 1966), p. 296–316.

Tehnica fixării cotelor de impunere în timpul lui Constantin Brâncoveanu a fost studiată de H. Chircă, *Veniturile vistieriei lui C. Brâncoveanu după condica vistieriei*, în *SMIM*, I (1956), p. 213–232. Firește că pentru a se putea bucura de o valorificare largă, datele noi dobândite de medievistica noastră prin aceste studii vor trebui încadrate într-o lucrare de ansamblu asupra fiscalității medievale în țările române. O asemenea lucrare va constitui cea mai temeinică prefață la istoria societății feudale românești.

economiei țării și a gospodăriei țărănești, boierii consilieri sugerau austriecilor, în momentele când procesul fiscal se afla în impas, adaptarea termenelor de încasare la ritmul comerțului de animale; când știa țărănimea în imposibilitate de a se achita de sarcinile fiscale, în lunile de iarnă mai ales, Administrația invoca păsuri până la sosirea negustorilor sud-dunăreni, „... căroro săracii vânzându-le animalele lor... vor putea mai cu ușurință să facă față contribuției”¹. Sistarea comerțului de animale în sudul Dunării, în anumite perioade, a pus în repetate rânduri țărănimea în imposibilitate de a face față obligațiilor ei fiscale.

Dijmele, al doilea capitol însemnat al fiscalității, erau, cu excepția vinăriciului, dări pe animale (oi, porci, albine). Animalele și produsele animaliere fiind principala marfă, venitul vămile, atât al celor interne cât și al celor de hotar, se întemeia în cea mai mare parte pe economia animalieră, *care era așadar temelia întregului sistem fiscal*.

Nu numai economia dar și structura socială a epocii și-a imprimat pecetea asupra fiscalității; puternic ierarhizată sub raport economic și juridic, societatea românească a veacului al XVIII-lea azvârlea tot greul sarcinei fiscale asupra masei contribuabililor de rând din care se desprinsese un grup restrâns de privilegiați, scutiți de dări sau beneficiind de statut fiscal de excepție. Privilegiul fiscal, trăsătură dominantă a oricărei structuri sociale medievale, e una din caracteristicile cele mai marcante ale fiscalității Țării Românești în veacul al XVIII-lea. Lipsite de o bază de putere solidă, eforturile unora dintre domni de a îngrădi privilegiile și de a extinde veniturile puterii centrale în detrimentul lor nu au avut efecte de durată. Împotriva tuturor acestor încercări, privilegiul, rezemat pe puterea mării boierimi, s-a apărat cu înverșunare. Puterea de stat nu numai s-a dovedit incapabilă să restrângă durabil privilegiile, dar a fost la rândul ei îngrădită de puterea stăpânilor de moșii în încercarea de a supune dărilor ansamblul populației țării. De-a lungul întregului veac al XVIII-lea, marea boierime a reușit să sustragă statului, prin privilegii și mai ales prin tănuiri de populație, o parte însemnată a contribuabililor, uneori chiar majoritatea lor. Nici un domeniu mai mult decât fiscalitatea nu oferă posibilitatea de a pătrunde mai adânc în esența puterii de stat în Țara Românească în evul mediu.

Structura eminentemente medievală a fiscalității perioadei se regăsește și în efortul statului de a imobiliza masa rurală prin *legarea sătenilor de pământ — adică de locul înregistrării fiscale — și prin solidaritatea față de vistierie a grupului fiscal, în primul rând a comunității sătești*. Produs al unui sistem care supunea masa contribuabilă unei apăsări intolerabile, atât prin greutatea sarcinei fiscale cât și prin modalitățile repartiției și ale încasării dărilor, înfruntarea dintre fluctuația permanentă a țărănimii și efortul stabilizator al puterii centrale

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 5-6.

a prelungit până în mijlocul veacului al XIX-lea realitățile fiscalității medievale.

Caracterul feudal al fiscalității Țării Românești în primele decenii ale veacului al XVIII-lea se recunoaște însă mai ales în structura sistemului de venituri al statului. Stăpân eminent al întregului teritoriu al țării, domnul preleva pentru cămara domnească o parte din produsul întregii țări. Dijmele din produsul agriculturii și al creșterii animalelor — care asociau direct domnia la beneficiul activității productive a populației — continuau să constituie și la începutul veacului al XVIII-lea cel mai solid venit al *Cămării domnești*. Deși în mare parte convertite în bani, dijmele își păstrau nu numai denumirea, dar și funcția și caracterul lor original. Ca orice stăpân feudal, domnul nu numai preleva o parte din produsul populației dependente, dar impunea și taxa pe circulația produselor, pe comercializarea lor în cadrul domeniului. Vămile interne — vama târgului — și cele de graniță își aduceau contribuția la alimentarea Cămării domnești, căreia îi aparținea și venitul exploatării subsolului.

În temeiul aceluiași drept eminent, domnii beneficiau nu numai de o parte din producția pământului, dar și de forța de muncă a țăranimii dependente — împărțită cu stăpânii de moșii — și a celei libere.

Necesitatea de a face față îndatoririlor de vasalitate față de puterile suzerane străine se află probabil la originea celei dintâi dări interne cu caracter public: *birul*. Pulverizat într-o multiplicitate de dări sau, mai exact, perceput la intervale scurte sub titluri variate, birul și-a menținut și la începutul secolului al XVIII-lea nealterată funcția primordială, anume aceea de a acoperi îndatoririle impuse țării de puterea suzerană, Imperiul otoman.

Îngrădite de realitățile social-economice ale vremii — o economie aproape exclusiv agrară, realizată în formula marelui domeniu, și deci a atotputerniciei marilor stăpâni de pământ — reformele fiscale, chiar și cele mai avansate, ale domnilor fanarioți, nu puteau fi decât adaptări ale sistemului existent la situațiile acute create de fuga în masă a populației contribuabile și la criza demografică pe care o provoca. *E ceea ce explică cu prisosință caracterul limitat al tuturor reformelor fiscale anterioare epocii regulamentare, dintre care nici una nu a spart cadrele tradiționale ale structurilor fiscale medievale.*

Încadrată de aceleași realități social-economice, politica fiscală austriacă — manifestare a unei puteri de stat mult mai autoritare și în măsură mult mai redusă dependentă de interesele marii boierimi — nu și-a propus decât să realizeze mult mai eficient, în condițiile existente, interesele puterii centrale. Privilegiile au fost efectiv restrânse, progrese evidente au fost realizate în direcția simplificării ierarhiei fiscale, solidaritatea fiscală a cunoscut un început de destrămare, dar fundamentul vechiului sistem și al structurii fiscale a țării au rămas neschimbate.

2. POLITICA FISCALĂ AUSTRIACĂ

Silită să soluționeze grava situație demografică a provinciei, atât în aspectul ei imediat, cât și în datele ei permanente, autoritatea austriacă, căreia nu i-a trebuit timp îndelungat pentru a descoperi că principala pricină a fugii locuitorilor era apăsarea dărilor, a adoptat un șir de măsuri de reorganizare a sistemului fiscal. Cercetarea mai îndeaproape a fiscalității provinciei și mai ales dificultățile întâmpinate în aplicarea măsurilor elaborate i-a dus pe austrieci pe calea altei descoperiri, care avea să-i introducă în miezul organizării social-politice a țării: apropierea de către boierime a unei părți însemnate din veniturile realizate prin exploatarea fiscală și transformarea ei într-un mare beneficiar al sistemului fiscal, pe seama țăranimii contribuabile, dar în măsură apreciabilă și în detrimentul statului. Reglementarea temeinică și durabilă a problemei fiscale presupunea așadar cu necesitate o confruntare a puterii de stat cu boierimea. Indicii ale unor atari confruntări nu lipsesc nici pentru trecut, dar abia acum, în timpul stăpânirii austriece, procesul a cunoscut toată amploarea și a lăsat urme documentare suficiente pentru a putea fi urmărit în aspectele sale esențiale. „Pentru a reveni la sistemul contribuției — nota autorul unui memoriu înaintat în 1720 Consiliului de război — ne-am fixat deocamdată asupra părerii că aceasta ar trebui impusă o dată pe an, pentru ca fiecare țăran să știe precis cât are de plătit și că în acest interval nu i se va cere nimic mai mult; ocrotit astfel, puternic, împotriva împilărilor boierimii, *el se va putea consacra casei și gospodăriei sale...*“ (s. n.)¹.

Zădărnicia oricărui efort de stabilizare a masei rurale atât timp cât nu erau suprimate excesele comise de boieri în calitatea lor de instrumente ale exploatarea fiscală era puternic subliniată de alt memoriu contemporan: „...niciodată (țăranii) nu vor părăsi gândul fugii, atât timp cât nu se va găsi mijlocul de a îngrași într-atâta puterea uzurpată de boieri — împotriva căroră poporul cere fără întrerupere sprijin și ajutor — încât să nu-i mai poată exploata după plac; dar, întrucât repartiția și încasarea dărilor le-a oferit până acum boierilor cel mai bun prilej în această privință, ar fi foarte potrivit dacă nu s-ar mai impune contribuția anuală, ca în vremea voievozilor, pe tranșe, ci dacă s-ar fixa o dată pe an și s-ar încasa la anumite termene și dacă, eventual, boierii nu ar mai participa la încasări“².

Din această idee directoare s-au inspirat cele mai însemnate dintre măsurile austriece în materie de fiscalitate. Dar de la constatare la aplicare drumul avea să se dovedească deosebit de sinuos și, înainte de a realiza unele progrese în direcția țelului propus, austriecii au avut de înfruntat toate piedicile pe care

¹ Hurmuzaki, VI, p. 310.

² *Ibidem*, p. 347.

o mare boierime, stăpână pe pozițiile cheie ale vieții sociale, a știut să le ridice în calea reformelor.

În ciuda unei tendințe novatoare mai profunde, politica austriacă a menținut esențialul vechii structuri fiscale a țării care împărțea totalitatea dărilor percepute între *cămara domnească și vistierie*; diviziunea, care corespundea unei realități de structură a statului feudal și a izvoarelor sale de venituri, oferă și cadrul cel mai potrivit și pentru cercetările de istorie a fiscalității în Oltenia.

Austriecii au preluat și au menținut așadar vechea organizare fiscală care împărțea veniturile țării între *vistierie* (devenită acum *casa militară, lada ostășească*, pentru că provincia era supusă regimului ocupației militare) și *cămară* (acum *camera aulică*). Ca și Brâncoveanu înaintea lor, ca și majoritatea reformatorilor fanarioți după ei, austriecii au concentrat toate dărilor de repartitie într-una singură care, urmând terminologia sistemului fiscal habsburgic, a luat numele de *contribuție*.

Contribuția („Contrebuționul“, „dajdea împărătească“, „birul“) este prelungirea sub alt nume a birului. Dacă natura dării a rămas nemodificată — ceea ce explică trecerea fără dificultate de la bir la contribuție — toate etapele procesului fiscal, de la fixarea cuantumului, la repartitie și percepție, au fost supuse activității reorganizatoare a austriecilor.

Birul, principalul mijloc de împlinire a cererilor turcești, a reflectat cantitativ cuantumul îndatoririlor impuse de Poartă. Incapabil să-și modernizeze structura economică, Imperiul otoman nu putea găsi altă soluție pentru imensele sarcini financiare — impuse mai ales de necesitatea de a întreține o puternică armată, la nivelul tehnicii militare a epocii — decât în intensificarea exploatării, până la epuizare, a izvoarelor de venit tradiționale. Într-o vreme în care celelalte mari puteri europene căutau noi izvoare de venituri în lărgirea activității economice, în intensificarea producției și a schimbului, conducerea Imperiului otoman nu găsea altă soluție de a-și spori veniturile decât într-o fiscalitate tot mai apăsătoare, factor de stagnare și regres a vieții economice.

Sporul masiv al sarcinilor pecuniare impuse Țării Românești de către turci în timpul lui Constantin Brâncoveanu¹ s-a tradus printr-o însemnată sporire a cuantumului și a numărului dărilor: „iar acest tribut sporit poporul îl plătea cu multe lacrimi și strâmtorări și cu nimicirea unora (dintre locuitori) în acești ultimi câțiva ani ai domniei lui Brâncoveanu“. Mijloacele documentare ne lipsesc pentru a transpune în formulă cifrică înregistrarea literară a sporului de opresiune otomană. *Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei* lui Constantin Brâncoveanu se oprește tocmai o dată cu modificarea gravă intervenită în

¹ M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV-XIX*, în *SMIM*, II (1957), p. 40-42.

cuantumul global al exploatării otomane și e foarte probabil că faptul nu se datorează unei simple coincidențe: sporul impus Țării Românești în urma călătoriei lui Brâncoveanu la Adrianopol a provocat o restructurare a gestiunii financiare a țării.

Scurtul răgaz oferit țării de reforma fiscală înfăptuită de Constantin Brâncoveanu a fost așadar brutal curmat în 1704, lăsând din nou locul sistemului dărilor numeroase, încasate la intervale frecvente, generator al unei stări de permanentă nesiguranță, incompatibilă cu desfășurarea unei activități economice normale. E ceea ce dădea regimului de stabilitate fiscală — concedat, sub numele de *ruptă* sau *ruptoare*, în chip excepțional de domni anumitor categorii de contribuabili — valoare de privilegiu: „Contribuabilii români — observa în 1726 secretarul Administrației oltene — întrucât ignoră suma cu care trebuie să contribuie, iar pe de altă parte se tem de creșterea apăsării contribuției, preferă sistemul numit *ruptoare*, care nu e altceva decât contribuția fixă și stabilită în funcție de avere; acest sistem de-aceea este atât de preferat pentru că îngăduie contribuabilului să se culce pe amândouă urechile — după cum se obișnuiește a se spune — și să fie în situația nu numai de a-și plăti darea, dar și de a-și spori averea”¹. Singura formulă fiscală compatibilă cu o activitate economică normală, fixarea prealabilă a sarcinei fiscale a stat la baza reformei înfăptuite de Constantin Brâncoveanu în 1701 și a reformelor succesorilor săi. Din aceeași formulă s-a inspirat și politica fiscală austriacă în Oltenia. Fixarea cuantumului anual global al contribuției era prima măsură a reorganizării fiscale, întreprinse de noile autorități în scopul de a da stabilitate vieții în provincie.

Evoluția cuantumului contribuției reflectă îndeaproape nu numai exploatarea sporită de-a lungul anilor a capacității economice a provinciei de către austrieci, dar în același timp și succesele efortului de descoperire a numărului exact al contribuabililor și de îngrădire a puterii boierimii. Sporul masiv al contribuției, mai ales în al doilea deceniu al stăpânirii austriece, coincide cu saltul demografic înregistrat de catagrafii și conscripții, rezultat în același timp al unui larg curent de imigrare și al succesului politicii centralizatoare a austriecilor.

Deși materialul documentar nu oferă posibilitatea reconstituirii seriei continue a sumelor încasate sub titlul de contribuție, elementele de care dispunem sunt suficiente pentru a fixa nu numai tendința dar și proporțiile progresului realizat de principalul capitol al fiscalității austriece.

Contribuția era repartizată și încasată sub două titluri principale: contribuția obișnuită sau ordinară și contribuția extraordinară, cea dintâi alcătuind

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 71.

tributul propriu-zis al provinciei, cea de a doua, de proporții mult mai restrânse, destinată întreținerii aparatului administrativ și în genere cheltuielilor provinciei.

Prima contribuție — după încheierea păcii și scurgerea anului de scutire generală acordată provinciei — a fost impusă în 1720. Asupra contribuabililor, apreciați a fi în număr de 16 000, au fost impuși câte 2 taleri (= 3 florini, 20 creițari) — fără discriminare între diversele categorii de contribuabili — la care s-au adăugat prestații în produse pentru întreținerea unităților militare austriece și o sumă suplimentară pentru cheltuielile provinciei. Suma totală impusă provinciei pe seama contribuției în 1720 s-a ridicat la 72 102 florini, 20 creițari¹. Absența informațiilor cu privire la contribuția anului 1721 lasă să se presupună că cel puțin criteriile de impunere nu s-au modificat, chiar dacă suma totală a sporit datorită reîntoarcerii în provincie a locuitorilor deportați și în genere afluxului de populație de peste hotare². Situația se modifică însă simțitor începând din anul 1722, când, potrivit datelor conscripției alcătuite din ordinul generalului Virmond, numărul contribuabililor sporise masiv, iar gospodăria țărănească se refăcuse în măsură suficientă pentru a suporta un cuantum sporit. Începând din acest an și până în 1729, totalul impus provinciei sub titlul contribuției obișnuite și extraordinare — sau în terminologia actelor interne *dajdea ordinarium* și *dajdea ecstraordinarium* — a fost stabilit în funcție de un barem mult mai ridicat, al cărui punct de pornire era fixat la 190 000 florini anual (dintre care 135 000 florini contribuția obișnuită și 55 000 florini cea extraordinară). Dacă pentru anul 1722 lipsește o indicație globală, dispunem în schimb de o informație precisă pentru anul următor, când numărul contribuabililor s-a menținut nemodificat. În 1723, contribuția obișnuită s-a ridicat la 135 000 florini renani, iar cea extraordinară la 50 000 fl. r., totalul contribuției fiind așadar de 185 000 fl. r. Dar scăderea masivă a numărului contribuabililor în anul următor a provocat și o reducere a sumei globale. Reducerea față de nivelul fixat fusese inițial mult mai mare, dar sub presiunea autorităților austriece, Administrația a fost silită să rectifice calculul inițial; la 17 iulie 1724, protocolul „de toate dăjdile și orânduialile de zaherea, de fân și

¹ *Ibidem*, I, p. 474.

² Suma de 61 685 florini indicată de tabelul sinoptic al contribuțiilor percepute de erariul imperial din diversele provincii ereditare nu poate fi folosită decât ca punct de reper; confruntate cu celelalte izvoare, indicațiile cuprinse în tabel se dovedesc eronate, mult inferioare realității; C. Sassu, *Tabloul cheltuielilor obișnuite și extraordinare aprobate de țările monarhiei habsburgice între anii 1700–1746 inclusiv, cuprinzând între aceste țări și provinciile românești Oltenia, Banatul și Transilvania*, în *Arh. Olt.*, VII (1928), nr. 37–38, p. 308. Pentru anul 1720, de pildă, tabelul indică 14 127 florini, în vreme ce rapoartele dregătorilor austrieci arată că contribuția s-a ridicat la 72 102 florini. Mai exacte sunt în schimb indicațiile tabelului pentru intervalul 1729–1737.

de altele...”, înregistra oscilații în privința fixării sumei globale: „orânduiala contrebunului ce au eșit la leat 7232 (1724), arătând cât au fost suma județelor și unde ce s-au cheltuit măcar că s-au mai scris acest contrebun aici la protocol mai înapoi pecum să véde, dar mai mărindu-se suma la județe s-au făcut altă cislă și aceea după urmă au rămas...”¹. Suma globală impusă provinciei — numărul contribuabililor scăzuse brusc în catastrofele Administrației de la 25 000 la 14 000 — era de 100 269 taleri (= 166 446 fl. renani) superioară propunerii inițiale a Administrației, inferioară însă cuantumului de 190 000 fl. r. stabilit de austrieci. Știind însă prea bine că scăderea vertiginoasă a numărului contribuabililor nu corespundea realității, ci acoperea doar evaziunile fiscale ale marilor boieri dregători, austriecii au refuzat în anii următori să mai tolereze reduceri din contribuție. În 1725, suma globală impusă se ridică din nou la 190 000 fl. renani². Zadarnice au fost invocațiile marilor boieri în anii următori pentru a obține o reducere a contribuției. La toate argumentele avansate de ei, austriecii răspundeau invariabil cu constatarea că originea dificultăților întâmpinate la încasarea contribuției se afla în masiva tăinuire de către boieri a contribuabililor, sistem care submina principiile fundamentale ale reformei fiscale. În 1726 și în 1727 așadar suma totală a contribuției a rămas nemodificată, 190 000 fl. renani (suma efectiv repartizată pe județe a fost de 189 000 fl. ren.)³. Progresele realizate de politica de îngrădire a puterii boierimii, „redescoperirea” masei contribuabile prin detectarea și limitarea evaziunilor în anii următori, au făcut posibilă sporirea progresivă a cuantumului contribuției. În 1728 și 1729 suma totală impusă provinciei a fost de 211 856 fl. ren. (sau 212 294 după alt izvor)⁴. În schimb în 1731, încurajați de informațiile Administrației care le comunica succesele dobândite în efortul de descoperire a contribuabililor tăinuți — „întrucât s-au găsit mult mai multe familii contribuabile decât în anii trecuți” — austriecii sporesc masiv contribuția la 264 656 florini⁵. Dar provincia — masa contribuabililor — nu s-a arătat dispusă să tolereze un asemenea spor. Încercarea de a-l impune a dezlănțuit un val de fugă atât de larg încât l-a determinat pe directorul suprem, contele Wallis, să viziteze provincia, fapt căruia îi datorăm unul din cele mai

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/2028, f. 61-62.

² Protocolul amintit indică: „Dajdea ordinarium au fost orânduită de la măriia sa feltmarșal ghegeneral comandant și mai marelui nostru derector grof de Kineczeg la leat 1725:

Au fost ordinarium suma florinți nemțești	135 000
și ecstraordinarium	55 000
	190 000

Ibidem, f. 106-11.

³ Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 40.

⁴ C. Giurescu, *Material*, II, p. 200 și 363-365; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 121 și 169.

⁵ *Ibidem*, f. 169; în aprilie 1731, o dispoziție inițială menținea contribuția la nivelul anilor anteriori, dar în iulie modificarea era deja fapt împlinit.

ample și mai instructive rapoarte asupra Olteniei în timpul stăpânirii austriece¹. Remediul imediat nu putea fi decât scăderea contribuției, efectiv redusă la 221 688 fl. ren., în care însă erau incluși 30 000 fl. ren., suma de răscumpărare a muncilor gratuite și a vămile interne, ambele categorii de obligații desființate². Potrivit altui izvor suma nu a fost redusă decât la 233 633 fl. ren.; în intervalul 1732–1734, contribuția s-a menținut la 236 564 florini. Un nou spor e înregistrat în anul 1735, când suma totală de 244 804 florini renani a putut fi ușor repartizată pe țară³. Adaosul li s-a părut fără îndoială autorităților departe de a reflecta capacitatea fiscală sporită a provinciei, ceea ce explică noul spor din ultimii ani ai stăpânirii austriece, 1736–1737, când contribuția s-a ridicat la 260 352 fl. ren.⁴.

Repartiția contribuției. Pentru ca stabilitatea fiscală să devină o realitate și să se poată substitui vechii formule, total incompatibile cu cel mai elementar efort de previziune și organizare, nu era însă suficientă fixarea prealabilă a cuantumului global; mai era necesar ca, prin sistemul de repartiție, delimitarea dinainte a sarcinii fiscale să se transmită până la ultima unitate contribuabilă. *Una din inovațiile cele mai remarcabile ale reformei fiscale austriece a constatat în fixarea cuantumului de contribuție pe familie — adică pe gospodărie — în cadrul câtorva mari categorii fiscale* (birnici, moșneni, mărginași etc.). Sistemul fiscal în vigoare în Țara Românească înainte de austrieci se limita să repartizeze sumele impuse pe județe și pe sate și, pentru categoriile cu regim de excepție, pe bresle; incapabilă să dobândească o cunoaștere mai mult decât aproximativă a numărului real al locuitorilor, domnia își limita intervenția în procesul repartiției la nivelul județului sau cel mult al satului; repartiția — cisluirea — pe sate și înlăuntrul satelor era lăsată pe seama dregătorilor locali, a încasatorilor dărilor și, înlăuntrul satelor, a locuitorilor, cu intervenția stăpânului de moșie în cazul satelor aservite⁵. În funcție de îndemânarea și de poziția ocupată în aparatul de stat de stăpânul moșiei, satul era impus la o cotă mai mică, fie prin scutiri legal obținute, fie prin tănuiri de locuitori; cislă — cota — era mult mai redusă decât a altor sate care nu beneficiau de degrevări.

¹ Hurmuzaki, VI, p. 471–491.

² Cuantumul era propus de contele Wallis; Hurmuzaki, VI, p. 482–483.

³ *Ibidem*, p. 524–525.

⁴ C. Sassu, *Tabloul cheltuielilor obișnuite și extraordinare...*, în *Arh. Olt.*, VII (1928), nr. 37–38, p. 308.

⁵ *Iată*, în relatarea banului Mihai Cantacuzino, modalitatea repartiției birului, înainte de reforma lui Constantin Mavrocordat: „... la timpul cislei acestor dări se aduna boierii cei mari la vistierie și, cisluid banii pe județe, rânduia boieri care aduna satele de-și făcea cislele; iar părălabii făceau cislele pe numele locuitorilor și la vistierie lista cislelor de sate fără arătarea numărului indivizilor” (s. n.); M. Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, p. 48.

Evoluția contribuției 1720–1737

Anul	Suma
1720	72 102 fl. ren.
1722	190 000 fl. ren.
1723	185 000 fl. ren.
1724	166 446 fl. ren.
1725	190 000 fl. ren.
1726	189 000 fl. ren.
1727	189 000 fl. ren.
1728	211 856 fl. ren.
1729	211 856 fl. ren. (sau 212 294 fl. r.).
1730	264 656 fl. ren. (sau 268 608 fl. r.)
1731	221 688 fl. ren. (sau 233 633 fl. r.)
1732	236 564 fl. ren.
1733	236 564 fl. ren.
1734	236 564 fl. ren.
1735	244 805 fl. ren.
1736	260 352 fl. ren.
1737	260 352 fl. ren.

Satul „protejat“ de boieri devenea astfel un centru de atracție pentru locuitorii satelor lipsite de „protecție“; avantajul modest al țăranilor impuși la cote mai mici se transforma, la nivelul stăpânului „protector“, într-un mare câștig, rezultat din înmulțirea și stabilitatea relativă a populației domeniului său. Dar tocmai pentru că se hrănea din agravarea situației a numeroși alți contribuabili ai țării, formula care asigura unora dintre domenii un nivel demografic ridicat, era pentru ansamblul țării unul din cei mai de seamă factori de instabilitate demografică. În centrele „protejate“, în permanent proces de deplasare în funcție de puterea și influența în stat a stăpânilor lor, se fixau principalele vârtejuri care puneau în mișcare masa fluctuantă a contribuabililor. Incapabilă să ofere un fundament mai solid sistemului său fiscal — adică să obțină evidența populației și să suprimе și evaziunile — domnia era silită să-și adapteze politica fiscală la realitățile dominante — continua deplasare a masei contribuabile, lipsa unei evidențe a populației și evaziunea.

Hotărâți să pună capăt fugii și să suprimе factorii care o provocau, *austriecii au fixat pentru prima oară în istoria țării cuantumul pe unitatea contribuabilă, individualizată, gospodăria țărănească*. Măsura era menită să proporționeze impunerea la capacitatea economică a contribuabililor și să introducă stabilitatea sarcinei fiscale; un pas înainte era realizat în raport cu reforma fiscală a lui Constantin Brâncoveanu, întemeiată pe ruptoare, adică pe învoiala

cu satul. Reforma fiscală austriacă a încercat și, după repetate eșecuri a reușit, să împingă până la limita celulei fiscale de bază — gospodăria țărănească — regimul de fixare a cuantumului. Etapele sistemului fiscal instituit de austrieci erau așadar, în formula ideală, următoarele: a) stabilirea numărului contribuabililor, pe categorii fiscale; b) fixarea cuantumului global al contribuției rezultat din înmulțirea numărului fiecărei categorii de contribuabili, cu cota impusă pe unitatea contribuabilă (gospodăria birnicească, megieșească etc.); c) revenirea, prin repartitie, la unitatea contribuabilă, unde suma repartizată trebuia să coincidă cu cota inițială, firește în limitele unor variații mărunte în funcție de deosebirile de situație materială înăuntrul categoriei.

Reușita noului sistem postula însă o condiție fundamentală: dobândirea evidenței riguroase a numărului și a situației materiale a locuitorilor și lichidarea evaziunii acoperite de boieri, ceea ce nu se putea obține decât prin înfrângerea rezistenței boierimii¹. Prea slabă în raport cu clasa dominantă pentru a impune o politică sistematică de centralizare, domnia a trebuit să se resemneze până în secolul al XIX-lea cu situația de fapt creată de sustragerea de către stăpânii de pământ a unei părți însemnate a masei contribuabililor.

Întreaga perioadă a stăpânirii austriece în Oltenia a fost o luptă continuă între autoritatea de stat și boierime pentru apropierea beneficiului tras din exploatarea țăranimii contribuabile, dar austriecii nu au reușit decât în ultimii ani, cu prețul unor profunde adaptări ale regimului politic și administrativ al provinciei, să-și impună concepția. Atunci de abia reforma fiscală a devenit efectivă; până atunci, în fapt, operațiile fiscale s-au desfășurat după sistemul tradițional, calificat de slujbașii austrieci drept sistem otoman (*consuetudo turcarum*). Angajați în această luptă, dar cu mijloace de putere mult mai reduse, domnii fanarioți s-au străduit și ei, dar zadarnic, să smulgă de sub autoritatea boierimii și să „arunce în dajde“ miile și zecile de mii de țărani contribuabili tăinuți de stăpânii de moșii. Abia perioada regulamentară a reușit din nou să apropie sensibil catagrafiile vistieriei de realitatea demografică a țării.

Categoriile fiscale. Una dintre trăsăturile principale ale reorganizării sistemului de repartitie a contribuției a fost tendința de simplificare și uniformizare

¹ Iată, în descrierea secretarului de Porta, etapele procesului fiscal, în Oltenia: „Il modo che si pratica in Valachia Austriaca al presente per la giusta repartizione dell' annuale contribuzione, ha per base il numero degli abitanti, ai quali si mette annualmente un censo capitale, si forma una somma e si riparte sopra i capi di famiglia, lasciando che i provvisori de villaggi facino la ripartizione secondo la facoltà di ciaschedun villano“; dar, arăta autorul raportului întocmit în septembrie 1726, sistemul, excelent în principiu, era total viciat din pricina marilor fraude comise la conscripție; C. Giurescu, *Material*, II, p. 116; neputându-se stabili numărul exact al locuitorilor, s-a revenit la sistemul tradițional, empiric și arbitrar, *ibidem*, p. 449. Înainte de a se putea aplica efectiv formula, au fost necesari ani grei de luptă pentru a înfrânge rezistența boierimii.

a structurii fiscale, prin restrângerea categoriilor de excepție. Discuția aprigă dezlănțuită de catalogul boierilor întocmit în 1723 de Administrație în vederea statuării definitive a regimului de privilegii a furnizat slujbașilor camerali prilejul de a-și manifesta răspicat punctul de vedere, împărțășit de altminteri de toți factorii de conducere austrieci: „...să se înlătore cu totul din rândul și catalogul boierilor a doua și a treia categorie de boieri mazili și slujitori, cu atât mai mult cu cât și răposășii domni generali Steinville, Virmond și consilierul cameral Haan au fost unanimi în părerea aceasta și au hotărât chiar ca toate titlurile de boieri mazili, slujitori, aleși și sutași să fie cu totul abrogate și să nu mai existe alte stări și categorii de locuitori decât clerul, boierii, negustorii și contribuabilii de rând”¹. Dar în ciuda evidentei simplificări a mozaicului fiscal — produs necesar al ierarhizării societății medievale românești, al progresivei sedimentări a excepțiilor și privilegiilor, al inexistenței sau slabei eficiențe a tendințelor uniformizatoare în politica domniei — varietatea categoriilor a subsistat și în epoca stăpânirii austriece.

La baza edificiului fiscal se afla marea masă a țăranimii libere și dependente. Inițial, ambele categorii au fost egal impuse, potrivit sistemului tradițional care le confunda în masa *birnicilor*². Din anul 1723 însă, la insistența boierimii, care înțelegea să folosească fiscalitatea ca instrument al intereselor ei de clasă, a fost adoptată impunerea diferențiată a țăranimii, scindată acum din punct de vedere fiscal în *megieși și birnici*³; o a treia categorie, aceea a *mărginașilor*, se recruta, după criteriile teritoriale — apropierea de hotar, de margine — din rândurile megieșilor și ale birnicilor.

Categoria *birnicilor* era alcătuită din țăranii dependenți de pe moșiile boierești, mănăstirești și fiscale. Interesul stăpânilor de moșii de a ocroti din

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 595; Constantin Mavrocordat a reluat, în cadrul reformelor sale, politica de simplificare a structurii fiscale a țării: „Logofeții de divan ce ședea la țară prin sate s-au supus a da vinărici și oierit, precum și cele patru sferturi pe an... Breslele cele mici le-a pus la dare ca să plătească de patru ori pe an la vistierie după numele și persoana fiecăruia. A împuținat slujitorii, spătărașii, agiașii, armășeii, aprozii și pe cei suprimați i-a dat la dare cu țara. Asemenea a făcut și cu slujitorii căpitanilor de afară. Pe sătenii spătărei, vistierași, roșii, păhărniceii, vizitii, comișei, șătrărei, i-a dat pe toți la dare cu țara...”; M. Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, p. 49–50.

² D. Mioc, *La répartition des charges fiscales...*, unde sunt înfățișate și analizate cele peste 30 de categorii — bresle — de contribuabili.

³ Controversa din istoriografia noastră în legătură cu regimul fiscal al țăranilor liberi și al celor dependenți înainte de austrieci s-a dezvoltat într-o direcție greșită și e lipsită de obiect. Nu s-a ținut seama de faptul că *entitatea fiscală cu care opera vistieria era satul*. Izvoarele fiscale anterioare stăpânirii austriece nu stabilesc distincția între moșneni și rumâni, pentru că vistieria însăși nu făcea o asemenea distincție; din punctul de vedere al vistieriei toți erau *birnici*. Evident că, în cadrul cisluirii înlăuntrul satului, cisma moșneanului era mai mare decât a țăranului dependent — nu însă cu necesitate și întotdeauna; faptul însă nu era rezultatul unei distincții stabilite de vistierie, ci al deosebirii de avere.

punct de vedere fiscal țăranimea de pe domeniile lor s-a manifestat prin cererea repetată adresată autorităților austriece de a aproba deplasarea unei părți însemnate din sarcina fiscală globală de pe umerii țăranilor dependenți pe aceia ai moșnenilor. După ce în anul 1720 toți țăranii, indiferent de condiție juridică, prestaseră câte 3 florini și 20 creițari (= 2 taleri)¹, în 1721 câte 4 florini², iar în 1722 câte 6 florini și 40 creițari (= 4 taleri)³, birnicii au fost deosebiți, începând din anul următor, de megiași, în ceea ce privește cuantumul contribuției. În anii 1723 și 1724, cuantumul pe gospodărie de birnic s-a menținut la 6 florini și 40 creițari (4 taleri)⁴, pentru a spori în 1725 la 5 taleri⁵ și în 1727 la 10 florini⁶; în 1728, contribuția birnicilor e redusă la 8 florini, 20 creițari⁷, nivel la care, cu mici variații, s-a stabilizat pe tot restul intervalului stăpânirii austriece⁸. În ultimii ani, pentru a suprima sau a reduce jocul repartițiilor în sate și inconvenientele sale, birnicii au fost repartizați în trei categorii, după avere; cea dintâi era impusă la 8 florini și 15 creițari, cea de a doua la 8 florini și cea de a treia la 7 florini și 20 creițari⁹.

După ce au fost supuși la plata aceluiași quantum ca și birnicii în primii trei ani de impunere, *megieșii* au suferit, începând din 1723, un spor de o treime în raport cu birnicii, întrucât — justificau boierii — „șăd pe moșiile lor și nu lucrează nimănu pe moșiile lor”¹⁰. În 1723 așadar gospodăria moșnească a plătit 6 taleri (= aproape 10 florini)¹¹, quantum menținut și în anul următor¹²; în 1725, quantumul impus gospodăriei megieșești sporește la 9 taleri, iar în 1727 la 18 florini de gospodărie¹³ — saltul coincide de altminteri cu maxima presiune a marilor boieri pentru a sili moșnenimea să accepte protecția lor — pentru a scădea apoi la 13 florini, 20 creițari în 1728¹⁴ și a se

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 474; Hurmuzaki, VI, p. 352.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 449–495.

³ *Ibidem*, p. 519, 521 și 525; la 19 august 1722, Administrația reamintea hotărârea lui Virmbnd „ut quaelibet familia in hac provincia pro ordinaria contributione tres thaleros leoninos, pro extraordinaria autem unum thallerum leoninum indifferenter praestaret...”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 174.

⁴ C. Giurescu, *Material*, II, p. 70.

⁵ *Ibidem*, p. 70.

⁶ *Ibidem*, p. 190.

⁷ *Ibidem*, p. 353.

⁸ Arh. St. Sibiu, L 1–5/356, f. 139 v.

⁹ Hurmuzaki, VI, p. 524–525.

¹⁰ Arh. St. Sibiu, L 1–5/208, f. 4.

¹¹ La 1 ian. 1723, Administrația comunica vornicilor cuantumul „care au ajuns acum la jumătate de dajde” impus pe categorii de contribuabili; moșnenii urmau „să să pue de nume po tl. 3”; *ibidem*.

¹² C. Giurescu, *Material*, II, p. 70.

¹³ *Ibidem*, II, p. 190 și 446.

¹⁴ *Ibidem*, p. 353.

stabiliza la media de 12 florini din 1729¹. În 1735, moșnenii erau împărțiți, ca și birnicii, după avere, în trei categorii: cea dintâi, impusă la 12 florini, 20 creițari; cea de-a doua la 12 florini; cea de-a treia la 11 florini².

A treia categorie de contribuabili din punct de vedere numeric, *mărginașii* se recrutau dintre țăranii liberi, dar mai ales dependenți, așezați în satele din apropierea Dunării și a Oltului. Posibilitățile sporite de fugă peste hotare — deci perspectiva pierderii contribuabililor și a forței de muncă — explică regimul fiscal de favoare acordat locuitorilor mărginași. Crearea acestei categorii tindea să dea stabilitate demografică zonei teritoriale celei mai expuse fluctuațiilor de populație. Prima oară apar *mărginașii* cu regim fiscal deosebit în 1723, când erau impuși cu 3 taleri anual (= 5 florini) față de 4 tl. birnicii și 6 tl. megieșii³. În 1724 cuantumul rămâne nemodificat, iar din 1729, se stabilizează la 6 florini⁴; din 1735 apar două categorii de mărginași, cu deosebiri minime între ele, cea dintâi fiind impusă la 6 florini și 12 creițari, cea de-a doua la 6 florini⁵.

Regimul fiscal al mărginașilor transforma marginea într-o zonă de atracție pentru țăranii din interiorul țării; sesizată de stăpânul moșiei Punghina, Constantin Argetoianu, că „unii oameni din satul dumnealui ... ar fi fugind într-alte sate după marginea Dunării, ca să plătească birul mărginșește, să nu-l plătească birnicșește“, Administrația porunca vornicilor de Mehedinți să-i aducă îndărăt pe fugari în satele lor, „să plătească birnicșește... fiindcă iaste pagubă făcând ei acéste meșteșuguri la contrebuntonul împărătescu“⁶. La începutul anului 1734, Administrația respingea cererea locuitorilor satului Jiiana, de a fi trecuți „în breasla mărginașilor“, întrucât satul, aflându-se la 4 337 pași de Dunăre, depășea limita fixată de „un ceas“ sau 4 000 pași⁷.

Din cîsla satelor erau scoși infirmii — *nevolnicii* — și văduvele sărace. Cei de curând căsătoriți (*neo-uxorati*, însurăței), beneficiau de scutire de sarcini timp de un an⁸.

Un șir de slujbași ai Administrației și ai Cămării primeau în loc de salariu scutire parțială de dări: *scăunașii* și *gornicii* plăteau jumătate din cuantumul suportat de birnici⁹; *vierii* angajați la lucrul viilor fiscale — foste brânco-

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 139; C. Giurescu, *Material*, II, p. 540.

² Hurmuzaki, VI, p. 524-525.

³ Arh. St. Sibiu, L 1-5/208, f. 4-5 v.; vezi propunerea boierilor de a se crea regim fiscal special locuitorilor de pe marginea Oltului și a Dunării, încă din 1722, la C. Giurescu, *Material*, I, p. 494.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 139; C. Giurescu, *Material*, II, p. 540.

⁵ Hurmuzaki, VI, p. 524-525.

⁶ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 200.

⁷ *Ibidem*, f. 61 v.-62.

⁸ C. Giurescu, *Material*, II, p. 291.

⁹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 70; L 1-5/356, f. 139 v.

venești — erau de asemenea retribuiți prin degrevări de contribuție (în 1732, de pildă, au suportat o cotă anuală de 6 florini, față de 8 florini birnicii)¹. *Pârcălabii* și *jurații* satelor erau complet scutiți de plata contribuției; de asemenea călărașii și vătășeii folosiți de Administrația craioveană, de vornici și ispravnici². Locuitorii satelor îndatorate la prestarea *Vorspann*-ului, a cailor de olac — satele de „forșpănași” — beneficiau de asemenea de scutire de contribuție. În 1723, în temeiul unei hotărâri a Administrației privind „rânduiala drumurilor”, 741 de contribuabili din satele așezate de-a lungul celor patru drumuri principale (Sibiu, Cerneți, Târgu-Jiu și Caracal) erau scutiți de plata contribuției pentru a face față îndatoririi lor³. O dată cu reorganizarea din 1729, când a fost suprimată îndatorirea de prestare a *Vorspann*-ului, a dispărut și această categorie de scutiți.

Menținuți de austrieci pentru că aduceau un spor venitului imperial, *aleșii* erau moșneni ieșiți din cislă, care în schimbul unui quantum mult mai ridicat la contribuție, erau scutiți de prestațiile în muncă și cărături. Cota de contribuție impusă aleșilor era de 40 florini anual; din 1736, pentru a atrage un număr mai mare de moșneni în categoria aleșilor, cota a fost redusă la 25 florini anual⁴.

Scutite de plata contribuției nu erau decât două categorii: cele 24 de familii de *mari boieri*⁵ și *membrii clerului*⁶. Și unii și alții plătesc, în situații excepționale, *darea benevolă* (*donum gratuitum*), „ajutor” consimțit împăratului în caz de război, sau cu prilejul începerii domniei (v. paragraful consacrat privilegiilor)⁷. Împotriva încercării a numeroși locuitori de a scăpa de contribuție prin trecerea în rândul clerului, austriecii au reacționat cu dârzenie⁸.

Cu o sumă fixă, global impusă asupra categoriei, participau la contribuție *boiernașii*; suma era apoi cisluită între ei; în august 1725, toți boiernașii, „câți

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 540.

² *Ibidem*, p. 274–275.

³ Arh. St. Sibiu, L 1–5/208, f. 7 v.–8; cf. C. Giurescu, *Material*, II, p. 298.

⁴ Administrația către vornici, la 22 febr. 1736: „findcă până acum aleșii... să punea la bir câte 40 de florinți, iar de acum înainte cu prilejul repartitionului ce să va face într-acest an 1736 la fieștecare ales supt tare nădăjde și până va plăcea înălțatei curți împărătești ca să rânduiască altceva pentru dânșii, să se puc numai la contrebution pe ei câte 25 florinți...”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 40; C. Giurescu, *Material*, III, p. 93; o primă reducere a fost făcută în 1732, *ibidem*, II, p. 540.

⁵ Constantin Mavrocordat „a ridicat darea boierilor și a făcut alegere numindu-i întâi, iar pe copiii lor neamuri”; M. Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, p. 49.

⁶ Constantin Mavrocordat a procedat la fel: „A ridicat darea mănăstirilor”, dar ca și austriecii, drept compensație „a poprit milele de la vămi, ocne și altele, ce le lua după hrisoave...”; „a ridicat darea preoților”; M. Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, p. 49.

⁷ În octombrie 1735 a fost impusă suma de 1 500 florini, „bani de donum gratuitum pe preoți”; egumenul m-rii Cozia, la data aceea ispravnic al Episcopiei de Râmnic, era invitat „numaidecât să rânduiască să-i strângă potropopii și să cisluiască numai suma ce scrie mai sus...”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 2.

⁸ Hurmuzaki, VI, p. 406.

au dat bir osebit“ erau convocați la Craiova, pentru 1 septembrie, „ca să-și facă cislă între dânșii cum își vor ști puterea“, în caz de nesupunere urmând a li se aplica automat cotele impuse în anul precedent¹. Nici unul dintre boiernași nu se putea sustrage din proprie inițiativă grupului fiscal solidar căruia îi aparțineau²; moștenitorul unui pământ de boiernaș era automat încărcat cu sarcina fiscală care apăsase asupra predecesorului său³. În chip excepțional, boiernașii erau impuși, ca și boierii, la plata *dașului benevol* (*donum gratuitum*)⁴.

Asimilate din punct de vedere fiscal satelor de birnici, dependente, erau orașele; locuitorii neprivilegiați ai orașelor care aveau stăpâniri de pământ erau însă înregistrați la categoria moșnenilor și plăteau contribuția după quantumul impus țăranimii libere⁵. Contribuabilii celui mai de seamă centru economic al provinciei, Craiova, erau împărțiți „potrivit averii“ în șapte categorii fiscale, indiciu al unei articulări relativ mari a structurii sociale⁶. Locuitorii orașului Baia de Aramă suportau doar jumătate din contribuție și erau scutiți de toate celelalte sarcini publice⁷. Oțele Mari plăteau Cămării o cotă fixă stabilită după formula ruptei⁸.

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 11 v.; cotele impuse boiernașilor în 1723 se cunosc din lista nominală întocmită de Administrație sub titlul: „Birul ce s-au scos să dea boiernașii și alții ce au fost căpetenii de slujitori i sutașii...“; cotele variază între 10 și 70 taleri; totalul sumei plătite de boiernași în 1723 a fost de 4 843 taleri; în 1735, boiernașii au participat cu 6 000 florini la contribuție; Hurmuzaki, VI, p. 518-522; Arh. St. Sibiu, L 1-5/208, f. 46 v.-51; Constantin Mavrocordat a reglementat astfel situația boiernașilor: „pe boierii cei mai mici i-a numit mazili, numele le-a înscris în vistierie așezându-i a da dare numai de patru ori pe an, scutindu-se iară de dijmărit și de vinărici“; M. Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, p. 49.

² În 1734 Administrația hotăra în cazul unui boiernaș călugărit fără asentimentul ei să dea birul cu boiernașii „precum au purtat... mai-nainte“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 74.

³ „Haud absimiliter etiam de boiaronaschonum teritoriis per vornicos perracta iam est publicatio, quod si illorum possessorem quempiam morti succumbere contingeret, successor sive haeres talis relictus tertorii ab eo obvenientem contributionis taxam... semper et ubique deponere obnoxius habeatur“; *ibidem*, L 1-5/354, f. 178.

⁴ În 1735, Ștefan Poienaru era somat prin călăraș trimis de Administrație să plătească 50 florini „pentru donum gratuitum, după cum au plătit toți boierii și boiernașii“; *ibidem*, L 1-5/206, f. 13.

⁵ Reintrați în posesiunea moșiei Frăsinetul, un grup de locuitori ai Târgu-Jiului erau automat trecuți în rândul moșnenilor; slujbașul însărcinat în 1737 cu întocmirea cercetării primise în această privință instrucțiuni precise: „să cercetezi lucrul foarte cu amănuntul și cu bune dovăde, să adevereze cum și cine să trag din neamul acelor oameni oroșani ce sânt numiți în cartea răposatului ban Știrbéi de mai sus-numit ca să aibă moștenire în hotarul Frăsinetului, ci care să vor trage dintr-acéle neamuri de moșnéni, d-ta să-i osibești cu numele lor moșnéni și ca niște moșnéni să-și tragă dajdea lor“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 129.

⁶ Hurmuzaki, VI, p. 521.

⁷ C. Giurescu, *Material*, II, p. 228.

⁸ Jalba acestora în privința îndoirii birului, în 1727, *ibidem*, p. 198-199.

Regim aparte aveau *negustorii*; cei străini, organizați în două bresle, a negustorilor bulgari și a celor greci, plăteau doar o taxă anuală globală Cămarii imperiale și nu participau la contribuție¹; cei localnici, de țară, constituiau un grup aparte și contribuiau în funcție de averea lor, separat de restul contribuabililor². În 1726, se formula propunerea ca evreii așezați în provincie — probabil tot negustori — să fie supuși la plata unei taxe globale către Cămară³.

Locuitorii satelor din Loviște, inițial complet scutiți de contribuție în schimbul îndatoririlor de a furniza cai de olac și de a repara drumul, au fost parțial impuși, după convertirea în bani a obligațiilor de *Vorspann*.

De scutire completă de contribuție beneficiau și membrii clerului secular, preoții și diaconii⁴. Încercarea de a-i impune, începând din 1729, nu a dat rezultate de durată.

Politica demografică, de încurajare a imigrației, folosea ca principal instrument regimul de scutire de contribuție; scutiți pe termen de un an⁵, sau uneori chiar pe trei ani⁶ de plata contribuției, imigrații erau după aceea integrați în masa contribuabililor, când nu dispăreau din nou după scurgerea termenului de scutire, situație frecventă mai ales în regiunile de margine⁷. Ulterior, pe măsura reconstituirii potențialului demografic al provinciei, pentru a înlătura inconvenientele rezultate din fuga țăranilor doritori să obțină statut fiscal de imigranți, austriecii au redus la un an perioada de scutire⁸ și, în unele momente, au suprimat-o cu totul⁹. De fapt, regimuri variate pentru imigranți au coexistat până la sfârșitul stăpânirii austriece.

*

Iată cum era repartizată sarcina contribuției, pe diversele categorii de locuitori în 1735, an de maximă demografică, în cursul căruia s-a realizat gradul cel mai înalt de stabilitate și evidență a populației:

¹ *Ibidem*, p. 275; negustorii bulgari care stăpâneau pământ plăteau contribuție în calitate de stăpâni de pământ; catastiful dajdei pe 1725, defalcat pe categorii de contribuabili, înregistrează în acest capitol: „... iaste cumpaniia bulgarilor cu toții de nicidecum nu dau dajde la lada țării, numai cei ce au fundum, pentru acel fundum dau toți pecum mai sus arată florinți 500“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/208, f. 80 v.; negustorii greci, care nu aveau „fundum“, nu contribuiau cu nimic la „lada țării“.

² Hurmuzaki, VI, p. 525.

³ C. Giurescu, *Material*, II, p. 133.

⁴ *Ibidem*, II, p. 274; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 157 v.-158.

⁵ Hurmuzaki, VI, p. 311 și 330.

⁶ C. Giurescu, *Material*, II, p. 102.

⁷ *Ibidem*, p. 542.

⁸ Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 217.

⁹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 542; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 249.

Contribuție totală	244 805	florini	%
<i>Birnici și categorii fiscale recrutate din rândul birnicilor (scăunași, plăieși, vieri)</i>	113 786	„	46,9
<i>Megieși și lovișteni (majoritatea megieși)</i>	67 908	„	27,6
<i>Mărginași</i>	45 360	„	18,4
<i>Boiernași</i>	5 900	„	2,3
<i>Aleși</i>	3 000	„	1,2
<i>Craiova și Baia de Aramă</i>	6 175	„	2,5
<i>Negustorii provinciei</i>	2 676	„	1,1

Așadar din ansamblul contribuției, masa populației rurale (birnici, megieși, mărginași și categorii derivate) suporta 92,9%, boiernașii și aleșii 3,5%, populației urbane (din care o parte era însă angajată în activități agricole) și negustorimii revenindu-le doar 3,6%.

Contribuția ca și birul rezultau din îmbinarea *capitației* cu un *impozit funciar*; cu excepția categoriilor privilegiate, toți cei care stăpâneau pământ erau ținuți să participe la împlinirea contribuției¹. Criteriul fundamental al repartiției pe gospodării era averea funciară, pământul stăpânit, cu tot inventarul său (mori, vii, animale). Pe măsura perfecționării sistemului de repartiție în timpul stăpânirii austriece au fost luate în considerare și fertilitatea solului și posibilitățile de desfacere a produselor gospodăriei agricole². Locul de frunte în ierarhia factorilor de avuție fiind animalele — pentru dublul motiv că erau principalul inventar agricol și cel mai de seamă izvor de bani al contribuabililor — se înțelege înclinația austriecilor de a face din șeptel principalul criteriu al repartiției dărilor.

Evidența și gestiunea fiscală. Procesul fiscal începea așadar cu stabilirea evidenței locuitorilor și a categoriei căreia îi aparțineau, a situației lor materiale. Din ce în ce mai cuprinzătoare și mai sistematice, formularele care slujeau la înregistrarea populației trebuiau să ofere autorității o temelie solidă pentru politica ei fiscală. Potrivit instrucțiunilor din aprilie 1734 — reluarea unor indicații anterioare — vornicii aveau îndatorirea să întocmească tabele complete de locuitori, pe sate, cu indicarea categoriei fiecăruia dintre cei înregistrați: „să ție vornicul lângă ofițiuul lui ce li s-au dat toate trebuincioasele scrisori de socotélele și lucrurile județului împreună strânse și la rânduală... și la începutul fiecăruia anul ostășăscu după foile care să vor da afară

¹ De pildă membrii comunității bulgare care, în calitatea lor de negustori străini aflați în dependența Camerei, nu erau supuși contribuției, participau la împlinirea acesteia în măsura în care deveneau stăpâni de pământ.

² Hurmuzaki, VI, p. 310–311 și 480; C. Giurescu, *Material*, II, p. 441–442 și 541; III, p. 49–50.

pentru numărul familiilor, să facă un protocol precum să cade, iscălit de la el și de la amândoi ispravnicii cu mâinile lor puind și pecétea pentru toate satele județului care dau dajde, arătând și plășile și care șăd la acelea cu osebite brésele boerenașilor, aleșilor, megiiășilor, birnicilor, mărginașilor, viiarilor, plăiașilor și scăunașilor cu numele de botezu și cu porecla și să pue pe pârcălabii și jurații satelor ca să iscălească acele foi pentru mai marea credință și adevărută și înaintea acelor pârcălabi și jurați să facă o adevărată matcă au catastif pentru suma dăjdii ce iaste ca să dea la acel an familiile care să află de dajde și aceia să-i trimiță la Administrația țării fără nici o zăbavă, de la care pe urmă va veni poruncă în ce chip să să îmbrace acei bani pe la sate...¹. Înregistrarea o dată efectuată, țăranul, birnic sau moșnean, nu avea dreptul să-și părăsească, din proprie inițiativă și fără asentimentul autorității, locul de ședere. Deplasarea țărănilor, sustragerea lor de la plata contribuției în locul de înregistrare, altera datele catagrafiilor, atât de laborios întocmite; când fuga lua proporții de masă întregul sistem devenea caduc. De aceea, prima reacție a autorității în cazuri de fugă a continuat să fie aducerea fugarilor la urmă, adică la locul de înregistrare. La invocațiile dregătorilor de județe care solicitau scoaterea din catastife a locuitorilor fugiți, Administrația răspundea invariabil invitându-i să-i readucă la urmă: „... iar câți zic că sânt fugiți de an încoace în țară și nu-i știu unde sânt, pe aceia să-i puneți buni la sate și pârcălabii și jurații să și-i caute unde-i vor găsi să-i ducă la sate“. Excepție nu se făcea decât pentru cei care reușiseră să treacă peste hotare; aceștia urmau a fi scoși din cislă, dar numai „cu bună dovadă“². Dacă însă reușiseră să se ascundă mai multă vreme și fuseseră înregistrați în altă așezare, atunci, pentru a nu altera noul echilibru fiscal, autoritatea consfințea uneori faptul împlinit. Locuitorii din Izbiceni, de pildă, beneficiau în 1722 de acest principiu, confirmat de hotărârea Administrației: „ci de vrème ce s-au pus numele lor pă la sate, să rămâie pe unde s-au așăzat“³.

Înregistrarea populației oferea boierilor-dregători primul și cel mai însemnat prilej de a-și ocroti satele, de a le „proteja“, lipsind statul de o parte însemnată a masei contribuabile. Numeroși locuitori din satele dregătorilor erau fie complet omiși din catastife, fie înregistrați cu titlu de „nevolnici“ și deci scutiți de contribuție; nu rareori însă, mai ales în primii ani de stăpânire austriacă, sate întregi erau omise din conscripții și catagrafii.

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 232 v.-233.

² *Ibidem*, L 1-5/208, f. 8 v.-9.

³ *Ibidem*, L 1-5/204, f. 12; în unele cazuri, Administrația acorda în chip excepțional unui stăpân de moșie dreptul de a-și recruta locuitori din satele țării; vezi învoirea acordată m-rii Brâncoveni, de a aduna 100 case la moșia Grădini, „și acei oameni din satele care să vor lua să-i trimită părintele egumenul aicea ca să li să scoață numele lor și să vor așeza acolo la satul m-rii cu birul lor...“; Arh. St. Buc., M-rea Brâncoveni, XXXI/10.

Pentru a compensa, măcar parțial, paguba fiscalului, alte sate erau încărcate cu mai mulți contribuabili decât aveau în realitate; cota suplimentară — nedrept impusă satului — cădea „năpastă“ peste locuitori și era unul din factorii de seamă care provocau fuga țăranimii. Iată, în relatarea țăranilor din Aninoasa înșiși, urmările năpastei: „au pus dumnealui vornicul năpasta 24 oameni de n-au fost nicidecum în satul nostru și bani ne-au luat fără de hârtii, căci oameni 70 nu era de au luat tl. 70 și pentru aceea s-au spart satul“. Situația denunțată de sătenii din Aninoasa era unul din viciile cele mai grave și generalizate ale sistemului fiscal medieval al țării¹.

Încasarea contribuției. Apăsăți de o masă de sarcini fiscale disproporționat de grele în raport cu capacitatea lor economică și de repartiții inechitabile, țăranii contribuabili erau vlăguiti de rețeaua aparatului fiscal ai cărui membri știau să transforme momentul încasării în prilej de înavuțire rapidă. Rapacitatea și mijloacele de constrângere folosite de încasatorii dărilor au reușit să transforme sarcina fiscală, și altminteri grea și insuportabilă, în principala pricină a fugii țăranilor. În epoca fanariotă mai ales, încasatorul dărilor s-a înscris în mintea populației drept cea mai odioasă figură a aparatului de stat. Desăvârșirea reformei fiscale presupunea așadar și reorganizarea ultimei etape a procesului fiscal, perceperea contribuției. Reducerea numărului încasărilor și deci a frecvenței descinderii încasatorilor în sate era prima măsură care se impunea. Intenția inițială a austriecilor de a restrânge încasările la două termene anuale s-a lovit de insolvabilitatea țăranimii, permanent silită să-și îndrume surplusul spre piață pentru a dobândi sumele necesare acoperirii sarcinilor fiscale; un al treilea termen, răspunzând necesității de a fracționa mai mult contribuția și de a o apropia de nivelul disponibilităților pecuniare imediate ale țăranilor, a fost introdus încă din primii ani după reorganizarea sistemului fiscal². Dar regimul celor trei sferturi (*tertialitates*) a trebuit abandonat pentru a lăsa loc în cele din urmă celor patru sferturi (*quartalitates*) instituite încă de reforma lui Brâncoveanu și care aveau să ofere — teoretic cel puțin — formula tuturor reformelor fiscale următoare.

¹ În iulie 1734, Administrația se adresa vornicilor: „... și de să va dovedi că ați făcut dumneavoastră vreo voe vegheată ca în unele sate unde vor fi oameni mai mulți să să lase pentru voia cuiva și în alte sate unde vor fi oameni mai puțini să să pue în vreo pizmă mai mult ca să li se facă năpaste...“, vinovații vor fi pedepsiți; Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 28.

² Corespondența Administrației cu dregătorii județeni dă în vileag realitățile care au impus sporirea termenelor de încasare; în iulie 1723, Administrația, răspunzând solicitării unui vornic, accepta repartizarea încasării contribuției în trei în loc de două „sferturi“: „pentru banii care au rămas de nu s-au cisluit în țară la șfeturile cele două care au eșit, rugându-vă dumneavoastră ca la acéle doao șferturi nu s-au putut îmbrăca toți banii, ci ați zis că să mai facă un șfert al treilea, ca să nu cază oamenilor cu greu, și după rugăciunea dumneavoastră s-au lăsat de s-au făcut și al treilea șfert...“; *ibidem*, L 1-5/205, f. 24.

Cum și așa încasarea întâmpina greutăți, „istovul“ banilor nu se realiza decât rareori, cu mari dificultăți, și satele rămâneau încărcate cu „rămășițe“ (sau „reștanții“, pentru a folosi neologismul care își face acum apariția), care sporeau de la an la an. Când diferența dintre suma repartizată și cea achitată era prea mare pentru ca statul să o poată tolera, erau trimise în județe „execuții“ militare — unități ale armatei austriece care staționau în sate până la împlinirea (istovirea) contribuției¹.

Un progres însemnat trebuia să fie realizat prin instituirea evidenței riguroase a tuturor încasărilor fiscale; absența unei asemenea evidențe lăsase în trecut teren liber tuturor abuzurilor încasatorilor de dări care nu rareori revendicau de mai multe ori achitarea aceleiași îndatoriri fiscale². Evidența încasărilor făcea posibil controlul — „encfiziția“, sau mai târziu, în vremea fanarioților „cercătura“ — destinat să îngrădească și mai mult abuzurile. În 1729, decretul imperial de reorganizare a provinciei, constatând că sistemul de control nu funcționează eficient, impune o revizuire a întregii gestiuni financiare a anilor precedenți și traducerea actelor fiscale în limba latină pentru a putea fi revizuite la Viena³.

Contribuția era prelevată sub două titluri; cea obișnuită sau *ordinară*, destinată armatei și administrată de cassa militară, *lada ostășească*; cea *extraordinară*, păstrată la *cassa provincială*, și al cărei venit era folosit la acoperirea cheltuielilor provinciale, inclusiv salariile personalului administrativ. Din 1729, autonomia financiară a provinciei a fost simțitor restrânsă prin desființarea cassei provinciale și concentrarea întregii gestiuni financiare asupra cassei militare. Concomitent, funcția de *mare comisar*, deținută de un localnic a fost desființată, întreaga contribuție fiind trecută sub controlul unui slujbaș militar (*Kriegskassier*, sau în textele românești crix-cassiaru).

Veniturile camerale: dijmele, angariile, vămile. Succesor „de drept“ al domnilor prin actul de cucerire și prin transferul de teritoriu sancționat de pacea de la Passarowitz, împăratul și-a apropiat veniturile care aparținuseră odinioară Cămarii domnești. Dijmele din oi, porci, albine, vin, vămile de graniță și cele interne — vama târgului — venitul exploatărilor miniere etc.,

¹ „... că oricare din dumneavoastră nu să va afla la soroc cu tot istovul banilor ce iaste rămășiță, să știe că i se va trimite ecjecuție...“; *ibidem*, L 1-5/204, f. 49.

² Hurmuzaki, VI, p. 310-311 și 425; în 1723 Administrația, adresându-se vornicilor și ispravnicilor, îi invita „... să căutați fieștecare ispravnic din fieștecare județ ce fel de rânduiale veți avea să luați du pân sate, au bani, au fân, au grâu, au porumbu să dați cfitanții la toate satele de ce veți lua“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 64 v.-65. Referindu-se la situațiile descoperite în provincie, un memoriu din 1720 sublinia că „țaranului nu i se dădea niciodată o chitanță în schimbul dării plătite, astfel încât unii trebuiau să plătească de două ori aceeași dare...“.

³ Hurmuzaki, VI, p. 400-401.

așzate sub autoritatea supremă a Camerei aulice din Viena și administrate de organele camerale locale din Oltenia, alimentau neîntrerupt tezaurul imperial cu sume însemnate, uneori superioare contribuției, și care spre deosebire de aceasta luau integral și ireversibil drumul Vienei. Rapoartele întocmite de slujbașii camerali încă din primii ani ai ocupației austriece ne introduc în cunoașterea sistemului de organizare a veniturilor Cămarii domnești la începutul veacului al XVIII-lea.

Supraviețuire târzie a unei realități vechi, probabil anterioare „întemeierii”, *dijmele* erau percepute de domnie în virtutea dreptului eminent de stăpânire, extins asupra întregului teritoriu al țării pe măsura unificării lui sub aceeași autoritate superioară; dijma din produse a continuat să constituie și în veacul al XVIII-lea unul din cele mai de seamă venituri ale domniei¹. Progresele economiei monetare au convertit treptat, în veacurile anterioare, prestațiile în natură către domnie în dări în bani — la începutul veacului al XVIII-lea însă procesul nu era încă desăvârșit — dar până la desființarea lor, în epoca regulamentară, aceste îndatoriri ale populației au continuat să păstreze trăsăturile dijmei feudale. Astfel erau înțelese și definite de contemporani, localnici sau străini, care au venit în contact cu realitățile fiscale ale provinciei: „Oierit, dijma din oi; dijmărit, dijma din porci, din miere, tutun și vin”². Definiția nu era o simplă reminiscență a unor realități vechi de mult depășite; alte indicii din aceeași vreme confirmă caracterul de dijma feudală al acestor prestații. Cel mai evident e cazul vinăriciului care era perceput fie în bani fie în vin, o vadră din zece³. Dar și în cazul dijmelor percepute în bani se constată tendința de a respecta caracterul original, de zeciuală, al prestației către domnie. Quantumul oieritului, de pildă, păstrează încă — sau tinde să păstreze — trăsăturile zeciuielii: în decembrie 1724, în ajunul arendării oieritului, boierii olteni, constatând scăderea masivă a prețului oilor, în urma dificultăților provocate comerțului cu turcii de politica austriacă, solicitau, autorităților habsburgice, reducerea sumei impuse pe oaie. Înainte, arătau boierii, — când oieritul era 15 bani de oaie — „... oaia se putea vinde cu 15 pitaci, (= 150 bani), iar berbecul cu 20 pitaci (= 200 bani)”⁴. Potrivit datelor furnizate Consiliului de

¹ Un raport din 1726 asupra dijmelor prelevate de Cămară subliniază funcția lor: „Oieritum et disarmitum, decimae nempe ovium s. v. porcorum, mellis et tabaccae, quae in Valachia Turcica pro Vajvodarum sustentatione constitutae erant...”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 83.

² *Ibidem*, p. 141; definiția aparține dicționarului de instituții oltene, întocmit în 1726 probabil de Nicolae de Porta; definiție identică pe marginea scrisorii adresate în 1718 de episcopul Damaschin al Râmnicului deputaților olteni la Viena; *ibidem*, I, p. 327–328.

³ „Von dem Wein hingegen wirdt der 10te Aymer aus einigen Gebürgen in natura, aus andern in paarem Geldt...”; *ibidem*, p. 390.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1–5/355, f. 45; pentru quantumul oieritului de 15 bani, vezi C. Giurescu, *Material*, I, p. 393. E vorba de cota impusă mării mase a populației, țărănimii; categoriile privilegiate suportau un cūantum mai redus.

război nu mult timp înainte de generalul Königsegg, în urma diminuării masive a exportului de oi din Oltenia, prețul acestora scăzuse de la un taler (= 133 bani), la un florin (= 90 bani)¹.

Consecvenți cu concepția lor despre oierit — al cărui caracter de dijmă îl aveau permanent în vedere — boierii solicitau austriecilor reducerea corespunzătoare a cuantumului impus pe oaie: „întrucât în anul de față prețul oilor a scăzut într-atâta încât se vând fiecare cu câte 4 sau 5 septenari, numiți pitaci în vorbirea de toate zilele, iar la plata acestei dijme a oieritului intră acum trei oi (în loc de una), se cuvine să fie numit nu zeciuală ci întreială (sicque non decimatio sed tertialitatis participatio dici mereatur)... Așadar părerea noastră — pe care o supunem în întregime opiniunii prea înaltului domn, directorul nostru suprem — ar fi ca, având în vedere prețul actual al oilor, și această zeciuală să fie scăzută la 10 bani valahi sau cinci polture de oaie”².

Reținut se cuvine a fi faptul că, deși convertite în cea mai mare parte în bani, dijmele își păstrau încă trăsătura originală de participare a domniei la produsul întregului pământ al țării, asupra căruia continua să exercite un drept de stăpânire eminent.

Întemeiat pe unul din cele mai de seamă izvoare de venituri ale locuitorilor, oieritul ocupa locul de frunte în ansamblul veniturilor camerale. Încasat de austrieci încă din primul an al ocupației militare³, venitul oieritului a sporit masiv în curs de câțiva ani, în măsura în care provincia și-a refăcut șeptelul, iar privilegiile boierilor și ale mănăstirilor — și evaziunile cărora le deschideau larg poarta — au putut fi îngrădite. Indicațiile de care dispunem până în 1726 — an la care se opresc știrile cu privire la suma globală a oieritului, poate pentru că de atunci înainte s-a stabilizat — pun în lumină însemnătatea excepțională a oilor în sistemul de venituri al domniei și implicit în economia țării.

În 1718, oieritul a adus Cămarii imperiale un venit de 24 471 florini renani⁴; în anul următor, 1719, se realizează 31 666 florini renani, spor însemnat datorat în mare parte aflului masiv al turmelor ardeleni care din pricina secetei au trecut în număr mult mai mare decât de obicei în Oltenia⁵; în 1720, venitul sporește la 27 500 taleri, (aproximativ 36 000 florini renani)⁶, iar în 1721 se menține la același nivel⁷. Nu cunoaștem suma percepută efectiv în contul oieritului în anul 1722, dar unele indicații ne oferă posibilitatea de a cunoaște limita inferioară și cea superioară a arendei oieritului, stabilite în

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 639–640.

² *Arh. St. Sibiu*, L 1–5/355, f. 54.

³ C. Giurescu, *Material*, I, p. 147.

⁴ *Ibidem*, p. 282–283.

⁵ *Ibidem*, p. 394.

⁶ N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 140–141.

⁷ Hurmuzaki, VI, p. 352.

funcție de scutirea sau supunerea la dijmă a boierilor și a mănăstirilor. La 15 noiembrie 1722, când erau în curs discuțiile cu privire la suma globală de arendare a oieritului, un dregător cameral, bun cunoscător al realităților locale, propunea 100 pungi (50 000 taleri = circa 66 000 florini renani), în eventualitatea impunerii turmelor boierești și mănăstirești sau 50–60 pungi (25 000–30 000 taleri = circa 33 000–40 000 fl. renani), în eventualitatea contrarie¹. Indicația e prețioasă nu numai pentru că ne oferă un punct de reper pentru suma realizată de Cămară pe seama oieritului, dar și pentru că pune în lumină faptul că domeniul boieresc și mănăstiresc întreținea aproximativ jumătate din ansamblul oilor din provincie. Un salt însemnat a fost realizat în următorii doi ani: în 1723 oieritul a fost arendat pe suma de 83 583 florini renani², în 1724 pe 141 pungi (70 500 taleri = 94 000 florini renani)³; un an mai târziu, la 140 pungi (= 70 000 taleri = circa 96 000 florini renani)⁴, în 1726 la 141 pungi⁵. În 1726 însă arenda înregistrează o scădere de unsprezece pungi, fiind realizată la 130 pungi (= circa 86 000 florini renani)⁶.

În anii buni așadar, venitul furnizat de oierit se apropia de 100 000 florini renani, adică jumătate din nivelul atins în aceeași perioadă de contribuție — cea ordinară și extraordinară laolaltă. Faptul este remarcabil pentru că fixează puternic locul creșterii oilor în ansamblul economiei provinciei; constatarea câștigă în greutate dacă ținem seama că însăși contribuția era într-o măsură însemnată impusă în funcție de avuția de oi a țării (vezi mai sus) și realizată din banii câștigați de locuitori din vânzarea oilor.

Date precise oferă documentația austriacă și cu privire la cuantumul impus în cadrul oieritului pe unitatea impozabilă, oaia. Și acest aspect — ca întregul domeniu al fiscalității de altminteri — se caracterizează printr-o largă varietate de regim, moștenire a vechii structuri fiscale a țării.

Marea masă a populației — țărănimea — plătea, în timpul lui Constantin Brâncoveanu, 15 bani de oaie, în afară de taxa de înscriere a materiei impozabile în catastife și apoi de ștergere, după perceperea dijmei (poclonul: 30 bani pentru înregistrare și 2 pentru ștergere). Boierii și mănăstirile care beneficiau de un însemnat privilegiu: prestau oieritul doar o dată la trei ani și în anii când intra în funcțiune un nou domn, plăteau doar 14 bani (probabil pentru a se marca deosebirea față de locuitorii de rând); oierii străini — mai ales transilvăneni — care-și aduceau oile la păscut în țară, plăteau câte 10 bani de oaie. Încercarea de evaziune atrăgea dublarea cuantumului și o amendă de

¹ N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 144–145.

² *Ibidem*, p. 152.

³ Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 47.

⁴ *Ibidem*.

⁵ M. Popescu, *Spicuri*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 31, p. 215.

⁶ *Ibidem*, p. 215 și N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 180–181.

300 bani¹. Quantumul constatat în Țara Românească la sfârșitul veacului al XVII-lea și la începutul celui următor a fost menținut de organele camerale austriece, cel puțin în primii ani. Contractul de arendare a oieritului, din 30 noiembrie 1720, indica și quantumul ce urma să fie perceput de arendași pe oi: 14 bani de la boieri și mânăstiri, 10 bani de la păstorii străini și 15 bani de la locuitorii de rând precum și taxele de înscriere și radiere din catastif, „toate după datina străveche“².

Criza comercială declanșată de politica monetară austriacă avea însă curând să impună revizuirea „datinei străvechi“; străduindu-se să mențină oieritului caracterul de zeciuială, boierii au cerut austriecilor, încă de la sfârșitul anului 1724, să adapteze quantumul dării la valoarea pe piață a oilor (v. mai sus p. 242), cerere asupra căreia au revenit și în anii următori. Dată fiind situația creată de scăderea prețului oilor, oieritul a ajuns să reprezinte nu a zecea parte din valoarea oilor, ci un sfert sau chiar o treime, reducând astfel masiv rentabilitatea principalului izvor de venituri al locuitorilor. Reacția acestora nu s-a lăsat mult timp așteptată; la începutul anului 1726, Administrația informa autoritățile austriece superioare că locuitorii își distrug mare parte din șeptelul ovin³.

Refuzul austriecilor de a lua în considerare punctul de vedere al autorităților locale nu putea decât să agraveze situația și să accelereze distrugerea șeptelului ovin. În toamna aceluiași an, secretarul Administrației N. de Porta, în general slujitor fidel al intereselor fiscale austriece, insista asupra necesității de a se reduce oieritul, întrucât „țăraniii își jertfesc oile, sau le vând pe orice preț li s-ar oferi, situație care împiedică înmulțirea oilor, nu fără o mare pagubă pentru tezaurul imperial, iar suma arendeii va scădea în viitor, dacă nu se vor lua măsuri din timp ...“⁴.

Perspectiva deschisă de această situație i-a convins în cele din urmă pe austrieci să adopte punctul de vedere al Administrației. Lacunele documen-

¹ Vezi raportul lui Ignațiu Haan asupra veniturilor Cămarii domnești; C. Giurescu, *Material*, I, p. 393–394; precizia informațiilor furnizate de acest raport rezultă din confruntarea cu *Cartea de oierit*, emisă la 16 noiembrie 1697 de Constantin Brâncoveanu și păstrată în *Anatefterul* său, în *SMIM*, V (1962), p. 385.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 477.

³ Încă cu câteva săptămâni înainte, Administrația atrăsese atenția asupra urmărilor gravei situații create de ruperea raportului tradițional între oierit și prețul oilor: locuitorii, arăta raportul Administrației, „ea impulsi strictae rationis causa, oves suas quocunque tandem possunt modo distrahunt, vendunt, mactant, quatenus ulteriori decimarum solutioni et prærecensitis vexationum speciebus evadere queant. ...Quod enim nunc adhuc ad centum et viginti quinque bursas accendit oeriti arrendatio, ideo contigit, quod scilicet incolae minorem ac hactenus extiterat decimationis taxam fieri existimarint, at privati etiam illa spe plures certe adhuc dissipabunt oves“; *Arh. St. Sibiu*, L 1–5/354, f. 93.

⁴ C. Giurescu, *Material*, II, p. 86.

tației fac imposibilă fixarea momentului în care autoritățile habsburgice s-au resemnat să reducă cu o treime oieritul, dar în 1732, faptul — împlinit probabil cu câțiva ani în urmă — este atestat documentar. Raportul înaintat împăratului Carol al VI-lea de Consiliul de război și de Camera aulică sugera un adaos de 2 bani la oierit, care urma să se ridice astfel la 12 bani, pentru a se compensa pierderile suferite de Cămară prin desființarea vâmlor interne¹. E de presupus că între scăderea oieritului la 10 bani și adaosul de 2 bani petrecut în 1732, s-au scurs câțiva ani și e posibil ca modificarea să fi intervenit încă din anul 1727, ca urmare a situației grave produse în anii precedenți. Cât privește suma globală realizată din oierit, e probabil ca ea să nu fi înregistrat o scădere simțitoare în ciuda reducerii taxei percepute de fiecare oaie; Cămara imperială a găsit o largă compensație pentru această scădere prin îngrădirea progresivă care în cele din urmă a echivalat cu o cvasi-desființare a privilegiului boierilor și al mănăstirilor de a nu plăti oieritul decât o dată la trei ani (vezi mai sus paragraful *Regimul privilegiilor*).

Sub denumirea comună de *dijmărit* erau cuprinse dijma din vin, porci și stupi de albine, arendate laolaltă și de obicei împreună cu tutunăritul. Venitul mult mai redus al acestor dijme în raport cu oieritul explică înmănușarea lor într-o singură formulă cu prilejul arendării. Date cu privire la sumele realizate din arenda dijmăritului nu dispunem decât pentru anii 1719–1722; în anul 1719 darea a raportat 8 385 florini renani, în 1720, 14 416 florini în 1721, 23 000 florini, iar în 1722, 34 606 florini renani². Nivelul scăzut al arendei dijmăritului se explică prin părăginierea a numeroase vii în timpul războiului și prin distrugerea a numeroși stupi din pricina secetei. Potrivit informațiilor culese de slujbașii camerali, dijmăritul era arendat de domnie, pe întreaga țară, cu 40–50 pungi. Tutunăritul singur raporta pe întreaga țară 30 pungi și chiar mai mult — indiciu al largii răspândiri a culturii tutunului — dar în Oltenia nu producea mai mult de 600–800 taleri³.

Cuantumul vechi a fost respectat de austrieci și în privința dijmăritului. Cărțile trimise în județe în august 1724 pentru a vesti începutul operațiilor de încasare a dijmăritului indica, după formula tradițională, cuantumul impus: „...de un stup câte bani 13 și de un râmători iar așijderea și de vadra de vin câte bani 20 și de dulumul de tutun câte lei 4 și poclonul de nume de birnic câte bani 30 și de preoți și de camaralist și de aleși câte bani 12 de nume și de răvaș

¹ *Ibidem*, II, p. 479.

² *Ibidem*, I, p. 389.

³ *Ibidem*, p. 391; deși arendat în general împreună cu dijma din porci, stupi și vin, tutunăritul, dare recentă, avea caracter deosebit, pe de o parte pentru că era impus tuturor culturilor de tutun, indiferent de clasa socială căreia îi aparținea stăpânul pământului — așadar derogare de la regimul privilegiului — și în al doilea rând pentru că era impus pe suprafața cultivată, și nu pe producție.

de nume 2 bani”¹. Ca și în cazul oieritului și probabil sub presiunea aceluiași factori — necesitatea de a pune de acord impunerea cu valoarea marfă a obiectului — quantumul dijmăritului a fost redus în anii următori la 10 bani, pentru a fi din nou sporit în 1732².

Venitul dijmelor aparținând domnilor, aceștia aveau latitudinea fie de a-l exploata direct, fie de a-l arenda. Austriecii au experimentat și ei ambele formule; inițial, lipsa de experiență i-a determinat să arendeze atât oieritul cât și dijmăritul. Ulterior, pentru a curma unul din izvoarele de abuzuri și asuprire și în același timp pentru a spori venitul Cămării le-au exploatat „în credință”, adică prin slujbași camerali. În 1724, „cărțile pentru dijmărit” trimise în județe de Administrație vesteau hotărârea autorităților austriece de a renunța la sistemul arendării: „...pentru ca să lipsască toate asuprélele, mâncăturile și alte nedreptăți ce-au fost până acum, ci să să strângă în credință la cinstitul inspectorat”³; o motivare similară, la care se adăuga și mărturisirea dorinței de a spori venitul împăratului, a prezidat în 1733 la încasarea directă a oieritului⁴. Datele referitoare la modalitatea de exploatare a dijmelor sunt prea lacunare pentru a îngădui constatări certe asupra anului în care austriecii au renunțat definitiv la sistemul arendării. Sigur e că înainte de a adopta definitiv formula exploatării „în credință”, autoritățile austriece au revenit în câteva rânduri asupra hotărârii. Hotărârea de a renunța la arenda dijmelor e unul din aspectele majore ale reformei fiscale austriece; dar, în ciuda unor sugestii care preconizau renunțarea la însuși sistemul dijmelor⁵, austriecii au menținut până la sfârșitul stăpânirii lor în Oltenia această instituție tipic feudală a sistemului fiscal al Țării Românești.

Camerei îi aparțineau și venitul exploatării miniere (sare, aramă, aur) și al vâmlor. Întrucât registrele vamale nu s-au păstrat — sau nu s-au găsit încă — venitul rezultat din încasarea taxelor vamale nu poate fi apreciat. Dintre vâmile interne, venit însemnat nu aduceau decât taxele pe vânzarea animalelor: *goștineritul*, taxă de 8 bani impusă de fiecare porc vândut și plătită de vânzător, și *ierbăritul*, de fiecare oaie (8 bani), vacă (24 bani), vițel (12 bani) sau cal (44 bani), plătit fie de cumpărător, fie de vânzător⁶. Cunoscând oprobriul general pe care l-a provocat în țară *văcăritul* — impozit pe animale impus asupra tuturor, indiferent de stare socială — austriecii au renunțat încă de la începutul stăpânirii lor de a-l încasa. Vămile interne au fost de altminteri

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 80-80 v.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 479.

³ Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 80-80 v.

⁴ *Ibidem*, L 1-5/205, f. 57 v.-58 v.

⁵ C. Giurescu, *Material*, II, p. 92.

⁶ *Ibidem*, I, p. 290, 327, 394-395.

desființate în 1731. Pentru a compensa paguba suferită de Cămară de pe urma acestei măsuri, s-a sporit oieritul cu 2 bani și Țijma din porci cu 4 bani și a fost instituită o taxă pe toate cârciumile, inclusiv cele ale stăpânilor de moșii¹.

Bălțile, foste ale domniei, continuau să fie arendate pe seama Cămării²; în sfârșit, întinsul domeniu brâncovenesc din Oltenia și diverse alte așezări au intrat în stăpânirea Cămării și au fost exploatate fie direct, fie prinarendă.

Statul medieval nu își însușea numai o parte însemnată din resursele pecuniare și din produsele populației, dar și din capacitatea ei de muncă. Puțin cunoscute, mai ales sub aspectul cantitativ, angariile, îndatorirea de a presta muncă și de a face cărături în folosul statului, au constituit unul din capitolele însemnate ale fiscalității medievale. Alături de prestațiile de produse în natură, muncile și transporturile, și ele gratuite, mențineau o largă zonă de economie naturală în cadrul sistemului fiscal și al societății medievale românești. În timpul ocupației austriece, muncile și transporturile au fost deosebit de apăsătoare, pentru că erau destinate să satisfacă exigențele autorităților militare și civile, în primul rând lucrările de interes public.

Îndatorirea de a furniza cai și găzduire slujbașilor civili și militari în trecere — *Vorspann (praejunctura)* — era suportată de satele așezate de-a lungul drumurilor principale. Locuitorii acestor sate — forșpănașii — erau scutiți, în schimbul serviciului prestat, de contribuție (în total între 700 și 1 000 familii)³; zadarnic au încercat autoritățile superioare să limiteze prin permise oficiale numărul celor care beneficiau de acest drept și să înlăture astfel abuzurile; un raport întocmit în 1728 semnala că „asupririle de neîndurat pe care le suportă întreaga provincie cu *Vorspann*-ul nu pot fi descrise, întrucât orice militar, slujbaș, cămăraș sau boier de frunte, când vrea să meargă în plimbare, la vânătoare sau unde socotește, fără a cere permisie scrisă din partea Administrației, ci numai întemeiați pe propria lor autoritate, uzurpă dreptul de a-l utiliza, unde vor și cât vor; întreaga provincie geme sub povara neîntreruptelor găzduiri și furnituri de cai...”⁴.

Nici decretul imperial din 1729 nu a reușit să suprimă abuzul, în ciuda prevederilor foarte stricte pe care le conținea⁵. Doi ani mai târziu, un raport constata că locuitorii erau constrânși „cu bătăi și violențe” să livreze găzduire și întreținere; abia înapoiți de la drum, după efectuarea unui transport — observa alt raport — țăranii erau siliți să înhame din nou pentru a face față altei

¹ *Ibidem*, II, p. 479.

² *Ibidem*, I, p. 367, 385–387.

³ *Ibidem*, II, p. 77–78 și 298.

⁴ *Ibidem*, p. 236; țăranii care suportau îndatorirea de *Vorspann* își pierdeau deseori caii, care, în lipsa schimburilor, erau forțați să parcurgă distanțe mai lungi decât cele două stații; Arh. St. Sibiu, L 1–5/355, f. 43.

⁵ Hurmuzaki, VI, p. 404–406.

solicitări¹. Când apăsarea devenea insuportabilă, locuitorilor satelor de drum nu le mai rămânea alt mijloc de scăpare decât fuga; e soluția adoptată la sfârșitul lunii aprilie 1731 de sătenii din Orlești și Furnigari, sate așezate pe drumul dintre Râmnic și Străjești și care, „din pricina constrângerii de a presta continuu Vorspann, au fost silite de fugă”. Teama de reacția în lanț a satelor de drum a determinat Administrația craioveană să solicite comandamentului austriac modificarea întregului sistem de asigurare a obligațiilor de Vorspann.

Și mai apăsătoare pentru ansamblul provinciei, pentru că priveau ansamblul masei rurale, erau muncile la drumuri — construcții de noi căi de circulație — dar mai ales reparațiile la construcțiile de cazărmi și transporturile în interes militar. Un memoriu boieresc din 1731 semnalează agravarea în asemenea măsură a obligației impuse țăranilor de a presta muncă încât, „alternând una cu alta nu încetează aproape niciodată”².

Sub presiunea reacției țărănești, austriecii au hotărât în cele din urmă să reorganizeze întregul sistem de prestații publice în muncă și cărături; în 1735, Administrația anunța vornicilor hotărârea comandamentului austriac de a suprima definitiv „lucrurile de obște” care urmau a fi achitate în bani, dintr-un impozit special impus țăranimii³.

În 1736 măsura era aplicată; Vorspann, munci la cazarme și drumuri, încartiruri etc. au fost desființate; — „s-au tăiat lucrurile de obște” anunța locuitorilor Administrația în ianuarie 1736, toate prestațiile urmând a fi plătite în bani⁴. Sumele de răscumpărare⁵ apăsau pe aceiași umeri, dar noua formulă îngrădea simțitor posibilitatea abuzurilor. Munca forțată prestată statului, una dintre caracteristicile dominante ale fiscalității medievale în Țara Românească, era pentru prima oară desființată și înlocuită prin munca salariată („banii lucrului”); economia monetară marca un pas hotărâtor, invadând unul din cele mai de seamă sectoare ale vieții sociale.

Austriecii au preluat *sistemul vamal*⁶ în vigoare în provincie, aplicat în continuare până când activitatea de reorganizare a cuprins și acest sector al

¹ *Ibidem*, p. 472.

² *Ibidem*, p. 428.

³ „... fiindcă s-au poruncit într-aceste zile de la mai marele directorat cum că fiindcă lucrurile de obște sânt să se răscumpere cu bani gata de la breasla megiașilor și birnicilor...”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 39 v.

⁴ În aprilie 1737, Administrația reamintea vornicilor hotărârea din anul precedent „pentru răscumpărarea podvoadelor”; fiecare vornic avea îndatorirea de a o aduce la cunoștința locuitorilor: „... și vei păzi cu toată silința ca de acum înainte supt mare răspundere și pedeapsă să nu să mai ia nici om, nici vită la vreo podvodă sau lucruri, ori cu ce nume ar fi, fără de plată...”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 140 v. Intervenția Austriei în războiul turco-rus în 1737 a pus, din nefericire, repede capăt experienței.

⁵ 1 florin de contribuabilul birnic și 1 florin și 30 creițari de megiaș; *ibidem*, f. 24 v.-25.

⁶ Unele aspecte ale sistemului vamal austriac au fost dezbătute de Al. A. Vasilescu, *Vămile*

fiscalității. Noile autorități au instituit un cordon de vămi de-a lungul Dunării, al Oltului și al munților, menit să supravegheze strict granițele și să curme contrabanda. Un șir de puncte vamale centrale, având în subordinea lor „stațiuni filiale“, controlau sectoarele de graniță în care fusese împărțit ansamblul frontierei¹. Cuantumul taxelor vamale, mult inferior celor impuse în Transilvania, a fost sporit de austrieci².

Vămile interne se percepeau în orașe, în zilele de târg; exceptat era doar Târgul Ocna, răscumpărare a prestațiilor în muncă a locuitorilor la salină. Taxele încasate pe toate produsele vândute în târguri (*telonium*, vama târgului) au fost preluate de Camera aulică; în 1732, vămile interne au fost desființate, suma pierdută de Cameră urmând a fi recuperată, din sporirea taxei de import și export (de la 3% la 4 1/2%), prin creșterea oieritului și a dijmăritului și printr-o dare impusă pe toate cârciumile din provincie³. Măsura suprima una din cele mai vechi instituții fiscale ale țării și lovea, și în acest sector, în privilegiu; boieri și mănăstiri, în trecut scutiți de plata vămilelor, acoperau acum în mare parte suma de despăgubire prin taxa impusă pe toate cârciumile, fără discriminare.

Olteniei sub austriaci, în *Arh. Olt.*, XII (1924), nr. 15, p. 370–381; în rândurile de mai sus semnalăm doar aspectele noi ale problemei.

¹ Punctele vamale centrale erau în număr de șapte: Vodița, Comana, Oreahova, Islaz, Slătina, Râmnic și Vâlcea; C. Giurescu, *Material*, I, p. 377–385.

² Indicații asupra raportului dintre tarifele vamale ale Țării Românești și cel al Transilvaniei, la C. Giurescu, *Material*, I, p. 368; decalajul s-a menținut foarte mare și după modificarea taxelor vamale în Oltenia; vezi tariful vamal adoptat în 1732, *ibidem*, II, p. 499–527.

³ *Ibidem*, II, p. 479 și III, p. 22 și 30.

ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ ȘI JUDECĂTOREASCĂ

Autoritatea administrativă și jurisdicția erau, în vechea structură a statului românesc, manifestări diferite ale aceleiași puteri. Exercițiul autorității administrative comporta și dreptul de judecată; în linii generale, ierarhia administrativă se confunda cu cea judecătorească.

Statul românesc se înfățișează la începutul veacului al XVIII-lea cu o structură administrativă centralizată; un sistem de instituții administrative — organe centrale și locale, numite și revocate de domnie — încadrează întregul teritoriu al Țării Românești, oferind, în aparență cel puțin, imaginea unui stat autoritar și puternic centralizat; mai greu de întrevăzut, în lipsa unei documentații suficiente și a studiilor monografice, sunt eficiența și limitele acestei autorități. În ce măsură reușise puterea centrală să-și impună efectiv autoritatea pe ansamblul teritoriului țării? Era domeniul — adică cea mai însemnată parte a teritoriului țării — perfect încadrat în sistemul autorității administrative și judecătorești de stat, sau, dacă nu, în ce proporții reușeau stăpânii de moșii să sustragă autorității publice masa rurală pentru a o subordona propriei lor autorități? Cu alte cuvinte, în ce stadiu al procesului de centralizare se afla statul în Țara Românească la începutul veacului al XVIII-lea?

Experiența austriacă furnizează și în această privință elemente de apreciere mai abundente și mai elocvente decât cele aflate în chip obișnuit la îndemâna cercetătorilor istoriei noastre medievale. Întreaga activitate de organizare și permanenta reorganizare a sistemului administrativ prin reforme de structură sau modificări de personal nu și-au propus alt țel decât acela de a transforma aparatul administrativ dintr-un mijloc de satisfacere nemijlocită a intereselor boierilor, într-un instrument fidel al statului centralizator și de strictă subordonare a provinciei față de Curtea din Viena.

1. ADMINISTRAȚIA

Organizarea administrativă a provinciei. Cadrele generale ale organizării administrative a provinciei au fost fixate prin decretul imperial din 22 februarie 1719 și printr-un șir de măsuri complementare din același an; un organ central, *Administrația*, cu sediul la Craiova¹ exercita autoritatea administrativă imediată (*regimen immediatum*), adică locală, și cea mai înaltă în provincie. Austriecii au încredințat marii boierimi Administrația, alcătuită din patru consilieri, sub conducerea unui ban sau președinte, oferind astfel satisfacție dorinței de autonomie formulate în memoriile boierești; evident, satisfacția acordată nu era decât parțială, întrucât activitatea Administrației avea să fie îngădită și controlată de autoritatea superioară a comandantului austriac cu sediul la Sibiu, devenit *director suprem al Olteniei (Principatus Valachiae Supremus Director)*. În anii următori de altminteri, pe măsura dezvoltării conflictului dintre austrieci și boierime, Administrația avea să fie progresiv germanizată; într-o primă etapă, locul banului l-a ocupat un președinte german, apoi un alt german a înlocuit un consilier oltean, pentru ca, în etapa finală, majoritatea membrilor Administrației — trei din cinci — să fie germani².

¹ În repetate rânduri boierii au cerut transferarea capitalei de la Craiova la Târgu Jiu; C. Giurescu, *Material*, I, p. 585, 605; Arh. St. Sibiu, L 1-5/355, f. 44 v., 49 v.; sugestia boierilor a fost adoptată de Consiliul de război și de Camera aulică și supusă spre aprobare împăratului. Argumentele invocate în sprijinul propunerii erau clima nesănătoasă la Craiova, dificultățile de aprovizionare cu apă și cu materiale de construcție, și primejdia mult mai mare de incendiu; C. Giurescu, *Material*, II, p. 22-23. Propunerea a rămas în cele din urmă neaplicată.

² *Componența Administrației craiovene între 1719-1737:*

1719 februarie	<i>Ban</i>	Gheorghe Cantacuzino
	<i>Consilieri</i>	{ Radu Golescu Grigore Băleanu Ilie Știrbei Barbul Cornea (Brăiloiu)
1719 decembrie	<i>Ban</i>	Gh. Cantacuzino
	<i>Consilieri</i>	{ Dositeiu Brăiloiu Staico Bengescu Grigore Vlasto Constantin Strâmbeanu
	<i>Secretar</i>	N. de Porta
1722 decembrie	<i>Ban</i>	Gh. Cantacuzino
	<i>Consilieri</i>	{ Grigore Băleanu Radu Golescu Ilie Știrbei Staico Bengescu
	<i>Secretar</i>	N. de Porta

Casele Băniei, reconstruite după război, erau localul Administrației¹.

Administrația cumula atribuțiile administrative, fiscale și judecătorești; banul și cei patru consilieri dirijau și supravegheau întregul proces fiscal, de la întocmirea catagrafiilor la repartiția și încasarea sarcinilor impuse populației, reglementau prin porunci toate problemele de caracter administrativ și îndeplineau funcția de instanță supremă în lăuntrul provinciei.

Poruncile administrației centrale erau executate în județe de organele locale ale puterii. În fruntea fiecăruia din cele cinci județe ale provinciei se afla câte un *vornic*, care exercita, la scara județului, atribuțiile exercitate de Administrație pe ansamblul provinciei. În subordinea vornicului se aflau patru *ispravnici*, câte unul pentru fiecare dintre cele patru plăși în care se subîmpărțea județul²; veriga ultimă a sistemului administrativ în lumea satelor era

1726 septembrie *Președinte* general I. G. Schramm von Otterfels; din toamna anului 1728, înlocuit cu generalul major Czeyka von Olbranovics.

Consilieri { Ilie Știrbei
Dositei Brăiloiu
Grigore Vlasto
Constantin Strâmbeanu

Secretar N. de Porta

1729, 27 aprilie *Președinte* Czeyka von Olbranovics; din 1732 J. H. Dietrich.

Consilieri { Johann Wilhelm Vogt
I. Băleanu
Șt. Pârșcoveanu
Grigore Vlasto
N. de Porta (decedat în 1732).

1732 *Președinte* J. H. Dietrich (decedat în 1733); din 1733, Sallhausen.

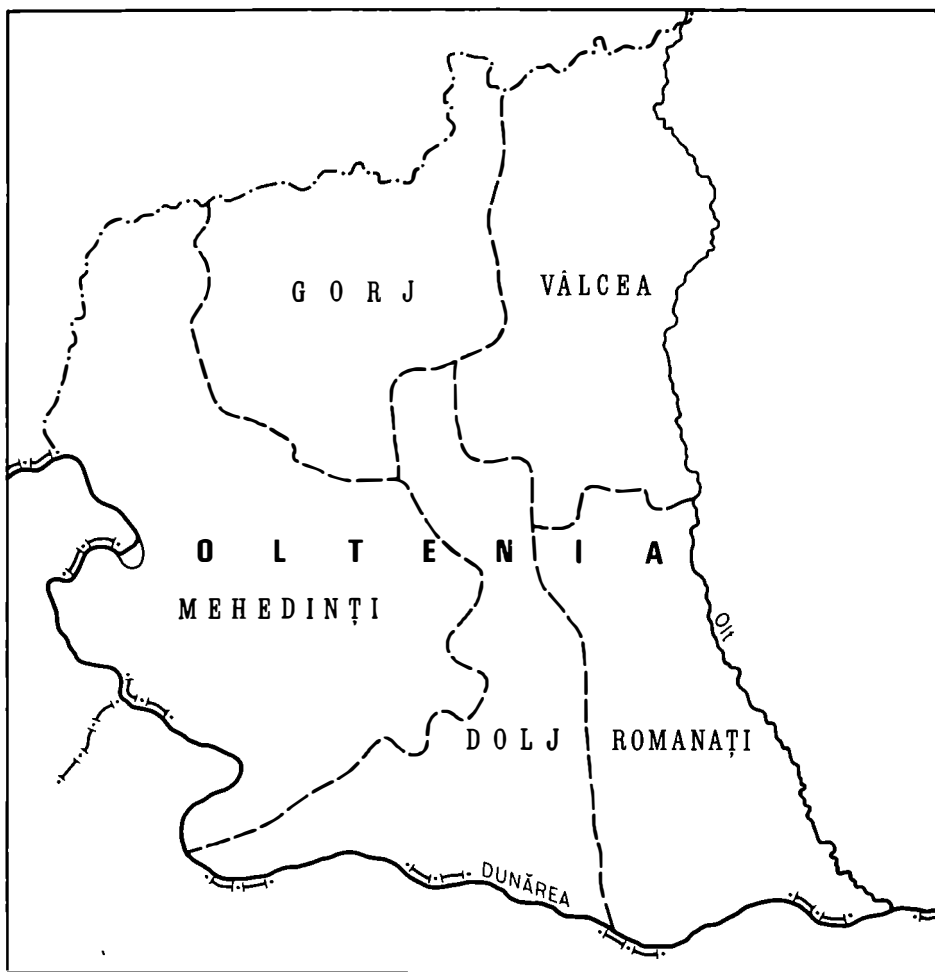
Consilieri { J. W. Vogt
G. Vlasto (înlocuit în 1737 cu von Sumerau).
Șt. Pârșcoveanu
M. Glogoveanu (decedat în 1733), înlocuit cu J.V. Viechtern.

Punerea în aplicare a decretului imperial din 22 februarie 1719 a fost amânată până în 1721; până la sfârșitul acestui an, conducerea olteană a continuat să funcționeze ca și înainte, în calitate de *deputăție*, organ de reprezentare a țării în raporturile cu austriei și de guvernare provizorie.

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 535; deși destituit de doi ani, banul Gheorghe Cantacuzino nu evacuasă încă în 1728 Casele Băniei, în ciuda presiunilor exercitate asupra lui în acest scop; *ibidem*, II, p. 279 și 303.

² „Districtus quisque dividetur in quattuor partes nimirum in partem superiorem, inferiorem, interiorem et mediam, valachice Plassa de Sus, Plassa de Jos, Plassa Demislok et Plassa Demargine vocatas”; Hurmuzaki, VI, p. 325. *Ispravnicii* plășilor au luat locul *vorniceilor*; un timp s-a manifestat o ezitare în alegerea definitivă a denumirii, care abia în cele din urmă s-a fixat asupra termenului de *ispravnic*; C. Giurescu, *Material*, I, p. 499.

alcătuită din *pârcălab* (provisor) sau *vătaf* — a căror numire a fost progresiv asumată de stat și sustrasă stăpânilor de moșii¹ — asistați de *jurații* sau *bătrânii* satului (câte patru jurați în satele cu 100 case, doi în cele cu 50 case și unul în cele cu 25 case), retribuiți prin scutire de contribuție².

Județele Olteniei după harta lui Schwantz von Springfels

Sarcina de a ridica banii contribuției de la vornici și ispravnici și de a-i preda casei militare, cu evidența contabilă corespunzătoare, precum și colectarea și conservarea produselor naturale prestate de provincie pentru întreținerea trupelor austriece, se afla în grija unui *comisar mare* (*supremus comis-*

¹ Avizul autorităților administrative pentru numirea sau înlocuirea unui pârcălab era necesar, în ultimii ani ai stăpânirii imperiale; vezi poruncile Administrației din anul 1736, Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 34 și 39 v.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 498.

sarius) — salarizat cu 800 florini anual¹, asistat de cinci *comisari provinciali*, câte unul de fiecare județ. Magaziile județene, unde erau depozitate proviziile armatei, se aflau sub directa lor supraveghere². În 1731 instituția marelui comisar a fost desființată, sarcinile legate de ea fiind trecute pe seama Administrației și apoi a unui „provințial inșpector“ sau „inșpectorul cel mare al țării“.

Un modest aparat de transmisie a poruncilor și execuție era pus la îndemâna organelor centrale și locale ale administrației. Administrației craiovene i-au fost puși la dispoziție 25 de *călărași (cursores)* — din 1727, numărul lor a sporit la 50 — sub conducerea unui *vătaf*³. Fiecare vornic avea de asemenea la dispoziție câte cinci călărași și 4 *vătășei*, iar ispravnicii aveau în subordinea lor câte trei vătășei pentru împlinirea sarcinilor administrative în plăși, în primul rând pentru încasarea contribuției⁴.

O insistență deosebită și permanent reînnoită au depus boierii pentru a obține reînființarea unui corp de *slujitori*, menit să asigure paza internă împotriva tâlharilor; încă din timpul negocierilor preliminarei fixării statutului provinciei, boierii ceruseră să se mențină „obișnuitele unități de pază ale țării (unități) numite de slujitori“⁵. Zece ani mai târziu, proporțiile luate de acțiunile cetelor de tâlhari îi determinau pe membrii Administrației să revină asupra cererii; expunând directorului suprem climatul de insecuritate creat de cetele

¹ Pentru istoricul instituției, vezi Hurmuzaki, VI, p. 308–309, 334 și 403; C. Giurescu, *Material*, II, p. 357–358; „instrucțiunea” înmănată la 1 august 1723 lui Manta Câmpineanu, „comisarul cel mare al țării” îi delimita precis atribuțiile: „... întâi pentru orânduia dajde dupe cum va veni suma de la Măria Sa Gheneralul comandant... și dupe cum va lua de la Chesariceasca Administrație înscris, pe acea sumă să aibă a lua și dumnealui banii pe județe de la vornici și de la ispravnici deplin. Și unde va avea vreo rânduială de la Chesariceasca Administrație și de la dumnealui Cris comisar cu asigațion, acolo să dea dupe orânduiala ce va avea și dupe cum va lua dumnealui Cris-comisar banii dăjdii, așa să dea știre și dumnealui mai sus numitul comisar la vornici și la ispravnici ca să ia banii den țară... Și pentru orânduiala de grâu, de porumbu au orzu, den fân și de altele ce să va arunca pe județe după suma ce va lua în scris de la Administrație, așa să dea și dumnealui orânduială după asigaționu Administrației și a dumnealui Cris-Comisar...”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/208, f. 43 v.–44.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 296–297.

³ Vezi cererea Administrației și aprobarea ei de către directorul suprem; C. Giurescu, *Material*, I, p. 497, p. 500 și II, p. 275; vezi lista — „foița de călărașii care s-au așăzat să fie în slujbă, dupe porunca Mării Sale gheneralului comandant...”, alcătuită dintr-un căpitan, altă denumire pentru *vătaf*, doi „strea jămeșteri”, un căprar, un stegar și douăzeci de călărași, precum și alți 25 de „călărași de țară”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/204, f. 55–55 v.

⁴ „quibus ispravnicorum tres viros habebit sub se, ut hinc inde mittantur in expeditionibus et vocabuntur vatasii...”; Hurmuzaki, VI, p. 326; cf. C. Giurescu, *Material*, II, p. 459; călărașii împlineau cele mai variate sarcini: transmiteau hotărârile Administrației, constrângeau pe locuitori la îndeplinirea poruncilor, executau pe datomici, arestau pe recalcitranți și-i aduceau la Craiova, participau la operațiile de poliție în județe etc.

⁵ C. Giurescu, *Material*, I, p. 335.

de tâlhari care atacau „atât mănăstirile cât și locuințele boierilor“ și perturbau „liniștea publică“ a țării, Administrația cerea instituirea în fiecare județ a câte unei unități de 50 de slujitori, fiecare cu un ceauș în frunte, ansamblul sub conducerea unui vătaf¹. Refractari instituirii unor unități militare naționale, chiar și cu efective modeste, austriecii au tergiversat adoptarea unei hotărâri; abia în 1734 vornicul unui județ era autorizat să organizeze o unitate de 25 oameni „pentru paza hoților“². În acest răstimp și după aceasta au funcționat cete de panduri; în același an, o poruncă a Administrației informa pe vornicii din Vâlcea, Gorj și Mehedinți „pentru panduri, că s-au rânduit pentru paza hoților“, în primul județ 10, în cel de-al doilea 9; în al treilea 7; „și pentru plata lor li să va face parte din jafurile ce vor scoate de la hoți“³.

La Craiova, din 1723, e semnalat un corp de 100 dorobanți sub conducerea unui iuzbașă, „care sânt orânduți pentru forșpan și pentru alte slujbe ce sânt pentru ofițarii împărătești și pentru alte slujbe ale orașului...“⁴.

Regim administrativ aparte avea ținutul Loviștea, care se întindea de la m-rea Cozia în sus, până la Căineni; satele situate în această regiune, scutite de orice contribuție și afectate în întregime lucrului de întreținere și reparare a Șoselei Caroline deschise de austrieci⁵, erau puse sub autoritatea administrativă a unui pârcălab sau vătaf, numit șpan și asimilat ispravnicilor de plăși⁶. Încercarea autorităților camerale de a sustrage Loviștea autorității Administrației craiovene și de a o supune propriei lor jurisdicții⁷ a eșuat; comandamentul austriac a fost în cele din urmă câștigat de punctul de vedere al Administrației și a pus capăt veleităților Camerei⁸. Locuitorii Loviștei — aproximativ 200 de familii după aprecierea unui raport austriac — erau îndatorați să întrețină drumul și să furnizeze caii de schimb pentru autoritățile care treceau prin regiune, beneficiind în schimb de totală scutire de contribuție⁹.

Paza hotarelor era asigurată ca și în trecut de *plăieși* sau *gornici*, în regiunea de munte, și de *scăunași* (*vigiles*) la Dunăre și Olt¹⁰; în virtutea funcției

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 35.

² *Ibidem*, L 1-5/205, f. 116 v.

³ *Ibidem*, f. 180; în august 1735 „se ridică poteră“ cu oameni din sate și cu panduri, *ibidem*, f. 171; în 1737 „lada județului“, primejduită, urma să fie păzită de vătășai și panduri; *ibidem*, L 1-5/206, f. 161 v.

⁴ *Ibidem*, L 1-5/204, f. 45.

⁵ *Ibidem*, L 1-5/353, f. 29 v.; C. Giurescu, *Material*, I, p. 360.

⁶ C. Giurescu, *Material*, I, p. 538.

⁷ În timpul domnilor, informează un text austriac, Loviștea depindea în întregime de vameșul de la Căineni, atât din punct de vedere administrativ, cât și judecătoresc; *ibidem*, p. 288-289.

⁸ *Ibidem*, p. 559-560, 588, 630.

⁹ *Ibidem*, p. 637-638.

¹⁰ Arh. St. Sibiu, L 1-5/355, f. 50; C. Giurescu, *Material*, II, p. 275; *martalogii* au fost desființate încă din 1721; *ibidem*, I, p. 492; totuși două unități de câte 12 martalogi au subsistat

lor vamale ei erau așezați sub autoritatea *Camerei imperiale*, de care depindeau nu numai din punct de vedere administrativ dar și judecătoresc. Plăieșii erau grupați în unități conduse de un *vătaf de plai*, toți laolaltă aflându-se sub conducerea unui *căpitan de plăieși*; scăunașii se aflau sub conducerea vameșilor. Retribuția lor consta în timpul domnilor din scutiri de contribuție și din participarea la venitul dobândit din confiscarea mărfurilor de contrabandă¹; regimul austriac îi retribuia prin reducerea la jumătate a contribuției. În 1721 se numărau 110 scăunași și 134 plăieși², dar în anii următori numărul lor a sporit; în 1728 sunt semnați 300 plăieși³; în 1731, erau în total 407 plăieși și scăunași⁴, iar în 1735, 414⁵. Recrutarea paznicilor hotarelor era prilej de numeroase fricțiuni înăuntrul provinciei. Boieri și mănăstiri, lipsiți uneori de rumâniilor lor cărora înscrierea în rândul plăieșilor și scăunașilor le oferea o posibilitate de desprindere din condiția servilă, grupuri fiscale rurale lipsite câteodată la cislă de cei mai înstăriți din rândurile lor, protestau deseori împotriva selecției operate la recrutarea paznicilor hotarelor; instrucțiunile emise în 1723 de generalul Königsegg erau menite să remedieze toate aceste inconveniente⁶, deși plângerile ulterioare lasă să se întrevadă că aplicarea lor nu a dat rezultatele așteptate.

Un conflict acut între Administrație și Cameră s-a desfășurat în legătură cu exercițiul autorității administrative și judecătorești în orașe. Socotindu-le „locuri fiscale“, care „întotdeauna au depins de Cămara domnească“, slujbașii

până în 1734, la Oreaova și Vadul Diului; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 60 v. Iată, în definiția boierilor înșiși, cele trei categorii de paznici, astfel cum funcționau în vremea domnilor: „(homines)... ad montes custodiendos, vulgo gornicos dictos, finia respicienda, vulgo scaumnassios et demum ad telonii servitium, vulgo martalogos“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 495.

¹ Pentru istoricul instituției înainte de stăpânirea austriacă, merită relevate informațiile furnizate în 1719 de Administrație: „De Plajassonibus cum corundem Vatasis... tempore Vajvodarum ea observabatur consuetudo, ut nimirum quisque Plajassonum cum suis Vatasis custodiret montem sibi commissum et pro solutione lucrum ibidem acquisitum haberet; at si damnum quoddam in eodem monte eveniret, tunc Plajasoni danda foret ratio. Qui Plajasones pariter cum provincia contribuerant... levioerem tamer respectu aliorum sibimet comparium praebendo summam...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 25 v.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 498.

³ *Ibidem*, II, p. 247.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 215.

⁵ 94 în Vâlcea, 66 în Romanțați, 111 în Gorj, 25 în Dolj și 118 în Mehedinți; Hurmuzaki, VI, p. 518-522.

⁶ „Fiind poruncă de la măriia sa ghegeneralul-marșal, comendantul și marele nostru director grof de Chinesseg, pentru scăunașii și plăiașii, ca să să așaze oameni de mijloc de acei care nu sânt nici bogăți, nici săraci, nici bătrâni, nici tineri și să nu fie oameni străini, au cu alte pricini, nici să fie rumâni mănăstirești au boierești, ci să fie oameni slobozi, pământeni și de credință și fără de nici o pricină și care vor fi acom scăunași au plăiași, rumâni mănăstirești au boierești, să să scoată și să să pue alții din statul de mijloc...“; *Doc. rel. agr.*, p. 309-310.

camerali s-au străduit să-și rezerve conducerea orașelor, limitând astfel autoritatea Administrației. Conflictul s-a prelungit câțiva ani și s-a încheiat în 1723 prin triumful Administrației careia îi era lăsată autoritatea administrativă și judecătorească asupra orașelor, pe seama Camerei rămânând doar grija veniturilor camerale¹.

Orașele erau administrate de *juzi sau județi (judex; Markt-Richter; la Craiova denumirea alternează cu cea de ispravnic)*, asistați de patru *jurați (pârgari)*; pentru prima oară s-a introdus instituția *notariatului* în orașe. Instrucțiunile înmânate autorităților orașenești lasă să se întrevadă sfera lor de activitate. În primul rând controlul vieții economice a târgului, al activității de schimb: „întâi să cêrce să vază pentru toate céle ce să vând în târgu bucatele de mâncare și de băutură...“; îndatorirea județului era de a informa Administrația asupra evoluției prețurilor, pentru adaptarea narturilor; urma controlul măsurilor și greutăților. Măsurile de securitate în oraș, atât împotriva incendiilor, cât și a răufăcătorilor erau alta din atribuțiile de seamă ale administrației orașenești: „să aibă grijă să dea în știre tuturor orașenilor, puind în toate săptămânile să strige pristavul de uliță pentru focuri și să măture coșurile și când va fi vânt mare să stingă focurile ca să nu se întâmple vreo primejdie să să aprinză niscare case“². În 1734, căpitanul de călărași și județul Craiovei primeau împreună sarcina de a veghea asupra pazei „târgului bâlcuiului“; călărașii aveau „să umble de strajă pân la miezul nopții pe uliță și-nprejurul orașului“, iar restul timpului „să umble județul împreună cu oamenii lui“³. În sfârșit, atribuție esențială, județului îi revenea dreptul de a judeca pricinile minore din târg (vezi mai jos par. consacrat justiției). În îndeplinirea sarcinilor sale, ispravnicul Craiovei avea la dispoziția sa patru vătășei⁴.

Evoluția sistemului administrativ și a politicii de reformă. Acesta era cadrul instituțional al regimului administrativ instaurat de austrieci și inspirat în parte din realitățile locale. Ce intenții îi animau pe elaboratorii acestui regim, în ce spirit trebuiau să administreze provincia autoritățile instituite prin decretul imperial din 1719 și prin actele anexe? Cât de fidel reflectă activitatea

¹ Pentru etapele luptei între Administrație și Cameră vezi Hurmuzaki, VI, p. 335, Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 42, 48, 86, 91; L 1-5/355, f. 35 v. și 38 v.-40 v.; C. Giurescu, *Material*, I, p. 388-389, 415-416, 580-581; în 1732, în sfârșit, Administrația era în măsură să comunice județului de Craiova să nu mai dea ascultare slujbașilor camerali, ci doar ei înseși, întrucât aceasta era hotărârea directorului suprem; Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 47 v.

² Vezi „Instrucțiia“ înmănată județului târgului Caracal, la 28 aprilie 1723, și cea adresată ispravnicului Craiovei, la 1 august 1723; Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 21 și 36-37 v.

³ *Ibidem*, L 1-5/205, f. 172 v.

⁴ *Ibidem*, L 1-5/204, f. 21.

acestora spiritul instrucțiunilor austriece? Cu alte cuvinte cum trebuia să funcționeze și cum a funcționat aparatul administrativ?

Viciile fundamentale ale vechiului aparat de stat apar cu toată evidența în epoca stăpânirii austriece. Dominat de boieri, care vedeau în dregătorii un privilegiu de clasă, aparatul de stat era convertit de ei în instrument direct de realizare a intereselor lor economice și sociale, pe seama masei populației rurale, dar și în detrimentul efortului de afirmare a autorității centrale. Sistemul administrativ lăsa masa populației la bunul plac al dregătorilor; repartiția sarcinilor fiscale — cu posibilitatea de a le agrava sau ușura — dreptul de a judeca și de a impune amenzi și puterea administrativă erau concentrate, toate, în mâinile dregătorilor, care erau de regulă în același timp stăpâni de moșii în zona supusă autorității lor, dispunând astfel de un instrument excepțional de dominare a țărănimii.

Austriecii au înțeles de la început că pentru a putea exploata în bune condiții resursele provinciei, sistemul ei de guvernare trebuia structural reformat. Pentru a da încasărilor fiscale o bază stabilă trebuia pus capăt fugii țărănimii și cauzelor care o provocau: exploatarea masei rurale de către boieri în dubla lor calitate de dregători și stăpâni de moșii. Un sistem strict de evidență a populației trebuia să ofere autorității mijlocul de a înlătura imensele abuzuri comise cu prilejul repartiției dărilor; dar, pentru a obține această evidență se cerea nu numai îngrădită fuga locuitorilor dar și suprimată evaziunea fiscală de imense proporții, prin mijlocirea căreia stăpânii de moșii sustrăgeau statului, în folosul propriei lor exploatare, o parte însemnată a masei rurale. În sfârșit, statul trebuia să recupereze o parte însemnată a veniturilor sale alienate prin privilegii care se amplificau în mari proporții prin fraudă. În realizarea tuturor acestor țeluri, politica de reformă avea să se lovească cu necesitate de rezistența boierimii.

Îngrădirea puterii boierimii era așadar programul firesc al oricărei autorități cu velleități centralizatoare. Interpret fidel al acestui fel de a concepe viitoarea guvernare a provinciei, decretul imperial de organizare a Olteniei se străduia să imprime de la început Administrației spiritul în care urma să-și desfășoare activitatea: „sarcina acestora (a membrilor Administrației)... va fi de a apăra poporul împotriva nedreptăților stăpânilor de moșii“; categoriile cele mai oropsite, robii și rumânii, urmau să fie scoase de sub jurisdicția stăpânilor lor, tocmai pentru a pune capăt arbitrarului boierimii într-unul din sectoarele în care se desfășura cel mai nestingherit¹.

În același spirit, dar și mai explicite, erau instrucțiunile trimise generalului Steinville pe marginea decretului imperial: „... să se introducă în provincie o bună orânduială, să se vegheze cu strășnicie la administrarea justiției, să nu se

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 350–351.

îngăduie nimănu să comită o nedreptate; țăranii să fie apărați după dreptate împotriva tiraniei strigătoare la cer a boierilor și a nobilimii...”¹, și, unul după altul, textele emise de Curtea din Viena și instrucțiunile adresate Administrației de comandament austriac din Sibiu se făceau ecoul acestei concepții de guvernare. Ajunse însă în mediul local, directivele habsburgice sufereau un puternic proces de refracție; realitățile locale reușeau să imprime activității administrative un curs cu totul diferit de cel preconizat de autoritățile imperiale. Paradoxul politicii austriece în Oltenia în faza inițială a constat tocmai în încercarea de a concilia un program politic absolutist, de îngrădire a puterii boierimii, cu un aparat de stat alcătuit din boieri. În fapt, membrii aparatului administrativ-judecătoresc se recrutau exclusiv din rândurile boierimii; consilierii Administrației, vornicii și ispravnicii, precum și titularii celorlalte dregătorii erau fie mari boieri, fie boiernași², iar administrația satelor le era în întregime subordonată. Lăsând puterea administrativă și judecătorească în provincie pe seama boierimii, austriecii au creat condiții optime pentru realizarea tendințelor ei fundamentale în principalele domenii ale vieții interne. Precauțiile adoptate de autoritățile habsburgice pentru a preîntâmpina primejdia s-au dovedit ineficace. În câțiva ani de la instituirea regimului creat prin decretul imperial, grupul de mari boieri care dominau Administrația și dregătorii județeni înrudiți sau aflați în legături de interese cu ei au reușit să-și promoveze masiv interesele; satele aflate în stăpânirea lor au fost sustrate total sau în mare parte sarcinilor publice, satele libere și cele „neprotejate” au fost supuse unui regim de apăsare fiscală insuportabilă care se încheia fie cu spargerea lor fie cu invocarea protecției dregătorilor și deci cu extinderea și agravarea raporturilor de dependență personală, catagrafiile și conscripțiile erau complet viciate, încercarea de a stabili evidența populației a fost compromisă și o dată cu ea efortul de a instaura un regim de stabilitate fiscală.

Explicația situației create în provincie era prea bine cunoscută austriecilor; când, în 1727, generalul Tige recapitula, pentru informarea Consiliului de război, istoricul administrației oltene, el știa că pricina cea mai de seamă a eșecului încercărilor de reformă din timpul predecesorilor săi se afla în „atoputernicia boierimii” („die allzugrosse Macht der Edelleuthen”)³. Toate măsurile

¹ *Ibidem*, p. 352.

² Vezi de pildă prima listă a membrilor aparatului administrativ județean numiți în 1719: „*Bojarones* (s. n.) in quinque districtibus Valachiae Caesareae pro vornicis et ispravnicis electi et confirmati”; Hurmuzaki, VI, p. 326; instrucțiunile adresate în octombrie 1719 Administrației prevedeau numirea, în fiecare plasă, „a câte unui *boier* cu titlul de ispravnic”; Hurmuzaki, VI, p. 325; de fapt, consilierii Administrației și vornicii județelor erau aleși dintre boierii mari, iar ispravnicii dintre boierii de condiție inferioară „... von der Versammlung deren schlechteren Bojaren erwöhlet werden”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 211–212.

³ *Ibidem*, p. 210.

ulterioare de reformă nu au fost altceva decât o luptă permanentă pentru a transforma aparatul de stat al provinciei dintr-un organ de putere al marii boierimi într-un instrument de guvernare al autorității centrale.

Reformele administrative s-au dezvoltat treptat, în contact cu realitățile locale și din necesitatea de a frânga rezistența boierimii la transformările impuse sistemului de guvernare a provinciei. Încetul cu încetul s-a instaurat o nouă concepție asupra funcției, atribuțiilor și îndatoririlor dregătorului. Unele trăsături ale statului modern își fac apariția pentru prima oară pe teritoriul țării.

Întreaga activitate administrativă urma să se desfășoare în cadrele rigide fixate de *decretele și rescriptele imperiale* și de *instrucțiunile* comandamentului austriac. Competența, atribuțiile și îndatoririle dregătorilor erau strict statornicite prin instrucțiunile emise de conducerea austriacă. La încheierea mandatului, dregătorii erau siliți să-și justifice activitatea și gestiunea, cei vinovați de nereguli urmând a fi sancționați. Era așadar instituită răspunderea activității administrative¹.

Controlul permanent al activității aparatului de stat pe care au încercat să-l instituie austrieii presupunea însă evidența strictă a actului administrativ. Instituirea protocoalelor Administrației centrale și a celor județene a venit în întâmpinarea acestui deziderat. Acestei inițiative i se datorează voluminoasele *protocoale* în limba română și latină, dintre care din nefericire nu s-au păstrat decât șapte. Instrucțiunile din 1722 prevedeau ținerea evidenței activității administrative, pe ramuri de activitate, — cauze judiciare, porunci administrative, tabele fiscale — în protocoale speciale, care urmau să fie păstrate în Cancelaria administrației și nu acasă la dregători².

O etapă însemnată în lentul proces de transformare a concepției administrative și a convertirii dregătorului din beneficiar al actului administrativ în slujbaș al interesului public a fost marcată de *salarizarea dregătorilor*. Măsura, care avea să devină una din principalele caracteristici ale politicii de reformă a domnilor fanarioți — a lui Constantin Mavrocordat în primul rând — își găsește originea în reorganizarea sistemului administrativ din Oltenia în timpul stăpânirii austriece. Salarizarea aparatului administrativ a fost instituită o dată cu Administrația, în 1719; banul, apoi președintele, de pildă, primea

¹ În decembrie 1735, de pildă, Administrația reamintea inspectorului provincial îndatorirea de a revizui gestiunea foștilor dregători: „...pentru d-lui Barbul Otetelișanul și alții cari au fost vornici și ispravnici, să stea să-și facă compotul de slujba lor care au avut înainte dumitale...”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 21 v.; la începutul anului următor, un grup de foști vornici și ispravnici ai județului Gorj primeau porunca „să-și ia toate scrisorile câte vor fi având din vrămea de când au fost în slujba la acel județ mai sus zis, să să afle negreșit de azi, luni, într-o săptămână ... la Târgul Jiului, fiindcă la acest soroc să va afla acolo și d-lui cinstit provincial inspector acolo ca să facă incviziție...”; *ibidem*, L 1-5/206, f. 26.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 535.

salariu 6 000 florini anual, fiecare dintre cei patru consilieri și secretarul Administrației câte 1 000 florini¹, ceilalți dregători și slujbași după un barem fixat de austrieci împreună cu Administrația².

Salarizarea nu a devenit nici în această perioadă modalitatea exclusivă de retribuție a aparatului administrativ-judecătoresc; unele din formulele tradiționale de remunerare a slujbașilor se regăsesc și în timpul stăpânirii austriece, pe treapta inferioară a aparatului administrativ. Scutirea de dări și participarea la venitul atât de însemnat al gloabelor erau două din modalitățile mai frecvente de substituire sau de împlinire a salariului³. Pârcălabii și jurații satelor nu primeau salariu, dar erau scutiți de dări; în schimb, juzii și jurații orașelor erau nu numai exonerati de contribuție, dar erau și salariați de orașe; de asemenea vătășeii, folosiți de vornici și ispravnici în activitatea administrativă a județelor, erau în același timp retribuiți cu un salariu de 50 de florini și cu scutirea de dări. Și personalul folosit de Cameră era în parte retribuit prin scutiri de contribuție. Toți cei care exercitau atribuții judiciare se împărtășeau legal din venitul activității judecătorești. Pe alocuri, la începutul stăpânirii austriece cel puțin, se mai întâlnește și îndatorirea de a presta clacă în contul

¹ *Ibidem*, p. 505 și 522.

² Iată, de pildă, primul stat de salarii din istoria țării păstrat, tabelul de salarizare întocmit în 1724 de Administrație: „Rânduiala ce s-au făcut pentru simbriile ofițiarilor țării, celor ce să află în slujbă ca să li să dea plata lor de un an din lada țării, începând de la avgust într-o zi, leat 1723 stil nou, de când au intrat în slujbă, până la avgust într-o zi stil nou 1724, cum arată în jos anume:

Vel comisar al țării i 2 logofeți i 2 călărași	648 lei
Vel portar i un logofăt	318 lei
5 vornici, la un vornic po lei 300 i de un vornic câte un logofăt po lei 18	1 590 lei
20 de ispravnici, de un ispravnic po lei 150	3 000 lei
pentru vătaf de călărași	120 lei
pentru un portar	60 lei
pentru 4 canțeliști rumânești	180 lei
pentru 1 tălmaci al țării	100 lei
pentru 1 doftor	180 lei
pentru 1 dascăl letinescu	100 lei
pentru 1 dascăl elinescu	100 lei
pentru 1 gerah	24 lei
pentru 1 armaș	60 lei
pentru 25 călărași, de un călăraș po lei 24	600 lei

Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 73 v.

³ În 1723, la plângerea locuitorilor din Târgu Ocna, că nu pot suporta salariul judeului și al celor patru jurați, autoritățile camerale propuneau suprimarea salariului celor din urmă, rămânând însă în continuare scutiți de dări; C. Giurescu, *Material*, I, p. 562.

retribuției¹. Salariul era așadar încă departe de a cuprinde ansamblul aparatului de stat; totuși sistemul instituit în timpul stăpânirii austriece constituie prima mare încercare de a destrăma formula administrativă tradițională; dregătorul devenea, în principiu cel puțin — deoarece o realitate îndătinată nu se lasă atât de lesne substituită — instrumentul statului centralizator, retribuit de acesta și nu direct de sine însuși pe seama populației așezate sub autoritatea sa.

Activitatea însăși a corpului administrativ era minuțios reglementată; sediul Administrației — se interziceau ședințele la domiciliul consilierilor —, participarea la ședințe, ordinea de așezare și de votare, introducerea postulantilor, organizarea și activitatea cancelariei, orarul și repartitia zilelor săptămânii pe resorturi, vacanțele dregătorilor, toate acestea erau minuțios reglementate².

Rezistența mării boierimi la aplicarea efectivă a politicii austriece explică slaba eficiență a reformelor administrative și succesiunea, la scurte intervale, a măsurilor de reorganizare a aparatului administrativ și a activității sale. Abia trecuseră trei ani de la data emiterii decretului imperial cu privire la organizarea provinciei, când generalul Königsegg s-a văzut în situația de a emite un amplu text cu instrucțiuni al căror conținut nu lasă loc la nici o îndoială asupra rostului său. Pornind de la constatarea că unii — aluzie evidentă la membrii Administrației — fie nu au înțeles prevederile decretului imperial, fie „mai degrabă nu au vrut să le înțeleagă“ fie, în sfârșit, „nu le-au pus în aplicare“, instrucțiunile comandantului suprem austriac se străduiau să reamintească principiile generale care aveau să prezideze la administrarea provinciei și să reglementeze amănunțit activitatea administrativă. Pe plan social, instrucțiunile tindeau să pună capăt practicei de largi proporții a boierilor și mănăstirilor, care îndrumau cu sila pe țăranii reveniți din pribegie și pe imigranții străini spre moșiile lor, unde îi rumâneau la scurt interval. Problema era esențială pentru că în funcție de soluția ce i se da, raporturile de clasă, în sectorul

¹ Locuitorii orașelor de pildă trebuiau să presteze câteva zile de clacă în favoarea juzilor orașelor; vezi mai sus, p. 116; corpul de 100 de dorobanți instituit în 1723 la Craiova, era îndatorat să presteze comandantului lor „... trei zile de lucru într-un an, ori la ce i-ar pune la slujba casii...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 45; ambele cazuri se încadrau în măsurile legale. În realitate însă, toți dregătorii impuneau locuitorilor aflați sub autoritatea lor, în chip abuziv, prestarea clăcii, fapt care a fost denunțat drept unul din cele mai apăsătoare și frecvente abuzuri ale sistemului administrativ; una din cerințele de bază pentru reorganizarea provinciei era abolirea acestui abuz; C. Giurescu, *Material*, II, p. 295.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 534-535; adaptarea la noul regim nu s-a realizat fără dificultăți; boierilor care, obișnuiți cu un regim mai puțin strict, uitau să se înfățișeze la slujbă după încheierea vacanței, Administrația le reamintea îndatorirea de slujbă: „... s-au scris la d-lui preacinstitul consiliariu de Pârșcoveanu, fiindcă sorocul vacanței au trecut și Administrația s-au strâns, să ia osteneală să vie pân duminică aici, ca să fie și d-lui la începerea sisionului de acum...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 35 v.

principal al vieții sociale, aveau să se îndrume spre formula dependenței personale, care se sustrăgea autorității statului, sau spre aceea a îndatoririlor reglementate și controlate de stat. Pentru a înlătura obiecțiile boierimii, instrucțiunile veneau în întâmpinarea uneia dintre dorințele ei cele mai insistent formulate, sporirea zilelor de lucru impuse țăranilor. Mai direct și mai grav erau lezate interesele autorității habsburgice de evaziunea fiscală tolerată și încurajată de boierime pe scară mare în favoarea propriilor ei țărani dependenți; punctul 13 al instrucțiunilor abrogă total scutirile acordate de Administrație „în favoarea fie a supușilor și șerbilor mănăstirilor... fie ai boierilor, fie ai însuși banului“. Punctul 18 al instrucțiunilor prevedea o evidență strictă a amenzilor percepute, venit de seamă al aparatului administrativ și pe care statul înțelegea să și-l aproprie în viitor.

Un alt șir de măsuri își propuneau să încadreze în norme precise activitatea administrativă și judecătorească.

Instrucțiunile din 1722 erau menite, în intenția elaboratorilor lor, să pună capăt abuzurilor boierilor dregători și să îngrădească activitatea acestora în limitele fixate de interesele autorității superioare. Dar, în contact cu realitățile fundamentale și ancestrale ale provinciei, reforma administrativă din 1722 s-a dovedit tot atât de inoperantă ca și cea din 1719. Anii care au urmat au cunoscut nu resorbția și dispariția fenomenelor incriminate, ci agravarea lor în proporții necunoscute înainte.

Criza acută a raporturilor dintre autoritățile habsburgice și administrația olteană avea să se dezvolte în anii următori, pe terenul fiscalității, cel mai sensibil pentru austrieci. Anii care au urmat instrucțiunile din 1722 au cunoscut o progresivă și masivă scădere a masei contribuabililor, redusă până la jumătatea nivelului (1725); intrarea sub protecția dregătorilor a mii de contribuabili — moșneni sau țărani lipsiți de pământ — a lipsit statul de tot atâția contribuabili, făcând imposibilă menținerea cuantumului contribuției anterior fixat. Străduindu-se să pună de acord sarcina fiscală a provinciei cu noile catagrafii, boierii Administrației au solicitat o simțitoare reducere a contribuției pe anul 1726¹; constatând că provincia nu putea fi guvernată după concepția lor cu o Administrație complet dominată de boierime și a cărei activitate urmărea exclusiv să-i slujească interesele, austriecii au hotărât încă de la începutul anului 1726 să instituie un control direct asupra activității Administrației, destituindu-l pe ban și numind în locul său un german. Memoriul înaintat împăratului de Eugeniu de Savoia în calitate de președinte al Consiliului de război și al Camerei aulice, pornind de la constatarea că, potrivit știrilor neconținut sosite din provincie, stările de lucruri din Oltenia „se agravează din zi în zi“ din pricina comportării arbitrare a dregătorilor, conchidea că singura posibilitate de

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 11.

ameliorare era substituirea Administrației și controlul ei direct de către un președinte german. Programul trasat viitoarei Administrații nu prevedea altceva decât rezolvarea problemelor lăsate nerezolvate de Administrația în funcție: întocmirea în bune condiții a conscripției și, prin urmare, rezolvarea problemei fiscale, rezolvarea problemei catalogului boierilor și a privilegiilor etc.¹. Propusă la începutul anului 1726, reorganizarea Administrației avea să devină realitate abia în toamna aceluiași an; în luna septembrie 1726, Consiliul de război îi comunica banului Gheorghe Cantacuzino încetarea funcției sale, acordându-i în același timp titlul onorific de general al armatei imperiale, o pensie viageră de 3 000 florini anual, care urmau a fi percepuți din cassa inspectoratului Transilvaniei, unde fostul ban era invitat să-și petreacă restul zilelor². O dată cu înlăturarea lui Cantacuzino de la conducerea Administrației, a fost abrogat și titlul de ban, reminiscență a autonomiei provinciei. Un prim pas era marcat de politica de preluare a controlului direct al provinciei de către austrieci și, în același timp, de îngrădire a puterii boierimii.

Rezultatele dobândite prin schimbarea Administrației³ au fost departe de a corespunde așteptărilor conducerii imperiului; câștigându-l pe generalul Schramm, pe care au știut să și-l asocieze așezând sub „protecția“ sa câteva din numeroasele sate sustrate sarcinilor publice, boierii au putut să continue nestingherit practicile pe care se străduiau să le curme măsurile de reorganizare. Scurt timp după efectuarea acestor modificări, austriecii au avut prilejul să constate că *singurul rezultat dobândit a fost substituirea unui grup de boieri și de interese boierești printr-altul*. Noua echipă de boieri consilieri avea să se dovedească cel puțin tot atât de zeloasă în a-și promova propriile interese și ale grupului mai larg de boieri pe care îl reprezenta ca și cea precedentă. Abuzurile administrative se desfășoară nestingherit. Reușind să promoveze în administrația județelor rudele cele mai apropiate, marii dregători au constituit o rețea administrativă care împânzea și domina întreaga provincie. Sosit în țară la sfârșitul anului 1727 pentru a inspecta și a remedia situațiile existente, generalul Tige a luat act de acest viciu fundamental al sistemului administrativ: „*acum lucrurile stau astfel că, de pildă, un frate este consilier al Administrației, celălalt e vornic, sau nepotul de soră este consilier și nepotul de bunic e vornic, de unde urmează că atunci când bieții supuși se plâng împotriva asupririlor și*

¹ Memoriul adresat împăratului de președintele celor două comisii, la C. Giurescu, *Material*, II, p. 13–25; ideea substituirii banului printr-un președinte german al Administrației fusese emisă încă din 1723 de generalul Königsegg, în plin conflict cu boierimea olteană; *ibidem*, I, p. 604.

² *Ibidem*, II, p. 106; Gh. Cantacuzino a fost îndepărtat din Oltenia pentru a nu deveni centrul de polarizare a mișcărilor de opoziție: „*umb ihme alle adhaerenz, oder etwaige Intriguen mit dier wallachischen Nation abzuschneiden...*“; *ibidem*, p. 107.

³ Ceremonia instalării noii Administrații, *ibidem*, p. 125–126.

împilărilor suferite din partea lor și împotriva guvernării lor nedrepte, nu sânt ascultați de aceștia, deoarece fratele, nepotul etc. din Administrație împiedică cursul firesc al dreptății¹. Autoritatea publică încredințată era convertită de dregători în mijloc de promovare a intereselor lor personale; locuitorii erau constrânși de slujbașii județeni să presteze clacă pe moșiile lor². Dar, în ciuda hotărârilor repetate din an în an și a accentuării controlului exercitat asupra Administrației județene, obiceiul și-a menținut toată vigoarea; o poruncă adresată vornicilor în februarie 1734, pornind de la constatarea că „nu să țin acélea care sânt oprite de la măriia sa mai marele nostru director și poruncite de la noi, adică lucrurile și clăcile ale dumneavoastră vornicilor, ale ispravnicilor, ci încă să întind și păn la vătășai de să fac în cinste, care cade foarte cu greu lăcuiitorilor...”, încheia cu hotărârea comunicată dregătorilor județeni „să fiți oprți de tot de acest feliu de lucruri fără plată, ci să publicăluiești la toți lăcuiitorii județului ca să știe să nu lucréze nimeni fără plată”³.

Determinantă însă, pentru orientarea politicii austriece, avea să fie tot evoluția problemei fiscale. Dacă, începând din 1727, numărul populației, astfel cum apărea în catagrafiile Administrației, revine la nivelul maxim atins în 1722, în schimb, nici un progres nu a fost realizat în lichidarea sistemului „protecției” și deci în rezolvarea problemei esențiale a repartiției. Dificultățile întâmpinate în această privință i-au determinat pe austrieci la un nou efort de reorganizare a conducerii provinciei în anii 1727–1729, care în esență s-a manifestat prin accentuarea controlului asupra activității Administrației. Rezistența boierilor din Administrație la întocmirea conscripției și la adoptarea formulei indirecte, de constrângere a tuturor stăpânilor de moșii la declararea, pe proprie răspundere, a numărului locuitorilor de pe moșiile lor, a determinat autoritatea austriacă să intervină din nou pentru a frânge rezistența boierimii. Efervescenta din anii 1727–1728, călătoriile de inspecție în provincie ale unor înalți demnitari austrieci, atât militari cât și camerali, succesiunea memoriilor înaintate de diversele facțiuni boierești, se află la originea noii reorganizări a Administrației provinciei, prin decretul imperial din aprilie 1729. *Începând de la această dată, efortul austrieșilor de a îngrădi puterea boierimii se intensi-*

¹ *Ibidem*, II, p. 219; *ibidem*, p. 240; indicații nominale asupra dregătorilor și înrudirii dintre ei, *ibidem*, p. 246 și 257–261.

² Unul din principalele deziderate formulate de un memoriu de denunțare a abuzurilor dregătorilor era încetarea constrângerii țăranilor la clacă în favoarea vornicilor și a ispravnicilor, *ibidem*, p. 295.

³ Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 81; în decembrie 1735, Administrația era din nou silită să instituie o anchetă într-una din plășile județului Vâlcea, unde ispravnicul impusese locuitorilor să-i presteze muncă la vii, arături, cosit, construcția casei, „și alte clăci care sânt asemenea acestora”; *ibidem*, L 1–5/206, f. 22 v.; alte măsuri similare, C. Giurescu, *Material*, II, p. 476.

fică, măsurile preconizate în această direcție capătă nu numai amploare dar și un început de realizare.

Decretul imperial din 27 aprilie 1729¹ marchează o cotitură în evoluția politicii austriece în Oltenia și mai ales în lupta pentru controlul activității administrative — în sensul cel mai larg al cuvântului — în provincie. Viena înțelegea să ia din mâna boierilor-dregători toate mijloacele de afirmare și consolidare a propriei lor autorități exercitate în dauna statului. Controlul gestiunii financiare, instrumentul de putere și presiune prin excelență care a îngăduit boierimii să-și realizeze larg țelurile, era acum preluat de Viena; toate actele referitoare la activitatea fiscală a Administrației — și nu numai a celei noi instaurate prin decret — dar și a celor anterioare, trebuiau transmise pentru revizuire la Viena, după prealabila lor traducere din română în latină. Întregul proces fiscal — de la fixarea cuantumului contribuției, la repartitia pe județe, plăși, sate și pe categorii fiscale — avea să fie de acum înainte urmărit din capitala imperiului. Dar, pentru ca acest control să devină eficient, pentru ca dificultățile întâmpinate de politica fiscală imperială în Oltenia să obțină maximum de rezultate cu minimum de inconveniente, trebuia în sfârșit obținută evidența populației, printr-o conscripție autentică, punct nodal al întregii exploatare fiscale, sau, pentru a folosi înșiși termenii actului imperial, „lucrarea de însemnătate de care depinde în cea mai mare parte conservarea țării”².

Pentru a realiza acest țel, pentru a fi în măsură să stabilească evidența populației și să impună repartitia sarcinilor în funcție de numărul și capacitatea reală a locuitorilor, Curtea s-a hotărât la o măsură de extremă gravitate, întrucât lovea într-unul din interesele fundamentale ale stăpânilor de moșii: *desființarea tuturor scutirilor de dări acordate înainte în favoarea stăpânilor de moșii*³. Decretul se străduia în același timp să sustragă complet venitul realizat de dregători din gloabe, desființa Vorskpan-ul, interzicea stăpânilor de moșii să se substituie țăranilor la livrarea grânelor către stat la preț avantajos, restrângea sensibil privilegiile și autonomia clerului, afirmând prerogativa imperială.

Pentru a realiza acest program de îngrădire a puterii boierimii — și pe care boierimea l-a resimțit și combătut ca atare — era necesar ca organul chemat să-l aplice, Administrația, să devină în sfârșit instrumentul fidel al autorității centrale. Decretul nu a modificat cadrul instituțional existent, dar a dat o nouă componentă Administrației, marcând un însemnat pas înainte în promovarea intereselor habsburgice în conducerea provinciei; președinte al Administrației a rămas baronul Czeyka von Olbranovics, numit cu câteva luni înainte; pe

¹ Textul decretului integral publicat în Hurmuzaki, VI, p. 400–408 și parțial la C. Giurescu, *Material*, II, p. 332–341.

² Hurmuzaki, VI, p. 401.

³ *Ibidem*.

lângă acesta își făcea apariția pentru prima oară și un consilier german în persoana lui Johann Wilhelm Vogt¹, prin numirea căruia a fost consolidată germanizarea conducerii; dintre consilierii echipei anterioare au fost menținuți N. de Porta, — numit câteva luni înainte — informator inteligent al austriecilor și instrument fidel al politicii habsburgice — și Grigore Vlasto, a cărui docilitate fusese recompensată cu titlul de baron; doi alți boieri, Ioan Băleanu și Ștefan Pârșcoveanu, au ocupat celelalte două scaune de consilieri rămase vacante².

Noile directive și modificările în componența Administrației păreau să netezească drumul spre realizarea obiectivelor austriece. Și totuși, speranțele conducerii din Viena aveau să fie repede înșelate; marea boierime olteană păstra încă suficientă putere pentru a sta în calea aplicării efective a hotărârilor imperiale. Destituiți din funcții, amenințați să piardă avantajele legate de dregătorii și mai ales posibilitatea de a tăinui în număr mare țărani pe moșiile lor și de a beneficia din plin de munca lor, foștii dregători au pus în acțiune toate mijloacele de care dispuneau pentru a conserva ceea ce se putea conserva din situațiile dobândite anterior. Îndată ce, după destituirea lor din funcție, urmările noilor directive le-au devenit evidente, foștii consilieri care reprezentau probabil cel mai larg grup de interese boierești din provincie încearcă să facă imposibilă aplicarea măsurilor imperiale. Încă din vara anului 1729, la numai trei luni după promulgarea decretului imperial, Consiliul de război era informat că foștii dregători răspândeau în mulțime zvonul că noi sarcini apăsătoare sunt iminente, „mai ales că se va impune așa numitul văcărit și pogonărit..., apoi că dijmele vor fi readuse la cuantumul vechi, contribuția sporită cu 150 000 florini, veniturile preoților și ale mănăstirilor preluate“. Consiliul recomanda generalului Czeyka supravegherea îndeaproape a uneltirilor boierului Dositei Brăiloiu, capul facțiunii boierești ostile și, la nevoie, arestarea lui; în același timp, se recomandau rapide măsuri de liniștire a populației și desmințirea publică printr-un text oficial al Administrației, care urma să fie citit în satele provinciei, a tuturor zvonurilor referitoare la sporirea sarcinilor fiscale³. Instrucțiunile înmânate lui Wallis de către Consiliul de război, la 8 martie 1730, prevedeau supravegherea activității boierilor, în special a foștilor consilieri D. Brăiloiu și I. Știrbei, „pentru ca să nu țină cumva întruniri dăunătoare, să creeze piedici activității Administrației, să provoace haosul în țară“⁴.

¹ Ideea de a numi un consilier german își croia drum încă din 1727, în toilul conflictului cu Administrația precedentă; C. Giurescu, *Material*, II, p. 207–208.

² Hurmuzaki, VI, p. 407.

³ C. Giurescu, *Material*, II, p. 346–347.

⁴ *Ibidem*, p. 367; reacția marilor boieri deposedați de unul din cele mai de seamă avantaje era de prevăzut și fusese de altminteri prevăzută încă din anii precedenți de slujbașul cameral Koch; pentru a pune capăt fugii țăranilor, după întocmirea unei conșcripții temeinice, arăta el,

Dar, în ciuda tuturor măsurilor de precauție adoptate, boierii au reușit să facă obstrucție operațiilor de înregistrare a populației și să sustragă evidenței demografice un număr considerabil de contribuabili de pe moșiile lor sau „protejați” de ei¹. Deși înlăturați din marile dregătorii ale provinciei, deși Administrația craioveană era la această dată direct supusă controlului austriac, boierii mai aveau la îndemâna lor administrația județeană și administrația sătească, total subordonată intereselor lor. Austriecii nu au întârziat să înțeleagă explicația situației care continua să-i frustreze de o parte însemnată a venitului provinciei în ciuda succesivelor măsuri de reorganizare anterioare. Remediu nu putea fi decât unul singur: *extinderea controlului administrativ asupra județelor*. În lumina eșecului parțial din anul precedent, generalul Czeyka propunea în iunie 1731 adoptarea unor măsuri severe de constrângere a stăpânilor de moșii la declararea, pe proprie răspundere, a numărului locuitorilor satelor lor; dar, pentru ca formula să dea rezultatele așteptate, președintele Administrației cerea instituirea unor controli germani în județe, cărora le-ar fi revenit sarcina „să cerceteze în toate satele județului... dacă toate familiile aflate sub stăpânirea boierilor și stăpânilor de moșii au fost încorporate în conscripție... și dacă au fost impuse laolaltă și fiecare în parte potrivit averii și folosințelor lor”².

Propunerea generalului Tige, însușită de directorul suprem Wallis în urma inspecției întreprinse în provincie în anul 1731, a fost adoptată de autoritățile de la Viena, care au dispus *dublarea la conducerea județelor a vornicilor români cu câte un vornic sau convornic german*. La începutul anului 1732, noii vornici germani au intrat în funcțiune; *pentru a înfrânge rezistența boierimii, pentru a-și impune punctul de vedere, austriecii au trebuit să-și extindă autoritatea administrativă până la nivelul județului și al satului*.

Instituirea convornicilor a îngădit simțitor libertatea de acțiune a boierimii. Instrucțiunile înmânate la 1 februarie 1732 noilor dregători județeni³ acordau prioritate controlului populației, pe plăși și sate, evidenței categoriilor fiscale și a capacității contribuabililor; toate datele referitoare la situația economică și fiscală a locuitorilor satelor trebuiau înregistrate în protocoalele județene, pentru a oferi în orice moment posibilitatea verificării și confruntării

trebuie vestit în țară că nimeni nu va plăti mai mult, ci mai degrabă mai puțin; prin conscripție, se urmărește doar instituirea „dreptății și egalității pentru ca să nu mai fie zvrălită toată sarcina pe umerii unora, iar ceilalți să fie lăsați în pace; și această măsură prealabilă e cu atât mai necesară cu cât fără ea, e de temut că boierii atotputernici (die Potentiores) vor provoca nesfârșite tulburări în provincie, pentru a vârf în mintea țăranilor simpli teama că există intenția de a-i împovăra și mai mult”; *ibidem*, p. 273–274.

¹ *Ibidem*, p. 404–411.

² *Ibidem*, p. 452.

³ *Ibidem*, p. 473–477.

informațiilor privitoare la fiecare sat în parte. Stabilirea evidenței locuitorilor și a capacității lor fiscale era doar primul timp al procesului fiscal; tot atât de hotărâtoare pentru realizarea echilibrului urmărit era însă repartitia sarcinilor fiscale. Vornicii germani aveau datoria să aducă la cunoștința Administrației toate abaterile dregătorilor localnici și să aibe „ochiul permanent treaz“ asupra „tuturor părtinirilor și abuzurilor comise de boieri cu prilejul repartitiei (dărilor)“.

Lovită în ultimile ei poziții de refugiu, rezistența boierimii a început să ccedeze. În câțiva ani de la ultima reorganizare administrativă, statul a reușit să dobândească în sfârșit rezultatul zadarnic urmărit înainte. Lipsită de scutul puterii administrative a boierimii — a cărei poziție și mai ales autoritate efectivă a fost redusă simțitor — evaziunea fiscală e pe cale de dispariție. Mii de contribuabili acoperiți de puterea boierimii în propriul ei folos intră în evidența catagrafiilor fiscale. Abia trecuseră patru ani de la instituirea controlului direct în județe și, cu prilejul ultimei catagrafii cunoscute — cea din 1735 — rezultatele dobândite erau atât de favorabile pentru autoritățile imperiale încât Administrația putea adnota cu satisfacție că, pentru a acoperi contribuția, nu mai era necesar, ca în trecut, să se impună pe locuitori cote suplimentare, „întrucât în anul de față a fost descoperită atâta mulțime de familii necunoscute, cu ajutorul cărora nu numai se acoperă lipsa anilor precedenți, dar se poate vărsa și în contul contribuției extraordinare o sumă de 8 240 fl., spor al erariului imperial...“¹. Pentru ca acest rezultat — esențial în lupta pentru centralizarea statului — să fie însă dobândit, a fost necesar ca, în prealabil, boierimea să fie lipsită de poziția hotărâtoare pe care o deținea în aparatul de stat; *aceasta a fost esența reformelor administrative îndeplinite de austrieci în Oltenia*. Cu mijloace mai modeste și cu mult mai redusă eficiență, experiența avea să fie reluată de domnia fanariotă.

2. JUSTIȚIA

Stăpânirea austriacă și-a manifestat puternic spiritul novator și pe tărâmul organizării judecătorești; afirmarea justiției de stat în detrimentul justiției seniorale și al celei eclesiastice, instituirea unei organizații judecătorești uniforme și a unei ierarhii stricte a instanțelor, înființarea unor instanțe specializate, larga extindere a procedurii scrise în detrimentul celei orale, sunt principalele reforme care s-au străduit să renoveze vechea structură judecătorească a provinciei. Cele mai multe dintre inovațiile austriece pe tărâm judiciar tindeau să limiteze și în acest sector însemnat al vieții sociale puterea clasei dominante în avantajul puterii de stat; amenințați în situația lor de judecători — izvor de

¹ Hurmuzaki, VI, p. 524–525.

putere și înavuțire — și în egală măsură în privilegiile lor juridice, boierii și-au apărat vehement pozițiile. Tradiție și inovație s-au înfruntat pe terenul organizării judiciare, cea dintâi invocând „obiceiul“ și „pravila“, cea de a doua dreptul statului de a dirija aplicarea justiției și spiritul de echitate.

Extinderea jurisdicției statului. Când Oltenia a intrat sub stăpânirea austriacă, zone întregi ale societății — robii și rumânii — se sustrăgeau total sau parțial justiției domnești. În raport cu aceste două categorii sociale, stăpânii de moșii dispuneau în fapt de autoritate discreționară. Puterea stăpânului asupra robului său, complet lipsit de personalitate juridică, era nelimitată iar dependența personală și ereditară a rumânului nu a încetat să evolueze în direcția asimilării cu robia, deși limita de demarcație între cele două categorii nu a dispărut niciodată. Nimic nu ilustrează mai puternic stadiul de dezvoltare a dependenței personale a rumânilor față de stăpânii de moșii la începutul veacului al XVIII-lea și gradul de asimilare a rumâniei cu robia, decât faptul că uciderea unui rumân — ca și a unui rob — nu declanșa o acțiune în justiție decât pentru repararea daunei suferite de stăpân, că autoritatea de stat nu se sesiza de omor și că singura preocupare la care dădea naștere era despăgubirea păgubășului — stăpânul rumânului — de către autorul faptei¹. Când au început să cerceteze realitățile vieții sociale a provinciei, austriecii au avut prilejul să constate că asemenea cazuri nu erau excepționale: „... boierii — raporta un observator austriac — consideră că le aparține „justiția supremă“ (*das supremum jus*) și „autoritatea absolută“ (*dominium*) asupra șerbilor lor, pe care îi tratează nu ca pe oameni, ci ca pe câini, ori de câte ori le vine la îndemână“². Cercul autorității seniorale se închisese în jurul populației dependente.

Dar moșia se sustrăgea și altminteri — în privința ansamblului populației — în parte cel puțin, justiției de stat; la nivelul sătesc, al pricinilor mărunte, judecător era pârcălabul satului, a cărui numire îi revenea stăpânului moșiei, ceea ce îi conferea un mijloc de supraveghere a justiției sătești: „... așijderea să aibă voe părintele egumenul să pue pârcălabi în satele m-rii pe care-l veți cunoaște că iaste om de slujbă și drept, ca să facă dreptate oamenilor...“, scria Administrația locuitorilor din două sate ale Arnotei³. Ignorate de stat erau

¹ În 1709, omorătorul unui rumân al m-rii Tismana se învoia în cele din urmă cu egumenul m-rii, în marginea justiției de stat, să dea în schimbul rumânului m-rii pe care-l ucisese un altul, „ca să fie rumân pentru rumânul sfintei mănăstiri... și cu de acuma 'nainte să am bună pace de către părinții carii vor fi lăcuiitori în sfânta mănăstire“; *Doc. rel. agr.*, p. 228; în febr. 1736, un călărăș al Administrației era însărcinat „să apuce pe Diicul Greceanul cu mare strănsoare să dea la m-rea Brâncovenii un țigan în locul țiganului care l-au omorât al m-rii și de atunci au rămas să dea el un țigan m-rii și nu l-au mai dat“; *Arh. St. Sibiu*, L 1-5/206, f. 41. Paralelismul dintre condiția robilor și a rumânilor e evident.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 361.

³ *Doc. rel. agr.*, p. 304.

probabil și cauzele țăranilor tăinuți pe moșii, neînregistrați în catagrafii și care deci nu existau din punctul de vedere al statului. „Protecția“ atât de larg extinsă a boierimii asupra masei rurale cuprindea desigur și o parte cel puțin din raporturile juridice ale acesteia.

Materialul documentar e mult prea lacunar pentru a îngădui cercetării o vedere amănunțită asupra realităților judiciare dinlăuntrul domeniului, dar deși sumare, informațiile revelă un efort susținut al stăpânilor de moșii de a împiedica intrarea pe domeniu a judecătorului și a executantului puterii centrale. Lupta boierilor și a mănăstirilor pentru a salvarda autonomia judecătorească a domeniului s-a manifestat puternic în primii ani ai stăpânirii austriece. Răspunsul Administrației la nedumerirea unui vornic care, în exercițiul atribuțiilor sale judiciare, se lovea de rezistența stăpânilor de moșii, surprinde unul din aspectele de seamă ale raportului dintre stat și domeniu pe terenul distribuirii justiției; înregistrată în protocolul Administrației sub titlul: „pentru satele mănăstirești, boierești, că nu îngăduiescu stăpânii să trimiță vornicul pin sate să scoață datorii și ispășituri, nici să judece“, hotărârea reamintea vornicului distincția între cauzele majore („judecățile mai mari“), rezervate instanțelor județene și centrale, și cauzele minore („lucrurile mici de nimic“), lăsate pe seama pârcălabilor și a juraților din sate¹.

Încă din stadiul preliminar adoptării unui statut oficial, austrieicii și-au manifestat intenția de a promova justiția de stat în detrimentul autorității senioriale. Informat prin rapoartele primite din partea comandantului militar — generalul Steinville — asupra stărilor de lucruri din provincie, Eugeniu de Savoia propunea, în cuprinsul unui memoriu înaintat împăratului, desființarea justiției senioriale și atragerea robilor și rumânilor în sfera justiției de stat². Decretul imperial de organizare a provinciei și-a însușit principiul fundamental al propunerii lui Eugeniu de Savoia: „... nici să fie slobod mai mult la stăpânii pământeni, la iobagii, adică rumânii lor, au la eghiptianii, adică țigani, să facă după voia tirăniei, ce greșind ei, să-i chieame la judecată ca și pre alți ai noștri supuși și să-i judece după rânduiala légii și să-i pedepsească. Iar când se va întâmpla să omoară stăpânii pământului pe un iobag, adecă rumân, au țigan, ca

¹ Arh. St. Sibiu, L 1–5/204, f. 68.

² „Weillen bei den nobilis üblich dass sie Zigeuner halten, mit diesen aber öfters unverschuldeter Dingen barbarisch verfahren, so wäre zu verordnen dass künftig derlei Leute wie auch andere Unterthanen, wann sie schuldig, nicht nach den Capriz des Herrn sondern a justitia publica condemnieret werden“; autorul revine asupra rumânilor și în alt loc: „Hätten die nobiles und einige Klöster seit 50 Jahren einige Mann, mit denen sie aber gar zu despotice verfahren und daher, neben anderen inconvenientzen zu immer der Entweichung der Unterthanen Anlass geben... könnte der Comissarius regius einmal das Jahr die Provinz durchreisen, die Klagen derlei Leuten anhören und solche darnach per modum advocati oder procuratoris an das Tribunal bringen“; M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 422–443.

aceia, din voia lor, să fie ținuți ca ucigătorii”¹. Însemnătatea textului constă nu numai în faptul că dezvăluie unul din aspectele esențiale ale vechii organizări judecătorești a țării — lesne de presupus și pe temeuri teoretice de altminteri, dar prima oară documentat — dar și că a constituit *prima încercare de ansamblu de a smulge masa populației dependente autorității judiciare a stăpânilor de moșii*. Afirmând dreptul statului de „a cunoaște” cauzele judiciare ale rumânilor și robilor, de a interveni ca instanță în raporturile dintre stăpânii de moșii și locuitorii dependenți ai domeniului, decretul din 22 februarie 1719 încerca să suprimă una din trăsăturile esențiale ale dependenței personale. Complement firesc al politicii austriece în această direcție, reglementarea relațiilor agrare tindea să scoată cu desăvârșire raporturile dintre stăpânii de moșii și țărani de sub regimul arbitrarului pentru a le situa în formule elaborate și controlate de stat.

Organizarea judecătorească. Pentru ca dreptul statului de a judeca ansamblul populației — prin eliminarea jurisdicțiilor private care-i limitau autoritatea judiciară — să devină efectiv, era necesară o organizare judecătorească corespunzătoare. Unul din aspectele cele mai însemnate ale reformei judecătorești austriece a fost instituirea unei ierarhii de instanțe care au încadrat întreaga provincie într-un sistem judiciar uniform².

Crearea instanțelor locale, măsură preconizată de proiectul lui Eugeniu de Savoia și adoptată de decretul din 22 februarie 1719, urmărea să degreveze Administrația craioveană de o parte din sarcinile ei³. Hotărârile decretului, întregite de instrucțiunile emise în octombrie 1719 de comandamentul austriac în urma negocierilor cu Administrația, au stabilit cadrele organizării judecătorești a provinciei.

Exercițiul justiției era doar una din funcțiile primordiale ale dregătorilor și slujbașilor, care cumulau atribuțiile judecătorești, administrative și fiscale. Ierarhia judecătorească identificându-se cu cea a administrației, îi regăsim în calitate de judecători pe dregătorii a căror activitate administrativă am urmărit-o în paginile anterioare.

¹ Arh. St. Buc., ms. 330 (Condica m-rii Tismana), f. 7; originalul latin al textului la C. Giurescu, *Material*, I, p. 351.

² Cercetarea reformelor judecătorești înfăptuite de Administrația austriacă în Oltenia înălătură punctul de vedere cronat, susținut printre alții de I. C. Filitti, potrivit căruia abia „de la reforma lui Alexandru Ipsilanti, se poate vorbi pentru întâia oară la noi de instanțe judecătorești”; I. C. Filitti și I. Suchianu, *Contribuții la istoria justiției penale în Principatele Române*, p. 37.

³ „Sonsten ist es weder billig noch thunlich, alle Streitsachen in einem so weitschichtigen Lande zur Administration zu ziehen und würde es also nöthig sein, dass in jeden District ein Vormik oder Landrichter aus dem mittleren Adel bestellt...”; Jacobenz, *Die cis-dnltanische Walachei*, p. 76.

În sate, *pârcălabii* (provisores) judecau pricinile mărunte, certurile, furtișagurile mici și abaterile de la morală și aveau dreptul de a impune gloabe până la jumătate de florin și pedepse corporale (bătaia) până la 20 de lovituri; nu aveau însă dreptul de a-i încarcera pe locuitorii satului¹.

Instanța imediat superioară era aceea a *ispravnicului* care, pe lângă dreptul de a judeca aceleași pricini ca și pârcălabii, dar de gravitate mai mare (gloabe până la trei taleri și până la 40 de lovituri), împlinea și datorii — nu mai mari însă decât 30 de taleri — și avea dreptul de încarcerare².

În vârful ierarhiei judecătorești județene se afla *vornicul*, din a cărui competență judiciară nu erau excluse decât judecățile care comportau sentințe capitale și pricinile referitoare la stăpânirea bunurilor (pământ, robi, rumâni). Gloabele impuse de vornic nu puteau depăși șase taleri, iar pedepsele corporale 100 de lovituri; vornicii puteau urmări datorii până la 100 taleri. În sfârșit, ei mai judecau în apel și pricinile celor nemulțumiți de judecata *ispravnicilor*³.

Autoritatea judecătorească cea mai înaltă în lăuntrul provinciei era Administrația craioveană, a cărei competență judiciară fusese fixată prin decretul

¹ „Provisores seu porcolabi pagorum non habebunt potestatem incarcerationi rusticos, sed tantum in rebus minoribus iudicandi, et poenam delictorum usque ad medium florenum personae delinquenti imponendi, verbera autem dandi circiter viginti plagarum... In rixis ubi sanguis effunditur et in furtis exiguis ac scortationibus puniuntur delinquentes mulcta pecuniae in aliis contentionibus et decertationibus autem, prout et in infamiis ac contumeliis, ubi nimirum nullus est effusus sanguis, puniendi sunt verberibus“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 40 v.–41; cf. Hurmuzaki, VI, p. 326.

² „Ispravnik... qui delinquentes incarceratione, a debitoribus summam circiter triginta tallerorum exigere et certantes seque haud lethaliter laedentes punire poterit; verum tamen potestatem puniendi pecuniis solum trium tallerorum habebit, et verberibus quinquaginta plagarum... Praeterea Ispravnik punire poterit queque illos qui a provisoribus ipsimet tradentur...“; Hurmuzaki, VI, p. 326; varianta românească din 1723 redă astfel textul instrucțiunilor: „orice judecată mai mică ar avea satele din plasa fieștecăruia ispravnic să aibă a să judeca la dânsul și el să le facă dreptate și cel ce ar face rău să-i închiză și să-i judece și să-i pedepsească și să scoată datorii până la 30 de lei și pe cei ce să sfădescu și-și spargu capetele să nu poată să-i globească mai mult decât până la 3 lei și care n-are vină de globit să nu-l poată bate mai mult decât cu 50 de toiage...“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/208, f. 40.

³ „Vornico iudicandae sunt res graviore, cui potestas et autoritas iudicandi praeter morte dignos et deliberationem supra bona (quae duo ad Administrationem spectant) in omnibus erit, ubi subintelligitur etiam hoc, ut illos quoque qui non sunt contenti iudicio ispravnicorum possit et debeat iudicare... Quoad debita non sunt ipsi plura exigenda quam circiter centum thalleri, similiter etiam centum plagarum impositio et poenae mulcta sex thalleri leonini“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 39; în textul românesc al instrucțiunilor, atribuțiile judecătorești ale vornicului erau astfel definite: „Vornicul la toate lucrurile să aibă a judeca, afară de moșii, din rumâni, din țigani, din mori, din vii și din moarte, și pe cei care s-au judecat la ispravnici și nu le va fi plăcut judecata, și de nu le va plăcea nici judecata vornicului, să vie la judecata Administrației ca să să judece...“; *ibidem*, L 1–5/208, f. 37 v.

imperial: „Sarcina acestora (a membrilor Administrației) va fi de a judeca în primă instanță cauzele mai grave privitoare fie la clerici, în problemele lumesti, fie la persoanele nobile, să cerceteze plângerile săracilor împotriva judecătorilor și rapoartele acestora asupra litigiilor dintre părți, să formuleze sentințe pe temeiul justiției și al echității, să apere poporul împotriva nedreptății stăpânilor de pământ... Vor păzi cu strășnicie justiția — până la noi dispoziții — și o vor administra potrivit dreptului țării, în măsura în care nu se opune bunelor moravuri. De asemeni, voim ca procesele criminale (*criminalia maiora*, sau în traducerea românească contemporană „lucrurile vinovate mai mari”) să fie aduse în fața Administrației, care nu va avea însă dreptul să-i execute pe boieri, fără asentimentul Directorului suprem al acestor județe sau a noastră însăși...”¹.

Instrucțiunile amănunțite ale generalului Königsegg, din 11 noiembrie 1722, cuprindeau prevederi procedurale care se străduiau să dea caracter organizat activității judecătorești a Administrației; zilele de joi și vineri erau rezervate proceselor civile, sâmbăta proceselor penale (ulterior preluate de Auditoriat; vezi mai jos); plenul Administrației, banul și consilierii, cu participarea uneori a comandantului militar provincial, dar cu excluderea oricărei alte persoane, emitea sentința, după cercetarea cazurilor. Sentințele se adoptau cu majoritate de voturi, banul (apoi președintele) exprimându-și cel din urmă opinia². Împlicinații erau introduși în fața Administrației de un portar (*ianitor* sau *portarius*), slujbă recomandată drept „foarte rentabilă și prețuită”, de autorul unui raport, întrucât Administrația încredința spre rezolvare portarului multe dintre pricini. După desființarea funcției, boierii au cerut în 1731 să se instituie un „interpret” al Administrației „care să înfățișeze cuprinsul jalbelor”; funcția era considerată cu atât mai necesară cu cât țărani își înfățișau deseori oral pricinile³.

Tradiția ceda însă greu în fața regulamentelor; în pofida unor repetate instrucțiuni care interziceau deplasarea tribunalului din sediul oficial — Casele Băniei — la locuințele boierilor consilieri, unii dintre aceștia nu ezitau să judece acasă pricinile⁴.

Cauzele penale care comportau pedepse grave cunoșteau un început de instrucție în județe, la locul faptei, iar după aceea erau transferate Administrației și Auditoriatului, cu dosarul întregii chestiuni⁵; pricinile cele mărunte

¹ C. Giurescu, *Material*, I, p. 350–351.

² *Ibidem*, p. 534 și 539.

³ Hurmuzaki, VI, p. 429.

⁴ C. Giurescu, *Material*, III, p. 18–19.

⁵ „Unde să va întâmpla vreo vină de pedeapsa trupului au a vieții, aceia după ce să vor cerceta, să pue (vorniciei) toată pricina faptei în scris și după aceea pe vinovați cu acelea numaidecât supt bună pază să se trimiță la Administrație...”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 230, pct. 15.

erau judecate în județ de vornici, cu participarea ispravnicului în a cărei plasă se produsese fapta incriminată și a părților în litigiu¹.

În orașe, rămase în cele din urmă sub autoritatea Administrației, cazurile mărunte erau rezervate *județului* sau *ispravnicului*, cele mai însemnate rămăneau pe seama instanței provinciale supreme; instrucțiunile din 1723, care fixau atribuțiile administrative și fiscale ale dregătorilor orașelor, delimitau și competența lor judiciară. Ispravnicului de Craiova i se lăsau spre judecată pricinile mărunte, „adecă sfăzi, capete sparte și alte nebunii ce fac orășanii și dorobanții la cârciume și alții care se află în oraș“, și dreptul de a pedepsi infractorii la măsurile economice, „... bătându-i cu 50 de toiage și să-i globească cu florinți nemțești 5“; pricinile mai însemnate — hoții, spargeri, infracțiuni morale — urmau a fi deferite Administrației². La Baia de Aramă, justiția era administrată după același principiu de jude și jurați, numiți însă de arendașul exploatarei³; la Târgu-Ocna, autoritatea judecătorească a județului și juraților se întindea și asupra celor patru sate din care se recrutau măglașii ocnei⁴.

În procesele penale — *causae publicae et criminales* —, instanța de apel era Administrația, exceptând însă personalul cameral; în cele comerciale — izvorâte din aplicarea hotărârilor referitoare la măsuri, greutăți, narturi etc. —, litigiile se judecau în apel în fața inspectorului cameral și a instanțelor camerale superioare⁵.

Așadar, Administrația îndeplinea funcția de primă instanță pentru pricinile lumești ale membrilor clerului și ale boierilor — sustrași instanțelor județene — pentru litigiile de proprietate — moșii, mori, vii, robi și la început și rumanii — și pentru toate pricinile care comportau sentința capitală, care însă, în privința boierilor, nu putea fi executată fără confirmarea directorului suprem

¹ „... iar întâmplările cele mici, adecă gâlcevuri și alte pricini mai mici între oameni, de datorie și altele asemenea într-acest chip să caute ca să auză amândoi vornicii împreună cu acel ispravnic într-a cui plasă șad acéle părți care au pricină, au măcar numai acela să șadă acolo împotriva căruia va fi jalbă să auză pe acéle părți, cu dovédele și mărturiile lor despre o parte și despre altă parte...“; *ibidem*.

² Arh. St. Sibiu, L 1-5/204, f. 36-37 v.; similare erau atribuțiile judecătorești ale județului de Caracal, cum se întrevăd din porunca adresată locuitorilor târgului: „și orice blestemății s-ar face în târgu, au hoții, au ucideri, au curvii, au furtișaguri, au alte lucruri réle, să aveți datorie să-i dați în știre și să săriți să-i prindeți pe unii ca aceia și care vor fi de lucruri mari să să trimiță aici la temniță...“, ispravnicul având dreptul de a judeca „lucrurile mici“, care comportau pedepse până la 50 de toiage și de a globi până la 20 bani pentru vitele rătăcite în semănături; *ibidem*, f. 21.

³ C. Giurescu, *Material*, II, p. 227-228.

⁴ *Ibidem*, I, p. 427-428; se abroga vechiul regim care lăsa pe seama cămărașilor sau a arendașilor ocnei jurisdicția întregului județ Vâlcea, cu excepția cauzelor care comportau pedeapsa capitală.

⁵ *Ibidem*, p. 575.

sau a împăratului însuși. În apel, Administrația relua litigiile judecate în prima sau a doua instanță de vornici: „... iar când (locuitorii) nu vor fi odihniți pe judecata dumneavoastră, atunci pot să facă apelație aici la Chesariceasca Administrație“¹.

Deasupra ei nu se afla, în faza inițială cel puțin, nici o altă autoritate judecătorească în provincie; dar Oltenia fusese încadrată în ierarhia judecătorească a imperiului și cei care se declarau nemulțumiți de judecata Administrației puteau să se adreseze la Sibiu, directorului suprem, sau la Viena, Curții imperiale. Puțin obișnuiți cu ierarhia strictă a instanțelor judecătorești, locuitorii se adresau uneori direct instanțelor superioare de la Sibiu și Viena; în august 1730, moșnenii din Brădiceni, în conflict pentru stăpânirea pământului cu bulgarii așezați în localitate, erau invitați de Consiliul de război să-și îndrepte jalba mai întâi Administrației, apoi directorului suprem și doar în ultimă instanță Curții din Viena². Câțiva ani mai târziu, pentru culpa de a se fi adresat la Sibiu directorului suprem, și de a fi ignorat Administrația, egumenul Coziei era admonestat sever: „Mult ne mirăm, că sfinția ta bine ști rezoluțiunile împărătești care sânt date ca tot, cine ar avea a da jalbe și a cere dreptate, să caute la instanția cea mai dintâi, la această Chesaricească Administrație, iar să nu supere la Măria Sa mai marele nostru director...“; formula cominatorie din finalul poruncii Administrației dă în vileag dificultatea procesului de adaptare la noua organizare judecătorească: „... și sfinția ta să te înveți a te ținea de rezoluțiunile împărătești, că de vei mai face și altă dată asemenea, să va găsi mod cu care te vei învăța sfinția ta a păzi rezoluțiunile împărătești“³.

Litigiile cu privire la stăpânirea pământului — mijloc de existență și izvor de venituri al aproape întregii populații — absorbeau, firește, cea mai mare parte din activitatea judiciară a Administrației, singura instanță dinlăuntrul provinciei competentă în acest domeniu⁴. Un concurs însemnat primea Administrația la rezolvarea pricinilor de stăpânire a pământului de la marele portar (*limitarius, agrimensor et judex*), dregătorie reînființată la insistența boierilor. Îndatorirea marelui portar era de a furniza Administrației date privitoare la litigiile teritoriale în curs de judecare și de a hotărâni moșiile. În subordinea marelui portar se aflau cinci portărei, câte unul de județ⁵. Din 1731, din consi-

¹ *Doc. rel. agr.*, p. 338.

² *Ibidem*.

³ *Arh. St. Sibiu*, L 1-5/206, f. 155 v.

⁴ În 1733, Administrația craioveană cerea degrevarea de unele sarcini administrative, întrucât era copleșită de masa proceselor civile, mai ales a celor cu privire la stăpânirile de pământ (controversae territoriale), „care în nici o altă provincie imperială nu sânt atât de numeroase și frecvente ca aici...“; C. Giureacu, *Material*, III, p. 2.

⁵ După un preambul care justifică reînființarea portăriei, instrucțiunile înmânate titularului dregătoriei, Ion Băleanu, îi defineau astfel atribuțiile: „Deci dumnealui portariul cel mare, cu

derente bugetare, dregătoria marelui portar și a portăreilor a fost desființată¹; în schimb, întreaga boierime a provinciei a fost îndatorată să participe la activitatea judecătorească a Administrației în cadrul unor „comisii” de cercetare alcătuite dintr-un număr variabil de boieri desemnați de Administrație, printr-o „carte de comisie” la cererea și indicația părților în litigiu. Comisiile, într-o primă etapă, erau alcătuite din 6, 12, 24 și 48 boieri, apoi numărul membrilor a fost redus la 3, 4, 8 și 12 boieri²; ele cercetau pricini de moșii³, de succesiune⁴,

suflet curat și cu dreaptă inimă să poarte grija și să caute această slujbă, aflându-se pururea lângă Chesariceasca Administrație când să fac judecăți de moșii și, după cum iaste obiceiul țării de să rânduescu la hotărnicile cele mai mari boiari mai mulți și la cele mai mici, mai puțini, de mergu la fieștecare moșie care iaste să să aleagă și să să hotărască și făcându-se cartea de la Administrație, dumnealui să ia acea carte și să aibă grijă a trimiterea să strângă pe acei boiari la soroc și cu toată osârdia să fie acei boiari nevoitori să cinstească cărțile și hrisoavele și ale unora și ale altora și să aleagă moșia unora de către alții cu toată dreptatea și unde va rămânea să să pue semnne și pietri, dumnealui portariul să aibă datorie a le pune și a le așeza ca să să potolească toate gâlcevile dintre dânșii. Însă unde vor fi moșii mai mari și cu gâlcevi și cu pricini mari, dumnealui singur, persona dumnealui să meargă să așeze și să pue pietrile și semnnele de hotar, iar unde sânt pricini mai mici, să aibă dumnealui în câte 5 județele câte un portărel, dupe cum obiceiul au fost, deși mai mulți de aceia erau. Și aceia nici o plată de la țară să n-aibă, numai fiindcă iaste obiceiul de să dă de la cel ce ia boiari de hotărnicie, de boiariu câte leu 1 pol și acei bani sânt pentru cheltuiala ce face dumnealui vel portariu până să hotărâscu acele moșii, deci dentr-acei bani să aibă a lua dumnealui vel portariu câte leu unul și portărelul câte leu jumătate, dupe obiceiul cel vechiu și să aibă datorie cu toată nevoința să vază cine va strica și va tăia hotarale și va muta hotarale, adecă pietrile, au boiari care vor fi hotarnici, de vor face nedreptate sau voi veghiate și vor lua moșia unora de o vor da altora, pe unii ca aceia să să prade cu 71 de boi, dupe cum iaste obiceiul țării, și acei boi să fie ai Administrației, precum pururea i-au luat banul și cu ceilalți boiari ce era în ofiții în zilele voveozilor, măcar că această gloabă nu pentru alt să făcea, ci pentru ca să aibă grijă și témere să nu mai strice hotarale după ce să așează, ci să stea după cum să hotărâscu, ca să nu să mai facă gâlcevi între moșnéni. Și pentru plata dumnealui vel portariu, dupe porunca mai sus numitului mai marelui derector, să aibă a lua într-un an din lada țării câte cincisute de florinți nemțești și pentru un logofăt câte 30 de florinți, iar din lada țării, precum și un vornic are. Și starea cinstei dumisale să fie după vel comisariu al țării din susul vornicilor“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/208, f. 41 v.-42 v.

¹ C. Giurescu, *Material*, II, p. 370 și 542; în 1734, Administrația amintea unui boier că, potrivit dispozițiilor Curtii și ale Directorului suprem, s-a hotărât „ca să nu mai fie aici într-această țară limitariu nici portar mare“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 124 v.

² C. Giurescu, *Material*, III, p. 25-26.

³ Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f 61 v.-62, 65, 75 v., 78 v.

⁴ Comisia de boieri instituită la 21 ian. 1737 pentru cercetarea „pricinilor de clironomie“ ale succesorilor lui Barbu Brăiloiu; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 201 și L 1-5/206, f. 160.

Inovații însemnate sânt de semnalat pe tărâmul succesiunilor; pentru a pune capăt marilor neorânduiei comise cu prilejul deschiderii moștenirilor, mai ales în faza premergătoare reglementării juridice — e vorba, firește, de succesiunile familiilor boierești și ale membrilor clerului superior — austrieicii au început prin a introduce, ca în toate celelalte domenii, *evidența scrisă*. Instituirea *inventarului obligatoriu* al averilor celor decedați era menită să promoveze reglementarea juridică a succesiunii; deîndată ce se producea decesul episcopului, al unuia dintre

de datorii¹ etc. Membrii comisiilor de boieri desemnați de Administrație, — boierii comisari — alcătuiau „dosarul” pricinii și îl înaintau Administrației care emitea sentința. Nu întotdeauna erau bucuroși boierii să primească această sarcină, pe care austriecii au înțeles-o probabil ca o contravaloare a privilegiilor. În repetate rânduri, Administrația era silită să reamintească, uneori cu formule de amenințare, boierilor desemnați comisari, îndatorirea de prestare a sarcinii încredințate². Constantin Mavrocordat a lărgit și el aparatul judecătoresc al țării prin cooptarea în activitatea judiciară a veliților boieri fără dregătorii, acordându-le în schimb „simbrii de la vistierie”³.

O luptă tot atât de înverșunată, nu însă în aceeași măsură încununată de succes, a purtat Administrația împotriva autonomiei judiciare revendicate, și în cele din urmă obținute, de comunitatea bulgărească din provincie. Privilegiul acordat la 1 oct. 1727 de împăratul Carol al VI-lea celor trei comunități bulgărești — Craiova, Râmnic și Brădiceni — le dădea deplină satisfacție în materie judecătorească; toate cauzele civile urmau să fie judecate de către judele și jurații fiecărei comunități, pe temeiul obiceiului („secundum usitatum

egumenii mănăstirilor sau al vreunui boier erau pecetluite bunurile lor mobiliare și actele de stăpânire; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 160-161 v.; apoi erau desemnate comisii de boieri, cu sau fără dregătorii, însărcinate să întocmească inventarul complet — în dublu exemplar, dintre care unul depus la Administrație — al averii celui decedat; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 13, 128 v., 175 v.-176; C. Giurescu, *Material*, II, p. 3-5, 9; în iunie 1737, de pildă, ispravnicul Vâlcei, era însărcinat împreună cu un alt slujbaș să se ducă la m-rea Govora, al cărei egumen răposase de curând „ca să scrieți toate lucrurile ce vor fi... atât mișcătoare cât și nemișcătoare...” și să pună „pecetea cea mare a Canțelariei, să stea până când să va face alégere de alt egumen”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 177. Împotriva acestei inovații, considerată a fi o imixtiune intolerabilă a statului în raporturile de drept private, clerul și boierimea au protestat vehement, luând în același timp apărarea sistemului succesoral tradițional: „... iar acum vedem că de puțin timp s-a instituit acest obicei nou, potrivit căruia, la moartea vreunui membru al familiilor boierești, Administrația își trimite (agenții) la casele lor, care sigilează toate câte s-au găsit după moartea lor, mișcătoare și nemișcătoare, și o dată conscrise, le pune sub custodie care obicei niciodată nu l-am avut în regiunile noastre, nici noi, nici înaintașii noștri...” (în continuare, sumară prezentare a vechiului drept succesoral); C. Giurescu, *Material*, III, p. 55-56; largă expunere asupra dreptului la succesiune al fiicelor, Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 23-26. Pentru apărarea intereselor succesorilor minori, a fost instituit în timpul stăpânirii austriece, un regim strict de tutori; „cărțile de tutorie” emise de Administrație indicau pe boierii instituți tutori asupra minorilor rămași orfani; în mai 1739, de pildă, boierii Ștefan Pârșcoveanu și Constantin Strâmbeanu deveneau, în temeiul unei asemenea cărți, tutorii fiicei orfane a boierilor Golești: „... deci cu aceasta rânduim pe dumneavoastră tutori ca aceia și vă dăm pleneputenția și puterea care s-au obicinuit ca să aibă tutorii atât spre persoane cât și spre clironomie... până la vârsta sau căsătoria fiicei mai sus numitei răposatei maicei dumneaei Aniței Goleascăi”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 151; alte cazuri similare, *ibidem*, f. 19, f. 62.

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 52 v., 67 v.

² *Ibidem*, L 1-5/206, f. 173 v.-174.

³ Arh. St. Buc., Suluri XVII, aliniatul: „Pentru veliți mazili judecători”.

intra gentes consuetudinem“); tribunalul alcătuit din juzii și jurații celor trei comunități judeca în apel cauzele civile și, cu participarea unui reprezentant al Camerei, procesele penale („graviores causae, ut sunt criminales“)¹. Distanța de timp care separă propunerile comunității bulgare (1719) de privilegiul imperial (1727), nu are altă explicație decât ostilitatea boierilor din Administrație care neconținut au combătut tendința de autonomie judecătorească a bulgarilor, solicitând fie totala lor dependență de instanțele provinciale, fie măcar subordonarea lor față de acestea în cauzele penale². Însăși punerea în aplicare a privilegiului imperial a fost întârziată de rezistența consilierilor boieri, care afirmau că „le îngrădește foarte mult autoritatea“; Dositei Brăiloiu, membru al Administrației, declarase chiar că „mai degrabă ar îndura să i se taie trei degete de la mâna dreaptă, decât să subscrie un astfel de privilegiu“. În mai 1728, rezistența boierilor la aplicarea privilegiului nu fusese încă înfrântă³.

Însemnătatea excepțională atribuită de marii boieri rostului lor de judecători — izvor în același timp de venituri și de putere — se vede limpede din vehemența reacției lor la toate încercările de a le limita atribuțiile judiciare prin crearea unor instanțe concurente. Un evident succes au obținut boierii în lupta pentru jurisdicția orășenească, smulsă Camerei de Administrație, după cinci ani de efort susținut. Totuși au rămas de competența Inspectoratului cameral toate pricinile mărunte ale personalului cameral — vameși, scăunași, gornici, mortasipi, vierii viilor fiscale⁴.

Dar concurența cea mai primejdioasă pentru autoritatea judecătorească a Administrației avea să vină din partea instanței militare a *Auditoriatului*; instalat în provincie încă de la începutul stăpânirii austriece⁵, Auditoriatul, invocând misiunea armatei de a păzi ordinea internă în provincie, a atras progresiv în sfera sa, în decurs de câțiva ani, toate cauzele penale. Imixtiunea Auditoriatului în treburile judiciare ale provinciei a provocat reacția hotărâtă a

¹ Hurmuzaki, VI, p. 393–399; cererile comunității bulgare, din octombrie 1719, *ibidem*, p. 338; în 1725, Administrația cerea directorului suprem confirmarea autorității sale judiciare în litigii de stăpânire a pământului, față de toți locuitorii provinciei, inclusiv străinii: „Compagnia bulgarica sicut et alii extranei quoad praedia suam ab huiate Caesarea administratione habeant dependentiam“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 92.

² Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 29 v.; L 1–5/356, f. 114 v.–116 v.

³ C. Giurescu, *Material*, II, p. 264.

⁴ Pentru evoluția conflictului dintre Administrație și Cameră în probleme de jurisdicție și pentru vehemența boierilor în a-și apăra atribuțiile judiciare împotriva uzurpărilor Inspectoratului cameral, vezi Hurmuzaki, VI, p. 333; Arh. St. Sibiu, L 1–5/353, f. 41–45 și 173–174; *ibidem*, L 1–5/355, f. 32 v.–33, 38 v.–39 v. și 58 v.–59; C. Giurescu, *Material*, I, p. 578; la 5 iulie 1723, generalul Königsegg tranșa conflictul în favoarea Administrației, lăsând Camerei dreptul de a judeca doar cauzele minore ale personalului cameral și, firește, procesele comerciale; *ibidem*, p. 585.

⁵ Apare menționat încă din 1719; C. Giurescu, *Material*, I, p. 408.

boierilor craioveni¹, care nu înțelegeau să se lase deposedați de una din atribuțiile lor fundamentale a cărei însemnătate hotărâtoare pentru prestigiul lor social o cunoșteau prea bine: „Căci dacă vom fi lipsiți și de acest drept de a judeca — se adresau în 1726 membrii Administrației directorului suprem — nu ne va mai rămâne nici o altă autoritate, nici un respect sau reputație în fața familiilor boierești cât și a oamenilor de rând”². La sfârșitul anului 1725, când primejdia se agravase simțitor, boierii încearcă un demers hotărâtor pe lângă comandamentul austriac. Invocând decretul imperial din 22 februarie 1719 și instrucțiunile generalului Königsegg care recunoșteau Administrația drept „unic departament judecătoresc sau tribunal”, înăluntrul provinciei, și imposibilitatea în care se aflau străinii de a judeca competent, „legiurile și obiceiurile țării fiindu-le necunoscute”, boierii cereau să li se restituie prerogativa de care se vedeau amputați³. Câteva săptămâni mai târziu, boierii reveneau, de data aceasta adresându-se direct Consiliului de război, cerând ca, „în problemele provinciale, toate cauzele judiciare să rămână pe seama noastră, potrivit cuprinsului decretului...”⁴. Ceea ce apărau de data aceasta boierii, era nu numai prerogativa lor judiciară, dar și dreptul de care beneficiau membrii clasei dominante de a fi judecați de o instanță boierească; la aceeași dată cu memoriul înaintat la Viena, membrii Administrației semnalau directorului suprem arestarea unui boier din porunca Auditoriatului și inventarierea averii sale. Scoaterea boierilor de sub jurisdicția Administrației — a unei instanțe boierești, care judeca după normele țării — și încadrarea într-o formulă judiciară străină, care-i priva în acest sector de privilegiul de clasă și în genere de avantajele relațiilor, firește, nu le putea conveni. Cu drept cuvânt arăta Administrația în memoriul adresat comandamentului austriac, că „întreaga boierime a provinciei se întristează împreună cu noi și deploră neajunsurile prevăzute”⁵.

În 1731, într-un efort suprem, 20 de mari boieri combat din nou vehement supunerea boierimii la jurisdicția Auditoriatului; amintind că în anii precedenți, boierii au fost supuși la regimul arestului și la judecata noii instanțe, uneori și pentru pricini de stăpânire, autorii memoriului cereau să se revină la vechiul regim judecătoresc: „... nu sântem judecați potrivit obiceiului nostru și după legile țării noastre, ci sântem trimiși la Auditoriat, spunându-se că ar fi o cauză penală de unde ne vin nu mici neplăceri. Dar legile Auditoriatului nouă

¹ Încă din noiembrie 1719, împotriva încercării Auditoriatului de a se sesiza de unele cauze, Administrația protesta pe lângă directorul suprem, cerându-i „ut judicicia provinciae maneat sub nobis”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/353, f. 68 v.; vezi și L 1-5/354, f. 64-65.

² *Ibidem*, L 1-5/354, f. 99 v.-100.

³ *Ibidem*, f. 88 v.-90 v.

⁴ *Ibidem*, f. 101.

⁵ *Ibidem*, f. 98 v.; v. și f. 58 v.

nu ne sânt cunoscute, precum nici Auditoriatul nu cunoaște legiurile și obiceiurile țării cu privire la stăpânire“¹.

Opoziția mării boierimi oltene a fost însă zadarnică; sprijinit de autoritățile austriece superioare — a căror intenție era de a limita puterea boierimii și de a o sustrage, cel puțin în materie penală, propriei ei jurisdicții — Auditoriatul a devenit o instanță permanentă, a cărei competență nu a încetat să se extindă². De fapt, prin instituirea noii instanțe s-a produs separarea între jurisdicția civilă rezervată Administrației și cea penală atribuită Auditoriatului. Instanțele specializate și-au făcut astfel apariția pentru prima oară în istoria țării³.

Pierderea protocoalelor Auditoriatului face imposibil de rezolvat problema izvoarelor de drept din care se inspira instanța în activitatea ei; judecând după aprecierea membrilor Administrației, care se opuneau imixtiunii noii instanțe în procesele civile pentru că „Auditoriul... nu cunoaște obiceiurile provinciei...“, e probabil că Auditoriatul folosea o legiuire străină.

Justiția bisericească. Lipsa unei delimitări precise între competența judiciară a clerului și cea a instanțelor laice a constituit un izvor de numeroase fricțiuni. Austriecii au îngrădit simțitor domeniul justiției eclesiastice, spre marea satisfacție a Administrației, care își vedea lărgită propria-i competență. Încă din faza premergătoare decretului de organizare a provinciei, Eugeniu de Savoia propunea limitarea jurisdicției episcopului — și implicit a restului

¹ Hurmuzaki, VI, p. 426.

² La 16 iulie 1727, Administrația se plângea din nou în această privință directorului suprem: „Aliunde et provincialis auditor judicialia iam fere omnia, tum criminalia cum civilia privative ad se quoddammodo attrahere satagit...“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 4 v.; indicațiile referitoare la activitatea judecătorească a Auditoriatului în al doilea deceniu al stăpânirii austriece sunt numeroase; *ibidem*, f. 215, 222, 238, 271-272 (omoruri); la 20 ianuarie 1735, Administrația, sesizată că în județe se petrec numeroase omoruri, pe care dregătorii locali nu le raportează, îi invită să cerceteze și să informeze sistematic și complet Administrației, „pentru judecata de obște, pentru că fără aceasta nici dumnealui Auditoriatul țării nu poate face sântenie la un vinovat care să află la acea vină“; *ibidem*, L 1-5/205, f. 202; condamnarea unor slujbași fiscali pentru barbarii comise în exercițiul funcțiunii, la munca silnică; Hurmuzaki, VI, p. 474; în cazuri de furt; Arh. St. Sibiu, L 1-5/354, f. 216 v.; insulte, L 1-5/206, f. 17.

³ După desființarea băniei și după modificările intervenite în conducerea provinciei în anul 1726, rezistența Administrației — în care boierimea olteană nu mai avea cuvântul hotărâtor — împotriva noii instanțe a încetat.

În 1731, Administrația — depășită în activitatea ei judecătorească de masa litigiilor și de propriile ei disensiuni — se vedea în situația de a deplora imixtiunea Auditoriatului în cauzele civile „... accidente aliqua in iudiciis ferendis inter nos controversia, etiam causarum civilium deciso Domino Provinciali Auditori, cui dumtaxat criminalium causarum iudicium competit, et qui provinciae consuetudinum non est peritus per Administrationem Caesaream devolvantur...“; Hurmuzaki, VI, p. 454-455 și 488-489.

clerului — strict la domeniul vieții clericale¹. Propunerea a fost confirmată de decretul imperial care rezerva Administrației dreptul de a judeca pricinile lumești ale membrilor clerului (quoad temporalia)². Dar aplicarea principiului s-a dovedit anevoioasă întrucât se izbea de o veche tradiție care rezerva forului eclesiastic dreptul de a-i judeca pe clerici. Iritarea vădită a Administrației, în scrisoarea adresată la 11 aprilie 1736 episcopului Clement, trădează nu numai zelul autorității laice de a-și apăra competența judiciară împotriva „încălcărilor” bisericii, dar și persistența clerului în a-și afirma prerogativa judiciară: „Miercuri la sision s-au răspunsu la scrisoarea preacinstit sfințiiiei sale părintelui Chir Climent episcopul Râmnicului pentru eclisiarhu Antim, cum poate sfințiiia sa de-l cêre de la judecata țărâi la judecata besericească, unde bine ști sfințiiia ta că și mai nainte până acum care s-au căzut la vinovăție din clirul besericescu preoți și călugări s-au cercetat judecata lor la judecata mirenească și la auditoriat și după ce ș-au luat pedepsa mirenească, s-au trimis la episcopu ca să-l canonească și besericește după pravilă; ci nici pentru aceasta n-are a zice sfințiiia ta nimic, că dupe ce i să va face légea, adecă judecata dupe vinovăție, și să va pedepsi mirenește și să va trimite la sfințiiia (ta) de-l va canoni și besericește după pravilă...”³.

Concurența și conflictul dintre cele două autorități a cuprins și domeniul larg al cauzelor civile care în chip tradițional aparțineau competenței clerului; textul decretului imperial, precis în această privință, nu a împiedicat clerul să-și afirme pretențiile și să înfrunte Administrația⁴. În 1736 încă s-a desfășu-

¹ „Hätte der Bischof bei seinem Jure Ecclesiastico zu bleiben sich mit den Einkünften seines Bistums zu begnügen und in die Saecularia nicht einzumischen“; M. Popescu, *Document.*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 44.

² C. Giurescu, *Material*, I, p. 350.

³ *Arh. St. Sibiu*, L 1-5/206, f. 51 v.; în 1736, egumenul Tismanei reclama Administrației pe unul dintre călugării săi, pentru că „fiind la arest să necinstéște mănăstirea”, argument la care autoritatea răspundea: „... de care numele arestului nu necinstéște m-rea, ci o necinstéște fapta lui cea rea, și el trebuie să fie la arest până să va cerceta cu judecata auditoriatului fapta lui”, după care va fi trimis episcopului „să-și ia plată după canoanele besericești”; *ibidem*, L 1-5/206, f. 35; episcopului, Administrația îi preciza, în același caz, că predarea vinovatului nu se putea face „fiindcă acel lucru iaste criminal” și de aceea se află sub cercetarea Auditoriatului; *ibidem*, f. 44 v.-45; alt caz similar, *ibidem*, f. 111 v.

⁴ Adresa deputăției către comandantul austriac: „Propter reverendissimum dominum episcopum (siquidem ille, ut ex instantia ejusdem apparet, etiam in res saeculares ad ipsum minime pertinentes se immiscet, utpote in mulierum inhonestarum incarcerationem etc.)”; o întâlnire între ban și episcop urma să delimiteze competența judiciară a celor două foruri: „... quatenus obaerventur ea quae domino episcopo et deputationi sunt judicanda”; *Arh. St. Sibiu*, L 1-5/353, f. 85 v.-86; în 1725, subdelegația neoacvistică contesta din nou clerului competența judiciară în alte domenii decât cel spiritual; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 162-163. Potrivit însă unui raport din 1729, protopopii trăgeau un venit însemnat din amenziile impuse, din cărțile de blestem și alte acte judiciare („andere actus Judiciales”); Hurmuzaki, VI, p. 406; limitele autorității

rat un vehement conflict pe acest tărâm între protopopii județeni și vornici, cei dintâi plângându-se de data aceasta de încălcările autorității laice în domeniul justiției bisericești. Reclamația episcopului, care dădea curs plângerii protopopilor, pornea de la constatarea că „dumnealor vornicii unde iaste câte o judecată beserecească cu toată îndrăzneala o facu“, și, fapt mai supărător, „...ce iaste pentru globit, care s-ar cădea ale episcopii le iau și potropopii nu aduc nimic...“¹.

Pedepsele. Dispariția protocoalelor de judecată face imposibilă reconstituirea sistemului de pedepse în vigoare în timpul stăpânirii austriece. Realitate mult anterioară, fiscalizarea sistemului penal a fost constatată încă de la început de austrieci, care, ca în atâtea alte privințe, s-au străduit să atragă gloabele în sfera veniturilor statului. Memoriul înaintat împăratului de Eugeniu de Savoia, în noiembrie 1718, propunea lichidarea „taxelor“ impuse după bunul plac de vornici, pentru care funcția judiciară nu era decât prilej de înavuțire; venitul gloabelor (Geldstrafen) avea să revină erariului, iar judecătorii urmau să fie salariați². Dar venitul realizat din gloabe era prea însemnat și înrădăcinat în tradiția judiciară a țării pentru a putea fi suprimat printr-o simplă hotărâre; zadarnic se repetau la scurte intervale poruncile care aminteau vornicilor și ispravnicilor că toate gloabele trebuiesc „să să dea la fișcuș“³, zadarnic au fost înființate registre speciale pentru evidența penalizărilor pecuniare⁴; gloabele au continuat ani în șir să fie reținute de cei care judecau⁵. Decretul imperial din aprilie 1729 și instrucțiunile către vornicii germani din februarie 1732 condamnau din nou, după atâtea alte acte oficiale, obiceiul apropiierii amenziilor de către boierii dregători⁶.

Pedepsele corporale — bătaia — apar frecvent menționate; pârcălabii sateilor aveau dreptul să aplice până la 20 lovituri, ispravnicii până la 40, iar vornicii până la 100; mutilările, în schimb, nu apar decât sub formă de amenințare⁷.

judiciare a instanțelor bisericești asupra persoanelor laice în vechiul drept românesc au fost cercetate de Șt. Gr. Berechet, *Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecarea mirenților*, în *BOR*, LVI (1938), nr. 11–12, p. 3–23.

¹ Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 56.

² Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei*, p. 76.

³ Arh. St. Sibiu, L 1–5/204, f. 23.

⁴ C. Giurescu, *Material*, I, p. 536.

⁵ Indicații ample asupra gloabelor, în raportul lui N. de Porta din 26 mai 1728; C. Giurescu, *Material*, II, p. 261–263 și 475–476.

⁶ Hurmuzaki, VI, p. 405; C. Giurescu, *Material*, II, p. 475–476.

⁷ Acei vinovați de tăinuire de oameni erau amenințați, în 1723, nu numai cu gloabă de 100 florini, dar și cu tăierea urechilor; Arh. St. Sibiu, L 1–5/204, f. 2 v.

Sentința capitală, emisă de Administrație¹, și, ulterior, de Auditoriat, era rezervată în general celor vinovați de omor și furturi grave².

Răspunderea penală colectivă a satelor pe teritoriul cărora se produceau furturi și omoruri, fără ca făptașul să fi fost prins, a continuat să suplinească și în răstimpul stăpânirii austriece incapacitatea aparatului de stat de a supune provincia controlului autorității, cu un personal administrativ și de pază redus: „pentru siguranța provinciei vor răspunde întotdeauna și pretutindeni, potrivit vechiului obicei și conținutului pravilei, zece sau douăsprezece sate înconjurătoare, în hotarele cărora s-a petrecut omorul, furtul sau jefuirea”³. În 1731, Administrația reamintea principiul în virtutea căruia satele care nu îl prindeau și predau pe vinovat erau considerate complice cu făptașul și îndatorate să suporte colectiv despăgubirile⁴. Încercarea austrieșilor de a extinde răspunderea pentru infracțiunile comise pe domenii și asupra stăpânilor de moșii — revers al imunității — s-a lovit de rezistența categorică a boierimii: „în ce chip ar putea boierul să țină sub pază stăpânirile sale atât de devastate și abundente în păduri, astfel încât oamenii răi să nu treacă prin ele, și în acest chip să împiedice ca în locuri atât de depărtate de el să se petreacă omoruri, furturi, jafuri și altele asemănătoare, când nici ei (boierii) înșiși nu se pot apăra întotdeauna de fărădelegea tâlharilor...”⁵.

Insistența boierimii a triumfat și răspunderea a rămas exclusiv pe seama satelor⁶.

Izvoarele dreptului. Marii boieri și-au apărat prerogativele judecătorești nu numai prin lupta desfășurată împotriva tuturor jurisdicțiilor concurente, dar cel puțin în egală măsură prin apărarea *pravilei* și a *obiceiului*. Rezervele formulate de austrieși cu privire la legiuirea autohtonă și la aplicarea ei, interpretate de boieri ca o intenție de abrogare, au provocat reacția lor hotărâtă. Raportul înaintat în 1718 de generalul Steinvillle Consiliului de război, care furniza conducerii imperiului cele dintâi indicații asupra organizării judecătorești a provinciei, cuprindea și o aluzie la pravilă: „Valahii nu au avocați și nici notari, legile lor sânt însemnate într-o carte pe care o numesc pravilă;

¹ Unul din argumentele boierilor care se opuneau numirii lui Dositei Brăiloiu în funcția de consilier decurgea din incompatibilitatea între situația sa de călugăr și sentințele capitale pe care era chemată din când în când Administrația să le emită: „et quomodo Caluger de capitalibus sententiam ferret”; C. Giurescu, *Material*, II, p. 51.

² Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 79 v.

³ *Ibidem*, L 1-5/355, f. 16; Hurmuzaki, VI, p. 325; C. Giurescu, *Material*, I, p. 358.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 246 v.-247.

⁵ *Ibidem*, L 1-5/353, f. 26 v.

⁶ *Ibidem*, L 1-5/353, f. 30 v.; cazuri de aplicare a principiului, *ibidem*, L 1-5/205, f. 229 v.; Auditoriatul supraveghea executarea pedepsei.

pentru început ar fi încă de păstrat, cu excepția aceloră (dintre legi, prevederi) care se află în contradicție cu bunele obiceiuri și care de aceea ar trebui înlocuite cu altele, mai de folos binelui obștesc“¹. Textul e mult prea laconic pentru a ne îngădui să întrevădem care anume din dispozițiile pravilei li se păreau austriecilor contrarii „bunelor obiceiuri“, și „dreptății“ — adăuga Eugeniu de Savoia în memoriul înaintat împăratului. De altminteri, în acest stadiu, în lipsa unei formule de schimb, conducerea imperiului nu putea decât să mențină în vigoare legiuirea, eventualele modificări urmând să intervină doar într-o etapă mai avansată, după ce pravila va fi fost tradusă în limba latină și supusă examenului juriștilor austrieci. Abia după „cercetarea ei temeinică“ la Viena, — recomanda Eugeniu de Savoia — pravila avea să fie promulgată în noua formă de împărat, în calitatea sa de „principe al țării“². E de altminteri formula la care s-a oprit și decretul de organizare a Olteniei (vezi mai sus).

Recunoscută, cu titlu provizoriu, lege a țării, prin decretul imperial, pravila lui Matei Basarab avea să reapară curând în dialogul dintre boieri și austrieci. Reacționând, fără îndoială, la o inițiativă austriacă rămasă necunoscută, marii boieri interveneau hotărât, câteva luni mai târziu, în favoarea menținerii pravilei și împotriva inovațiilor pe tărâm juridic: „rugăm cu toată plecăciunea pe Excelența sa (generalul Steinville) ca problemele și cauzele judiciare să se hotărască potrivit legilor cuprinse în pravilă; căci dacă s-ar schimba legile țării și s-ar introduce altele, ne va fi foarte greu să ne obișnuim cu ele“; boierii se opuneau hotărât introducerii unei instanțe străine și cereau, în concluzie, ca justiția să rămână în întregime în mâinile Administrației, „*care va hotărî toate cauzele și procesele judiciare potrivit pravilei...* (s. n.)“³. Atașamentul, atât de răspicat afirmat, al boierimii oltene pentru pravila lui Matei Basarab dă în vileag însemnătatea acestui monument de drept în viața societății românești în a doua jumătate a veacului al XVII-lea și la începutul celui de-al XVIII-lea. Elaborată și intrată în vigoare într-o perioadă de dominație necontestată a marii boierimi, *Îndreptarea legii* nu a fost — cum s-a crezut mult timp — rodul

¹ Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei*, p. 69.

² „Im Justizwesen vermeint man nicht, dass in substantia von den gegenwärtigen Land- und Municipal-Gesetzen, mithin ihrem sogenannten „Pravila“ abzugehen wäre. Weil aber der Inhalt dieses Buches unbekannt, hingegen dem Vernehmen nach verschiedene Satzungen darin enthalten, welche gegen die Billigkeit und guten Sitten verstossen, in vielen Fällen aber nicht vorgesehen sei, so dürfte am dienstamsten sein, wenn dieses Buch nebst einer Übersetzung eingeschickt, von der „Administration“ und dem Ober-Director gutächtlich beigefügt, was etwa aufzuheben oder zu ändern wäre, sodann das Werk allhier gründlich untersucht und eingerichtet, hierauf von Ew. Kaiserl. Majestät, als nunmehrigem Landesfürsten, bestätigt und als Gesetz publicieret würde“, Jacubenz, *op. cit.*, p. 75.

³ Arh. St. Sibiu, L 1-5/355, f. 13; descrierea Olteniei, de căpitanul Schwantz von Springfels, confirmă și ea că boierii Administrației craiovene se inspirau din pravilă în activitatea lor judiciară; Hurmuzaki, IX, 1, p. 630. În documentele perioadei, pravila e relativ des invocată.

exclusiv al unei politici de prestigiu care îl îndemna pe domnul Țării Românești să nu lase fără răspuns inițiativele rivalului său din Moldova; pravila lui Matei Basarab a devenit, la scurt timp după promulgarea ei, unul din izvoarele de seamă ale activității judecătorești din Țara Românească. Dar, deși nu a înlăturat din sistemul judiciar obiceiul, a cărui sferă de aplicare nu avea să se restrângă simțitor decât într-o perioadă mai târzie, *Îndreptarea legii* a marcat o etapă însemnată în dezvoltarea și aplicarea dreptului scris, expresie a progreselor centralizării în cadrul statului boieresc. Nu e mai puțin adevărat totuși că, luptând pentru menținerea pravilei, boierii olteni apărau în primul rând, atribuțiile lor judiciare, situația lor de interpreți de neînlocuit prin străini ai legiurii lui Matei Basarab.

Raportul exact dintre pravilă și obicei în viața judiciară a epocii e imposibil de stabilit în condițiile documentației de care dispunem; e mai mult decât sigur însă că obiceiul guverna necontestat activitatea judiciară locală, în cadrul satului și al județului, și e probabil că și în activitatea Administrației, cel puțin cât timp aceasta s-a aflat sub autoritatea boierimii oltene, obiceiul e cel care în mod frecvent soluționa pricinile¹. Obiceiul și pravila (*consuetudo et dictamen, leges moresque patriae*) erau în chip egal invocate de boieri ori de câte ori aveau de înfruntat inițiativele reformatoare ale austriecilor pe tărâm judiciar.

¹ Generalul Virmond afirma că boierii nu aplicau pravila, fie pentru că nu o înțelegeau, fie pentru că nu se pricepeau s-o aplice; C. Giurescu, *Material*, I, p. 488; afirmația este evident exagerată, deoarece pravila apare invocată în documentele epocii.

VIAȚA BISERICESCĂ ȘI CULTURA

Adeziunea clerului superior din Țara Românească la mișcarea antiotomană în timpul războiului turco-austriac a adus o contribuție însemnată la crearea largii solidarități a forțelor ostile Imperiului otoman și agentului ei pe scaunul domniei, Nicolae Mavrocordat. Două eminente personalități ale vieții eclesias-tice, mitropolitul Antim Ivireanul și episcopul Damaschin al Râmnicului, au dat girul bisericii muntene la lupta antiotomană și la politica pro-imperială, cel dintâi atrăgându-și martiriul printr-o acțiune deschisă de împotrivire față de domnul fanariot, cel de-al doilea prin participarea, alături de frunțașii boierimii, la negocierile cu reprezentanții puterii imperiale. În virtutea poziției sale de stare privilegiată și de forță dominantă în societate, precum și a meritelor câștigate în timpul războiului în lupta comună împotriva turcilor, și-a formulat clerul Țării Românești, apoi doar cel al Olteniei, revendicările în negocierile cu austriei¹.

Cererea fundamentală a clerului — respectarea nealterată a confesiunii ortodoxe — care revine în toate memoriile înaintate conducerii imperiu-

¹ Istoria bisericii oltene în timpul stăpânirii austriece a alcătuit obiectul unui șir de cercetări monografice și de prezentări de ansamblu; cea mai cuprinzătoare, întemeiată și pe un larg aport de material inedit din arhivele vieneze, este cea a lui N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriece (1716–1739)*; dintre celelalte, cele mai utile sunt: D. Furtună, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea, starea ei culturală și materială* (cap. II: *Oltenia în timpul ocupațiunii austriece*); Ștefan Meteș, *Relațiile bisericii românești ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al XVIII-lea* (cap. 3: *Relațiile bisericii ortodoxe ardeleni cu Mitropolia din București, 1701–1716 și cu episcopia Râmnicului între anii 1716–1739*); N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, ed. a 2-a, p. 99–106; *Istoria bisericii române*, vol. II, 1632–1849, p. 186–191; materialul descoperit sau publicat în timpul din urmă și deci nefolosit de aceste lucrări permite unele întregiri la cunoașterea bisericii oltene sub stăpânirea austriacă.

lui¹ a fost acceptată fără nici o rezervă de Curtea din Viena; considerente politice evidente — dorința de a nu-i aliena pe locuitorii ortodocși rămași sub stăpânire otomană — și conștiința imposibilității convertirii la catolicism, la scadență apropiată, a unei provincii în care ansamblul populației, cu excepții nerelevante, era alcătuită din ortodocși, au determinat autoritățile superioare ale imperiului să confirme statutul bisericii ortodoxe². Absența încercărilor de catolicizare a populației, în timpul celor două decenii de stăpânire austriacă în Oltenia, a scutit provincia de tensiuni confesionale grave; dacă raporturile dintre statul habsburgic și biserica ortodoxă a Olteniei au fost totuși încordate, explicația se află în politica de îngrădire a privilegiilor clerului și de control asupra bunurilor bisericii și a gestiunii economice a egumenilor.

1. ORGANIZAREA ȘI VIAȚA BISERICESCĂ

Paralel cu efortul boierimii de a dobândi autonomia politică a provinciei, s-a desfășurat cel al clerului oltean de a obține autonomia bisericească prin transformarea scaunului episcopal de la Râmnic în scaun mitropolitan; potrivit memoriului clerului oltean³, titularul urma doar să fie hirotonisit de patriarhul Constantinoplei, „iar altă obediență să nu-i facă”. În bună tradiție medievală, revendicarea invoca vechea mitropolie a Severinului și se înfățișa ca o cerere de restituire. Înființarea unei mitropolii a Râmnicului era menită, în intenția autorilor memoriului, să scoată biserica olteană de sub dependența Mitropoliei Țării Românești, controlată de domnul fanariot, și să evite subordonarea ei față de mitropolia sârbă, soluție preconizată de austrieci și acceptată la Viena de deputăția boierimii oltene, încă din 1718⁴. Hotărâți să pună capăt tuturor legăturilor bisericii oltene cu biserica ortodoxă de sub dominația otomană, pentru a evita orice influență politică prin filieră bisericească, austriecii au sustras Episcopia Râmnicului dependenței Mitropoliei Țării Românești și au întrerupt legăturile tradiționale ale mănăstirilor închinat cu patriarhiile și mănăstirile răsăritene; dar dorința clerului de a vedea scaunul episcopal ridicat la rang de mitropolie se afla în contradicție prea flagrantă cu efortul Curții din Viena de a restrânge autonomia provinciei și de a exercita un control efectiv asupra întregii vieți interne pentru ca austriecii să accepte înființarea unei mitropolii a Râmnicului și sporul de prestigiu și putere pe care l-ar fi conferit ierarhilor olteni. Soluția cea mai satisfăcătoare, din punctul de vedere al interesului lor politic, austriecii au găsit-o în subordonarea Episcopiei Râmnicului față de

¹ „Che la religione in Valachia abbia tutta la sua libertà, secondo il rito della Chiesa greca con tutte le sue cerimonie...”; C. Giurescu, *Material*, I, p. 161 și 332.

² *Ibidem*, p. 350.

³ *Bibl. Acad.*, CCLXV/90; textul latin al memoriului în Hurmuzaki, VI, p. 339–341.

⁴ C. Giurescu, *Material*, I, p. 332.

mitropolia sârbă a Belgradului, ea însăși aflată sub controlul politic al Vienei¹. Dependența era doar nominală și se manifesta exclusiv prin dreptul de hirotonisire a episcopilor de Râmnic, orice altă imixtiune a mitropolitului în viața bisericii oltene fiind exclusă. Regimul de autonomie a bisericii oltene în raport cu mitropolia sufragantă de Belgrad a fost menținut până la sfârșitul stăpânirii austriece².

Pe lângă dependența spirituală limitată, față de Mitropolia din Belgrad, Episcopia Râmnicului a avut de suportat dependența politică mult mai stânjenitoare față de conducerea Imperiului. Viena își rezerva dreptul de a-l desemna pe episcop, dintr-o listă de trei candidați propuși de adunări electivă alcătuite din reprezentanți ai clerului și ai boierimii oltene. Doar cu prilejul primei alegeri, aceea a egumenului Ștefan al Govorei, dreptul de a desemna pe unul dintre cei trei candidați și de a-l „prezenta“ (jus praesentationis) spre aprobare Curții a fost exercitat de mitropolitul de Belgrad; ulterior el a fost lipsit de acest drept preluat de directorul suprem al provinciei³. Diploma imperială de confirmare și hirotonisirea de către mitropolit confereau candidatului dubla investitură — a puterii laice și a celei spirituale — necesare intrării legale în funcțiune⁴.

¹ Până în 1725 au funcționat două mitropolii sârbe, una la Carlovitz, alta la Belgrad; din acest an cele două mitropolii au fost contopite, cu azeziunea Vienei; L. Hadrovics, *L'église serbe sous la domination turque*, p. 150–151.

² Încercările mitropoliților de la Belgrad de a da conținut efectiv preeminenței spirituale care le fusese acordată în raport cu biserica olteană au fost combătute în același timp de ierarhii olteni și de austrieci; în septembrie 1725, subdelegația neoacvistică refuza mitropolitului de Belgrad dreptul de vizitare a clerului oltean și dreptul de a judeca în apel cauzele majore ale clericilor — judecate în primă instanță în provincie — cu excepția celor spirituale; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 162–163; în 1727, Administrația craioveană se opunea cererii mitropolitului de a percepe dijmă de la clerul oltean, întrucât niciodată nu a primit din provincia olteană decât un dar, „plocon“, cu prilejul hirotonisirii episcopului; Arh. St. Sibiu, L 1–5/356, f. 23 v.–24. În 1735 s-a produs cea mai grea încordare în raporturile dintre mitropolie pe de o parte și biserica olteană și autoritățile habsburgice pe de alta, cu prilejul alegerii egumenului Clement al Bistriței, în funcția episcopală; încercările de ingerință ale mitropolitului (C. Giurescu, *Material*, III, p. 60–69 și N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 340–341) s-au lovit de rezistența bisericii oltene și a austriecilor; în fața refuzului mitropolitului de a-l consacra pe cel ales fără asentimentul său, austrieicii au hotărât să-i ocolească autoritatea și să-i substituie un colegiu de trei episcopi (N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 342–344); în noiembrie 1735, Administrația vestea episcopului nou ales hotărârea Vienei „ca să te hierotonești prin alți trei arhierei episcopi“; Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 92. Presiunea Curții l-a determinat în cele din urmă pe mitropolit să cedeze.

³ N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 66; pentru ce era o adunare electivă în această perioadă, vezi actele referitoare la alegerea episcopului Clement în iunie 1735 (C. Giurescu, *Material*, III, p. 76–80); adunarea convocată era alcătuită dintr-un număr de 24 clerici (egumenii mănăstirilor principale și cei 5 protopopi ai județelor) și 24 de boieri (câte 12 din clasa întâia și 12 din clasa a doua).

⁴ Patru episcopi au păstorit scaunul Râmnicului în timpul stăpânirii austriece: Damaschin, 1708–dec. 1725; Ștefan, fost egumen al Govorei, oct. 1726–august 1727; Inocențiu, fost egumen

Autoritatea imperială înțelegea însă nu numai să-și rezerve dreptul de confirmare a episcopilor, dar și să exercite un control permanent asupra bisericii oltene, în primul rând asupra mănăstirilor, stăpâne asupra unui vast domeniu funciar și deținătoare de însemnate venituri și privilegii. Lupta pentru controlul asupra mănăstirilor avea să constituie principalul factor de tensiune între biserica olteană și autoritatea imperială.

Proiectul de organizare bisericească avansat în noiembrie 1719 de episcopul Damaschin și de patru egumeni preconiza stricta subordonare a mănăstirilor față de puterea episcopală și de sinodul provinciei: egumenii mănăstirilor urmau să-și desfășoare activitatea sub permanenta supraveghere a episcopului, care își rezerva dreptul de a-i destitui pe cei vinovați de proastă gestiune sau de neorânduiri în păstorirea comunității monahale; împăratului avea să i se aducă la cunoștință doar faptul împlinit¹.

Austriei însă aduceau în provincie o cu totul altă concepție a raporturilor dintre stat și biserică, pentru ca programul de autonomie și organizare bisericească autoritară a episcopului Damaschin să poată obține adeziunea lor. Autoritatea habsburgică înțelegea să exercite un control direct asupra mănăstirilor, rezervându-și dreptul de a-i numi și destitui pe egumeni și de a le verifica gestiunea economică².

Cele dintâi supuse autorității și controlului direct al împăratului au fost mănăstirile domnești; succesor de drept al voievozilor, împăratul și-a subordonat încă de la început, prin decretul de organizare a provinciei, mănăstirile care fie erau fundații domnești, fie intraseră sub autoritatea domniei³; apoi,

al m-rii Brâncoveni, febr. 1728–febr. 1735; Clement, fost egumen al Bistriței, iunie 1735–; cf. N. Șerbănescu, *Episcopii Râmnicului*, în *MO*, XVI (1964), nr. 3–4, p. 190–194.

¹ Hurmuzaki, VI, p. 340.

² În timpul stăpânirii austriece, Oltenia număra 40 de mănăstiri și schituri, inclusiv Episcopia de Râmnic, asimilată mănăstirilor. *Mănăstiri*: Episcopia Râmnicului, Tismana, Cozia, Bistrița, Hurez, Polovragi, Govora, Arnova, Sadova, Brâncoveni, Strehaia, Motru, Segarcea, Jitianul, Bucovăț, Căluș, Crasna, Hotărani, Țânțăreni, Strâmba, Baia de Aramă, Titireci, Dintrunlemn, Surpatele, Mamul, Ostrovul. *Schituri*: Sărăcinești, Dobrușa, Iezerul (dependente de Episcopia Râmnicului), Topolnița și Cioclovina (dependente de Tismana), Stănești, Arhanghel (dependente de Segarcea), Slătioara, Cetățuia, Crasna, Sălcuța, Popânzălești, Cometul și Mânăilești (metoh al Bistriței). Dintre acestea, câteva fundații dintre cele mai bogate și mai însemnate, „se numesc domnești sau voivodale, deoarece au fost întemeiate de voievozi spre pomenire și ca loc de refugiu la vreme de nevoie; de aceea, nici episcopul și nici boierii, ci doar domnul exercita asupra lor întreaga autoritate, atât în ceea ce privește alegerea și confirmarea egumenilor, cât și în privința veniturilor mănăstirești...”; alte șase dintre mănăstirile însemnate se aflau sub dependența patriarhiei de Alexandria și Ierusalim sau a unor mănăstiri grecești; în sfârșit celelalte mănăstiri și schituri se aflau în dependența fie a mănăstirilor mari, fie a fondatorilor lor, în virtutea dreptului de patronat; cf. I. Donat, *Fundațiile religioase ale Olteniei, I. Mănăstiri și schituri*.

³ Mănăstiri „domnești” erau următoarele: Tismana, Cozia, Bistrița, Hurez, Polovragi, Govora, Arnova, Sadova, Brâncoveni, Strehaia, Motru, Mamul, Ostrovul. Regimul unora dintre ele era incert.

într-o etapă ulterioară, controlul imperial s-a extins și asupra mănăstirilor închinată mănăstirilor și patriarhiilor din teritoriile aflate sub stăpânirea otomană¹. Dreptul de desemnare a egumenilor a fost unul din principalele motive de încordare în raporturile dintre episcop și autoritățile habsburgice; echivocul, care a durat până în anii 1731–1732², a fost tranșat în cele din urmă printr-o hotărâre a Curții care reglementa regimul mănăstirilor. În mănăstirile foste domnești și cele foste închinată, egumenii urmau să fie aleși de comunitatea monahală sub supravegherea unui reprezentant al Administrației și al unuia desemnat de episcopul de Râmnic. În fundațiunile private, ctitorii își păstrau dreptul de desemnare; regimul mănăstirilor domnești și al celor închinată se extindea însă și asupra aceloră dintre mănăstirile private ai căror ctitori se aflau în Muntenia sau se stinseseră din viață, ei și urmașii lor³. Autoritatea episcopului era astfel grav amputată în folosul puterii de stat; împotriva hotărârii Curții, episcopul Inochentie și apoi Clement nu au încetat să protesteze până la căderea stăpânirii austriece⁴.

De dreptul de a-i desemna și confirma pe egumenii mănăstirilor era legat și acela de a le verifica gestiunea. Și în trecut, domnii, care găseau în întinsul domeniu și în veniturile mănăstirilor un puternic sprijin și un izvor de bani, instituiseră un control asupra activității economice a așezămintelor monahale. Austriecii nu au inovat așadar în această privință, ci doar au dezvoltat și

¹ M-rea Segarcea (închinată patriarhiei de Alexandria), schitul Arhanghel, Baia de Aramă (închinată m-rii Hilandar), Bucovăț (închinată m-rii Sf. Varlaam), Hotărani (închinată lavrei Sf. Dionisie de la Athos), Jitianu (închinată m-rii Sf. Pavel de la Athos), Căluu, Țânțăreni și schitul Stănești; Arh. St. Sibiu, L 1–5/354, f. 194–196 v.

² Conflictul a fost declanșat, sau doar precipitat, de inițiativa episcopului, care a încercat în 1730 să numească egumeni, fără a consulta și a obține asentimentul Administrației; *ibidem*, L 1–5/356, f. 188 v. – 189 v.

³ Întreaga problemă a dreptului de numire a egumenilor e amplu prezentată de N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 86–102; memoriul episcopului Inochentie în favoarea menținerii sistemului tradițional de numire a egumenilor, publicat în Hurmuzaki, VI, p. 508–509.

⁴ N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 313–314, 315–316 și 319. În ultimii ani ai stăpânirii austriece controlul autorității laice asupra numirii și destituirii egumenilor era desăvârșit; când, în 1737, egumenul Segarcei îl destituise pe egumenul schitului Stănești, metohul mănăstirii, Administrația îl admonesta sever pentru că îi încălcase atribuțiile; „... și de acum înainte să nu mai îndrăznească a face de acest fel de lucruri, că bine știi că și la schituri fără știrea Administrației nu iaste slobod a să pune au a să scoate igumen sau ispravnic”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 117; vezi numirea stareței m-rii Dintrunlemn de către directorul suprem, la recomandarea Administrației; *ibidem*, f. 71; alte cazuri, *ibidem*, f. 4; la 2 martie 1735, eclisiarhul m-rii Hurez primea înștiințare din partea Administrației, în legătură cu sosirea iminentă a unui delegat al acesteia și era invitat „să aibă grijă să fie toți călugării atunci în m-re de față, să-i chiami pe toți și pe cei de la poslușanii, măcar și pe alții care-i vor fi pe la alte locuri câți vor fi călugăriți de acolo din mănăstire ca să-și dea fieștecare socoteala pentru alegerea igumeniei”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 211; o patentă de numire de egumen, din 1734, la N. Iorga, *Studii și documente*, XIV, p. 51–52.

sistematizat o tradiție locală. Prilejul instituirii acestui control a fost furnizat de gravele neorânduiești comise de egumeni, uneori străini, în chivernisirea bunurilor și a veniturilor mănăstirești; nu rare erau cazurile în care egumenii arendau nejustificat moșiile mănăstirilor, pe unele le înstrăinau chiar definitiv, își însușeau veniturile comunității, zălogeau sau vindeau chiar odoarele așezământului la conducerea căruia fuseseră orânduiești¹. Un sistem rigid de stabilire a evidenței bunurilor mănăstirești și a gestiunii lor era menit să îngrădească libertatea de acțiune a egumenilor și să pună capăt abuzurilor comise de ei. Controlul efectiv și eficient al statului asupra veniturilor mănăstirești a fost instituit abia în al doilea deceniu al stăpânirii austriece, o dată cu îngrădirea autonomiei bisericii oltene și a autorității episcopului.

Prima măsură tindea să pună la îndemâna Administrației o evidență completă a stăpânirilor imobiliare și a privilegiilor mănăstirilor. Fiecare egumen a fost îndatorat să se înfățișeze la Craiova cu toate documentele mănăstirii, care urmau a fi traduse în limba latină²; pe această bază a fost alcătuit, în 1731, „extractul” tuturor documentelor de danie, întărire, cumpărare și conferire de privilegii, probabil cea dintâi catagrafie a întregului domeniu bisericesc de care a dispus autoritatea centrală în Țara Românească³. O dată însă cu întocmirea extractului, austriecii au preluat pe seama Administrației, la data aceasta complet subordonată controlului lor, verificarea gestiunii mănăstirilor. Zadar nice au fost protestele episcopului care își vedea grav amputată autoritatea, prin pierderea controlului asupra mănăstirilor: „iar dacă acest drept va fi concedat exclusiv Administrației — întreba el — eu la ce am mai fost făcut episcop?”⁴.

¹ Hurmuzaki, VI, p. 279–284 și 315; C. Giurescu, *Material*, I, p. 341; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 187, 204.

² Arh. St. Sibiu, L 1–5/356.f. 206 v., 207; în iulie 1733 sosise rândul m-rii Hurez, al cărei egumen era invitat de Administrație să vină la Craiova cu toate „documenturile, hrisoavele și scrisori... rumânești și sârbești”, de stăpânire asupra moșiilor, țiganilor și rumânilor și cele referitoare la privilegii, ca să le traducă în „limba letinească”; N. Iorga, *Studii și documente*, XIV, p. 50.

³ „Extractus litterarum donationalium, collationalium, emptionalium et confirmationalium de privilegiis, possessionibus, proventibus et utilitatibus monasteriorum in Valachia Cisalutana Caesarea existentium”; textul, un incomparabil instrument de cercetare a domeniului mănăstiresc sub raportul extensiunii, a fost editat de N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 231–276. Mai târziu, austriecii au început să traducă sistematic, în limba latină, toate documentele mănăstirilor, începând cu cele ale m-rii Tismana; faptul a produs profunda iritare a clerului mănăstiresc; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 315.

⁴ Hurmuzaki, VI, p. 457–458; episcopul Inochentie cerea respectarea vechii formule de control prin comisii mixte de boieri desemnați de domnie și de reprezentanți ai episcopului, când acesta nu putea participa în persoană; registrele de socoteli, alcătuite în dublu exemplar, erau contraemnate, după verificare, de episcop.

Controlul a luat an de an forme mai rigide; egumenii și eclisiarhii erau îndatorați să țină catastife de venituri și cheltuieli. La intervale fixe, egumenii și eclisiarhii erau convocați la Craiova pentru „a da seamă“ de averea, de veniturile și de cheltuielile mănăstirii¹; cei refractari erau aduși „cu treapă“ de călărașii trimiși de Administrație². Formulare întocmite la Craiova, în cancelaria Administrației, începând din 1735, cuprindeau ansamblul chestionarului („poncturile“) la care erau îndatorați să răspundă egumenii³. Formula de

¹ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 86; egumenului m-rii Strâmba, care invoca boala, pentru a fi scutit de înfățișarea la Craiova, Administrația îi răspundea, în martie 1737, invitându-l să-l trimită pe eclisiarh „cu inventarium al m-rii și cu catastiful de venitul și cheltuiala ce să va fi făcut... și pentru scule unde să află puse și va da el seama de toate“; cât despre ctitori, a căror prezență o socotea necesară egumenul — acesta era unul din pretextele invocate pentru a determina Administrația să accepte verificarea gestiunii la sediul mănăstirii — autoritatea o considera inutilă: „... iar ctitorii nu sânt trebuincioși, că noi nu cunoaștem alți ctitori decât pe prea Milostivul Stăpân“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 135 v.; invitația adresată egumenilor de la Strâmba, Crasna și Baia de Aramă, *ibidem*, f. 121; în iunie 1737 venise rândul egumenului m-rii Jitianu: „fiindcă acum au venit vrémea ca să dai seama de iconomia m-rii, adecă de venitul și cheltuiala ce să va fi făcut, pentru acéa luuând sfinția ta porunca aceasta să cauți să-ți iai catastiful de venitul și cheltuiala mănăstirii și la 12 ale acestii luni negreșit să te afli aici“; *ibidem*, f. 173.

² *Ibidem*, L 1-5/205, f. 90 v.

³ „Poncturile“ din 1 februarie 1735 privitoare la „seama“ pe care urmau s-o dea egumenii sunt cele mai vechi cunoscute; Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 206 v.-207 v.; formularul general s-a păstrat în exemplarul trimis m-rii Dintrunlemn, la 29 iunie 1736: „Poncturile dupe care trebuie să dea seamă mănăstirea Dintr-un lemnu“, alcătuite din 12 prevederi, epuizau toate aspectele gestiunii economice a mănăstirilor:

„1. Trebuie să dea seama de la vrémea de când s-au supus această țară slăvitelor arme Maiestatului său.

2. Să dea catastif de toate lucrurile m-rii mișcătoare și nemișcătoare, adecă de bani, dobitoace, stupi, vii, grâu, porumbu, mei, orz, ovăz și altele asemenea și pentru mori și alte scule și lucruri, precum și pentru țigani.

3. Să să osebească catastif fieștecare an și să să pue întâi veniturile și pe urmă cheltuiala.

4. Să se însemnéze osebit sculele beséricii, cărțile și alte lucruri.

5. M-rile care au în țară țigani lăiași și alții carii șād totdeauna pe lângă m-re, să-i însemnéze osebit împreună cu dajdea lor ce au dat la m-re.

6. De vor fi niscari moșii de la mănăstire înstreinate să să însemnéze și de cine și în ce chip s-au luat, să să dea înscris afară.

7. De va fi dat niscari moșii în arendă, și pe acélea în scris să le numească și să pue și pricinile pentru ce le-au dat în arendă.

8. De va fi având m-rea niscari datorii la cineva au alții la m-re să arate de la cine și cum s-au făcut datoriile acélea.

9. De va fi având starița au călugărițele osebite ale lor moșii, vii, mori, dobitoace să le dea înscris afară, unde și în ce hotar sânt și cum le ține; într-alt chip de nu le vor spune, ci numai așa cu tăcerea le va ținea, acélea cu totul le va puiarde și să vor lua în seama fișcușului.

10. Socoteala ce va da la Administrație starița pentru luatul și cheltuiala venitului mănăstirii să-l iscălească starița și eclisărița și să întărească cu pecețile lor.

control instituită de austrieci și formularul prin intermediul căruia se realiza au fost preluate și aplicate de Constantin Mavrocordat pe ansamblul Țării Românești¹.

Intervenția și controlul autorității de stat nu s-au limitat la numirea egumenilor și la gestiunea lor economică; viața monahală însăși a început să constituie obiect de reglementare și supraveghere din partea Administrației; „puncturi” minuțioase erau redactate la Craiova și trimise mănăstirilor — cel puțin aceluia unde erau constatate neorânduiele în viața comunității. Raporturile dintre călugări și stareți, îndatoririle și drepturile lor, până și calitatea hranei oferite la masa de obște deveniseră obiect de preocupare și intervenție din partea autorității². Alteori Administrația era adusă să intervină pentru a pune capăt vagabondajului unora dintre călugări, varianta olteană a călugărilor vaganți; la 4 ianuarie 1737, o adresă a Administrației îl invită pe episcop să-i strângă și să-i repartizeze la mănăstiri pe aceia dintre călugării care „nu să află la nice o rânduială, ci umblă numai de-și caută chefurile și să fac cerșetori, umblând din casă în casă, care lor le sânt oprite și nu vor să meargă la mănăstiri să-și facă poslușania lor după obicei”; unul dintre aceștia chiar — semnalat în textul Administrației — „păzește alte chefuri aici în Craiova, totdeauna cu vinul în cap”³.

Imixtiunea autorității de stat nu s-a limitat la mănăstiri; clerul de mir a intrat și el, din considerente fiscale, în cercul atenției Administrației. Scutită de dări, preoțimea era una dintre zonele de refugiu pentru masa populației⁴ care încearcă să se sustragă exploatării fiscale; faptul explică numărul mare de

11. Starița la socoteala pentru cheltuielile ce va face mai sus decît 10 florinți să aibă atestaționuri cui și pentru ce lucruri i-au dat.

12. Așijderea să aibă starița și de la cărciumari, și de la alții oricari vor fi cărciumărit vinurile m-rii atestație câte buți de vin au cărciumărit fieștecare și fieștecare bute de câte vedre au fost și cum s-au vândut și câtă sumă de bani au dat.

După acēste puncturi trebuie să dea seama toate mănăstirile mari și mici de călugări și de călugărițe, din an în an, după socotele ce li să va cēre”; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 72.

¹ Vezi „Condica de venituri și cheltuieli ale mănăstirilor”; Arh. St. Buc., ms. 377.

² „Puncturile care s-au dat pentru stareța de la m-rea Dintr-un lemn” la aceeași dată cu cele referitoare la sâmile de venituri și cheltuieli, prevedeau: încetarea tuturor pricinilor dintre maici care agitaseră viața mănăstirii; repartitia de către stareță a tuturor sarcinilor („poslușaniilor”) impuse călugărițelor; interdicția pentru maici de a circula în afara mănăstirii fără asentimentul stareței; îndatorirea impusă stareței de a da călugărițelor „hrană de cinste” și de a lua masa împreună cu ele, la prânz și seara; obligația de a da tuturor maicilor care și-au îndeplinit poslușania și celor aflate în neputință de a și-o îndeplini, simbria cuvenită: celelalte prevederi se refereau la activitatea economică a mănăstirii, supravegheată de stareță împreună cu un ispravnic care urma să fie numit; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 71.

³ *Ibidem*, L 1-5/206, f. 106 v.

⁴ C. Giureacu, *Material*, II, p. 76 și 274; Hurmuzaki, VI, p. 406.

preoți și diaconi, sporul său continuu¹. Firește, autoritatea nu se putea resemna cu un proces care îi sustrăgea un număr însemnat de contribuabili, cu atât mai mult cu cât beneficiarul acestei situații era clerul superior — episcopul și cei cinci protopopi ai județelor — care percepea ploconul și alte venituri din partea celor care la rândul lor beneficiau de marele avantaj al scutirii de dări. Pe măsură ce statul a început să-și afirme drepturile și să recupereze veniturile de care se socotea lipsit, problema scutirii preoților de dări a devenit o preocupare constantă². În 1729, în cadrul reorganizării fiscale a provinciei, preoții și diaconii au fost impuși la dare, iar episcopul lipsit de atât de însemnatul venit al ploconului Vlădicăi³. Măsura nu pare însă să fi fost efectiv aplicată și de aceea Administrația nu a întrevăzut alt mijloc de a apăra interesul fiscolei imperial decât în limitarea strictă a numărului preoților și în controlul activității episcopului pe acest tărâm⁴. În 1731, episcopul Inochentie raporta lui Wallis că a dat dispoziții protopopilor să inspecteze bisericile și să vegheze ca să nu mai fie decât câte un singur preot de biserică⁵. În același timp, autoritatea veghea sever ca să înceteze orice hirotonisire în afara țării, mai ales în sudul Dunării, la Vidin⁶. În martie 1735, Administrația declara nule, din punctul de vedere al autorității de stat, hirotonisirile făcute peste hotare: „Așijderea și pentru acei care ar fi să să dieconească și să să popească, nu să pot dieconi și popi într-alte părți fără numai la episcopul locului și deaca s-ar dieconi sau popi într-altă parte, de nici o treabă nu va fi popiia sau dieconiia acéia, că totdeauna va rămâne ca un dajnic“⁷.

Toate aceste măsuri erau îndeajuns pentru a provoca adâncă nemulțumire a clerului — călugăresc și de mir — și a principalului său reprezentant, episcopul; politica austriacă față de biserica olteană, progresiva îngrădire a privilegiilor ei și chiar suprimarea unora dintre ele, controlul permanent asupra mănăstirilor și supravegherea clerului de mir explică cu prisosință progresiva alienare a bisericii oltene față de regimul austriac. Întreaga evoluție a raporturilor dintre cele două forțe e sintetizată de tonul sever al textului prin care, în martie 1737, Administrația se străduia să-l readucă la ordine pe episcop, tot mai refractar față de poruncile autorității de stat: „...de care mult ne mirăm

¹ N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 72.

² Vezi expunerea întregii probleme în rescriptul imperial din 27 aprilie 1729, Hurmuzaki, VI, p. 406.

³ *Ibidem*, p. 406.

⁴ Vezi reclamația Administrației, din 2 iunie 1730, împotriva episcopului care ar fi hirotonisit prea mulți preoți, spre paguba erariului; Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 158.

⁵ Câte doi nu s-ar fi aflat, potrivit spuselor episcopului, decât în bisericile orășenești și în cele ale boierilor („in templis boeronalibus“); Hurmuzaki, VI, p. 493.

⁶ *Ibidem*, p. 406.

⁷ Arh. St. Sibiu, L 1-5/205, f. 216.

unde, cu nici o socoteală, împotriva respectului nostru îndrăznești așa a scrie, fiindcă țe-ar căuta să știi că ești cu totul supus poruncilor noastre a Chesariceștii Administrației; pentru acéia, de acum înainte vei căuta sfinția ta cu alt mod umilintă și respect a scrie, că amintirea vei ști că Administrația pentru necinstirea ce i să face își va ști lua satesfacție“¹.

2. CATOLICISMUL

Catolicizarea rapidă a populației nu intra în vederile politice imediate ale conducerii imperiale, din motivele mai sus amintite; dar dacă o politică sistematică de catolicizare a lipsit, nu e totuși mai puțin adevărat că confesiunea catolică a înregistrat un însemnat progres în Oltenia în timpul stăpânirii austriece. Afluxul unui număr mare de străini catolici — bulgari, germani și, în mai mică măsură, unguri — și prezența unităților militare austriece au contribuit la afirmarea și extinderea confesiunii catolice în provincie.

Principalele centre catolice au fost locurile de așezare ale bulgarilor: Craiova, Râmnic și Brădiceni. Fundații religioase noi au fost construite la Craiova² și la Râmnic³ — pentru Brădiceni atestarea documentară lipsește. Ulterior sunt atestate alte două așezări catolice: una la Islaz, unde înainte de 1730 se stabilise un grup de coloniști bulgari paulicieni⁴, și la Cerneț, unde se afla o misiune franciscană⁵.

Cum biserica înălțată la Craiova în anii imediat următori încheierii păcii devenise neîncăpătoare pentru o masă de populație catolică în continuu proces de sporire, în 1730 se proiecta construirea unei noi biserici mai încăpătoare, întreaga chestiune urmând a fi rezolvată de conventul franciscan și compania bulgarilor⁶.

Ca și în trecut, provincia era cuprinsă în aceeași unitate eclesiastică cu Bulgaria și era supusă jurisdicției episcopului de Nicopole, în același timp

¹ *Ibidem*, L 1-5/206, f. 116.

² N. Iorga, *Studii și documente*, I-II, p. 258; descrierea bisericii, Hurmuzaki, IX, 1, p. 603-604.

³ În 1725, protocolul Administrației nota, între cheltuieli: „S-au dat paterilor de la Râmnic pentru lucrul și ajutorul m-rii de acolo florinți nemțești 50“; Arh. St. Sibiu, L 1-5/208, f. 109; vezi și N. Dobrea, *op. cit.*, p. 206; vezi lista franciscanilor care au păstorit în centrele catolice ale Olteniei, în timpul stăpânirii austriece, în obituarul franciscanilor editat de N. Iorga, *Studii și documente*, I-II, p. 266-268.

⁴ Arh. St. Sibiu, L 1-5/356, f. 182 v.; vezi și C. Giurescu, *Material*, III, p. 36-37, 39.

⁵ În 1737, Administrația interzicea „paterilor“ franciscani din Cerneț să înalțe o biserică nouă; Arh. St. Sibiu, L 1-5/206, f. 153.

⁶ *Ibidem*, L 1-5/356, f. 170; vezi cererea bulgarilor din Craiova în această privință, la E. Permeșdin, *Acta Bulgariae ecclesiastica ab a. 1565 usque ad a. 1799*, p. 350-351.

vicar al Valahiei¹. Stabilirea la Craiova a episcopului Nicolae Stanislavich a marcat progresul cultului catolic în provincie și începutul unei preocupări mai intense pentru răspândirea catolicismului. Încă din 1726, cu prilejul elaborării măsurilor de reorganizare a întregului sistem de guvernare a provinciei, proiectul întocmit de Eugeniu de Savoia în colaborare cu președintele Camerei aulice preconiza înființarea unui gimnaziu catolic la Craiova tocmai în scopuri de prozelitism („pentru a infiltra pe nesimțite tineretului schismatic de acolo religia catolică“)². Formula convertirii lente, prin infiltrarea progresivă a elementelor catolice în provincie³ și prin școală, corespundea unui program de lungă durată, care evident, nu a putut da roade în scurtul interval al stăpânirii austriece asupra provinciei. Cazurile de convertire la catolicism în rândurile populației autohtone au fost cu totul izolate și nerelevante, din punct de vedere politic și confesional⁴.

3. TIPARUL BISERICESC

Sub îndrumarea lui Damaschin și a succesorilor săi, tipografia de la Râmnic a continuat și desăvârșit acțiunea de substituire a limbii slavone prin cea română în slujba bisericească⁵. Eliberat de rezervele conservatoare ale unora dintre ierarhii care îi îngrădiseră în trecut activitatea, Damaschin se consacra în întregime muncii de traducere și apoi de editare a cărților de cult.

¹ Hurmuzaki, VI, p. 495–497 și IX, 1, p. 654–655.

² C. Giurescu, *Material*, II, p. 25; vezi programul de prozelitism confesional al lui N. Stanislavich, în Hurmuzaki, VI, p. 412–414.

³ „... accrescente jam ibidem catholico populo...“, constată în 1733, referindu-se la Oltenia împăratul Carol al VI-lea în diploma de instalare a piariștilor în provincie; C. Giurescu, *Material*, III, p. 12: în ultimii ani ai stăpânirii, s-au instituit interdicții de lucru în timpul sărbătorilor catolice, pentru întreaga populație; la sfârșitul lunii aprilie 1735, Administrația porunca județului Craiovei și vornicilor să facă publică interdicția de a se lucra, a se ține târguri și prăvălii deschise în zilele de sărbătoare catolică (trei zile de Paști, trei zile de Rusalii și trei zile de Crăciun; Arh. St. Sibiu, L 1–5/205, f. 231 v.–232).

⁴ Cazul cel mai grav, care a provocat oarecare agitație, a fost al lui Ilarion, egumen al Segarcei; C. Giurescu, *Material*, III, p. 42–47; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 158; cazul unui boier, trecut la catolicism și apoi revenit la ortodoxie, C. Giurescu, *Material*, II, p. 463.

⁵ Activitatea tipografiei de la Râmnic și opera de traducător a lui Damaschin și a succesorilor săi au alcătuit obiectul a numeroase studii: Alex. Lapedatu, *Damaschin episcopul și dascălul, traducătorul cărților noastre de ritual*, în *CL*, XL (1906), p. 563–581; N. Iorga, *Opera episcopului Damaschin*, în *Ramuri*, IV (1909), 1, p. 1–5; M. Regleanu, *Contribuții la cunoașterea episcopului de Râmnic Damaschin*, în *Hrisovul*, I (1941), p. 442–449; Barbu Teodorescu, *Episcopul Damaschin și contribuția sa la crearea limbii literare române*, în *MO*, XII (1960), nr. 9–12, p. 627–645; V. Molin, *Tiparnița de la Râmnic, mijloc de luptă ortodoxă împotriva catolicismului din Transilvania (1705–1800)*, în *MO*, XII (1960), nr. 7–8, p. 458–471; A. Sacerdoțeanu, *Tipografia episcopiei Râmnicului (1705–1825)*, în *MO*, XII (1960), nr. 5–6, p. 291–349.

Rămășițele slavonismului au fost așadar înlăturate acum; autorităților austriece care nu aveau nici un motiv de a lua apărarea vechii limbi, episcopul Damaschin le lămură rostul activității sale de traducător și editor, anume acela de a face slujba accesibilă masei largi a locuitorilor români, care „ies din biserici fără nici un câștig“, din pricina stavilei pe care o constituia pentru ei limba slavonă¹. Dacă austriecii nu vedeau nici un inconvenient în străduința episcopului de a generaliza folosirea limbii române în biserica olteană, ei nu puteau fi de acord cu proiectul său de a răspândi cărțile tipărite la Râmnic, în Transilvania și Banat², deoarece se temeau cu drept cuvânt de urmările acestui efort de patronat bisericesc, pentru unirea de curând realizată și încă atât de fragilă. În ciuda restricțiilor impuse de austrieci, tipografia de la Râmnic a editat și răspândit în Oltenia și dincolo de hotarele ei numeroase cărți românești care au însemnat faza finală a slavonismului în biserica română³.

4. ȘCOALA

Puțin se știe despre organizarea învățământului în această perioadă, în primul rând pentru că materialul documentar nu îngăduie o demarcație sigură între proiecte — relativ numeroase — și realizarea lor. Cea dintâi inițiativă a venit de la clerul local, de la episcopul Damaschin mai ales, care, încă din toamna lui 1719, sugera austriecilor crearea a două școli, una la Râmnic, cu cheltuiala și sub supravegherea bisericii, cea de-a doua, latinească, la Craiova, pe seama „domniei“ și a boierilor⁴. Consecvent cu întreaga sa concepție și activitate, episcopul Damaschin s-a străduit să creeze cadre capabile să-i continue și să-i desăvârșască opera. Nimic însă din documentația epocii nu lasă să se întrevadă cum a funcționat școala românească de la Râmnic.

Școala latină, a cărei înființare la Craiova o preconiza episcopul, a funcționat în adevăr; în 1724, un „Antonie dascălul letinescu“ primea din partea

¹ N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 164.

² *Ibidem*, p. 163–164 și 167; legăturile dintre biserica ortodoxă a Transilvaniei și Episcopia de Râmnic în răstimpul stăpânirii austriece asupra Olteniei au fost cercetate de Șt. Meteș, *Relațiile bisericii românești ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al XVIII-lea*, p. 33–44. Pentru a rupe legăturile tradiționale ale bisericii ortodoxe din regiunea Brașov cu Țara Românească, autoritățile austriece au așezat-o sub autoritatea spirituală a Episcopiei de Râmnic, *ibidem*, p. 35–36.

³ Lista tipăriturilor apărute la Râmnic în timpul stăpânirii austriece, la A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 316–319.

⁴ „Am socotit cu tot soborul că lucru plăcut lui Dumnezeu iaste și de folosul țării ca să se facă aici în țară două școli, una rumânească, alta latinească. Inse cea rumânească să fie în Râmnic pe seama Episcopului și a mănăstirilor și a popilor și ce ar fi cheltuiala dascălilor și a copiilor seraci să fie de la dânșii. Iară cea latinească să fie la Craiova pe seama domniei și a boierilor și a țării să le poarte grija de toată cheltuiala“; Bibl. Acad., CCLXV/90; cf. N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, p. 82–83.

Administrației 18 taleri ca „să grijască casele de școală”¹. Școala de la Craiova nu era produsul unei inițiative private, cum s-a crezut², întrucât dascălii, și cel „letinescu” și cel „elinescu”, figurează în listele de salarizare ale Administrației³. Învățământul acesta avea, după toate probabilitățile, un caracter elementar; necesitatea instituirii unei forme superioare de învățământ era relevată în aceeași vreme de generalul Königsegg care, constatând că „acest popor are toate însușirile de judecată și spirit și că este foarte înzestrat pentru toate științele și artele liberale”, sugera înființarea unui gimnaziu; locuitorii nu ar manifesta nici o rezervă în a-și încredința copiii unor profesori catolici, „cu condiția ca aceștia să nu fie iezuiți, căci față de această societate românii, mai ales clericii lor, au aprehensiune”⁴. Ani de zile însă după formularea ei, propunerea nu depășise încă stadiul proiectelor⁵; în 1729, rescriptul imperial de reorganizare a provinciei preconiza instituirea, cu concursul iezuiților sau al piariștilor, a unui gimnaziu în care urmau să se predea „umanioarele”⁶. Alegerea finală a căzut asupra piariștilor; în martie 1733, o diplomă imperială care anunța un vast program de întemeiere de școli latine și germane în Oltenia făcea începutul, instituind la Craiova un nucleu de școală cu cinci dascăli — un superior și patru profesori, dintre care unul laic⁷. O locuință potrivită avea să găzduiască noul așezământ de învățământ; conținutul materiei predate în această școală se deduce din programul general divulgat de diplomă și care prevedea educarea și instruirea tineretului „atât prin învățatură creștină, prin bunele moravuri și virtute, cât și prin litere și știință”⁸.

5. LIMBA ROMÂNĂ ÎN ACTELE ADMINISTRAȚIEI AUSTRIECE

Realitățile noi introduse în provincie de austrieci, inovațiile lor în toate domeniile vieții social-politice, nu puteau să rămână fără urmă în limba

¹ Arh. St. Sibiu, L 1–5/208, f. 65.

² N. Iorga, *op. cit.*, p. 83.

³ În 1724: „S-au dat lui Leondari dascălul grecescu plata lui de o jumătate de an... florini nemțești 83, crăițari 20, lei 50”; Arh. St. Sibiu, L 1–5/208, f. 68 v. și 71; în 1725, cei doi dascăli apar în statele de salarii ale „ofițiarilor de țară care sânt în slujbă”: un „dascăl letinescu” cu 166 fl. nemțești, 40 creițari, altul „elinescu” cu 83 florini și 20 creițari”; *ibidem*, f. 107.

⁴ C. Giurescu, *Material*, I, p. 605.

⁵ Vezi reluarea sugestiei în 1726, *ibidem*, II, p. 25.

⁶ Hurmuzaki, VI, p. 406–407.

⁷ Salariile anuale erau de 300 florini pentru superior și câte 150 florini pentru cei patru dascăli; C. Giurescu, *Material*, III, p. 12–13; unele informații asupra prezenței piariștilor la Craiova, la Ivan Józsa, *Ordinul Piaristilor în capitala Olteniei. Piaristii ca pedagogi ai Craiovei*, în *Arh. Olt.*, XII (1933), nr. 65–66, p. 47–53.

⁸ *Ibidem*.

vremii; stăpânirea austriacă a prilejuit de fapt un deosebit de interesant experiment lingvistic, care îngăduie constatări utile — pe temeiul unui caz special — asupra raportului dintre dominațiile străine și fondul de cuvinte al limbii române. Limba protocoalelor române ale Administrației se deosebește izbitor sub raportul vocabularului de limba cancelariei domnești, atât înainte cât și după ocupația austriacă. O adevărată infuzie de neologisme a schimbat progresiv — și tot mai accentuat până în ultimii ani — conținutul lexical al limbii folosite de Administrație. Cuvinte noi erau necesare pentru a exprima realitățile noi. Terminologia administrativă a fost, firește, cea mai larg reîmprospătată; „Administrația“ instituită la Craiova prin „dicret“ împărătesc se întrunea în „siseon“ (sesiune) sau „publicum siseon“, în prezența „prezesului“ și a celor patru „consiliiari“ și își desfășura activitatea pe baza „instrucțiunilor“ primite din partea autorităților superioare, pe care la rândul-le le transmitea vornicilor și ispravnicilor; aceștia erau invitați să-i dea „informațiile“ și „relațiunile“ cerute sau „să informăluiască“ exact, pentru ca, în cunoștință de cauză, Administrația, ale cărei hotărâri erau trecute la „protocol“, să acorde „aprobație“ sau să „aprobăluiască“ și să „confirmăluiască“ referatele și informațiile primite și să pună „rezoluțion“ sau „rezoluție“, eventual să respingă cererile celor care „pretândăluiau“ fără temei. Cum însă „ofițiarii țării“, adică slujbașii, nu „exerțăluiescu“ întotdeauna slujba împăratului potrivit îndatoririi lor, și mult mai adesea „își caotă comodul lor“, unii dintre ei sunt „exautorati“, adică maziliți, iar alții amenințați că „vor rămâne suspenzi de slujba ofiției“; când nu era prea bine lămurit asupra unei pricini, „mai marele director“ al provinciei cerea „opinium“ al Administrației; la rândul-le, aceasta făcea uneori „remonștranție“ directorului pentru a-i influența deciziile; pentru numiri în funcții laice sau eclesiastice, directorul urma deseori „recomendația și reprezentăția a Chezariceștii Administrației“, alegând între „candidații“ propuși și care, după confirmarea autorității superioare, erau „înștăluți“ în slujbele lor. Când între doi boieri care primiseră o însărcinare se iscau conflicte de întâietate, Administrația le atrăgea atenția că „nu iaste slujba ca aceia să să caote de precedentie“. Administrația avea o „canțelarie“ și mai mulți „canțeliști“, în locul logofetilor, precum și un „reghistrator“ al canțelariei. „Documenturile“ erau cerute spre cercetare, „în original“, după care se alcătuia uneori „extrac-tu rumânesc“; „copiia rumânească și letinească“ a „spețificației“ referitoare la „ecștesurile“ care „se înputează de la ofițiaru inșpectoratului Cămării“, era trimisă spre verificare de Administrație vornicilor. Când se socoteau nedreptățiți, locuitorii înaintau „jalbă cu memorial“; nu însă totdeauna textele adresate Administrației erau scrise, cum s-ar fi convenit, „cu tot respectul“; tonul, considerat nepotrivit, al unei scrisori a episcopului Clement, determina Administrația să-l cheme la ordine și să-l avertizeze că, dacă nu-și va adapta stilul la

exigențele ei, „își va lua satisfacție“; slujbașii erau siliți să dea seama de gestiunea lor, ceea ce nu se întâmpla întotdeauna fără „dificultașuri“.

Fiscalitatea a oferit și ea teren de primenire a lexicului; „contrebuționul“ împărțit între o „dajde ordinarium“ și o „dajde ecstraordinarium“, era o realitate mult prea apăsătoare pentru ansamblul populației pentru ca termenul să nu fie unanim cunoscut; momentul cel mai greu al procesului fiscal era împărțirea sarcinii fiscale, „repartiționul“; pentru sumele încasate, contribuabilii primeau „cfitanții“; când austriecii aveau nevoie de bani înainte de termenul obișnuit al încasării, se cerea o „antețipație“ din contribuție; pe lângă darea în bani locuitorii mai aveau de prestat și „naturalele ce să vor da gratis“. „Conscripționul“ întocmit pentru înregistrarea populației, ca și operațiile de repartiție a dărilor, formau obiect de „encfiziție“ sau „incfiziție“ din partea organelor centrale care făceau „revizia“ sau „revizionul“ registrelor fiscale. Boierii de treapta întâia, în chip obișnuit scutiți de dări prin „preveleghiuri“, erau însă din când în când siliți să ofere împăratului un „donum gratuitum“, adică „dar de bunăvoie“. „Fișcuș“-ul imperial știa să-și apere interesele; când contribuabilii nu își achitau darea la timp, trimitea „ecsecuție“ sau „ecjecuție“, adică instalarea unităților militare în locuințele celor refractari. „Confişcația“ era una din sancțiunile cele mai grave care îi loveau pe cei ce se făceau vinovați de încălcarea legilor. Încasatorii dărilor care nu depuneau în termenul stabilit sumele încasate cădeau sub greaua bănuială „că au vrut să facă o malversația cu acei bani“; „răștanția banilor“ trebuia și ea predată la timp, pentru ca slujbașii administrației financiare, „dumnealui prăteptorul“ „provințial inșpector“ de la „ofițium inșpectoratului“, „casiriul“ sau „casiariul“, „comisariul țării“ să poată întocmi în termen util „compotul“ (socoteala).

Economia a oferit și ea teren de inovații terminologice, unele cu desăvârșire inutile; „fleșarii nemțești“ care țineau „prăvălii de flășărie“ la Craiova, desigur nu aveau nevoie de un termen nou pentru meseria practică alături de „măcelarii“ olteni; breasla numită ca în Transilvania „țeh“ avea în fruntea ei un „țeh-meșter“; „iconomiia câmpului“ a intrat și ea probabil acum, pentru prima oară, în limba română. Măsurile sanitare au lăsat „lazareturi“, „case de contomație“, în vreme ce viața spirituală adaugă acum la vocabularul ei „conșienția“ și „obediția“.

Inovațiile în organizarea justiției și-au fixat și ele amprenta asupra vocabularului: „proșesul“ pentru care era convocat un boier la Craiova era judecat de Administrație sau de „auditoriat“, dar partea nemulțumită cu „săntenția“ pronunțată putea face „apelation“ la „inștanțiile“ mai mari; un preot ținut la „arest“, a fost pus în libertate după „eczamenul ce i s-au făcut la auditoriat“ și, vina lui „nefiind lucru crimal“, el a fost pus la dispoziția instanței ecleziastice; o boieroaică eliberează patru rumâni după „atestația“ unui preot.

„Tutorii“ și „con-tutorii“, desemnați pe temeiul unei „cărți de tutorie“ pentru a purta de grijă copiilor de boieri rămași orfani, primeau „plenipotenția“ din partea Administrației; prima lor îndatorire era aceea de a întocmi „un inventarium“ de toate bunurile rămase de la răposați. „Contracturile“ încheiate trebuiau adoma respectate. „Comisii“ sau „comisioane“ de boieri erau desemnate de Administrație pentru a ancheta pricinile boierești, în special cele de moșie, după ce funcția de „limitariu“ sau portar a fost desființată.

Prezența trupelor imperiale și-a adus contribuția la îmbogățirea vocabularului: „miliția nemțească“ se deplasa în provincie potrivit unor „marșrute“ și era instalată în „cazarme“, a căror construire supusese populația la un mare efort. „Staționurile“ în care se opreau trupele trebuiau să ofere „cfartir“ soldaților, care uneori erau „mușcatiri“; „cumpaniile“, „batalioanele“ și „regimenturile“, comandate de „lăitnanți“ și „ghenerali“ erau întotdeauna însoțite de un „profiant-ofițiaru“ și de „furiri“, care aveau grijă de aprovizionarea și „bagajurile“ unităților. „Comanda“ pentru locuitorii Olteniei era locul unde își avea sediul „comendașul“.

Dar cele mai multe din cuvintele noi folosite în textele românești ale cancelariei și a căror listă e departe de a fi epuizată de exemplele citate erau menite să dispară din uzul epocii. Vechiul fond și-a reafirmat dreptul, în cazul în care avea echivalente pentru neologisme; grecismele și turcismele, atât de abundent infiltrate în veacul al XVIII-lea în limba română, au luat locul altora dintre ele, în vreme ce unele și-au pierdut rațiunea de a fi o dată cu dispariția realităților pe care le desemnau. O dată cu trupele, austriecii au retras din provincie și cea mai mare parte a cuvintelor introduse de administrația lor în limbă și dintre care unele nu și-au făcut reapariția și nu și-au câștigat dreptul definitiv la existență, decât în veacul al XIX-lea, în epoca influenței culturale apusene.

CAPITOLUL X

SFÂRȘITUL STĂPÂNIRII AUSTRIECE

O etapă a crizei orientale adusese Oltenia sub stăpânirea imperialilor, etapa următoare a sustras-o dominației habsburgice și a reintegrat-o Țării Românești, sub suzeranitatea Porții. Problema succesiunii la tronul polon, deschisă în 1733 de moartea regelui August al II-lea, a dat naștere unei conflagrații europene, dezvoltate în jurul conflictului istoric dintre Franța și Imperiul habsburgic, oferind astfel prilej de reizbucnire contradicțiilor de interese în Europa răsăriteană și sud-estică. Imperiul otoman, Rusia și Austria au fost implicate din nou într-un război care avea să modifice simțitor perspectivele problemei orientale¹.

Inițiativa dezlănțuirii războiului a aparținut Rusiei; impasul în care se afla Imperiul otoman din pricina războiului cu perșii părea să ofere un prilej deosebit de favorabil de realizare aspirațiilor politicii ruse de a anula urmările înfrângerii din 1711, de a recuceri Azovul și de a dobândi hegemonia în Marea Neagră și Marea Caspică. Ostilitățile au început încă din toamna anului 1735 în sudul Rusiei, în teritoriile de sub stăpânirea tătară; trupele ruse reușesc să cucerească Azovul și alte fortărețe, dar eșuează în încercarea de a cuceri Crimeea.

Perspectiva deschisă de războiul ruso-turc nu putea lăsa indiferentă conducerea Imperiului habsburgic. Tratatul de alianță austro-rus din 1726 îndatora

¹ O minuțioasă expunere asupra evenimentelor politice și militare legate de războiul ruso-austro-turc din 1735–1739 se găsește la Al. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci. 1716–1739*, vol. I, p. 165–222; N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, IV, p. 420–448; O. Redlich, *Das Werden einer Grossmacht. Österreich von 1700 bis 1740*, p. 298–319; H. Benedikt, *Der Pascha-Graf Alexander von Bonneval, 1675–1747*, p. 119–133; o largă utilizare a izvoarelor și a bibliografiei turcești, în lucrarea, în manuscris, a lui Mustafa Mehmet, *Evoluția problemei orientale și Poarta otomană între anii 1683–1774*.

Austria la o acțiune militară conjugată cu Rusia; mai hotărâtor a acționat însă asupra cabinetului de la Viena teama de a lăsa Rusiei singure beneficiul lichidării Imperiului otoman. Grăbită să participe la o nouă dezmembrare a acestuia, conducerea Imperiului habsburgic a accelerat negocierile cu Franța, Spania și Piemontul, pentru a pune capăt războiului în care se afla angajată din 1733.

Perspectiva unei largi compensații răsăritene a facilitat resemnarea cu pierderile teritoriale suferite în apus și în Italia; cu prețul renunțării la sudul Italiei și la Lorena, Austria se elibera, prin preliminariile încheiate la Viena în octombrie 1735, de povara efortului militar în apus și devenea disponibilă pentru acțiunea anti-otomană.

Înainte încă de a dobândi, cu prețul unui nou efort militar, partea revendicată din moștenirea otomană, conducerea imperiului s-a străduit să o obțină printr-o politică de mediație între turci și ruși; întregul an 1736 și prima jumătate a anului 1737 s-au desfășurat sub semnul negocierilor turco-austro-ruse care au culminat cu congresul de la Niemirow.

În iunie 1737 — fără ca negocierile, care nu dădeau rezultate, pentru că cererile austro-ruse depășeau cu mult limita concesiilor consimțite de Poartă, să fi fost întrerupte — Austria intră în război alături de Rusia. Planul de război al comandamentului austriac dădea curs în întregime programului de cucerire elaborat de conducerea Imperiului. Părțile din Serbia rămase încă în afara stăpânirii habsburgice, Muntenia și Moldova erau primele obiective ale acestui program care nu se oprea deocamdată decât la Salonic. Începutul operațiilor militare părea să confirme nădejtile austriece; puternica fortăreață care era Nișul a capitulat la sfârșitul lunii iulie 1737; în același timp trupele imperiale, care intraseră pe teritoriul muntean înaintând din Oltenia și din Transilvania, ocupă câteva din județele țării. Pentru a evita soarta tatălui său, luat prizonier în timpul războiului anterior de către austrieci, Constantin Mavrocordat părăsește capitala pe care o ocupă, pentru scurt timp, trupele imperiale, la sfârșitul lunii iulie și la începutul lui august. Siguri de succes, austriecii își procură de la vistierie date privitoare la populația țării, pe județe, pentru a-și executa de îndată programul fiscal, după formula aplicată în Oltenia¹.

Evoluția evenimentelor militare avea însă să curme curând optimismul conducerii imperiale. Contraofensiva otomană nu numai că a pus capăt nădejdelor austriece de realizare rapidă a obiectivelor fixate, dar a reușit în scurt timp să pătrundă adânc în teritoriile anexate de Imperiul habsburgic prin pacea de la Passarowitz. Bosnia a fost recuperată de turci în august 1737, iar la începutul lunii octombrie e recucerit orașul Niș. Cotitura hotărâtoare a intervenit o

¹ Vezi Ș. Papacosteș, *Populația Țării Românești în ajunul reformelor lui Constantin Mavrocordat. Un document inedit*, în *Studii*, XIX (1966), nr. 5, p. 929–939.

dată cu eșecul suferit de austrieci la asediul Vidinului, punct cheie al sistemului defensiv otoman în Peninsula Balcanică (noiembrie 1737).

Curs defavorabil au luat în același timp și modestele operații militare desfășurate pe teritoriul Țării Românești. La începutul lunii august, amenințați de înaintarea unui corp de oaste otoman, austriecii părăsesc Bucureștii, în care reintră, sub protecția turcilor, Constantin Mavrocordat. În următoarele două luni posturile austriece de la Târgoviște și Câmpulung au fost cucerite de turci; înfrângerea de la Pitești (15 oct. 1737) a pus capăt incursiunii militare austriece în Muntenia și veleităților imperiale de a-și extinde stăpânirea asupra întregii țări; la sfârșitul lunii, trupele austriece trec îndărăt Oltul. Doar o parte din Loviștea munteană, având centrul în fortul Perișani, a putut fi menținută până la sfârșitul războiului sub controlul unităților austriece.

Oltenia a ajuns la rândul ei teatru de operații militare. Încă din luna septembrie au început incursiunile unităților turcești din sudul Dunării pe teritoriul Olteniei. Înfrângerea trupelor imperiale din Muntenia a expus trupele din Oltenia unui atac din două direcții, care nu a întârziat să se producă. Înfrânate la Craiova la sfârșitul lunii octombrie de către trupele turco-române, unitățile habsburgice au fost silit să se retragă în regiunea de munte. Drumul Craiovei era astfel deschis turcilor. În noiembrie cea mai mare parte a Olteniei ieșise de sub controlul austriac. Încercări de recuperare nu au lipsit, nici în 1737, nici în anul următor, dar efectivele concentrate în acest scop erau prea reduse pentru ca succesul să fie de partea lor¹. Austriecii nu s-au putut menține efectiv decât în munți, mai ales în Loviștea.

Decizia finală a venit, firește, din sectorul principal al frontului; încă din ultimele luni ale anului 1737, turcii îi izgoniseră pe austrieci din Bosnia și recuceriseră o parte însemnată a Serbiei; în anul 1738, fără a obține rezultatele hotărâtoare așteptate de la angajarea ofensivei militare, cu încercarea, lipsită de succes, de a răscula Ungaria în numele fiului lui Francisc Rákóczi, turcii înregistraseră totuși câteva rezultate însemnate (ocuparea Orșovei și a Mehadiei). Campania anului următor a adus trupele otomane din nou sub zidurile Belgradului (august); epuizați de efortul militar și incapabili de a continua războiul, austriecii acceptă condițiile de pace ale Porții.

Prin pacea încheiată la Belgrad la 1 septembrie și ratificată la 18 septembrie 1739, Imperiul habsburgic renunța la Bosnia, Serbia și Oltenia, pe care le pierduse în cursul războiului.

Stăpânirea austriacă nu reușise să câștige adeziunea nici unei pătri a populației². Dezamăgirea boierilor fusese mult prea mare pentru ca ei să

¹ C. Dapontès, *Ephémérides daces ou chronique de la guerre de quatre ans (1736–1739)*, II, p. 123.

² O sumară analiză a raportului dintre regimul austriac și diversele clase și pătri ale societății oltene, la N. Iorga, *Istoria românilor*, VII, p. 102–106.

manifeste vreun atașament față de formula de guvernare instituită de regimul habsburgic. Boierimea aspirase să obțină un stat autonom a cărui viață internă să fie lăsată în întregime la bunul ei plac, iar austriecii au încorporat Oltenia în imperiu și i-au anihilat progresiv autonomia. Îngrădirea și apoi suprimarea autonomiei erau strâns legate de programul de guvernare al austriecilor care în atâtea privințe contrazicea interesele fundamentale ale boierimii; privilegiile clasei dominante au fost rând pe rând îngrădite sau suprimate; puterea stăpânilor de moșii pe propriile lor domenii a fost la rândul-i subminată de imixtiunea autorității publice, avantajul imens tras de boieri din dregătorii și din exploatarea fiscală a țărănimii a fost progresiv suprimat. Afirmarea statului absolutist trecea peste o parte însemnată a intereselor boierimii.

Informați asupra regimului instaurat în Oltenia, boierii munteni și-au manifestat întreaga rezervă față de austrieci, atunci când, în vara anului 1737, trupele lor au pătruns pe teritoriul Țării Românești. Nimic din adeziunea largă cu care clasa dominantă i-a întâmpinat pe austrieci cu două decenii înainte nu se mai regăsește în împrejurările din 1737. Dimpotrivă, în repetate rânduri, comandantii imperiali au avut prilejul să constate că boierimea munteană, cu excepții rare, manifestă aversiune față de puterea habsburgică și că aspirațiile ei de organizare a unui stat autonom se sprijineau acum pe ideea unei colaborări cu Rusia¹.

Clerul, atât de puternic prin latifundii și influență spirituală, nu avea de ce fi mai legat decât boierimea de regimul austriac. E drept că poziția dominantă a bisericii ortodoxe nu fusese serios amenințată de prozelitismul catolic, dar controlul tot mai apăsător al statului asupra bisericii nu putea să nu alieneze clerul oltean față de regimul austriac.

Țărănimea nu avea nici ea vreun temei deosebit de atașament față de stăpânirea austriacă; prinsă în plin proces de aplicare efectivă a reformelor în ultimii ani ai prezenței austriece în provincie, țărănimea a avut de îndurat și neajunsurile vechiului sistem fiscal și cele ale rigurozității administrative austriece; aspectele pozitive care se puteau dezvolta din aplicarea noii politici aveau nevoie de scandente mai îndelungate decât cele de care au beneficiat, pentru a-și da roadele.

Pregătirea și desfășurarea războiului a adus provinciei un apăsător surplus de sarcini; unitățile imperiale staționate sau în trecere prin Oltenia — mult mai

¹ C. Giurescu, *Material*, III, p. 178, 211; N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 344. Iată termenii în care își expunea boierii Țării Românești atitudinea față de inovațiile politicii austriece în Oltenia: „Vedem și sârmanul trai al boierilor noștri de peste Olt, care sânt lipsiți de toate libertățile lor și nu au nici o cinștire și toate privilegiile lor sânt desființate și cu timpul vor ajunge țărani, mai rău ca ungurii...”; Al. Vianu, *Din acțiunea diplomatică a Țării Românești în Rusia*, în *Romanoslavica*, VIII (1963), p. 22.

numeroase decât în trecut — achizițiile masive de cereale și animale la prețuri oficiale și după aceea regimul rechizițiilor au supus populația la un efort disproporționat de mare în raport cu resursele de care dispunea. Apăsarea austriacă și primejdia militară au declanșat încă din primele luni ale războiului un val masiv de fugă. Raportând Consiliului de război dificultățile campaniei abia începute, generalul Wallis indica drept unul din cele mai de seamă impedimente faptul că „aproape toți locuitorii s-au retras în munți, din pricina fricii răspândite pe neașteptate în popor; din această pricină nu numai provincia nu mai poate furniza lucrătorii necesari, dar și contribuția rămâne neîncasată, iar frumoasele roade ale câmpului, nesecerate, se vor distruge...”¹. Panica a cuprins în scurt timp ansamblul populației; de la Craiova, unde Administrația se străduia zadarnic să liniștească populația, dezmințind public existența unei primejdii de invazie tătară, ea s-a difuzat în toată țara: „fiindcă aici la noi Chezariceasca Administrație s-au înțeles cum că lăcuiitorii de aici din oraș fac zvon între ei pentru răzmiriță, cu care pricină scot noaptea pe ascuns cele ce au mai bune și le trimit pin alte părți, care înțelegându-se aceia și între alții fac mare spaimă...”². Măsuri de pază foarte stricte erau recomandate de Administrație județului Craiovei pentru a pune capăt anxietății colective care cuprinsese populația: „pentru acéia dumneata luând porunca aceasta numaidecât să pui să publicăluiești aici în oraș, ca să știe fieștecare cum că nu iaste nimic acéle vorbe și fără acéia dumneata să pui vătășăi să păzească noaptea pe la ulițe ca să nu mai scoată cineva afară de aicea ceva...”³. Câteva zile mai târziu, dregătorii județeni erau și ei invitați să anunțe hotărârile drastice adoptate de Administrație — execuția prin împușcare sau spânzurare a infractorilor — pentru a pune capăt fugii în masă a populației³. Succesiunea, la scurte intervale, a poruncilor de așezare și readucere la urmă și a amenințărilor⁴, dezvăluie zădărnicia efortului de stabilizare a populației. Textul neîncheiat al scrisorii adresate la 12 iulie de Administrație celor 24 mari boieri, care cei dintâi se refugiaseră în regiunea de munte, e ultimul document înregistrat în protocoalele Administrației și probabil ultimul act emis de ea⁵.

Deși premature, aprehensiunile populației s-au dovedit totuși justificate; intrarea trupelor turcești în provincie a silit unitățile austriece, incapabile să opună rezistență serioasă, să se retragă din întreaga regiune de șes; la sfârșitul lunii octombrie 1737, Craiova, pustie, în mijlocul unui ținut rămas pustiu din

¹ C. Giurescu, *Material*, III, p. 154, 172 și 225.

² Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 188.

³ *Ibidem*, f. 193.

⁴ *Ibidem*, f. 198, 199, 200, 200 v.

⁵ „Fiindcă dumneata fără de nici o pricină te-ai rădicat cu toată casa dumitale de ai fugit la munte, din care fugă a dumneavoastră, boiarilor de țară, s-au spăimântat țara de s-au spart cu totul de am rămas numai noi Administrația aici singuri...” Arh. St. Sibiu, L 1–5/206, f. 201.

pricina fugii în munți a populației, era și ea părăsită de armata imperială care ocupa poziții noi în regiunea de munte¹.

Desfășurările militare creaseră condiții favorabile acțiunii de unificare; concomitent cu pătrunderea trupelor otomane înlăuntrul Olteniei, Constantin Mavrocordat și-a desfășurat acțiunea politică de reconstituire a unității teritoriale a Țării Românești. Apelul adresat populației celor cinci județe la sfârșitul lunii octombrie era menit să înlăture temerile și șovăielile. Proclamația domnească garanta persoana și bunurile tuturor celor care acceptau să reintre „supt ascultarea, stăpânirea otomâneștii măririi și supt oblăduirea noastră”. La această făgăduială domnul mai adăuga un mijloc de atracție deosebit de eficace: moșiile muntene ale boierilor și mănăstirilor din Oltenia cu a căror pierdere nu se resemnaseră niciodată, le erau acum oferite tuturor celor care adevrau la noua stăpânire².

Hotărârea celor atât de insistent și convingător solicitați nu s-a lăsat mult timp așteptată; episcopul și boierii — câți dintre ei nu se refugiaseră în Transilvania — fac act de supunere către domn³.

Rămânea încă nesupusă regiunea de munte, în nordul județului Vâlcea, acolo unde austriecii reușiseră să-și mențină trupe, care păzeau comunicațiile cu Transilvania; din Craiova, la 15 februarie 1738, episcopul Clement, care își asumase rolul de căpetenie politică, se adresa locuitorilor din „ținutul muntelui”, chemându-i să se supună turcilor și să livreze proviziile solicitate în același timp de ambele armate. „Știu că va iaste greu a sluji la doi împărați” — scria înțelegător episcopul, dar cu înțelepciunea politică pe care i-o impuneau împrejurările, el nu uita să adauge sfatul de a se conforma îndemnului său până la primăvară când, „lovindu-se oștile, cine va birui a aceluia va fi țara”⁴. Si-lindu-i pe austrieci să părăsească întreaga provincie în cursul aceluiași an, evoluția evenimentelor militare a pus capăt definitiv dominației habsburgice în Oltenia. După două decenii de stăpânire austriacă, Oltenia era reintegrată în Țara Românească.

¹ C. Giurescu, *Material*, III, p. 285.

² Textul proclamației, la N. Iorga, *Studii și documente*, XVI, p. 3–6; o variantă prescurtată în limba latină, adresată lui Ștefan Pârșcoveanu, la C. Giurescu, *Material*, III, p. 283–285.

³ C. Daupontès, *op. cit.*, p. 49.

⁴ C. Giurescu, *Material*, III, p. 318; în vara anului 1738, nesiguri încă în privința desfășurării evenimentelor, episcopul și un grup de boieri din Craiova se grăbeau să-i asigure și pe austrieci de fidelitatea lor, *ibidem*, p. 331–334.

REGIMUL AUSTRIAC ȘI REFORMELE FANARIOTE

Reintegrarea teritorială a Olteniei în Țara Românească, de îndată ce austriecii au părăsit provincia și turcii și-au văzut satisfăcute pretențiile bănești, s-a realizat fără dificultăți majore pentru că nu era altceva decât reconstituirea unei unități organice; dar procesul de reunificare presupunea și asimilarea unei noi structuri social-politice și aceasta așeza conducerea Țării Românești în fața unei grave opțiuni între două formule de organizare: sau regimul instituit de austrieci în Oltenia urma să fie lichidat și o dată cu el instituțiile și reformele prin care se realizase, sau formula de guvernare tradițională, în vigoare în restul țării, trebuia să se adapteze realităților noi, create în provincie de ocupația habsburgică.

Regimul fanariot, departe de a repudia moștenirea austriacă, a integrat-o în programul său de guvernare. Ca și austriecii, deși mult mai puțin stăpâni pe mijloacele de realizare decât ei, fanarioții s-au străduit să consolideze puterea statului, să-i lărgescă prerogativele și să-i sporească veniturile. Regimul experimentat de austrieci în Oltenia venea în întâmpinarea programului de guvernare al fanarioților și s-a oferit în chip firesc ca izvor de inspirație pentru activitatea sa reorganizatoare. Momentul istoric al hotărârii l-a surprins în domnia Țării Românești pe Constantin Mavrocordat, căruia i-a fost astfel hărăzit să devină cea mai proeminentă figură a răstimpului din istoria noastră pe care Nicolae Iorga l-a numit al „reformatorilor“.

Nimic nu ar fi mai greșit decât încercarea de a reduce geneza măsurilor de reformă ale lui Constantin Mavrocordat la precedentul creat în Oltenia de austrieci. Politica de reforme a domnilor fanarioți — ai cărei germeni sunt anteriori stăpânirii austriece în Oltenia și se regăsesc în măsurile interne ale lui Nicolae Mavrocordat — a avut un imbold propriu în însăși finalitatea care prezidase la instaurarea regimului. Ca și alții dintre domnii fanarioți contem-

porani, Constantin Mavrocordat însuși nu așteptase reunificarea țării pentru a încerca renovarea instituțiilor ei; măsuri răzlețe, a căror amploare și semnificație exactă urmează a fi stabilite de cercetări viitoare, indică direcția programului său politic și intenția care îl anima. Dar prilejul care i-a îngăduit să încerce o reorganizare de ansamblu și să înfrângă rezistențele inevitabile i-a fost oferit de evenimentele din 1737–1739.

Reformele lui Constantin Mavrocordat sunt deosebit de anevoios de cercetate, în primul rând în însăși realitatea lor — din pricina caracterului lacunar al urmelor documentare pe care le-au lăsat — și în al doilea rând în semnificația lor istorică¹; raportate însă la precedentul austriac, ele se lasă pătrunse în același timp în detaliul și rostul lor. Comparația mai oferă pe deasupra și avantajul de a divulga, în majoritatea cazurilor, paternitatea măsurilor de reformă.

Problema care se impunea cu prioritate autorității guvernante din Țara Românească în veacul al XVIII-lea era aceea creată de fuga și permanenta instabilitate a masei rurale. Austriecii au înțeles încă de la începutul guvernării lor în Oltenia că efortul de stabilizare demografică trecea cu necesitate prin reforma fiscală; fixarea cuantumului sarcinii fiscale pe unitatea contribuabilă — etapă însemnată în procesul de destrămarea solidarității fiscale — și a termenelor de încasare erau trăsăturile esențiale ale reformei fiscale care se străduia să pună capăt fugii țăranilor și haosului permanent pe care îl provoca. În 1740, Constantin Mavrocordat a reluat formula și a generalizat pe ansamblul Țării Românești, apoi și în Moldova, regimul fiscal experimentat pentru prima oară de austrieci în Oltenia². Ca și austriecii, Constantin Mavrocordat a

¹ E ceea ce explică în mare parte confuzia care caracterizează prima încercare monografică din istoriografia noastră ce le-a fost consacrată și lipsa unor studii de ansamblu temeinice asupra problemei.

² Banul M. Cantacuzino scrie, referitor la reforma fiscală a lui Constantin Mavrocordat: „A desființat vâcărutul, pogonăritul, pecetluitul, haraciul, birurile, poclonul, peșcheșul bairamului, vorniciile și toate celelalte dări câte erau și a orânduit ca fiecare țăran să dea câte 10 lei de patru ori pe an, iar la sfert câte 2 lei și 60“; M. Cantacuzino, *Istoria politică și geografică a Țării Românești*, p. 50; reforma lui Constantin Mavrocordat introducea așadar pentru prima oară, pe ansamblul Țării Românești, cuantumul pe cap de locuitor. Suma globală impusă satelor rezulta din înmulțirea cotei de 10 taleri cu numărul locuitorilor contribuabili și era apoi repartizată — cisluită — în funcție de avere pe membrii comunității sătești. Așezământul fiscal moldovenesc, păstrat, spre deosebire de cel al Țării Românești, în versiune originală completă, oferă ample întregiri la înțelesul reformei fiscale, identică în trăsăturile ei esențiale în ambele țări; cîsla „pe capitile oamînilor, pi dobitoace, pi vii, pe hrana omului și tot prilejul său“ a continuat modalitatea străveche de repartizare a birului. Celălalt aspect esențial al solidarității fiscale, răspunderea colectivă a satului pentru ansamblul sumei impuse, urma să dispară, potrivit așezământului: „Zlotașul sau vornicelul sau vătămanul nicidecum să nu îndrăznească a lua banii dăjdii di la un om pintru altul, numai fieșticare după cum îl va ajunge cîsla satului în foaie domnească să-și dea banii“; Bibl. Acad., ms. rom. 237, f. 57–60; N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 216–217.

înțeles că pentru a da roade, reforma fiscală trebuia să se reazeme pe o evidență riguroasă a populației contribuabile. Pentru a împăca în același timp interesul vistieriei de a-și păstra sau chiar spori venitul, cu necesitatea de a menține exploatarea fiscală a țărânimii la nivel compatibil cu stabilitatea ei, trebuia ca ansamblul locuitorilor contribuabili să figureze în cadastrele statului. Cu tot atâta îndârjire ca și autoritățile habsburgice în Oltenia s-a străduit domnul fanariot să consolideze temelia pe care avea să se sprijine întregul edificiu al reformelor sale. Autorul cronicii numite a Ghiculeștilor, atât de bine informat asupra împrejurărilor interne din Moldova în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, știa cu câtă severitate urmărea Constantin Mavrocordat înregistrarea locuitorilor în catagrafii, preludiu al reformei fiscale: „au fost orânduți atât vel vornicii, cât și alți asemenea boieri în toate ținuturile cu porunci strașnice să nu lipsească cumva vreun om din această catagrafie și să îndeplinească ei înșiși această slujbă, neîncredințând-o oamenilor lor“¹. Conștiinciozitatea cu care împlineau operația înscrierii populației devenise criteriul de selecționare a cadrelor de slujbași: „... așijdere și la foile de cislă, cari din boiarii zlotași nu va fi sânguitori asupra slujbii și nu va sluji cu dreptate, în urmă găsindu-se la cercătură oameni fără de peceti sau cu peceti nescrise pe fețele oamenilor, fiind hotărât ca să se facă cu mare tărie cercătură... să fie lipsit de mila domnească și dezlipit de slujba curții... iar carii s-a pune toată silința și nevoința asupra slujbii cu dreptate și va găsi pre tot omul (s. n.), negăsindu-se sporire la cercătură în urmă, fieștecarile osăbit milă după slujba sa va avea di la domiia mea“². Prin mijlocirea măsurilor fiscale, actul de identitate — „pecetile scrise pe fețele oamenilor“ — își făcea acum apariția în organizarea administrativă a țării.

Contemporanii au observat severitatea cu care domnul, altminteri atât de blajin și chinuit de scrupule morale și religioase, a urmărit realizarea evidenței demografice: „Dat-au și strânsoare mare de cercă pe oameni, și pe unde îi afla îi bătè. Și pe vornicei carii tăgăduie pe oameni, de nu vrè să-i spuie, îi da pe ulițe și-i trimitè la ocnă“³.

Cineva însă trebuia să suporte sacrificiile impuse de o reformă care înțelegea să reducă sarcina ce apăsa pe umerii țărânimii fără a scădea venitul vistieriei. Exemplul experienței austriece în Oltenia i-a oferit lui Constantin Mavrocordat soluția — singura de altminteri pentru cine încerca să așeze pe o temelie nouă organizarea fiscală a țării: victima oricărei politici sistematice de reformă nu putea fi decât privilegiul și toate realitățile care se dezvoltaseră la umbra lui, amplificându-l. Nu era nevoie de prea multă perspicacitate pentru a

¹ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 563–565.

² N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 218.

³ I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 383; vezi și *Cronica Ghiculeștilor*, p. 565–566.

dibui zona socială care genera rezistența la aplicarea reformei. Ion Neculce, colaborator apropiat al domnului fanariot în realizarea măsurilor care își propuneau să reînnoiască instituțiile țării, cunoștea îndârjirea marilor boieri în a-și apăra unul din cele mai de seamă izvoare de venituri: „... că la acei boieri se strânsese mulți oameni pin satele lor, și alții nu rămăsese mai cu nime și can sta împiedicare acești boieri ca să strice această socoteală (= adică reforma fiscală), dar nu pot isprăvi nemică”¹. Optimismul prematur al cronicarului moldovean avea însă să se dovedească neîntemeiat; nu trecuse mult timp de când Constantin Mavrocordat își întocmise atât de riguros și cu largă risipă de energie catagrafiile, când unul dintre urmașii săi, Matei Ghica, se vedea silit să obțină un firman imperial pentru a smulge din nou boierilor secretul realității demografice de pe moșiile lor. Textul firmanului imperial dovedește încă o dată fragilitatea operei de reformă social-politică împlinite de Constantin Mavrocordat și inexistența unei baze interne pentru a-i asigura durabilitate: „Putemica împărăție a aflat că ruinarea Moldovei se datorește mai mult boierilor țării, deoarece raialele, din îndemnurile lor, nu numai că fug de la casele lor și se risipesc, dar se și adăpostesc în satele boierilor, iar aceștia îi ascund și îi apără ca să nu plătească dările împărătești... Astfel ei își umplu satele cu raiale, ca să tragă foloase de pe urma lor...”². Epoca fanariotă, caracterizată printr-o înfruntare permanentă între domnie și boierime pentru dominarea și exploatarea masei rurale, s-a încheiat fără ca domnia să poată reuși să creeze premiza politicii de reformă: evidența populației. Lipsiți de stabilitate și de forța de a-și impune consecvent politica, fanarioții au eșuat acolo unde reușiseră austriecii.

Ca și austriecii, Constantin Mavrocordat a înțeles că reforma fiscală nu avea șanse de reușită decât în cadrul unei prefaceri mult mai largi a structurii social-politice a țării al cărei rod fusese formula de organizare fiscală tradițională. Pentru a netezi calea noului program politic trebuia îngrădită atotputer-nicia clasei dominante, a marilor stăpâni de moșii; și, din nou, precedentul oltean i-a slujit drept izvor de inspirație domnului fanariot. Despre desființarea

¹ I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, p. 383; din alt unghi de vedere, ostil reformelor lui Constantin Mavrocordat, autorul cronicii Ghiculeștilor dezvăluie gravitatea încordării în raporturile dintre boierime și domn, provocată de efortul acestuia de a trage în dajdie ansamblul țărilor: „Aproape pe toți boierii li certa mereu, mai ales din pricina catagrafiei oamenilor, la care domnul a lucrat cu multă sârguință...”; cei găsiți fără pecetluite erau închiși și cercetați de însuși domnul „și dacă erau oamenii vreunui boier nu numai că le dădea lor pecetluite duble, dar și pe boierii lor li mustra aspru”. Insuși marele vistier Teodor Paladi, în al cărui sat au fost găsiți oameni fără pecetluite, a fost sever admonestat de domn „cu ocări și cu amenințări grozave”. Că politica de reformă a domnului „a întristat mult inimile tuturor boierilor” e lesne de înțeles chiar și fără referința explicită a cronicarului; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 567.

² *Cronica Ghiculeștilor*, p. 689.

privilegiilor, în condițiile structurii sociale din țară, evident, nu putea fi vorba; nici austriecii și cu atât mai puțin fanarioții nu și-au propus să realizeze un program de nivelare care s-ar fi aflat în contrast flagrant nu numai cu realitățile interne, dar și cu cele din întreaga Europă. Dar pentru a lărgi câmpul de acțiune al statului, privilegiile trebuiau îngrădite în limite precise, o dată cu numărul beneficiarilor lor.

Austriecii au început prin a exclude de la beneficiul privilegiului treptele mărunte de privilegiați care se desprindeau din masa mare a contribuabililor prin mijlocirea statutului de excepție. La fel a procedat și Constantin Mavrocordat: „logofeții de divan ce ședea la țară prin sate s-au supus a da dijmărit și vinărici, precum și cele patru sferturi pe an; ... breslele cele mici le-a pus la dare ca să plătească de patru ori pe an la vistierie după numele și după persoana fiecăruia. El a împușinat slujitorii, spătărașii, agiașii, armășeii, aprozii și icioglanii și pe cei suprimați i-a dat în dajdie cu țara. Pe sătenii spătărei, vistierași, roșii, păhărniceii, postelniceii, vizitii, comișei, șătrărei, i-a dat pe toți la dare cu țara”¹.

Mai anevoioasă, pentru că punea în joc interese mai mari și mai puternice, era reglementarea statutului treptelor superioare ale boierimii. Austriecii au recunoscut două clase de boieri — marii boieri în număr de 24 și boierii de clasa a doua sau boiernașii, în număr de aproximativ 200 — al căror nume l-au înscris într-un catalog; în chipul acesta boieria era zăvorâtă, iar accesul la privilegiu strict îngrădit și controlat de stat. Nu altminteri a procedat Constantin Mavrocordat; folosind exemplul austriac, el s-a străduit să statueze regimul boierilor și al privilegiilor lor². Boierii, a căror clasă era definită, ca și sub austrieci, prin dublul criteriu al dregătoriei și al vechimii familiei, erau împărțiți în două trepte: în Țara Românească boierii mari, veliți, scutiți de dări, chiar când nu mai erau în slujbă, și descendenții lor, sub titlul de neamuri; boierii „mai mici” de treapta a doua, numiți mazili, supuși la plata birului dar scutiți de plata unora dintre dijme. În Moldova, încă din 1734, domnul reorganizase, după aceleași criterii, statutul boierimii: boierii de treapta întâia — de la vel la trei logofăt — și descendenții lor erau scutiți de dări, în vreme ce „cealaltă treaptă, a boierilor mazili, carii nu să cuprind în acest privileghium” nu se bucurau decât de scutiri parțiale. Pentru a opri năvala spre privilegiu, firească într-o societate juridic ierarhizată, domnul nu uita să adauge în hrisovul său: „între carii fiind unii, și din cei mai de jos și nu sânt din ceata boierească,

¹ M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 49–50.

² Constantin Mavrocordat „a ridicat darea boierilor și a făcut alegere, numindu-i întâi, iar pe copiii lor nēmuri, scutiți de dare...; pe boierii cei mai mici i-a numit mazili; numele lor le-a înscris în vistierie, orânduindu-i a da dare numai de patru ori pe an, scutindu-i însă de dijmărit și de vinărici”; *ibidem*, p. 49; v. și p. 29.

amestecați și aceasta am socotit Domnia mea ca lămurindu-se să se îndrepteze... pe unii ca aceia nu numai că din ceata mazilească i-am despărțit, mutându-i la altă breaslă, ce încă și de acum înainte aceasta a se mai face de tot am zăticnit-o; adecă nime din cei proști și mai de jos să nu mai cuteze nici într-un chip a se mai vârfi să se numere în ceata mazilească”¹.

Scutirile de dări acordate sau confirmate boierimii, riguros restrânse, urmau a fi răscumpărate de aceasta cu sacrificii grele; cel dintâi și cel mai mare era renunțarea la principalul privilegiu, imunitatea fiscală — totală sau parțială — de care beneficiau satele boierești, rămase disponibile pentru munca stăpânului moșiei. Soluția radicală a austriecilor care au lichidat toate scutirile era foarte atrăgătoare pentru vistieria domnească și Constantin Mavrocordat nu a ezitat să o adopte: „... la început nu iertase pe nici unul din acei care se aflau în slujba boierilor, și pe toți i-a pus la dajdie”, relatează autorul anonim al *Cronicii Ghiculeștilor*. Dar pentru a atenua reacția ostilă a boierimii, a cărei adversitate față de politica de reforme nu trebuia exasperată, domnul, spre deosebire de austrieci, a fost silit să facă concesii: „mai pe urmă însă a dat câte treizeci-patruzeci de oameni boierilor mari și câte douăzeci și câte zece la ceilalți...”².

Incapabil să aplice până la capăt soluția radicală a austriecilor, Constantin Mavrocordat a oferit boierilor o compensație parțială pentru sacrificiul impus prin desființarea poslușnicilor; instituția scutelnicilor, creație a reformelor sale, era chemată să atenueze reacția unei clase obișnuite să-și întemeieze gospodăria precumpănitor pe mâna de lucru gratuită a țărănimii dependente. Concesia lui Constantin Mavrocordat era departe de a satisface nevoile boierimii și în împrejurările care au dus curând la „stricarea” reformei, boierii au știut să recâștige dreptul de a ține poslușnici — variantă legală a scutirii de fapt realizată prin masivele tăinuri de populație — fără a renunța însă la scutelnici. Ambele instituții au prelungit până în perioada regulamentară, când au fost abolite, una din realitățile de seamă ale societății medievale românești.

Sfârșitul stăpânirii austriece pusese capăt celui mai sistematic efort de a suprima rămășițele imunității sau quasiimunității fiscale a domeniului boie-

¹ *Arhiva românească*, vol. II, 2, Iași, 1860, p. 194.

² *Cronica Ghiculeștilor*, p. 567; vezi și I. Neculce, *op. cit.*, p. 383; în *Țara Românească* lucrurile s-au petrecut aidoma: „Țăranii care erau robi ai boierilor și care le da lor puțină dare s-au dat toți la dare; și în dreptul acestora s-au dat boierilor scutelnici”; M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 50; și, în alt loc, mai explicit: „Boierii și mânăstirile aveau sate întregi de sclavi, cari, după cum se vede din unele hrisoave, din vechime erau fără dare... Constantin Mavrocordat prin reforma sa a dat și pe sclavii, poslușnicii boierilor, la dare, poruncind să-i înscrie în cisele satelor și să plătească bir ca și cei liberi, dar pentru ca să împace pe boieri pentru această nedreptate, a rânduit să aibe oameni scutiți, fiecare după persoana sa și după rangul sau pozițiunea sa...”; *ibidem*, p. 65–66.

resc. Încercarea domnilor fanarioți — sau a unora dintre ei de a relua această politică — nu a putut triumfa durabil împotriva rezistenței boierimii. În condițiile realităților social-economice din țările române în veacul al XVIII-lea, exploatarea mâinii de lucru gratuite a țăranimii dependente, liberă de obligații către stat, era pentru stăpânii de moșii modalitatea optimă dacă nu unică de punere în valoare a pământului. Era firesc așadar ca boierii să apere cu înverșunare ceea ce considerau a fi unul din privilegiile esențiale ale clasei lor.

Trecuse o jumătate de veac de la retragerea trupelor austriece din Oltenia și de la încheierea experienței de guvernare absolutistă în provincie; două generații de boieri se perindaseră la conducerea țării și succesiunea evenimentelor externe și interne ștersese din amintirea oamenilor situațiile din primele decenii ale veacului. Boierii avuseseră răgazul să uite vremea, plină de ne Cazuri pentru ei, a stăpânirii habsburgice în Oltenia, când, din nou, vulturul bicefal și-a făcut apariția pe teritoriul Țării Românești, la sfârșitul veacului al XVIII-lea. O ciudată ironie a desfășurărilor istorice i-a pus pe boierii munteni în situația de a denunța politica domnilor fanarioți de îngădire a privilegiilor, tocmai celor care cei dintâi în istoria țării au suprimat modalitățile legale și nelegale ale scutirii. Un lung memoriu adresat în 1790 prințului de Saxa-Coburg, comandantul trupelor imperiale, dădea curs reacției boierimii împotriva inovațiilor fiscale ale fanarioților. Evocând nostalgic vârsta de aur a imunității desăvârșite, când, „cei vechi domni întru răsplătirea vreunei mari slujbe ce au săvârșit boierii către dânșii și către patrie le-au hărăzit sate întregi, robi cari se numea vecini și rumâni“, memoriul boierimii muntene nu uita să-i denunțe cu vehemență pe „cei dupe urmă domni“, care „cu gând tirănesc, vrând să surpe neamul boieresc, i-au lipsit de acest mare privilegiu“. Neputând suprima în întregime privilegiul, domnii au acordat boierilor poslușnici și scutelnici: „și, pentru ca să-i mângâie oareși-cum, în loc de câte 500 și de câte 1 000 și mai mult, care aveau mulți le-au dat însă întâi câte 200, 300 oameni din birnici, și ceilalți după analoghie câte mai puțin, ca să le slujească la vie, la mori, la adusu de lemne, la bucate, întocmai ca să împlinească cu slujba lor locul robilor ce îi luase și-i făcuse birnici“. Dar, „mângâierea“ acordată de domnii fanarioți prin poslușnici și scutelnici era considerată, cu drept cuvânt, de boieri drept o sensibilă amputare a privilegiului originar; iată de ce invocau în 1790 boierii munteni generozitatea comandantului trupelor imperiale cerându-i „ca să ne înnoească cel mai vechi privilegiu, spre a ne da sate întregi precum am avut de la cei vechi domni“¹. La sfârșitul veacului al XVIII-lea încă, dependența personală a masei rurale, exonerată de sarcini publice, constituia pentru boieri formula ideală de realizare a relațiilor agrare.

¹ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. III, p. 329–330.

Austriecii au îngrădit simțitor în Oltenia privilegiile mănăstirilor, suprimând chiar unele dintre ele: milele de sare, concesiunile de dijmărit și oierit, precum și venitul vâmlor interne și al celor de hotar; pe aceeași cale s-a angajat și activitatea reformatoare a domniei fanariote¹.

Ca și sub austrieci, boierimea mare a fost despuiată de privilegiul care îi rezerva în exclusivitate dreptul de a arenda exploatarea veniturilor cămării, acordat acuma și boiernașilor și negustorilor².

Efortul statului de a restabili contactul cu ansamblul populației contribuabile pe teren fiscal nu putea fi încununat de succes, atâta timp cât masa țăranimii nu era sustrasă dependenței personale față de stăpânii de moșii. Începând cu Carol al VI-lea, absolutismul habsburgic, în căutare de noi izvoare de venituri și stăpân pe mijloace de acțiune superioare, părăsește politica tradițională de neingerință în raporturile dintre seniori și țăranii dependenți, noul curs care, trecând prin politica urbarială a Mariei Tereza, a culminat la sfârșitul veacului cu desființarea iobăgiei, *a cunoscut una dintre cele dintâi aplicări sistematice în Oltenia*, unde o succesiune de urbarii a stabilit pentru prima oară în istoria Țării Românești îndatoririle țăranilor față de stăpânii de moșii. Identificându-i în același regim de obligații pe țăranii personal dependenți — rumâni — și pe oamenii cu învoială, așezămintele urbariale austriece au suprimat trăsătura esențială a rumâniei. Constantin Mavrocordat a urmat aceeași cale când a desființat rumânia și vecinia și i-a încadrat pe toți țăranii într-un regim unitar de îndatoriri agrare. Depășind în această privință măsurile austriece, reforma domnului fanariot a abolit însă și formal dependența personală. Statul își asuma de acum înainte dreptul și îndatorirea de a supraveghea desfășurarea relațiilor agrare potrivit așezămintelor pe care le emitea.

Atâtea sarcini noi statul nu le putea asuma și împlini fără un aparat corespunzător; o nouă organizare administrativă trebuia creată pentru a oferi autorității publice mijlocul de a controla efectiv zonele de viață socială pe care se străduia să le atragă în cercul ei de activitate. Austriecii au dat Olteniei o organizație administrativă structural diferită de aceea pe care o găsiseră în țară. Un corp de slujbași județeni civili supuși îndrumării și controlului din ce în ce mai strict al Administrației centrale avea menirea să execute fidel dispozițiile autorității superioare; dregătorul tradițional, care făcuse din dregătorie un

¹ Încă din 1733, în Țara Românească, Grigore Ghica, în cadrul unei reorganizări de ansamblu a vâmlor, „a reformat și hrisoavele mănăstirilor după care luau mile de la vâmi”; Mihail Cantacuzino, *op. cit.*, p. 150; Constantin Mavrocordat, în cadrul mării reforme din 1740 a radicalizat măsura: „... a poprit milele de la vâmi, ocne și altele, ce le luau după hrisoave”; *ibidem*, p. 49.

² „Până înainte de reformă, aceste dări se vindeau de față cu domnul în Divan și le luau boierii cei mari...; de la reformă începu să se permită și boierilor celor mici și neguțătorilor ca să concure...”; *ibidem*, p. 47.

mijloc de căpătuială directă a propriilor sale interese, trebuia să cedeze locul funcționarului, agent de execuție al statului autoritar. „Havaietul“, „venitul din afară“ al dregătoriei urma să fie înlocuit de salariu.

Constantin Mavrocordat se dovedise prea adânc pătrunzător al realităților locale și al politicii austriece pentru a nu înțelege necesitatea unei largi reforme administrative. Controlul permanent și sistematic al vieții satelor pe care înțelegea să-l exercite de acum înainte statul cerea un corp de dregători județeni interpreți și executanți fideli ai noii concepții de guvernare. Ispravnicii de județ — replică fidelă a vornicilor instituiți de austrieci — au fost principalul și cel mai durabil produs al reformei administrative înfăptuite de Constantin Mavrocordat. Ca și austriecii în ultima fază a stăpânirii lor, domnul fanariot a instituit câte doi ispravnici de județ (în Moldova de ținut), care cumulau atribuțiile administrative, judecătorești și fiscale; relațiile dintre stăpânii de moșii și țăranii clăcași pe care statul le încadraseră în norme legale se aflau de asemenea sub directa lor supraveghere¹.

Pentru a degreva Administrația de o parte din sarcinile ei judiciare, austriecii au constrâns întreaga boierime să participe la activitatea judecătorească în cadrul unor „comisii“ desemnate de părțile în litigiu și aprobate de autoritatea centrală; Constantin Mavrocordat și-a însușit cu unele modificări inițiativa austriacă și a impus ansamblului boierimii să participe la activitatea judecătorească².

Constantin Mavrocordat înțelesese însă că administrația nu putea deveni un factor hotărâtor al stabilizării populației — preocupare dominantă a puterii de stat — decât o dată cu suprimarea ansamblului abuzurilor dezvoltate de vechea organizare administrativă; formula adoptată de austrieci în Oltenia prin salarizarea dregătorilor oferea, teoretic cel puțin, remediul stărilor de lucruri îndătinate. Preluând precedentul austriac, Constantin Mavrocordat a introdus cel dintâi pe ansamblul Țării Românești noua formulă de retribuție a aparatului de stat³. Dacă măsura domnului fanariot și a unora dintre succesorii săi nu a

¹ Vezi paragraful *Pentru ispravnicii ce s-au așezat pe județe judecători*, din *Așezământul de reorganizare a instituțiilor Țării Românești*, la P. Teulescu, *Documente istorice*, p. 70; definirea cuprinzătoare a atribuțiilor ispravnicilor se află însă în opera banului Mihai Cantacuzino: „Ispravnicii se fac câte doi de județ; ei judecă și fac cislele banilor de prin sate; ei pun în lucrare orice măsură se ordonă de vistierie în țară; ei sânt datori să cunoască puterea locuitorilor de prin sate și numărul lor, pentru ca să-i oblige la ponturile legiuite către boierii mari și mici și către boierii de neam“; M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 26–27.

² „La judecăți mari cum sânt pricinile de moșii, de țișani, împreună cu ispravnicul să se afle și din mazili aceluși ținut pre carii-va chema ispravnicii să judece. La hotărâutul de moșii, pe cine din moșii va rândui ispravnicul să meargă să hotărască“; *Uricariul*, IV, p. 406; cf., pentru Țara Românească, P. Teulescu, *op. cit.*, p. 69 (paragraful: *Pentru veliții mazili judecători*).

³ „Fiind rău lucru obicinuitu a cheltui boierii slujbași și alți dregători care mergea cu trebi în țară slujbași, a cheltui dupe la sate cine cum vrea și mai vârtos că cu acea pricină da îndemână parcălabilor a face mâncături, cisluiind îndoți și întreiți pe săraci banii acelei cheltuieli, s-au

dat rezultatul așteptat și dregătorii au reușit să cumuleze leafa cu „venitul de afară”, „havaietul”, sau „rușfetul”, faptul se explică prin imposibilitatea de a aplica consecvent reformele în condițiile dominației otomane și ale realităților social-politice din țară.

Largul efort al statului pentru restabilirea controlului asupra masei populației nu putea lăsa de o parte unul din cele mai de seamă sectoare ale vieții sociale: justiția. Austriecii înzestraseră Oltenia cu o nouă organizare judecătorească; o ierarhie strictă de instanțe — destinate să extindă sfera justiției de stat și să o transforme în instrument al noii concepții de guvernare — încadra întreaga provincie și ansamblul populației în rețeaua judecătorească a statului. Nu alta a fost semnificația reformei judecătorești a lui Constantin Mavrocordat.

Peste judecata tradițională în sate pentru pricinile mărunte, se așeza acum rețeaua de instanțe județene — ispravnicii, a căror competență era strict delimitată¹. Divanul devenea — ca și Administrația craioveană sub austrieci — instanță de apel pentru pricinile rămase deschise după judecata în județe și instanța unică pentru un alt șir de pricini (cele care comportau pedeapsa capitală, furturile etc.)².

Extinderea procedurii scrise, în detrimentul celei orale, a fost unul din aspectele majore ale modernizării justiției în timpul stăpânirii austriece; reforma judecătorească a lui Constantin Mavrocordat a adoptat inovația generalizând evidența scrisă a activității judiciare; condica de judecăți, numită uneori *protocol*, după modelul austriac, avea să înregistreze toate pricinile judecate de divanul domnesc și dregătorii județeni precum și sentințele emise³.

Justiția de stat nu se putea afirma fără a refuza jurisdicțiile concurente, seniorale și bisericești; și într-o direcție⁴ și în cealaltă⁵, Constantin Mavrocordat

curmat și s-au ridicat ca să nu mai facă nimenea cheltuială prin sate măcar preț de un ban; ci fieștecare slujbaș au dregător să cheltuiască de la sine, din simbriile ce li se dau de la vistieria domnească...”; P. Teulescu, *op. cit.*, p. 70–71; salarizarea ispravnicilor, *ibidem*, p. 70.

¹ „Ispravnicii de ținuturi să-i judece pe boieri și pe mazili și țărani ce sânt la ținutul său, de tot felul de judecată, având toată puterea divanului, afară numai de moarte de om; pe tâlhari de furțișag să nu hotărască, numai să ieie seamă și să-i trimită aici”; *Uricariul*, IV, p. 406.

² „Ispravnicii de la ținuturi să se ferească a nu giudeca ei la hotărâte giudecăți a domnilor, ci unile ca acele la divan să vie”; *ibidem*, p. 399–400.

³ „Și pentru tâlhari în tot chipul să cearce ispravnicul să-i prindă și să-i cearte și globindu-i să-i trimită aici, trimițând și vina lui în scris, cu carte deschisă, cu amănuntul și cu dovadă, și carte să o treacă la protocol”; N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 226.

⁴ „De multe ori și la divanuri dojenea mult pe boieri, chiar și pe însuși socrul său Constantin Rusăit, biv vel vornic, căruia, nu numai că nu-i dădea vreo boierie, dar îl făcu și de rușine cu multe jigniri, pentru că acesta, pe când era caimacam, a pedepsit pe un vornicel din satul lui, înainte de sosirea domnului”; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 565; nu se putea manifesta mai categoric a intenției domniei de a se infiltra în viața judiciară a satului în detrimentul stăpânilor de moșii.

⁵ În Moldova: „... și protopopii la judecăți mirenești să nu se amestice”; *Condica lui Constantin Mavrocordat*, la N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 226; în Țara Românească: „la

a arătat că înțelegea la fel de bine ca și autoritatea imperială în Oltenia să apere și să extindă prerogativa statului.

Paralelismul dintre reformele austriece în Oltenia și cele înlăptuite de fanarioți în Țara Românească și Moldova nu s-a oprit la aspectele principale enumerate, ci a cuprins cele mai variate domenii ale vieții social-politice; identitatea scopului politic urmărit și a realităților de structură cărora li se aplica explică în primul rând similitudinea soluțiilor de guvernare adoptate de austrieci și fanarioți. Deosebiriile dintre ele se află nu în intenție și concepție, ci în realizare.

Consecvenți cu formula realizată, mult mai puțin dependenți de boierime decât domnii fanarioți, austriecii au reușit să încadreze societatea olteană în tiparele formulei de guvernare ale monarhiei absolute în proces de tranziție spre despotismul luminat. Regimul introdus de austrieci în Oltenia la începutul veacului al XVIII-lea poartă amprenta fazei de început a absolutismului luminat care și-a găsit pe teritoriul oltean unul din cele mai timpurii terenuri de experimentare.

Deși aparțineau altei zone de civilizație și de gândire politică decât aceea care a cuprins Oltenia în timpul celor două decenii de stăpânire habsburgică, fanarioții s-au dovedit profund receptivi față de toate inovațiile austriece pe tărâm politic, tocmai pentru că ele veneau în întâmpinarea programului de guvernare adus de ei în țările române încă de la instaurarea regimului. Prin mijlocirea reformelor fanariote — în primul rând a celor înlăptuite de Constantin Mavrocordat — regimul instaurat de austrieci în Oltenia și-a prelungit puternic acțiunea în istoria Țării Românești și a Moldovei în veacul al XVIII-lea. La începutul epocii reformelor, formula de guvernare introdusă de austrieci în Oltenia a fost un puternic precipitant pentru activitatea reformatoare a domnilor fanarioți.

toți anii se orânduia protopopi pentru paza și învățăturile bisericesti, dar neurmând nici păzind numai cele ce se cădea ale bisericilor, ci cu asupreli se amesteca și la altele care nu li se cuvenea, să ție grosuri și să închidă pe oameni, prădându-i și jefuindu-i cu gloabe mari, fără de dreptate s-au ridicat ca să nu mai aibă voie protopopii să ție grosuri..." *Așezământul* din 1740, la P. Teulescu, *op. cit.*, p. 68–69.

LISTĂ DE PRESCURTĂRI

- C. Giurescu, *Material***
Doc. rel. agr.
N. Dobrescu, *Istoria bisericii*
Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei*
M. Popescu, *Document*
M. Popescu, *Spicuri*
Al. A. Vasilescu, *Oltenia*
AIINC
Arh. Olt.
BOR
CL
MO
RA
RI
SAI
SMIM
- C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci.***
Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. I, Țara Românească
N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriace (1716–1739).*
Hpt. Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei unter kaiserlicher Verwaltung 1717–1739.*
M. Popescu, *Document cu privire la stăpânirea austriacilor în Oltenia.*
M. Popescu, *Spicuri privitoare la Oltenia în timpul ocupațiunii austriace 1718–1939.*
Al. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci 1716–1739.*
Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
Arhivele Olteniei.
Biserica Ortodoxă Română
Convorbiri Literare
Mitropolia Olteniei
Revista Arhivelor
Revista Istorică
Studii și Articole de Istorie
Studii și Materiale de Istorie Medic

I. IZVOARE

a) Izvoare inedite

Lucrarea se întemeiază în cea mai mare parte pe materialul documentar lăsat de Administrația austriacă în Oltenia, atât cel editat de C. Giurescu, N. Dobrescu și în colecția Hurmuzaki, cât și cel inedit, păstrat în cea mai mare parte la Arhivele Statului din Sibiu:

Protocollum Cancellariae Administrationis Valachico-Caesareae 1719–1723, 191 f. Cota L 1–5/353 (în limba latină).

Protocollum gubernialis Cancellariae Valachiae Caesareo-Austriacae 1719–1733, 87 f. Cota L 1–5/355 (în limba latină).

Protocollum correspondantiarum Caesareo-Regiae Administrationis Valachiae Cisalutanae 1723–1732. Cota L 1–5/354 (în limba latină).

Protocollum dispositionum Valachiae Cisalutanae 1726–1731. Cota L 1–5/356 (în limba latină).

Protocol de toate dăjdale și orânduialele de zaherea de fân și de altele ce vor eși de la Chesariceasca Administrație într-acéste cinci județe rumânești chesaricești 1 noiembrie 1722–9 sept. 1726, 115 f. Cota L 1–5/208.

Protocol de ecspeđiționuri care să fac și să dau la vornicii și la alți ofișiiari ai țării de la Chesariceasca Administrație de la vrémea directoratului mare ecselemtisimul ghegeneral comandant 1722–1724, 136 f. Cota L 1–5/204.

Două protocoale fără titlu, cuprinzând material referitor la anii 1733–1735 și 1735–1737, 282 f. și 201 f. Cota L 1–5/205 și L 1–5/210.

Catastih de conscripționul judeșului Vâlcii, 167 f. Cota L 1–5/210.

Catastih de conscripțion sud Mehedinși, Cota L 1–5/209.

În afară de fondurile arhivistice din Arhivele Statului de la Sibiu au mai fost larg folosite materiale documentare inedite de la Biblioteca Academiei și de la Arhivele Statului din București. Menționăm că cele patru protocoale ale Administrației austriace scrise în limba latină se află în copie și la Biblioteca Academiei.

b) Izvoare publicate

ILIE EL. ANGELESCU, *Din corespondența bavareză și saxonă (1691–1739)*, Târgoviște, 1904.

- [F. G. de BAUER] *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Francfort et Leipsic, 1778.
- IOAN C. BĂCILĂ, *Oltenia sub austriaci, 1718–1739. Un document cartografic*, în *Arhivele Olteniei*, III (1924), nr. 12, p. 111–118, și nr. 13, p. 233–238.
- VENDRAMINO BIANCHI, *Istorica relazione della pace di Posaroviz*, Padova, 1719.
- T. G. BULAT, *O hartă a Olteniei din timpul ocupațiunii austriace ((1718–1739))*, în *Arhivele Olteniei*, V (1926), nr. 25–26, p. 175–178.
- *Din vremea ocupației austriace în Oltenia (1726)*, în *Arhivele Olteniei*, VI (1927), nr. 29–30, p. 54–55.
- *Acte nouă din biblioteca Brukenthal de la Sibiu*, în *Revista istorică*, XV (1929), 1–3, p. 55–61.
- *Contribuțiuni documentare la istoria Olteniei. Secolul XVI, XVII și XVIII*, Râmnicul Vâlcea, 1925.
- <MIHAI CANTACUZINO>, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902.
- <MIHAI CANTACUZINO>, *Ιστορία τῆς Βλαχίας πολιτικῆ καὶ γεωγραφικῆ*, Viena, 1806; trad. rom.: *Istoria politică și geografică a Țării Românești*, București, 1863.
- ILIE CHIRIȚĂ, *Documente brâncovene și oltene*, în *Arhivele Olteniei*, XXI (1942), nr. 119–124, p. 204–213.
- RUDOLPH CONLIN, *Glorreiche Regierung und unvergleichliche Thaten Caroli VI*, Augsburg, 1721.
- Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695–1754*, ed. îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, Buurești, 1965.
- CONSTANTIN DAPONTÈS, *Ephémérides daces ou chronique de la guerre de quatre ans (1736–1739)*, vol. II, Paris, 1881.
- A. M. del CHIARO, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia con la descrizione del paese, natura, costumi...*, Venezia, 1716, ed. N. Iorga, București, 1914.
- N. DOBRESCU, *Un document referitor la istoria bisericească română*, în *Biserica ortodoxă română*, XXVII (1904), p. 749–754.
- *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriace (1716–1739)*, București, 1906.
- Documente istorice din Arhivulu Viennei pentru istoria Terrei Românești din dreapta Oltului pe timpul când se coprinsese de Germani*, în *Magazin istoric pentru Dacia*, V (1847), p. 63–64, 179–211;
- Documente istorice din Arhivulu Viennei pentru istoria Terrei Românești de pre timpul lui Șerbanu Cantacuzenu până după mörte lui Ștefanu*, *ibidem*, V (1847), p. 72–89.
- Documente privind relațiile agrare din veacul al XVIII-lea*, vol. I, *Țara Românească*, volum întocmit de V. Mihordea, Florin Constantiniu, Șerban Papacostea, București, 1961.
- ION DONAT, *Din documentele Căminului Cultural „Muncelul“ (Suseni-Gorj)*, în *Arhivele Olteniei*, XVII (1938), nr. 97–100, p. 342–348.
- *Actele satului Greci (Vâlcea). Din arhiva Căminului Cultural „G. I. Greceanu“*, în *Arhivele Olteniei*, XX (1941), nr. 113–118, p. 138–150.
- C. ERBICEANU, *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888.
- E. FERMENDZIN, *Acta Bulgariae ecclesiastica ab a. 1565 usque ad a. 1799*, Zagreb, 1887.
- GIROLAMO FERRARI, *Delle notizie storiche della lega tra l'imperatore Carlo VI e la Republica di Venezia contro il Gran Sultano Acmet III*, Venezia, 1736.
- C. GIURESCU, *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci*, vol. I–III + Indice, București, 1913–1947.

- C. GIURESCU și N. DOBRESCU, *Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, București, 1907.
- D. C. GIURESCU, *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, în *Studii și materiale de istorie medie*, V (1962), p. 353–504.
- MITROFAN GRIGORAS, *Cronica Țării Românești (1714–1716)*, la D. Russo, *Studii istorice greco-române*, vol. II, București, 1939, p. 411–461.
- RADU GRECIANU, *Viața lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, ed. Ștefan D. Grecianu, București, 1906.
- M. GUBOGLU, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I (1568–1913), București, 1960.
- B. P. HASDEU, *O petițiune latină a călugărilor de la Cozia din 1723*, în *Columna lui Traian*, 1876, p. 361–364.
- HURMUZAKI, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VI, IX/1, XIV/2, XV/2, XVI.
- I. IONAȘCU, *Documentele moșiilor Schitului Șerbănești-Morunglav (Vâlcea)*, în *Arhivele Olteniei*, XX (1941), nr. 94–107 și XXI (1942), nr. 119–124, p. 226–240.
- *Biserici, chipuri și documente din Olt*, vol. I, București, 1934.
 - *Acte și însemnări relative la boerul muntean Sandu Bucșănescu (+ 1760)*, în *Arhivele Olteniei*, XIII (1934), nr. 74–76, p. 328–336 și 422–436.
 - *Istoricul mănăstirii Hurez după documente inedite din arhivele Eforiei Spitalelor Civile*, în *Arhivele Olteniei*, XIV (1935), nr. 79–82, p. 295–344 și *Anexe*, p. 403–441.
- TR. IONESCU-NIȘCOV, *Memoriul din 1674 al boierilor munteni către Țarul Rusiei*, în *Revista arhivelor*, III (1960), nr. 2, p. 213–225.
- N. IORGA, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. I, București, 1895.
- *Despre Cantacuzini*, București, 1902.
 - *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, București, 1902.
 - *Documente geografice*, parte a I, București, 1900.
 - *Documente privitoare la Constantin Vodă Brâncoveanu, la domnia și sfârșitul lui*, București, 1901.
 - *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I–II, V, VI, XIV, XVI, București, 1901–1907.
 - *Știri despre veacul al XVIII-lea în țerele noastre după corespondențe diplomatice străine. I. 1700–1750*, București, 1909 (*Extras din Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, s. II, t. XXXII).
- I. LUPAȘ, *Documente istorice privitoare la moșiile brâncovenești din Transilvania și Oltenia, 1654–1823*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, VI (1931–1935), p. 1–174.
- C. N. MATEESCU, *Acte și scrisori din trecut*, în *Arhivele Olteniei*, III (1924), nr. 16, p. 515–517.
- *Acte și scrisori din trecut*, în *Arhivele Olteniei*, V (1926), nr. 25–26, p. 214–218.
 - *Inscripții din bisericile oltene. Ctitoria boierilor Zătreni, din satul Zătreni*, în *Arhivele Olteniei*, V (1926), nr. 25–26, p. 235–236.
- L. MILETIĆ, *Zaselenieto na katoličkitea bălgari vă Sedmigradsko i Banat*, în *Sbornik za narodni umotvorenja, nauka i knjijina*, XIV (1897), p. 284–543.
- I. NECULCE, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, București, 1959.
- C. V. OBEDEANU, *Hrisov de la vel banul Gheorghe Cantacuzino*, în *Arhivele Olteniei*, III (1924), nr. 12, p. 142–144.
- Ș. PAPACOSTEA, *Cel mai vechi statut de breaslă meșteșugărească din Țara Românească*, în *Revista arhivelor*, III (1960), nr. 1, p. 215–218.

- PAUL DE ALEP, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în țările române 1653–1658*, trad. Emilia Cioran, București, 1900.
- AUG. PESSIACOV, *O pagină inedită din istoria Craiovei*, în *Arhivele Olteniei*, III (1924), nr. 12, p. 157–160.
- M. POPESCU, *Document cu privire la stăpânirea austriacilor în Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, VI (1927), nr. 34, p. 437–451.
- *Spicuri privitoare la Oltenia în timpul ocupațiunii austriace. 1718–1739*, în *Arhivele Olteniei*, VI (1927), nr. 31, p. 213–216.
 - *Spicuri noi privitoare la stăpânirea austriacă în Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, VIII (1929), nr. 41–42, p. 43–44 și 79–88.
 - *Contribuțiuni la istoria stăpânirii austriacilor în Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, VI (1927), nr. 34, p. 412–413, 437–451.
- RADU POPESCU, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963.
- GEORGE POTRA, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, București, 1939.
- Racolta dei trattati e delle principali convenzioni concernenti il commercio e la navigazione dei sudditi austriaci negli stati della Porta Ottomana*, Viena, 1844.
- Recherche des causes de la présente guerre entre Sa Majesté l'Impératrice de la grande Russie et la Porte Ottomane*, <f. loc.>, 1737.
- CONSTANTIN SASSU, *Tabloul cheltuielilor obișnuite și extraordinare, aprobate de țările monarhiei habsburgice, pentru corpuri militare, între anii 1700–1746 inclusiv, cuprinzând între aceste țări și provinciile românești Oltenia, Banatul și Transilvania*, în *Arhivele Olteniei*, VII (1928), nr. 37–38, p. 308.
- *Acte din arhivele vieneze*, în *Arhivele Olteniei*, VIII (1929), nr. 41–42, p. 87–88.
 - *Șapte acte din anul 1718 privitoare la Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, VII (1928), nr. 37–38, p. 299–303.
- MICHAEL SCHENDO de VANDERBECH, *Historico-topographica Valachiae Austriacae subterraneae descriptio*, în anexă la Samuel Köleseri de Keresteer, *Auraria Romano-Dacica, Posonii et Cassoviae*, 1780.
- COMTE DE SCHMETTAU, *Mémoires secrets de la guerre de Hongrie pendant les campagnes de 1737, 1738 et 1739*, Francfort, 1781.
- SCHWANTZ VON SPRINGFELS, *Beschreibung der Österreichischen Wallachey*, în *Ungrisches Magazin*, III (1783), p. 179–201.
- GAVRO ŠKRIVANIĆ, *Dnevnik Dubrovčanina Mihaila Pescića o Pojarevačkom mirovnom Kongresu 1718 godin*, Beograd, 1952 (Srpska Akademija Nauka, Gradza, kn. VII, Istoriski Institut, Kn. 6).
- STERIE STINGHE, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șchei (1701–1795)*, vol. I–IV, Brașov, 1901–1903.
- NICOLAE I. ȘERBĂNESCU, *Un așezământ monahal din vremea lui Constantin Mavrocordat*, în *Revista istorică română*, XVI (1946), nr. 3, p. 294–297.
- P. TEULESCU, *Documente istorice. Seria I*, București, 1860 (Arhiva Romana).
- AL. A. VASILESCU, *Descrierea proiectelor de fortificații a Cetății de la Țânțăreni, Casei Banatului din Craiova și Casei Lazaret de la Calafat (Vadul Diului), făcute de inginerul I. C. Weiss, în 17 august 1731*, în *Arhivele Olteniei*, IX (1930), nr. 49–50, p. 176–178 și 208–210.
- *Registrul tuturor localităților cuprinse în harta Olteniei lucrată de Friedrich Schwantz și terminată în 1723*, în *Arhivele Olteniei*, V (1926), nr. 27, p. 341–352.

II. STUDII

- I. ACSÁDI, *Istoriia vengherskogo krepostnogo krestianstva*, Moscova, 1956.
- M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA, *Á propos d'un firman du sultan Mustafa III*, în *Balcania*, VII (1944), nr. 2, p. 363–391.
- *Contribution à l'étude de l'approvisionnement en blé de Constantinople au XVIIIème siècle*, în *Studia et Acta Orientalia*, I (1957), p. 13–37.
- MORITZ VON ANGELI, *Der Krieg mit der Pforte 1736–39*, în *Mitteilungen des k. und k. Kriegsarchivs*, 1881, p. 247–338 și 408–479.
- ALFRED V. ARNETH, *Prinz Eugen von Savoyen*, vol. I–III, Viena, 1864.
- SIEGFRIED BECHER, *Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838 in historischer, statistischer und legislativer Hinsicht*, I–II, Viena, 1838.
- HEINRICH BENEDIKT, *Der Pascha-Graf Alexander von Bonneval 1675–1747*, Graz-Köln, 1959.
- ȘT. GR. BERECHET, *Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecarea mirenilor*, în *Biserica ortodoxă română*, LVI (1938), nr. 11–12, p. 3–23.
- M. BERZA, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV–XIX*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II (1957), p. 7–48.
- *Variațiile exploatării Țării Românești de către Poarta otomană în sec. XVI–XVIII*, în *Studii*, XI (1958), nr. 2, p. 59–71.
- LUDWIG BITTNER, *Chronologisches Verzeichnis der österreichischen Staatsverträge*, I–III, Viena, 1903–1914.
- GH. I. BRĂTIANU, *Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat 1746–1946*, București, 1947 (extras din *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, s. III, t. XXIX, mem.10).
- V. BRĂTULESCU, *Biserici din Vâlcea*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, III (1937), fasc. 92, p. 97–109.
- MAX BRAUBACH, *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie*, I–V, München, 1963–1965.
- A. CAMARIANO-CIORAN, *Măsuri fiscale și administrative în Moldova (1753–1754)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V (1962), p. 505–528.
- HARALAMB CHIRCĂ, *Veniturile vistieriei lui Constantin Brâncoveanu după Condica Vistieriei*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I (1956), p. 213–232.
- S. COLUMBEANU, *Date privitoare la economia agrară din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Studii*, XV (1962), nr. 1, p. 111–134.
- I. CONEA, *Cel dintâi hotar politic pe creasta munșilor Olteniei (1520). Prima lui transpunere cartografică (1720)*, București, 1938.
- *Țara Loviștei. Geografie istorică*, București, 1935.
- FL. CONSTANTINIU, *Situația clăcașilor din Țara Românească în perioada 1746–1774*, în *Studii*, XII (1959), nr. 3, p. 71–109.
- FL. CONSTANTINIU și Ș. PAPACOSTEA, *Aspecte ale rumâniei în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea*, în *Revista arhivelor*, III (1960), nr. 2, p. 226–247.
- I. CORFUS, *Addenda et corrigenda. În legătură cu începutul administrației austriace în Oltenia în 1719*, în *Revista istorică română*, XVI (1946), nr. 4, p. 380–382.
- *Renta feudală în ajunul aplicării Regulamentului Organic (1831)*, în *Studii*, XVII (1964), nr. 5, p. 1001–1020.
- *Agricultura în Țara Românească în secolul al XIX-lea*, București, 1969.
- *Încercări de sistematizare a satelor din Țara Românească sub Regulamentul Organic* (manuscris).

- D. CRISTESCU, *Sfânta mănăstire Arnota, Râmnicul Vâlcei*, 1937.
- AL. DOBOȘI, *Relațiile comerciale ale Principatelor Române cu Veneția*, Cluj, 1936.
- N. DOCAN, *Explorațiuni austriace pe Dunăre la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, București, 1914 (extras din *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, s. II, t. XXXVI).
- ION DONAT, *Fundațiunile religioase ale Olteniei*, în *Arhivele Olteniei*, XV (1936), nr. 86–88, p. 262–346.
- *Hotarele Olteniei*, în *Arhivele Olteniei*, XVI (1937), nr. 92–94, p. 225–264.
 - *Despre toponimia slavă din Oltenia*, Craiova, 1947.
 - *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV–XVI*, în *Studii*, IX (1956), nr. 6, p. 75–96.
 - *Pescăriile vechi ale Olteniei*, în *Arhivele Olteniei*, XII (1933), nr. 67–68, p. 173–179.
- I. DONAT și G. RETEGAN, *La Valachie en 1838 (d'après une source statistique inédite)*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, IV (1966), nr. 5, p. 925–941.
- VIRG. DRĂGHICEANU, *Costumul jupânesei Maria Bengescu consiliereasa*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XIX (1926), fasc. 50, p. 147–151.
- *Monumentele Olteniei*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXIV (1931), fasc. 69, p. 105–135; XXVII (1933), fasc. 76, p. 49–75.
- S. DRAGOMIR, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I–II, Sibiu, 1920–1930.
- JACQUES DROZ, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, Paris, 1952 (*Études politiques, économiques et sociales*).
- H. W. DUDA, *Die ersten Friedensbuhler der Pforte nach der Eroberung von Belgrad im Jahre 1717*, în *Documenta islamica inedita*, 1952, p. 263–272.
- J. DULLINGER, *Die Handelskompagnien Österreichs nach dem Orient und Ostindien in der ersten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts*, în *Zeitschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, VII (1900).
- Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*, hrsg. von der Kriegsgeschichtlichen Abtheilung des K. und K. Kriegs-Archivs, Wien, 1786–1893; II. Serie, Bd. VIII: *Der Türkenkrieg 1716–1718, Feldzug 1717/18*, Wien, 1891.
- TH. FELLNEY și H. KRETSCHMAYR, *Österreichische Zentralverwaltung, I. Abteilung: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei, 1749*, Bd. I–III, Viena, 1907.
- OTTO FENZL, *Zustandekommen, Vorbereitung und Durchführung des Türkenkrieges 1716–1718*, Wien, 1950.
- I. C. FILITTI, *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864*, București, 1935.
- *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor Române*, București, 1929 (Extras din *Revista de drept public*).
 - *Oltenia și cârmuitorii ei, 1391–1831*, în *Arhivele Olteniei*, IX (1930), nr. 49–50, p. 138–151.
- I. C. FILITTI și I. SUCHIANU, *Contribuții la istoria justiției penale în Principatele Române*, București, 1928.
- DAVID FINCI, *Das Temeswarer Banat und die Serbenfrage unter Karl VI. 1716 bis 1739*, Wien, 1934.
- C. D. FORTUNESCU, *Auraria romano-dacica*, în *Arhivele Olteniei*, XVI (1937), nr. 92–94, p. 264–276.

- D. FURTUNĂ, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea. Starea ei culturală și materială, Vălenii de Munte*, 1915.
- VALENTIN AL. GEORGESCU, *Preempțiunea în istoria dreptului românesc. Dreptul de protimisis în Țara Românească și Moldova*, București, 1965.
- C. GIURESCU, *Despre boieri*, în vol. *Studii de istorie socială*, București, 1943.
- *Vechimea rumâniei*, în vol. *Studii de istorie socială*, București, 1943.
- *Despre rumâni*, în vol. *Studii de istorie socială*, București, 1943.
- K. GRÜNBERG, *Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlichbauerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien*, vol. I–II, Leipzig, 1893–1894.
- LADISLAS HADROVICS, *L'église serbe sous la domination turque*, Paris, 1947.
- HUGO HANTSCH, *Die Entwicklung Österreich-Ungarns zur Grossmacht*, Freiburg im Breisgau, 1933.
- *Die Geschichte Österreichs*, vol. II, 2. Auflage, Graz-Wien-Köln, 1953.
- F. W. HASLUCK, *Numismatica levantină*, în *Buletinul societății numismatice române*, XVII (1922), nr. 43–44, p. 86–100.
- NICHOLAS HENDERSON, *Prince Eugen of Savoya*, London, 1964.
- Histoire de la guerre de Hongrie pendant les campagnes de 1716, 1717 et 1718*, Vienne, 1788.
- ALFONS HUBER, *Österreichische Reichsgeschichte. Geschichte der Staatsbildung und des öffentlichen Rechts*, Wien, 1895.
- EUDOXIUS VON HURMUZAKI, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, vol. IV, București, 1885.
- A. ILIEȘ, *Știri în legătură cu exploatarea sării în Țara Românească până în veacul al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I (1956), p. 155–197.
- N. IORGA, *Carol al XII-lea, Petru cel Mare și țările noastre (1709–1714)*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, s. II, t. XXXII (1910–1911), p. 71–127.
- *Le despotisme éclairé dans les pays roumains au XVIIIe siècle*, în *Bulletin of the International Committee for Historical Sciences*, IX (1937), p. 101–115.
- *Entre la Turquie moderne et les Empires chrétiens de récupération, I. Un ouvrage vénitien sur le traité de Passarowitz*, în *Revue historique du Sud-Est européen*, XV (1938), nr. 4–6, p. 142–156.
- *Geschichte des Osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt*, IV. Band (bis 1774), Gotha, 1911.
- *Istoria comerțului românesc*, vol. II, ed. a 2-a, București, 1925.
- *Istoria industriilor la români*, București, 1927.
- *Istoria învățământului românesc*, București, 1928.
- *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1911.
- *Istoria românilor*, vol. VII, *Reformatorii*, București, 1938.
- *Istoria românilor prin călători*, vol. II, ed. a 2-a, București, 1928.
- *Lapta lui Mihai Racoviță cu boierii rebeli după un act nou*, în *Revista istorică*, VII (1921), nr. 1–3, p. 62–67.
- *Opera episcopului Damaschin*, în *Ramuri*, IV (1909), p. 1–5.
- *Orașele oltene și mai ales Craiova pe pragul vremilor nouă (1760–1830)*, în *Arhivele Olteniei*, IV (1925), nr. 20, p. 275–294.
- *Rostul boierimii noastre*, în *Istoria românilor în chipuri și icoane*, vol. II, București, 1905, p. 145–169.
- *Vechimea culturii porumbului la noi*, în *Revista istorică*, VI (1920), nr. 7–9, p. 170–175.

- *Viața și domnia lui Constantin-Vodă Brâncoveanu*, București, 1914.
- CORNEL IRIMIE, *Neue Daten zur Kulturgeschichte des rumänischen Volkes in einer Hermannstädter Handschrift des Jahres 1723*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, VII (1964), 1, p. 75–81.
- Istoria bisericii române*, vol. II (1632–1849), București, 1957.
- Istoria modernă*, vol. I, 1640–1789, București, 1954.
- Istoria României*, vol. III, București, 1964.
- HAUPTMANN JACUBENZ, *Die cis-alutanische Walachei unter kaiserlicher Verwaltung 1717–1739* (Viena, 1900), 80 p. + 2 h. (Extras din *Mittheilungen des K.K. Kriegsarchivs*, Neue Folge XII).
- IOAN JÓZSA, *Ordinul Piaristilor în capitala Olteniei. Piaristii ca pedagogi ai Craiovei*, în *Arhivele Olteniei*, XII (1933), nr. 65–66, p. 47–53.
- M. DE KÉRALIO, *Histoire de la guerre des Russes et des Impériaux contre les Turcs, en 1736, 1737, 1738 et 1739 et de la paix de Belgrade qui la termina*, I–II, Paris, 1780.
- Kurze Geschichte der Kriege zwischen dem Haus Österreich und der Ottomanischen Pforte vom Jahre 1529 bis auf das Jahr 1739*, Wien, 1788.
- LANGER, *Serbien unter der kaiserlichen Regierung 1717–1739*, în *Mittheilungen des K.K. Kriegs-Archivs*, Neue Folge III (1889), p. 155–247.
- ALEX. LEPĂDATU, *Damaschin episcopul și dascălul, traducătorul cărților noastre de ritual*, în *Convorbiri literare*, XL (1906), p. 563–581.
- B. LEWIS, *Some reflections on the Decline of the Ottoman Empire*, în *Studia Islamica*, IX (1958), p. 111–127.
- O. LUGOȘIANU, *Oltenia sub ocupațiunea austriacă (1717–1739)*. Studiu istoric, București, 1889.
- ARNOLD LUSCHIN VON EBENGREUTH, *Grundriss der Österreichischen Reichsgeschichte*, Bamberg, 1918.
- ROBERT MANTRAN, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle. Essai d'histoire institutionnelle, économique et sociale*, Paris, 1962.
- FRANZ MENSİ, *Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740, nach archivalischen Quellen dargestellt*, Wien, 1890.
- ȘT. METEȘ, *Păstori ardeleni în Principatele Române*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, III (1924–1925), p. 293–355.
- *Relațiile bisericii românești ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1928.
- V. MIHORDEA, *Contribuții la istoria păcii de la Belgrad*, în *Arhivele Olteniei*, XIV (1935), nr. 79–82, p. 205–253.
- I. MINEA, „*Reforma*“ lui Constantin Vodă Mavrocordat. Câteva lecții ținute la Universitatea din Iași, Iași, 1927 (Extras din *Cercetări Istorice*, II–III).
- DAMASCHIN MIOC, *Despre modul de impunere și percepere a birului în Țara Românească până la 1632*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II (1957), p. 49–116.
- *La répartition des charges fiscales et le poids de la fiscalité sur les différents groupes sociaux et économiques à la fin du XVIIIe siècle en Valachie*, în vol. *L'impôt dans le cadre de la Ville et de l'Etat* [f. loc.], 1966 (extras).
- *Cuantumul birului pe gospodăria țărănească în Țara Românească în secolul al XVI-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, V (1962), p. 151–173.
- D. MIOC, H. CHIRCĂ și ȘT. ȘTEFĂNESCU, *L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XVe au XVIIIe siècle*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, Bucarest, 1960, p. 221–252.

- D. MIOC și N. STOICESCU, *Măsurile medievale de capacitate din Țara Românească*, în *Studii*, XVI (1963), nr. 6, p. 1351–1379.
- *Măsurile medievale de greutate din Țara Românească. Instrumentele de măsurat capacitatea și greutatea*, în *Studii*, XVII (1964), nr. 1, p. 87–105.
- ATHANASIE MIRONESCU, *Istoricul eparhiei Râmnicului Noului Severin*, București, 1906.
- I. MOGA, *Știri despre bulgarii din Ardeal*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, V (1928–1930), p. 513–519.
- *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, VII (1936–1938), p. 86–105.
 - *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a țărilor române la sfârșitul secolului XVII*, Cluj, 1933 (Extras din *Anuarul Institutului de istorie națională*).
- FLORICA C. MOISIL, *Monetele din Țara Românească în timpul lui Constantin Brâncoveanu*, în *Cronica numismatică și arheologică*, XI (1934), p. 37–42.
- V. MOLIN, *Tiparnița de la Râmnic în timpul episcopului Ioanichie. Încercări de înnoire în anii 1730–1732*, în *Mitropolia Olteniei*, XV (1963), nr. 3–4, p. 187–196.
- J. J. MOSER, *Der Belgrader Friedens-Schluss zwischen Ihro Römisch-Kayserliche Majestät und der Ottomanischen Pforte mit Beylagen und Anmerkungen*, Jena, 1740.
- P. V. NĂSTUREL, *Biserici, mănăstiri și schituri din Oltenia*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, XI (1910), p. 387–391, XII (1911), p. 268–333, XIV (1913), p. 17–137.
- C. V. OBEDEANU, *Staicu Bengescu*, în *Arhivele Olteniei*, VI (1927), nr. 34, p. 423–424.
- *Ilie Știrbei*, în *Arhivele Olteniei*, VI (1927), nr. 32–33, p. 291–294.
 - *Lista banilor Olteniei de la început până la desființare*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, XIII (1912), p. 382–384.
- JOS. ODENTHAL, *Österreichs Türkenkrieg, 1716–1718*, Düsseldorf, 1938.
- ȘT. OLTEANU, *Cercetări cu privire la producția minieră din Moldova și Țara Românească (secolele X–XVII)*, în *Studii*, XIX (1966), nr. 6, p. 941–966.
- GUSTAV OTRUBA, *Die Bedeutung englischer Subsidien und Antizipationen für die Finanzen Österreichs 1701–1784*, în *Vierteljahrsschrift für Sozial – und Wirtschaftsgeschichte*, LI (1964), nr. 2, p. 192–234.
- A. OȚETEA, *Contribution à la Question d'Orient*, București, 1930.
- P. P. PANAITESCU, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964.
- *Dreptul de strămutare al țăranilor în țările române până la mijlocul secolului al XVII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I (1956), p. 63–122.
- GH. PANU, *Cercetări asupra stării țăranilor în veacurile trecute*, I, 1–2, București, 1910.
- Ș. PAPACOSTEA, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, III (1959), p. 233–321.
- *Populația Țării Românești în ajunul reformelor lui Constantin Mavrocordat. Un document inedit*, în *Studii*, XIX (1966), nr. 5, p. 929–939.
 - *Organizarea fiscală a Olteniei în timpul stăpânirii austriace (1718–1739)*, în *Studii*, XXI (1968), nr. 4, p. 641–665.
- CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Le régime privilégié des marchands bulgares et grecs en Olténie pendant l'occupation autrichienne (1718–1739)*, în *Revue des études sud-est européennes*, IV (1966), nr. 3–4, p. 475–490.

- V. PAPAHAĞI, *Contribuții la istoria relațiilor comerciale ale Munteniei cu Peninsula Balcanică și cu Veneția în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, în *Revista istorică*, XIX (1933), nr. 4–6, p. 119–126.
- *Informații venețiene relative la războiul ruso-turc din 1711, la Carol al XII-lea, regele Suediei, și la intenția turcilor de a recuceri Moreia*, în *Revista istorică*, XVIII (1932), nr. 4–6, p. 107–132.
- ERNA PATZELT, *Bauernschutz in Österreich vor 1848*, în *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, LVIII (1950), p. 637–655.
- MIHAI POPESCU, *Oltenia în timpul stăpânirii austriace (1718–1739)*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XIX (1926), fasc. 49, p. 100–107.
- G. v. PROBSZT, *Feldmarschall Graf Steinville und die Walachei*, în *Südost-Forschungen*, XXVI (1967), p. 339–353.
- D. PRODAN, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj, 1944.
- G. PRUCKNER, *Der Türkenkrieg von 1716 bis 1718, Seine Finanzierung und militärische Vorbereitung*, Wien, 1946.
- RADI OMER EFFENDI, *Die Kriege in Bosnien in den Feldzügen 1737, 1738 und 1739*, Wien, 1789.
- J. REDLICH, *Leibeigenschaft und Bauernbefreiung in Österreich*, în *Zeitschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, III (1895), p. 258–280.
- OSWALD REDLICH, *Das Werden einer Grossmacht, Österreich von 1700 bis 1740*, Brünn-München-Wien, 1942.
- M. REGLEANU, *Contribuții la cunoașterea episcopului de Râmnic Damaschin*, în *Hrisovul*, I (1941), p. 442–449.
- G. RETEGAN, *Catagrafiile regulamentare și problemele pe care le ridică*, în *Revista de statistică*, XIV (1965), nr. 6, p. 61–67.
- *Evoluția populației urbane a României*, în *Revista de statistică*, XV (1965), nr. 7, p. 54–67.
- A. SACERDOȚEANU, *Tipografia Episcopiei Râmnicului (1705–1825)*, în *Mitropolia Olteniei*, XII (1960), nr. 5–6, p. 291–349.
- MARY LUCILLE SHAY, *The Ottoman Empire from 1720 to 1734 as revealed in Dispatches of the Venetian bailli*, Urgana, 1944.
- BERTHOLD SPULER, *Die europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad*, în *Jahrbücher zur Kultur und Geschichte der Slawen*, Neue Folge, XI (1935), p. 53–115, 171–222, 313–366.
- H. H. STAHL, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I–III, București, 1958–1965.
- N. STOICESCU, *Sfatul, divanul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII)*, București, 1968.
- *Despre organizarea pazei hotarelor în Țara Românească în sec. XV–XVII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV (1960), p. 191–222.
- BUJOR SURDU, *Răscoala populară anti-habsburgică din Banat (1737–1739)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II (1957), p. 289–344.
- C. ȘERBAN, *Sistemul vamal al Țării Românești în secolul al XVIII-lea*, în *Studii și articole de istorie*, III (1961), p. 119–143.
- *Contribuții la istoria meșteșugurilor din Țara Românească; țigani rudari în sec. XVII–XVIII*, în *Studii*, XII (1959), nr. 2, p. 131–147.

- *Orașele și târgurile din Țara Românească și Moldova din secolul al XVIII-lea până în 1830* (în manuscris).
- *Comerțul Țării Românești și al Moldovei în secolul al XVIII-lea, până la 1774* (în manuscris).

CEZAR ȘERBU, *Contribuții privitoare la domnia lui Ioan Mavrocordat și la unele evenimente contemporane ei*, Galați, 1939.

NICOLAE ȘERBĂNESCU, *Episcopia Râmnicului*, în *Mitropolia Olteniei*, XVI (1964), nr. 3–4, p. 171–212.

V. ȘOTROPA, *Introducere și bibliografie la istoria dreptului român*, Cluj, 1937.

ȘT. ȘTEFĂNESCU, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965.

ȘT. ȘTEFĂNESCU, **D. MIOC** și **H. CHIRCĂ**, *L'évolution de la rente féodale en travail en Valachie et en Moldavie aux XIVe–XVIIIe siècles*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, I (1962), nr. 1, p. 39–60.

AL. ȘTEPULESCU, *Gorjul istoric și pitoresc*, Târgu-Jiului, 1904.

— *Mănăstirea Tismana*, București, 1909.

BARBU TEODORESCU, *Episcopul Damaschin și contribuția sa la crearea limbii literare române*, în *Mitropolia Olteniei*, XII (1960), p. 627–645.

K. și M. UHLIRZ, *Handbuch der Geschichte Österreichs und seiner Nachbarländer Böhmen und Ungarn*, vol. I–II, Graz-Wien, 1927–1930.

AL. A. VASILESCU, *Oltenia sub austriaci 1716–1739*, vol. I, *Istoria politică a Olteniei sub austriaci*, București, 1929.

— *Friederich Schwanz Hauptmann, autorul unei descrieri despre Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, IV (1925), nr. 18–19, p. 207–209.

— *Casele Bănești din Craiova în sec. XVIII-lea*, în *Arhivele Olteniei*, VI (1927), nr. 29–30, p. 9–10.

— *Vămile Olteniei supt austriaci*, în *Arhivele Olteniei*, III (1924), nr. 15, p. 370–381.

A. VERESS, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească (până la 1821)*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, s. III, t. VII (1927), p. 127–230.

AL. VIANU, *Din acțiunea diplomatică a Țării Românești în Rusia în anii 1736–1738*, în *Romanoslavica*, VIII (1963), p. 19–26.

A. VINCENZ, *Tipuri de case țărănești în Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, X (1931), nr. 54–55, p. 101–107.

— *Din trecutul Craiovei*, în *Arhivele Olteniei*, V (1926), nr. 25–26, p. 182–201.

A. D. XENOPOL, *Oltenia sub austriaci. Studiu istoric*, în *Arhiva. Organul societății științifice și literare din Iași*, III (1892), p. 1–13.

G. ZANE, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930.

DER ABSOLUTISMUS IN DEN RANDGEBIETEN DER HABSBURGERMONARCHIE

DIE KLEINE WALACHEI UNTER ÖSTERREICHISCHER VERWALTUNG (1718–1739)*

Im Zuge seiner größten räumlichen Ausdehnung im Südosten Europas, die es durch den Friedensvertrag von Passarowitz erzielte, erwarb das Habsburgerreich auch die fünf Distrikte des Fürstentums Walachei, welche am rechten Ufer des Altflusses liegen und gemeinhin unter dem Namen Kleine Walachei (Oltenien) bekannt sind. Die Provinz wurde schon gegen Ende des Jahres 1716 und zu Beginn des folgenden Jahres erobert, gehörte aber rechtmäßig erst ab Sommer 1718 der Monarchie an und verblieb bis zum Belgrader Frieden (1739) österreichische Provinz; eigentlich aber übten die Österreicher seit Ende des Jahres 1737 keine Autorität mehr aus, da die angreifenden Türken zusammen mit den Militärbehörden auch die Zivilverwaltung vertrieben.

Die rumänische Geschichtsforschung hat von jeher an der „österreichischen Periode“ der Kleinen Walachei ein besonderes Interesse zu Tage gelegt, ein Interesse, welches eine zweifache Erklärung kennt. Erstens ist es bedingt durch den Reichtum und die Vielfalt des erhaltenen Quellenmaterials, das die österreichische Verwaltung der Kleinen Walachei hinterlassen hat. Diese urkundliche Grundlage zur Erschließung dieses Zeitabschnittes in der Geschichte der Kleinen Walachei hat größtenteils erstrangigen Wert und ist dem einheimischen überlegen¹.

* Sonderdruck aus den Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 23. Band, 1970.

¹ Die wichtigsten Archivbestände zur österreichischen Besetzung der Kleinen Walachei befinden sich in Wien und Hermannstadt. Aus den Wiener Archiven wurden sie veröffentlicht in Eudoxiu de Hurmuzaki *Documente privitoare la istoria Românilor* 6 (Bukarest 1878); Nicolae Dobrescu *Istoria bisericii române în Oltenia în timpul ocupațiunii austriace (1716–1739)* (Bukarest 1906); Constantin Giurescu *Material pentru istoria Olteniei supt Austriaci* 3 Bde (Bukarest 1913–1944); vereinzelt Stücke sind in verschiedenen Zeitschriften, allen voran in *Arhivele Olteniei*, veröffentlicht worden. Die Hermannstädter Archivbestände sind unveröffentlicht. Sie enthalten vor allem die Verwaltungsprotokolle aus Craiova und

Die zweite Erklärung obbenannten Interesses liegt in der neuen Verwaltungsform, die die Österreicher in die Kleine Walachei einführten. Zwanzig Jahre hindurch nötigten die Österreicher einem rumänischen Teilgebiet, dem oltenischen, mit dem entsprechenden Ausschnitt der rumänischen Gesellschaft ein politisches Regime auf, das auffallend abwich von der traditionellen rumänischen Staatsform, die von der türkischen Oberhoheit im Laufe der Jahrhunderte geprägt worden war.

Im Rahmen der zwischenstaatlichen Beziehungen stellt die österreichische Herrschaft in der Kleinen Walachei eine kleine Episode ohne dauernde Folgen dar; dafür aber erlangt sie eine besondere Bedeutung für die Geschichtsforschung wegen ihrer gründlichen Einblicke in die gesamte rumänische Gesellschaftsstruktur, die dadurch zu Beginn der Phanariotenherrschaft im Aufriß erfaßbar wird¹. Die soziale Schichtung der rumänischen Gesellschaft in Klassen und Kategorien, beginnend mit den Großbojaren, Kleinbojaren, Geistlichen, über die Handelsleute und Handwerker bis hinunter zu den freien und hörigen Bauern, die wirtschaftliche Struktur, die diese Schichtung stützt und bedingt, vom großen Landgut bis zur bäuerlichen Kleinwirtschaft, dem Handel und Handwerk, all das kann eingehender und gegenstandsnäher anhand des österreichischen Quellenfundus untersucht und erfaßt werden, als mit Hilfe des einheimischen rumänischen Quellenmaterials. Die Berichte der österreichischen Beamten, höchst aufschlußreich für alle Einzelheiten, vervollkommen unsere Kenntnisse über die rumänische Gesellschaft sowohl was Ereignisse als auch was Vorgänge anbelangt. Die österreichischen Berichte erfassen nicht nur eine statische Lage; darüber hinaus sehen wir, wie die Reformpolitik des absolutistischen Staates in der Kleinen Walachei eine umfassende Umwälzbewegung in der oltenischen Gesellschaft auslöste, auf

wurden vom Vf. bei der Erarbeitung der Monographie über die österreichische Herrschaft in der Kleinen Walachei weitgehend benützt. Der vorliegende Aufsatz ist eine Zusammenfassung der in rumänischer Sprache erschienenen Arbeit *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718–1739)* (Bukarest 1971). In Anbetracht dieser Tatsache zitieren wir in den Anmerkungen bloß das unbedingt notwendige Quellenmaterial und die Hauptliteratur.

¹ Die Geschichte der Kleinen Walachei unter österreichischer Verwaltung schrieben bisher: Octavian Lugosianu *Oltenia sub ocupațiune austriacă 1717–1739* (Bukarest 1889), — hat heute nur noch bibliographischen Wert; (Hptm.) Jakubenz *Die cis-alutanische Walachei unter kaiserlicher Verwaltung 1717–1739* in *Mitteilungen des K. K. Kriegsarchivs* NF 12 (1900) 173 bis 250, — gewissenhafte Arbeit, die aber keineswegs vollständig ist; Al. A. Vasilescu *Oltenia sub Austriaci 1716–1739* I (Bukarest 1929), — unabgeschlossene Arbeit, die in ihrem veröffentlichten Teil bloß den Ablauf der militärischen und politischen Ereignisse verfolgt. — Diesem Gegenstand sind verschiedene Kapitel aus den klassischen Handbüchern der rumänischen Geschichte gewidmet: A. D. Xenopol *Istoria Românilor din Dacia Traiană* 5 (Iași 1892) 89–104; Nicolae Iorga *Istoria Românilor* 7 (Bukarest 1938) 73–82; *Istoria României* 3 (Bukarest 1964) 466–470

die sie wie ein starkes Ferment einwirkte. Die sozialen Verschiebungen und Änderungen, welche von den eingeführten Reformen ausgingen, die Grundstruktur der rumänischen Gesellschaft und des rumänischen Wirtschaftskörpers aus dieser Periode lassen sich jetzt viel klarer und genauer erkennen als in dem langsamen, veränderungsarmen Entwicklungsgang während der türkischen Oberherrschaft. Die Aussicht auf eine tiefgreifende und umfassende Erneuerung der Gesellschaft erteilte Impulse allen sozialen Schichten, die sogleich ihre Wünsche und Anliegen schriftlich ausdrückten oder verschiedene Aktionen, praktische Schritte, zur Verwirklichung dieser unternahmen.

Die Frage der Organisierung der neuerworbenen Provinz stellte das Groß-Bojarentum gleich zu Beginn der neuen Herrschaft den österreichischen Behörden gegenüber. Die Keime dieses Konflikts entdecken wir in den Denkschriften, die die Bojaren der Walachei an den Wiener Hof während des türkisch-österreichischen Krieges sandten¹, sowie in den Gegenprojekten der kaiserlichen Behörden². Der Konflikt spitzte sich in dem Maße zu, in welchem das Organisationsprogramm der Provinz, das in Wien ausgearbeitet worden war, aus dem Kreise von Kabinettsdiskussionen heraustrat und begann, in die Praxis umgesetzt zu werden, also konkrete Formen annahm.

In der Auffassung der Bojaren mußte sich das Land des Selbständigkeitsstatuts erfreuen. Diese Autonomie sollte sich in der Erhaltung der bestehenden Einrichtungen, allen voran des Fürsten oder Wojwoden, äußern. Die Landesbojaren hielten an dieser Einrichtung besonders fest, was zu einem erbitterten Kampf gegen jedwelche Ingerenzen der Österreicher in das innere Leben des Landes führte. Die Vielfalt und Gründlichkeit der historischen Begründung, mit welcher sich die Landesbojaren für die Erhaltung des Fürstenthrones einsetzten, verrät ihre Absicht und Entschlossenheit, die kaiserliche Oberhoheit auf die Entrichtung eines Landestributs und auf das Bestätigungsrecht des von den privilegierten Landständen erwählten Fürsten zu beschränken. Daneben gewähren sie den Österreichern Schiedsmaßnahmen in den Beziehungen zwischen Fürst und Landesadel, um dadurch die Macht des ersteren zugunsten der letzteren einzuschränken. Um eine drohende Übertretung des Selbstverwaltungsstatuts der Provinz zu verhindern, widersetzen sich die Bojaren entschieden der Einbeziehung des Fürstentums in eine gemeins-

¹ Die Denkschriften sind abgedruckt bei Giurescu *Material* 1, 159–162, 331–342.

² Die Einstellung der Kaiserlichen bezüglich der Frage des zukünftigen Statuts der Provinz erfahren wir aus den Berichten des Generals Steinville an Prinz Eugen von Savoyen und aus der Denkschrift, die letzterer an den Kaiser am 14. November 1718 richtete. Dieses Schriftstück wurde von M. Popescu herausgegeben: *Document cu privire la stăpânirea austriacilor în Oltenia* in *Arhivele Olteniei* VI/34 (1927) 435–451; vgl. auch Jakubenz a. a. O. 230–250. Der Text des kaiserlichen Erlaases vom 22. Februar 1719 bezüglich der Verwaltung der Kleinen Walachei bei Giurescu *Material* 1, 349–352.

ame Verwaltungsform mit Siebenbürgen. Der kaiserlichen Hofkammer wurde jedwelches Recht abgesprochen, in das Wirtschaftsleben des Landes einzugreifen oder die Steuerverwaltung der Provinz zu überwachen, geschweige denn zu leiten. Diese sollten ausschließlich der Fürst und das Gremium der Landesbojaren verantworten. Das Land sollte einen eigenen, ständigen Vertreter in Wien haben, als Zwischenglied in den Beziehungen der bodenständigen Landesverwaltung mit dem kaiserlichen Hof. Dieser Vertreter, ausdrücklich von den Bojaren gefordert und eingesetzt, war dazu bestimmt, die Autonomie des Landes gegenüber der Oberhoheit der Österreicher zu verkörpern und zu festigen.

Innenpolitisch betrachtet mußte das neue Regime die politische und soziale Machtstellung des Landadels festigen. Das Wojwodat sollte ein nicht vererbbares Wahlfürstentum werden. Die Autorität des Wahlfürsten gegenüber den privilegierten Ständen war genau abgegrenzt; seine rechtlichen Befugnisse über das Bojarentum sollten von einem Landesrat eingeschränkt werden, der aus Groß-Bojaren und hohen Geistlichen gebildet sein sollte. Die ausgedehnten Landgüter des „ersten Standes“ waren vor Übertretungen und Aneignungsversuchen des Fürsten geschützt, da diesem jede Art von Konfiskationsrechten abgesprochen wurde; unverändert sollten die Verhältnisse zwischen Grundbesitzern und der großen Masse der leibeigenen Bauern und Sklaven¹ bleiben. Große Wichtigkeit legten die Bojaren auf die Ausschließlichkeit der Würdenbesetzung als einer wichtigen Einnahmequelle. Schließlich trachteten die Bojaren danach, sich jeder Art von Steuern zu entziehen, und wollten auch alle Privilegien, die ihnen im Laufe der Jahrhunderte zugesprochen worden waren, vom Kaiser bestätigt sehen.

Im Wesentlichen betrachtet, bedeutete das Bojarenprogramm nichts anderes als eine unangetastete Erhaltung der traditionellen Gesellschaftsstruktur — begründet im persönlichen Abhängigkeitsverhältnis des größten Teils der Bevölkerung vom Landadel — und des politischen Regimes, das die Ausübung der eigentlichen politischen Macht den Groß-Bojaren überließ.

Die neuen Herrscher sahen aber den Stand der Dinge ganz anders. Es erschien ihnen selbstverständlich, ungeteilt den Hauptnutzen aus dem neueroberten Gebiete zu ziehen, und sie waren nicht bereit, bloß eine symbolische Oberhoheit auszuüben. Anfangs reagierte der Wiener Hof auf die Reformprojekte der walachischen Bojaren damit, daß er sich weigerte, in Verhandlungen zu treten, solange der Krieg nicht beendet war. Wien vertröstete die Verfasser der Denkschriften bis zum Friedensabschluß, ging aber keine bindenden Versprechungen ein. Dieses Hinhalten bewahrte der Regierung

¹ In den rumänischen Fürstentümern verlängerte sich die mittelalterliche Sklaverei bis ins 19. Jahrhundert hinein; Sklaven waren ausschließlich Zigeuner.

vollkommene Handlungsfreiheit und ermöglichte ihr, der Provinz das Statut aufzuzwingen, das ihr am geeignetsten erschien. Erst einige Monate nach der Unterzeichnung des Friedensvertrages von Passarowitz wurde die kaiserliche Verwaltungsform der Kleinen Walachei ausgearbeitet und weitergeleitet.

Das Recht auf Selbstverwaltung wurde von vornherein der Provinz abgeschlagen. Da die Kleine Walachei mit den Waffen in der Hand erobert und nicht als Ergebnis von Verhandlungen zwischen Bojaren und Kaiserlichen dem Reich einverleibt worden war, wurde die Provinz unter die volle Autorität des Kaisers gestellt, der nicht Schutzherr, sondern Landesherr der Provinz wurde¹.

Die Weigerung des kaiserlichen Hofes, der Provinz das Recht auf einen bodenständigen Fürsten anzuerkennen, bedeutete gleichzeitig eine Nichtbeobachtung des Selbstverwaltungsanspruches; im Zuge der kaiserlichen Organisationsform wurde der Kaiser selbst Fürst der eroberten Provinz. Die Beschlüsse der einheimischen Behörden mit dem Sitz in Craiova wurden im Namen der allerheiligsten kaiserlichen Majestät, Fürsten der Cisalutanischen Walachei, Karl VI. („în numele preasfințitei chesaricești măririi, prințipul Valachiei dincoace de Olt, Carol al VI-lea“) gefaßt. Der neue Herr der Kaiserlichen Walachei („Chesariceasca Valachia“) beherrschte seine Neuerwerbung nach der eigenen Regierungsauffassung und keinesfalls entsprechend den Wünschen und Richtlinien der oltenischen Bojaren. Zusammen mit anderen Reichserwerbungen — gewesenen türkischen Gebieten — wurde die Grenzprovinz der Kleinen Walachei, benachbart dem Osmanischen Reich, auf dessen Kosten die Wiener Führung in Zukunft die Reichsgrenzen abzurunden hoffte, der Autorität der *Neoacquistischen Kommission* unterstellt, die aus Mitgliedern der beiden Hofstellen, denen die neuerworbenen Provinzen zur obersten Verwaltung gemeinschaftlich übertragen worden waren, nämlich der Hofkammer und dem Hofkriegsrat, bestand. Den Vorsitz führte Prinz Eugen von Savoyen.

Bestimmend in allen Fragen der Verwaltung der neuen Provinz waren hingegen die militärischen Autoritäten². Die österreichische Heeresleitung aus

¹ Die Denkschrift, die Eugen von Savoyen am 14. XI. 1718 an den Kaiser einreichte, begründet mit aus dem internationalen Recht geborgten Argumenten die unmittelbare Besitzergreifung der Provinz durch die kaiserlichen Behörden: „Zumahlen sich aber sodan ferners ergeben, daß bei dem Passarowitzischen Friedensschluß nur die 5 Distrikte der Aluta gelegene Wallachische Distrikte und ebenfalls diese nur jure armorum et pacto publico cum Porta ottomanica stabilito, nicht aber aus einer mit dem Land genommenen Einverständnis oder Convention Euer Kais. Maj. cum pleno dominio zugefallen: mithin die Einrichtungsart oder bestellende Forma Regiminis desto mehrers auf ihre allerhöchste Willkür und Convenienz ankommet...“; Popescu *Document cu privire la stăpânirea Austriacilor în Oltenia* 437.

² Der militärische Charakter des österreichischen Regimes in der Kleinen Walachei wurde vom Beginn der Eroberung bis zum Ende der Besetzung unangetastet beibehalten. Die ständige

Hermannstadt verband die Generalkommandantur über Siebenbürgen mit derjenigen über die Truppen aus der Kleinen Walachei. Der österreichische Generalkommandant vereinigte die militärischen Befugnisse mit den politischen, letztere übte er allerdings unter dem Titel eines *Principatus Valachiae Cisalutanae supremus director*¹ aus. Er wachte über die Verwaltung und Rechtsprechung in der Provinz; ihm fiel es zu, alle Beamten der fünf Distrikte der Kleinen Walachei zu ernennen; er gab die Instruktionen heraus, wonach die örtlichen Behörden zu handeln hatten; er überprüfte fernerhin die Verwaltung der Finanzen, bei ihm konnte Berufung eingelegt werden wegen Wiederaufnahme von Prozessen, die in Craiova stattgefunden hatten u. a. m.

Die Vertreter der Hofkammer verwalteten die Kameralgüter und Kameralerinkommen, welche vorher dem Fürsten zuflossen. Die Tätigkeit der lokalen Beamten mußte sich unter der strengen Bewachung und Kontrolle der Militär- und Kameralbehörden und innerhalb der Richtlinien, die von ihnen gezogen waren, entfalten.

Der zentrale Verwaltungsapparat setzte sich aus dem *Banus* (einem Statthalter, und nicht einem Wojwoden, wie ihn die Bojaren beantragt hatten) und vier, ab 1729 fünf Administrationsräten (anfangs alle vier Landesbojaren) zusammen. Er hatte seinen Sitz in Craiova, der wichtigsten und größten Stadt der Provinz. Er sicherte die Durchführung der kaiserlichen Behörden und unterhielt ständige Fühlung mit den Landrichtern (*Vornici*) der fünf Distrikte. Diese Einrichtung war ein Zugeständnis Wiens in Antwort auf die Bittschriften der Bojaren. Vor allem in diesem Gremium wird sich der Hauptwiderstand der Landesbojaren gegen das Reformprogramm der Österreicher konzentrieren und äußern.

Der Gegensatz zwischen dem Regierungsprogramm der Bojaren und dem der Österreicher war vollkommen, da die beiden Verwaltungsformeln aus zwei unvereinbaren politischen Herrschaftsauffassungen hervorgegangen waren und diese auch aussprachen. Das Programm der ersteren räumte der Staatsgewalt eine untergeordnete Rolle ein, die Vormundschaft über sie sollten die Groß-Bojaren führen, während die kaiserliche Autorität zur einfachen, wirkungslosen Oberhoheit niedersank. Dem gegenüber unterstellte das öster-

Anwesenheit der österreichischen Truppeneinheiten bildet einer der Hauptzüge der österreichischen Periode in der Geschichte der Kleinen Walachei. Diese sicherte die Herrschaft der Habsburger, verhinderte die Flucht der Landbevölkerung und galt als Vorbeugung gegen Auflehnungsversuche oder Weigerungen der Oltenier, ihren Pflichten gegenüber der Monarchie nachzukommen.

¹ In den beiden Jahrzehnten der österreichischen Herrschaft in der Kleinen Walachei lösten einander in diesem Amte folgende Generäle ab: Stephan v. Steinville (1719–1721); Damian v. Virmond (1721–1722); Karl v. Königsegg (1722–1726); Karl v. Tige (1728–1730); Franz v. Wallis (1730–1737).

reichische Programm das Land einer strengen Kontrolle seitens der kaiserlichen Führung, die sich die Ausbeutung der wichtigsten Einnahmequellen des Landes vorbehielt. Die Kollision dieser beiden wettstreitenden Kräfte war unvermeidlich und blieb nicht lange aus. Vom Verhandlungstisch auf die Ebene der eigentlichen praktischen Einrichtungsmaßnahmen verpflanzt, verwandelte sich die anfängliche, unbestimmte Zweideutigkeit bald in einen heftigen Konflikt, welcher im Ursprung aller krampfartigen Ringen und Aufwallungen in der Provinz während der zwanzigjährigen Herrschaft der Österreicher steht.

Auf das Wesentliche reduziert, stellt das österreichische Experiment in der Kleinen Walachei nichts anderes dar als eine Konfrontation zwischen einem absolutistischen Staat, dessen Politik Keime einer aufklärerischen Regiergungsauffassung ahnen läßt, und einem Groß-Bojarentum, gewöhnt, unangefochten in einer agrar-gutsherrlichen Gesellschaft zu dominieren. Eine Reihe von straffen Reformen, die notwendigerweise einander auslösten und bedingten, war dazu bestimmt, in systematischer und zielbewußter Art und Weise ein einheitliches Gebäude von Einrichtungen zu untergraben, um die Allmachtstellung des Bojarentums in Staat und Gesellschaft zu stürzen.

* * *

Vorerst kam es wegen der Steuerorganisierung zu Auseinandersetzungen. Die kaiserlichen Behörden waren bestrebt, den Einnahmen, die sie aus der neuerschlossenen Provinz verwirklichten wollten, eine feste Grundlage zu sichern. Zu diesem Zweck erarbeiteten sie ein neues Steuersystem, dessen Grundzüge in der Festlegung der Steuerentrichtung und des Steuerbetrages, entsprechend der Anzahl und dem Vermögen der Steuerpflichtigen, bestand. Die Hauptbedingung, welche die Wirksamkeit dieser Steuerreform sichern mußte, war eine strenge Bestandaufnahme der Bevölkerung zwecks Ermittlung ihrer Besteuerungsmöglichkeiten.

Die Abfolge der Kriegsoperationen im Raume der Kleinen Walachei, vor allem aber die Gefangennahmen und systematischen Deportierungen der Bevölkerung durch die abziehenden Türken und Tataren hatten zu einer demographischen Entleerung der Provinz geführt, deren schwere Folgen noch lange spürbar sein sollten. Nach Einschätzungen der Bojaren soll die Provinz damals an 30.000 Seelen eigeüßt haben¹; die Zahl ist unüberprüfbar, der Ernst der Lage wurde aber auch von den kaiserlichen Beamten erfaßt: „... dan gewis ist, das man ein grosses Stuckh landt, aber wenig Leüth erobert hat“ (November 1719)².

¹ Giurescu *Material* I, 339.

² *Ebenda* 397.

Die Bevölkerungslücken bildeten eine der Hauptfragen, die sowohl die kaiserlichen Behörden als auch die Gutsbesitzer in gleichem Maße beschäftigte. In der Auffassung ersterer mußten „omnes principum atque etiam regionum ipsorum divitiae“ in der Anzahl der Bevölkerung gesucht werden¹; letztere wiederum behaupteten, daß die Arbeitskräfte der Bauern das Rückgrat aller ihrer Einkommen darstellten². Diese gemeinsame Sorge um die Anzahl der Bevölkerung entsprach aber keineswegs einer Interessengemeinschaft, umso weniger einem Einklang und einem Zusammengehen bezüglich der Wiederbevölkerungspolitik. Im Gegenteil, die Bevölkerungsfrage, ihre Evidenzführung und Repartierungspolitik sollte einer der ersten und anhaltendsten Konfliktauslöser zwischen den neuen Sigerbehörden und den oltenischen Landesherren werden.

Schon von Abschluß des Friedens von Passarowitz, auf Anraten der Landesbojaren, bewilligten die Wiener Führungskreise ein steuerfreies Jahr, um die Flüchtlinge und die Deportierten zur Rückkehr zu bewegen oder aber die Einwanderung von Neusiedlern zu fördern. Diese Maßnahme erwies sich sehr bald als erfolgreich. Gegen Ende des Jahres 1719 verzeichnen die Instruktionen, welche dem Befehlshaber der kaiserlichen Truppen gegeben wurden, den befriedigenden Verlauf der Wiederbevölkerung und empfehlen deren Weiterführung. Gleichzeitig verhandelten Vertreter einer beträchtlichen Anzahl von Einwohnern südlich der Donau über ihre Festsetzung in der Kleinen Walachei, bedingten diese Einwanderung aber durch eine „Kapitulation“ ihrer Verpflichtungen³. Angezogen von den vorteilhaften Besteuerungsverpflichtungen, die die Österreicher den Einwanderern gewährten, verhandelten in nächsten Jahre mehrere Bewohner der Walachei, die weiterhin unter türkischer Herrschaft verblieben waren, mit den kaiserlichen Behörden über die Bedingungen ihrer Ansiedlung in der Kleinen Walachei⁴. Am Ende des Jahres 1720 erbot die Verwaltung eine Verjährung der Steuerabrechnungen, indem sie diese mit der zweijährigen Steuerexemption aller Fremden begründete, welche inzwischen in großer Anzahl gekommen waren und welche noch nicht in die Masse der Steuerpflichtigen gerückt werden konnten. Die Einwanderungen hielten auch während der folgenden Jahre an⁵. Der

¹ Ebenda 589.

² „... la scarsezza dei Vilici e Coloni che sono appunto le colonne delle nostre rendite“; ebenda 339.

³ Hurmuzaki *Documente* 6, 330.

⁴ Ebenda 347 f.

⁵ Zahlreiche Angaben über die Ansiedlung von Bewohnern südlich der Donau, von Flüchtlingen jenseits des Altflusses und aus dem Banat befinden sich in den Geschäftsbüchern der Verwaltung aus Craiova, welche im Hermannstädter Archiv aufliegen. Über eine Gesamtschätzung — unerläßlich, jedoch unüberprüfbar — verfügen wir für die Jahre

Mangel an verlässlichen Gesamtzahlen erschwert das Einschätzen des Einwanderungsrhythmus sowie der Proportionen, welche diese demographischen Verschiebungen erreicht haben. Als sicher gilt dafür aber der Erfolg der Wiederbevölkerungspolitik, welche die Österreicher in dieser Zeit in der Provinz betrieben haben.

Selbstverständlich war der demographische Wiederaufbau der Provinz nicht Selbstzweck für die kaiserlichen Behörden; er sollte vielmehr zu einer Intensivierung des Wirtschaftslebens beitragen und in nächster Zukunft die Steuergrundlagen festigen und erweitern. Der Bevölkerungszuwachs mußte entsprechend an der Einnahmeskala der kaiserlichen Hofkammer abgelesen werden können. Um aber das Ansteigen der Bevölkerung in eine zusätzliche Einnahmequelle umzusetzen, war es unumgänglich, dieses Anwachsen zahlenmäßig zu verfolgen und zu buchen, was durch Konskriptionen erfolgte. Eben auf diesem Gebiete der Evidenzführung der Bevölkerung — Bewährungsprobe des Kräfteverhältnisses zwischen dem zentralisierenden, zur Moderne tendierenden Staat und dem Feudalgut, das sich auf seine mittelalterlichen Steuerimmunitäten stützte und berief — werden die kaiserlichen Behörden einem stürmischen Widerstand der Landersbojaren begegnen.

Die Entwicklungslinie des zahlenmäßigen Standes der Bevölkerung spiegelt getreu den Gang des Verhältnisses zwischen den beiden wettstreitenden Kräften zu den verschiedenen Zeitpunkten wider. Ablesen kann man an dieser Linie auch die Rückschläge, die die kaiserliche Politik anfangs erlitt, bevor es ihr gelang, in der Endphase ihrer Herrschaft den Widerstand der Landesbojaren gegen die Einschreibungen der Bevölkerung zu brechen.

Die erste Angabe über die steuerfähige Anzahl der Bevölkerung stammt aus dem Jahre 1720 (13.245 Familien)¹. Aber selbst die Landesbojaren waren genötigt zu erkennen, daß diese Anzahl weit unter dem realen Stand lag, und somit erklärten die kaiserlichen Beamten diese Zählung für unerläßlich und veranschlagten die Zahl der steuerpflichtigen Familien „pro via consultationis“ mit 16.000

Zwei Jahre später, als der Fortgang des demographischen Aufschwungs sichtbar war, hielten es die kaiserlichen Behörden für zeit- und zweckmäßig, eine genaue Bestandaufnahme der Bevölkerung zu unternehmen. Die Konskription von 1722, angeregt von General Virmond, obwohl teilweise und

1722–1726, wonach die Bevölkerung der Provinz um 7000 steuerpflichtige Familien gewachsen sein soll; M. Popescu *Spicuri privitoare la Oltenia în timpul ocupaşunii austriace, 1718–1739* in *Arhivele Olteniei* VI/31 (1927) 215. Dabei dürfen wir aber nicht vergessen, daß gleichzeitig mit der Einwanderung auch eine Auswanderung stattgefunden hat, deren Ausmaß aber bei weitem geringer war.

¹ Giurescu *Material* I, 475 f.

mangelhaft durchgeführt, verzeichnet trotzdem einen beachtenswerten Fortschritt (rund 25.000 Familien)¹, welcher grundlegend für die nächstjährigen Steuerreglementierungen wurde. Beginnend mit dem Jahre 1724 hingegen verzeichnen wir mehrere Jahre hindurch ein merkliches Abfallen der Familienanzahl; im Vergleich mit dem Stande vom Jahre 1722: 14.719 (1724); 14.689 (1725); 15.664 (1726)².

Die Erklärung dieses massiven Rückgangs der steuerpflichtigen Bevölkerung muß in der Ausdehnung des „Protektionssystems“ gesucht werden. Dadurch entzogen diejenigen Grundbesitzer, die einen Rang innerhalb der Verwaltungshierarchie innehielten, einen bedeutenden Teil ihrer hörigen Bauern oder sogar ganz freie Dorfschaften zu eigenem Vorteil den Steuerentrichtungen³. Die beunruhigenden Ausmaße, welche dieser Vorgang nahm, zwangen die kaiserliche Politik, ihre Aufmerksamkeit in diese Richtung zu lenken, da sie sich entscheidend für ihren Gang in der Provinz zu gestalten drohte. Zu Beginn des Jahres 1726 hob General Tige in einem Bericht an den Hofkriegsrat hervor, daß man das Quantum der Kontribution auf demselben Stand erhalten könnte, vorausgesetzt „daß nicht die Bojaren zu ihrer privat Fructificierung velle zinsbare Familien versteckhen“⁴. In einem anderen Bericht drückt sich Tige viel kategorischer aus und warnt vor den Ausmaßen, die diese Erscheinung annahm⁵.

Aber trotz aller strengen Maßnahmen, die von den kaiserlichen Behörden verordnet wurden, blieb die Anzahl der Zinspflichtigen auch während des Jahres 1726 auf einem sehr niederen Stand. Daraus sollte eine heftige Krise entstehen zwischen den kaiserlichen Autoritäten und den Landesbojaren, die die Provinzverwaltung noch in ihrer Hand hielten. Um die absolutistische Regierungsauffassung durchzusetzen, beschloß der Wiener Hof bereits zu Beginn des Jahres 1726, die oltenischen Verwaltungsorgane einer direkten Kontrolle zu unterziehen, indem der Banus Georg Cantacuzino abberufen und

¹ Ebenda 2, 69 f.

² Staatsarchiv Hermannstadt, *Hs. L 1–5* Nr. 208 fol. 61–62 und 114.

³ Den Beginn dieser Praktiken meldete ein Beamter der Hofkammer, der 1723 die Lage der Provinz untersucht hatte: „Ratio naturalis dictat ut unusquisque subditus aequaliter contribuat, sicut altera experientia autem docet Excelentissimum Dominum Banum et Dominos Consiliarios Administrationis si non omnes saltem plurimos proprios suos subditos hactenus a contributione publica extremisse et aerario exinde multum subtraxisse“; Giurescu *Material 1*, 563.

⁴ Ebenda 2, 8.

⁵ „Constat antehac adhuc ex nonnullis relationibus fide dignis esse in Valachia non solum familias sed et pagos integros ac plures quidem, qui se in protectionem huius vel illius tradendo, a contributionibus reliquisque oneribus penitus eximuntur“; ebenda 11.

⁶ Siehe die Denkschrift Eugens von Savoyen an den Kaiser (23. Februar 1726) ebenda 13–25.

durch einen Österreicher ersetzt werden sollte⁶. Im September desselben Jahres wurde diese Maßnahme durchgeführt. Der Statthalter Georg Cantacuzino wurde seines Amtes enthoben und das Amt des Banus — als traditionelle Einrichtung, welche die Autonomie verkörperte — aufgelöst. Unter dem Titel eines Präsidenten (*Praeses Administrationis*) wurde der General Johann Georg von Schramm d'Otterfels an die Spitze der Verwaltung berufen¹.

Die Hauptaufgabe der neuen Verwaltungsführung bestand selbstverständlich darin, die genaue Zahl der steuerpflichtigen kaiserlichen Untertanen zu ermitteln. Da aber der Zeitpunkt für eine zufriedenstellende Bestandaufnahme der Bevölkerung noch nicht günstig schien, so bedienten sich die Österreicher vorerst einer anderen Art und Weise, die Einwohner zu zählen. Unter eigener Verantwortung und unter Androhung schwerer Bestrafungen mußten die Gutsbesitzer die genaue Anzahl der auf ihren Gütern befindlichen Einwohner erklären².

Die Gutsherren verhielten sich aber gegen diese neue Methode der Bevölkerungsevidenzführung ebenso feindlich und ablehnend wie auch den Konskriptionen gegenüber. So mußten erst Jahre unerbittlichen Machtringens zwischen der kaiserlichen Verwaltung und dem oltenischen Landadel verstreichen, bis diese Methode zu einem für erstere zufriedenstellenden Ergebnis führte. Jahrelang weigerten sich die Landesbojaren, der Pflicht nachzukommen, die Anzahl der auf ihren Gütern wohnenden Seelen zu erklären, oder aber, wenn sie dieser nachkamen, so übermittelten sie unzutreffende, der Wahrheit weitentfernte Angaben. Indem sie vorgaben, die Familienanzahl ihrer Dörfer nicht zu kennen und es ihnen somit unmöglich wäre, diese schriftlich zu erklären, lehnten es die Landesbojaren systematisch ab, den Aufforderungen der Österreicher nachzukommen.

Somit sah sich der Wiener Hof gezwungen, eine neue Verwaltungsreform zu unternehmen, um die gewünschten Ergebnisse zu erzielen. Im Jahre 1729 wurde durch einen kaiserlichen Erlaß zwecks Reorganisierung der Provinz neben dem Verwaltungspräsidenten nunmehr als Ratgeber General Wenzel Joachim Czeyka von Olbranowitz ernannt³. Drei Jahre später (1732), eben um den Widerstand der Provinzialmächte gegen die Evidenzführung der Bevölkerung und gegen andere Reformen gänzlich zu brechen, übernahmen die kaiserlichen Behörden auch die Kontrolle der Distriktverwaltung, indem

¹ Ebenda 107–111.

² Ebenda 142 ff.

³ Gegen Ende der österreichischen Besetzung in der Kleinen Walachei waren die meisten Verwaltungsräte deutscher Herkunft.

sie neben jeden oltenischen Landrichter (*Vornik*) einen deutschen *Konwornik* einsetzten.

Die indirekte Bestandaufnahme, gestützt auf die Entschiedenheit und Macht der österreichischen Autoritäten und indem sie Jahre hindurch konsequent angewandt wurde, mündete darin, daß sie ihre Wirksamkeit unter Beweis stellte. Unter dem Druck der immer strenger werdenden Maßnahmen — „*inviti et manu executiva impulsu*“ — begannen die Bojaren das demographische Geheimnis ihrer Güter preiszugeben, ein Geheimnis, welches sie bis dahin mit so entschlossener Wachsamkeit gehütet hatten.

Nach Einführung der neuen Methode stieg die Bevölkerungsanzahl jährlich an. So wurden 1727 rund 22.000 Familien verzeichnet, 1728 hingegen schon 26.000; einen neuen Zuwachs erfahren wir in den nächstfolgenden zwei Jahren, so daß die Gesamtzahl über 31.000 Familien liegt. Ein wahrer Siegesruf — „*tanta multitudo familiarum incognitarum est reperta*“! — begleitet die gemeldete Zahl für das Jahr 1735, als die Tabelle der gesamten Bevölkerung der Provinz die unerwartete Anzahl von 34.346 Familien verzeichnet¹. Die Politik der Zentralmacht triumphierte schließlich über die Aufsässigkeit des Landadels.

Eng verbunden mit dem Aufwand der österreichischen Verwaltung, eine genaue Evidenz der Bevölkerung zu führen, war deren Versuch, den ununterbrochenen Massenverschiebungen der bäuerlichen Bevölkerung ein Ende zu setzen und eine Reorganisierung der Dorfsiedlung in der neuerworbenen Provinz nach stabilen Grundsätzen durchzuführen. Die Gestaltung des oltenischen Dorfes überraschte schon zu Beginn ihrer Amtsantrittung die österreichischen Beamten: „... der Bauer ist hier zu Land nicht ansässig in Dorfschafften, wie in Teütschland und anderwehrt gesehen werden“. Die Furcht vor den Abgabeneinsammlern, vor der unvorgesehenen Ankunft der Steuereintreiber, die Obliegenheit, diesen Unterkunft und Nahrung nach deren Willkür zu gewähren, den staatlichen Dienern sogar Transportmittel zur Verfügung zu stellen, all das erklärt die Flucht der Bauern, erklärt die Instabilität der Dorfsiedlungen und weshalb sie die Landstraßen vermieden; die Straßen- bzw. Dorfflucht der Bauern muß als Elementärreaktion auf all diese Belastungen betrachtet werden: „... es befinden sich bald da bald dorthen mit gestreicher, Flechtwerkh oder mit S. v. (*Salva venia*) Koth etwasz angeworffen drey, vier, fünff, mehr oder weniger schlechte Häuser in von denen landstrassen abgelegenen und gemeinigl. von dem wald oder gebürg

¹ Hurmuzaki *Documente* 6, 524 f. Zusammenfassend ergibt die österreichische Bevölkerungspolitik folgende Zahlentabelle: 1720/13245, 1722/25192, 1723/25196, 1724/14719, 1725/14689, 1726/15664, 1727/22000, 1728/26008, 1729/31523, 1730/31034, 1731/31241, 1735/34346.

² Hurmuzaki *Documente* 6, 310.

ohnenfernten anhöhen, also dasz ein jeder solcher, wan er nur von weitem etwas zukomben siehet, auf dem sprung fertig ist ...“².

Die kaiserlichen Behörden erkannten bald die Schwierigkeiten, eine Bauernmasse, welche sich ständig der Staatsautorität entzog, zu beherrschen und zu besteuern, und deshalb waren sie bemüht, die Landbevölkerung in gutangelegten Dorfsiedlungen zu stabilisieren, die leicht zugänglich sein und längs der Straße liegen mußten. Die rasche Aufeinanderfolge der diesbezüglichen Verordnungen, beginnend mit den ersten Jahren der österreichischen Besetzung und bis zu deren Ende, erhellen und beweisen gleichzeitig sowohl die Beharrlichkeit und Entschlossenheit als die Schwierigkeiten der Kaiserlichen¹.

Gezwungen, die ernste demographische Frage der Provinz sowohl in ihren momentanen Daten als auch unter ihrem permanenten Aspekt zu lösen, mußten die österreichischen Behörden bis in den Kern der sozialen und politischen Realitäten, die die Instabilität der oltenischen Bauernmassen bedingten, vorstoßen. Die kaiserlichen Beamten überzeugten sich bald von den wahren Gründen, derentwegen die Bauern in die Wälder flüchteten: die unerträglichen Steuerbelastungen und die Willkür, die die Beziehungen zwischen den Bojaren und Bauern kennzeichnete. Diese Erkenntnisse werden am Ursprung der Steuer- und Agrarreformen stehen, welche die Österreicher in der kaiserlichen Walachei als unumgängliche Voraussetzung für eine demographische Stabilisierung einführten.

Die wichtigsten Unzulänglichkeiten der bestehenden Steuerordnung, so wie sie von den Österreichern in der Kleinen Walachei vorgefunden wurden, waren folgende: unebenmäßige Besteuerung der Landbevölkerung als Folge der wirtschaftlichen Ausbeutung durch die Türken; ungleichmäßige, willkürliche Aufteilung der Steuern; Häufigkeit der Eintreibungen (über fünfzig Mal im Jahr) und die Ausschweifungen eines angeschwollenen Beamtenapparats, der größtenteils aus Bojaren zusammengesetzt war. Eines der wesentlichsten Ergebnisse der Steueruntersuchung, die die Kaiserlichen in der Kleinen Walachei unternommen hatten, erwies, daß der Landadel sich einen großen

¹ Hurmuzaki *Documente* 6, 324; Giurescu *Material* 1, 495, 537 f; 2, 289, 447 f; Staatsarchiv Hermannstadt, *Hs L 1-5* Nr. 204 fol. 88-89 und *L 1-5* Nr. 205 fol. 199.

² „Auf dass Kontributionswesen aber wiederumben zuruckzukehren, da ist man bisz dato der Meinung geblieben, dasz man solche das Jahr auf einmal anschlagen wollte, damit ein jeder Bauer praecise wisse, dasz er soviel und nachgehends unter solcher Zeith nichts mehr zu geben habe, welches ihme bey seinem Hausz und Hoff umb desto leichter erhalten wird, besonders da er auch darzu gegen Erpressung der Bojarn oder anderes üble Tractament kräftig geschüzet, mit Gebung der Vorspane, Abreichung der Zehrung für die Reysende und anderen oneribus extraordinarys, auch daher rührenden Excessen und esorbitanzen eben also geschonnet seyn musz ...“ (Hurmuzaki *Documente* 6, 310).

Teil der Steuereinkommen sowohl auf Kosten des Bauerntums als auch des Staates aneignete².

Ein Kameralbericht hebt mit besonderer Klarheit hervor, daß jede Maßnahme, die Dorfbevölkerung zu stabilisieren, unwirksam bleiben wird, solange den Ausschweifungen der Bojaren, als der Vollzieher und Nutznießer der Steuereintreibungen, nicht Halt geboten werde; die Bauern hingegen werden nie von der Flucht absehen, „so lang nit diejenige Media mit Nachdruck ergriffen werden, wodurch deren Bojarn, wider welche dermahlen das Volk ohne Unterlasz einzig und allein um Hilf und Schuz schreyt, bisherig usurpierte Gewalt, solcher gestalten eingeschränkt werde, dasz Sie dem armen Unterthan, wie der Zeit, nit mehr nach eigenem belieben strapazieren können und zumahlen ihnen Bojarn die Eintheil- und Abforderung deren Contributions die gröszte Gelegenheit hierzu jedesmahl an die Hand geben wird, wäre ein sehr nutzliches Expediens, wann erstlich das jährliche Contributions-Quantum künftighin niemahlen per partes, wie zu deren Waiwodon Zeiten, sondern dieses auf einmahl, dem Jahr hiedurch et ad certos terminos praestandum weisten und in Anschlag kommen; andertens tali via einkassirt werden könnte, dasz die Bojern ganz nichts darbey zu thun hätten“¹.

Aus diesem leitenden Gedanken gingen die wichtigsten österreichischen Maßnahmen der Steuerregelung hervor. Aber von der Feststellung bis zur Anwendung sollte sich der Weg als besonders schwierig und gewunden erweisen, und bevor die kaiserliche Politik Fortschritte in der Richtung des verfolgten Zieles buchen konnte, mußte sie den Widerstand und Hindernisse beseitigen, die der Landadel als Beherrscher der Schlüsselpositionen des sozialen Lebens ihren Reformen entgegenzustellen mußte.

Die neuen Autoritäten behielten die traditionsmäßige Aufteilung der Staatseinkünfte zwischen Staatsschatzkammer (*vistierie*) und Fürstenkammer (*cămara domnului*) bei, wobei das Gefälle ersterer der Kriegskassa, das der zweiten der Hofkammer zufließ. Die Kontribution, Steuer, welche der Provinz auferlegt wurde und aus welcher sich die Kriegskassa ernährte, setzte die alte Kopfsteuer, genannt *bir*, fort, die dafür bestimmt war, den Tribut an die Pforte zu decken. Das Wesen dieser Steuer blieb unverändert, dafür aber erfuhren alle Etappen des Fiskalprozesses, beginnend mit dem Festlegen des Totalquantums bis zu dessen Aufteilung, eine grundlegende Änderung. Nach der Festlegung der kontributionspflichtigen Familien, die in Fiskalkategorien eingeteilt wurden (freie und leibeigene Bauern, Bewohner der Randgebiete, Stadtbevölkerung, Kaufleute und kleine Bojaren), wurde die Gesamtsumme, die die Provinz zu entrichten hatte, veranschlagt. Diese Globalsumme

¹ Ebenda 347; die Denkschrift ist undatiert, aber ihr Inhalt verlegt sie an den Anfang der österreichischen Verwaltung in der Kleinen Walachei.

wiederum wurde auf die fünf Distrikte, Dörfer und steuerpflichtigen Familien verhältnismäßig, je nach dem anfänglich für jede Kategorie bestimmten Satz, aufgeteilt.

Der Erfolg des neuen Systems setzte aber eine unumgängliche Bedingung voraus: eine strenge Bestandaufnahme der Bevölkerung, sowohl deren Anzahl als auch deren Vermögen, ein Ergebnis, welches ohne Niederringen des Bojarenwiderstandes nicht erzielt werden konnte. Im zweiten Jahrzehnt der österreichischen Herrschaft, als die Politik des absolutistischen Staates den Sieg über den Landadel auf diesem Gebiet davontrug, verzeichnete die behobene Kontribution einen beachtenswerten Sprung, der eine Parallelschei- nung zum Anwachsen der Bevölkerungsanzahl darstellt.

Stand des Kontributionsquantums (in fl. Rh.)¹: 1720/72.100, 1722/190.000, 1723/185.000, 1724/106.500, 1725/190.000, 1726/190.000, 1728/212.000, 1729/212.000, 1731/234.000, 1732/238.000, 1733/236.000, 1734/236.000, 1735/245.000.

Eine der hervorragendsten Neuerungen, welche die österreichische Steuerreform mit sich brachte, bestand in der Festlegung des Steuerquantums für jede Familie bzw. für jeden Wirtschaftshof; damit versuchte man erstmals in der Geschichte des Landes eine Individualisierung der Steuerlasten anzustreben (unter Verzicht auf die Steuersolidarität des Weilers, der Sippe oder anderer Steuereinheiten).

Als „Fürst der Walachei diesseits des Alt“ eignete sich der Kaiser die Einkommen der vormaligen Fürstenkammer an. Die Schaf-, Schweine-, Bienen- und Weintaxen, Grenzmauten und inneren Zölle, die Einnahmen vom Abbau der Bodenschätze (vor allem von den Salzgruben), der der Hofkammer unterstellt war, flossen ständig dem kaiserlichen Hofschatz zu und lagen summenmäßig über der Kontribution.

Von großer Wichtigkeit und Tragweite war der Verzicht auf den Vorspann und auf verschiedene Arbeitsleistungen, die die Bewohner der Provinz gegenüber dem Staat zu erfüllen hatten (Straßenbau, Wege- und Brückenin- standhaltung u. dgl.). Diese Dienstleistungen wurden in eine fixe Geldtaxe umgerechnet, die die Bewohner, als Zuschlag zu der Kontribution, dem Staat

¹ In den uns zugänglichen Quellen haben sich nicht alle Angaben für jedes Jahr erhalten; das Hochschnellen der Summe für das Jahr 1722 erklärt sich aus dem Bevölkerungszuwachs, den die Konskription des Generals Virmond in den Jahren 1724–1727 festhielt; trotz des bedeutenden Bevölkerungsrückgangs in den Akten der österreichischen Verwaltung lehnten es die kaiserlichen Behörden ab, die Gesamtsumme der Kontribution herabzusetzen, da sie richtigerweise annahmen, daß dieser Rückgang fiktiv sei. Der neue Fortschritt der Österreicher, die demographische Dichte der Provinz zu schließen, erklärt das Anwachsen der Kontribution in den letzten Jahren der habsburgischen Besatzung. Die Zahlen wurden leicht ab- bzw. aufgerundet.

zu bezahlen hatten. Diese Maßnahme, die erst in den letzten Jahren der österreichischen Verwaltung angewandt wurde (1735–37)¹, setzte einem der bedrückendsten und wesentlichsten Züge des mittelalterlichen Steuerwesens ein Ende.

Die neue Regierungsauffassung erfaßte selbstverständlich auch das Gebiet der sozialen Verhältnisse, vor allem deren wesentlichsten Ausschnitt, nämlich die Beziehungen zwischen den Gutsbesitzern und den unfreien Bewohnern der großen Domäne (Leibeigene, *rumâni* und Zigeunersklaven). Der Zusammenstoß zwischen den Interessen der Gutsherren und der absolutistischen Politik der Habsburger erscheint schon zu Beginn der österreichischen Verwaltung als unvermeidlich und unmittelbar. Ausgelöst wurde er durch den Protest der Bojaren gegen die Absicht der Österreicher, die Leibeigenschaft aufzuheben (1719)².

Der Wiener Hof sah davon ab, die radikale Maßnahme der Aufhebung der Leibeigenschaft durchzuführen, obwohl sie von vielen kaiserlichen Würdenträgern aus der Provinz angeraten wurde. Er führte hingegen eine Reihe von Verordnungen durch, welche alle darauf hinausliefen, die Macht der Bojaren über ihre Unfreien wesentlich zu verringern. Von der Erkenntnis ausgehend, daß die Mehrzahl der Leibeigenen ihre soziale Stellung ausschließlich Gewaltakten der Bojaren verdanke, begannen die kaiserlichen Autoritäten die Grundbesitzer — sowohl die Bojaren als auch die Klöster — aufzufordern, die Urkunden vorzuzeigen, auf deren rechtlicher Grundlage sich ihre Ansprüche auf die Herrschaft über die Leibeigenen stützten³.

Die kaiserliche Politik buchte einen Erfolg in dieser Richtung durch die Schaffung eines juristischen Systems, das den staatlichen Rechtsspruch in die Beziehungen zwischen Grundherr und Leibeigenen hineinrug. Die ersten diesbezüglichen Vorschläge kommen von seiten des Prinzen Eugen von Savoyen, der im Herbst 1718 beobachtete, daß die Willkürakte der Bojaren „neben anderen Inconvenienzen zu immerwährender Entweichung der

¹ Staatsarchiv Hermannstadt, *Hs L 1–5* Nr. 206 fol. 39^v, 140^v.

² Indem die Bojaren an die Lage in dem Teil der Walachei, der weiterhin unter türkischer Oberhoheit geblieben war, in der Moldau, Rußland, Ungarn und Polen erinnerten, verteidigten sie mit Nachdruck ihre Forderungen; „Quoad Jobbagiones instamus appud Excellentiam Vestram submissee, ut mediante suo Patrocinio procuret apud Augustam Aulam Caesaream quatenus in eodem statu maneant, si enim mutarentur nos quam veri Bojarones non possemus nuncupari, prout sunt in Valachia Turcica, Moldavia, Polonia, Moscovia, Hungaria etc. Nam hos subditos seu Jobbagiones ab avis et proavis habemus et ipsorum ope exercemus oeconomiam nostram, sine quibus etiam status noster inferior redigeretur; nos enim spem habemus in Protectione Clementissimi Domini Imperatoris Nostri quod non facturus sit nos inferiores Bojaronibus sub jugo Turcico existentibus“; Hurmuzaki *Documente* 6, 335 f.

³ Ebenda.

Unterthanen Anlass geben“; der Feldherr legte die Ernennung einer wandernden Rechtsinstanz nahe: „... könnte der commissarius regius einmal des Jahres die Provinz durchreisen, die Klagen dieser Leute anhören und solche darnach per modum advocati oder procuratoris an das Tribunal bringen“¹. Der kaiserliche Erlaß vom 22. Februar 1719, der sich, wenigstens teilweise, diesen Grundgedanken aneignete, entzog den Grundbesitzern das Recht, alleinige Richter ihrer Leibeigenen und Sklaven zu sein; die Tötung dieser unfreien Untertanen galt hinfort als Mordverbrechen und wurde dementsprechend bestraft².

Auf diesem Wege begannen die kaiserlichen Behörden, die unbegrenzte Macht der Gutsbesitzer über ihre unfreien Untertanen — Leibeigene und Sklaven — zu zersetzen.

In derselben Richtung wirkten auch die österreichischen Urbarialreglementierungen, durch welche der Versuch unternommen wurde, die Verpflichtungen der Bauern gegenüber den Grundherren einzuschränken und zu vereinheitlichen. Indem die Österreicher bemüht waren, dem Landadel das Recht abzuspochen, von den Leibeigenen unbegrenzte Frondienste zu verlangen, entfernten sie einen der Wesenszüge der rumänischen Leibeigenschaft und bereiteten dadurch deren Aufhebung vor.

Die Verpflichtungen innerhalb der bäuerlichen Lasten wurden in zwei Etappen festgesetzt: vorerst, im Dezember 1721, als General Virmond für die Häusler (*inquilini*) bestimmte, daß sie je drei Tage in den Sommermonaten und je zwei Tage in den Wintermonaten für den Gutsherrn zu arbeiten hatten; diejenigen dieser minderfreien, vermögenslosen Bauern, die Gespanne halten konnten, mußten drei Tage im Sommer und einen Tag im Winter monatlich fronen; dafür waren diese Bauern des Fruchtzinses (Zehnten) enthoben³.

Die Bojaren fanden sich aber mit diesen Verordnungen nicht ab, da diese ihnen besonders „beeinträchtigend für die Klöster und Grundbesitzer“ erschienen; die ganze Angelegenheit wurde dem Wiener Hof unterbreitet; nach dem Tode Virmonds gelang es den hartnäckigen Bojaren, den *inquilini* einen Tag in der Woche Arbeitsleistung abzufordern, gleichgültig, ob diese mit eigenem oder fremdem Zugvieh antraten (Verordnung des Generals

¹ Jakubenz *Die cis-alutanische Walachei* 239 f.

² Lateinische Fassung bei Giurescu *Material* 1, 351. Ausdrücklicher und klarer ist diese Stelle in den zeitgenössischen deutschen (Jakubenz a. a. O. 191) und rumänischen Übersetzungen (Staatsarchiv Bukarest, *Hs* 330 fol. 7).

³ Giurescu *Material* 1, 495. Die oltenischen Bojaren, indem sie an die Lage der siebenbürgischen Leibeigenen erinnerten, hatten einen Arbeitstag pro Woche für die freien Bauern und unbegrenzte Frondienste für die Leibeigenen verlangt. General Virmond lehnte es ab, in der Kleinen Walachei die Existenz der Leibeigenschaft de jure anzuerkennen, solange die Bojaren und Klöster ihre Ansprüche auf ihre Hörigen nicht urkundlich begründeten.

⁴ Ebenda 536 f.

Königsegg vom 11. XI. 1722)⁴. Dieses Fronregime der Häusler blieb bis Ende der österreichischen Besetzung in Kraft. Da aber die kaiserlichen Behörden diese Verordnung als eine allgemein gültige sowohl für die freien als auch für die unfreien (leibeigenen) Bauern betrachteten, eben durch die Vereinheitlichung der Arbeitsleistungen der beiden Bauernkategorien als auch durch die staatliche Kontrolle der Abhängigkeitsverhältnisse und der gutsherrlichen Leistungen, wurde der Weg zur Beseitigung der Leibeigenschaft angebahnt.

Die Einschränkung der Adelsprivilegien, die in manchen Fällen bis zur Aufhebung führte, war ebenfalls Teil der kaiserlichen absolutistischen Politik in der Kleinen Walachei: „Man trueckhe nur denen Boeren den Daumen besser aufs Aug und man wird baldt erfahren, wie viel tausendt und tausendt Gulden das Aerarium all jährlich profitiere“¹. Der erste Schritt in dieser Richtung bestand darin, daß die Österreicher einen Katalog der Bojarenkategorien aufstellten und die Bojaren darin entsprechend einschrieben. Gleich zu Beginn der neuen Herrschaft sahen sich die Landesbojaren jedwelcher Hoffnung auf eine totale Steuerexemption beraubt; eine geringe Anzahl von Adelige war der Kopfsteuer enthoben, mußten dafür aber in gleichmäßigen Zeitabständen ein *donum gratuitum* entrichten². Die übrigen Bojaren waren zu einer Steuerzahlung verpflichtet, die aber von derjenigen der breiten Bevölkerungsmassen abwich. Besonders hartnäckig widersetzten sich die Bojaren dem Versuch der Österreicher, ihnen den Schaf-, Schweine-, Wein- und Bienenzins aufzuzwingen, und schließlich sahen sich diese gezwungen, davon abzusehen; dafür aber wurden diese wichtigen Einnahmequellen des oltenischen Gutes spürbarer der Staatsfiskalität unterworfen³. Es gelang der Hofkammer, in Form der sogenannten *regalia* einen Teil der Staatseinkommen, welche der Fürst den Klöstern abgetreten hatte, wiederzugewinnen: Grenzzölle, Mautgefälle und die Abgaben einiger der Klosterbesteuerung überlassenen Dorfsiedlungen.

Einen sehr empfindlichen Schlag erhielt das oltenische Großgut durch die Aufhebung jedweder staatlichen Steuerfreiheiten der Bauern, die auf dem Eigengut des Bojaren arbeiteten (1731); damit verschwanden die letzten Spuren der mittelalterlichen Steuerimmunitäten.

¹ Ebenda 600.

² In den letzten Jahren der österreichischen Verwaltung häuften sich diese „Geschenke“ im selben Maße, in dem sie bedrückender wurden; vgl. Staatsarchiv Hermannstadt, *Hs L 1-5* Nr. 205 fol. 229v-230v.

³ Die Großbojaren mußten bloß jedes dritte Jahr den Schafzins entrichten, während die zweitklassigen Bojaren diesen jährlich zahlen mußten; beide Kategorien waren von dem Schweine-, Wein- und Bienenzins befreit. Die Bojaren und deren Privilegienstand entsprechenden Klöster waren gänzlich exempt von der Entrichtung der inneren Zölle, welche erst 1731 aufgehoben wurden.

Damit aber die Bevölkerungs-, Steuer- und Agrarreformen in Kraft treten konnten, war es unumgänglich notwendig, daß deren Anwendungsorgan, nämlich der Verwaltungsapparat, aufhörte, ein Werkzeug des Groß-Bojarentums zu sein, und ein getreuer Vollstrecker der Verordnungen der Zentralmacht werde; aus dieser Notwendigkeit heraus erwachsen die administrativen Reformen.

Das traditionelle Verwaltungssystem des Landes lieferte die Bevölkerungsmasse der Willkür der Würdenträger aus, die in überwältigender Mehrheit Bojaren waren; die Steueraufteilung mit der Möglichkeit einer willkürlichen Erleichterung oder einer willkürlichen Bedrückung, die Befugnis, Gericht zu führen und Strafen zu verhängen, die ganze Verwaltungsmacht, all das konzentrierten die Bojaren-Würdenträger in ihrer Hand; dazu besaßen sie auch die größten Güter in ihrem Amtsraum; so verfügten sie über außergewöhnliche Bedrückungs- und Ausbeutungsmöglichkeiten gegenüber den Bauern.

Die kaiserlichen Behörden erkannten sehr bald, daß eine zweckmäßige Nutznießung der Provinz unmöglich sei, solange nicht eine strukturelle Neuorganisation des Regierungssystems vorgenommen würde. Der kaiserliche Erlaß vom 22. Februar 1719 drückte mit äußerster Klarheit die Grundtendenz der neuen Regierungsauffassung aus, indem er den oltenischen kaiserlichen Verwaltungsorganen genau angab, in welchen Grenzen sich die Macht der Landesbojaren — als erklärte Widersacher des kaiserlichen Reformprogramms — zu halten habe¹. Noch deutlicher waren die Instruktionen, welche General Steinville neben dem kaiserlichen Erlaß für die Führung der neuen Erwerbung erhielt: „... in dem Land eine gute Ordnung und Policy einführen, auf die Administration der Justiz ernstlich halten, niemanden ein Unrecht zu lassen gestatten, die Unterthannen gegen die erschallende Tyranney der Bojaren und des Adels nach Billigkeit schützen, auf Emporbringung Handel und Wandels sorgfältig halten, auch all-anders pflichtmässig beobachten sollest, was dem Land die Sicherheit, unserem Aerario die Einkünften und Geist- und weltliche Insassen ihr Aufnehmen und Vortheil mit Billigkeit vermehren kann“².

Einmal am Wirkungsort eingetroffen, erlitten die kaiserlichen Anweisungen, welche alle diesem Leitmotiv entsprangen, eine merkliche Veränderung. Die örtlichen Gegebenheiten zwangen der Verwaltungstätigkeit eine ganz andere Richtung auf, als diese in Wien vorgezeichnet wurde. Das Paradoxon der Politik der Österreicher in der Kleinen Walachei in ihrer ersten Phase bestand eben in dem Versuch, ein absolutistisches Regierungsprogramm unter Einschränkung der Bojarengewalt mit einem Staatsapparat, der sich noch fast

¹ Giureacu *Material* 1, 350.

² *Ebenda* 352.

ausschließlich aus Bojaren zusammensetzte¹, zu vereinbaren; daraus erklärt sich der Mißerfolg, den die kaiserliche Politik anfangs in der Kleinen Walachei erlitten hat: der Versuch einer genauen Bevölkerungsaufnahme scheiterte, und als Folge davon auch der, ein stabiles Steuerregime einzuführen. Im Jahre 1727 ließ General Tige kurz die Geschichte der Provinzverwaltung an seinen Augen vorüberziehen und reduzierte die Gesamtheit der Faktoren, welche die kaiserliche Politik in eine Sackgasse geführt hatten, auf eine Hauptursache, die er als die „allzugroße Macht der Edeleuthen“ bezeichnet².

Die Verwaltungsreformen entwickelten sich stufenweise aus der ständigen Fühlung mit den Ortsbedingungen heraus, wie auch aus der Notwendigkeit, den Widerstand der Landesbojaren gegen die Umwälzungen, die die neue Regierungsauffassung in der Provinz auslösten, zu brechen.

Die ganze Verwaltungstätigkeit mußte sich in streng gezogenen Rahmen entfalten, welche von kaiserlichen Erlässen und Reskripten sowie von den Instruktionen des österreichischen Kommandanten gegeben waren. Die Befugnisse, Zuständigkeit und Amtspflichten der Würdenträger wurden durch diese Instruktionen festgelegt. Die Voraussetzung für ihre entfaltete Tätigkeit war dadurch gesichert, daß jeder Würdenträger wußte, daß er bei Niederlegung seines Amtes einer strengen Abrechnung die Stirne zu bieten hatte³.

Die ständige Kontrolle der Tätigkeit des Staatsapparats, die die Österreicher bemüht waren einzuführen, setzte aber eine genaue Buchführung dieser Tätigkeit voraus. Die Anlegung von Protokollbüchern der Zentral- und Distriktsverwaltung entsprach diesem Bestreben⁴. Die Instruktionen aus dem Jahre 1722 sahen eine schriftliche Geschäftsführung der verschiedenen Verwaltungszweige vor, wie etwa der Rechtssprache, der administrativen Verordnungen, der Steuerlisten. All diese mußten in gesonderte Geschäftsbücher eingetragen werden, die in der Verwaltungskanzlei und nicht in der Wohnung der Würdenträger aufzubewahren waren⁵.

Eine bedeutende Etappe im langsam voranschreitenden Umwandelungsprozeß der Verwaltungsauffassung und der Würdenträger aus Nutznießern ihrer Amtstätigkeit in Diener des öffentlichen Interesses markiert die Besoldung der Würdenträger. Obwohl diese auch jetzt noch nicht das alleinige Mittel der Remuneration des Verwaltungsapparates war und obwohl sie noch

¹ Giurescu *Material* 2, 211 f.

² Ebenda 210.

³ Angaben über die Kontrolle („inquisitiu“) der Tätigkeit des Verwaltungspersonals in dem Hermannstädter Archiv, *Hs L I-5* Nr. 206 fol. 21 und 26.

⁴ Dieser Initiative verdanken wir die sieben Protokolle in lateinischer und rumänischer Sprache, die sich im Hermannstädter Archiv befinden.

⁵ Giurescu *Material* 1, 535.

nicht das gesamte Beamtenkorps einbezog, so bedeutete die Besoldung doch einen Erfolg der absolutistischen Macht bei deren Versuch, in den staatlichen Dienern Werkzeuge der eigenen Politik zu gewinnen, die vom Staat bezahlt wurden und nicht unmittelbar und willkürlich sich selbst bezahlten auf Kosten der Bevölkerung, die sich unter ihrer Autorität befand¹.

Aber der Zwang der Maßnahmen der kaiserlichen Politik erlag der Widerstandskraft der Bojaren. Die Instruktionen, welche General Königsegg im Jahre 1722 gab, stellten fest, daß der kaiserliche Erlaß vom 22. Febr. 1719 größtenteils unangewandt geblieben war²; auch die neuen Instruktionen konnten den Widerstand der Bojaren nicht brechen. So beschlossen die Österreicher Anfang des Jahres 1726, eine direkte Kontrolle der Verwaltung auszuüben. Aber auch dieser Wechsel reichte nicht aus, den Erfolg der kaiserlichen Politik in der Kleinen Walachei zu sichern. So sah sich diese genötigt, andere Maßnahmen zu ergreifen. Vorerst unternahmen mehrere kaiserliche Würdenträger, sowohl Militärbehörden als auch Kameralbeamte, Inspektionsreisen durch die Provinz. Darauf erließ der Kaiser das Dekret vom 27. April 1729, das einen Wendepunkt in der kaiserlichen Politik in der Kleinen Walachei, besonders gegenüber den aufsässigen Bojaren, darstellt, zwecks einer strengeren und erfolgreicherer Kontrolle der Verwaltungstätigkeit im weitesten Sinne des Wortes³.

Das Hauptziel der Neuorganisierung der Provinzverwaltung, die Evidenzführung der Bevölkerung, wurde hingegen auch diesmal nur teilweise erreicht. So sah sich die kaiserliche Politik genötigt, zwei Jahre später (1731) einen neuen Schritt in der Richtung der Kontrollübernahme der Verwaltung, bis in die Distrikte und Dörfer hinein, zu unternehmen, indem sie in die Distrikte je einen deutschen Aufseher als Mitlandrichter oder *Konwornik* entsandte⁴. Die diesbezüglichen Instruktionen, welche den neuen Beamten am 21. Februar 1732 ausgehändigt wurden, strebten dahin, die letzten Widerstandspositionen der reformfeindlich eingestellten Bojaren zu stürmen und einzunehmen. In den letzten Jahren der österreichischen Besatzung kann somit die kaiserliche Politik ihr Reformprogramm unbehelligt durchsetzen. Der Verwaltungsapparat wurde endlich vollkommen als Machtinstrument der kaiserlichen absolutistischen Politik integriert.

¹ Siehe die erste Lohnliste aus der rumänischen Geschichte im Staatsarchiv Hermannstadt, *Hs L 1-5* Nr. 204 fol. 73v.

² Giurescu *Material 1*, 533-541.

³ Dadurch übernahm Wien die Kontrolle der gesamten Finanzverwaltung: Alle sich auf das Steuerwesen beziehenden Akten mußten in lateinischer Übersetzung nach Wien geschickt werden. Wien überwachte von nun an den ganzen Fiskalprozeß, beginnend mit der Festlegung des gesamten Quantums bis zu dessen Aufteilung auf die Distrikte, Dörfer, Familien.

⁴ Giurescu *Material 2*, 473-477

Der neue Geist der absolutistischen Politik drang auch in das Justizwesen ein. Die Mehrzahl der österreichischen Erneuerungen im Gerichtswesen liefen darauf hinaus, auch auf diesem wichtigen Gebiet des gesellschaftlichen Lebens die Macht der herrschenden Klasse zugunsten der Staatsgewalt zu schwächen. Bedroht sowohl in ihrer Stellung als Richter (unerschöpfliche Macht- und Einnahmequelle) als auch in ihren Justizprivilegien, verteidigten die Bojaren hartnäckig ihre Positionen. Tradition und Neuerung standen sich auf diesem Gebiet der Gerichtsbarkeit feindlich gegenüber; die erste, indem sie sich auf das „Brauchtum“ (*obiceiul*) und das „alte Gesetzbuch des Landes“ (*Pravila*), die zweite, indem sie sich auf die Gerichtsprärogative des Staates und auf das Naturrecht berief.

Den Sieg der staatlichen Rechtssprechung über diejenige der Landesbojaren zu erringen, war eines der Hauptanliegen der kaiserlichen Politik auf der Ebene der Gerichtsverwaltung. Als sehr aufmerksamer und scharfsinniger Beobachter berichtete der Hofkammerrat Ignaz Haan am 28. Oktober 1719 über die Rechtslage in der Kleinen Walachei: „Der andere Stand seynt die Bojaren sive Nobiles, die sich einfallen lassen ess seye ihress gleichen nicht in der Weltdt, und gehöre ihnen dass supremum jus et dominium in suos subditos ...“¹. Die Wiener Hofpolitik trachtete auch hier den Kreis der gutsherrlichen Befugnisse zu sprengen. Die kaiserliche Politik zielte darauf hin, sich das Recht der Ernennung der Dorfschulzen (*provisores, pîrcalabi*), als der ersten örtlichen Gerichtsinstanz, vorzubehalten, die juristische Autonomie des Gutes zu annullieren² und eine Justizhierarchie aufzubauen, welche die ganze Provinz erfassen³ und deren Kompetenz sich auch auf die Unfreien ausdehnen mußte. Dadurch unternahm die kaiserliche Politik den ersten großangelegten Versuch in der Landesgeschichte, die breite Masse der Leibeigenen der

¹ Giurescu *Material* 1, 361.

² Staatsarchiv Hermannstadt, *Hs. L 1-5* Nr. 204 fol. 68.

³ Kleine Rechtsfälle (*causae minores*) wurden auf dem Lande von den Dorfschulzen gerichtet, deren Ernennung nicht mehr vom Gutsbesitzer abhing, sondern von der kaiserlichen Verwaltung; in einer höheren Instanz richteten die Kreisbeamten, Landrichter (*vornic*) und Bezirkshauptmann (*ispravnic*), ernstere Fälle. Die Administration war die oberste Instanz innerhalb der Provinz; sie galt auch als Appellationsgericht für Fälle, welche von den untergeordneten Instanzen nicht gelöst worden waren. Außerhalb der Provinz konnte beim Ober-Direktor, mit dem Sitz in Hermannstadt, oder beim Wiener Hof Berufung eingelegt werden. Eine wichtige Neuerung in der Gerichtsänderung der Provinz war die Einrichtung eines Auditoriats, einer österreichischen Militärinstanz, die in einigen Jahren die Rechtssprechung aller strafrechtlichen Fälle unter sich brachte. Solange in der Administration nur Bojaren saßen, widersetzte sie sich hartnäckig dieser Instanz, welche die beachtlichen Gerichtsbefugnisse und die soziale Macht der Bojaren merklich einschränkte. Durch die Einrichtung der neuen Instanz trennte man die Kriminaljustiz von den Zivilrechtsfällen; dadurch kreierte man die erste spezialisierte Gerichtsinstanz in der rumänischen Geschichte.

willkürlichen Macht ihrer Herren zu entziehen. Die staatliche Gerichtsbarkeit erweiterte ihren Wirkungskreis nicht nur auf Kosten der Justizautorität der Landesbojaren, sondern auch auf Kosten der Kirche. Noch vor der Bekanntgabe des kaiserlichen Erlasses über die Verwaltungsreform der Kleinen Walachei schlug Prinz Eugen von Savoyen vor, die Rechtsprechung des Bischofs und damit diejenige der gesamten Geistlichkeit auf streng kirchliche Angelegenheiten einzuschränken¹. Der Vorschlag wurde angenommen, und der kaiserliche Erlaß räumte den Verwaltungsbehörden das Recht ein, in den weltlichen Angelegenheiten der Geistlichen (*quoad temporalia*) rechtzusprechen². Die Anwendung dieses Grundsatzes erwies sich hingegen als äußerst schwierig, da er auf eine alte Tradition stieß, welche der Geistlichkeit das Recht zusprach, ihre Mitglieder selbst zu richten; dies führte zu zahlreichen Mißhelligkeiten zwischen Staat und Kirche. Der Streit zwischen den beiden Autoritäten dehnte sich auch über das weite Gebiet der Ziviljustiz aus, die traditionsgemäß der Kompetenz des Klerus angehörte, welche jedoch der kaiserliche Erlaß aus dem Jahre 1719 den weltlichen Behörden des Staates unterordnete.

Die Revision des Verhältnisses zwischen Staat und Kirche beschränkte sich nicht nur auf Fragen der Rechtsprechung. Der Hof erkannte die Notwendigkeit einer direkten und ständigen Kontrolle über die Kirche; so nahm er sich das Recht, den Bischof der Provinz zu selbst ernennen, und zwar aus einer Liste von drei Kandidaten, die in Wahlversammlungen von Geistlichen und Bojaren gewählt worden waren. Gleichzeitig dehnten die Kaiserlichen ihre Kontrolle über die Klöster aus, welche über große Güter (über 1/5 der Provinzoberfläche), bedeutende Einkommen und äußerst vorteilhafte Privilegien verfügten. Die österreichischen Behörden behielten sich vor, die Äbte zu bestätigen oder abzusetzen sowie die Einnahmen der Klöster zu überprüfen³. Dadurch zog der absolutistische Staat der Kirche enge Schranken und nahm einen wichtigen Teil der oltenischen Gesellschaft unter seine Kontrolle⁴.

¹ Jacubenz *Die cis-alutanische Walachei* 189.

² Giurescu *Material* 1, 350.

³ Dobrescu *Istoria* 86–102.

⁴ Ähnlich wie auf fast allen Gebieten der Neuorganisation der Provinz konnte sich das kaiserliche Programm auch im Kirchenwesen erst im zweiten Jahrzehnt der österreichischen Herrschaft in der Kleinen Walachei durchsetzen. Im Jahre 1731 wurde ein Verzeichnis aller Gutsbesitzer und Privilegien der oltenischen Klöster aufgestellt. Dieses ermöglichte den kaiserlichen Beamten, eine genaue Kontrolle über das Klostervermögen und -einkommen auszuüben. Das Formular, welches die Administration an alle Äbte absandte, verlangte von den Klostervorstehern genaue und allumfassende Auskünfte über das wirtschaftliche Klosterleben, das somit jährlich von den Kaiserlichen überprüft werden konnte; vgl. Staatsarchiv Hermannstadt, *Hs L 1–5* Nr. 205 fol. 72 und 206*–207.

Die österreichische Reformpolitik konnte selbstverständlich das Wirtschaftsleben nicht umgehen; aber von vornherein muß gesagt werden, daß die diesbezüglichen Ergebnisse weniger offenkundig und weniger tief greifend als in den übrigen Lebensbereichen der oltenischen Gesellschaft waren. Eine Folge von Maßnahmen der österreichischen Behörden bildete die Tendenz, den Getreideanbau auszudehnen, vor allem während der letzten Jahre der Besatzung, als die kaiserlichen Truppen für den bevorstehenden Krieg versorgt werden mußten¹. Eine beachtenswerte Neuerung der österreichischen Verwaltung bestand in der Errichtung von Reservemagazinen für Getreide (Getreidespeicher) in einigen oltenischen Stadtzentren; dadurch schuf sich die Verwaltung bedeutende Getreidevorräte, die unter vorzüglichen Bedingungen aufbewahrt wurden², sowie die Möglichkeit, eine vorteilhafte Preispolitik zu betreiben³.

Das Gewerbe erfährt ebenfalls einen Aufschwung während der „österreichischen Periode“ in der Kleinen Walachei, vor allem als Nebenerscheinung des städtischen Aufbaus der Provinz. In Craiova schließen sich jetzt die Handwerker erstmals in Zünften zusammen⁴. Ein besonderes Augenmerk legten die Österreicher auf den Abbau der oltenischen Salzgruben. Das Salzbergwerk von Ocna begann mit aus Siebenbürgen gebrachten technisch verbesserten Mitteln zu arbeiten, was zu einer erhöhten Produktion, aber auch zu einem Ansteigen des Salzpreises führte.

Ähnlich wie in den Erbländern und dann in Siebenbürgen und dem Banat erkannten die österreichischen Würdenträger die Notwendigkeit, auch in der neuerworbenen Provinz den Handel ihrer Kontrolle zu unterziehen; dafür gründeten sie zwei Handelskompanien⁵. Als Wiederbelebungs mittel des Handels, als Riegel gegenüber der Tätigkeit fremder Kaufleute innerhalb des Reiches und als fördernde Einrichtung der Ausbreitung des Handels im südöstlichen Europa ordnet sich die Handelskompanie der merkantilistischen Wirtschaftspolitik ein, ja, ist sogar eines ihrer typischen Ergebnisse.

Verkehr und Warenumschatz wurden im wesentlichen durch das umfassende Straßenbauprogramm der Österreicher erleichtert und gefördert.

¹ *Documente privind relațiile agrare din veacul al XVIII-lea 1: Țara Românească*, hg. von V. Mihordea, Fl. Constantiniu und Ș. Papacostea (Bukarest 1961) 358 f. Bereits 1726 schlug General Tige dem Wiener Hof vor, alle Klöster zu verpflichten, ihre Anbauflächen auszudehnen; Giurescu *Material* 2, 222.

² Sowohl die Bauern als auch Bojaren und Klöster bewahrten ihre Getreidevorräte in Erdgruben auf, was zu merklichen Verlusten führte.

³ Staatsarchiv Hermannstadt, *Hs L 1-5* Nr. 205. fol. 169 ud 184.

⁴ Ș. Papacostea. *Cel mai vechi statut de breaslă meșteșugărească din Țara Românească* in *Revista Arhivelor* III/1 (1961) 215-218.

⁵ Giurescu *Material* 1, 494; Staatsarchiv Hermannstadt, *Hs L 1-5* Nr. 355 fol. 41.

Die Verkehrsübergabe der *Via Carolina* im Jahre 1722 eröffnete den Roten-Turm-Paß den Fuhrwerken und führte zu einer Intensivierung des Verkehrs zwischen Siebenbürgen und der Kleinen Walachei. In den nächstfolgenden Jahren wurde das gesamte Straßennetz ausgearbeitet und modernisiert. Gegen Ende der österreichischen Verwaltung erfahren wir vom Vorhandensein des ersten Postwesens der rumänischen Geschichte.

* * *

Obwohl von kurzer Dauer, blieb der österreichische absolutistische Regierungsversuch nicht ohne Folgen für die zukünftigen Geschehnisse des Landes. Der Wiederanschluß der Kleinen Walachei an das Fürstentum der Walachei nach dem Belgrader Frieden (1739) stellte die Landesregierung vor eine sehr schwierige Frage: sie mußte sich entschließen, entweder das politische Regime, welches die Österreicher in der Kleinen Walachei errichtet hatten, gänzlich aufzuheben und damit die Reformen und Einrichtungen, auf welche sich dieses Regime stützte, rückgängig zu machen, oder aber sie mußte die traditionelle Regierungsform aus der Walachei den neuen Gegebenheiten von jenseits des Altflusses, hervorgegangen eben aus der österreichischen Besatzung, anpassen.

Das phanariotische Regime¹ war weit davon entfernt, das österreichische Erbe beseite zu schieben; im Gegenteil, es eignete es sich an und integrierte es seinem zukünftigen Regierungsprogramm. Ähnlich den Österreichern bemühten sich die Phanarioten, obwohl diese nicht über die Machtmittel der Habsburger verfügten, die Staatsgewalt zu festigen, die Prärogativen des Staates auszudehnen und die Staatseinkommen zu vermehren. Das österreichische Reformexperiment in der Kleinen Walachei kam der phanariotischen Politik entgegen und war ihr naturgemäß als Modell zur Reorganisation des Landes sehr gelegen. Der historische Augenblick der Wiedervereinigung der Kleinen Walachei mit dem restlichen Fürstentum überraschte den Fürsten Constantin Mavrocordat auf dem Throne des Landes;

¹ Die Errichtung der Phanariotenherrschaft in der Moldau (1711) und in der Walachei (1716) muß als Folge des wachsenden Mißtrauens der Pforte gegenüber den Landesfürsten und den rumänischen Bojaren betrachtet werden. Nach der Wiener Niederlage der Türken (1683) wandten sich die rumänischen Fürsten und Bojaren immer offenkundiger und eindeutiger den christlichen Mächten zu, was den Türken keine Zweifel über ihre Absichten ließ. Die Phanariotenherrscher brachten in die beiden Fürstentümer ein Regierungsprogramm, durch welches die Einkommen der Pforte steigen und der Macht der Landesbojaren enge Schranken gezogen werden sollten, um dadurch die sozio-politische Rolle dieses zentrifugalen türkenfeindlichen Machtfaktors zu entkräften. Das phanariotische Reformprogramm fand in einer Reihe von Reformen seinen Niederschlag, unter denen die wichtigsten während der Regierung Constantin Mavrocordats verwirklicht wurden.

dieser Fürst sollte zur prominentesten Persönlichkeit in der Reformepoche der rumänischen Länder werden.

Es würde einer groben Geschichtsfälschung gleichkommen, wollte man versuchen, die Genesis der Reformen Constantin Mavrocordats auf den österreichischen Präzedenzfall zu begrenzen. Die Reformpolitik der Phanariotenherrschaft, die vor Beginn der österreichischen Besatzung in den fünf oltenischen Distrikten zu keimen begann, erfuhr den eigenen Antrieb und Nährboden eben im Hauptzweck der Errichtung der Phanariotenherrschaft. Genau wie auch andere Phanariotenherrscher wartete Constantin Mavrocordat nicht, bis die beiden Landesglieder der Walachei sich wiederfanden, um erst dann an eine Erneuerung der Landeseinrichtungen heranzutreten; vereinzelte, schüchterne Maßnahmen, deren genaue Tragweite und Umfang zukünftige Forschungen zu bestimmen haben, weisen auf die Richtung seines politischen Programmes und seiner Absichten. Die Ereignisse aus den Jahren 1737–1739 boten ihm dann eine einzigartige Gelegenheit, eine allumfassende Reorganisation durchzuführen und die dadurch hervorgerufene Bojarenopposition zu überwinden.

Die Reformen Constantin Mavrocordats sind sehr schwer zu ergründen; und dies sowohl in ihrer praktischen Wirksamkeit, wegen des lückenreichen Quellenmaterials, als auch in ihrer historischen Bedeutung; sobald man sie aber auf die österreichische Präzedenz bezieht, erschließen sie sich uns sowohl im Detail als auch in ihrem Belang. Darüber hinaus ermöglicht dieser Vergleich in den meisten Fällen, die Herkunft dieser Reformen festzustellen.

Constantin Mavrocordat und die nachfolgenden Fürsten waren bemüht, ähnlich den Österreichern der ständigen Instabilität der Dorfbevölkerung ein Ende zu setzen. Aus derselben Notwendigkeit hervorgegangen, nahm die Steuerreform, welche Constantin Mavrocordat in den Jahren 1740 bis 1741 einführte, bald die gleichen Wesenszüge an wie die der österreichischen Fiskalreform in der Kleinen Walachei. Das Versagen der Phanarioten, eine genaue Bevölkerungsaufnahme durchzuführen, Unternehmen, aus dem die Habsburger nach peinlichen, langwierigen Versuchen als Sieger hervorgegangen waren, war einer der Faktoren, welche zum Scheitern der phanariotischen Steuerpolitik entscheidend beigetragen haben. Das Zeitalter der Phanariotenherrschaft, charakterisiert durch einen ständigen Machtkampf zwischen Fürst und Bojaren um die Beherrschung und Ausbeutung der Bauernmasse, endete, ohne die *sine qua non*-Bedingungen ihrer Reformpolitik erfüllt zu haben.

Wie schon die Österreicher war Constantin Mavrocordat bestrebt, die Privilegien der Bojaren und Klöster einzuschränken und deren Beitrag zu den Landessteuern zu erhöhen. Indem er sich des österreichischen Versuches

bediente, statuierte Constantin Mavrocordat eine genaue Umschreibung der Bojarenprivilegien. Einen ähnlichen Versuch wie die Österreicher unternahm Mavrocordat auch bezüglich der noch übrigen Steuerimmunitäten der Bojaren- und Klostergüter. Zum Unterschied von den Österreichern sah sich Mavrocordat jedoch gezwungen, in dieser Richtung bald den Rückweg einzuschlagen; die Landesbojaren widersetzten sich einer absoluten Maßnahme und so überließ Constantin Mavrocordat ihnen einige Unfreie zur Selbstbesteuerung, die somit der Staatssteuerentrichtung enthoben waren.

Alle Versuche des Staates, in einen unmittelbaren Kontakt zu den steuerfähigen Massen zu treten, waren zum Scheitern verurteilt, solange die Bauernmassen der persönlichen Abhängigkeit von den Gutsbesitzern nicht entzogen wurden. Die Urbarialreglementierungen, welche die Österreicher erstmals in der Landesgeschichte versucht hatten, wurden von Constantin Mavrocordat wieder aufgegriffen (1740, 1744) und bis zur endgültigen Aufhebung der Leibeigenschaft (1746 in der Walachei, 1749 in der Moldau) weitergeführt.

Die neuen Obliegenheiten, welche der Staat übernahm, konnten ohne einen entsprechenden Staatsapparat nicht durchgeführt werden; wie auch die österreichischen Verwaltungsreformen, liefen die Maßnahmen Constantin Mavrocordats und seiner Nachfolger darauf hinaus, den öffentlichen Behörden zwecks einer realen Beherrschung derjenigen Gebiete des sozialen Lebens, welche sie bemüht waren in ihren Wirkungskreis zu rücken, entsprechende Machtmittel zur Verfügung zu stellen (vor allem einen bezahlten und gehorsamen Beamtenapparat, kontrolliert und angeleitet von der Zentralverwaltung).

Der vorherrschende Wesenszug der Justizreform des Phanariotenherrschers Constantin Mavrocordat bestand in der Errichtung hierarchisierter Instanzen, dazu bestimmt, die öffentliche Justiz umfassender zu gestalten und die ganze Bevölkerung in das Netz der Staatsgerichtsbarkeit einzubeziehen. Bei der Ausarbeitung dieser Reform stand das österreichische Experiment in der Kleinen Walachei ebenfalls Pate. Die Verdrängung und Einschränkung der Senioral- und Kirchenjustiz und die Ersetzung der mündlichen Prozedur durch die schriftliche (durch Führung von Gerichtsprotokollen) waren die natürlichen Begleiterscheinungen dieses zielbewußten Strebens des Staates zur Durchsetzung der eigenen Autorität im Justizwesen, in welchem die entsprechenden österreichischen Maßnahmen in der Kleinen Walachei beispielhaft für Constantin Mavrocordat gewirkt haben.

Die Parallelität der Phanariotenreformen in der Walachei und in der Moldau mit denjenigen der Österreicher in der Kleinen Walachei beschränkte sich nicht auf die oben angeführten Aspekte, sondern drang in alle sozio-poli-

tischen Lebenssphären ein. Vor allem die Identität des verfolgten politischen Zieles und der Gesellschaftsstruktur, auf welche die Reformen abgestimmt waren, erklärt die Gleichartigkeit der Regierungsmaßnahmen, welche sowohl die Österreicher als auch die Phanarioten ergriffen haben. Sie unterscheiden sich voneinander nicht so sehr in der Absicht und Auffassung als vielmehr in deren Verwirklichung.

Getreu ihrer Regierungsformel und unabhängig vom Landadel gelang es den Österreichern, die oltenische Gesellschaft den Regierungsformen der absolutistischen Monarchie anzupassen, und dies zu einem Zeitpunkt, als die Monarchie sich anschickte, zum aufgeklärten Absolutismus einzuschwenken. Das Regime, welches die Österreicher zu Beginn des XVIII. Jahrhunderts in der Kleinen Walachei einführten, trägt die Wesenszüge des Anfangsstadiums des aufgeklärten Absolutismus, der dadurch auf dem Boden der Kleinen Walachei einen seiner ersten Schritte gemacht hat.

Obwohl die Phanarioten einem anderen Kulturkreis und einem anderen politischen Denken angehörten als demjenigen der Kleinen Walachei während ihrer zwei österreichischen Jahrzehnte, erwiesen sie sich sehr rezeptiv für alle politischen Neuerungen der Österreicher, eben weil sie ihrem eigenen phanariotischen Regierungsprogramm entgegenkamen. Über die Phanariotenreformen hinaus, vor allem jener Constantin Mavrocordats, verlängerte das österreichische Regime in der Kleinen Walachei seine Wirkungs- und Ausstrahlungskraft in den beiden Fürstentümern Moldau und Walachei noch bis tief ins XVIII. Jahrhundert hinein.

Zu Beginn der Reformepoche wirkte das österreichische Verwaltungsexperiment in der Kleinen Walachei als Ansporn und Modell. Im folgenden übernimmt es die Rolle eines Katalysators, der seine Wirkung sehr lange ausübte. Eben darin ist die historische Bedeutung der österreichischen Herrschaft in der Kleinen Walachei zu suchen.

* * *

Der Werdegang der absolutistischen Politik innerhalb des Habsburgerreiches wird nie in allen seinen Aspekten erfaßt werden können, solange wir nicht über gründliche Monographien für jede Provinz verfügen. Sobald diese Notwendigkeit erfüllt sein wird, wird es sich erweisen, daß der Puls des absolutistischen Reformprogramms von Provinz zu Provinz verschieden schlägt, bedingt eben durch die sozio-politischen örtlichen Gegebenheiten sowie durch die Widerstandskraft des betreffenden Gebietes gegen die Wiener Hofpolitik¹. Es erscheint uns wünschenswert, daß das eingehende Erforschen

¹ Beispielsweise konkretisierten sich in der Kleinen Walachei wesentliche Tendenzen des auslaufenden Absolutismus viel früher als in Siebenbürgen. Um möglichste Knappheit in

des österreichischen Absolutismus auf Grund eines umfassenden Fragebogens koordiniert erfolgen müßte, der alle Richtungen erhellen würde, welche die absolutistische Staatspolitik eingeschlagen hat, und der die Etappen umgrenzen würde, in denen sich die kaiserliche Politik in jedem Teilgebiete verwirklicht hat. Als Endergebnis dieser Investigation würde sich vor unseren Augen eine synchronische Sicht eröffnen, welche neue Perspektiven zum Verständnis des österreichischen Absolutismus des XVIII. Jahrhunderts aufdeckt.

unserem Aufsatz anzustreben, unterließen wir aufschlußreiche Vergleiche mit anderen Provinzen.

INDICE DE LOCURI ȘI PERSOANE*

A

- Adrianopol*, Constantin Brâncoveanu la ~ 226.
Alba Iulia, Nicolae Mavrocordat la - 20.
Alexandria, patriarhia de ~ 291, 292.
Almăjel (Almăjul), sat în Mehedinți 74, 201.
Almăjul v. *Almăjel*.
Aluta v. *Olt*.
Amaradia, râu 80.
Amărăscu, familie boierească 149.
Andler, slujbaş cameral 138.
Anghel, rumân din Sutești 187.
Anglia, mediază între turci și imperiali 22.
Aninoasa, sat 240.
Antim, eclisiarh 283.
Antim Ivireanu, mitropolit al Țării Românești 288.
Antonie, dascăl „Ietinesc” la Craiova 299.
Apele Vii, sat 190.
Ardeal v. *Transilvania*.
Argeșiu (?), familie boierească 149.
Argetoianu, familie boierească 149, 163, 168.
Argetoianu Constantin, vornic 154, 234.
Arhanghel, schit 291, 292.
Arnova, m-re 150, 187, 207, 212, 271, 291.
Aria Mică 107.
Ashos 292.
August II, rege al Poloniei 304.

Austria v. *Imperiul habsburgic*.

Azov, recucerit de turci 304.

B

- Baia de Aramă*, oraș și exploatare minieră 44, 45, 88, 91, 107, 111, 117, 236, 238, 276.
Baia de Aramă, m-re 291, 292, 294.
Baia de Fier, exploatare minieră 89.
Balota, sat în Dolj 62.
Balta, moșia m-rii Tismana 208.
Banat (*Banatul Timișoarei*) 96, 97, 100, 101, 104, 106, 120, 299; cucerit de imperiali 14, 19; populație 38, 195; comerț 101-104.
Barbul, fiul lui Vlad rumânul 190.
Basarab Matei, domn al Țării Românești 286, 287.
Bazargic 107.
Băilești, sat în Dolj 74.
Băjescu Milco, ispravnic 154.
Bălăceanu, familie boierească 149.
Bălăcescu, familie boierească 149.
Bălăcescu Constantin, boier 195.
Bălăcescu Matei, ispravnic 154.
Băleanu, familie boierească 149, 163.
Băleanu Grigore, consilier al Administrației 19, 153, 252.
Băleanu Ioan, consilier al Administrației 253, 268, 277.

* La alcătuirea indicelui am fost ajutat de Adolf Armbruster și Mircea Grosu, cercetători științifici ai Institutului de Istorie „N. Iorga”.

Bălteni, sat în Gorj 185.
Bârca, sat 203, 209.
Bârsan, familie boierească 149.
Bârsan Dumitrașcu, ispravnic 154.
Bârșescu, familie boierească 149, 163.
Belgrad, înfrângerea turcilor la ~ 14, 22; pacea de la ~ 9; mitropolia din ~ 290.
Bengescu, familie boierească 149, 163, 168.
Bengescu Maria, boieroaică 187.
Bengescu Staico, consilier al Administrației 18, 150, 153, 168, 200, 252.
Bengești, sat 187.
Bibescu, familie boierească 149.
Bistrețul, sat 174.
Bistrița, m-re 144, 171, 175, 196, 199, 208, 210, 290, 291; domeniu 169.
Bistrița, râu 90.
Blaj, sat în Romanțați 74.
Bogdănești, sat al m-rii Arnota 187, 207, 212.
Bolboșani, sat fost al mitropoliei 70, 203.
Boldici, familie boierească 149.
Borăști, sat 187.
Bosnia, recucerită de turci 305, 306; exportul sării oltene în ~ 106.
Brașov 299.
Brădescu, familie boierească 149.
Brădiceni, târg 44, 45, 110, 277; bulgari la ~ 38, 116, 121, 279, 297.
Brăiloiu, familie boierească 149, 163, 164, 168, 188.
Brăiloiu Barbu Cornea, serdar, consilier al Administrației 18, 153, 252, 278.
Brăiloiu Dositei, consilier al Administrației 187, 212, 252, 253, 268, 280, 285.
Brăiloiu Matei, vornic 154, 185.
Brăiloiu Ștefan 200.
Brătășanu, familie boierească 149, 163.
Brătășanu Constantin 187.
Brătășanu Drăghici, boier 187.
Brătășanu Fota, boier 187.
Brătescu, familie boierească 149.
Brâncoveanu, familie boierească 149.
Brâncoveanu Constantin, domn al Țării Românești 47, 89, 109, 118, 120, 126, 158, 175, 212, 220, 225, 226, 244, 245.
Brâncoveni, m-re 207, 239, 271, 291.
Brâncoveni, târg 74, 110, 122.
Brebina, sat 89.
Brusa 107.
Bucovăț, m-re 169, 209, 291, 292.

Bucșan, familie boierească 149.
Bucșanu Vintilă, boier 186.
București 16–19, 21, 24, 306.
Buicescu Diicul, spătar 187.
Bujoreanu, familie boierească 149, 163, 164.
Bujoreanu Preda, ispravnic 57, 153.
Bujoreanu Șerban 19.
Bulgaria 297.
Bunești, sat 140.
Buzău, episcop de ~ 25.
Buzescu, familie boierească 149, 163.

C

Cacova, sat 87.
Cantacuzino, familie boierească 16, 168, 174.
Cantacuzino Ancuța, boieroaică 174.
Cantacuzino Mihai, fratele Ancuței ~ 174.
Cantacuzino Mihai, ban 229, 311, 317
Cantacuzino Constantin, stolnic 16.
Cantacuzino Gheorghe (Gheorghe beizadea), fiul lui Șerban ~, ban (președinte al Administrației) 19, 20, 24, 29, 153, 162, 187, 252, 253, 265.
Cantacuzino Șerban, domn al Țării Românești 17, 19, 29, 120.
Cantacuzino Ștefan, domn al Țării Românești, executat de turci 16, 17.
Caracal, oraș 45, 74, 235; județul de ~ 258, 276; vameș de ~ 108; orașenii prestează clacă 116.
Caraula, sat 62, 219.
Carlovitz, pacea de la ~ 13, 14; mitropolia ~ 290.
Carol VI, împărat, principe al Olteniei 28, 246, 279, 298, 317.
Carpați 124.
Căldărușă Ilie, rumân 190.
Călimănești, sat al m-rii Cozia 176, 184.
Călui, m-re 169, 211, 291, 292.
Călui, sat 207.
Căluțoiu, familie boierească 149.
Căpinténii, sat 201.
Cătunaru (Cătuneanu?), familie boierească 149.
Cătunaru Drăghici, ispravnic 147, 154.
Căzănescu, familie boierească 149, 163.
Câineni, sat 79, 256.
Câmpineanu, familie boierească 163.
Câmpineanu Manta, „comisariul cel mare al țării“ 255.

Câmpulung, oraș 21, 306.
Cepleanu, familie boierească 149.
Ceptureanu, familie boierească 149.
Cerdt, sat 200.
Cernătescu, familie boierească 149.
Cerneș, sat 18, 111, 116, 181, 208, 235; populație 45; târg 44. 110; catolici la ~ 297.
Cetățuia, schit 291.
Chezariceasca Valahie v. Oltenia.
Chinigsig v. Königsegg.
Chishull Edmund, călător englez 126.
Cilieni, sat 74.
Cioclovina, schit 291.
Ciulei Pavel, boiermaș 187.
Clement XI, papă 14.
Clement (Climent), egumen al m-rii Bistrița 171, 175, 290, 291; devenit episcop al Râmnicului 283, 292, 301, 309.
Cocorești, sat 74.
Cojocaru, familie boierească 149.
Colibași, moșie a familiei Cantacuzino 174.
Comana, punct vamal 250.
Comoșteni, sat 74.
Condoiani, familie boierească 149.
Constantinopol (Istanbul) 13, 14, 16, 17, 22; exportul Olteniei la ~ 91, 97, 107; patriarh de ~ 289.
Corneșanu, familie boierească 149.
Corneșanu Constantin, boier 62.
Cornetul, schit 291.
Costești, sat al m-rii Bistrița 175, 196, 208.
Cozia, m-re 174–176, 206, 256, 291; egumenul ~ 194, 235, 277; domeniu ~ 70, 71, 169; robi ~ 87, 90; venituri ~ 169.
Cozia, sat 124.
Craiova, oraș, sediul Administrației 79, 102, 103, 105, 106, 110, 112, 114, 117, 136, 139, 155, 157, 176, 236, 252, 255, 256, 258, 263, 293–295, 301, 302, 308; organizarea administrativă 28, 92, 95, 276; fiscalitate 113, 238; meșteșuguri și bresle 66, 82–86, 111, 120; comerț 73, 98; drumul ~ 125, 126; canalizare 118; populație 44, 45, 56, 115, 197; locuitorii prestează clacă 116; bulgari la ~ 38, 116, 120, 279; greci la ~ 122; catolici 297; școală 298–300; austrieci învinși la ~ 306; părăsit de imperiali 309; împrejurimi 75, 80; „magazinul împărătesc” 74.

Crasna, m-re 291, 294.
Crasna, schit 291.
Crâsnaru, familie boierească 149.
Creta, insulă recucerită de turci 13.
Crimeea 304.

D

Damaschin, episcop al Râmnicului 153, 157, 242, 288, 290, 291, 298, 299.
Danciul, vornic 151.
Dettine Ștefan, căpitan austriac 18, 19.
Deva 19.
Dietrich, J. H., președinte al Administrației 253.
Dintrunlemn (De un lemn), m-re 169, 180, 187, 188, 291, 292, 294.
Dionisie, egumen de Hurez 180.
Dionisie, egumen de Polovragi 207.
Doba, moșie a Cantacuzinilor 174, 200.
Dobriceanu, familie boierească 149.
Dobriceni, sat al m-rii Arnota 187, 207, 212.
Dobrița, sat 187.
Dobroslăveanu, familie boierească 149.
Dobrușa, schit 291.
Dolj, județ 40, 52, 58, 154, 164, 167, 168; populație 35, 62, 214; economie 72, 102, 104; vornici 82, 121, 209; plăieși și scău-nași 257.
Drălea, sat 151.
Drâncea, sat în Mehedinți 74.
Duca Gheorghe, domn al Țării Românești 79.
Dumitrana, fiica lui Diicul Buicescu 187.
Dunăre 18, 22, 35, 38, 57, 62, 67, 73, 75, 77–81, 90, 92–95, 97, 104–106, 117, 121, 171, 174, 175, 177, 178, 180, 181, 198, 218, 222, 234, 250, 256, 296, 306.

E

Enătești, sat 184.
Eugeniu de Savoia, conducător al armatei imperiale în războiul antiotoman 14, 20, 22, 27, 36, 55, 91–93, 118, 179, 192, 264, 272, 273, 284, 286, 298.
Europa 13, 130, 182, 191, 212, 314; ~ sud-estică 14, 126, 304; ~ centrală 14.

F

Fălcoianu, familie boierească 149, 163.
Fărcășanu, familie boierească 149, 163, 168.

Fărcășanu Iordache, boier 200.
Fărcășanu Matei, ispravnic 154.
Fărcășanu Șerban, boier 209.
Fântâna Presecii 117.
Fometești, târg la ~ 110.
Franța 14, 304, 305.
Frâsinet, sat în Romanați 74, 236.
Furnigari, sat 249.

G

Gănescu, familie boierească 149.
Gârla, sat la Dunăre 38, 75, 78, 178, 179, 181.
Germania 41, 107.
Gheorghe beizadea v. *Cantacuzino Gheorghe*.
Ghica Grigore, domn al Moldovei și Țării Românești 176, 317.
Ghica Matei, domn al Țării Românești 313.
Gilort, râu 90.
Giurgiu 18.
Glogoveanu, familie boierească 149, 163, 164, 168.
Glogoveanu Matei, ispravnic și consilier al Administrației 154, 200, 253.
Golescu, familie boierească 149, 163, 168, 279.
Golescu Anicușa, boieroaică 279.
Golescu Radu, consilier al Administrației 19, 153, 186, 252.
Golumbeanu, familie boierească 149.
Golumbanu Stoichiță, ispravnic 154.
Gorj, județ 40, 147, 154, 164, 167, 168, 185, 187, 210; populație 39, 52, 59, 214, 261; economie 72, 73, 75; administrație 256, 257.
Govora, m-re 87, 195, 208, 279, 290, 291.
Grădini, moșie a m-rii Brâncoveni 207, 239.
Grădișteanu, familie boierească 149.
Greceanu, familie boierească 149.
Greceanu Diicul 271.
Grojdibodul, sat 184, 186.
Gropșani, moșie 187.
Grozăvești, sat 187.

H

Haan Ignațiu, consilier cameral 35, 89, 108, 174, 184, 232, 245.
Hamza din Străjești 109.
Hilandar, m-re 292.

Hobanu, familie boierească 149.
Hotărani, m-re închinată 292.
Hurez, m-re 174, 291, 292; egumenul ~ 180; moșia ~ 110; veniturile și cheltuielile ~ 169, 196, 293; arhiva ~ 162.

I

Iane din Ocna Mare 140.
Ianina 107.
Ierusalim, patriarhia din ~ 291.
Iezerul, schit 291.
Ilarion, arhimandritul m-rii Hurez 196.
Ilarion, egumenul m-rii Hurez 169.
Ilarion, egumenul m-rii Segarcea 298.
Imperiul habsburgic (Austria) 9, 14, 19, 22, 97, 102, 134, 249, 304–306; v. și *Viena*.
Imperiul otoman (Poarta, Turcia) 13–16, 21, 22, 24, 28, 53, 54, 67, 77, 91, 92, 93, 95, 98, 105, 107, 126, 132, 134, 149, 223, 225, 288, 304; comerț cu ~ 135, 136, 138, 140; politica monetară 133.
Inocențiu v. *Inochentie*.
Inochentie (Inocențiu), fost egumen la Brâncoveni, episcop al Râmnicului 290, 292, 293, 296.
Ioan Vodă v. *Mavrocordat Ioan*.
Ipsilanti Alexandru, domnul Țării Românești 273.
Islaz, sat 74, 96, 180, 212; punct vamal 250; catolici la ~ 297.
Istanbul v. *Constantinopol*.
Italia 22, 305.
Izbiceni, sat 239.

J

Jdegla, sat al m-rii Hurez 174.
Jiblea, sat al m-rii Cozia 176.
Jiiana, sat 234.
Jitianu, m-re 80, 169, 291, 292, 294.
Jiu, râu 80, 90.

K

Koch, consilier cameral 76, 216.
Königsegg Karl von ~ (Chinigsig, Kinectek, Kinecsek, Kineczeg), general, director suprem 28, 35, 42, 44, 61, 71, 72, 113, 120, 131, 135, 136, 185, 191, 206, 207, 213, 214, 216, 243, 257, 263, 265, 275, 280, 281, 300.

Krenovitz, oraș 131.

Kucink-Kainargi, puca de la ~ 112.

L

Leon Vodă (Tompa), domn al Țării Românești 157.

Leondari, dascăl „elivencu” la Craiova 300.

Leotești, sat 187.

Liveanu, familie boierească 149.

Loloești, sat 209.

Lorena 305.

Lovișteu 57, 124, 237, 256, 306.

Lotru, râu arifer 81.

Lupoianu, familie boierească 149.

Lupoianu Papa, ispravnic 154.

Lupoianu Gheorghe, rumân 187.

M

Macedonia 107.

Maglavit, sat 57, 58.

Malovățul, moșie a m-rii Govora 208.

Mamul, m-re 291.

Mantica Mihai, negustor 111.

Marea Caspică 304.

Marea Mediterană 13.

Marea Neagră 304.

Maria Tereza, împărăteasă 317.

Marmurile, sat 203, 209.

Mavrichi, negustor 151.

Mavrocordat Constantin, domn al Țării Românești și al Moldovei 31, 54, 61, 159, 163, 176, 182, 185, 193, 199, 230, 232, 235, 236, 261, 279, 295, 305, 306, 309–315, 317–320.

Mavrocordat Ioan (Ioan Vodă), domn al Țării Românești 20–22, 144, 149.

Mavrocordat Nicolae, domn al Țării Românești 14–21, 23, 24, 105, 149, 288, 310.

Măceșul, sat 150.

Măldărescu, familie boierească 149, 164.

Mălinescu, familie boierească 149.

Mânăilești, schit 291.

Mărgăritescu, familie boierească 149.

Mărgineni, sat al familiei Cantacuzino 21, 174.

Mehadia, sat 306.

Mehedinți, județ 154, 164, 167, 168; economic 72, 74, 102, 104; populație 35, 40, 52, 56, 57, 59, 62, 103; administrație 52, 62, 106, 111, 208, 214, 234, 256, 257.

Miclescu, familie boierească 163.

Mihai Viteazul, „legătura” lui ~ 54, 151, 193.

Mihai Vodă v. *Racoviță Mihai*.

Mihalcea Ioan, boier 200.

Milescu Matei, boier 190.

Milescu Staico, boier 190.

Moderer, inspector cameral 132.

Moldova 11, 14–16, 96, 126, 182, 184, 186, 188, 189, 287, 305, 311–314, 318, 320.

Montalbani, călător italian 54.

Moreea (Peloponez), recucerită de turci 13.

Morunglavu, familie boierească 149.

Moscovia 186, 189.

Motru, m-re 291; egumen 209; domenii 169.

Muntenia 19, 20, 22, 174, 189, 194, 292, 305; economie 79; moșii 149; emigrație 37–39; boieri din ~ 163, 167 v. și *Țara Românească*.

N

Nalaci (?), familie boierească 149.

Nedeia, sat 184.

Negoești, sat 187.

Nemoi, sat 109.

Nicodim, egumen al m-rii Cozia 75.

Nicopole 104; episcop catolic de ~ 297.

Niemirow, congresul de la ~ 305.

Niș, capitularea austrieșilor la ~ 305.

O

Obedeanu, familie boierească 149, 163, 164, 168.

Obedeanu Petru, vel serdar 17, 18.

Ocna, *Ocna Mare*, *Ocnele Mari* v. *Târgu-Ocna*.

Ofengold Mihai Filip, negustor 124.

Olanda 22.

Olănescu, familie boierească 149.

Olănescu Radu 162.

Olbranovics Czeyka von ~, general, director suprem 253, 267–269.

Oldenburg, florini de ~ 131.

Olt (Aluta) 17, 18, 20, 38, 57, 62, 73, 90, 95, 117, 121, 124, 149, 171, 174, 178, 194, 198, 199, 218, 234, 250, 256, 306, 307.

Olteș 187.

Oltenia (Chezariceasca Valahic, Valahia austriacă, Valahia Imperială, Valahia cisalutana, Valahia dincoace de Olt) passim.

Oprea Băcilii, rumân din Zăbalul 187.
Oreaova (Oreahova), punct vamal 250, 257.
Orevița (Oravița), sat (fost) al Mitropoliei 70, 74, 79, 171, 203.
Orezanu, familie boierească 149.
Orlea, sat al m-rii Cozia 69, 75, 174–177, 184, 194, 203.
Orlești, sat 249.
Orșova (Râșava, Rușava) 17, 101–104, 125, 181, 306.
Ostrovul, m-re 291.
Otetelișanu, familie boierească 149, 163, 168.
Otetelișanu Barbu 261.
Otetelișanu Ilie, vornic 153, 187.

P

Paladi Teodor, mare vistier în Moldova 313.
Passarowitz, pacea de la ~ 9, 22, 24, 36, 174, 241, 305.
Pater Mikloș, arendaș al domeniului Gârla 60.
Păianu, familie boierească 149.
Păușești, sat 87.
Pârâianu, familie boierească 147, 149, 164.
Pârșov, sat în Romanăți 74.
Pârșcoveanu, familie boierească 149, 163, 168.
Pârșcoveanu Ștefan, vornic, consilier al Administrației 154, 187, 253, 263, 268, 279, 309.
Peloponez v. Moreea.
Peninsula Balcanică 306.
Perișani, fortul ~ 306.
Persia 107.
Petrovaradin, lupta de la ~ 14, 17.
Piemont, negocieri cu Austria 305.
Pitești 18, 306.
Pleșoianu, familie boierească 149.
Plușcu, sat 187.
Poarta v. Imperiul Otoman.
Poiana, sat 187.
Poienaru, familie boierească 149, 163, 168, 169.
Poienaru Constantin, vornic 154, 201.
Poienaru Matei, ispravnic 154, 195.
Poienaru Ștefan, boier 236.
Polonia 107, 186, 189.
Polovragi, m-re 180, 207, 291.
Popânzălești, schit 291.

Popescu Radu, cronicar 17–19, 29, 32, 144.
Porta, Nicolae de ~, secretar al Administrației, consilier 20, 49, 59, 76, 88, 105, 130, 145, 166, 183, 204, 212, 231, 242, 245, 252, 253, 268, 284.
Portărescu Gheorma, ispravnic 154.
Potel, sat al m-rii Tismana 174.
Preda Jergoiul din Nemoi 109.
Prejbanu, familie boierească 149.
Preutescu, familie boierească 149.
Prigoria, munte 91.
Pristol, sat 104, 106; căpitan de la ~ 63.
Procop, slujbaș imperial 134.
Prut, râu 13.
Punghina, moșie 234.

R

Racovița, sat 187, 212.
Racoviță Mihail, domn al Moldovei 15.
Racovițeanu, familie boierească 149.
Radoștița, sat în Dolj 74.
Radovanul, moșie a m-rii Bucovăț 209.
Rákóczi Francisc, conducător al mișcării anti-habsburgice din Ungaria 306.
Răscăiatul Atanasie, moșnean fugar 164, 165.
Rășina, sat 185.
Râmnic, oraș 44, 74, 110, 117, 125, 249; bulgari la ~ 38, 116, 121, 279, 297; episcopie 140, 153, 168, 169, 235, 242, 283, 288–292; greci la ~ 122; lazaret 200; magazine de grâne 102; oficiul pentru colectarea aurului la ~ 90; populație 45; tipografie 298, 299; punct vamal 250.
Râmnic, râu, aur extras din ~ 90.
Râșava v. Orșova.
Rebentisch, demnitar austriac 139.
Redel, inspector cameral 56, 101, 103.
Renghea, familie boierească 149.
Rioșanu, familie boierească 147.
Rioșanu Barbu, boier 154.
Rogova, sat al m-rii Tismana 197.
Rojiștea, sat 58, 200.
Romanăți, județ 35, 154, 164, 167, 168, 186, 212; administrație 63, 73, 102, 122, 209, 257; economie 72, 102–103; populație 40, 52, 59, 214; unități militare în ~ 73; vii 73.
Romanescu, familie boierească 149, 164.
Romanescu Anastasie, ispravnic 153.

Roșianu, familie boierească 149, 164.
Roșianu Chirică, ispravnic 154.
Ruda, moșie a familiei Cantacuzino 174.
Rudeanu, familie boierească 149, 164.
Rumelia 107.
Runcul, sat 187.
Rusănescu, familie boierească 149.
Rusănescu Matei, ispravnic 154.
Rusăit Constantin, mare vornic 319.
Rusia 107, 304, 305, 307; în război cu Imperiul otoman 13.
Ruşava v. Orşova.

S

Sadova, m-re 169, 170, 291.
Saint-Croix, căpitan austriac 18.
Sallhausen, președinte al Administrației 253.
Salonic 305.
Sardinia 22.
Saxa-Coburg, prinț de ~ 316.
Săcuiul, moșie a m-rii Bucovăț 209.
Sălcuța, schit 291.
Sănătescu, familie de boiernași 149, 164, 165.
Sănătescu Mareș, boiermaș 165.
Sărăcinești, sat 209.
Sărăcinești, schit 291.
Săulescu, familie boierească 149.
Săulescu Mihai, ispravnic 154.
Săvăstreni, sat 184.
Scărișoara, sat în Romanăți 74.
Schramm von Otterfels, I. G., general austriac, director suprem al Administrației 36, 50, 253, 265.
Schwantz von Springfels, căpitan austriac, autor al hărții și descrierii Olteniei 33, 35, 39, 40, 72, 80, 82, 93, 94, 125, 194, 286.
Seaca, sat 188.
Segarcea, m-re 101, 169, 174, 208, 291, 292, 298.
Serbia 14, 22, 106, 107, 138, 305, 306.
Severin, bulgari în regiunea ~ 38; vechea mitropolie de ~ 289.
Severinescu, familie boierească 149.
Sf. Dionisie, m-re la muntele Athos 292.
Sf. Pavel, m-re la muntele Athos 292.
Sf. Varlaam, m-re la muntele Athos 292.
Sibiu 20, 21, 28, 32, 126, 158, 215, 235, 252, 260, 277.

Simovescu, familie boierească 149.
Siria 107.
Slatina, sat și oraș 44, 45, 250.
Slătioara, schit 291.
Stăvitescu, familie boierească 149.
Slobozia lui Ienache, m-re 212.
Socoteanu, familie boierească 149, 163, 168.
Sofia 107.
Spania 14, 305.
Stanislavich Nicolae, episcop de Nicopole 162, 298.
Stănțești, sat în Gorj 74.
Stănești, schit 291, 292.
Stănilești pe Prut, luptă la ~ 13.
Steinville Stephan (Stainville), general austriac, director al Administrației 17, 19, 27, 28, 42, 55, 152, 153, 191, 202, 232, 259, 272, 285, 286.
Stoenești, sat 87.
Stolniceni, moșie a Cantacuzinilor 174.
Străjești, sat 109, 249.
Strâmba, m-re 187, 188, 215, 291, 294.
Strâmbeanu, familie boierească 149, 163, 168.
Strâmbeanu Constantin, consilier al Administrației 252, 253, 279.
Strehaia, m-re 162, 195, 291.
Sumerau, de ~, consilier al Administrației 253.
Surpatele, m-re 177, 208, 291.
Sutești, sat 187, 196.

Ș

Șăinoiu, familie boierească 149.
„*Șărțer*“ (Scherzer?), „căpitan, baron“ 110.
Șitoianu, familie boierească 149.
Ștefan, egumen la Govora devenit episcopul Râmnicului 290.
Știrbei, familie boierească 149, 163, 168.
Știrbei, ban 236.
Știrbei, sat 74.
Știrbei Ilie, consilier 153, 252, 253, 268.
Șușița, sat 74.

T

Tâmna, târg la ~ 111.
Târgoviște, oraș 20, 24; recucerit de turci 306.
Târgu-Jiu, oraș 18, 235, 236, 252, 261; negustori la ~ 122, 125; populație 44, 45.

Târgu-Ocna (Ocna, Ocna Mare, Ocnele Mari), oraș și exploatare minieră 44, 45, 132, 140, 262; conscripție la ~ 116; economic 86, 88, 98, 105, 109, 111, 116–118; fiscalitate 236; greci la ~ 122; organizare judecătorească 276; scutit de vamă 250; târg la ~ 109, 111.

Târnovo 107.

Tifanul (?), familie boierească 149.

Tige Karl, general austriac, președinte al Administrației 28, 37, 48, 49, 62, 71, 81, 107, 119, 173, 210, 260, 265, 269.

Timișoara 14, 19.

Tismana, m-re 110, 150, 163, 169, 174, 180, 181, 190, 195, 197, 203, 208, 271, 283, 291, 293.

Titireci, m-re 291.

Titoianu, familie boierească 149.

Tokat, localitate în Armenia 107.

Topolnița, schit 291.

Transilvania 18–21, 25, 28, 124, 126, 156, 190, 191, 265, 299, 302, 309; bulgari în ~ 121; delegație de boieri olteni în ~ 159; comerț 76, 78, 79, 90, 94–98, 101–103, 107, 120, 135; iobagi din ~ 191, 205; monete în ~ 131–137; refugiați din Țara Românească în ~ 38, 191, 195, 309; taxe vamale 250; trupe austriece în ~ 305.

Troian, vii la ~ 196.

Turcia v. *Imperiul otoman*.

Turnu Roșu, trecătoare 18, 124.

Ț

Țara Românească 11, 14–17, 20, 22–25, 54, 97, 114, 115, 118, 126, 186, 217, 225, 226, 245, 251, 287, 295, 304, 309, 310, 316–318, 320; economie 66, 67, 70, 71, 76, 84, 211; relații agrare 169, 170, 172, 174, 177–179, 182, 193, 195, 201, 204; exploatarea minieră 86, 91, 105; comerț 96, 101, 105, 130, 131, 135, 145, 146, 250; circulație monetară 127, 131; fiscalitate 32, 220–223, 229, 247, 249, 311; evoluția demografică 33–36, 40, 41, 46, 53, 202; boieri 20, 144, 145, 153, 157, 167, 172, 314; viața religioasă 288, 289, 293, 298; operații militare 21, 306, 307; ~ = Oltenia 124; v. și *Muntenia*.

Țara Turcească v. *Imperiul otoman*.

Țara Ungurească 186.

Țânțăreni, m-re 199, 209, 291, 292.

Țânțăreni, sat 181.

Țugurești, sat al m-rii Segarcea 208.

U

Udroiu, familie boierească 149.

Uhlein, inspector cameral 134, 156.

Ungaria 13, 14, 189, 306.

Urâți, sat al m-rii Vieroși 174.

Urdăreanu, familie boierească 149, 163, 168.

Urdăreanu Istrate, ispravnic 154.

Urdăreanu Barbu, ispravnic 154.

V

Vadul Diiului 125, 257.

Valachia Caesarea v. *Oltenia*.

Valachia cisalutana v. *Oltenia*.

Valachia imperială v. *Oltenia*.

Valahia, Valahia dincoace de Olt, Valachia Turcica v. *Țara Românească*.

Vâlcea, județ 40, 153, 164, 166–168, 174, 187, 210, 266, 309; populație 39, 52, 59, 62, 214; economie 62, 72, 73, 75; organizare fiscală 215, 250; administrație 121, 199, 200, 256, 257, 276, 279.

Vârâțeanu, familie boierească 149.

Vârâțeanu Iane, ispravnic 154.

Veneția 13, 95, 135.

Via Carolina (drumul carolin) 124, 256.

Vidin 104, 296, 306.

Viechtern, I, V., consilier al Administrației 253.

Viena (Curtea de la ~) 13, 23, 25, 28, 32, 36, 46, 48, 49, 52, 58, 63, 76, 84, 92, 99, 101, 104, 107, 118, 124, 132, 135–137, 139, 140, 149, 153, 157, 161, 191, 206, 241, 242, 251, 260, 267–269, 277, 281, 286, 289, 290, 305.

Vieroși, m-re 174.

Virmond Damian, general austriac, director suprem 28, 40, 42, 43, 47, 48, 52, 60, 61, 191, 205, 206, 227, 232, 233, 287.

Vlad, rumân 190.

Vlădăianu, familie boierească 149.

Vlădescu, familie boierească 149.

Vlădești, sat 87.

Vlato, familie boierească 149.

Vlato Grigore, consilier al Administrației 252, 253, 268.

Vodiza, punct vamal 250.

Vogt Johann Wilhelm, consilier al Administrației 253, 268.

Vulcan, pas 18, 125.

Vulpeni, sat al m-rii Surpatele 177, 178, 196, 208.

W

Walahia v. *Țara Românească*.

Wallis Franz Anton von –, general austriac, director suprem 28, 38, 56, 68–70, 101, 103, 104, 138, 139, 172, 181, 228, 229, 268, 269, 296, 308.

Z

Zăbalul, sat 187.

Zănoaga, sat 200.

Zătreanu, familie boierească 149, 163, 164, 168.

Zătreanu Vlăduț, ispravnic 153.

 CULEGERE ȘI PAGINARE COMPUTERIZATE
EDITURA ENCICLOPEDICĂ

Apariție: 1997
Coli de tipar: 23,5

Tiparul executat la
Imprimeria „ARDEALUL” Cluj
Com. nr. 80118

SERBAN PAPACOSTEA, născut în București la 25 iunie 1928, absolvent al Facultății de Istorie din București, 1949. Doctor în istorie (1968), cu lucrarea *Oltenia sub stăpânire austriacă 1718–1739*, publicată în 1971 și distinsă cu premiul Academiei Române. Cercetător principal al Institutului de istorie din 1957 (mai târziu Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române). Director al aceluiași institut din anul 1990. Membru corespondent al *Academiei Române* (1991) și membru corespondent al *Academiei Ligure de științe și litere* (1995). Profesor asociat al *Universității „Ovidius”* din Constanța.

Cercetările sale principale sunt consacrate Evului Mediu românesc din perioada imediat premergătoare constituirii statelor românești până în epoca fanariotă. În domeniul istoriei universale s-a preocupat precumpănitor de penetrația venețienilor și a genovezilor în Marea Neagră, de impactul general al acestei însemnate evoluții a istoriei euro-asiatice în secolele XIII–XV și de relațiile internaționale în spațiul central și sud-est european în Evul Mediu târziu.

Principalele sale lucrări, în afara celei reeditate în volumul de față, sunt: *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, 1988; *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei 1457–1504*, București, 1990; *Românii în secolul al XIII-lea, între cruciată și Imperiul Mongol*, București, 1993.

Coordonează seriile: *Biblioteca Enciclopedică de Istorie a României* și *Bibliotheca Pontica*.